Rotonda

Eseu

George BĂLAN

CELĂLALT EROS

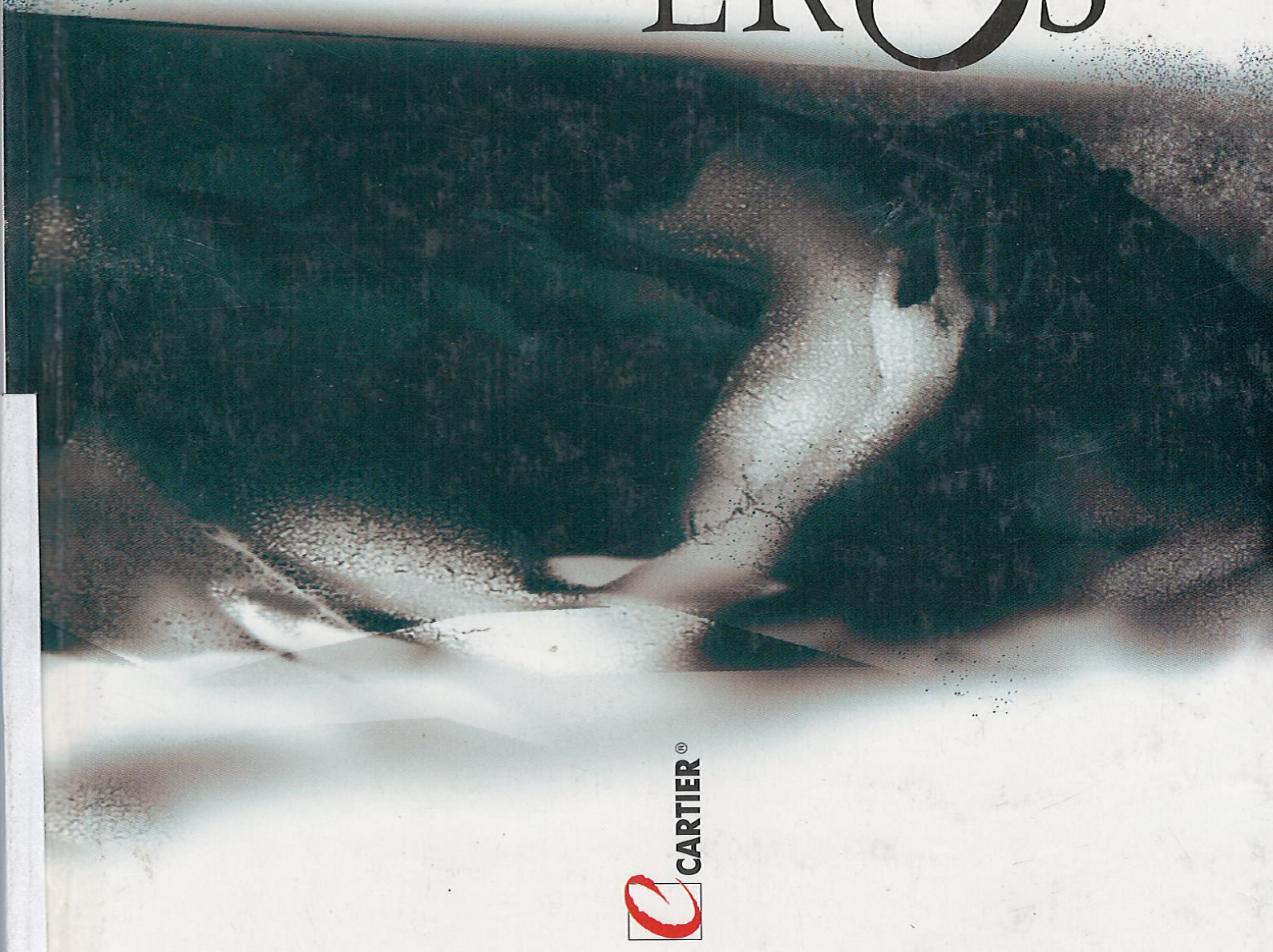

CARTIER

George Balan
Celălalt Eros

Autorul se prezintă...

Îmi imaginez maliţiozitatea privirilor întrebătoare care se vor îndrepta spre autorul însuşi, mai puţin interesate să zăbovească asupra textului oferit de el decît să descopere substraturi personale producătoare de senzaţie. Le voi răspunde din capul locului spunînd că ***Iubirea interzisă*** *şi* ***Celălalt Eros****, reprezintă împlinirea unei datorii aproape sacre resimţită de un om de cultură care nu a mai putut răbda să vadă trecut sub tăcere adevărul fiinţial al unor făuritori de valori spirituale de prim ordin. O cercetare de acest gen ar fi putut, şi chiar ar fi trebuit, să fie întreprinsă de filozofii şi istoricii culturii. Prin însăşi natura îndeletnicirii lor ei sînt suficient de informaţi pentru a şti că de la Socrate şi Platon încoace creativitatea omenirii este inseparabilă de acest "cealălalt Eros", prezent în sufletul şi trupul multora dintre reprezentanţii ei cei mai aleşi. Comentatorii fenomenului cultural erau şi sînt însă insuficient de curajoşi spre a rosti adevărul deplin, a apăra o manifestare a omenescului pe care numai ignoranţa o poate condamna, în fine a cinsti postum sub semnul adevărului netrunchiat spirite de anvergura lui Leonardo, Michelangelo, Poliziano, Marlowe, Winckelmann, A.V.Humboldt, Wilde, Verlaine, Gide, Cocteau, Proust, Wittgenstein, Pasolini, Thomas Mann, Klaus Mann, Alan Turing (părintele computerului!), precum şi nenumăraţi alţii, peste ale căror chinuri intime, totuşi istoric perfect documentate, se trece cu atîta uşurinţă. Astfel plăsmuiţi de natură, ei au trebuit să îndure suferinţi necunoscute celorlalţi, iar în multe cazuri să-şi curme viaţa sau să se prăbuşească sub apăsarea strivitoare a complexelor create de o societate ale cărei vicii depăşeau infinit păcatul sau perversiunea denunţate de ea. Cercetarea pasionată a culturii timp de peste o jumătate de veac şi înţelegerea fraternă a fondului uman care a generat marile ei valori — iată originea esenţială a acestui dublu studiu. Încerc să scot la iveală şi cealaltă faţă, cea mai adevărată deoarece este şi cea mai tăinuită, a atîtor genii a căror reală perversiune consta în a fi acceptat să-şi ascundă natura sau să simuleze ceea ce nu erau pentru a fi pe placul majorităţii.*

În plus, datorită profesiei de muzicolog, şi mai ales posibilităţii de a cunoaşte îndeaproape psihologia muzicianului, mi-am dat seama ce misterios legată este sensibilitatea acestuia de o orientare erotică neconformă cu standardul în materie. Fenomenul m-a intrigat şi m-a împins la investigaţie, iar descoperirile m-au tulburat. Tragedia lui Ceaikovski, jucată oarecum în văzul tuturor, a pierdut ceva din provocatoarea-i intensitate prin mediatizarea ei. Dar unei cercetări imparţiale i se dezvăluie cazuri mai puţin cunoscute, dar nu mai puţin răscolitoare totuşi prin suferinţa provenitoare din refularea nemiloasă a înclinării firesti, din efortul disperat de a înăbuşi glasul naturii şi de a minţi inima. Cînd am ajuns să-mi dau seama că aceasta era originea chinului sufletesc care otrăvea viaţa a doi dintre cei mai veneraţi compozitori ai mei, Beethoven şi Schubert, am simţit că paharul răbdării începe să se reverse. Din ceea ce prea plinul lui făcea să se prelingă se năştea furia faţă de tipul curent de cercetător al culturii: indiferent la cauza unora din cele mai cumplite suferinţe de care i-a fost dat speciei noastre să aibă parte, şi interesat doar de rodul lor artistic, literar sau ştiinţific, ca şi cum mărul ar putea apare fără arborele care l-a hrănit. Iar din această furie se năştea îndrăzneala de a mă aventura pe un tărîm pe care nu pusesem niciodată piciorul, căci acest gen de cercetare nu făcea parte din biografia mea muzical-filozofică. Retrăiam

ceea ce un poet latin formula ca sursă a inspirației cînd spunea că "ira fecit versum".

O linie directă unește această luare de poziție cu tot ce am făcut în România "socialistă" pînă cînd, în august 1977, am fost nevoit să iau drumul pribegiei. Desigur, nu pot revendica meritul de a-l fi contestat direct pe dictator, asemenea disidenților din acel an. De la catedra de Estetică a Conservatorului am ajutat însă cîtorva generații de studenți să-și libereze gîndirea de frici și de șabloane, înfruntînd la fiecare început de an pericolul de a-mi vedea interzis cursul. Prin numeroase cărți, publicistică și o mulțime de emisiuni radiofonice dezvăluiam felul în care o ascultare atentă a muzicii poate alimenta curajul sufletului de a-și rămîne credincios, mai presus de orice. Și — ca o încununare a unor decenii de eforturi periculoase — acei ultimi ani de neuitat, din toamna lui 1973 pînă în vara lui 1977, cînd, în fiecare marți seara la Ateneul Român și în fiecare luni seara la Sala Mică a Palatului, cuvîntul meu îndemna la păstrarea încrederii în valorile supreme ale Spiritului și la apărarea lor activă. Nu era o disidență spectaculoasă ca cea a lui Paul Goma, dar primejdiile ei le-am simțit necontenit, și nu în chip ipohondric, ci foarte tangibil. Ceea ce rosteam de la aceste tribune — cum mulți, desigur, își mai amintesc — era o adevărată sfidare a instituțiilor politice topografic vecine, ale căror avertismente veneau uneori în momentele cînd mă pregăteam să intru în scenă. Prin aceste două volume reînnod firul neconformist al anilor petrecuți în România, pe deplin conștient de ostilitatea de care, și de data aceasta, va trebui să se izbească luarea sinceră de atitudine față de o mentalitate puternic dominantă. O dovedește, printre multe altele, și faptul că scrierile de față n-au putut apare în țara care mi-a fost patrie; importantele edituri cărora m-am adresat au refuzat politicos publicarea. Ce-mi putea rămîne decît să mă exilez încă o dată și să caut refugiu la frații de dincolo de Prut? Libertatea de gîndire a acestora merită să devină motiv de reflecție pentru intelectualul pudibond, temător și plin de prejudecăți de la București.

George Bălan

„There are more things in heaven and earth, Horatio,
Than are dreamt of in your philosophy“.

SHAKESPEARE, Hamlet (I, 5)

Cuprins

Cuvinte ucigătoare 6

Între ambivalență și ambiguitate 12

Amor Socraticus 63

Alteritatea ca destin 122

Androginul – mit și realitate 171

Epilog 218

Sursele citatelor, note si observații 226

CUVINTE UCIGĂTOARE

Reflecții introductive

Pederast! Homosexual! E greu de găsit epitete mai infamante și mai redutabile în vocabularul invectivei. Căci proferarea lor e infinit mai mult decît expresia unei răfuieli personale. Îndărătul acesteia se conturează sinistra, amenințătoarea umbră a unei discreditări sociale totale care — în numeroase locuri din lume, inclusiv, vai, România — pun în primejdie libertatea și uneori chiar viața persoanei astfel stigmatizate. Celui ce-și dă osteneala să cugete și nu lasă pornirile iraționale să ia locul gîndirii, destinul istoric al acestor două cuvinte îi dezvăluie însă mai degrabă mizeria umană a acelei societăți care a făcut din ele mijloace de opresiune, terorizare și șantaj, decît gravitatea faptului evocat de ele.

Ce era pederastia (sau paiderastia) pentru vechii Greci, de la care a fost împrumutat conceptul? O instituție socială pe deplin îngăduită și de cei mai mulți respectată, chiar dacă unii murmurau cîrtitor, în cadrul căreia problemele de ordin pedagogic ale adolescentului dator să învețe arta comportării în viață erau rezolvate prin prietenia născută între un mai tînăr (paidos sau pedos) și un mai vîrstnic, însuflețit de o puternică afecțiune (erastos). Mai vîrstnicul care-l îndrăgise pe cel mai tînăr, și căruia familia își încredința vlăsarul cu așteptări pline de speranță, era așadar un paiderastos, un pederast.

Civilizația greacă antică e de neconceput în afara acestei relații cu incontestabilă coloratură erotică și căreia mai tîrziu avea să i se spună ironic „viciul grec“. Pentru a fi consecvenți cu ei înșiși, mînuitorii de azi ai menționatului epitet infamant ar trebui să vadă în acest leagăn al culturii europene obîrșia uneia din cele mai oribile fapte imaginabile în Europa creștinizată. Si cum cu greu poate fi găsit un mare grec care să nu fi trecut prin această instituție și experiență, nu le-ar rămîne într-un asemenea caz decît să respingă mai toată această cultură în numele moralității pîngărite. Ceea ce de fapt a și avut loc de-a lungul secolelor anterioare Renașterii: mai mult de un mileniu, cultura continentului nostru, dominată de oamenii în sutană, a rămas străină de ceea ce fusese gîndit și creat în Grecia precreștină, a cărei spiritualitate era disprețuitor atribuită așa zisului păgînism.

Principalul conținut al Renașterii italiene, mama tuturor celorlalte descătușări spirituale asemănătoare, a constat tocmai în titanicul efort de a recupera valorile rămase ascunse europeanului creștin, datorită zelului obscurantist al puterii bisericești. Printre acestea, iubirea socratică (amor socraticus) era obiectul celor mai pasionate investigații: filosofice (ca la Marsilio Ficino), poetice (sonetele lui Michelangelo, bunăoară), plastice (de pildă prin glorificarea generalizată a adolescentului Ganymede, pe care Zeus, îndrăgostit de el, îl răpise: simbol suprem al unei iubiri intermasculine înțeleasă ca expresie a voinței divine însăși). Pe acele timpuri nimeni nu se gîndea încă să confere ideii de pederastie o semnificație apropiată celei în circulație astăzi.

Pervertirea sensului a început spre sfîrșit de secol XVIII și a fost opera unei burghezii mărginite și ignorante. Încapabilă să intuiască ceva din misterul ființei umane și convinsă că ceea ce i se spunea că vine de la vechii greci primejduiește bunele ei moravuri, aceasta discreditã — și cu ce furie! — unul din conceptele cheie ale acelei culturi, datorită căreia suntem ceea ce suntem. Paiderastia, prin care trecuseră Solon, Temistocle, Socrate, Platon, Anacreon, Pindar, Sofocle, Phidias și nenumărați alți mari greci, deveni noțiune cumulativă pentru degenerare, corupție, perversiune, viciu, crimă împotriva naturii.

Dar ce nume purta cumplita faptă (care de fapt nici n-ar fi avut nevoie de un nume, în ochii Bisericii ea fiind un păcat atît de îngrozitor, încît bunului creştin nu-i era îngăduit a-l numi: „inter christianos non nominandum“) înainte ca pederastiei să-i fie impus un sens atît de îndepărtat de semnificaţia sa originară? Pe tot parcursul evului mediu şi pînă astăzi, acolo unde domneşte habotnicia, i s-a spus sodomie: termen pe cît de odios, deoarece exala încă miasmele cărnii arse pe rugurile inchiziţiei, pe atît de fals, la obîrşia lui stînd o lectură tendenţioasă şi mistificatoare a Bibliei. Cine se străduieşte să citească atent şi fără prejudecăţi pioase pasajul cu pricina din capitolul XIX al Genezei, constată că el nu conţine absolut nimic care ar putea îndreptăţi monstruoasa folosire a substantivului şi adjectivului derivate din numele miticei cetăţi a Sodomei. Toată construcţia „sodomitică“ a teologiei medievale se bazează pe tălmăcirea abuzivă şi tendenţioasă a verbului „a cunoaşte“, care putea însemna, în mentalitatea iudaică, şi a avea raporturi sexuale, un sens care rămîne totuşi secundar. Pentru teologia critică modernă de pretutindeni interpretarea dezastrului ca pedepsire divină a celor ce-şi iubesc propriul sex, şi a unei întregi colectivităţi umane din cauza lor, este nu numai anacronică dar de un neadevăr strigător la cer.

Atît un termen cît şi celălalt aveau o puternică şi agresivă încărcătură emoţională care făcea imposibilă considerarea calmă, raţională a fenomenului în cauză. Din nevoia de a introduce un astfel de spirit într-un fel prea pătimaş de a vedea lucrurile, se născu, în cea de a doua jumătate a secolului XIX, termenul care formula cu o precizie aproape ştiinţifică esenţa iubirii prohibite. Întorcea spatele atît medievalelor asociaţii biblice cît şi aluziei, producătoare de confuzii, la antichitatea greacă. Homosexualitatea — un hibrid lingvistic — desemnează relaţia senzuală (latinul sexus) dintre două persoane de acelaşi sex (grecescul *homo,* de neconfundat cu omonimul latin care înseamnă om). Era creaţia lexicală — nu foarte inspirată, totuşi avînd o anumită logică — a literatului maghiar Karl-Maria Kertbeny (1824-1882), alias Benkert, autor prolific de povestiri şi romane, traducător al lui Petöfi în germană, bun prieten cu Franz Liszt şi foarte interesant de problrmatică psihologică a sexualităţii. E foarte posibil-deşi a negat-o, dar cîţi sunt dispuşi să facă o astfel de mărturisire? — ca lui însuşi să-i fi fost proprie predispoziţia pentru care inventase denumirea cu un viitor inimaginabil pe atunci. Fapt este că s-a angajat curajos pentru abolirea articolului de cod penal care prevedea pedepse severe pentru cei descoperiţi a avea relaţii cu un asemenea caracter. A făcut-o trimiţînd ministrului prusac al justiţiei, Adolf Leonhardt, două memorii în care, printre altele, propunea înlocuirea defăimătoarelor noţiuni curente print-un termen obiectiv şi definitor. Aşa s-a născut, în anul 1869, conceptul de homo-sexualitate.

Ministrul n-a catadixit să răspundă. Si totuşi termenul propus de Kertbeny n-a rămas în sertarele înaltului funcţionar sau în arhiva ministerului, ci a evadat pe o foarte misterioasă cale. A devenit, cu surprinzătoare repeziciune, de notorietate publică, a trecut graniţele lumii germanice şi s-a impus pe toată suprafaţa pămîntului. Cîştiga de la mare distanţă întrecerea cu termenii propuşi cam în acelaşi timp de alţi apărători ai acestei minorităţi sexuale asuprite, precum Hössli, Ulrichs, Hirschfeld . Ieşea de asemenea victorios din competiţia cu denumirile tradiţionale mai sus examinate, punîndu-le în inferioritate şi reducîndu-le drastic aria de circulaţie.

Nu era însă succesul pe care-l dorise Kertbeny. Acesta crease termenul în speranţa că el va contribui la o abordare ştiinţifică şi netendenţioasă a problemei. Prejudecăţile dominante i-au zădărnicit însă bunele intenţii. Ele au pus stăpînire pe noul cuvînt şi l-au impregnat de tot ce era mai odios în nomenclatura tradiţională. Din noţiune voit ştiinţifică, homosexualitatea deveni măciuca socială a timpurilor moderne. Cît despre homo-sexuali, aceştia văzură înăsprindu-li-se condiţia

tocmai prin înrădăcinarea acelui concept menit să le ușureze viața de prigoniți. Kertbeny ceruse abolirea funestului articol de cod penal; or, acesta nu numai că rămase acolo unde era, dar denumi pretutindeni delictul pentru care se prevedeau ani buni de închisoare, prin chiar termenul propus de idealistul scriitor. Exact după un secol, adică în 1969, avea legiuitorul vest german să satisfacă cererea acestuia.

Cartea de față este expresia unui pionerat pe un tărîm pe care, în România, nu s-a întreprins nimic la nivel cultural spre a face lumină asupra unuia din cele mai tulburătore mistere ale ființei umane, dar unde, în schimb, cresc bălăriile celor mai monstruoase păreri preconcepute. Un pionerat poate donquijotesc, dar însuflețit de convingerea că slujește unei cauze a cărei dreptate este dovedită, paradoxal, tocmai de ostilitatea ce o înconjoară. Căci aproape întotdeauna, cînd cei foarte mulți s-au coalizat împotriva celor puțini, aceștia din urmă, dacă reușeau să reziste și să nu se lase înconvoiați, își impuneau dreptul de a fi ei înșiși și de a trăi în conformitate cu propriul lor destin sau fel de a fi. Ceea ce azi apare ca donquijotism, poate mîine să se dovedească viziune realistă, care și-a datorat forța de a se afirma tocmai aparenței donquijotești.

Este, în această carte pe care autorul, aflat la mii de kilometri departe de cititorul român, în spirit însă foarte aproape de acesta, o dăruiește culturii în mijlocul căreia și-a format gîndirea. Scrierea ce-i premerge, „Iubirea interzisă – romanul unui tabu“, conține, integrat eșafodajului filosofic, psihologic și etic, un enorm material faptic, a cărui cunoaștere poate fi de însemnătate atît pentru cel direct cît și pentru cel indirect interesat. Personajele și cazurile studiate acolo nu au fost reluate decît cel mult sub formă de scurte aluzii sau evocări foarte sumare, în acest volum, covîrșitor dominat de un material faptic nou. Cititorul doritor să-și formeze o ima-gine panoramică a fenomenului „homosexualitate“ n-ar avea decît de cîștigat completînd lectura acestei cărți cu a celei care a precedat-o.

Belșugul cazurilor și personalităților analizate va stîrni iminent în el întrebări ca acestea: Cum a fost posibilă prigoana bimilenară a unei forme de iubire împărtășită de nenumărate mari spirite cărora omenirea le datorează neprețuite valori? Si dacă atîția și de atîta vreme au împărtășit-o rezistînd prigonirilor celor mai sălbatice imaginabile, cum de încă nu s-a înțeles că nu cei hăituiți au a se schimba, ci hăituitorii care cer unei realități indestructibile să se conformeze deprinderilor, gusturilor și ideilor lor fixe? Cercetarea de față încearcă să explice tragica istorie a unei părți din omenire, despre care niciodată nu se va putea ști cu exactitate cît de minoritară este, și nici măcar dacă într-adevăr este minoritară. Dar chiar ca minoritate, ea se va revela, bineînțeles celor ce-și dau osteneala s-o examineze „sine ira et studio“, ca oglindă în care se reflectă întreaga condiție umană, cu măreția și micimea ei, cu logica impecabilă a gîndirii ei și cu absurdităților care-și rîd de această logică. Numai progresul întru cunoaștere poate aduce demnitate în viața celor social năpăstuiți, ceea ce va influența inevitabil și viața celor ce au contribuit la suferințele lor, și-au bătut joc de ele sau au rămas indiferenți în fața lor.

Foarte modesta speranță a donquijotescului autor e că prin pioneratul său numărul hăituitorilor ar putea întrucîtva descrește iar hăituiții, descoperindu-și genealogia și văzînd cine face parte din familia lor spirituală, vor căpăta mai mult curaj: în a fi și rămîne ei înșiși; în a nu dispera că sunt altfel decît ceilalți; în fine, a acționa cu convingerea că vinovăția nu a lor este, și cu atît mai puțin a naturii, ci a celor ce condamnă cu neomenoasă iresponsabilitate și necunoscînd decît foarte parțial legile acestei naturi în numele căreia pretind să vorbească. Întreprinzînd de aproape două milenii acțiunile cele mai nemiloase împotriva unui fenomen pe care niciodată n-au încercat să-l înțeleagă,

aceştia l-au constrîns la o evoluţie funestă, cum se întîmplă cu orice fiinţă vie împiedicată să se dezvolte normal.

În Occident se mai vorbeşte şi azi — studii, filme, romane — de cazul lui Kaspar Hauser (1812-1833): tînărul care, de foarte mic copil, fusese ţinut într-o pivniţă şi tratat ca un animal, pentru ca la adolescenţă, misterios pus în libertate, să se comporte într-adevăr ca un animal, care însă, cu ajutorul unui foarte iscusit educator, revelă în scurt timp uimitoare capacităţi intelectuale. Caracterul senzaţional al cazului era amplificat de enigma ce plutea asupra lui: nu s-a putut descoperi nici al cui fiu era, nici cine-i impusese bestiala captivitate. Asasinarea lui într-un moment cînd personalitatea sa înflorea spectaculos a transformat această enigmă într-o adevărată parabolă, de unde şi actualitatea inepuizabilă a inexplicabilului personaj. Fenomenul numit homosexualitate a avut un destin foarte asemănător cu al lui Kaspar Hauser. Dacă ea îmbracă uneori forme disgraţioase, incompatibile cu demnitatea umană, este numai şi numai pentru că a fost obligată să ducă o viaţă de catacombe, de cîrtiţă, fără a se putea bucura de lumina zilei. Spiritul în care a fost scrisă această carte este acela al ieşirii din catacombe.

„Iubirea interzisă“ avea o dominantă epică, menită să-i uşureze cititorului păşirea şi înaintarea pe un teren foarte puţin atrăgător din punctul de vedere al felului cum şi-l imaginează societatea. Menţinut şi aici, stilul epic este însă subordonat abordării refle-xive a problemei. Timp de două milenii, de cînd se tună şi se fulgeră împotriva acestei „crime împotriva naturii“, a „abominabilului viciu“ şi a „dezgustătoarei perversiuni“, nu a putut lua naştere o autentică meditaţie, pătrunsă de calm filosofic, intuiţie psihologică şi rigoare ştiinţifică, asupra unei teme a priori detestate deoarece este a priori detestabilă. A constituit obiectul indignării religioase sau laice, a fost rânduită juridic şi diagnosticată medical; nu s-a reflectat însă niciodată pe marginea ei în spiritul înţelepciunii care, cum o sugerează cuvîntul însuşi, se străduieşte înainte de toate să *înţeleagă*. Pasiunea şi prejudecata, terorile ideologice de tot soiul şi conformismul generat de ele, teama, ruşinea şi laşitatea — toate acestea au acţionat paralizant asupra gîndirii puse faţă în faţă cu redutabilul „challenge“ al homosexualităţii. Cugetători dintre cei mai de seamă — filosofi, antropologi, scriitori — al căror spirit se arăta capabil de grandioase zboruri, se împotmoleau lamentabil în cîteva primitive locuri comune atunci cînd împrejurarea sau contextul cerea de la ei o luare de atitudine în legătură cu delicata problemă. În afara unor extrem de rare excepţii, la rîndul lor stigmatizate, nici unuia din făuritorii de cultură nu i-a trecut prin minte să se întrebe, cu o indignare care ar fi dat replică celeilalte: este oare normală şi tolerabilă o asemenea atitudine, subintelectuală, dinaintea unei realităţi umane care dăinuie din timpuri imemoriale, scrutînd enigmatic şi provocator, asemenea Sfinxului, atît pe cei din lăuntrul ei cît şi pe cei din afară?

Toţi cei convinşi de „sănătatea“ lor sexuală, opusă caracterului „morbid“ al homosexualităţii, privesc la aceasta ca la o manifestare umană absolut străină felului lor de a fi şi a cărei (presupusă) nocivitate socială îi face să spere că odată şi odată i se va pune capăt.De la împăratul Justinian care, în secolul VI, îi făcea pe homosexuali răspunzători de toate flagelele şi cataclismele naturale şi instituia contra lor pedeapsa cu moartea, această dorinţă n-a încetat să se reînnoiască, să inventeze mijloace care de care mai feroce de stîrpire a pretinsului rău, dar şi să constate necontenit totala ineficienţă a criminalelor sforţări: „răul“ nu numai că nu dispărea, dar chiar sporea. Începînd să reflecteze, aşa cum o face în legătură cu tot ceea ce îi pune spiritul sau sensibilitatea în vibraţie, oricine poate să-şi dea seama că în discuţie nu e un fenomen periferic sau accidental, ca, de pildă, o molimă sau o modă (cum s-a crezut de nenumărate ori în istorie), ci o parte foarte importantă a

condiției umane. Aceasta într-adevăr e construită de natură în așa fel, încît să se simtă animată fie de o atracție fie de cealaltă, iar uneori de amîndouă.

Putem să ne răzvrătim cît am vrea, contrariați în principiile etice pe care mediul ni le-a vîrît pe gît încă din copilărie: această bifurcare a instinctului sexual în direcții opuse se încăpățînează să nu dispară și nu se lasă impresionată de elucubrațiile juridice ale legislatorilor. Ea așteaptă răbdătoare — dar cu cîte suferințe inutile e plătită această răbdare! — ca oamenii să-și pună de acord felul de a gîndi cu realitatea propriei lor existențe, o realitate de care prea adesea reprezentările morale și religioase îi înstrăinează. Cînd vom înțelege că pentru realitate așa zisele principii nu sunt decît prejudecăți și plăsmuiri arbitrare de care ea își rîde, vom descoperi noi punți de comunicare interumană, căci numai respectul față de viață ne poate apropia unii de alții, în vreme ce orice formă de ideologie ne dezbină. N-ai constatat în tine o pornire homosexuală, dar ești legat prin abisale și indestructibile vase comunicante cu semenii tăi în care această pornire trăiește. Nu poți face abstracție de ei, și cu atît mai puțin ești îndreptățit a-i condamna, deoarece apartenența noastră, a tuturora, la aceeași specie ne obligă să vedem lucrurile în indestructibila lor unitate.

Atît sunt de legate între ele cele două înfățișări fundamentale ale iubirii, încît fiecare din ele se poate înțelege pe sine doar raportată la cealaltă. Că homosexualul este necontenit solicitat sau obligat să se confrunte cu Erosul dominant în societate nu mai trebuie demonstrat; o asemenea confruntare poate fi, și în general este, dureroasă, dar duce la descoperirea propriei identități. Puțini își dau însă seama cît de important este pentru heterosexualitate să-și formeze o imagine limpede despre fenomenul cunoscut doar ca iubire deviată, interzisă și pasibilă de pedepse grave: ar recunoaște îndată, ca într-o oglindă măritoare, impulsuri existente inconștient sau embrionar în ea însăși. Nu, homosexualitatea nu e nici boală, nici perversiune, nici viciu; e pur și simplu cealaltă față a condiției umane — cu un aspect poate nocturn, dar ar putea fi ziua concepută în afara nopții? Heterosexualitatea nu va putea să ajungă la o adevărată conștiință de sine cîtă vreme nu se va apleca, pătrunsă de importanța faptului, asupra acestei părți misterioase din ființa umană, față de care a avut pînă acum doar cuvinte ucigătoare, ieșite nu din creier ci din viscere.

Dacă în această a doua cercetare am amplificat aspectul meditativ și cognitiv , este pentru a stimula reflexia în cei de bună credință și cu bunăvoință. Adesea în viață avem nevoie să explorăm alte lumi, total necunoscute și adesea chiar periculoase, pentru a o înțelege mai bine pe cea în care trăim. O putem face prin acțiune, angajare, experiment, dar avem și putința celeilalte căi, prin care ne sunt cruțate coborîrile în zone prea obscure și mocirloase, unde riscăm să ne pierdem nu numai sufletul dar chiar și viața: reflexia care înlătură curajos toate tabu-urile puse în fața gîndirii prin lenevia și lașitatea unor întregi generații. Explorarea mentală a formelor de existență pe care nu le cunoaștem, poate să conducă la o dublă descoperire: a ceea ce constituia pînă la un moment dat o „terra incognita“ și totodată a ceea ce credeam a cunoaște dar, în lumina — fie ea și nocturnă, lunară — a noilor experiențe, își dezvăluie sensuri anterior ignorate. A putea prilejui asemenea descoperiri: iată urarea cu care autorul trimite această carte în necunoscutul întîlnirii ei cu cititori în a căror binevoitoare deschidere îi place să spere.

I

ÎNTRE AMBIVALENȚĂ ȘI AMBIGUITATE

Este adevărat că în istoria omenirii homosexualitatea a cunoscut epoci mai înțelegătoare și mai tolerante decît a noastră. Pe fundalul lungului șir de persecuții prin care i-a fost dat să treacă acestei forme a Erosului uman, antichitatea greco-romană, Renașterea și Iluminismul au adus relative înseninări temporare, de o luminozitate care, fără a străluci, n-a fost totuși depășită pînă azi. Au existat de asemenea, și există, popoare — de pildă în lumea latino-americană, moștenitoare a unor tradiții precolumbiene, sau în cea încă idilică a populației insulare din zona Pacificului — în mijlocul cărora acest gen de relație n-a fost vreodată supus terorii juridice și religioase inventate de marile culturi ale civilizației occidentale. De asemenea, nu toate codurile penale, produse ale progresului social, cuprind articole cu prevederi draconice destinate celor ce încalcă presupusele legi ale naturii. Ceea ce Anglia și Germania au pedepsit, pe bază juridică, pînă în a doua jumătate a secolului XX, n-a constituit niciodată obiectul unei legislații represive în țări ca Mexico, Honduras, Ghana, Canada sau Bolivia.

Cu toate acestea, nu se poate spune că fenomenul numit începînd cu 1869 homosexualitate se va fi aflat vreodată în favoarea oficială a societății. Cînd nu era urmărit cu ferocitate, era de obicei moralmente dezaprobat, reacția socială cea mai benignă fiind ironia celor ce nu împărtășeau această orientare sexuală și care alcătuiau întotdeauna și pretutindeni majoritatea. O atitudine care se justifca, și continuă să se justifice, invocînd ceea ce pare fundamental în natura omenească: atracția firească spre sexul opus, grație căreia specia noastră se poate reproduce. Dar o componentă a condiției umane ca cea evocată aici, să nu merite ea, în ciuda marginalității sale, considerarea scrutătoare și lipsită de prejudecăți la care-i dă dreptul o vechime ce pare coextensivă cu însăși existența speciei noastre? Începînd cel puțin cu timpurile lui Pericle, Socrate și Platon, așa zisul "viciu grec" n-a încetat să fie o constantă în viața europeană. Era el însă cu adevărat o emanație a spiritului elin? Deja istoriografia greacă antică atribuia fenomenului, ce cunoștea în Atena maxima sa înflorire, origini îndepărtate: fie spre Sud — civilizația cretană; fie spre Nord — populațiile de obîrșie dorică, tracică, ilirică. Istoriografii romani vor lărgi clubul acestor "aborigeni" homosexuali incluzîndu-i popoare cu care imperiul lor venise într-un contact foarte apropiat, precum vechii Germani, Celții. Iar etnografia modernă (căci istoriografia nu se va mai arăta interesată de astfel de probleme) va descoperi prezența "viciului" pe care numai ignoranța l-a putut numi grec, atît la popoare considerate primitive din Africa, Melanesia sau Amazonia cît și la civilizații cu mult mai vechi decît cea europeană, cum ar fi cea chineză sau cea japoneză. N-ar fi exclus ca o teologie descreștinată și pătrunsă de spirit antropologic să-l găsească la capătul de început al genealogiei homosexuale pe Adam însuși, care n-a avut nici o fiică, ci doar doi fii...

O manifestare omenească de o asemenea universalitate și străvechime nu poate să nu ațîțe dorința de cunoaștere în cel care, trecînd peste predilecțiile sau repulsiile personale, vrea să descopere misterioasele și adevăratele intenții ale naturii. Unui astfel de căutător îi stă la libera alegere cum să demareze investigația; absolut indispensabil este numai ca el să se hotărască pentru

un anumit fel de a-şi inaugura cercetarea şi apoi să exploreze temeinic în direcţia sugerată de constatarea sau întrebarea iniţială însăşi. Dacă pe acest tărîm sunt predominante ignoranţa şi intoleranţa, este pentru că majoritatea heterosexuală, mulţumită cu ceea ce ştie despre ea însăşi, n-a acordat niciodată o atenţie obiectiv cercetătoare faptelor de observaţie curentă care vorbesc despre o altă formă de sexualitate posibilă. Fără să cadă pe gînduri, a preferat înîntotdeauna să le orînduiască în propriile-i tipare mentale impregnate de păreri preconcepute, să le judece cu asprime şi fără încercare de a înţelege, în fine să le condamne fără putinţă de apel.

Un răspuns al istoriei

Viaţa este inepuizabilă în teme de reflecţie a căror examinare ar putea arunca o lumină asupra enigmaticei voinţe a firii de a crea un Eros fără acel scop reproductiv care permite să se vorbească despre o conformitate cu legile naturii (scop care, practic, nu constituie niciodată temeiul unirilor de gen heterosexual, procreaţia avînd loc întîmplător şi doar extrem de rar în comparaţie cu frecvenţa actului sexual, iar adesea neproducîndu-se niciodată). Unul din nenumăratele puncte de pornire posibile şi imaginabile ar putea fi bunăoară apariţia tradiţională a relaţiei de acest tip în mediul militar sau marinăresc, unde bărbaţii se află numai între ei, iar femeia este (aproape) cu desăvîrşire absentă sau inaccesibilă. Situaţiile de acest fel sunt un foarte palid şi caricatural ecou istoric a ceea ce se petrecea cu vreo şase-şapte secole înaintea erei noastre în Sparta, rămasă pînă azi modelul absolut al statului militarizat. Chiar după ce întemeiau o familie, bărbaţii spartani petreceau cea mai mare parte a vieţii lor de zi şi de noapte în taberele sau cazărmile unde îşi cultivau renumitele lor virtuţi războinice. Dar unde înfloreau şi prietenii ce depăşeau cu mult obişnuita camaraderie şi angajau straturile cele mai profunde ale fiinţei, inclusiv cel erotic. Apropierea sufletească şi trupească cea mai intimă putea merge mînă în mînă cu dezvoltarea spiritului de vitejie şi sacrificiu, fiecare din aceste două înclinări alimentînd-o pe cealaltă. Uimitoare această obîrşie a iubirii intermasculine pe teritoriul vechii Elade! Ceea ce se va petrece mai tîrziu în Atena va fi departe de a avea aceeaşi noblеţe, libertăţile aduse de democraţie făcînd posibilă acolo alunecarea spre frivolitate.

Si mai surprinzătoare este compatibilitatea firesc asumată dintre conduita homosexuală (ei desigur n-ar fi numit-o aşa) şi cea heterosexuală a acestor spartani: puteau fără dificultate să întemeieze un cămin, rămînînd însă mai departe fideli prieteniei bărbăteşti de tip eroico-erotic. Împreună cu felul lor de a vorbi extrem de concis (îi zicem azi *laconic* după numele ţării lor: Laconia sau Lacedemonia), dublul lor fel de viaţă constituie mesajul cel mai incitant trimis de ei peste veacuri, dar asupra căruia prea rari cercetători s-au aplecat cu atenţia cuvenită. Desigur că pe acele vremuri locul femeii în societate era deosebit de cel actual. Dedicată în exclusivitate gospodăriei şi maternităţii, ea nu era în măsură a satisface nevoile spirituale ale unui tip de bărbat pentru care fapta vitejească şi pregătirea în vederea ei reprezentau însăşi raţiunea de a fi. Homosexualitatea spartană îşi poartă desigur pecetea ei istorică, dar aidoma oricărui fenomen istoric ea lasă să se întrezărească pentru privirea scrutătoare tipare spirituale supratemporale a căror descifrare face din istorie o şcoală inegalabilă de cunoaştere şi înţelepciune.

De la dezgust la voluptate

Să ne întoarcem însă la militarii și marinarii care, ascunzîndu-se unii de alții și rușinîndu-se cînd sunt descoperiți, se angajează într-o relație condamnată de societate. Psihologii, sociologii, sexologii care înregistrează fenomenul și știu din capul locului, fără a-și fi pus vreodată întrebări, cît de perversă și periculoasă e homosexualitatea, se vor grăbi desigur să minimalizeze această provocare a naturii: ar fi, chipurile, vorba de o deviere trecătoare și nesemnificativă, impusă de împrejurări excepționale și care încetează odată cu revenirea la viața "normală". Ceea ce este perfect adevărat, numai că nu explică deloc vremelnica, neobișnuita atracție. Un bărbat nu poate înlocui femeia, mai ales într-o chestiune atît de intimă și delicată, așa cum nici femeia nu-l poate înlocui pe bărbat în ceea ce are el specific. Dacă totuși substituirea se dovedește posibilă, este nu pentru că un bărbat ar putea să se transforme în surogat de femeie, ci pentru că relația cu el are o valoare intrinsecă și satisface într-un alt fel și pe alt plan nevoia erotică masculină. Un alt resort, o altă valență a ființei se revelează și sunt activate –în ce constă însă ele? Întrebare căreia nu i se răspunde cînd se trece cu ușurință peste fenomenul în chestiune în numele revenirii iminente la "viața normală"

Din punctul de vedere al mentalității curente sau al bunului simț, ideea unei apropieri despre care se știe că e contrarie firii ar trebui să producă dezgust într-o ființă psihic sănătoasă: dezgustul trăit cu anticipație de orice bărbat care, ferm înrădăcinat în virilitatea-i heterosexuală, își imaginează o situație ca aceasta. Or, în cazurile evocate, apropierea a putut avea loc numai pentru că genera plăcere, ceea ce explică repetarea ei. Să fi fost toți cazuri patologice? Cine ar putea preciza, pe acest tărîm, unde se termină sănătatea și unde începe patologia! Să fi fost vorba numai de o voluptate sau o eliberare pur fizică și fiziologică? Pentru aceasta nu era nevoie de alunecarea în "oribilul viciu". Orice bărbat, ca de altfel și orice femeie, are la îndemînă instrumentul plăcerii solitare. Dacă a acceptat unirea cu un alt bărbat, odioasă cîtă vreme e privită din afară și din mijlocul "vieții normale", este pentru că ea răspunde unei nevoi mai profunde decît cea fizică și fiziologică, de nesatisfăcut prin masturbație.

În astfel de împrejurări, voite de viață și destin, și de aceea nu mai puțin normale deși nu cotidiene, bărbatul care niciodată nu se gîndise că ar putea fi altfel decît heterosexual, își descoperă o dimensiune a cărei conștientizare îi poate influența considerabil felul de a gîndi și trăi. Cînd circumstanțele îi vor permite, va putea reveni la viața dinainte, mai ales dacă are o familie, dar e cert că el nu va mai fi cel dinainte. Ceva s-a manifestat în el care l-a pecetluit pentru tot restul zilelor, și depinde numai de caracterul și de gîndirea lui să facă din această experientă o trăire îmbogățitoare și binefăcătoare. Psihologii, sociologii și sexologii, înclinați să minimalizeze fenomenul pe temeiul efemerității sale, nu văd dincolo de raportul sexual sufletul, sensibilitatea, spiritualitatea intimă care guvernează din adîncuri greu de sondat pentru știință opțiunile, deciziile, comportarea omului. Tocmai cînd viața ne pune în situații excepționale, deloc normale în raport cu existența de zi cu zi, ies la iveală — dacă reușim să înfruntăm curajos încercarea — laturi ființiale care pot să ne uluiască, într-atîta le ignorasem pînă atunci. Ne dăm însă repede seama că sunt pe deplin ale noastre, doar că țin de ceea ce avem mai abisal și mai misterios: o adevărată cucerire pe planul cunoașterii de sine. Nu există nici un motiv să credem că apropierea dintre două femei sub imperiul unor împrejurări constrîngătoare ar asculta de alte legi psihologice.

Virilitatea pașnic biruită

Dar pot exista împrejurări și mai constrîngătoare ca cele prilejuite de viața militară sau marinărească. Închisoarea de asemenea apropie oamenii pe același fond al unei tensiuni sexuale exacerbate prin abstinența forțată. Ce se poate întîmpla în asemenea condiții o arată o capodoperă a artei cinematografice încununată în 1985, tocmai pentru viața autentică de care palpită, cu patru premii Oscar (pentru cel mai bun actor, cel mai bun regizor, cel mai bun scenariu și cel mai bun film): *"Sărutul femeii păianjen*", inspirată din nuvela cu același nume a scriitorului argentinian Manuel Puig (1932-1990). Tînărul homosexual Luis Molina, arestat pentru corupere de minori, se află în aceeași celulă — a unei închisori dintr-o țară neprecizată din America Latină — cu luptătorul social, probabil comunist, Valentin Arregui, marcat pînă aproape de desfigurare de tortura la care fusese supus. Acesta din urmă e încarnarea perfectă a tipului masculin numit de latino- americani "macho": viril sută la sută, cu brutalitatea de rigoare și urmărit de imaginea iubitei de lîngă care arestarea îl smulsese. Pentru alteritatea sexuală a co-încarceratului arată doar un dispreț pe care n-are nici o reținere să-l exprime în forme insultătoare.

La celălalt pol, Molina e de o sensibilitate vibrantă, delicatețe, bunătate răbdătoare. Neluînd în nume de rău jignirile, încearcă să aline suferințele sufletești și trupești ale deținutului politic maltratat, evocîndu-i cu un cuceritor talent de povestitor filme care-l fascinaseră (printre acestea și unul despre o simbolică "femeie-păianjen"). Ceea ce se revarsă din tot felul lui de a fi are nu numai efectul unui balsam picurat pe rănile vizibile și invizibile ale revoluționarului, dar și acela al unei forțe capabile să înmoaie duritatea și să trezească suavitatea ascunsă și dormitîndă într-un suflet aproape abrutizat de angajamentul politic. Cel ce începuse prin a se arăta sută la sută "macho", lasă încetul cu încetul să transpară dimensiunea feminină ignorată și neglijată, fără de care orice bărbat nu e decît lamentabila caricatură a propriei sale masculinități. Monstruosul procentaj de virilitate scade treptat, făcînd loc tendinței contrare, în lentă dar sigură creștere. Felul lui Valentin de a-l vedea pe Molina trece printr-o uimitoare metamor-foză. Grosolănia face loc gentileței, căreia îi urmează înțelegerea și apoi capacitatea identificării cu simțirea ieșită din comun a celuilalt. E punctul culminant al conviețuirii lor, singurul moment erotic al filmului, în plus tratat discret, fără ostentație: heterosexualul absolut și agresiv de la început cade în brațele homosexualului timid și timorat, cucerit de acesta nu pe cale sexuală, ci pe o alta, pur sufletească, și de aceea mult mai misterioasă.

Filmul are cîteva sub-teme: iubirea homosexuală care nu pornește de la sex, ci de la suferința comun îndurată; tăria sufletească a lui Molina, care rezistă eroic celor din administrația închisorii ce vor să facă din el un spion pe lîngă Valentin, ceea ce-l împinge spre o virilizare interioară simetric opusă "feminizării" psihice a luptătorului; presimțirea fatalității inexorabile prin imagini ale trecutului, care, țîșnind din subconștient, anunță sfîrșitul tragic al lui Molina, semnificativ răpus în felul rezervat luptătorilor politici intransigenți. Dacă le-am lăsat la o parte, a fost pentru a putea reliefa neașteptata evoluție a eroului heterosexual; iar dacă totuși le-am menționat în treacăt, este pentru că ele sugerează contextul extrem de serios al acestei evoluții, căreia îi conferă veridicitate și noblețe. Nu este exclus ca la originea dramei să se fi aflat un fapt real, ușor de găsit în mulțimea nelegiuirilor revărsate asupra nației argentiniene în anii de dictatură militară. Dar și fără de el, mesajul literar și cinematografic conține un adevăr uman pe care chiar și cei puțin dispuși să asiste la asemenea dezvăluiri îl percep ca atare –de aici excepționala răsplătire a creatorilor și actorilor.

Fluiditate și fixitate

Bineînțeles că nu toți bărbații constrînși de împrejurări să petreacă un lung timp împreună se angajează într-o relație de tip homosexual. Fenomenul privește întotdeauna și pretutindeni o minoritate, care însă s-ar putea să nu fie chiar atît de neînsemnată, dacă luăm în considerație acea senzațională concluzie statistică la care ajunsese Alfred C. Kinsey, în faimosul său raport asupra sexualității americanilor (1948-1953), rămas pînă astăzi cel mai autoritar document în materie(1): 37% din populația masculină a avut cel puțin o autentică experiență homosexuală; 30% au avut cel puțin cîteva asemenea experiențe; pentru 18% relațiile homosexuale sunt aproximativ la fel de numeroase sau frecvente ca cele heterosexuale; și, în sfîrșit, 10% din bărbați sunt exclusiv homosexuali. În acest domeniu însă statisticile sunt foarte îndoielnice, ele vrînd să pătrundă într-o intimitate pe care nu oricine e dispus s-o dezvăluie, chiar cînd îi este garantată anonimatul. S-ar putea să fie mai puțini, dar s-ar putea să fie și mai mulți decît spun cifrele. În orice caz, putem fi siguri că alunecarea heterosexualului spre homosexualitate nu e un fenomen de masă, chiar cînd împrejurările favorizează o asemenea metamorfoză.

Dar cine sunt cei susceptibili să treacă dintr-o zonă a sexua-lității în cea opusă ei? Aceia a căror viață erotică e în continuă și fluidă devenire, foarte deosebită de stabilitatea celor ce se simt solid înrădăcinați într-o masculinitate neșovăitoare. Sunt două categorii fundamentale ale sexualității bărbătești, prezente în mod corespunzător și la femei. Nu se va putea ști niciodată raportul proporțional adevărat dintre cei fluctuanți și cei statornici, mulți fiind cei care afișează o orientare sexuală precisă și nu-și mărturisesc decît lor înșiși oscilațiile lăuntrice sau pur și simplu n-au ajuns să le conștientizeze. Există, în plus, aceia ce nu vor să accepte înclinarea naturală spre propriul lor sex, deoarece societatea le-a creat o repulsie sau o teamă a priori față de ea; ei luptă contra propriei lor firi, ca și cum atracția resimțită ar fi o boală de care s-ar vrea vindecați, ceea ce-i va face să dea ostentativă subliniere heterosexuală comportamentului lor, ba chiar să se lanseze în diatribe contra homosexualilor. În felul acesta își falsifică existența și se condamnă unor chinuri interioare care pot deveni o anticameră a schizofreniei. Vrînd să se vindece de o boală imaginară, ei devin cu adevărat bolnavi în sufletul lor, de unde răul poate cuprinde întreaga ființă. Singurul cîștig, acela de a fi salvat fața socială, e departe de a putea răscumpăra pustiitoarea tragedie intimă.

Este clar și de la sine înțeles că societatea favorizează compor-tamentul neechivoc și în deplină concordanță cu semnele exterioare distinctive ale sexului. În concepția ei, bărbatul trebuie să fie integral si absolut bărbat.Logic, femeia ar trebui să fie desigur, la rîndul ei, integral și absolut femeie, dar ea se bucură de ceva mai multă toleranță, datorată, printre altele, și luptei sale pentru a modifica imaginea socială a unui sex cînd subapreciat ca “slab”, cînd slăvit ca “frumos”, și pe care ea îl dorește cel puțin tot atît de puternic precum sexul opus. Iată de ce o femeie bărbătoasă nu produce rîs public, dimpotrivă poate stîrni chiar simpatie, dacă bineînțeles mai păstrează și ceva farmec. Bărbatul efeminat, adică necorespunzător standardului masculin curent, este însă întotdeauna ținta unei ironii ce poate merge pînă la batjocură. Opinia publică nu-l acceptă decît pe bărbatul afemeiat, pe care de fapt îl admiră, deoarece el oferă continuu dovada clară a virilității sale. Este gata a-i trece cu vederea cele mai scandaloase aventuri, cînd acestea se încadrează în tiparele sexuale acceptate, chiar dacă e vorba de un bărbat aflat în vîrful piramidei social-politice, cum s-a întîmplat cu Bill Clinton. Ar fi fost însă inimaginabil ca acesta să rămînă în postul său dacă i s-ar fi descoperit o relație cu un alt bărbat. Lumea se arată necruțătoare cînd e pusă în discuție schema tradițională a raporturilor social permise, deoarece, se zice, sunt unicele voite de natură. Aceasta e

fațada, cunoscută de toți, nu însă și realitatea.

În realitate, sexualitatea e un teren foarte mișcător și lunecos prin însăși natura sa. Într-un fel sau altul ea e în continuă devenire și poate oferi surprizele cele mai neașteptate și mai tulburătoare. Dacă adesea împietrește într-o anumită formă, este pentru că asupra ei s-a exercitat de milenii, pe cale subconștientă, influența fixatoare a ambianței sociale cu ideile și modelele, cu obsesiile și fricile ei. Cine știe ce procent din ceea ce se cheamă natură nu este decît obișnuință formată sub imperiul tradiției și al tiparelor de gîndire predominante și apoi ridicată la rangul de normă absolută, emanînd din voința divină însăși! Dar, pe de altă parte, modelele dominante, perpetuate și consfințite prin tradiție, sunt o eficace protecție în fața pericolelor ce decurg dintr-o fluiditate ale cărei neprevăzuturi pot deteriora grav atît echilibrul lăuntric cît și ordinea societății. Oricum însă, chiar învîrtoșată în forme aparent imuabile, sexualitatea umană își face simțită sau presimțită esența ei curgătoare, natura ei metamorfozabilă care — cu toate riscurile sale — constituie chiar semnul distinctiv al vieții. Paradoxul este că pentru a trăi sau a supraviețui, omul se vede obligat să pună viața însăși în lanțurile formelor fixe.

Tocmai această fluiditate îi apărea lui Kinsey, la capătul uriașei sale investigații (desfășurate timp de cinci ani pe lîngă 11.000 de persoane), ca trăsătură definitorie a sexualității umane, în primul rînd a celei masculine. Străduindu-se să-i capteze mereu schimbătoarea și derutanta natură într-un sistem care să satisfacă nevoia de cunoaștere ordonată a intelectualului modern (din nou tentația formulelor și schemelor!), Kinsey postula existența a șapte tipuri esențiale de manifestare a sexualității bărbătești (cu echivalențele lor feminine simetrice, ușor deductibile), din a căror orînduire logică rezultă această scală: (1) heterosexualitate exclusivă, căreia homosexualitatea îi e cu desăvîrșire străină; (2)predominanță heterosexuală cu homosexualitate foarte sporadică; (3)predominanță heterosexuală cu homosexualitate mai accentuată; (4)heterosexualitate la egalitate cu homosexualitatea; (5)predominanță homosexuală cu heterosexualitate încă puternică; (6)predominanță homosexuală cu heterosexualitate sporadică; (7)homosexualitate exclusivă, căreia orice înclinare heterosexuală îi e străină. Este, firește, mai mult, mult mai mult decît dihotomiile șablon în circulație (bărbat-femeie, heterosexual-homosexual), dar rămîne totuși o construcție scolastică, incapabilă să cuprindă întreaga bogăție a realității. Iar pe acest tărîm inventivitatea Creatorului nu cunoaște margini...

Masculinitate cezarică

Poate mai elocventă decît statisticile și schemele, mai simplă și totodată mai realistă, este personificarea metaforică a celor două modalități esențiale –fluiditatea și fixitatea — prin figuri al căror conținut uman se apropie de maximumul posibilităților sale. Una ar putea fi cea a lui Iulius Caesar, a cărui măreție domină secolele prin ceea ce a ajuns să însemne pentru omenire ca simbol: individul atotputernic în virtutea forței sale interioare, dar tocmai de aceea tentat în mod tragic să cucerească și autoritatea exterioară absolută asupra celor din jurul său. Acest aspect al măreției lui nu-și dezvăluie însă întreaga semnificație decît pus în relație cu sexualitatea sa, în fața căreia omul modern, cu ideile sale primitive despre pederastie și despre feminitatea bărbatului, nu poate decît să rămînă perplex. Si totuși Caesar dovedește că o viață erotică fluctuantă, deci fără învîrtoșare supervirilă întru heterosexualitate, se poate afla în deplină armonie cu statura de erou și, în anumite cazuri, constituie chiar baza sa vitală, cum se întîmpla cu ilustrul comandant roman. Forța lui

genuină nu provenea nici din robustețea fizică (era de constituție firavă) și nici din duritatea firii (era sensibil, generos și rafinat în gusturi), ci tocmai din ceea ce avea feminin în sufletul său, cu urmările de rigoare pe plan erotic. Partea masculină a ființei sale, manifestată printr-o voință crescîndă de putere, imprima însă acestei forțe o orientare din ce în ce mai agresivă, care avea să-l conducă la fatalul sfârsit bine cunoscut.

În Iulius Caesar (101-44) pendularea sexuală a bărbatului între cele două mari opțiuni posibile — propriul său sex și sexul opus — se arătase atît de spectaculos, încît devenise pentru romani obiectul unei ironii ce azi ne poate părea șfichiuitoare și nimicitoare din punct de vedere social. Pe atunci însă, cînd nu se impuseseră încă tabu-urile și fobiile sexuale iudeo-creștine, ea nu era decît haz popular inofensiv: "Bărbatul tuturor nevestelor și nevasta tuturor bărbaților" ("Omnium mulierum vir et omnium virorum mulier") fusese el public caracterizat în chiar senatul roman, cum relatează istoricul Suetonius(2). Nefiind calomnii, ci corespunzînd unei stări de fapt (ce-i drept, enorm exagerată, dar pe care niciodată Caesar nu s-a gîndit s-o dezmintă), asemenea ironii n-au periclitat cîtuși de puțin autoritatea politică a acestuia și nici nu i-au stingherit ascensiunea, căreia conspirația condusă de Brutus iar nu "gura lumii" avea să-i pună capăt.

Deși priviți adesea, nu fără temei, ca americani ai lumii vechi, romanii nu ajunseseră totuși la acel grad de prostie politică și fățărnicie puritană, care să creeze o situație comparabilă cu cea hărăzită două milenii mai tîrziu nenorocosului președinte Clinton. S-ar putea chiar spune că asemenea ambiguități sexuale îi amuzau. Aventura erotică a lui Caesar în Bitinia (o țară din Asia Mică), al cărui rege, Nicomede, îi devenise partener de pat, ajunsese la Roma înainte de întoarcerea sa, astfel încît, revenit în patrie, fu întîmpinat cu acest salut puțin convențional:

> Gallias Caesar subegit, Nicomedes Caesarem:
> Ecce Caesar nunc triumphat, qui subegit Gallias,
> Nicomedes non triumphat, qui subegit Caesarem. (3)

salut pe care "Divina Comedie" a lui Dante îl va pomeni în cîntul 26 din *Purgatoriu*. În mulțime, relatează Suetonius, se auzeau de asemenea strigăte de "Trăiască Caesar, regina bitinică". De ce-l ironizau însă romanii? Deoarece avusese o relație pe care azi am numi-o homosexuală? Nicidecum. Pentru ei era în firea lucrurilor ca un bărbat să dea curs înclinării spre propriul său sex, chiar dacă oficial un asemenea raport nu avea ponderea socială a celui matrimonial. Nu era însă deloc în firea lucrurilor, din punctul lor de vedere, ca un cetățean roman liber, și cu atît mai mult unul de rang înalt, să joace rolul pasiv într-o legătură de acest gen, adică exact ceea ce i se întîmplase lui Caesar, stîrnind printre cei din jurul său o senzație care se va reverbera rapid pînă în capitala imperiului. N-a izbucnit totuși nici un scandal. Deși aventura afecta întrucîtva prestigiul statului — dar exclusiv din cauza acelui "rol pasiv", permis la romani ca și la greci doar sclavului sau străinului — ea n-a avut urmări politice. În această privință cei vechi dădeau dovadă de infinit mai mult humor și îngăduință decît civilizația născută din mentalitatea "antipăgînă" cu patologica ei pudoare în înțelegerea sexualității.

Am scos în evidență alunecările homosexuale ale lui Caesar deoarece asupra lor felul curent de a concepe istoria păstrează tăcere, spre deosebire de stilul realist și foarte uman al istoriografiei antice, profund interesată de viața privată a marilor personalități și deloc înclinată s-o idealizeze din respect pentru anumite merite militare sau politice. Pe de altă parte, s-a scris atîta literatură — de la Corneille la Bernard Shaw — pe tema iubirilor sale heterosexuale, încununate bineînțeles de pasiunea sa pentru Cleopatra, încît sublinierea lor nu mai era necesară. Ele fac parte din imaginea de

largă circulație a marelui om de stat roman, dar sensul lor adevărat se revelează numai în corelație cu ceea ce se cunoaște mai puțin, se ignoră, ba chiar se ascunde. Formidabilul comandant de oști, comparabil numai cu Alexandru Macedon, este unul din cele mai strălucite dovezi ale perfectei compatibilități dintre virilitatea eroică și înclinarea drăgăstoasă a bărbatului spre propriu-i sex. E semnificativ că nu numai genialitatea militară, dar și fluctuația erotică între cele două sexe îl făcea asemănător lui Alexandru, care, la rîndul său, putea oscila între prințesele persane (pe două din ele și le-a făcut soții, ceea ce numai în Orient era posibil!) și generalii favoriți, dar mai ales eunucul Bagoas.

De fapt, am fi putut boteza această formă a erosului masculin cu numele lui Alexandru. Dacă l-am preferat pe Caesar, este pentru că în cazul lui istoria a fost mai generoasă cu amănunte ce permit conturarea unui tip uman foarte limpede. În plus, despre Alexandru Macedon oamenii săi, deși îl puteau contrazice în chestiuni militare, și încă foarte vehement, nu s-au exprimat niciodată ironic, într-atît de firesc le părea ca regele lor să oscileze de la un sex la altul. Nu l-a ovaționat armata cînd l-a sărutat în public pe Bagoas, care-l însoțea pretutindeni, cum nici uneia din soții nu-i era îngăduit? O reacție ce nu mai corespundea vremurilor marelui comandant roman, ironizat de compatrioți și de soldați pentru devierea sa de la normele sexuale dominante. Se vede că în cele două secole scurse mentalitatea evoluase considerabil spre distanțarea critică de raporturile cu caracter homosexual, rămînînd totuși încă departe de incriminarea pasibilă de pedeapsă. Iulius Caesar își manifesta așadar sexualitatea oscilantă în condiții ceva mai apropiate de cele în care trăim noi, ceea ce a cîntărit de asemenea în alegerea numelui său ca mai potrivit fluidității erotice.

Feminitatea eroului

Ceea ce antichitatea știa foarte bine și istoriografia romană confirma cu privire la firea lui Iulius Caesar, a fost împins treptat în umbră și apoi prăvălit în uitare prin instaurarea mentalității impuse de iudeocreștinism. În continuă insensibilizare la felul cum viața intimă a conducătorilor de națiuni și de oști putea influența rolul lor diriguitor, istoriografia se arăta din ce în ce mai puțin interesată de omenescul din ei, discursul ei concentrîndu-se cu absolută precădere asupra evenimentelor social — politice și pierzîndu-și astfel elocvența umană. La sexualitatea lor se făcea din ce în ce mai rar și mai vag aluzie, chiar cînd era vorba de personaje cu o viață sentimentală sau erotică atît de tumultuoasă încît amintirea ei dăinuia peste veacuri, dar ca folclor iar nu ca reflecție istoriografică. Cu atât mai mormântală va fi tăcerea păstrată asupra înclinării lor spre homosexualitate, fenomen demonizat de ideologia creștină și de aceea evitat cu teamă sau prudență de către cei doritori să scrie cronica trecutului. Ce istoric ar fi cutezat să evoce, bunăoară, natura homoerotică a lui Frederic cel Mare, temă de discuție pe atunci în toată Europa și care și-a pus amprenta pe întregul mod de a trăi și a domni al monarhului prusian! Omul viu dispare cu desăvîrșire îndărătul războaielor, tratatelor, alianțelor, reformelor și construcțiilor devenite obiect exclusiv al cercetării de specialitate.

Astăzi tinde să se afirme orientarea opusă, prin care se reînoadă legătura cu tradiția antică abandonată. Tocmai pe ea se bazează considerațiile generalizatoare privind tipul cezaric de masculinitate, cu atît de curgătorea lui oscilare între cele două sexe. Nu mă pot opri să citez amplu portretul făcut marelui om de stat roman dintr-un punct de vedere antropologic de către o eminentă cercetătoare, de renume internațional, a societății și culturii greco-latine: Eva Cantarella, profesoară de drept roman la Universitatea din Milano, al cărei studiu “Secondo natura – La bisessualità nel

mondo antico" a fost tradus în toate limbile de mare circulație (și probabil și în altele mai puțin universale)(4).Iată cum îl portretizează dînsa:

"Aventura sa cu Nicomede era foarte cunoscută la Roma.Dolabella îl numea "rivalul reginei" și "marginea lăuntrică a litierei regale". Pentru Curius cel Bătrîn era «casa de plăceri a lui Nicomede» și «bordelul Bitiniei».Bibulus, colegul său de consulat, îi spunea «regina Bitiniei». Octavius, în timpul unei adunări publice, i se adresase lui Pompei numindu-l rege și lui Caesar zicîndu-i regină. După spusele lui Memmius, fusese văzut împreună cu alți exoleti (homosexuali pasivi) făcînd pe paharnicii în timpul unui banchet oferit de Nicomede, la care participaseră și negustori romani.Cînd Caesar, în Senat, apărase cauza Nisei, fiica lui Nicomede, amintind beneficiile căpătate de la tatăl ei, Cicero îl întrerupse exclamînd:«Hai să trecem, rogu-te, peste asta. Stim cu toții ce ai primit de la el și ce i-ai dat».

Caesar ajunsese deci de rîsul public. Se spunea de el că purta toga lăsînd-o să-l mîngîie voluptuos și pășind ca un mollis (bărbat efeminat). Catullus, în a sa Carmen 57, îl caracterizează fără înconjur drept cinaedus (persoana pasivă într-un raport homosexual) și îi reproșează din nou felul muieratic de a fi, în cea de a 29-a Carmen.

Cum e posibil, se întreabă Catullus, ca romanii să suporte un personaj atît de infam ca Mamurra? Si totuși îl suportă.Cît despre Caesar, el ajunge chiar să-l favorizeze: cine poate face așa ceva dacă nu un «inpudicus, et vorax et aleo (adică un homosexual pasiv, lacom și jucător cu zaruri –aluzie, probabil, la faimosul «alea jacta est» al lui Caesar n.a.).

După Suetonius, referirile la Mamurra l-au supărat pe Caesar într-un asemenea grad, că poetul fu obligat să se scuze. Dar pentru a-l învinui pe Caesar că este un cinaedus, Catullus nu avea nevoie să se refere la atitudinea lui față de Mamurra. Lipsa sa de virilitate reieșea din alte indicii:

"Nihil nimium audeo, Caesar, tibi velle placere
Nec scire utrum sis albus an ater homo".

"Nu există nimic, Caesar, care să mă intereseze mai puțin decît a-ți fi pe plac, și să știu dacă pielea ți-e albă sau, dimpotrivă, închisă": așa-i scrise el lui Caesar, punându-i astfel din nou la îndoială virilitatea. Într-adevăr, asemenea grecilor, romanii credeau și ei că paloarea era semn de pasivitate și urmare a acesteia.

Dar dincolo de chestiunea relațiilor dintre Caesar și Catullus (care e în primul rînd una de natură politică), ceea ce ne interesează e să căutăm a înțelege care era în general reacția lui Caesar la repetatele și popularele învinuiri.

După Dion Cassius, suporta fără probleme limbajul grosolan al soldaților săi, dar dacă făceau aluzie la Nicomede, reacționa și încerca chiar să se justifice.Totuși Suetonius povestește un episod din care rezultă că în realitate pe Caesar nu-l preocupau cîtuși de puțin glumele pe seama vieții sale sexuale. Odată, în Senat, după ce se lăudase că obținuse tot ce voise să obțină, cu toată opoziția adversarilor săi, declarase că din acel moment ar fi putut călca peste capetele acestora. Iar cum un senator, pentru a-l insulta, remarcase că așa ceva n-ar fi fost ușor pentru o femeie, Caesar răspunsese: Semiramida a guvernat Siria, iar Amazoanele au dominat aproape toată Asia.

Răspuns întru totul plauzibil. Caesar se putuse supăra pe Catullus deoarece referirile la Mamurra erau un atac politic. Dar ce-l putea afecta cînd era vorba de chestiuni personale? Dincolo de orice, era respectat. În pofida a toate, era pentru toți, și chiar și pentru Catullus, «marele Caesar».

Pe ce se baza acest respect? Pe două fapte concomitente. Primul era că virilitatea sa, pusă la

îndoială în urma aventurii cu Nicomede, fusese salvată de faima sa adulterină. După Suetonius, Nicomede ar fi fost unicul bărbat căruia Caesar i se va fi supus sau cel puțin unicul fapt «inpudicum» (adică atestînd un rol pasiv în relația homosexuală n.a.) c*e-i putea fi azvîrlit în față. Si dacă nu toți credeau în această versiune a lucrurilor, era oricum adevărat că Caesar avea reputația de mare amator de femei. Fusese amantul Postumiei, soția lui Servius Sulpicius; al Lolliei, soția lui A. Gabinius; al Tertullei, soția lui Crassus; și chiar al Muciei, soția lui Pompei.*

Ca să nu mai vorbim de tot ce întreprinsese în provinciile al căror guvernator era.Un alt cîntecel ce se putea auzi în timpul triumfului galic și amintind aceste isprăvi, îi îndemna pe soți să-și pună soțiile în siguranță.

Si ca și cum toate acestea n-ar fi fost de ajuns, mai erau și reginele. Cleopatra desigur că nu fusese singura. Printre altele, Caesar o sedusese pe Eunoe, soția lui Bogude, regele Mauritaniei. Despre el se putea într-adevăr spune că era «omnium virorum mulier, omnium mulierum vir», femeia tuturor bărbaților și bărbatul tuturor femeilor.

*Caesar oferea deci romanilor o imagine sexuală neobișnuită: aceea a unui bărbat care rămînea viril chiar dacă i se putea întîmpla să se afle într-o situație de subordonare sexuală. Un bărbat (*în italiană uomo, însemnînd și om *n.a.) care era într-atîta bărbat (*în original: uomo *n.a.) încît își putea pemite chiar și să joace rolul pasiv.La crearea acestei imagini a contribuit în mod determinant faima sa de soldat.Pentru romani era de la sine înțeles să asocieze vitejia în război cu potența sexuală. Cum ar fi putut el, care se acoperea de glorie luptînd, care-i biruia pe dușmani, care-i supunea pe barbari, să nu fie sexualmente potent?*

Virilitatea, cum am văzut, era virtutea supremă a cetățeanului.Ea constituia un fapt complex, care implica și presupunea forță fizică, superioritate combativă, tărie de caracter, sexualitate puternică. Comparația între soldat și amant era de altfel un loc comun literar pentru romani.«Militat omnis amans, et habet sua castra Cupido», *scrie Ovidius*: Orice amant e un soldat, iar Amor are lagărele sale.

Cine învinge în război, învinge și în dragoste. Iar Caesar, ca soldat, era invincibil. Începe cu el șirul de cuceritori, de oameni ai puterii, de dominatori care, din punct de vedere sexual, nu sunt întotdeauna așa sau nu sunt numai așa. Ca, bunăoară Augustus, nepotul lui Caesar, fiul său adoptiv și succesorul său.

*Precum Caesar, prezenta și el un aspect derutant pe plan sexual. Pompei îi reproșa că este efeminat. Marcus Antonius, colegul său de triumvirat, era mai explicit: îl acuza că ar fi obținut adoptarea sa de către Caesar cedîndu-i erotic. Iar Suetonius menționa această acuză adăugînd că, de la Lucius Antonius citire, Augustus, după ce pierduse pudicitia (*noi am spune *fecioria*, jertfită prin comportarea sa ca «cinaedus» în raport cu Caesar n.a.) *s-ar fi vîndut pentru 300.000 de sesterți lui Aulus Irtius în Spania, și că-și freca picioarele cu coji de nuci fierbinți pentru a face părul moale.*

Asemenea lui Caesar, așadar, Augustus era considerat «inpudicus».Povestește Suetonius că într-o zi, la teatru, mulțimea reacționă cu aplauze, ca și cum ar fi fost vorba chiar despre el, la un vers care spunea, evocîndu-l pe un sacerdot al Cibelei care făcea și pe toboșarul, «videsne ut cinaedus orbem digito temperat?».

Pentru a înțelege motivul entuziasmului popular, e necesar să ne gîndim la faptul că sacerdoții Cibelei, numiți Gali sau Archigalli, erau supuși unei castrări rituale. Raportat la sacerdot, versul însemna deci: «Nu vezi cum cinedul mînuiește cercul (adică toba) cu degetul?» *Dar «orbs»*

înseamnă atît cerc cît și lume; prin urmare, raportată la Augustus, gluma îl definea ca cinedul care conduce lumea cu degetul.

Mai dovedeau reputația de pasiv a împăratului și inscripțile găsite pe așa zisele «glandes perusinae», adică proiectilele aruncătoarelor utilizate de soldații romani la asediul Perugiei, între anii 41-40.

*Tînărul Octavianus, viitorul Augustus, pe atunci în vîrstă de 22 de ani, se afla în luptă cu Marcus Antonius și cu fratele acestuia, Lucius Antonius.Proiectilele, din fericire găsite, ne dezvăluie ce gîndeau despre el soldații. Aceștia, într-adevăr, foloseau proiectilele nu numai pentru a-i ucide pe dușmani, dar și pentru a-i insulta. Si după cum luau partea lui Octavianus sau a lui Antonius, cu acea ocazie scriau pe ele ceea ce gîndeau despre comandantul adversar: înainte de toate, insulte de tip sexual care, în ce-l privește pe viitorul Augustus, sunt fără echivoc. Numit cu dispreț Octavia, adică la feminin, e învinuit de «felatio» (sex oral) și definit, după caz, ca «laxus»sau «pathicus» (*și unul și celălalt denumindu-l pe partenerul pasiv *n.a.*).

Glume grosolane de soldați, poate, care nu implică în mod necesar ca ele să corespundă adevărului? Desigur. Glume cazone, am spune azi, care atunci ca și acum văd în lipsa de virilitate cea mai rea dintre învinuiri, și care indică mai degrabă o mentalitate decît un fapt real. Si Antonius, de altfel, e definit «calvus» (chelul), chelia fiind pentru romani semn de slabă virilitate. Dar insultele la adresa lui Octavianus sunt mult mai grele și mai frecvente: faima lui de «mollis»(efeminat) era, evident, consolidată.

Cu toate acestea, aidoma lui Caesar, supraviețui și Octavianus acestei acuzații: ca și Caesar, era într-adevăr un adulter. Odată trecută tinerețea, reputația sa se schimbă în mod radical. Imaginea de dominator politic o atrase și pe aceea de cuceritor de femei. A contribuit la crearea acestui renume nu numai o viață plină de căsnicii și aventuri extraconjugale, dar și o prudentă și eficace strategie promoțională, de el însuși pusă la cale, din care rămîne o urmă într-o poezioară ieșită din propria-i mînă: mărturie abilă, deși cam vulgară, a marii sale virilități. O poezioară relatată de Martial, concepută probabil pe cînd era asediată Perugia (ceea ce explică tonul cazon, neașteptat și neobișnuit la Augustus) și care pare să se prezinte ca un șiret răspuns indirect la învinuirile soldaților.

Quod futuit Glaphyram Antonius, hanc mihi poenam
Fulvia constituit, se quoque uti futuam.
Fulviam ego ut futuam? quid si me Manius oret
pedicem, faciam? Non puto, si sapiam.
«Aut futue aut pugnemus» ait. quid quod mihi vita
carior est ipsa mentula? Signa canant.

În aceste șase versuri Augustus oferă, spre folosința denigratorilor săi, o singulară versiune a faptelor care au cauzat războiul perugian.

De ce a izbucnit conflictul, după această versiune? Deoarece Fulvia, soția lui Marcus Antonius și trădată de acesta cu Glafira, voia să se răzbune pe soțul ei devenind amanta lui Octavianus. Dar cum acesta o refuzase, Fulvia îi dădu un ultimatum: «aut futue aut pugnemus» îi spuse ea. Sau faci dragoste, sau va fi război. Si a fost război. Deci un război provocat de virilitatea lui Octavianus, obiect al insistențelor sexuale mai sus pomenite, și în același timp de virtutea tînărului condotier. Spre deosebire de Marcus Antonius, cunoscut pentru aventurile sale extra-conjugale, Octavianus într-adevăr refuzase (și cu ce urmări!) să comită adulterul. De două ori virtuos, așadar, acest

Octavianus, şi în două sensuri foarte diferite: pe de-o parte viril, pe de alta plin de respect faţă de obiceiurile strămoşeşti...

Seria împăraţilor cărora le sunt atribuite comportamente sexuale necorespunzătoare canoanelor moralei antice ar putea fi continată în mod nelimitat..."

Întrerupînd aici lungul extras din studiul Evei Cantarella, îl voi completa prin menţionarea unui personaj istoric deosebit de interesant pentru români: împăratul Traian. După cum Octavianus, viitorul Augustus, fusese, ca băieţandru, adoptat de către Caesar, tot aşa Traian, originar din Spania, devenise fiul adoptiv al împăratului Nerva (nu e semnificativ că mai toţi aceşti cezari nu puteau avea propriile lor progenituri?). Eva Cantarella nu-l pomeneşte în şirul împăraţilor romani de care se ocupă, dar o face, cu şi mai multă greutate, istoricul roman Dion Cassius, surprinzător prin firescul cu care evocă pasiunea lui Traian pentru adolescenţi, însoţitorii săi permanenţi în campaniile militare, deci şi în cea dacică: *"Stiu, firește, că avea pasiunea vinului și a băieților. Dar dacă asemenea practici l-ar fi condus la acțiuni josnice și nedemne sau dăunătoare, ele ar fi stîrnit desigur critici. Oricum vor fi stat lucrurile, bea cît dorea, dar rămînea lucid. Iar relațiile sale cu băieții n-au făcut rău nimănui"*(5).

Deoarece nici căsnicia lui Traian cu Plotina (despre care se spune că era foarte bărbătoasă) n-a dat roade, el l-a înfiat pe Adrian, a cărui homosexualitate face parte din faptele de viaţă intimă cele mai cunoscute ale istoriei romane. Căci celebritatea actuală a împăratului Adrian — atestată, printre altele, de romanul dedicat lui de către Marguerite Yourcenar — nu se datorează campaniilor sale militare şi nici măcar faimosului său mausoleu din Roma (cunoscut astazi drept castelul Sant Angelo), ci nespus de frumosului tânăr bitinian Antinous de care el se îndrăgostise şi a cărui moarte tragică, prin înnecarea în Nil, îl va face să-i imortalizeze figura.Sculpturile dedicate lui, nenumărate şi întrecîndu-se în splendoare, au devenit într-adevăr un simbol al idealului de frumuseţe masculină, cu puternică pecete homoerotică, pe care lumea antică ni l-a lăsat moştenire spre a-l contempla pentru o mai bună autocunoaştere. Pasiunea pentru Antinous nu l-a împiedecat însă pe Adrian să cultive o armonioasă relaţie matrimonială cu Vibia Sabina, nepoata lui Traian, cu care se căsătorise de tânăr.

Că un bărbat s-ar putea simţi alternativ atras atît de sexul opus cît şi de propriul său sex, că sexualitatea lui în loc să se cristalizeze ar rămîne fluctuantă — iată o imagine a masculinităţii greu conciliabilă cu ceea ce gîndeşte societatea despre aceasta sub influenţa multiseculară a obsesiei sodomitice. Dincolo însă de caricaturizarea homofobă a identităţii masculine şi de la înălţimea celor două milenii inaugurate de el prin demnitatea imperială pe care o impusese prin însuşi numele său istoriei universale, Caesar se înalţă etern atotbiruitor al răutăţii, mărginirii şi prostiei umane. El ar fi putut spune despre sine ceea ce compatriotul său, poetul Terentius, formulase atît de inspirat şi emblematic ca suprem semn distinctiv al condiţiei umane: "Homo sum, humani nihil a me alienum puto": sunt om şi(deci)nimic din ce-i omenesc nu-mi e străin.

Provocatoare pentru urmaşi tocmai prin amplitudinea atotcu-prinzătoare a sensibilităţii sale, masculinitatea de tip cezaric se află într-o flagrantă contradicţie cu acel tip de mascu-linitate pe care-l promovează o societate convinsă că e unicul voit de Dumnezeu şi de natură, deşi nici realitatea şi nici istoria nu o confirmă.

Tipul napoleonic

Așa am putea numi Erosul masculin fixat într-o formă răspicat heterosexuală. Nu sensibilitatea deosebită față de farmecul feminin îl caracterizează, deoarece un homosexual o poate de asemenea avea, și încă într-o măsură superioară: nu ne-au fost dăruite unele din cele mai subtile și mai fascinante portrete ale femeii de către "homosexuali" ca Leonardo da Vinci, Ceaikovski sau Proust ? Ceea ce-l distinge este mai degrabă faptul de a fi fost invadat și luat în stăpînire de propria-i masculinitate. Rezultatul nu este neaparat o potență sexuală sporită; dimpotrivă, aceasta poate cunoaște o paradoxală scădere, manifestată printr-o diminuare a libidoului, mai ales cînd e vorba de personalități în care voința de putere a absorbit toate energiile sufletești și vitale. Cu siguranță însă va putea fi constatată o învîrtoșare agresivă a întregii ființe, învîrtoșare care ușor poate să fie interpretată drept supremă virilitate în sens sexual și să dezlănțuie în celălalt sex un entuziasm exaltat.

Acesta a fost cazul lui Adolf Hitler, a cărui sexualitate, încă enig-ma-tică pentru posteritate, abia dacă se manifestase de-a lungul ascensiunii sale spre calitatea de Führer. Legătura sentimentală cu nepoata sa Geli Raubal, legătură care avea să ia sfîrșit prin sinuciderea partenerei, și apoi prezența constantă alături de el a Evei Braun, care, de asemenea, încercase de două ori să se sinucidă, într-atît îi devenise de insuportabilă condiția de prizonieră la curtea unui amant rece și aproape inaccesibil: este tot ce se poate ști despre viața lui sexuală. Nici un indiciu de puternică pasionalitate, cum ar fi fost de așteptat din partea bărbatului numărul 1 al Germaniei naziste, comportarea sa pe acest plan amintind mai degrabă mediocritatea mic burgheză. Întransigența sa politică irezistibilă căpăta însă o fascinantă conotație erotică în imaginația jumătății feminine a națiunii, stimulent deloc neglijabil al adeziunii populare frenetice. Este foarte probabil că un efect asemănător se producea și în imaginația multora dintre bărbații care l-au urmat orbește, sublimîndu-și, astfel într-un fel destul de bizar, inavuabilele porniri, mai mult sau mai puțin conștiente (realitate intuită de Maxim Gorki care, spre mijlocul anilor 30, atribuia în mod absurd nazismului o orientare intrinsec homosexuală: "Stârpiți homosexualitatea, spunea el, și național-socialismul va dispărea"!).

Așa s-a întîmplat cu unul din cei mai angajați colaboratori ai Führerului, cu care acesta se tutuia, Ernst Röhm, șeful forțelor paramilitare ale Partidului, homosexual notoriu. Înainte de cucerirea puterii, în ianuarie 1933, Hitler se acomodase perfect cu înclinările și gusturile credinciosului său slujitor, luîndu-i chiar de cîteva ori apărarea în fața detractorilor. Aceste înclinări și gusturi îi deveniră însă incomode cînd se văzu cancelar și conducător. În iunie 1934 ordonă lichidarea vechiului camarad de luptă. Motivul oficial al omorului era acela al unui pretins complot politic pus la cale de cel asasinat. Ca o justificare suplimentară erau menționate în treacăt moravurile decăzute și perverse ale acestuia. Or, tocmai în ele își avea adevărata sa origine gestul criminal al lui Hitler. Acesta se temea ca nu cumva reputația colaboratorului său să se răsfrîngă și asupră-i, periclitându-i astfel cariera politică. De aici fioroasa sa delimitare de celălalt, însoțită de o condamnare menită să sublinieze cît de normal era el, asasinul. Iată în ce constă nota cea mai distinctivă a acelei masculinități a cărei heterosexualitate se poate învîrtoșa pînă la împietrire: o atitudine răspicat homofobă, susceptibilă să ia forme de-a dreptul agresive. Nu-i este deajuns să-și viețuiască în mod normal pornirea firească, fără a se sinchisi de viața sexuală a celorlalți; ține morțiș să arate cît îi repugnă înclinarea neîmpărtășită de el și să alimenteze oriunde poate curentul dușmănos față de cei predispuși la homosexualitate.

Aș fi putut numi hitlerian — în nici un caz însă ...hitlerist! — acest tip de masculinitate, dacă o

asemenea denumire n-ar face să se răsfrîngă asupra categoriei umane avute în vedere tot șirul de asocieri legate de sinistra figură și crimele celui căruia îi datorăm al doilea război mondial. Or, despre așa ceva nu poate fi vorba. Chiar în manifestările ei stridente, machiste, forma de sexualitate descrisă aici poate avea un conținut omenesc întru totul acceptabil, dacă nu întotdeauna vrednic de respect. Am preferat de aceea paternitatea napoleoniană, mai puțin sulfuroasă și în plus iradiind o grandoare pe care cele aproape două secole scurse au purificat-o de tot ceea ce pe atunci stîrnea groază într-o mare parte a Europei. Pe plan erotic, însă, Napoleon se comporta într-un fel care anticipa sexualitatea Führerului, dacă nu cumva era doar manifestarea unui tip de masculinitate dinîntotdeauna existent. Întrunind pe plan exterior toate atributele masculului perfect și fascinant — de fapt însă ca efect secundar al staturii politice ieșite din comun — acesta a fost departe de a avea în realitate o viață sexuală cît de cît corespunzătoare acestei imagini. N-a depășit din acest punct de vedere, precum Hitler, ceea ce va fi trăit un burghez oarecare cu multe obligații și de aceea modest în pretențiile sale: o dragoste exaltată de tinerețe, Josephine de Beauharnais, și apoi una mai așezată, Maria Luisa de Austria, la vîrsta matură, care pentru el a fost și cea imperială. Între ele, o foarte trecătoare aprindere pentru contesa poloneză Maria Walewska. La aceste întîlniri, toate trei eșuate și frustrante, s-a redus experiența erotică a formidabilului cuceritor. Au urmat apoi cei șase ani de exil, în timpul căruia problema aproape că nici nu s-a mai pus, nefiindu-i lăsată nici o posibilitate de a-și exercita heterosexualitatea.

Extraordinara-i ascensiune politică i-a influențat, pe de-o parte, inhibant libido-ul: un efect curent acolo unde concentrarea asupra voinței de putere e prea intensă. Pătimaș iubită de el în tinerețe și apoi devenită pentru cîțiva ani împărătească, Josephina încetă să-i mai fie indispensabilă din momentul cînd ambițiile imperiale — și mai ales dorința de a întemeia o dinastie — puseră stăpînire pe el. Divorță atunci de ea pentru a-și căuta o soție într-una din casele domnitoare ale Europei. O găsi în persoana Mariei Luisa, fiica împăratului austriac, de la care căpătă fiul mult dorit pe care nu i-l putuse da Josephina: o căsnicie ce avea să sucombe în fața marii încercări la care o punea exilul. O soartă și mai grea îi era rezervată plăpîndului său fecior, adorat de el, și destinat să devină Napoleon II; n-avu parte de el, deoarece Maria Luisa i-l smulse, luîndu-l cu sine la curtea austriacă, unde muri de tuberculoză, la 21 de ani ca duce de Reichstadt. Otrăvită de politică, virilitatea lui Napoleon o apucase pe căi ce aveau să se dovedească devastatoare pentru viața sa erotică. Numeroase sunt mărturiile celor aflați în preajmă-i care atestă foarte restrînsele lui nevoi sexuale în perioada imperială a ascensiunii sale.

Pe de altă parte însă, Napoleon ilustrează penibila compatibilitate dintre aparenta supervirilitate heterosexuală și slăbiciunea sentimentală care duce la o umilitoare, deloc virilă, dependență sufletească de femeia iubită. Ca tînăr general, aproape că cerșea iubirea Josephinei, foarte curtată pe atunci și generoasă în acordarea de favoruri intime. Abia odată căsătoriți, îi descoperi infidelitatea, asupra căreia îl ajută să-și deschidă ochii unul din aghiotanții săi, Andoche Junot. Vru atunci să se despartă, dar lacrimile frumoasei Josephine fură mai puternice decît orgoliul său rănit. Cu urmări mult mai grave avea să fie slăbiciunea sentimentală de care se lăsă cuprins după căsătoria cu Maria Luisa, mai tînără cu 22 de ani decît el: eternul efect îmbătător al frăgezimii feminine asupra bărbăției ce simte apropiindu-se toamna vieții. Nici măcar marele Napoleon, cu toată impresia de supra-om pe care o degaja, nu se putu sustrage acestei foarte umane legi. Îl flata un asemenea amor și nu ezită să-i iasă în întîmpinare cu juvenilă exuberanță. Într-un sens superficial, avea loc pentru el o renaștere, care însă însemna, pe un plan mai profund, o ruptură în logica destinului său. Revers al

acestei renaşteri, o lungă eclipsă a geniului său militar şi politic, alarmantă pentru cei din jur, îl făcu să neglijeze treburile statului, într-un moment decisiv pentru viitorul acestuia: pregătirea campaniei din Rusia, al cărei cumplit eşec avea să-i anunţe propriul sfîrşit politic. Mai ales faptul de a fi devenit tată îl transpusese într-o euforie care-i înceţoşa clarviziunea de om de stat. Este, în mod tipic, cealaltă faţă a masculinităţi rigide şi dominatoare: dinaintea femeii şi a celor oferite de ea, poate să-şi piardă cu uşurinţă luciditatea şi să devină o jucărie în mîinile fiinţei adorate. Cît de departe ajunsese obnubilarea lui Napoleon, o dovedeşte faptul aproape de necrezut de a fi numit-o pe această fetişcană regentă pe timpul lungii sale campanii din Rusia. Lăsa adică ţara pe mâinile unei austriece foarte motivată în a nu-i iubi pe francezii care cu două decenii înainte o decapitaseră pe Maria Antoaneta, mătuşa sa, şi fără nici cea mai vagă presimţire că peste trei ani ea se va dezice total de soţul învins şi exilat.

Acestei contradicţii i se adaugă o alta, şi mai surprinzătoare. Slab şi dezarmat în faţa femeii, heterosexualul cu aparenţă de deţinător al tuturor virtuţilor bărbăteşti arată mai întotdeauna că, în fond, preţuirea lui reală a "sexului frumos" este foarte mediocră şi precară. Ca ornament al vieţii şi sursă de plăceri, femeia este într-adevăr interesantă pentru el. Ca fiinţă în sine, independentă de bărbat, valoarea ei îi apare cu totul nesemnificativă. Napoleon se va exprima în privinţa aceasta cît se poate de clar, bineînţeles între bărbaţi: *"Nous avions tout gâté en traitant les femmes trop bien. Nous les avions portées, à grand tort, presque à l'égal de nous. Les peuples d'Orient avaient bien plus d'esprit et de justesse, ils les avait déclarées la véritable propriété de l'homme; et, en effet, la nature les avait faites nos esclaves; ce n'est que par nos travers d'esprit qu'elles osent prétendre á être nos souveraines; elles abusaient de quelques avantages pour nous séduire et nous gouverner. Pour une qui nous inspirait quelque chose de bien, il en était cent qui nous faisaient faire des sottises"(*6). Napoleon era foarte autobiografic şi autocritic în această mărturisire făcută amicilor ce-l înconjurau la Sfînta Elena, cînd îşi recîştigase, cu un preţ foarte scump, luciditatea. O luciditate care nu-i permitea însă să înţeleagă femeia mai bine decît pe timpurile cînd se lăsa îmbătat de ea. Căci, în fond, mai ales el, heterosexualul ai cărui ochi se aprind la orice apariţie feminină interesantă, este cel mai puţin capabil să pătrundă cu sagacitate în sufletul feminin. Aceasta tocmai pentru că ochii i se aprind şi fac imposibilă privirea senină, obiectivă, mult mai accesibilă homosexualului. Dacă acesta nu se poate îndrăgosti de femeie în sens erotic, îi va putea arăta în schimb o iubire pură şi profund înţelegătoare.

Este poate contradicţia cea mai izbitoare şi mai paradoxală a "macho"-ului. Faptul de a se simţi irezistibil împins spre femeie nu-l împiedică să o trateze cu un nimicitor dispreţ. Marele romancier Stendhal, contemporan al lui Napoleon şi cunoscându-l îndeaproape, i-a consacrat o biografie, devenită clasică, pe care el o motiva astfel: *"Il urăsc pe Napoleon ca tiran, dar abia dacă-l urăsc cînd am documentele în mîini. Odată Napoleon condamnat, ador în mod poetic un lucru atît de extraordinar: cel mai mare om apărut după Caesar"*(7). În ea se arată fără perdea ce valoare avea actul sexual pentru atotputernicul bărbat de stat, care, din cînd în cînd, simţea înţepătura instinctului:*"Împăratul semna decretele în faţa unei măsuţe, cu spada atîrnînd de centură. Doamna intra. El, fără să se ridice, o ruga să se culce în pat. După puţin timp o conducea afară cu un sfeşnic în mînă şi se întorcea la decretele sale, pentru a le corecta sau semna. Esenţialul întîlnirii nu dura nici trei minute. Cîteodată era de faţă şi mamelucul său în spatele unui paravan. A avut şaisprezece întîlniri de acest gen cu Madame Georges, iar după una din ele îi dădu un pumn de bancnote. Uneori îi cerea doamnei să-şi scoată cămaşa, iar apoi, fără a se ridica, îi spunea să*

plece. Cu acest fel de a se comporta împăratul le adusese pe pariziene la disperare. Le părea atroce să fie expediate după două minute, ca să se întoarcă la decretele sale, şi adesea nici măcar liberîndu-se de spadă" (8).Si Stendhal îşi înnobilează picanta descriere cu un aforism napoleonian, citat dintr-o scrisoare în care împăratul deplîngea slăbiciunea fratelui său Lucian într-o relaţie sentimentală:*"Femeile sunt precum bastoanele pline de noroi; nu poţi să le atingi fără să te murdăreşti"*(9).

Nu înseamnă că acest dispreţ, vecin cu misoginia, îl va arunca în braţele generalilor săi, cum se întîmpla cu Alexandru Macedon. Nici măcar atunci cînd, prin vitregia împrejurărilor, se va afla, de-a lungul celor şase ani de surghiun, în compania aproape exclusivă a camarazilor săi de luptă. Unul dintre cei mai apropiaţi, generalul Gaspard Gourgaud, cu 14 ani mai tînăr decît el, şi căruia îi datorăm una din acele patru mărturii fundamentale care alcătuiesc "Memorialul de la Sfînta Elena", făcuse o adevărată pasiune erotică pentru veneratul său împărat. Napoleon nu numai că n-o suportă dar făcu totul pentru a determina plecarea lui Gourgaud de pe insulă. În plus, nu pierdu ocazia de a-şi exprima foarte grosolan homofobia, prin care portretul heterosexualului absolut, de tip napoleonian, capătă ultima trăsătură de penel: "*Je crois en vérité que cet homme était amoureux de moi; cela commençait à me fatiguer, je ne pouvais pas coucher avec lui. Sa tête se dérange...Je suis trois, quatre fois, dix fois heureux depuis que Gourgaud est parti. Quelle fatigue! Tous les jours il voulait m'enculer malgré moi"(10).*

Avem acum o imagine a perspicacităţii psihologice de care e în stare heterosexualul înverşunat. El nu înţelege de fapt niciunul din cele două sexe. Că femeia este înainte de toate un suflet, că îşi are demnitatea şi personalitatea ei — o asemenea idee nici nu trecea prin mintea lui Napoleon. Acesta vedea în celălat sex doar mijlocul de a potoli impulsurile erotice ale pătimaşei sale firi, iar pe plan social mama tinerilor de care avea nevoie pentru a putea întreprinde hecatombele sale militare. *"Luînd odată masa cu Doamna de Staël* — povesteşte Stendhal — *pe care cu atîta uşurinţă ar fi putut-o cîştiga, îi spuse în mod grosolan că lui nu-i plac decît femeile care se ocupă de fiii lor".*(11) Nici măcar cînd se îndrăgostea nu era în stare să priceapă ce se petrecea cu adevărat în sufletul fiinţei iubite, într-atît de falsificată îi era intuiţia de către prea imperiala-i vitalitate. Cerea în iubire ceea ce aştepta de la soldaţi: supunere totală. Or, reacţia şi răspunsul femeii sunt ceva mai complicate decît ale ostaşului care se azvîrlea strigînd "vive l'empereur!" în baioneta adversarului. Napoleon avea însă naivitatea să atribuie şi femeii de lîngă el un astfel de devotament. Iată ce-l făcea să creadă în reciprocitatea sentimentelor, chiar cînd era încornoratul Josephinei sau victima unei trădări matrimoniale de mari proporţii: cea a Mariei Luisa, aşteptată de el cu dor pe insula Sfînta Elena, cînd ea se descotorosise de mult şi fără scrupule de un soţ devenit politiceşte împovărător. În acelaşi timp, respingea iubirea tocmai a acelui bărbat care, ca şi alungat de pe insulă, avea să se bată în Europa — între altele, în faţa suveranilor reuniţi la Aachen — pentru a îmbunătăţi soarta exilatului, iar mai tîrziu va face parte din grupul de foşti camarazi de luptă care, în 1840, îi vor aduce la Paris rămăşiţele pămînteşti. În 1821, cînd Napoleon murea, mai mult de inimă rea decît de ciroză, "împărăteasa" Maria Luisa, adevărată "văduvă veselă", se consola căsătorindu-se cu feldmareşalul von Neipperg, căruia îi supravieţui, bucuroasă să poată deveni, graţie unei noi căsnicii, contesa de Bombelles...

Și totuși...

...chiar el, Napoleon, încarnare a principiului masculin în ce are el mai viril și mai autoritar, revelează unei cercetări mai atente — posibilă îndeosebi investigației necruțătoare și demitizante proprii spiritului modern — adâncurile fluide aflate dincolo de heterosexualitatea homofobă. Se pare că, înainte de a se îndrăgosti de Josephine, Napoleon a simțit și el imboldul celeilalte porniri, partener fiindu-i — dovadă în plus — tocmai acel general Junot care avea să-l trezească la realitate, în legătură cu infidelitatea femeii adorate. Acesta era sentimental interesat ca Napoleon să cunoască adevărul și poate, astfel, să-l facă a reveni la o iubire de care se îndepărtase. O primă lumină asupra acestei relații a fost aruncată în 1954 de către Suzanne de Callias, în studiul său "L'étrange passion de Junot, duc d'Abrantes". După patru decenii, Michel Larivière — alături de Dominique Fernandez și Didier Eribon, cel mai cunoscut cercetător francez al fenomenului homosexual — a adîncit investigația și i-a formulat rezultatele în termenii următori:

"Lui Andoche Junot (1771-1813) îi plăceau femeile, dar s-a putut descoperi între el și Napoleon o pasiune unică exclusivă. Nu există dovada formală a unei legături homosexuale între ei; există doar puternice bănuieli. În decembrie 1793, la asediul orașului Toulon, Bonaparte este cucerit de vitejia sergentului Junot, un frumos flăcăiandru de 22 de ani, blond și bine făcut.Si-l atașează numaidecît ca aghiotant. După Termidor (zilele de sfîrșit de iulie 1794 care văzură căderea lui Robespierre), Convenția se dispensează de Bonaparte. Junot, aghiotant al unui general fără leafă, îi oferă ospitalitate în mansarda sa de pe cheiul Conti. Cei doi prieteni trăiesc mai multe luni într-o sărăcie lucie. Junot se ocupă de gospodărie și acceptă privațiuni pentru a-și hrăni generalul. Fără bani, fără femei, se prea poate ca tocmai în acel moment foarte via prietenie dintre cei doi să se fi transformat într-o legătură homosexuală. Pentru Napoleon această experiență nu va avea viitor; Junot va fi însă marcat de ea pe viață. Manifestă față de Bonaparte o admirație fără margini, face din el zeul său.La rândul său, în amintirea acestei aventuri, Corsicanul îi va arăta o indulgență, o gentilețe și o generozitate ieșite din comun. În sfîrșit, norocul îi surîde lui Bonaparte: se căsătorește cu Josephine de Beauharnais, amanta lui Barras, membru al Directoratului revoluționar, iar acesta îl numește comandant al armatei din Italia. Gelos, Junot nu-și ascunde ostilitatea față de frumoasa creolă și își va face o plăcere din a-l informa pe Bonaparte despre infideliățile soției sale. Iată-l pe Junot din nou singur alături de generalul său de-a lungul victorioasei campanii din Italia, apoi în timpul nenorocoasei expediții din Egipt. Ofițerii flecăresc cu o indulgență amuzată, în legătură cu «noul Antinous al noului Adrian», iar soldații, văzînd cum «favoritul căruia totul îi este permis» umple numeroase lăzi, se indignează strigînd că Napoleon își lasă protejatul să prade comorile faraonilor. Nu era adevărat, dar asta arată că legătura strînsă dintre cei doi bărbați era cunoscută. Înapoiat în Franța, Bonaparte, prim consul începînd cu noiembrie 1799, continuă să-și arate atașamentul față de Junot, numindu-l pe acesta –la numai 26 de ani! — guvernator al Parisului. Spunîndu-i însă:«Trebuie să te însori; e mai potrivit cu demnitatea funcției pe care o vei avea».Si Napoleon îi dă ca zestre 140.000 franci-aur.

Cunoaștem toate aceste amănunte datorită Memoriilor –necenzurate!-ale soției lui Junot, Laure Martin de Permont, care lasă să răzbată printre rînduri gelozia produsă în ea de extraordinarul atașament al soțului ei față de Bonaparte. De pildă, în decembrie 1800, cînd prim consulul scapă cu viață din atentatul de pe rue Saint-Nicaise, Junot hohotește de plîns ca un copil, iar soția sa se întreabă dacă el ar fi reacționat la fel în cazul că fiul său sau ea însăși ar fi avut de suferit de pe urma atentatului. Foarte curînd, incompetența notorie a prea tînărului guvernator al Parisului îl

indispune pe primul consul, făcîndu-l să se comporte cu o anumită răceală față de Junot. Cuprins de febră, acesta delirează toată noaptea: «Nu mă mai iubește, a uitat tinerețea noastră». Doamna Junot, consternată, îndrăznește să-l deranjeze pe Napoleon. Acesta aleargă, îl îmbrățișează, îl mîngîie, și iată-l pe Junot dintr-o dată restabilit. Această scena extraordinară nu se va reînnoi însă. În 1805 Napoleon îl trimite pe Junot în Portugalia. Bravul general cucerește Lisabona în noiembrie 1807, iar împăratul, pentru a-l răsplăti, îl înnobilează ca duce de Abrantes. Dar după numai șase luni, proaspătul duce e învins de englezi și trebuie să semneze capitularea de la Cintra. Ducele de Abrantes comisese erori de tactică. Căzut în disgrație, încearcă să obțină din nou favoarea lui Napoleon, evocînd trecuta lor iubire.

Aceste amintiri vor fi de acum înainte stingheritoare pentru Napoleon, care-și exprimă reproșurile ducesei de Abrantes. Aceasta relatează: «Uitați-vă, deci, Doamnă, îmi spuse împăratul, la ce-mi scrie soțul vostru. Citiți și spuneți-mi dacă vă trimite epistole asemănătoare. Citii scrisorile și mă simții penibil, deoarece soțul meu, deși îmi trimitea scrisori afectuoase, nu avea niciodată acest ton de amant. Or, acestea erau precum scrisorile Juliei către Saint-Preux».

În timpul campaniei din Rusia, Junot se arată neprevăzător. La bătălia de la Smolensk întîrzie să-și facă regimentul a intra în luptă. În «Le Bulletin de la Grande Armée» Napoleon «deplânge nehotărîrea generalului Junot».Este pentru acesta lovitura de grație. Începe să bată cîmpii, arătînd camarazilor scrisori ale lui Napoleon pe care le poartă mereu cu sine. Una din ele conținea aceste rînduri: «Fii sigur, Junot, că în orice împrejurare îți voi da întotdeauna dovada tandrei prietenii pe care ți-am dăruit-o». Junot va deveni nebun. După un an, cînd împăratul află de moartea lui, îi ordonă numaidecît lui Savary (ministrul Poliției) să se ducă să recupereze cele 152 de scrisori din timpul tinereții. Graba cu care le-a ars ne face să presupunem că ele conțineau mărturia slăbiciunii sale pentru Junot" (12).

Fără a putea vorbi de homosexualitatea lui Napoleon Bonaparte, așa cum era posibil s-o facem, fără rezerve sau îndoieli, în cazul lui Caius Iulius Caesar și al cîtorva dintre împărații ("Cezarii") care i-au urmat, suntem însă îndreptățiți să recunoaștem, îndărătul rigidei fațade masculinoide, prezența unui fond plastic și maleabil: acea frăgezime primordială deschisă tuturor posibilităților și consubstanțială naturii umane însăși, cîtă vreme aceasta n-a fost luată în stăpînire de lupta dură pentru existență. La 24 de ani Napoleon nu reacționa în fața solicitărilor lui Junot — factorul activ într-o relație în care viitorul împărat, evident, s-a complăcut — cu brutalitatea pe care avea s-o arate peste trei decenii înflăcăratului solicitator Gourgaud. Chiar devenit împărat la 35 de ani, el încă purta cu sine un rest al acelei disponibilități primordiale care făcuse posibilă aventura cu Junot. O arătă printr-o ieșire spontană, devenită celebră, cu ocazia întîlnirii de la Tilsit (1807) cu țarul Alexandru I, a cărui frumusețe ușor feminină era renumită. Napoleon însuși fu atît de fascinat de superba înfățișare a monarhului rus, încît avu o izbucnire demnă de o psihanaliză freudiană: *"Si j'étais femme, je crois que j'en ferais mon amoureux"*(13). Cu vremea însă, tot ce-l amintea pe tînărul, idealistul, generosul Bonaparte se stingea în împăratul triumfător și despot. Cravașată de o formidabilă voință de parvenire politică, masculinitatea lui căpăta o înfățișare inechivocă, autoritară, militarizîndu-i și totodată dezuma-nizîndu-i ființa: condiție esențială pentru a putea asista impasibil la măcelărirea sutelor de mii de soldați care mureau cu numele lui pe buze.

Este riscul aproape inevitabil al oricărei rigidizări heterosexuale.Devenind mai întâi homofobie, aceasta culmi-nează cu pustiirea interioară. Când bărbatul "absolut", macho-ul, rămîne numai cu sine însuși, în mijlocul ruinelor în care el a transformat propria-i feminitate, spectacolul oferit de el

este dintre cele mai jalnice. Ce a rămas din feminitatea sa chircită și desfigurată de masculul hipertrofiat, ne-o sugerează Las Cases, cel mai important din cei patru autori ai "Memorialului", cu remarca, prilejuită de împăratul însuși, într-o zi, pe insula exilului, cînd tocmai era ocupat cu toaleta: *"L'Empereur se lave ensuite la figure, et très souvent la tête, dans un grand lavabo d'argent, fixé dans l'encoignure de la chambre, et apporté de l'Élysée. Vient ensuite l'histoire des dents; apres quoi l'Empereur quitte son gilet de flanelle. Il est fort gras, peu velu, a la peau blanche et présente un certain embonpoint qui n'est pas de notre sexe, ce qu'il observe parfois gaiement...Il s'inondait ensuite d'eau de Cologne, tant qu'il en a eu à sa disposition; mais il en a bientôt manqué, et, ne s'en trouvant point dans l'île, il a dû se réduire à de l'eau de lavande, ce qui a été pour lui une privation réelle" (14).*

Omenește vorbind, exilatul de pe Sfînta Elena e o tristă umbră a gloriosului, supervirilului conquistador de odinioară. Evoluția sexualității sale de la Junot la Gourgaud, adică de la disponibilitate la fobie, este într-alt fel mai simbolică decît cea a lui Caesar de la Nicomede la Augustus. Cîtă consecvență și armonie în fluctuația acestuia din urmă, în vreme ce procesul de rigidizare făcea din celălalt simbolul falsei bărbății: aceea care își dovedește utilitatea doar pe cîmpul de luptă, ca producătoare redutabilă de groază și de moarte.

Viața cu paradoxurile ei a vrut însă ca tocmai un asemenea campion al bărbăției absolute să netezească drumul celor a căror alteritate sexuală o detesta. Napoleon încredință în 1804 redactarea Codului civil unui jurist aristocrat de mare renume care nu făcea nici o taină din homosexualitatea sa: ducele de Cambacérès (poreclit de adversarii săi «tante Urlurette»). Acesta aranjă în așa fel lucrurile încît delictul împotriva căruia, în secolul 18, se mai putea încă pronunța pedeapsa capitală, nici măcar să nu figureze în noul Cod. Operă a lui Cambacérès ajutat de cîțiva juriști, el a intrat în istorie sub numele de Cod al lui Napoleon, pînă astăzi în vigoare. Dezvoltarea relativ liberă, vreme de două secole, a homosexualității în Franța — liberă desigur din punct de veder e polițienesc, nu și social, ceea ce totuși nu e puțin — se datorește așadar, indirect, homofobului de pe Sfînta Elena. Codul ce-i purta numele a făcut posibl ca Zola, Gide, Cocteau să se ridice în apărarea unei minorități (dar să fie ea într-adevăr numai o minoritate?) ce de milenii rezistă furtunilor, care de care mai devastatoare: simbol uneori eroic, alteori tragic, adesea chiar dezolant al uneia din dimensiunile cele mai ignorate ale condiției umane — aceea care face din bărbat un om adevărat, iar din femeia care-și conștientizează masculinitatea ascunsă, o ființă umană completă.

Cristalizare homoerotică

Logica ne-ar obliga să evocăm acum, în cadrul unei opoziții simetrice, echivalentul "homo" al acestui heterosexual absolut și homofob pe care, pentru a-l face mai viu, l-am numit napoleonic.Se poate de asemenea vorbi de un homosexual absolut și heterofob ?

E bine știut că nu puține persoane, fie ele bărbați sau femei, se descoperă — la început confuz și apoi din ce în ce mai limpede — fundamental incapabile să reacționeze erotic față de sexul opus, oricît s-ar strădui acesta să exercite o atracție. Violentîndu-și firea sub constrîngerea unor împrejurări care nu țin seama de diferențele individuale, un astfel de homosexual se poate desigur comporta de ochii lumii asemenea celor spontan atrași de celălalt sex; o va face însă cu sentimentul extrem de frustrant de a se fi mințit pe sine însuși și de a-și fi mințit și partenerul sau partenera. Un sentiment care, prelungit, poate genera periculoase crize sufletești, întotdeauna presimțite de

homosexualul obligat să simuleze heterosexualitate. De aici dorința sa de a putea să repete cît mai rar nedoritul act, cu speranța că într-o bună zi, cînd viața o va permite, va fi izbăvit de acest chin.

Incompatibilitatea de ordin erotic cu celălalt sex poate însă merge atît de departe, încît nici măcar relația sporadică și forțată să nu poată avea loc. Refuzul este total și se manifestă printr-o retragere a energiilor vitale atunci cînd, în mod normal, ele ar trebui să cunoască maxima expansiune. La bărbat aceasta înseamnă imposibilitatea erecției în prezența unei persoane de sex feminin, ceea ce, făcînd cu neputință penetrarea, zădărnicește din capul locului actul sexual. Aversiunea din partea lesbienei nu are o evidență tot atît de brutală, și rareori bărbatul care-i impune — din diverse motive sociale — heterosexualitatea sa își dă seama cît de indezirabil este. Chiar fiind cu desăvîrșire lesbiană, femeia nu-și va manifesta fără echivocitate apartenența ei la acest tip erotic, mai ales cînd depinde de un mascul insensibil la alteritatea sexuală a partenerei. În schimb, repulsia ei intimă față de un contact de tip heterosexual este mult mai puternică decît a bărbatului homosexual; acesta, chiar acționînd forțat, poate să se abandoneze unei voluptăți ce-l face să-și uite momentan, dar numai momentan, propria-i natură. Asemenea eclipse sunt departe de a fi tipice pentru femeie.

Acesta ar fi homosexualul absolut, pur, pentru care raportul erotic cu celălalt sex nu e nici natural, nici dorit, iar adesea echivalează cu o siluire a ființei. Și el și-a găsit expresia emble-matică într-o persoană de rang regesc: Ludovic II al Bavariei, marele mecena și inspirator al lui Richard Wagner, ziditor de castele ce se voiau replici ale palatelor lui Ludovic XIV, monarh care a îndrăznit să pună frumosul mai presus de calculele politice și care a trebuit să plătească această îndrăzneală cu propria-i viață. Din cauza unei educații riguros catolice și sub apăsarea unei ambianțe cu aceeași orientare, suferea cumplit să se știe astfel marcat de natură. Ceea ce-l face exemplar este tăria de caracter grație căreia a putut să reziste tuturor presiunilor exercitate asupra lui, pentru a-l convinge să întemeieze o familie și să-și asigure în felul acesta ereditatea în domnie.

Radicalizarea conștiinței sale homosexuale s-a produs cînd, foarte tînăr fiind, era pe punctul de a accepta să joace comedia matrimonială, cu speranța că așa se va vindeca de ceea ce lui îi părea a fi o stare maladivă. Se logodise deci cu Sofia, sora împără-tesei Elisabeta a Austriei, și lăsase deja să fie anunțată data nunții. Întîlnirile cu cea care trebuia să-i devină soție și regină născură însă în el certitudinea de neclintit că nu este făcut pentru o asemenea relație. Iar apariția concomitentă a lui Richard Hornig, un tînăr ofițer de gardă, alături de care gustă pentru prima oară voluptatea împlinirii erotice, îi consolidă pentru întotdeauna hotărîrea de a-și rămîne credincios sie însuși și de a trăi în conformitate cu natura sa, chiar cu prețul sfîșierilor lăuntrice pe care mentalitatea dominantă a vremii avea să i le impună. Frederic cel Mare, regele Prusiei, Carol XII, regele Suediei, compozitorul Ceaikovski au aparținut aceluiași tip pur de homosexualitate cristalizată, în sensul unui refuz categoric de a cultiva intimitatea corporală cu sexul opus. Din acest punct de vedere, asemenea destine reprezintă într-adevăr, la extrema cealaltă, echivalența homosexuală a heterosexualității încreme-nite și imuabile.

De heterofobie nu poate fi însă aici vorba. Este inimaginabil ca un homosexual să deteste heterosexualitatea, asemenea bărbatului cu virilitate agresivă, care nu pierde nici o ocazie de a înfiera caracterul așa-zis pervers al atracției față de același sex: cum ar putea detesta acea formă de relație datorită căreia a venit pe lume? Faptul de a nu o practica nu-l împiedică să-i recunoască legitimitatea naturală. Obiectul repulsiei sale nu este heterosexualitatea, ci intoleranța, neomenia heterosexualului incapabil să înțeleagă că pe lume mai există și alte tipuri de atracție între ființe decît cele cu care s-a

obișnuit el. Nici măcar misoginia nu-i e proprie, căci a nu se simți sexual interesat de femeie nu înseamnă cîtuși de puțin în mod necesar dispreț sau ură. Este o stare de neutralitate erotică, întru totul compatibilă cu cea mai pozitivă atitudine față de celălalt sex, confirmată de nenumăratele mărturii artistice și literare ale creatorilor pe care înclinarea homosexuală nu i-a insensibilizat la valoarea intrinsecă a femeii. Pornirile misogine sunt mai degrabă de găsit printre heterosexualii contrariați în așteptările lor erotice și înclinați să-și prefacă dezamăgirile în filosofie. Unul din cei mai iluștri misogini a fost tocmai acel mare amator de femei care era Schopen-hauer, nu prea norocos în căutările și aventurile sale; se răzbună pe sexul care nu-i dăruise ceea ce jinduia, demonstrîndu-i filosofic inferioritatea.

Sexualmente dezinteresat în raport cu femeia, homosexualul are toate premisele necesare unei adevărate prietenii cu sexul opus, liberă de gînduri poftitoare. Prietenă îi poate deveni atît femeia heterosexuală care-l înțelege, acceptă și apreciază așa cum este, fericită că a dat în sfîrșit și de un bărbat care vede în ea altceva decît obiect al rîvnirii; cît și lesbiana, cu care se simte frate întru destin și suferință, această frăție dovedindu-se adesea chiar mai intensă decît cea bazată pe sângele comun. Sub semnul homosexualității, relațiile dintre cele două sexe pot cu adevărat realiza marele vis platonic al afecțiunii pure și ideale. Nu heterosexualul, cel mereu impulsionat și călăuzit de interesele posesive ale propriei sexualități, este în măsură să arate femeii înțelegere și afecțiune curată, ci tocmai homosexualul, care nu urmărește nici un interes de ordin senzual și căruia de aceea îi e prostește atribuită aversiunea față de femeie. Aversiunea sa e reală, dar ea are ca obiect un gen de relație care lui nu i se potrivește, iar nu această jumătate a umanității de care el dovedește că un bărbat se poate simți atras și altfel decît în mod sexual.

Misoginia născută și cea făcută

Am portretizat ceea ce ar putea fi homosexualul integral dacă ar dispune de libertatea deplină de a se comporta în conformitate cu natura sa. Această libertate societatea i-o acordă însă într-o măsură extrem de redusă. Nu mă refer la acele locuri, foarte numeroase, de pe suprafața Pămîntului, unde el trebuie să se ascundă pentru a nu se vedea îndărătul gratiilor sau pur și simplu hărăzit pedepsei capitale. Am în vedere acele țări, în general cu un nivel înalt de civilizație materială, unde amenințarea nu mai este atît de ordin polițienesc cît social — și e greu de găsit loc pe lume în care condamnarea morală și publică a homosexualului să fi dispărut. Într-un asemenea climat, perpetuat de secole, este inevitabil ca psihologia acestuia să sufere traume și să tîrască după ea felurite tare. Printre acestea, deosebit de dureroase și grave sunt complexele profund înrădăcinate de culpabilitate, de infirmitate, de inferioritate. Ca un mijloc de a se apăra în fața efectelor lor devastatoare poate atunci homosexualul să conceapă o imagine negativă, uneori chiar demonizată a femeii. Își justifică astfel, înainte de toate în propriii săi ochi, o insensibilitate erotică heterosexuală, în care societatea vrea să-l facă să vadă o perver-siu-ne, un caz patologic. Se consolează de ceea ce nu poate, încercînd să se convingă că femeia nici nu-i merită atenția. Si dacă, pe de asupra, în lipsa unui efort de a gîndi obiectiv și consecvent, el face din femeie cauza suferințelor sale și surghiunului său moral, desconsiderarea sa va deveni aversiune. O asemena misoginie e însă făcută iar nu născută. Este suficient ca acest handicapat sexual închipuit să înceapă o operă de autoeducare printr-o reflexie riguroasă și o acțiune curajoasă, pentru ca între el și celălalt sex să se stabilească relația armonioasă mai sus descrisă.

De cu totul altă natură este misoginia heterosexualului: acel dispreț ascuns, doar arareori fățiș manifestat, care face perfect casă bună cu cea mai voluptuoasă savurare a deliciilor oferite de comerțul senzual cu sexul opus. Despre această misoginie se poate spune că e născută, iar nu făcută. Baza ei este faptul că îndărătul atracției izvorîte din pornirea instinctuală, prin care se crează impresia unei armonizări și armonii garantate de natura însăși, o profundă conflictualitate domnește între cele două sexe în ceea ce privește concepția despre viață și interesele spirituale; de aici teza multor antropologi despre existența unui război al sexelor. Atracția reciprocă a acestora își are rădăcina în voința naturii de a asigura înmulțirea și continuitatea speciei umane (ca de altfel și a celor mai multe din speciile animale). Dincolo însă de această formă reproductivă a sexualității, atracția se diluează din ce în ce în ce mai mult și se transformă pe nesimțite în incompatibilitate care poate ușor să degenereze în vrăjmășie — nu neapărat manifestată ca atare, dar mocnind în adîncuri de ființă, de unde poate izbucni exploziv. Mai ales în femeia care-și revendică drepturile sociale sau suferă din cauza încălcării lor, conștiința acestei conflictualități funciare este deosebit de limpede, puternică și intransigentă, luînd nu rareori înfățișarea unei sfidări a celuilalt sex.

Nu e deloc necesar ca femeia mînată de acest spirit (re)vindi-cativ să fie o lesbiană; feministele sunt în general persoane care petrec cu plăcere noaptea alături de un bărbat și nu refuză maternitatea. După ce natura și-a primit însă tributul, din ființa profundă urcă cerințe și chemări cărora conviețuirea de tip heterosexual cu greu le poate da răspunsuri, cînd nu se arată a fi cu totul în contradicție cu ele. Femeia emancipată intuiește — și dacă reflectează consecvent, știe — că unirea cu sexul opus servește intereselor speciei, dar nu și celor ale persoanei conștiente de unicitatea ei; că relația heterosexuală își are deplina ei justificare ca bază a supraviețuirii omului pe Pămînt și ca principiu ordonator al vieții sociale, nu însă și cînd e vorba de împlinirea ființei umane individuale, purtătoare a unor aspirații ce transcend nevoia sexuală. Pentru ca această împlinire să aibă loc, spargerea cadrului heterosexual statornicit, cu toate dependențele, restricțiile și umilințele generate de el, se arată a fi indispensabilă. Ceea ce nu înseamnă cîtuși de puțin, în mod necesar, înlocuirea hetero-sexualității prin homosexualitate; limitele spirituale ale uniunii heterosexuale, mai ales în forma ei matrimonială, pot fi depășite în nenumărate feluri, impuse de opțiunea liberă a persoanei eliberate. Esențialul de reținut este că atracția sexelor opuse exprimă natura fizică și nu cea spirituală a fiecăruia din ele, aceasta din urmă fiind ceea ce este tocmai prin situarea ei în afara sexualității. Si este cel puțin logic, pentru cine face această diferențiere, să se întrebe dacă nu cumva raportul bazat nu pe contrast, ci pe asemănare răspunde mai degrabă năzuinței atît a femeii cît și a bărbatului de a se realiza în mod superior.

Bărbatul mijlociu din societatea modernă e departe de a fi conștientizat într-un asemenea grad prăpastia spirituală dintre el și femeie. O simte confuz, mai ales cînd flacăra pasionalității s-a stins, și îi dă glas mai mult bombănind sau făcînd glume sarcastice al căror fond misogin e străveziu. Va acționa însă și el sub imperiul acelei legi care a dus la emanciparea femeii. De o emancipare a bărbatului, desigur, nu se poate vorbi în societatea masculin marcată a omenirii de azi. Evadarea lui din relația heterosexuală în care s-a angajat are la origine plictisul aproape inevitabil într-un asemenea cadru și semnificînd atingerea limitei a ceea ce unirea sexelor opuse poate oferi eului adînc. Eterna iluzie a bărbatului e că ar putea găsi împlinirea, înlocuind femeia care nu-i mai spune mare lucru prin alta care promite să-i spună mai mult, dar care, la rîndul ei, va înceta să-l intereseze în favoarea unei noi amăgiri feminine. Acestei drame a bărbatului heterosexual îi dă expresie bine cunoscutul mit al lui Don Juan; nu frivolitatea bărbatului o evocă el, ci insuficiența fundamentală a

condiției heterosexuale. Aceasta răspunde valenței naturale a ființei umane, nu însă și celei spirituale; e un imperativ categoric al speciei, dar nu și o cerință a individului. De aici zicala că femeia e mormîntul bărbatului, a cărei formă inversată n-ar fi însă mai puțin valabilă.

Limbajul mitului

Nu e deloc o exagerare ca mitul lui Don Juan să fie pus în legătură cu o problematică umană care pare a se afla la antipodul lui. Cum paradoxul face parte din însăși natura mitului, acesta e compatibil cu cele mai neașteptate sau mai șocante interpretări, față de care adoptă, ca să zicem așa, o atitudine de sfinx: nici aprobatoare, nici dezaprobatoare. Încompatibil este mitul numai cu o înțelegere care se mărginește la faptele exterioare evocate de el. Dacă în mitul lui Ganymede — frumosul flăcăiandru răpit de Zeus însuși, care luase înfățișarea unui vultur și dus de acesta în Olimp pentru a-i sluji ca paharnic — voi vedea numai acest imposibil eveniment, va trebui să deduc absurditatea unei asemenea reprezentări mitologice; voi fi însă atunci incapabil să înțeleg de ce o asemenea absurditate a străbătut mileniile, a inspirat atîția artiști și a devenit un simbol încărcat de semnificații.

Forța mitului — precum cea a fabulei, a parabolei și în gene-ral a simbolului — provine nu din ceea ce povestește, ci din ceea ce ne lasă să întrezărim dincolo de acțiunea narată. Tîlcul lui începe să-l intuiască doar cine își dă osteneala să deslușească sensul ascuns al evenimentelor povestite, care altminteri, adică înțelese literal, pot părea fantasmogorice. Dacă mitul lui Oedip ar fi constat numai în evocarea unui paricid și a unui incest, perenitatea lui ar rămîne inexplicabilă, căci omenirea n-are memorie pentru asemenea monstruozități. Or, el a rezistat de-a lungul mileniilor tocmai pentru că teribilele situații ce-i alcătuiesc conținutul sunt străbătute de un fluid care-l stimulează pe om la o reflecție asupra propriei rațiuni de a fi. Așa a fost posibil ca ideea oedipiană să ajungă a denumi, într-unul din curentele psihologice moderne, un complex prin care multe din comportările noastre par a-și găsi o explicație, inaccesibilă pe alte căi.

Acesta a fost și cazul mitului lui Don Juan. Mulțimea aventu-rilor amoroase nu l-ar fi putut face nemuritor dacă, dincolo de ele, n-ar fi existat un sens mai profund care le transcende, conferind astfel acestui mit o noblețe ce nu i-ar fi putut veni doar de la frivolitatea sa erotică. Deja numărul cuceririlor sale (inventariate cu o vervă de neuitat de către Leporello, în opera lui Mozart) ne apare suspect de umflat pentru, a fi adevărat; dar tocmai neverosi-mi-litatea lui, odată devenită obiect al reflecției, sugerează pista de urmat pentru găsirea motivului ascuns, grație căruia personajul lui Don Juan a dobîndit aureolă mitică. Schimba femeile una după alta, pentru că ele nu-i prilejuiau împlinirea spre care, fără îndoială, fie și inconștient, năzuia. Ce sau cine i-ar fi putut atunci face posibilă această împlinire intimă, pe ce cale ar fi putut ea fi obținută? Aici se deschide larg poarta interpretărilor imaginabile, prin care pătrundem în lăuntrul misterios al acestui mit. Iar acolo ni se pot revela semnificații ce nu mai au nimic comun cu litera povestirii, ba chiar o contrazic.

La obîrșia mitului se află întotdeauna un fapt real. Mitul lui Faust, bunăoară, s-a putut naște deoarece la începutul secolului XVI a existat cu adevărat un căutător spiritual, doctorul Johann Faust, care, chemîndu-l în ajutor pe cel numit "diavol", a încheiat un pact cu el. E neîndoios că și mitul lui Oedip a avut o origine asemănătoare — nu tot atât de precisă istoricește, totuși reală și reperabilă probabil chiar în destinul miticului rege Laios, a cărui existență în Grecia timpurilor homerice e întru totul plauzibilă. Tot așa și Don Juan. Apariția mitului, la începutul secolului XVII,

e legată de o persoană determinată, don Juan de Tarsis y Peralta, conte de Villamediana, asupra realității căruia nu planează nici o îndoială. Mitul, în toată complexitatea sa, s-a constituit în timp prin reflecția interpretativă a acelor artiști și scriitori care l-au luat ca punct de pornire pentru zborul propriei lor fantezii creatoare. De la Tirso de Molina la Miguel Unamuno, trecînd prin Molière, Mozart, Pușkin, Byron și neumărați alții, figura legendarului îndrăgostit — neobosit în căutarea iubirii apte a-l satisface pe deplin și durabil, dar negăsind-o niciodată — a străbătut o metamorfoză prin care și-a făurit o identitate ce poate că nu mai are decît foarte puține elemente comune cu aceea a contelui de Villamediana.

Pe de altă parte însă, pe măsură ce imaginea literară și artistică a lui Don Juan se îndepărta tot mai mult de ceea ce va fi fost originalul, curiozitatea cercetătoare proprie spiritului modern incita la reconstituirea realității umane inițiale. Cine va fi fost acest Villamediana? Care să-i fi fost adevăratele fapte? Si iată că investigația istorică scoate la iveală aspecte cu totul nebănuite ale unui personaj istoric care, se pare, n-a fost deloc străin de problematica studiului de față. Cercetînd meticulos arhivele, istoricul britanic Robert Stradling s-a văzut nevoit a face constatarea că Don Juan de Villamediana n-a fost tocmai ceea ce crede despre el lumea întreagă. Iată rezultatele investigației sale rezumate de un scriitor spaniol care a trebuit mai întîi să-și domine șocul produs de o revelație ce intra în contradicție cu buna reputație heterosexuală a mitului național. Să nu fi fost, așadar, decît o amăgire acest simbol al virilității masculine spaniole?

"Ne luăm rămas bun de la mitul lui Don Juan, prototip al seducătorului luminat și iubitor incorigibil al femeilor. Libertinul nobil sevilian don Juan de Tarsis y Peralta, conte de Villamediana, nu și-a concentrat cuceririle asupra sexului opus, ci asupra propriului său sex.A fost un gay, un homosexual care-și punea ochii atît pe inși din înalta societate, cît și pe cei din clasele de jos. Printre ei se va fi aflat probabil și regele Filip IV.

Aceasta e surprinzătoarea teorie susținută de profesorul Robert Stradling de la departamentul de istorie al Universității din Wales într-un lung și documentat articol pe care-l publică în revista «History Today». Această nouă interpretare a bărbatului care i-a inspirat lui Tirso de Molina piesa sa «El Burlador de Sevilla», lui Molière «Le Festin de pierre», lui Zorilla «Tenorio», iar lui Mozart opera «Don Giovanni», pe libretul lui Lorenzo da Ponte, răstoarnă de pe soclul său mitul celui mai prototipic amant latin și pune în discuție însăși originea mitului. Stradling afirmă că a avut loc o sustragere a documentelor în care se dezvăluia homosexualitatea faimosului conte sevilian, pentru a cruța atît reputația sa cît și cea a Spaniei însăși.

Profesorul de la Universitatea din Wales, expert în secolul XVII și autor al mai multor studii despre domnia lui Filip IV, semnalează că unele documente consultate în anii douăzeci de către istoricul spaniol Narciso Alonso Cortes, în care era revelată pentru prima oară homosexualitatea contelui de Villamedina, au fost sustrase cu premeditare din arhivele de la Simancas.

Acestea cuprindeau amănunte privitoare la executarea a cinci tineri –doi servitori ai contelui însuși, un paj al ducelui de Alba, un bufon și un sclav negru-, pe care Închiziția spaniolă îi acuza de sodomie. Toți cinci fură arși de vii într-unul din acele «autodafeuri» atît de frecvente pe atunci.

Alonso Cortes se adînci în cercetarea efectuată de avocatul Fernando Ramirez Farina, la puțină vreme după asasinarea contelui de Villamediana, acționînd în numele Camerei Castiliei, înaltul tribunal însărcinat cu avizarea cazurilor în care se vedeau implicați membri ai aristocrației.

În septembrie 1623, avocatul primi ordinul să păstreze secrete rezultatele anchetei sale, fiind

recompensat cum se cuvine atît pentru munca sa cît și pentru discreția sa viitoare. Regele și anturajul său erau interesați în a îngropa chestiunea, deoarece, foarte probabil, aveau destul de multe de ascuns. Contele a fost asasinat lîngă biserca San Gines din Madrid, pe cînd călătorea în caleașca sa în compania lui Luis de Haro, un tînăr de 19 ani, fiu al marchizului del Carpio, la rîndul său cumnat al Contelui-duce de Olivares, ce fusese ales ca paj al viitorului rege Filip IV.

Profesorul Stradling lasă deschisă posibilitatea ca tînărul să fi fost una din cuceririle contelui, sau chiar ca acesta să-i fi servit pur și simplu de intermediar pentru accesul său la apartamentele regale.

Profesorul Robert Stradling și-a propus confirmarea tuturor acestor fapte prin utilizarea documentelor originale la care se referea istoricul Alonso Cortes.«Cînd am făcut această încercare la Simancas în 1986, nu le-am putut găsi nici acolo, iar investigația în împrejurimi a fost de asemenea fără roade. Documentele dispăruseră...Am căutat numele lui Villamediana în lista cazurilor examinate de Cameră, dar și această cercetare se dovedi infructuoasă».

«Într-unul din momentele ce au urmat publicării studiului lui Alonso Cortes, dovezile au fost eliminate de către o autoritate doritoare nu, precum regele Filp IV, să ocrotească bunul nume al contelui, ci mai degrabă preocupată să mențină intact mitul lui Don Juan».

Pentru Stradling, un Don Juan gay amenința nu numai integritatea fiecărui macho spaniol, dar însăși identitatea Spaniei, ceea ce făcea necesară transformarea lui într-un fel de secret de stat și dădea naștere unui caz de «ocultare culturală».

Alonso Cortes însuși îndrăznise, în studiul său («Moartea Contelui de Villamediana», Valadolid, 1928), să avanseze ideea, pe atunci foarte riscantă, că prototipul lui Don Juan trebuie să fi fost bisexual, teză respinsă de către poetul Luis Rosales, interesat în a restabili tradiționala aureolă de virilitate a aristocratului.

După profesorul Stradling, unele din primele opere inspirate din mitul lui Don Juan pot arunca o lumină asupra preferințelor sale sexuale. Într-una din ele, servitorul lui Don Juan se numește Catalinon, nume cu care erau indicați, în vorbirea familiară, homosexualii. Si cançonierul popular al epocii conține unele referiri de acest gen. Conform acestui studiu, Villamediana fusese acuzat la Londra pentru a fi sedus o seamă de tineri de la curte"(15).

Pentru cine nu este un "outsider" ci un "insider" al fenome-nului homosexual, o asemenea investigație nu aduce nimic esențial nou, ci doar confirmarea intuiției născute din strania neverosimilitate a unui Don Juan colecționar de mii de victorii erotice (numai în Italia 1003, se spune în opera lui Mozart). Performanțe sexuale de o asemenea anvergură sunt prea cusute cu ață albă, pentru ca să nu producă impresia că disimulează ceva ce nu trebuie să fie cunoscut. Or, ce ar fi putut ascunde o heterosexualitate atît de exorbitantă dacă nu tendința opusă, devenită în secolul XVII de multă vreme socialmente primejdioasă? Mascarea orientării homosexuale prin afișarea ostentativă a felului general acceptat de a trăi erotismul — o minciună de neconceput de-a lungul antichității greco-romane, când ambele forme ale Erosului erau îndreptățite și se puteau manifesta liber — este de veacuri mijlocul cel mai la îndemînă de apărare în fața agresivei mentalități homofobe. Or, în Spania secolului XVII, profund marcată de spiritul inchizitorial, sodomia (căci noțiunea de homosexualitate nu apăruse încă), pusă pe același plan cu erezia și vrăjitoria, era destinată rugului. Contele de Villamediana trebuia deci să joace comedia. Dar ce comedie juca el?

Începînd de aici păşim pe terenul conjecturii; totuși numai două presupuneri sunt posibile, ceea ce reduce considerabil posibilitatea erorii. Ne aflăm în fața unui "ori..ori...".El putea fi interesat în

mod esențial de homosexualitate, pe care, grație puterii lui de seducție, încerca s-o acopere prin scandaloase escapade heterosexuale, deloc morale desigur, dar de o imoralitate mult mai puțin riscantă decît o existență homosexuală dată în vileag. Plauzibilă, o asemenea interpretare nu e totuși de natură să explice noblețea indiscutabilă și fecundă a mitului. Din poltronerie și minciună n-ar fi putut lua naștere nimbul de care personajul e înconjurat. Lumina iradiată de el nu-și poate avea obîrșia decît într-o trăire profundă și autentică. Or, singura ce-i poate fi atribuită este aceea a heterosexualității incapabile să aducă împlinire și de aceea transformîndu-se în contrariul ei, adică în relația cu tinerii de același sex, de la care se așteaptă ceea ce o femeie nu poate da. Necesitînd tăinuire absolută, o asemenea relație putea fi ferită de pericolele care o pîndeau tocmai prin cultivarea aparent frenetică — în izbitor contrast cu luciditatea și sîngele său rece, unanim subliniate de artiștii care l-au glorificat — a unor aventuri heterosexuale, de care însă Don Juan se grăbea, într-un mod destul de suspect, să se desprindă.

Dar și într-un caz și în celălalt, dincolo de problema atracției prioritare, Don Juan ilustrează fluiditatea naturii masculine. Cu firească ușurință trece ea de la un sex la celălalt, fără problemele de conștiință artificial produse de către ideologiile religioase, cu interdicțiile lor habotnice, născute întotdeauna dintr-o desconside-rare a naturii umane. Don Juan este un caz special al tipului cezaric de erotism masculin, așa cum acesta putea să supraviețuiască și să se manifeste în cumplitele vremuri ale inchiziției, cînd gravitatea păcatului fusese potențată prin inventarea abilă a înspăimîntătoarei idei de sodomie. Trăind în secolul XVII, un om de structura lui Caesar s-ar fi comportat desigur aidoma contelui de Villamediana și n-ar mai fi putut răspunde cu aceeași seninătate amuzată reproșurilor și bîrfirilor legate de dubla sa viață sexuală. Dar, pe de altă parte, numeroasele și contradictoriile sale aventuri sentimentale fac din el, fără îndoială, un Don Juan *avant la lettre*.

Asemănător poate fi pus în discuție — sub aspectul a ceea ce semnifica el pînă acum — celălalt mare mit spaniol: cel al lui Don Quijote. Cavalerul rătăcitor trăiește aventură după aventură, în compania credinciosului Sancho Panza care, de dragul lui, și-a părăsit soția, Teresa. Cît despre Dulcinea del Toboso la care visează Don Quijote, ea este doar o plăsmuire a imaginației sale; nici o femeie în carne și oase nu vine să tulbure conviețuirea călătoare a inseparabililor eroi. Nu sunt ei doi homosexuali care basculează între cei doi poli? Sătul de viața de familie, Sancho caută noutatea însoțindu-l cu impresionant devotament pe Don Quijote; acesta încă mai nutrește iluzii feminine, care însă nu vor nicidecum să se realizeze, ceea ce le subliniază inconsistența. În plus, nu arată nici cea mai mică intenție de a se despărți de credinciosul său Sancho. Un menaj mereu amenințat de criză, dar nu din motive sexuale, ci pentru că lui Don Quijote îi este proprie o noblețe spirituală care lipsește prea pămîntescului său partener.Problemele umane care apar în viața unei perechi homosexuale nu se deosebesc cu nimic de cele ce pot tulbura relația dintre un bărbat și o femeie cînd aceștia descoperă între ei discrepanțe sau incompatibilități în felul lor de a fi. În fine, homosexualitatea lui Cervantes (1547-1616) însuși conferă acestei interpretări o greutate ce nu poate fi subapreciată. Iat-o sintetizată sub forma unui portret biografic în admirabilul "Dicționar" consacrat de Michel Larivière personalităților homosexuale din istoria societății și culturii:

"Fiu al unui medic nevoiaș, Miguel e un student foarte sărac. La universitatea din Alcala de Henares maestrul său Juan Lopez de Hoyos face pentru el o asemenea pasiune, încît îl numește «iubitul meu». E probabil prima experiență sexuală a lui Cervantes. La 15 Septembrie 1569 o sentință semnată de patru alcazi ai regelui Spaniei precizează că:«Miguel de Cervantes a fost

condamnat la tăierea mîinii drepte cu infamie publică şi la alungare din regatele noastre pentru a fi făptuit groaznicul păcat». Un document care a fost multă vreme tăinuit de către autorităţile spaniole. Cervantes se salvează fugind şi se înrolează în armată. Cinci ani mai tîrziu îl regăsim în calitate de camerier al cardinalului homosexual Giulio Acquaviva. Înclinările tînărului cardinal erau cunoscute la Roma, căci atunci cînd deveni eligibil ca papă, romanii făcură haz pe seama lui zicînd:«Dacă din nenorocire va fi ales Acquaviva, vom avea nu un papă ci o papesă». Cartea lui Roberto de Nola ne familiarizează cu atribuţiile lui Miguel:«Cînd stăpînul său doreşte să se odihnească sau să se destindă în pat, cameristul trebuie să se afle alături de el şi să vegheze ca patul să rămînă curat». La cei douăzeci şi doi de ani ai săi, Cervantes doarme cu cardinalul aşa cum o cere slujba, dar în iunie 1570 se plictiseşte de o asemenea viaţă. Cardinalul nu înţelege de ce acest tinerel a cărui companie nocturnă o aprecia, îl părăseşte pentru a se înrola în trupele creştine. La 7 octombrie 1571 Sfînta Ligă formată din statul papal, Veneţia şi Filip II zdrobeşte flota turcă la Lepante. În bătălie Cervantes pierde mîna stîngă. Camarazii îl vor numi de acum înainte «ciungul de la Lepante». După trei ani de servicii în slujba regatului Neapole, galera sa e capturată de piraţii berberi. Ajunge astfel la Alger şi devine sclavul beyului, care este bisexual şi posedă un harem cu ambe sexe. Hasan Paşa pare să ţină foarte mult la Cervantes, deoarece condiţionează punerea lui în libertate de plata exorbitantei sume de cinci sute scuzi de aur. Beyul spera să şi-l poată ataşa şi să-l ducă cu el la Constantinopol. Cu ajutorul vice-regelui şi al călugărilor trinitari însărcinaţi cu liberarea creştinilor captivi, familia lui Cervantes izbuteşte să adune suma necesară răscumpărării. În 1580, la întoarcerea sa în Spania, Miguel e învinuit de «acte obscene», fără nici o altă precizare. La treizeci şi şapte de ani încearcă să contracteze o căsătorie de interes.Ceremonia are loc, dar soţul constată că zestrea promisă fusese o amăgire.Fără regrete, îşi abandonează soţia înainte de noaptea nunţii. Scriitorul începe să-şi creeze o reputaţie cu pastorala sa «Galatea», dar, pentru a putea, trăi trebuie să-şi păstreze funcţia de comisar cu aprovizionarea la Învincible Armada. Se pronunţă împotriva averilor Bisericii, ceea ce-i atrage arestarea şi excomunicarea.Prima parte a lui «Don Quijote» apare în 1604, iar succesul este imediat. În această capodoperă, protagonistul nu manifestă nici un interes pentru o relaţie sexuală cu sexul opus. În schimb, relaţiile dintre Sancho Panza şi stăpînul său se arată uneori echivoce celui care ştie să citească printre rînduri" (16).

Un mod de a ieşi din dilemă

Nu sunt rari bărbaţii care încearcă să rupă lanţul eternei dileme: ori viaţă matrimonială cenuşie, ori fals sclipitoarea existenţă donjuanescă. După vieţuirea suficient de concludentă şi mereu dezamăgitoare a unor experienţe în ambele direcţii, ei cred să întrezărească în relaţia homosexuală o adevărată salvare a fiinţei lor lăuntrice. Par să-şi zică: Dacă prin unirea elementelor de semn contrar, adică masculin-feminin, n-au fost posibile satisfacţia durabilă şi împlinirea personală, cine ştie, s-ar putea ca acestea să fie realizabile prin unirea elementelor de acelaşi semn, adică masculin-masculin, feminin-feminin. Exemple de acest gen se găsesc cu duiumul, trebuie numai să vrei să le cauţi şi să le poţi recunoaşte. Iată-l pe renumitul poet francez şi militant comunist *Louis Aragon* (1897-1982) care în prima sa tinereţe încercase să se sinucidă din cauza unei femei, iar apoi avu ca muză timp de cîteva decenii pe propria-i soţie, de asemenea scriitoare, Elsa Triolet. Opere poetice ca "Les yeux d'Elsa" şi "Le fou d'Elsa" fac parte din fondul clasic al literaturii franceze moderne. Cîte declaraţii

de veşnică credincioşie în ele! *"L'amour que j'ai de toi garde son droit d'aînesse / Sur toute autre raison par quoi vivre est basé" (17)* După moartea Elsei, şi deşi ajuns la venerabila vîrstă de 70 de ani, Aragon simţi însă nevoia de a găsi o nouă motivare sentimentală vieţii sale, mai ales că forţe vitale clocoteau încă puternic în el: *"Je me souviens*, spunea el, *des premiers jours, quand commence la surprise d'une nouvelle façon d'aimer" (18).* Si această "nouvelle façon d'aimer" fu tocmai cea condamnată de societate, şi îndeosebi de partidul din care făcea parte şi a cărui supremă podoabă intelectuală era. Rolul inspirator al Elsei fu astfel preluat de adolescentul şi tînărul a căror contemplare extaziată îl întinerea şi-l făcea să descopere o necunoscută bucurie de a trăi: *"Mon ami beau comme la mémoire et comme elle sans pli, /Ah, viens que je t'arrache encore à tes habits adverses, /Impatiemment nu pour toujours devant moi"(19).* Contemplarea aceasta, departe de a fi doar estetică, devenea fericire prin transformarea ei în act erotic, a cărui culminaţie Aragon nu se sfieşte s-o glorifice poetic: *"Ah! Le jet/ Me voilà tout entier ce parfum du plaisir de l'autre.../Et par mon corps épars le parme/ Palpitant de ses violettes de sperme"(20).* Noua sa tinereţe o trăieşte alăturîndu-se celor care — născuţi cu o jumătate de secol după el — pornesc în căutarea sau ies în întîmpinarea fiinţei hărăzite lor de către destin sau poate de pura întîmplare. Citim în amintirile prietenului său Ristat, publicate în 1997: *"Il ne se cachait pas, il avait de nombreux amants, il allait draguer dans les jardins de Notre-Dame, square Jean XXIII, la nuit...Il s 'affichait non seulement avec des garçons, mais avec de jeunes garçons, lui l'homme du grand âge, qui aimait comme Byron nager avec eux dans les piscines ou dans la mer"(21).*

Asemănător a fost pasul făcut de marele muzician american Leonard Bernstein (1918-1990), cu diferenţa că el n-a aşteptat să devină văduv, ci s-a desprins cu un gest violent de lîngă femeia alături de care trăise un sfert de secol, frumoasa actriţă de origină chiliană Felicia Montealegre, şi care-i dăruise două fete şi un băiat. A fost un "coming out" vijelios, prin care voia să-şi dovedească în primul rînd sieşi că nu se teme să înfrunte prejudecăţile sociale, atît de acerbe în privinţa homosexualităţii, şi că, mai presus de onorabilitatea de faţadă, ceea ce conta pentru el era să trăiască în acord cu sine însuşi. Mai tînăr decît el cu aproape 30 de ani, şi deosebit de înzestrat ca muzician şi ca artist al cuvîntului, Tommy Cothran îi deveni nu numai amant, dar şi colaborator intim, participant activ la multe din realizările sale artistice. Bernstein vorbea despre rolul lui în evoluţia sa creatoare din ultimul deceniu de viaţă în termeni comparabili numai cu aceia de care se servise pentru a evoca însemnătatea lui Aaron Copland şi Serge Koussevitzki, ca impulsori ai primelor sale manifestări de compozitor şi de dirijor: *"In the beginning was Tom Cothran, whose musical sensibilities and poetic insights fertilized my every idea"(22).* Pasiunea sa era atît de admirativă, încît îl făcea să afirme repetat în public că niciodată nu fusese atît de profund înţeles, ceea ce desigur nu avea efectul unui balsam pentru rana sufletească a Feliciei. Aceasta, la rîndul ei, răspunse cu o violenţă pe măsură: sarcasm, furie, dispreţ, mîndrie rănită se uneau într-o contraofensivă îndreptată împotriva "ingratului" şi "perversului" Lenny, dar nu mai puţin împotriva rivalului. Cînd Bernstein fu invitat să ia parte la instalarea preşedintelui Carter, împreună cu familia, iar el ceru să-i fie îngăduit a-l aduce şi pe Tommy, o Felicie clocotind de mînie îi trimise, printr-un prieten comun, acest şfichiuitor mesaj: *"Tell him he can wear one of my dresses" (23).*

Douăzeci şi cinci de ani de căsnicie rodnică nu putuseră veni de hac ostilităţii funciare dintre sexe, indelung somnolentă, dar mereu gata să izbucnească, aidoma erupţiei unui vulcan ce părea pentru întotdeauna stins; aşa cum nu putusera potoli nesaţul masculin de noi experienţe şi mai ales de explorare a acelui fenomen aflat la obîrşia culturii noastre europene — de ce senină preţuire se

bucura el la Greci şi la Romani! — şi îngropat apoi sub un munte de odioase prejudecăţi, inventate de minţi sodomitic obsedate. Spre deosebire de Leonard, Felicia îi avu de partea ei pe mai toţi prietenii familiei, precum şi pe dătătorii de ton ai opiniei publice, neşovăitori în a condamna pasul săvîrşit de soţul ce atentase la bazele sacrosancte ale familiei, în vreme ce singurătatea morală a acestuia — izgonit din casă şi rătăcitor (ce-i drept, glorios) prin lume — se adăoga nu puţinelor sale suferinţe intime, căci ştia prea bine ce provocase prin brutala sa desprindere. Nenumăraţii amici, care se solidarizaseră cu ea şi încercau s-o consoleze, nu putură însă cîntări cît voinţa unui destin care-i scurtă drastic viaţa.

Deşi cauzele fizice şi personale ale prematurului deces erau evidente, ele nu-l cruţară pe Bernstein de un complex al vinovăţiei ce avea să-l chinuie pînă la sfîrşitul vieţii. Însoţit întotdeauna, ca de două umbre, de mistica cea mai elevată şi de superstiţia cea mai grosolană, el va fi privit probabil ca o pedeapsă cerească moartea, în plină tinereţe, a celui de dragul căruia îşi abandonase familia — Tommy Cothran. Cît ar fi fost el însă de mistic şi super-s-tiţios, Bernstein era prea conştient de sine, mîndru şi netemător pentru a se lăsa intimidat, a face un gest de căinţă sau a se supune moralei familiale curente. Cei zece ani care-i rămaseră de trăit fură cei ai "văduvului vesel". Frenetic gustă el unirea cu vlăstarii tineri ai propriului său sex; biografiile existente, în general excelent scrise şi veridice, furnizează lista completă a tuturor adonişilor care i-au înfrumuseţat bătrîneţea, aşa cum i se întîmpla, cam tot pe atunci lui Louis Aragon. Nu mi se pare interesantă redarea lor. O singură excepţie voi face: compozitorul Aaron Stern, despre care unul din biografi, Humphrey Burton, spunea: *"According to Stern, Bernstein set out to seduce him: Stern says he was a companion, not a lover"(24).* El s-a aflat timp de cîteva ore lîngă Bernstein în seara premergătoare morţii, despre care şi-a propus să scrie o carte, probabil deja terminată acum: "The last supper". Viaţa a vrut ca cel ce scrie aceste rînduri să-l cunoască şi să-l cîştige ca statornic prieten. De la el purced multe din cunoştinţele care i-au făcut posibilă schiţarea acestui portret.

În locul altui exemplu individual, care ar transforma această meditaţie într-o înşiruire de istorioare sentimentale, voi evoca acel roman al scriitorului american David Leavitt în care fenomenul ilustrat de cele două cazuri descrise este ridicat la rangul de eveniment uman tipic: *"The Lost Language of Cranes" (1986)*. În centrul său se află bărbatul care, după mai bine de două decenii de aparentă fericire conjugală, simte în mod irezistibil impulsul de a trece graniţa existenţei conjugale şi heterosexuale, pentru a se uni cu o fiinţă aparţinînd propriului său sex. Dar el n-ar fi avut curajul de a păşi hotărît la înfăptuirea acestei aspiraţii, dacă n-ar fi avut în faţa ochilor exemplul fiului său care — făcînd parte dintr-o generaţie cu o altfel de mentalitate, şi deci deloc dispus să-şi sacrifice natura pe altarul convenţiei matrimoniale — nu şovăise să-şi părăsească părinţii pentru a-şi trăi nestînjenit homosexualitatea. Aşadar, un dublu conflict de familie, cu care se vede confruntată, spre groaza ei, soţia unuia şi mama celuilalt. Ea reacţionează ca şi cum ar fi fost perfect calchiată după personajul real al Feliciei Bernstein. Este cît se poate de clar că avem a face cu un tip de femeie căreia împlinirea cerinţelor speciei îi serveşte drept raţiune de a fi şi îi ţine loc de viaţă intimă. Ea nu-şi doreşte mai mult decît să aştepte cu mîncarea pe masă un bărbat dispus a-i dărui minimul necesar de satisfacţie erotică şi un fiu care o va face bunică. Prin graţia autorului, doritor să amortizeze şocul inevitabil suferit de nenumăraţii săi cititori cu mentalitate homofobă sau puritană (mai puternică în America decît în Europa), traumatizata soaţă şi mamă îşi va reface rapid existenţa prin întîlnirea unui prieten din prima tinereţe, din fericire disponibil, alături de care va străbate toamna vieţii. Precum nuvela lui Puig, şi aceasta a făcut obiectul unei transpuneri

cinematografice de răsunet, în regia lui Nigel Finch (1992).

Complexul Orfeu

S-a ştiut pe meleagurile europene, de cel puţin trei milenii, adică de cînd a apărut mitul lui Orfeu, că o iubire heterosexuală, cînd nu satisface pe deplin sau încetează să fie satisfăcătoare, poate să se transforme într-o relaţie de tip homosexual. Ajuns la deznădejde prin moartea absolut neaşteptată a soţiei sale Euridice, legendarul cîntăreţ va coborî în împărăţia spiritelor destrupate spre a implora pe lîngă Hades restituirea acesteia. Înduioşaţi, prin cîntecele sale, zeii îi împlinesc dorinţa cu condiţia ca el să n-o privească pe Euridice şi să nu-i vorbească pînă nu vor fi ajuns în lumea muritorilor. Neputînd respecta consemnul, Orfeu pierde din nou femeia iubită, de data aceasta definitiv. Pierdere profund simbolică: femeia trebuia să înceteze a fi ţinta interesului său erotic. Imperativ al destinului de care Orfeu devine conştient abia cînd, revenit pe Pămînt, se refugiază printre traci, cam pe acolo unde este astăzi Dobrogea. Adolescenţii traci nasc în el noi dorinţe, a căror împlinire — aşa spune legenda în relatarea ovidiană din "Metamorfoze" — fac din el un învăţător al celor din jur întru arta iubirii pederastice. De aici credinţa unei mari părţi a grecilor vechi că erosul intermasculin dinspre Nord le venise, de Orfeu binecuvîntat.

Într-atît devenise de inaccesibil Orfeu seducţiei feminine, încît bacantele din împrejurimi, rănite în orgoliul lor sexual, tăbărîră asupra lui şi-l ciopîrţiră. Acest sfîrşit tragic a inspirat mulţi artişti care, dezvoltînd în felul lor datele originare, alături de cei atraşi mai ales de viaţa pretracică a eroului, au contribuit la cristalizarea mitului. Dacă pe unii, ca Berlioz, în cantata "La fin d'Orphée", i-a impresionat îndeosebi cruzimea cu care legendarul părinte al muzicii şi pederastiei fusese răpus, alţii au preferat să-l vadă pe Orfeu triumfător în lumea spiritului. Printre aceştia cel mai intens străluceşte Claudio Monteverdi, al cărui "Orfeo" (1607) a pus bazele unui gen muzical de mare viitor: opera. Ultimul act al acestei "dramma per musica" îl înfăţişează pe erou în momentele cînd se pregăteşte să-şi înceapă "înălţarea la cer", însoţit şi călăuzit de Apollo care-i iese afectuos în întîmpinare. Dar ce reprezenta Apollo în concepţia despre lume a vechilor greci? Patron divin a tot ce era slujire a frumosului, el fusese animat de două din cele mai mişcătoare iubiri pentru tineri de o extraordinară frumuseţe, ambele încheiate prin moartea tragică a celor dragi zeului, spre profunda tulburare sufletească a acestuia: Cyparissos şi Hiacint. Trupul neînsufleţit al celui dintîi fu prefăcut de Apollo în chiparos, arborele simbolic al doliului, iar din celălalt se născu floarea cu acelaşi nume, hiacint sau zambilă.Merită să fie ştiut că această din urmă iubire i-a inspirat foarte tînărului Mozart opera "Apollo şi Hiacint", una din extrem de rarele creaţii muzicale care nu are în centrul ei o pereche heterosexuală, ci rivalitatea a doi bărbaţi, Apollo şi Zefir, amîndoi îndrăgostiţi de Hiacint, fiul preotului Ebalus.

Că Monteverdi — indiferent dacă avea sau nu cunoştinţă de conotaţia sexuală a faptei sale creatoare — era purtat de un misterios destin care voia să facă din el un mărturisitor, o dovedeşte următoarea împrejurare biografică: în timp ce compunea "L'Orfeo", Claudia, soţia sa, se îmbolnăvi şi muri la cîteva săptămîni după prima reprezentare a operei. Deşi încă foarte tînăr, Monteverdi nu se recăsători şi îi crescu singur pe cei doi fii rămaşi orfani de mamă. Trăi încă patruzeci de ani, fără acea nouă Euridice care fusese Claudia. Nu ştim cum se va fi consolat de această pierdere şi dacă muzica, pentru care avea într-adevăr o mare pasiune, îl va fi împlinit sufleteşte. Stim însă că în ultimul său deceniu de viaţă a luat drumul monahismului. Nu e poate lipsit de semnificaţie că

autorul textului din care compozitorul făcuse baza literară a operei sale, marele gînditor și poet renascentist Angelo Poliziano (1454-1494), favoritul lui Lorenzo de Medici și intimul lui Pico della Mirandola, era foarte bine cunoscut și pentru homoerotismul neoplatonic atît al vieții cît și al operei sale. A fost primul scriitor, după anticul Ovidius, care a cutezat să-l elogieze pe Orfeu pentru a fi devenit imun la farmecele femeii.

Nu ne aflăm în fața unui fenomen nou de sexualitate masculină. Recunoaștem, încă o dată, plasticitatea și fluiditatea firii umane care, dacă nu s-a învîrtoșat într-o formă fixă și rigidă, poate să-și modifice orientarea, să se remodeleze, să imprime dorinței erotice altă direcție, mai precis să treacă de la iubirea sexului opus la iubirea propriului său sex. Noțiunea de bisex-ualitate folosită adesea în acest context nu e prea fericită. Ea dă o imagine statică, înțepenită, a ceea ce în realitate e curgere vie, generată de însăși natura unduitoare a ființei, de năzuința ei funciară de a cuprinde totalitatea condiției umane. Cine ascultă de acest impuls, provenitor din străfunduri ancestrale insondabile, nu se poate cantona într-un singur tip de sexualitate. Complexul Orfeu poate denumi acea formă specială pe care o îmbracă acest impuls cînd o căsnicie își epuizează rațiunea de a fi și-l împinge pe bărbatul desprins din strînsoarea matrimonială în brațele altui bărbat.

Mentalitatea heterosexuală și homofobă dominantă a ocultat partea finală, și cea mai semnificativă, a mitului orfic printr-o subliniere unilaterală și exclusivă a iubirii pentru Euridice. Deja Monte--verdi, unul din puținii artiști care-l înfățișează pe Orfeu în clipele despărțirii sale de această lume, sărise abil peste moartea eroului și cauza ei, iar despre iubirile sale tracice și masculine nu pomenește nimic, spre deosebire de Angelo Poliziano, autorul textului literar. Cu toate acestea, Orfeul monteverdian își trăiește drama cu o autenticitate și o noblețe care fac din el întruchiparea cea mai cuprinzătoare, din cîte există, a ceea ce va fi fost acest legendar personaj, mereu prezent în conștiința artistică a omenirii.

Nu tot așa se poate vorbi despre viziunea compozitorului Gluck, un secol și jumătate mai tîrziu, cînd ascensiunea impetuoasă a burgheziei statornicea cu forță morala familială, în numele unei heterosexualități prezentate ca unică voință și lege a naturii. Spre deosebire de Monteverdi, care-și intitulase opera în mod simplu "L'Orfeo", iar din Euridice făcuse o apariție foarte episodică, Gluck va sublinia ostentativ unirea celor două sexe: "Orfeu și Euridice" se va chema opera sa, în care duetul de dragoste va juca un rol corespunzător. Cel mai supărător pentru cunoscătorul mitului este însă felul cum a înțeles Gluck să soluționeze conflictul, pentru a face plăcere spectatorilor doritori de un happy-end pe care mitologia nu-l oferea. Intervenind brutal în țesătura intimă a unui mit care-și trăgea măreția din sfîrșitul tragic al eroului, iar nu din fidelitatea și fericirea lui conjugală, Gluck hotărăște ca Orfeu să-și recupereze cu adevărat soața defunctă, alături de care va continua armonioasa căsnicie temporar întreruptă. Glorificarea ei muzicală se face printr-un balet care desigur va fi fost foarte apreciat de publicul operelor din Paris și Viena. Este și ea elocventă, această denaturare, prin starea de spirit pe care o trădează: ilustrează înaintarea vertiginoasă a unei heterosexualități mulțumite de sine și din ce în ce mai insensibilă la acea "față ascunsă a lunii", care este dimen-siunea homosexuală a condiției umane.

Neobișnuită inițiere

Un pic de obiectivitate, ceva cultură, dar mai ales multă reflecție ar trebui să fie suficiente — dacă puterea irațională a unei bimilenare tradiții de prejudecată și ură n-ar fi atît de strivitoare —

pentru a permite oricărei minți cercetătoare să-și dea seama că fenomenul numit fără nuanțare homosexualitate nu e o excrescen-ță patologică pe trupul unei naturi esențialmente heterosexuale, ci e consubstanțial acesteia. Această formă atît de ponegrită a sexualității umane e în realitate la fel de sănătoasă și justificată ca și cealaltă, care, majoritară fiind, a căpătat statutul de sexualitate oficială a planetei (cu inevitabilele tendințe dictatoriale și intolerante ce decurg dinr-un asemenea privilegiu). Teroarea social-religioasă e cea care a îmbolnăvit-o și a făcut-o incapabilă să se înțeleagă pe sine însăși, afară numai dacă cineva, printr-un efort lăutric ieșit din comun și desfășurat pe cont propriu, reușește să-și salveze predispoziția nativă de pacostele pe care societatea le-a făcut să se abată asupră-i.

Faptul de a nu contribui la perpetuarea speciei este departe de a dovedi caracterul ei antinatural. Cred că nimeni n-ar putea avea vreo obiecție la această statistică improvizată: 99% din împreunările heterosexuale care au loc pe această planetă nu duc la perpetuarea speciei și nici n-o au în intenție, ci se se săvîrșesc de dragul plăcerii procurate de ele. Dar cum plăcerea eclipsează luciditatea și slăbește stăpînirea de sine, ea poate foarte ușor să devină scop în sine și să facă incontrolabilă prolificitatea. Una din rațiunile de a fi ale homosexualității este tocmai să pună un frîu furiei reproductive, ale cărei catastrofale perspective se conturează deja la orizont. Natura nu conține numai impulsul spre înmulțire, ci și o înțelepciune care preîntîmpină sau amor-tizează efectele negative posibile ale propriilor sale legi și încearcă a stăvili proliferarea anarhică — adevărata excrescență, cancerul condiției umane. Alături de sterilitate, frigiditate, impotență, homosexualitatea este una din măsurile anticancerigene pe plan demografic, luate de înțelepciunea imanentă a naturii însăși, numai că, în acest din urmă caz, cu o importantă justificare în plus și meritînd de aceea nu condamnarea, spre care orice majoritate e înîntotdeauna tentată, în raport cu cei ce sunt și gîndesc altfel, ci aplecarea atentă și nepărtinitoare asupra fenomenului.

În ciuda sălbaticelor persecuții dezlănțuite împotriva ei de cînd secta creștină s-a transformat în religie de stat, homosexualitatea s-a încăpățînat să nu dispară. Înseamnă că este o nebunie să se continue a o trata în același fel, în loc ca oamenii să-și pună firească întrebare: de ce va fi existînd ea oare atunci? Numai ca să ne scandalizeze? Ei bine, cam pe aici ar fi de găsit răspunsul. Englezul și americanul spun: “Challenge”. Germanul –”Herausforderung”. Francezul –”défi”. Italianul –”sfida”. Spaniolul –”desafío”. Rusul –”vîzov”. Românul îl are, din păcate numai, pe ambiguul “provocare” și pe disprețuitorul “sfidare”, din care s-ar putea combina ceva ce ar corespunde, într-o oarecare măsură, concep-te--lor menționate, al căror sens e foarte precis și implică o zgîlțîire a conștiinței. E vorba de șocul produs de o idee, de o situație creată, de un mod de exprimare, de un eveniment atunci cînd acestea se izbesc de îndărătnicia sau rutina mentalității curente. Un efect nu tocmai plăcut, dar foarte salutar, prin înnoirea pe care o produce atît în gîndire cît și în viață. Această provocare venind din partea unei misterioase forțe ce pare să sfideze dorința noastră de comoditate — exact ceea ce sugerează azi foarte răspînditul “challenge” — face parte din înțelepciunea profundă a orînduirii universale. Ea vrea să-l trezească pe om din suficiență și somnolență spirituală, să pună gîndirea la încercare, pentru a-și dezvolta forța de căutare a adevărului, să ne scoată din condiția de prizonieri ai aparențelor, pentru a ne ajuta să pătrundem în fondul ascuns al lucurilor, adesea dezagreabil de aflat. Existența homosexualității e o asemenea provocare la adresa spiritului uman, scandalizantă pentru cei ce se consideră (dar numai pentru că au rămas la aparențe) în afara ei, zguduitoare pentru cine se vede în lăuntru. Este una din școlile cele mai dure pe care natura sau, mai bine, zis supranatura, ni le-a impus pentru ca să învățăm a face

și altceva decît să ne înmulțim ca iepurii, cu iluzia că împlinim voia lui Dumnezeu.

Școală este ea înainte de toate pentru cel ce-și descoperă o asemenea fire, cu surprinderea, panica sau spaima ce întovărășesc de obicei această descoperire. Traiectoria existenței lui spiritual-sexuale se articulează în cîteva etape, corespunzînd logicii profunde a oricărei evoluții normale: aceea de a tinde tot mai sus. Realizarea sa în viață depinde de cît de mult a parcurs din această traiectorie a cărei deplinătate se manifestă atunci cînd insul provocat de homosexualitatea sa îndrăznește să atace pieptiș enormele probleme cu care se vede confruntat, această voință răzbătătoare nepărăsindu-l nici chiar cînd vîrsta sau boala vor să pună capăt bucuriei de a-și vieții alteritatea (bucurie exprimată în mediile homosexuale de pretutindeni prin formula "gay pride", devenită din păcate un slogan aproape politic). Mai întotdeauna el trebuie să înceapă prin efortul de a se accepta așa cum este, ceea ce implică victorie asupra complexelor de inferioritate sau infirmitate. Pare simplu și elementar să te pui de acord cu ceea ce ești prin nastere, dar viața socială cu toate suprastructurile ei ideologice și religioase l-a înstrăinat într-o asemenea masură pe om de sine însuși, încît acesta a ajuns să piardă simțul firescului și să creadă că el trebuie să fie nu așa cum simte că este, ci așa cum îl vor ceilalți. Întelectuali de mare anvergură, ca bunăoară Thomas Mann, n-au fost în stare să-și accepte nici pînă la sfîrșitul vieții alteritatea sexuală, murind astfel certați cu ei înșiși. Legea care acționează aici este aceasta: cu cît intelectul se rafinează, cu atît scade capacitatea homosexualului de a se împăca cu propria-i fire. Corolarul se lasă ușor dedus: putința de autoacceptare este direct proporțională cu simplitatea naturală, necoruptă de excese culturale, pe care homosexualul a izbutit să și-o păstreze sau s-o recupereze.

Odată survenită acceptarea, un al doilea mare obstacol se ridică în fața candidatului la acest gen foarte special de inițiere: forța amenințătoare și constrîngătoare a mediului heterosexual. Ridicînd mănușa ce-i este aruncată prin această nouă provocare, el se deprinde să-și domine fricile și face ucenicia curajului, care în mod normal este o emanație firească a conștiinței de sine dobîndite prin faptul de a se fi acceptat așa cum este. Învață de asemenea să-și biruie rușinea, justificată numai în cel ce se consideră năpăstuit de natură. Cine s-a împăcat însă cu alteritatea sa sexuală a făcut implicit constatarea că omenirea este, prin voința misteriosului demiurg însuși, diversă. Un minim de informație culturală îi va îngădui să întrezărească grandiosul fundal istoric pe care se situează homoerotismul său și excelenta companie în care se află grație nenumăratelor genii, eroi sau monarhi ce au avut de înfruntat aceeași provocare. De ce și de cine s-ar rușina atunci? El înaintează prin viață și prin lume netemător, trăind în conformitate cu propria-i natură. Neînclinîndu-se în fața dictatului social, nu se ia totuși la harță cu obtuzitatea și răutatea, căci prudența e parte componentă a luciditătii, bineînțeles cînd nu influențează inhibant și paralizant voința de a acționa.

Punctul culminant al acestei lupte cu frica și rușinea este atins în momentul cînd are loc așa zisul "coming out". Cel astfel făurit de natură nu numai că încetează să se ascundă de cei din jur, dar își duce viața printre semeni, arătîndu-și adevărata față, adică fără mască. Un *coming out* dintre cele mai grandioase a fost superba îndrăzneală a scriitorului francez Andre Gide de a sfida opinia publică, povestind, în "Si le grain ne meurt", întîlnirile sale homoerotice cu tineri arabi, iar în "Corydon" luînd pasionat apăra-rea acestei forme de sexualitate, ceea ce-i creă pentru un timp o situație de pestiferat în viața culturală a țării sale. Erau anii 20 ai secolului 20, cînd în foarte liberalele State Unite de astăzi bîntuia, în această privința, o adevărată teroare iar Franța, în lipsa unui articol de cod penal împotriva "oribilului viciu", avea intelectuali-tatea cea mai virulent și mai sarcastic homofobă. Desigur că într-o societate totalitară sau cu legi antihomosexuale drastice un

asemenea *coming out* este extrem de riscant și e poate mai bine ca îndrăznețul să nu meargă prea departe. El își poate trăi demn și plenar alteritatea, fără să trebuiască a o purta la butonieră.

Etapa ascensională care începe acum e poate cea mai grea și doar foarte puțini îi înțeleg necesitatea. Posibilitatea de a fi în mod nestînjenit așa cum natura a voit să-i facă, apare celor mai mulți ca țel suprem de atins. Cine efectuează însă acest urcuș, cu flacăra conștiinței spirituale de sine mereu aprinsă, își dă seama că a ajuns nu la capătul ascensiunii sale, ci doar pe un platou, de unde un nou povîrniș se oferă privirilor. El se lasă deslușit, prin cețurile unei existențe învăluite în voluptăți erotice, doar de cel care intuiește primejdia acestora. Căci plăcerea sexuală, indiferent de obiectul ei, e o armă cu două tăișuri. Ea poate armoniza ființa, dar, prin depășirea unei limite, o poate și duce la ruină. Această depășire a limitei nu e o chestiune de frecvență, ci una de calitate a raporturilor sexuale. Se pășește pe un teritoriu minat cînd se uită că voluptatea, a cărei dorire e pe deplin firească, trebuie să fie emanația unei comuniuni sufletești, pentru a nu produce dezgust sau sațietate rapidă, și că o asemenea comuniune sufletească se manifestă ca atare doar prin statornicia ei, printr-o fidelitate reciprocă.

Pentru homosexual ispita noutății și schimbării este — din motive ce vor fi examinate mai tîrziu — mult mai mare decît în cazul heterosexualului, care în plus beneficiază (cînd nu suferă...) de lanțurile frînătoare ale căsniciei și vieții de familie. Or, iubitorul ființelor de același sex, cînd a ajuns să se accepte și a învins fricile și rușinea, este într-adevăr liber precum pasărea cerului. Această libertate, trudnic cucerită, se poate transforma pe nesimțite într-o nouă sclavie: aceea a patimii tiranice. Comuniunea sufletească, statornicia și fidelitatea sunt singurele mijloace de apărare împotriva acestei aserviri care a făcut atîtea victime printre homosexualii incapabili să pună piciorul în prag dorinței mistuitoare de necontenită aventură. Un Rudolf Nureyev, un Michel Foucault, un Rock Hudson au arătat că vîrful artistic pe care se aflau nu-i punea la adăpost de primejdiile fatale ale unui homoerotism "fără granițe". La celălalt pol, ce priveliște reconfortantă oferă cei ce și-au înțeles și trăit legătura sub semnul dăruirii de sine și al credincioșiei: Leonardo da Vinci și Francesco Melzi, Michelangelo și Tommaso Cavalieri sau, mai aproape de noi, Benjamin Britten și Peter Pears, Jean Cocteau și Jean Marais. Umbra care însoțește întotdeauna homoerotismul frenetic și neostoit este aceea a unei chinuitoare și nesfîrșite singurătăți, pe al cărei teren pot încolți cele mai funeste "flori ale răului".

În această a treia etapă a ascensiunii sale, homosexualul, devenit conștient de sine, ia în stăpânire și guvernează predispoziția sa specială, pentru ca să nu se lase luat el în stăpînire și guvernat de ea. Descoperă acum voluptatea, de cu totul altă natură, a autocontrolului permanent, prin care instinctualitatea se purifică și se înnobilează. Se salvează astfel din promiscuitatea care constituie partea întunecoasă a libertății cucerite de biruitorul tuturor temerilor: hăul care, înghițind demnitatea, omenia și intimitatea, transformă victoria într-o catastrofală înfrîngere. Numai susținîndu-i-se, poate homosexualul să se realizeze ca om în sensul deplin al cuvîntului, fără de care rămîne un marginal, omenește eșuat, în ciuda genialității sau altor însușiri excepționale puse în el de un destin pe care nu a știut să-l onoreze. Degringolada umană a unor creatori de talia lui Verlaine, Wilde, Pasolini, Fassbinder, Joe Orton e permanent prezentă în spiritul său ca un "memento" care-i oprește alunecarea spre turpitudinea în devălmășie, ori de cîte ori stăpînirea de sine trece printr-o criză.

De acum, ascensiunea devine mai ușoară și decurge sub un cer din ce în ce mai senin. Cea de patra etapă este intelectuală prin excelență. Timpul și energiile economisite prin înțelepțire vor fi

superior fructificate prin învestirea lor într-o cercetare mai nobilă decît căutarea unui partener de o noapte în ungherele întunecoase ale unui parc sau în îmbulzeala unei săli de dans cu ritmuri isterice și agresive urlate prin difuzoare de maximă potență. Cît de triviale și înjositoare îi apar aceste incursiuni de odinioară, în comparație cu cea căreia se simte împins din lăuntru să se dedice acum, și anume: cunoașterea celor ce i-au fost, de-a lungul istoriei, frați întru doruri și suferințe. Pasionante descoperiri îl așteaptă — nenumăratele mari spirite homoerotic predispuse, dar urmînd fiecare un destin individual în realizarea acestei predipoziții —, în raport cu care aventurile pasagere, cu toată mulțimea, diversitatea și puterea lor fascinatorie, își dezvăluie lamentabila lor inconsistență. El vede de asemenea cum nu puțini membri ai familiei sale spirituale din întreaga lume se consacră unor investigații cu rezultate uneori monumentale, menite a face cunoscute tuturor străvechimea istoricește insondabilă a homosexualității; glorioasele ei tradiții, dar și cumplitele represiuni pe care a trebuit să le pătimească; recunoaș-terea socială și respectul uman la care ea are dreptul. Existenta homoerotică se deplasează astfel încetul cu încetul de pe planul senzualității neînfrânate pe acela al interiorizării, spiritualizării și reflexiei care înalță foamea de aventură, întotdeauna de esență egoistă, în sfera unor trăiri suprapersonale. Imens răsplătitoare, acestea nu pot fi înțelese de cel obișnuit cu tăvălirea în noroiul promiscuității decît dacă va fi avut norocul să aibă, fie și numai fugitiv, parte de ele.

La acest nivel de clarificare a conștiinței de sine, homosexualul își dă seama de superioritatea morală a categoriei umane din care face parte. Ea e în stare să se înțeleagă atît pe sine cît și majoritatea heterosexuală; aceasta din urmă — cu excepții incapabile să influențeze starea de spirit generală — se consideră numai pe sine biologic și religios justificată. Refuzînd însă celorlalți drepturile de care se bucură, ea nu se înțelege cu adevărat nici pe sine însăși; de aici, nenumăratele puneri în discuție, astăzi, a ceea ce se cheamă "identitatea masculină": Ce este în fond bărbatul ? Rezistă el ca sex independent, tare și superior unei confruntări cu ceea ce femeia devine din ce în ce mai evident prin nenumăratele sale dovezi de forță spirituală? Nu trece el oare printr-o decadență care poate fi fatală spiritului patriarhal dominant în lume? Iar identitatea feminină nu este mai puțin constrînsă la reconsiderare și autodefinire în fața procesului irezistibil de transformare a sexului "slab" într-unul puternic.

Tot atîtea întrebări care nu-l ating pe homosexual, aflat în afara confruntării tot mai belicoase a sexelor. Ambele dimensiuni ale condiției umane — cea masculină și cea feminină — se împletesc și se armonizează la el într-un asemenea grad, încît au făcut posibil să se vorbească despre un "al treilea sex": idee cu o notabilă răspîndire printre investigatorii obiectivi în anii 20-30 ai secolului trecut. Oricum ar fi, el știe că, deși aparținînd unei categorii mărginite și marginalizate, felul său de a gîndi și simți îl dezmăr-ginește și îi conferă virtuți care permit înălțarea condiției umane la altitudini amețitoare de frumusețe, cunoaștere, creativitate, abnegație. Glorificînd ceea ce americanii, și europenii după ei, numesc "gay pride", el dă expresie unei intuiții în fond foarte juste, dar care, semnificativ, flutură nu atît pe buzele celor îndreptățiți s-o proclame, cît pe ale celor ce nu știu sau nu pot altceva decît să revendice libertate neîngrădită pentru practicile sexuale neconvenționale. Cine își trăiește condiția homoerotică creînd valori sau luptînd în numele lor, dar mai ales avînd în spatele său căutări și urcușuri, simte instinctiv umilința, realismul și luciditatea care-l împiedică să se alăture parăzilor în numele iluzoriei "gay pride". Căci homosexualitatea ascunde nu numai tot atîta frumusețe, dar și tot atîta mizerie ca și heterosexualitatea. Mândria în numele celei dintâi nu e mai puțin ridiculă decît cea care s-ar reclama de la a doua. Unica

superioritate a acesteia din urmă constă în a nu fi făcut din unirea sexelor contrarii un motiv de sărbătoare națională sau internațională. “Straight pride” nu a devenit încă o dată festivă în calendarul heterosexual al omenirii.

Într-un stadiu ultim, accesibil doar celor ce și-au cucerit dreptul de a face parte din elita spirituală, se intră cînd raportul sexual și-a pierdut puterea hipnotică din timpurile cînd simțurile vibrau cu o intensitate care putea înceţoşa conştiinţa şi paraliza voința. Bineînțeles că vîrsta și înțelepciunea dobîndită își joacă aici rolul lor, dar aceasta nu înseamnă că ele n-ar putea fi devansate sau anticipate prin tăria caracterului. Familiarizarea intelectuală cu cei înrudiți face acum loc unei comuniuni intime și existențiale cu destinul acestei categorii umane atît de urgisite precum și cu acei reprezentanți ai ei pe care homosexualul de la începutul secolului XXI îi poate simți mai apropiați, mai fratern grăitori. Este stadiul în care ajunsese Socrate și pe care Platon îl evocă în toate Dialogurile. Deși căsătorit (cu faimoasa Xantipa, prototip al nevestei cicălitoare), marele atenian nu făcea niciodată și pentru nimeni un secret din fascinația de care se simțea cuprins în fața frumuseții unui tînăr, mai ales cînd era transfigurată de calități spirituale, cum se întîmpla cu Alcibiade sau Charmide. Dar, ca unul ce urcase victorios trepte ca cele mai sus descrise, Socrate izbutise să se desprindă din strînsoarea simțurilor înfometate de plăceri. Cu un sentiment al împlinirii pe care doar înțeleptul îl poate trăi, contempla, acum, frumusețea în toate splendoarea ei, fără a simți sau cel puțin a se lăsa înrobit de nevoia de a se înfrupta grosolan din ea. Înobilat printr-o îndelungă luptă cu sine însuși, homoerotismul său trăia într-o formă spiritualizată, inconsistentă desigur pentru amatorul de senzații tari, dar care pe un om de factura lui îl mulțumea pe deplin. Spune mult faptul că tocmai prin această suverană stăpînire de sine își cîștigase Socrate excepționalul său magnetism, autoritatea sa unică asupra tineretului atenian. Acestei transfigurări a homosexualității i se spune iubire platonică, deși mai potrivit ar fi să o numim iubire socratică, așa cum face Voltaire, în Dicționarul său filosofic.

În momentele premergătoare morții la care-l condamnaseră atenienii (desigur nu din cauza înclinărilor sale sexuale), el va găsi solid sprijin moral în compania invizibilă a marilor bărbați din trecutul poporului grec, a căror întîlnire în lumea de dincolo era pentru el iminentă și dintre care unii, ca Ahile și Patrocle, deveniseră simboluri ale unei iubiri triumfătoare peste moarte între ființele de același sex. Pînă la cea din urmă suflare rămîne el credincios vocației sale erotice călăuzitoare. Înainte ca el să trebuiască să bea otrava în inchisoare, apare Xantipa tînguindu-se. Socrate nu-i îngăduie prezența și cere să fie condusă acasă. Ultimele clipe vrea să le petreacă în mijlocul discipolilor iubiți.

Numele și persoana lui Socrate au fost însă mult prea importante pentru conștiința de sine a omului în general și a homosexualului în particular, ca să ne mulțumim numai cu aceste sumare considerații pe marginea lor. Vom zăbovi mai îndelung la ele în partea a doua a cărții, după ce vom fi văzut, în capitolul imediat următor, cum și pentru partea heterosexuală a omenirii întîlnirea cu homosexualitatea, la început șocantă sau provocatoare, poate deveni punctul de pornire al unei transformări interioare cu valoare inițiatică.

Inițiere și pentru ceilalți

O confruntare conștientă cu fenomenul homosexual, devenită inevitabilă prin ieșirea acestuia din clandestinitate și afirmarea sa publică tot mai curajoasă, poate într-adevăr avea urmări dintre

cele mai surprinzătoare şi pentru cei mulţi care se consideră reprezentanţi ai normalităţii sexuale. Cu foarte rare excepţii, atitudinea lor e una de respingere, atît la nivel intim cît şi social, atitudine persistentă chiar acolo unde legile tind să se îndulcească. Grăitor este ilustrată această stare de spirit generală prin trista experienţă hărăzită ilustrului poet german August von Platen (1796-1835), contemporan mai tînăr al lui Goethe, dar nu prea agreat de acesta, şi care nu-şi ascundea înclinarea nici în viaţa privată, nici în creaţie. Scurtimea vieţii sale e probabil legată şi de continua, istovitoarea peregrinare la care a fost constrîns de o societate şi o mentalitate intolerante faţă de ceea ce-i contrazicea certitudinile sexuale. Ca un hăituit ajuns la marginea puterilor, a murit răpus de o boală fulgerătoare, într-un hotel sordid din Sicilia. Mai aprofundat mă voi ocupa de viaţa şi opera lui în capitolul următor, în care von Platen ne va apare ca moment semnficativ al unui proces istoric. Îl voi anticipa prin două documente care arată cum homofobia, pornită să demaşte şi să alunge ceea ce pentru ea e o perversitate, ajunge ea însăşi să însemne o pervertire a spiritului uman.

Îndrăznind, în prima sa tinereţe, să-şi dezvăluie, pe cale epistolară, sentimentele unui coleg, Platen primi din partea acestuia următorul răspuns scris: *"Să nu mai îndrăzniţi să-mi scrieţi nici măcar un rînd sau, în cazul cînd v-aţi afla în apropierea mea, să-mi adresaţi o singură vorbă. În ceea ce mă priveşte vă voi ocoli ca pe un ciumat. Alminteri v-aţi expune pericolului să fiţi tratat aşa cum merită cineva care a renunţat cu desăvîrşire la demnitatea umană"(25).* Pentru un poet de sensibilitate preromantică şi cu un cult neoclasic al formei, o respingere atît de brutală trebuie să fi avut un efect traumatizant. Învăţă astfel să-şi interiorizeze înclinarea şi să extragă din ea cît mai multă substanţă poetică posibilă. Dar nici pe acest plan nu a fost lăsat în linişte. A intrat în istoria literară sarcastica diatribă, scrisă împotriva identităţii lui sexuale de către un alt mare poet, Heinrich Heine, care însă, cel puţin din acest punct de vedere, făcea dovada unei micimi umane: *"În predilecţiile sale cu pretenţii elevate nu pot vedea decît parodia sfioasă şi pudică a unei exuberanţe antice. Faţă cu cei mulţi el crede că s-a camuflat deajuns, lăsînd uneori la o parte cuvîntul prieten, şi atunci e precum struţul care-şi închipuie că s-a ascuns pe deplin vîrîndu-şi capul în nisip, dar rămînînd cu tîrtiţa descoperită. Nobila noastră pasăre ar fi făcut mai bine dacă şi-ar fi ascuns şezutul în nisip şi ne-ar fi arătat capul. Numitul poet este cu adevărat mai degrabă un bărbat cu şezut decît unul cu cap; numele de bărbat de altfel nici nu i se potriveşte, iubirea sa are un caracter pasiv pitagoreic; în poeziile sale e un «Pathikos» (*pasiv *n.a.), o muiere, şi anume una care se delectează cu ceea ce e tot muieratic la alţii, e un fel de Tribade (*lesbiană *n.a.) masculină...Lipsa de sunete naturale în poezia sa provine poate din faptul că el trăieşte într-un timp cînd nu-şi poate permite să spună sentimentelor sale pe nume. Un timp cînd aceeaşi decenţă ce se opune întotdeauna duşmănos iubirii sale, îi interzice de asemenea să se plîngă pe faţă, din cauza acestei oprelişti" (26).*

Ei bine, în acest spirit a gîndit, a simţit şi a reacţionat majoritatea heterosexuală a omenirii, bineînţeles cînd nu se servea de temniţă, rug sau spînzurătoare, de-a lungul mileniilor de pios-creştină spălare homofobă a creierilor. Nici o diferenţă de esenţă între detractarea publică a lui Platen, acum două secole, şi decla-raţii oficiale de acelaşi gen, provenitoare de la organizaţii politice moderne de extremă dreaptă: *"Homosexualitata nu e nici o simplă fantezie şi nici doar un viciu respingător, e o adevărată boală mintală care primejduieşte societăţile noastre...E copilăresc să ne închipuim că indivizii care practică o sexualitate perversă sunt altmineri perfect normali şi pe deplin integrabili în societate. Aceasta are datoria să repereze sexualităţile anormale tocmai pentru ca să se poată apăra de ele şi să le împiedice răspîndirea...Observaţia şi analiza pun în evidenţă*

semne constante de dezechilibru la toţi homosexualii...Homosexualitatea, în afara luxurii practicate între doi masculi, abjectă ca fapt în sine, trebuie să fie dezrădăcinată, pentru motive de sănătate mintală, de curăţenie morală, precum şi de echilibru social şi politic. Sodoma trebuie să fie distrusă" (27).

Această intoleranţă universală se poate oricînd transforma, dacă împrejurările o încurajează, din ironie mai mult sau mai puţin răutăcioasă în preconizare şi chiar făptuire a pogromului, deoarece credinţa medievală că existenţa homosexualilor este cauza epidemiilor, inundaţiilor şi cutremurelor nu a dispărut, ci a luat înfăţişarea corespunzătoare epocii: *"sunt răspunzători de moartea atîtor şi atîtor hemofili sau bolnavi supuşi transfuziei...precum şi a milioane de viitori morţi") (28),* scria Albert Germain, preşedintele Academiei de Farmacie din Franţa. Un prim pas spre ieşirea din starea inumană de "fobie" constă în abţinerea de la a condamna, ceea ce ar corespunde şi unui foarte cunoscut precept creştin. Această abţinere ar constitui cea mai elementară disciplină la care se poate recurge pentru a pune botniţă acelui fond atavic de ură care pîndeşte cu nesaţ prilejul de a izbucni şi căruia diferenţele sexuale dintre oameni îi oferă o copioasă hrană. Nu neapărat în numele toleranţei, deoarece aceasta, dacă e sinceră, presupune o importantă evoluţie interioară, ci în numele decenţei pe care orice agresivitate o lezează. Poţi să dezaprobi homosexualitatea, dar în acelaşi timp să-ţi spui că de fapt viaţa erotică a cuiva e chestiunea lui pur personală, în care n-ai de ce să te amesteci, dacă nu te atinge direct. E cazul autorilor de biografii dedicate personalităţilor a căror orientare homosexuală ei o trec sub tăcere: în parte deoare-ce, necunoscători, nu ştiu cum s-o abordeze şi au bunul simţ de a nu se alătura corului general al ignoranţei acuzatoare; dar adesea şi din convingerea că neabordînd-o servesc buna reputaţie a celui portretizat — un Byron, un Ceaikovski, un Thomas Mann. Unii merg chiar mai departe în solicitudinea lor, respingînd "viciul" pe nedrept atribuit eroului lor şi făcîndu-se că nu cunosc documentele care-l atestă.

Dacă nu este deturnată spre aversiune primară, sub cine ştie ce influenţă a mediului înconjurător, abţinerea de la condamnare evoluează spre o atitudine activ-pozitivă, răspicat binevoitoare, la cel ce nu încetează să se confrunte reflexiv cu problema. Ea poate îmbrăca la început forma toleranţei, ceea ce desigur constituie un progres în comparaţie cu felul comun de a reacţiona, dar o minte gînditoare descoperă relativ repede trufia ascunsă în aceasta. Deoarece toleranţa presupune un raport de sus în jos: cel ce se consideră depozitar al adevărului îngăduie generos existenţa celui ce se îndepărtează de acest adevăr , îl tolerează, cam aşa cum un stat tolerează sectele şi tot felul de alte grupări eterodoxe, cu o superioritate uşor disprepuitoare, totuşi abil mascată. Or, a se simţi tolerat e profund jignitor pentru cine are curajul să rămînă el însuşi, refuzînd să-şi dizolve individualitatea într-o ideologie, o mentalitate sau vreo altă formă de conformism social: *"Un viciu al societăţii* –scria Jean Cocteau, în acea pledoarie de apărare a homosexualităţii care este «Le livre blanc»-*face un viciu din sinceritatea mea. Dar nu accept să fiu tolerat. Asta răneşte iubirea mea de iubire şi de libertate" (29).*

Cine devine conştient de echivocitatea toleranţei merge curajos mai departe în reflexia sa, tinzînd nu numai spre bunăvoinţă, dar şi spre o luciditate capabilă să deslueasscă adevărul îndărătul aparenţelor scandaloase. Dacă în această reflexie predomină intelectul investigator, mulţimea infinită a situaţiilor, în care atît homosexualii cît şi heterosexualii se pot vedea implicaţi, face să se nască serioase îndoieli cu privire la identitatea tradiţional convenită a sexelor, precum şi în legătură cu temeiurile social statornicite ale relaţiilor dintre ele. Observatorul gînditor constată că cele mai neaşteptate metamorfoze sunt posibile şi că aparenţele ascund curent realităţi care le contrazic. În

virtutea obiectivității sale funciare, se vede obligat să îmbrățișeze un agnosticism care, neintrînd în conflict cu heterosexualitatea sa naturală, îl ferește de tot atît de naturalele ei devieri agresive și exclusiviste.

Cam așa va fi simțit Baudelaire, a cărei poezie cîntă în principal, din punct de vedere erotic, voluptățile relațiilor cu celălalt sex (ce-i drept, adesea otrăvite sau otrăvitoare), dar care totuși e autorul unuia din cele mai frumoase poeme despre iubirea interfeminină — "Lesbos": *"Mère des jeux latins et des voluptés grecques...terre des nuits chaudes et langoureuses..."*.Un spirit atît de larg cuprinzător și conștient de nulitatea condamnărilor omenești *("Votre religion comme une autre est auguste/Et l'amour se rira de l'Enfer et du Ciel"*), un asemenea spirit ar fi fost în perfectă coerență cu sine însuși, evocînd, de pildă, răpirea lui Ganimede sau iubirile tracice ale lui Orfeu. Proust mergea chiar mai departe cu această presupunere, formulată de el în mod peremptoriu, într-o memorabilă convorbire cu André Gide, notată de acesta în "Jurnalul" său la 14 mai 1921: *"Il me dit la conviction où il est que Baudelaire était uraniste (*homosexual*, n.a.): «La manière dont il parle de Lesbos, et déjà le besoin d'en parler, suffiraient seuls à m'en convaincre», et comme je proteste:«En tout cas, s'il était uraniste, c'était à son insu presque; et vous ne pouvez penser qu'il ait jamais pratiqué... Comment donc! s'écrie-t-il. Je suis convaincu du contraire; comment pouvez-vous douter qu'il pratiquât? lui, Baudelaire!» Et, dans le ton de sa voix, il semble qu'en doutant je fasse injure á Baudelaire. Mais je veux bien croire qu'il a raison; et que les uranistes sont encore un peu plus nombreux que je ne le croyais d'abord. En tout cas je ne supposais pas que Proust le fût aussi exclusivement."(30)* Iar Jean Paul Sartre, întrebat într-un intervieu ce crede despre latura feminină detectabilă în sensibilitatea artistică a unor scriitori ca Baudelaire, Flaubert, Mallarmé, răspunde: *"Mallarmé en tout cas a une féminité d'un genre différent. Disons plutôt qu'il n-a pas du tout ce machisme de l'homme. Quant à Flaubert et à Baudelaire, il est possible et même très probable qu'ils aient eu des expériences homosexuelles; ça parait certain pour Baudelaire et on peut dire que pendant de longues années Flaubert a été amoureux de son ami Maxime. Il y a donc eu quelque chose de féminin chez l'un comme chez l'autre" (31).* "Les Fleurs du Mal", cum însăși apropierea cuvintelor o arată, nu urmăresc nici să exalte ceea ce opinia curentă socotește frumos sau bun, și nici să condamne ceea ce aceasta respinge ca vicios sau urît. Înțelegînd că viața e altceva decît își imaginează propovăduitorii de doctrine cu maniheista lor distincție între bine și rău, autorul se retrage în modesta și agnostica sa certitudine a incertitudinii, situîndu-se astfel în tradiția socraticului "știu că nu știu nimic".

Dar nu pentru că era poet, ci pentru că avea simțul sau conștiința limitelor proprii spiritului uman, putea adopta Baudelaire o asemenea atitudine. O găsim și la un cercetător, al cărui discurs se vrea cu rigoare logic și științific, ca renumitul psiholog Carl Gustav Jung. Știm din scrisorile către anumiți intimi că nu agrea homosexualitatea, după cum știm, din amintirile unor colaboratori, cît de irezistibil îl atrăgea sexul opus. Or, cum el tratează toate problemele legate de definirea esenței umane, ar fi avut nenumărate prilejuri să ia față de această formă a sexualității o poziție în sensul propriei sale antipatii. N-a făcut-o însă absolut niciodată. De homosexualitate nu s-a atins, ca unul care știa că înclinările personale nu sunt un bun sfătuitor pentru căutătorul adevărului.

Reflexia cercetătorului obiectiv poate însă fi nutrită și de rădăcini împlîntate în sensibilitatea acestuia. Luînd cunoștință de incomensurabilele suferințe nemilos impuse iubirii pentru propriul sex de către modul oficial și majoritar de a gîndi sexualitatea, el își simte judecata invadată de o compasiune care o scoate din recele și staticul ei agnosticism. Faptul de a fi heterosexual nu-l

împiedică să se solidarizeze, plin de o simpatie pur umană, cu cei hăituiți de secole numai pentru că nu seamănă cu cei aflați la putere, în deosebi cînd e vorba de ființe vrednice de recunoștință pentru tot ce creaseră și dăruiseră omenirii, și totuși necruțate de răutatea sarcastică a semenilor. Cu tot marele său interes pentru farmecele sexului opus, Goethe a fost capabil de o asemenea obiectivitate. Au devenit clasice cuvintele prin care îl caracteriza pe Johann Joachim Winckelmann (1717-1768), părintele arheologiei și al istoriei moderne a artei. Tocmai homoerotismul îl împinsese pe acesta să descopere și să comenteze inspirat atîtea frumuseți create de geniul grec, în incomparabila sa admirație pentru nudul masculin, și vom vedea în capitolul următor cît de fecundă s-a dovedit homosexualitatea sa. În marele eseu pe care i l-a consacrat, Goethe recunoaște cu simpatie importanța acestui impuls ca stimulent al creativității winckelmanniene: *"So finden wir Winckelmann oft in Verhältnis mit schönen Junglingen, und niemals erscheint er belebter und liebenswürdiger als in solchen oft nur flüchtigen Augenblicken" (32).*O apreciere care izvora nu numai din admirația pentru ilustrul descoperitor de comori artistice, dar și dintr-o convingere mai generală: *"Die knabenliebe sei so alt wie die Menschheit, und man könne daher sagen, sie liege in der Natur, ob sie gleich gegen die Natur sei" (33),* îi spunea el la 7 aprilie 1830 lui Friedrich von Müller. Convingere care consuna cu a altui mare gînditor al acelui timp –Arthur Schopenhauer, convins, la rîndul său *"daß die mannmännliche Liebe irgendwie aus der menschlichen Natur selbst hervorgeht" (34).*

Cu atît mai de admirat este obiectivitatea, dacă nu chiar empatia si solidaritatea, atunci cînd sunt în joc nu personalități ilustre, ci oameni simpli în care natura se manifestă în acest sens, repudiat de societate. A fost cazul lui Emile Zola (1840-1902) care, după o lungă luptă cu sine însuși, a consimțit să scrie o prefață plină de înțelegere și căldură la mărturisirea epistolară a unui tînăr homosexual (publicată bineînțeles ca un document de psihopatologie), pe care descoperirea alterității sale îl adusese în pragul disperării. Deja atacat de o opinie publică scandalizată de realismul, zis și naturalist, al romanelor sale, Zola, își asuma foarte conștient riscul de a se vedea învinuit și de "viciul grec" de care era într-adevăr cu totul străin. Își interoga contemporanii invitîndu-i la luciditate și la acceptarea realității: *"Jamais possédé du démon, jamais pauvre corps livré aux fatalités ignorées du désir n-a hurlé si affreusement sa misère. Cette lettre, je m'en souviens, m-avait infiniment troublé...On ne condamne pas un bossu de naissance parce qu'il est bossu. Pourquoi mépriser un homme d'agir en femme, s'il est né femme à demi?" (35).*

Cînd cunoașterea și simpatia își dau mîna, rezultatul poate fi o angajare pasionată pentru o cauză, care nu e personală, dar e trăită și apărată ca și cum l-ar privi direct pe cel ce i se dăruie. Pe un alt plan, tocmai în acest spirit s-a dedicat Lordul Byron (întîmplător și homosexual — sau poate nu întîmplător?) luptei pentru libertate a unui popor, cel grec, cu care nu avea absolut nimic comun și în mijlocul căruia a murit participînd la apărarea orașului Missolonghi asediat de turci. Asemănătoare a fost identificarea marelui gînditor și jurist britanic Jeremy Bentham (1748-1832), numit în lumea de limbă spaniolă "el legislador del mundo", cu drepturile umane elementare, călcate în picioare de secole, ale homosexualilor, deși el însuși nu făcea parte din ei și n-avea deci nici un interes personal să-i ia sub ocrotire de la înălțimea autorității sale juridice și morale (opera care-i adusese faimă internațională, "Principles of Morals and Legislation", apărută exact în anul revoluției franceze, fusese apreciată de Napoleon ca genială și luată de el ca îndrumar în propriile-i reforme juridice) . De la el provin însă și textele cele mai fundamentate și mai vibrante întru apărarea năpăstuiților homosexuali, într-un timp cînd absolut nimeni nu se gîndea sau nu îndrăznea

s-o facă și din care spicuim cîteva exemple: *"The extreme horror and indignation with which this Vice is regarded by the generality of people in this country will occur obviously enough as a reason for continuing the punishment for it...But it is a crime, if a crime is to be called, that produces no misery in Society...A Man's own feelings, though the best reason in the world for his abhorring the thing, are none at all for his abhorring the Man who does it — how much less then are they for destroying him...To destroy a man there should certainly be some better reason than mere dislike to his Taste, let that dislike be ever so strong...On this whole field in which Moses legislated with such diversified minuteness and such impassioned asperity, Jesus is altogether silent. Jesus from whose lips not a syllable favourable to ascetic self-denial is by any of biographers represented as having ever issued...Jesus has on the whole field of sexual irregularity preserved an uninterrupted silence. Jesus was one person, Paul was another; where Jesus had been silent, Paul was vehement...What would have become of Aristides, Solon, Themistocles, Harmodius and Aristogiton, Xenophon, Cato, Socrates, Titus –the delight of Mankind, Cicero, Pliny, Trajan, Adrian &c., &c. –these idols of their country and ornaments of human Nature? They would have perished on your Gibbets" (36).*

Ce răsunet și ce efect ar fi avut asemenea gînduri, care umplu cîteva sute de pagini, dacă ar fi fost făcute publice în Anglia încă de la începutul secolului XIX! Dar nici marele Bentham, cu toată autoritatea de care se bucura, n-a putut învinge frica sădită în suflete de atotputernica homofobie, căreia îi dă expresie în aceste mișcător de sincere notații, străbătute de o adevărată sfîșiere lăuntrică: *"A hundred times have I shuddered at the view of the perils I was exposing myself to in encountering the opinions that are in possession of men's minds on this subject. As often have I resolved to turn aside from a road so full of precipices. I have trembled at the thoughts of the indignation that must be raised against the Apologist of a crime that has been looked upon by many, and those excellent men, as one among the blackest under Heaven. But the dye is now cast, & having thus far adhered with that undeviating fidelity to the principles of general utility I at first adopted, I will not at last abandon them for considerations of personal danger. I will not have to reproach myself with the thought that those principles which my judgement has approved, my fears have compelled me to abandon" (37).* Si totuși frica s-a dovedit în ultimă instanță mai puternică decît admirabila sa luciditate. Rămase în manuscris, îndrăznețele sale gînduri au putut vedea lumina tiparului abia spre sfîrșitul secolului XX. Pentru cauza homosexuală n-a vrut nimeni să înfrunte necruțătoarea asprime a societății și religiei, deși o asemenea cauză nu privea unul din nenumăratele popoare ale lumii, ci una din cele două funda-mentale posibilități oferite de către natură omului. Afară, bineînțeles, de cei care, purtînd-o în trupul lor, au plătit-o cu libertatea sau cu viața.

Solidaritatea cu această parte urgisită a umanității poate deveni pe nesimțite fascinație în fața extrem de coloratei priveliști homoerotice universale, fără ca cel care o contemplă să se fi dezis de heterosexualitatea sa înnăscută. O nobilă curiozitate, pur umană și pur științifică, îl împinge spre o cunoaștere cît mai amănunțită și mai cuprinzătoare a fenomenului, în care intuiește posibilitatea unui răspuns la enigma omului. Spre deosebire de Bentham care lua apărarea unei homosexualități abstracte, Sir Richard Francis Burton (1821-1890), renumitul explorator britanic care a descoperit izvoarele Nilului, se va arăta într-un asemenea grad atras de fenomenul iubirii dintre ființele de același sex, încît va elabora prima mare frescă a homosexualității, ca realitate omenească de planetară extindere. Pasiunea de explorator familiarizat cu trei continente și vorbind douăzeci și cinci de limbi trezise antropologul din el, iar acesta fu uimit să constate vasta răspîndire pe glob a unei sexualități pe care compatrioții săi insulari, din ignoranță, o numeau cînd viciu grec, cînd viciu

italian.

Aparent, el nu-i ia apărarea. Cum ar fi putut-o face într-o Anglie instalată tot mai adînc de la Bentham încoace în acea aversiune homofobă, care avea să ducă la procesul și condamnarea lui Oscar Wilde? Dimpotrivă, folosește chiar denumiri ca "pathological love", "vice", "sodomy". Ele erau destinate însă cenzorului care avea puterea nu numai să oprească publicarea, dar și să-l trimită pe autor în judecată. Felul amănunțit și obiectiv în care descrie formele de homosexualitate ale diferitelor popoare nu lasă însă nici cel mai mic dubiu asupra atitudinii sale reale față de obiectul cercetării și asupra adevăratelor sale intenții: a pune capăt tabu-ului și a face din iubirea prohibită un subiect de discuție publică degajată și fără false pudori. Stilul său ironic și plin de subînțelesuri urmărea producerea unui dezgheț în felul rigid și puritan de a evoca "illud peccatum inter cristianos non nominandum"(38): *"În our modern capitals, London, Berlin and Paris, for instance, the vice seems subject to periodical outbreaks. For many years, also, England sent her pederasts to Italy, and especially to Naples whence originated the term «Il vizio Înglese». It would be invidious to detail the scandals which of late years have startled the public in London and Dublin: for these the curious will consult the police reports. Berlin, despite her strong flavour of Phariseeism, Puritanism and Chauvinism in religion, manners and morals, is not a whit better than her neighbours. Dr. Gaspar, a well known authority on the subject, adduces many interesting cases, especially an old Count Caius and his six accomplices. Among his many correspondents, one suggested to him that not only Plato and Julius Caesar but also Winckelmann and Platen belonged to the society, and he found it flourishing in Palermo, the Louvre, the Scottish Highlands and St.Petersburg, to name only a few places. Frederick the Great is said to have addressed these words to his nephew, «Je puis vous assurer, par mon expérience personnelle, que ce plaisir est peu agréable à cultiver». This suggests the popular anecdote of Voltaire and the Englishman who agreed upon an «experience» and found it far from satisfactory. A few days afterwards the latter informed the Sage of Ferney that he had tried it again and provoked the exclamation, «Once a philosopher: twice a sodomite!» (39).*

Șiretenia științifică — n-o pot numi altfel — a lui Burton e uimitoare. El caută modalitatea cea mai ingenioasă de a face publice stări de fapt despre care nimeni n-ar fi îndrăznit să vorbească. O găsește într-un adjectiv abscons –"sotadic" — derivat de el din numele unui puțin cunoscut poet din Grecia antică, Sotades, ale cărui versuri, se spune, citite de-a-ndăratelea, căpătau un sens obscen, probabil homosexual. Cu acest adjectiv, adevărat termen tehnic pentru cititorul profan, va caracteriza el zona de maximă răspîndire și adîncă înrădăcinare a viciului în cauză. Si care este această zonă? El o definește pur geografic, numind regiuni ale Europei meridionale, Africii și Asiei și precizînd: *"Within the Sotadic Zone, the vice is popular and endemic, held at the worst to be a mere peccadillo, whilst the races to the North and South of the limits here defined, practise it only sporadically amid the opprobium of their fellows who, as a rule, are physically incapable of performing the operation and look upon it with the liveliest disgust"(40)*. Cititorului atent și cercetător această zonă i se dezvăluie însă ca fiind, *grosso modo*, în afara sferei de influență iudeocreștină. Concluzia i se impune de la sine: componentă fundamentală și universală a naturii umane, homosexualitatea a fost împinsă de creștinism la atrofiere, chircire sau boală.

Dar nici în forma aceasta voalată și transparentă doar inițiaților, investigația antropologico-etnografică a lui Burton n-ar fi putut apare fără ajutorul unui al doilea șiretlic, de data aceasta literar și însemnînd în același timp o considerabilă îmbogățire a culturii europene. Lui i se datorează prima traducere integrală a faimoaselor "O mie și una de nopți", incluzînd adică și povestirile cu un

conținut homoerotic, scrupulos eliminate din traducerile anterioare în circulație, și nu numai în engleză. Ei bine, studiul de care e vorba apărea ca anexă științifică ("Terminal Essay") a minunatelor povestiri arabe și sub ocrotirea lor estetică. Combinația era genială: prin stilul epic ajungea la cei mulți, iar prin cel științific punea intelectualii pe gînduri. Si poate nu numai intelectualii.

Încurajat de enormul succes repurtat, Burton inițiе o faptă culturală de o și mai mare anvergură, în care vedea încununarea întregii sale vieți de cercetător: traducerea operei erotice clasice a literaturii arabe "The Perfumed Gardens", care trebuia să-i servească doar ca temelie pentru o grandioasă construcție științifică, alcătuită din numeroase note și comentarii și încununată printr-un vast studiu, toate destinate a proiecta lumina adevărului asupra problemei-tabu. Manuscrisul atinsese 1282 de pagini, iar autorul era în curs să-i facă ultimele retușuri cînd moartea puse brutal capăt acestei mari aventuri inelectuale. Dar și mai tragică a fost soarta manuscrisului ajuns pe mîinile bigotei văduve, o catolică habotnică, dinîntotdeauna furioasă pe atitudinea răspicat necreștină a soțului. Avea acum ocazia să-și ia revanșa, dînd prețiosul text pradă flăcărilor.

Bineînțeles că, din perspectiva acestor preocupări, ipoteza unor tendințe homosexuale ascunse la marele explorator este întru totul justificată, rămînînd totuși doar o ipoteză. Filmul "Mountains of the Moon" (titlu francez: Aux sources du Nil) sugerează chiar, în două scurte dar neechivoce scene, posibila dimensiune erotică a relației dintre el și colegul său de expediție, de asemenea celebru, John Speke. Certitudine nu poate însă exista în această privință. Ceea ce se știe e că a fost căsătorit cu aristocrata și foarte evlavioasa Isabel Arundell și că menajul lor a fost destul de tulburat de discrepanța dintre concepțiile lor de viață și, se prea poate, și de alte discrepanțe.

Pe măsură ce-și depășește mărginirea de mascul suficient și arogant în atitudinea sa față de sexualitate, heterosexualul vede modificîndu-i-se din ce în ce mai adînc felul de a înțelege propria-i identitate masculină precum și raporturile sale cu sexul opus. Reflecția pe marginea experiențelor trăite, pe care a învățat să nu le uite, spulberă una după alta iluziile nutrite în această privință. Si-a dat seama de sărăcia interioară și slăbiciunea sufletească ascunse curent îndărătul virilității de fațadă, ostentativ manifestată; de nesiguranța ce-l cuprinde pe orice bărbat cînd viața îl provoacă dintr-o direcție care nu-i e familiară, punînd sub semnul întrebării tocmai ceea ce el vedea ca rațiune a sa de a fi; de crescînda sa inferioritate morală și intelectuală față cu o femeie care, tăcînd și făcînd, își integrează temeinic tot ce e mai valoros în psihologia masculină (în vreme ce el, pe de o parte impermeabil, din stupid orgoliu, principiului feminin, pierde pe de altă parte din ce în ce mai mult bărbăția lăuntrică, devenind de o nestatornicie, frivolitate și fragilitate greu de conciliat cu imaginea tradițională a sexului tare); în fine, de șubrezenia crescîndă, adesea catastrofală, a uniunii matrimoniale heterosexuale din cauza fatalei tendințe centrifuge ce se instalează în sînul perechii, de îndată ce proza cotidiană a înlocuit poezia înflăcărării inițiale, dar și datorită incompatibilității spirituale fundamentale dintre cele două sexe, enorm sporită prin decalajul creat de evoluțile lor mai recente — una ascendentă, cealaltă descendentă.

Încă o dată: el n-are nevoie să devină homosexual pentru a putea contempla cu detașare, ca din afara ei, heterosexualitatea și a constata criza profundă a acesteia, dincolo de statutul ei social privilegiat ca instituție voită de natură și de Creator. Luciditatea și obiectivitatea îi sunt de ajuns, chiar dacă destinul a făcut din el un soț și un părinte de invidiat. Tocmai acestea au fost însușirile care au îngăduit unor maeștri ai romanului universal să dezvăluie bazele incurabil viciate ale vieții de familie, războiul dintre cele două sexe, întrerupt de foarte scurte și doar superficial liniștitoare

acalmii, caracterul amăgitor şi efemer al pornirii născute sub imperiul atracţiei senzuale şi care, din aşa zisă iubire, uşor se poate transforma în indiferenţă sau ură. E ceea ce ne pun în mod zguduitor dinaintea ochilor dramele descrise de un Flaubert (mai ales în "Madame Bovary") sau un Tolstoi (de pildă, în "Sonata Kreutzer" sau "Anna Karenina").

N-au făcut-o desigur pentru că ar fi fost homosexuali, şi tocmai aici rezidă meritul lor: s-au putut ridica de asupra condiţiei hărăzite lor de natură, privind-o din lăuntrul ei, dar cu independenţa spirituală a unei conştiinţe superioare de sine.Adică în calitatea lor de fiinţe umane, iar nu de masculi. Spunînd despre Emma Bovary *"Emma, c'est moi",* Flaubert se arăta capabil a transcende diferenţa dntre sexe. Iar latura feminină a sufletului tolstoian se revelează foarte clar prin prisma excepţionalei sale muzicalităţi: putea izbucni în plîns în prezenţa unei muzici duioase, cum a făcut-o ascultînd Andante cantabile din Cuartetul în re major de Ceaikovski, şi respingea vehement sonorităţile agresiv-virile ale operelor lui Wagner.

Acest non-conformism în raport cu propria lor categorie social-sexuală i-a dus — nu se poate spune cît de conştient şi cît de mult-în apropierea imediată, şi nu intelectuală ci existenţială, a fenomenului homosexual. Enorma corespondenţă a lui Flaubert cuprinde o sumedenie de referiri directe, şocante uneori prin felul nevoalat de a spune lucrurilor pe nume, la relaţiile lui intime cu Alfred Le Poitevin (*"je t'ai désiré avec un étrange appétit")(41),* care-i răspunde *"je t'embrasse en te socratisant"(42)*; cu Maxime du Camp (*"Quand nous echangeâmes les bagues, ce fut une sorte de fiançailles")(43)*; cu Louis Bouilhet *("Ta bonne lettre, tant désirée, m'a remué jusqu'au fond des entrailles. J'ai mouillé. Comme je pense à toi, va, inestimable bougre, combien de fois je t'évoque, et que je te regrette")(44).* Iar intimitatea era atît de avansată încît permitea confesiuni epistolare ca acestea, făcute lui Bouilhet din Egipt, unde călătorea însoţit de Maxime du Camp: *"Puisque nous causons des bardaches, ici c'est tres bien porté. On avoue sa sodomie, on en parle á table d'hôte...Nous avons regardé comme un devoir de nous livrer á ce genre d'éjaculation. C'est aux bains que cela se pratique. On retient le bain pour soi (5 F y compris les masseurs, la pipe, le café, le linge) et on enfile son gamin dans une des salles. Tu sauras du reste que tous les garçons de bain sont bardaches"(45).* Admiraţia sa pasionată, erotic colorată, pentru frumuseţea tînărului arab anunţă descoperirile exaltante pe care după cîteva decenii avea să le facă André Gide în Tunisia şi Algeria: *"Rien n'est beau comme l'adolescent de Damas. Il y a des jeunes gens de 18 à 20 ans qui sont magnifques..."(46).* Ceea ce însă nu l-a împiedicat pe Flaubert să cultive relaţii intime şi cu celălalt sex, uneori (şi a fost cea mai importantă legătură!) în spiritul faimosului triunghi conjugal, ale cărui funeste urmări le descrie în "Madame Bovary". Va apare el însuşi acum în rolul lui Rodolphe Boulanger, de dragul căruia Emma îl înşeală pe Charles Bovary, iar rolul acestuia din urmă va fi jucat de renumitul editor muzical Schlesinger a cărui soţie Elisa va accepta să devină amanta lui Flaubert. Toate aceste relaţii aveau însă să eşueze. Scriitorul a rămas pînă la moarte celibatar.

Dar faptul de a fi fost căsătorit 48 de ani cu Sofia Andreevna care-i dăruise trei fete şi cinci băieţi nu era pentru Tolstoi nicidecum semnul fericirii sau împlinirii personale. Dimpotrivă, el trăise din plin acea falsitate ce se instalează în viaţa matrimonială de îndată ce incompatibilitatea spirituală funciară a sexelor nu mai poate fi ascunsă de senzualitatea amăgitoare. O incompatibilitate ce avea să se transforme în ură şi să facă din viaţa de familie un iad. Într-una din istericele ei izbucniri care-l aduceau pe scriitor la disperare, Sofia Andreevna lansă cuvîntelul care avea să dezlănţuie fatalul sfîrşit: homosexualitate. Lev Nikolaevici o neglija, deoarece ar fi

întreținut relații erotice cu vechiul său prieten și om de încredere Certkov, a căror confirmare bănuitoarea soție o găsise scotocind în sertarele scriitorului și dînd acolo de jurnalul său intim. Iar Tolstoi avea 82 de ani! Nemaiputînd suporta această otrăvită și sufocantă atmosferă, scriitorul luă nemaipomenita hotărîre de a fugi. Însoțit de medicul său, părăsi în toiul nopții luxuoasa-i reședință din Iasnaia Poliana și plecă în necunoscut. La zece zile după această veritabilă evadare, își dădea sufletul într-o încăpere mai mult decît modestă a gării Astapovo unde sănătatea lui șubrezită îl obligase să întrerupă călătoria. Posibila lui homosexualitate rămîne desigur un mister. Dacă va fi existat, ea va fi fost, ca și în cazul lui Flaubert, manifestarea acelei fluidități și fluctuații erotice proprie tipului masculin pe care l-am numit cezaric. Încontestabil rămîne însă că au fost amîndoi exponenți ai unei heterosexualități care a reușit să se depășească, și cine știe dacă nu au datorat-o tocmai filonului homosexual descoperit de ei în tainițele sufletului lor. Dar tot atît de plauzibilă este și interpretarea care vede în transcenderea masculinității pline de sine forța trezitoare a homosexualității latente.

Se poate însă merge și mai departe în această trezire a heterosexualului din tîmpa autoadmirație a unei virilități care a încetat de mult să fie semn de adevărată bărbăție, de forță interioară. Și nu puține au fost spiritele care au continuat să exploreze în direcția unei conștiințe masculine de sine eliberate de servitudinea sexuală și capabile de o obiectivitate scrutătoare pe care un Kant ar fi numit-o "Critica masculinității hetero-sexuale". Am în vedere mulțimea moraliștilor — filosofi sau literați — care, mai ales începînd cu secolul XVI, au proiectat nemilos, în toate ungherele lăuntrice, unde se pot ascunde amăgirile, lumina unei lucidități triumfătoare peste himerele instinctului și senti-mentului. Uneori voalat sau discret, pentru a nu șoca prea tare atotputernicile prejudecăți, dar foarte adesea brutal de fățiș, tocmai pentru a produce zguduirea indispensabilă deșteptării din beție, ei n-au pregetat și n-au încetat pînă azi să arate ce jucărie lamentabilă e bărbatul în fața și în mîinile femeii; cît de dependentă e viața sa psihică de sentimentele și capriciile acesteia; ce iluzorii sunt pretențiile lui hegemonice cînd în realitate, fie el și revoluționar sau dictator, campion sportiv sau aviator intrepid, verticalitatea sa sufletească este amenințată întotdeauna cu năruirea dacă femeia își retrage afecțiunea, stima sau încrederea.

Arabul are un fel vulgar dar sincer de a da expresie acestei înjositoare dependențe cînd spune ceea ce, din decență, voi reda în forma engleză, multora probabil foarte cunoscută: "A man's honour lies between the legs of a woman". Principiu de viață ce, bineînțeles, justifică crima atunci cînd în acest sediu al cinstei bărbătești a mai luat loc și altul. O crimă pe care abia acum, la sfîrșit de secol XX, cîte un guvern arab încearcă timid a o stăvili sau a o sancționa cu cîteva luni de închisoare. Asasinul va fi acționat desigur în numele virilității ofensate — dar este aceasta virilitate sau nebunească, tragică iluzie? Tocmai violența pasională, bine cunoscută de asemenea creștinului și europea-nului, arată halul de atîrnare a bărbatului heterosexual format în cultul propriei și primitivei sale bărbății.

Acestei jalnice evoluții masculine i se opune lenta dar hotărîta desprindere a femeii din dependența înrobitoare în care a trăit timp de milenii. Ea învață înțelepciunea acelei autonomii grație căreia își descoperă propria-i esență, și, în loc să ceară sau să cerșească protecția și ajutorul bărbatului, își cultivă acele trăsături ascunse ale firii care-i permit să realizeze singură ceea ce, conform tradiției, trebuia să aștepte de la puternicul ei partener. Cît putea să ignore Hamlet adîncurile încă nesondate și nebănuite ale sufletului feminin cînd exclama: "Frialty, thy name is woman!", "Fragilitate, numele tău e femeia". Or, în acest suflet trăia din- totdeauna, ascuns și

necultivat, tocmai opusul fragilității: o forță care era pe plan subtil echivalentul a ceea ce la bărbat se manifesta în mod izbitor, spectaculos și de cele mai multe ori brutal. Kierkegaard atrăgea atenția asupra ei deja spre mijlocul secolului XIX: "*Femeia e slabă, se spune, nu poate suporta necazuri și griji; ar trebui să se țină seama afectuos de slăbiciunile și fragilitățile ei. Neadevărat! Neadevărat! Femeia e tot atît de puternică precum bărbatul, ba poate chiar mai puternică!" (47).* Întuind această forță la nivel subconștient și presimțindu-i primejdia pentru propria sa situație privilegiată, bărbatul heterosexual de tip "macho", "napoleonic" a făcut tot ce i-a stat în puteri pentru a o împiedica să devină conștientă și să se manifeste. Obroc al cărui ceas sună în sfîrșit pe întreaga planetă, ca o alarmă al cărei șuierat nu conteneşte, pretutindeni unde opresiunea patriarhală se cramponează de clătinîndele ei privilegii. Acolo unde eroul shakespearian vedea prin excelență fragilitate, iese la iveală tocmai acea forță spirituală pe care bărbatul e pe cale s-o piardă și care face ca imaginea tradițională a "sexului slab" să traverseze o surprinzătoare metamorfoză. Femeia începe să se masculinizeze — un proces ce poate uneori șoca reprezentările noastre despre frumusețe și feminitate-, dar sensul adînc al acestei evoluții e de o enormă însemnătate pentru omenire: femeia se află în curs de a deveni o ființă completă, capabilă să trateze cu bărbatul pe picior de egalitate, ceea ce va avea repercusiuni uriașe nu numai asupra întregii vieți sociale, dar și asupra ființei umane în genere.

Bărbatul e departe de a trăi un proces asemănător în sens invers. Tocmai cultivarea conștientă a femininului ascuns în el ar putea imprima o direcție ascendentă evoluției sale, căci epuizarea forței lui de altădată e în strînsă legătură cu îndepărtarea sa psihologică și fiziologică de acest filon feminin subteran care-i străbate misterios ființa, ceea ce înseamnă de fapt o îndepărtare de sine însuși, de adevărata-i identitate. Ideea de a recunoaște această componentă ființială și de a acționa în consecință îi apare însă incompatibilă cu iluzoria-i demnitate virilă și deci inaccep-tabilă: într-atît se rușinează a da la iveală dimensiunea sa feminină, în loc să fie mîndru de ea, precum odinioară un Caesar, neegalat încă nici în bărbăția lui și nici în feminitatea lui, amîndouă în uimitoare unire și întrepătrundere. El continuă a se făli cu o bărbăție ostentativ etalată și spiritualmente sterilă, ale cărei manifestări — de la soțul tiranic pînă la tiranul unui întreg popor — nu produc decît suferințe celor din jur. Oroarea și frica de a lăsa principiul feminin din propria-i natură să înflorească îl împing în jos spre o stare caracterizată prin tot ceea ce înainte era disprețuitor pus pe seama femeii. Un Hamlet al zilelor noastre, a cărui luciditate ar corespunde deci acestui moment istoric, ar spune fără teama de a dezvălui mizeriile propiului său sex: "Frialty, thy name is man!".Sexul tare devine vertiginos sexul slab.

O tristă involuție, pe care multe spirite pătrunzătoare, necontaminate de autoamăgirea heterosexuală, au întrezărit-o clarvăzător cînd spuneau: *"Cu temei este numită soția «jumătatea mea»; un bărbat însurat nu mai e decît o jumătate de bărbat" (Romain Rolland)(48); "Gîndurile noastre cele mai bărbătești / Femeia le-a distrus adesea" (Herder) (49); "În părțile noastre monogamice de lume, să te căsătorești înseamnă să-ți înjumătățești drepturile și să-ți dublezi datoriile" (Schopenhauer) (50); "Nu există nimic ce un bărbat n-ar fi în stare a face cînd îl privește o femeie" (Casola) (51); "De-ar fi depins de mine, aș fi refuzat să iau în căsătorie chiar și înțelepciunea, dacă ea m-ar fi dorit" (Montaigne) (52).* În confruntarea cu o homosexualitate în plină eliberare, deșteptarea heterosexualului din iluzia virilității care conferă toate drepturile, inclusiv acela al homofobiei declarate, ar putea și ea să-și vadă accelerat tempo-ul, să se generalizeze și să ducă la o plenitudine umană, mai presus de opoziția dintre cele două sexe, cu

războiul pe care-l poartă de milenii unul contra altuia.

Funcția provocatoare a homosexualității, în viața celor ce se consideră sau se arată ferm heterosexuali, constă în a-i face conștienți cît de iluzorie e fermitatea lor. Aceasta e posibilă numai prin ignorarea dimensiunii feminine existente — în dozaje infinit de variate — în orice bărbat normal, o asemenea ignoranță fiind originea oricărei infatuări virile. Sunt suficiente însă împrejurări ieșite din comun — iar viața, cu înțelepciunea ce-i e proprie, știe să le creeze tocmai cînd e nevoie de ele — pentru ca aceasta să se dezumfle și să-și arate inconsistența. Sunt nenumărate cazurile cînd irumperea fondului de feminitate ascuns sau refulat pune capăt formelor cvasi-patologice pe care le poate îmbrăca o masculinitate excesivă, sursă de suferință atît pentru cel tiranizat de ea cît și pentru cei pe care el îi tiranizează. Manifestările ei sunt extrem de diverse, în esență însă este vorba de înmuierea unei inimi care părea de piatră. Din perspectivă machistă, bărbatul care încalcă unele rigori tradiționale ale sexului zis tare, arătînd duioșie sau gingășie, este taxat drept muieratic (nu e semnificativă rădăcina comună substantivului *muiere*, de la latinescul *mulier*, și verbului a *înmuia*?). Văzut însă de dincolo de această foarte relativă opoziție a sexelor, el dovedește pur și simplu că nimic din tot ce e omenesc nu-i este străin. Homosexualii există pe pământ, printre altele, și pentru a ajuta unei masculinități artificial și inuman autoclaustrate să iasă din închisoarea pe care și-a creat-o singură, dintr-un stupid orgoliu sexual. Iar prin revelarea și asumarea conștientă a feminității ființiale, evoluția unui bărbat intră într-o etapă de superioară împlinire prin experiențele îmbogățitoare pe care această întregire lăuntrică le prlejuiește.

Voltaire (1694-1778), autorul spiritualului dar nu profundului articol despre "Iubirea socratică" din Dicționarul său filosofic, ne oferă un exemplu caracteristic de asemenea depășire a limitelor. Interesul admirativ din partea lui Frederic cel Mare a avut asupra lui un impact atît de puternic, încît l-a determinat să se strămute din Franța în Germania, la Potsdam, cu gîndul de a rămîne acolo tot restul vieții. Homosexualitatea regelui Prusiei nu era un secret pentru elitele intelectuale și politice ale Europei, și totuși Voltaire, în ciuda bățoasei sale heterosexualități, acceptă să se atașeze misoginului monarh, pe lîngă care ocaziile de a savura galant prezența sexului frumos erau reduse aproape la zero. Această hotărîre existențială fusese posibilă numai pentru că de-a lungul unei lungi și susținute relații epistolare scriitorul francez observă cum în psihologia sa se operau în mod misterios schimbări care-l făceau să se simtă în rol feminin în raport cu regescul său prieten. Abandonînd orice orgoliu masculin, dezvălui cu o mișcătoare sinceritate, în scrisorile sale către Frederic, noua coardă care începuse să vibreze în sufletul său*:"Gîndul la dumneavoastră mă umple ziua și noaptea. Visez la Prințul meu, precum îndrăgostitul la iubita sa"(53).* Adesea o va face chiar în versuri: *"Doar tu știi captiva o inimă/Rebelă altor regi;/Si doar în tine voi putea găsi/Dulceața veșnic nouă"(54).* Dependența sa sufletească de Frederic seamănă din ce în ce mai mult cu cea a femeii care s-a dăruit total bărbatului adorat: *"Sunt un om singuratic...pentru care Voi înlocuiți totul pe lumea asta. Care, pentru a vă asculta atent și a vă vorbi, a renunțat la toate, și pe care numai inima l-a adus la picioarele voastre"(55).* Cunoscînd foarte bine — căci era și un strălucit istoric — dubla existență sexuală a lui Caesar, nu va șovăi să-și exprime simpatia față de latura feminină a ilustrului comandant și om de stat roman, ca și cum ar fi vrut să-i spună lui Frederic că homosexualitatea sa nu-l deranja cîtuși de puțin: *"Îmi place Caesar între brațele /Amantei care îi cedează, /Rîd și deloc nu mă supăr/Văzîndu-l tînăr și fermecător/Sub Nicomede și deasupră-i" (56).* E în afara oricărei îndoieli că pentru Frederic scriitorul francez era interesant înainte de toate prin geniul său literar și independența gîndirii sale; prematur ruinat fizicește (printre altele: pierduse mai

toți dinții!) Voltaire era departe de a fi, din punct de vedere sexual, pe gustul unui rege renumit pentru garda sa de flăcăi atletic construiți. Contrar așteptărilor sale pe care le avea pe cînd încă se afla în Franța, la Cirey, Voltaire a fost ținut de către Frederic la o anumită distanță de-a lungul anilor petrecuți la curtea din Potsdam — cauză de imense suferințe pentru sensibilitatea sa din ce în ce mai feminină și mai văicăreață: *"Dacă regina din Saba ar fi căzut în disgrația lui Salomon, n-ar fi suferit mai mult decît sufăr eu acum" (57).* La un moment dat, șederea sa la Potsdam a trebuit să ia sfîrșit, și încă într-un fel destul de furtunos. Raporturile cu Frederic aveau să fie însă reluate pe un plan superior, posibil numai prin distanțarea fizică, iar Voltaire nu va osteni în a-și exprima gratitudinea pentru tot ce putuse trăi alături de această extraordinară personalitate a istoriei și culturii europene. *"Sire, om mare, care mă educi, mă mîngîi, mă întăreşti la sfîrşitul meu de viaţă în toate gîndurile mele"(58),* îi scria el după două decenii, cu puțin înainte de a muri. Unul din motivele acestei recunoștințe va fi fost desigur noua imagine despre sine însuși pe care scriitorul o căpătase grație acestei neobișnuite prietenii. În apropierea regelui homosexual și în confruntările adesea dramatice cu acesta, își descoperise o latură care altminteri ar fi rămas îngropată sub sarcasmele și ofensivele filosofico-politice strălucitor desfășurate de bătăiosul pregătitor al revoluției franceze.

Situația s-a repetat, cu asemănări pînă în detalii, cînd foarte tînărul și chipeșul rege Ludovic II al Bavariei l-a invitat pe Richard Wagner să se instaleze și să trăiască alături de el la München. Homosexual "pur sînge", refuzînd adică orice compromis ce l-ar fi obligat la o dublă existență, regele bavarez se îndrăgostise încă din adolescență de muzica lui Wagner cu o exaltare în care-și găsea oarecare împlinire și pornirea homoerotică, chinuitoare pentru conștiința sa catolică și regală. Treptat își învinse însă scrupulele religioase și politice și se abandonă înclinării naturale grație unui alt Richard, tînărul ofițer Richard Hornig, prima și cea mai durabilă iubire, care-i deveni prieten intim și sfetnic de supremă încredere. Față de compozitorul luat de el sub aripa-i protectoare sentimentele sale erau amestecate. Pasiunea sa privea înainte de toate muzica acestuia, dar se răsfrîngea într-o anumită măsură și asupra persoanei, fără a căpăta totuși o coloratură erotică. Wagner era de altfel la o vîrstă cînd nu mai putea inspira o iubire senzuală unui tînăr firesc doritor de tinerețe, și care deja o avea. Ceea ce simțea pentru el Ludovic era însă de o calitate și intensitate superioară: o iubire socratică în cel mai pur înțeles al cuvîntului. Era pătimaș îndrăgostit nu de omul, ci de creatorul Wagner, iar relația cu acesta nu era de conceput decît pe plan spiritual.

Fascinației produse în el de opera wagneriană îi răspundea fascinața pe care propria sa persoană, cu aura ei umană și regală, o trezise în compozitor. Or, Wagner, cum chiar sunetele muzicii lui o sugerează, era temperamentul cel mai viril al muzicii germane, un Beethoven la puterea a treia, ceea ce avea să-l determine pe Hitler să facă din operele lui muzica cvasi oficială a celui de al treilea Reich. Întîlnirea cu Ludovic îl zguduise însă într-o asemenea măsură, încît îi afectă pînă și sexualitatea. Scrisorile prin care se destăinuia unor amici foarte apropiați sau pe care le trimitea regelui (deoarece protocolul curții nu le îngăduia să fie tot timpul împreună) sunt cele ale unui îndrăgostit pentru care nimic pe lumea aceasta nu mai are valoare, în comparație cu regescul stăpîn al inimii sale. *"Ah, în sfîrşit o relaţie amoroasă (ein Liebesverhältnis) care nu aduce cu sine nici un fel de suferinţe şi chinuri. Nu-ţi poţi închipui ce simt avîndu-l în faţă-mi pe acest splendid flăcău —* se mărturisea el confidentei sale Elisa Wille din Zurich. Si continua: *Aşi putea eu oare să mă lipsesc pe deplin de femeie? Cu un suspin adînc, îmi spun că e ceea ce aproape ar trebui să-mi doresc. O privire aruncată spre imaginea fermecătorului său chip îmi aduce întotdeauna ajutorul necesar. Ah,*

acest încîntător tînăr! Este acum pentru mine totul: lume, femeie şi fiu" (59). Iar adresîndu-se regelui, îşi supralicitează cu fiecare scrisoare apelativele:*"Regele meu! Iubitul meu prieten!...Adoratul, minunatul meu prieten!...Prea frumosul şi supremul meu prieten, unica mea mîngîiere...Îngerul meu! Prea frumosul şi neasemuitul meu Ludovic!...Iubitule!" (60).* Wagner nu s-a trans-format desigur în homosexual, după cum nici Ludovic nu l-a abordat vreodată mînat de înclinările simţurilor sale. Dar că pentru un timp el a putut trăi o intensă atracţie erotică spre frumuseţea juvenilă masculină, cu atîta splendoare întruchipată de regele bavarez, e de asemenea în afara oricărei îndoieli. Atît de puternică era această atracţie, încît a putut coexista cu legătura sentimentală care se înfiripa, simultan, între compozitor şi soţia bunului său prieten, dirijorul Hans von Bülow, Cosima, care avea să devină peste un timp propria sa soţie. Niciodată nu s-a arătat Wagner atît de feminin şi niciodată n-a lăsat el să iasă la iveală latenta-i homosexualitate, ca în timpul şederii sale la München în preajma regelui ocrotitor şi inspirator. Viaţa lui avea să intre mai tîrziu pe făgaşul tradiţional al iubirii şi familiei de tip burghez, dar episodul homoerotic îl marcase pentru tot restul existenţei. Recunoştinţa faţă de Ludovic îl va întovărăşi necontenit, transfigurînd exaltata pasiune de odinioară. În plină glorie mondială, cînd nu mai avea nevoie de un sprijin ca acela pe care i-l oferise salvator odinioară regele bavarez, Wagner îi scria acestuia*: "Nu există ajutor de sus pe care să nu-l invoc a coborî pe creştetul vostru dumnezeiesc de scump. Întru acest simţămînt voi muri, veşnic devotat izbăvitorului meu regesc"(61).* Recunoştinţă al cărei temei era nu numai enormul sprijin material primit de compozitor din partea lui Ludovic, dar — şi poate mai ales — şi ceea ce însemnase această întîlnire pentru fiinţa sa profundă. "Parsifal" constuia suprema transfigurare a celor trăite în acea vreme de "feminizare" a prea bărbăteştii sale firi de om şi de artist. Echivala cu o îngropare a idealurilor eroice (Siegfried) şi heterosexuale (Tristan) de altădată, pe al căror mormînt creştea floarea delicată a unei iubiri exclusiv spirituale, plină de compasiune pentru toţi cei ce suferă, biruitoare paşnică a agresivităţii sexuale masculine: ceea ce Goethe ar fi numit "eternul feminin". În plus, cavalerii Gralului alcătuIesc o comunitate pur bărbătească, pe care e imposibil să ne-o imaginăm la adăpost de ispita "iubirii interzise"

Într-un asemenea mod e posibil ca, printr-o confruntare liberă de prejudecăţi şi de aversiuni iraţionale cu provocatoarea realitate homosexuală, heterosexualitatea să înveţe ceva despre propria sa natură: o experienţă din care va ieşi îmbogăţită, mai înţelegătoare, mai înţeleaptă şi mai generoasă, într-un cuvînt — mai umană. Ar fi fost de altfel absurd şi de neconceput ca un asemenea fenomen să însoţească omenirea încă din noaptea timpurilor fără un sens care se voia descoperit. Ceea ce însă nu era şi nu e posibil fără un efort de a depăşi anumite limite impuse de propriul sex, de societate, de obişnuinţă, de tradiţie, de credinţele religioase. Comoditatea şi lenea în gîndire, pe care toate aceste forţe le favorizează, sunt un obstacol redutabil pentru cine are nevoie de un asemenea efort. Li se alătură, pe de asupra, ca aliată, mentalitatea majoritară, înclinată prin însăşi natura ei să conteste minorităţii, oricare ar fi ea, dreptul la existenţă şi s-o oblige a se integra celor mulţi şi a gîndi ca ei. Aşa se formează o "sfîntă alianţă" a răutăţii, intoleranţei şi prostiei care, de la Moise încoace, n-a excelat prin imaginaţie, căci tot ce a putut rosti ea împotriva iubirii dintre fiinţele de acelaşi sex nu a depăşit cele patru clasice moduri de a o stigmatiza: păcat în faţa lui Dumnezeu, crimă împotriva naturii, viciu sau perversiune, boală de tratat. Pentru un om liber cugetător, indiferent de preferinţele sale sexuale, nici una din aceste patru etichete nu se poate justifica în faţa raţiunii întrebătoare şi investigatoare. Tocmai pentru că e convins de înţelepciunea imanentă tuturor lucrurilor acestei lumi, el ştie că fenomenul homosexual constituie o lecţie ce

trebuie înțeleasă și învățată aidoma tuturor experiențelor și încercărilor, de obicei nu prea agreabile, pe care viața ni le scoate în cale. Si după cum nu putem ordona acestora să înceteze a ne mai tulbura, tot așa pentru o minte sănătoasă e inimaginabil să se preconizeze interzicerea, extirparea sau tratarea medicală a ceva ce încă n-a fost cu adevărat înțeles în rațiunea sa de a fi. Or, homosexualitatea, departe de a reprezenta ceea ce pretind detractorii ei în anteriu, robă sau halat, conține un mesaj și are o funcție în orînduirea universală. Ea exis-tă ca pandant absolut necesar heterosexualității, spre a o împiedica să se transforme în dictatură a majorității, în totalitarism sexual; a o face să-și dea seama că ea nu e totul și că pe lumea asta există lucruri care nici nu-i trec prin minte; în fine a o învăța să accepte cu simț realist ceea ce iese din cadrele ei de gîndire. Ii oferă astfel șansa de a se autodepăși și de a îmbrățișa condiția umană în totalitatea ei.

Dacă heterosexualitatea ascultă de legea universală a majorității, cu drepturile, tentațiile și inevitabilele ei abuzuri, homosexualitatea ființează sub oblăduirea altei legi, nu mai puțin importante, și care în politică și-a găsit denumirea cea mai adecvată: aceea a opoziției. Majoritatea parlamentară va combate întotdeauna furios opoziția, iar cînd aceasta va deveni, la rîndul ei, majoritate, va face la fel, ceea ce ne permite să formulăm ipoteza că, în cazul cu totul imaginar cînd homosexualii ar fi majoritari, ei ar fi tot atît de intoleranți ca asupritorii lor heterosexuali. Ideea de opoziție trăiește însă dincolo de cei care o încarnează temporar, ca o indispensabilă forță regulatoare a vieții sociale. Într-o țară de lungă tradiție și experiență democratică, precum e Anglia, cei ce nu guvernează, deoarece sunt în minoritate, formează "opoziția Majestății Sale", ceea ce proclamă în mod inatacabil dreptul sacrosanct al acesteia de a exista și de a fi luată în serios. În cazul nostru, mai puțin politic și totuși interesînd într-un grad înalt politica, un teolog cu minte ar vorbi de o homosexualitate voită de Creatorul însuși, devreme ce nici o forță pe lume n-a putut-o dezrădăcina. Legislatorul ar invoca voința nu numai evidentă, ci izbitoare a naturii însăși, în virtutea căreia oamenii sunt diferiți, și pe care ar fi nesăbuit, dacă nu chiar criminal, s-o ignorăm sau s-o încălcăm. Iar medicul, devenit azi mai lucid și mai circumspect decît oricînd, ar refuza să califice drept perversiune sau boală ceea ce e trăit cu bucurie și generează un simțămînt de împlinire. El s-ar vedea obligat să constate că sănătatea sexuală îmbracă forme pe care tratatele sale nu le prevăd sau le interpretează în mod fals, și că patologia n-are nimic a face cu asemănarea sau diferența dintre sexe, ci privește procesele petrecute în psihicul celui răspunzător de viața sa sexuală. Din această perspectivă realmente cuprinzătoare, heterosexualul nu are mai puține ocazii de a deraia patologic, în comparație cu persoana cu predispoziție homosexuală. Suntem cu toții egali: atît în drepturi cît și prin primejdiile care ne pîndesc.

II

AMOR SOCRATICUS

Înțeleptul îndrăgostit

Pentru istoria spirituală a Europei și a omului de factură europeană de pe întreaga planetă, Socrate înseamnă cam ce a fost Gauthama Buddha pentru lumea asiatică (și îi putem socoti, *grosso modo*, contemporani). El a pus bazele artei de a gîndi și a făcut din ea suprema instanță a întregii conduite umane și mijlocul cel mai sigur de a afla adevărul. A revelat realitatea interioară ca izvor de înțelepciune, libertate și forță ce trebuie căutat și descoperit. A dat cel dintîi impuls existențial ideii de autocunoaștere care pînă la el figura doar pe frontispiciul unor temple (*gnoti se auton*: cunoaște-te pe tine însuți), dormitînd încă, enigmatică, în mormîntul ei de piatră. În fine, într-o vreme cînd monahismul încă nu apăruse și fără a ieși cîtuși de puțin din lume, a făcut dovada că omul e capabil să devină pe deplin stăpînul simțurilor și să găsească în victoria asupra instinctualității o bucurie cu mult superioară voluptăților efemere ale trupului.

Si acest înaintemergător al omului conștient de sine a fost ceea ce azi am numi un homosexual! Era identitatea lui intimă, a cărei ignorare sau trecere sub tăcere — ca în toate tratatele de istorie a filosofiei — rupe învățătura lui de rădăcinile ei vitale. Or, fără această pornire, întreaga lui operă pedagogică printre tinerii atenieni și prin care s-a realizat ca gînditor și maestru spiritual, ar fi fost de neconceput. Le explica acestora cum se caută adevărul nu dintr-un simț cetățenesc al datoriei sau dintr-un imperativ ca-tegoric al conștiinței, ci pentru că-i făcea o imensă plăcere să se găsească printre ei, să le contemple frumusețea și grația virilă, iar uneori — cum o spune fără perdea în dialogul platonician «Charmide» — chiar să arunce o privire pe sub cămașa ce le acoperea nuditatea. Primordial în marea lui acțiune de clarificare a spiritelor era imboldul provenitor de la puternica atracție senzuală spre cei de același sex cu el, și bineînțeles mai tineri decît el. Iar cum influența sa socială — judecată mai tîrziu, odată cu schimbarea puterii politice, ca nefastă — avea să constituie principalul temei al condamnării sale la moarte, nu este deloc exagerat să spunem că înclinarea sa erotică a fost cauza primă a acestui deznodămînt. Profesorii de filosofie au văzut în el primul martir al gîndirii libere. Homosexualii nu sunt însă mai puțin justificați să-l considere primul lor martir.

Nici unuia din acuzatori sau judecători nu i-a trecut însă prin minte, în cursul celebrului proces, să-i impute vreun abuz sexual. Fără a putea fi un motiv de condamnare la pierderea libertății, și cu atît mai puțin a vieții, pederastia (așa era atunci numită) putea strica faima unui bărbat dacă era practicată fără justificarea pedagogică și psihologică cerută de societate și fără respectarea regulilor impuse de aceasta. Cazurile de dezmăț homosexual abundau în Atena acelui timp; nu erau incriminabile juridic, dar puteau deveni obiect al rîsului public, cum ne-o arată unele comedii ale lui Aristofan. Ce uz s-ar fi grăbit să facă partea acuzatoare de asemenea argumente, care ar fi conferit un plus de greutate învinuirii de corupere a tinerilor atenieni! Din acest punct de vedere nu s-a putut însă spune absolut nimic împotriva lui Socrate. Si totuși înțeleptul nu încetase, pînă ce-i fu întins paharul cu otravă, să-și arate neechivoc entuziasmul erotic față de farmecul adolescentin și frumusețea masculină în genere. Cum își trăia el atunci predispoziția sexuală?

În cuvîntarea ținută în timpul ospățului (“symposion”), oferit de Agathon (un poet apreciat de care se îndrăgostise Euripide) și mai tîrziu descris de Platon, Socrate explică ce este pentru el homoerotismul. O face nu ca un profesor de morală, ci ca unul care-și simțea sîngele fierbînd în fața ispitei, dar care, în același timp, avusese curajul să urce, mergînd consecvent pînă la capăt, treptele cunoașterii erotice. Cu toate plăcerile pe care le procură, unirea voluptuoasă a trupurilor îi apărea ca un act spiritualmente steril: nu îmbogățește sufletul, nu generează valori. Relația bazată pe el se degradează repede și cu timpul duce și la degradarea celor care i se dedică. Socrate a făcut primul descoperirea posibili-tății ca un bărbat să se îndrăgostească nu de corpul, ci de sufletul celuilalt și să-și dovedească dragostea prin strădania de a face ceva pentru acel suflet, în opoziție cu savurarea senzuală, prin excelență egoistă, a ceea ce-i poate oferi raportul trupesc.

Înfățișarea își păstrează desigur funcția declanșatoare în ivirea interesului erotic (deși unui om ca Socrate nu-i este deloc indiferent ce vorbe ies de pe buzele unui adolescent arătos: prostia, aroganța sau falsitatea desfigurează pentru el fumusețea cea mai atrăgă-toare). A rămîne însă la această înfățișare, făcînd din ea obiectul exclusiv al desfătării, înseamnă a ignora ce este omul, atît cel ce a avut inițiativa actului (*erastos*) cît și cel pe care și l-a luat drept partener, îndeobște mai tînăr decît el (*eromenos*). Or, adevărata frumusețe e cea care vine din lăuntru și la a cărei naștere concură caracterul, felul de a gîndi, noblețea simțirii, armonia interioară a celui de care un “erastos” se poate simți atras. Ceea ce promite ea nu se poate compara în valoare cu făgăduințele unui fizic seducător. Pentru a o descoperi, însă, îndrăgostitul însuși trebuie să devină conștient de propria-i frumusețe ascunsă, să o dezgroape dacă e nevoie de sub mormanul de obișnuințe înjositoare și să se lase condus de înaltele ei exigențe. Ridicîndu-se deasupra rîvnirii trupești, fără a o nega totuși, el nu urmărește decît unirea sufletelor sub semnul celei mai desăvîrșite abnegații în serviciul celuilat. Spre deosebire de iubirea senzuală și vulgară, la îndemîna tuturor, numită “Eros pandemios”, această formă spiritualizată și interiorizată a iubirii, “Eros uranios”, are în ea ceva ceresc (uranos-cer), deoarece îl înalță pe om — real și durabil, nu iluzoriu și efemer — în sfera unde are putința să-și înțeleagă propria-i rațiune de a fi. Cine se află pe treptele de jos sau nici măcar nu-și imaginează un asemenea urcuș, va vedea în acest Eros ceresc o imposibilă plăsmuire speculativă; la rîndul lui însă, cine a ajuns să-l trăiască, nu mai e chinuit de nici o dorință mistuitoare de a ceda pornirii instinctuale și cu greu îl înțelege pe cel care-i rămîne sclav.

Precum toți semenii săi, Socrate reacționează puternic și senzual la farmecul incitant al unui tînăr frumos sau bine făcut, cu care bineînțeles era gata să aibă o relație mai apropiată. Dar altfel decît la semenii săi sau, cel puțin, la majoritatea lor, această atractie erotică spre celălalt generează în filosof, paradoxal, nu dorința posesiunii, ci tocmai contrariul ei: un absolut neobișnuit impuls spre anihilarea dorinței posesive. Din tensiunea produsă prin ciocnirea acestor două tendințe opuse ia ființă o formă de satisfacție asupra căreia trebuie să-l credem pe cuvînt. Oricum, minciună nu poate fi, altminteri n-ar fi cultivat-o cu atîta ardoare, convingere și consecvență, așa cum alții cultivă ca singură sursă de satisfacție erotică unirea carnală. Iar exercițiul îl făcuse, cu vremea, capabil să repurteze aproape instantaneu victoria asupra simțurilor rîvnitoare. El putea să privească jinduitor sub cămașa largă a lui Charmide sau să-și simtă cutremurată întreaga ființă cînd umărul nud al lui Critobulos venea în atingere cu al său, în timpul unei lecturi comune, dar în aceeași clipă ieșea la iveală înlăuntrul lui o forță prin care-și recîștiga luciditatea și stăpînirea de sine.Pentru el o asemenea trăire era echivalentă în intensitate cu orgasmul pe care și-l doresc ceilalți, dar de o valoare cu mult superioară: era trainică, nu pasageră, și crea un sentiment de plenitudine,

necunoscut celor ce-şi irosesc energiile vitale.

Dacă ar fi fost vorba numai de o abţinere care violenta firea, efortul ar fi trebuit, într-o bună zi, să se poticnească şi să cedeze pătimaşului temperament, ceea ce însă nu s-a întîmplat niciodată. În Socrate avea loc un proces care merită toată atenţia din partea psihologiei şi a acelora care se simt spiritualmente în consonanţă cu el: unirea dintre instinct şi voinţa de a-l domina se dovedea de o extraordinară fecunditate. Ea făcea să se nască o simpatie pasionată, dar, în acelaşi timp, generoasă şi dezinteresată pentru sufletul şi destinul celui pe care şi-l dorea sau şi-l alegea ca "eromenos". Ceea ce însemna că el îşi asuma importante obligaţii pedagogice pentru a ajuta acestuia să propăşească pe calea cunoaşterii de sine şi a autotransformării. Această strădanie îi amplifica enorm satisfacţia deja intens resimţită prin triumful asupra senzualităţii. A asista activ, însufleţit de o asemenea afecţiune tainică şi nobilă, pe tînărul ce făcea primii săi paşi spre un fel independent de a gîndi şi a trăi, era pentru Socrate cea mai mare desfătare care-i putea fi acordată de viaţă; în raport cu ea, înfruptarea din plăcerile produse prin frecarea trupurilor îi evoca acestuia o obişnuinţă asemănatoare a porcului în cocină.

Nici urmă de asceză mortificatoare în aceasta biruire a pornirilor instinctuale. Pe tot parcursul operei desfăşurate pe lîngă mai tînărul său iubit, Socrate nu-şi refuza nici o clipă delectarea cu frumuseţea, graţia sau forţa acestuia. Era însă exclus ca el să încerce a profita senzual de ceea ce ochii săi admirau şi spiritul său transfigura. Aceasta i-a făcut, pe plan erotic, originalitatea şi măreţia. De nu s-ar fi întîmplat aşa, acea operă nemuritoare care e "Ospăţul" lui Platon n-ar fi putut fi concepută. Si dacă la baza ei n-ar fi stat un adevăr profund, ea n-ar fi putut înfrunta triumfă-toare mileniile, stimulînd, provocînd, încurajînd o generaţie după alta.

Pare total nerealistă, utopică o asemenea viziune a iubirii, şi totuşi Socrate a încarnat-o perfect. Fără să dea cîtuşi de puţin impresia luptei cu sine însuşi şi a crispării întru virtute, mereu volubil şi glumeţ, şi neîncetînd niciodată să înalţe imnuri frumuseţii juvenile masculine, el ne pune totodată în faţa unui exemplu de autostăpînire la limita posibilităţilor umane, dacă nu chiar dincolo de ele. În fata tuturor ocaziilor — şi ele erau nenu-mărate, dat fiind magnetismul său unic — de a obţine cu uşurinţă satisfacţiile senzuale pe care orice "erastos" nu putea decît să şi le viseze, el rămîne în mod suveran inaccesibil, chiar dacă bonomia nu-l părăseşte niciodată şi chiar cînd face haz asupra propriilor sale slăbiciuni. Nici măcar cel mai frumos bărbat atenian — doritor să-i aparţină şi cu trupul, deşi în el tendinţa homosexuală era relativ slabă — nu reuşeşte să înduplece această voinţă de oţel: Alcibiade, despre care Goethe spunea *"Wär ich einen Tag und eine Nacht Alkibiades, und dann wollt'ich sterben"* (1). Aduşi de împrejurări într-o intimitate în care Alcibiade bucuros şi-ar fi dăruit trupul maestrului iubit, acesta îşi dezamăgi discipolul, care povesteşte: *"Ne aflam aşadar împreună ...numai noi, şi crezui că îmi va vorbi aşa cum amantul obişnuieşte să se adreseze iubitului său cînd sunt singuri, şi aşteptam cu bucurie. Nu s-a petrecut însă nimic din cele de mine dorite. El petrecu ziua-ntreagă stînd de vorbă cu mine, ca de obicei; apoi se scula şi plecă" (2).* Această distanţă trupească nu este însă o piedică pentru apropierea sufletelor, a căror legătură se dezvoltă după legile clasice ale pasiunii. Dacă Alcibiade era nemulţumit de prea marea stăpînire de sine a lui Socrate, acesta avea motive să se plîngă de excesele opuse ale discipolului, care-l teroriza cu posesivitatea sa: *„Dragostea omului acestuia nu-i lucru de şagă pentru mine. De cînd m-am îndrăgostit de dînsul, nu-mi mai este îngăduit nici să privesc, nici să stau de vorbă cu vreun tînăr frumos, fără să-i trezesc gelozia, fără să mă ţie de rău, să-mi facă nemaipomenite mizerii şi să mă ocărască. Doar că nu m-a bătut" (3).*

Or, Alcibade fusese cea mai mare iubire a înțeleptului, căci dincolo de strălucirea exterioară vizibilă tuturor, Socrate întreză-rise însușiri care, cultivate, puteau face din Alcibiade o personalitate istorică de prim rang și un binefăcător al concetățenilor săi. Cu toată afecțiunea sinceră și imensul respect nutrite față de Socrate, singurul dintre atenieni care avea un ascendent asupra lui, Alcibiade nu fu în stare să renunțe la felul său frivol, aventuros și scandalos de a trăi. Cînd Socrate, cu dojenile și sfaturile sale, deveni pentru el imaginea vie și mereu mustrătoare a propriilor sale remușcări, neîncetat refulate, el se îndepărtă de înțeleptul său "erastos" și o apucă pe drumul bunului plac care avea să-l ducă la un sfîrșit tragic. A nu fi reușit să facă din el un om adevărat echivala pentru Socrate cu o iubire eșuată, zadarnică. Acesta era genul de nefericire personală și intimă de care a avut el parte. Cu Eutydem, Charmide, Critias sau Fedru nu i-a mers mai bine, deși deziluziile prilejuite de ei nu se comparau cu ceea ce avusese de suferit din partea adoratului Alcibiade, devenit în cele din urmă trădător, obligat să se exileze și ucis ca un om în afara legii pe pămînt străin. Răspunsul erotic pe care Socrate și-l dorea, pătruns de un spirit asemănător cu al propriei sale iubiri, avea să vină postum de la un tînăr aflat, ce-i drept, mereu în preajma lui, dar din care el — capriciile lui Eros! — nu încercase vreodată să facă un *eromenos*: Platon, care nu numai că se străduia să meargă cu o consecvență neșovăitoare pe drumul preconizat de maestru, dar, prin această podoabă a culturii universale care sunt Dialogurile sale, îi eterniza gîndirea pentru întreaga omenire.

Descătușare renascentistă

Prizonier și biruitor al lui Eros în același timp, Socrate va străbate mileniile, fascinînd în mod cu totul deosebit pe cei ce se simțeau erotic înrudiți cu el. Exemplul său va acționa variat, după nevoile celui confruntat cu problema deloc ușor de înțeles și de rezolvat a iubirii față de propriul sex. Pentru unii, esențial era că un om de calitatea lui avusese și el o asemenea orientare sexuală, ceea ce era de natură să consoleze și să încurajeze pe cei speriați de descoperirea propriei alterități. Socrate le spăla cel puțin o bună parte din rușinea de ei înșiși, dacă pentru rușinea față de cei din jur nu putea încă face nimic. Pentru alții, faptul determinant era tenacitatea cu care înțeleptul își stăpînea simțurile, ceea ce-i îndemna să facă la fel, nu atît de dragul virtuții cît din teama de opinia publică și instituțiile ei. El dovedise că se poate trăi foarte bine și fără a da instinctului hrana pe care o cere. Putea fi invocat ca justificare de către cei obsedați de ideea păcatului și a căror conștiință, intimidată de avertismentele rostite de la amvon și cu greutatea funcției sacerdotale, găsea o ușurare în solidarizarea cu însuși părintele înțelepciunii europene. Mare trebuie să fi fost, în această privință, mîngîierea credinciosului ortodox care-i văzuse pe Socrate și pe Platon alături de sfinții renumiți ai creștinătății vechi, zugrăviți în frescele exterioare ale unor mănăstiri. Dar filosoful putea de asemenea apărea drept chemător la rigoare al celor ce ar fi fost înclinați să se abandoneze ispitei, cu efect salvator, în condițiile ostilității generale față de viciul al cărui nume omul evlavios nici măcar să-l pronunțe nu avea voie.

Pînă să ajungă a-l însoți, stimulator și încurajator, pe europeanul erei creștine, ideea de iubire socratică (sau platonică) a trebuit să trecă însă prin lunga ocultare, de peste un mileniu, impusă de rigorismul ascetic și psihoza sexuală a evului mediu. Acestora li se adăuga ignoranța născută din respingerea globală a culturii antice precreștine, stigmatizată ca păgînă — un adjectiv înrudit cu infamantele calificative prin care noua credință își strivea social adversarii: eretic, apostat, sodomit.

Ieșirea la lumină a conceptului de iubire socratică, bineînțeles cu tot ce se ascundea îndărătul lui, a coincis *grosso modo* cu acea epocă de excepțională înflorire a spiritului uman care a fost Renașterea. Nu descoperirea literaturii, filosofiei și artei antice a declanșat-o, cum se spune adesea cu ușurință, căci nici cele mai geniale sau mai revoluționare idei nu sunt în măsură să determine mutații, și încă atît de profunde, în însăși structura spiritului uman. Acestea erau deja în plină manifestare cînd au avut loc primele întîlniri cu uitata sau necunoscuta spiritualitate „păgînă“ a timpurilor precreștine. Ceea ce se descoperea slujea ca strălucită îndreptățire a procesului în desfășurare și îl întețea.

Acest proces era consecința celor trăite de ființa umană de-a lungul nopții medievale, atît de funestă pentru aspirația oricărui suflet normal spre libertate și plenitudine. Teroarea exercitată de fanatismul religios făcuse din om sclavul ideologiei și autorității eclesiastice care, vînturînd sperietoarea păcatului, pedepsei divine și iadului, îi transformase existența într-un șir nesfîrșit de umilințe, angoase și frustrări. În mijlocul acestora se afla sexualitatea, demonizată încă din primii ani ai noii ere, și tratată cu o severitate care crease în toate păturile sociale un complex al vinovăției, deosebit de virulent ori de cîte ori se plătea pornirii erotice tributul cuvenit.

Iar miezul sexualității tutelate și amenințate îl consituia, firește, așa zisa sodomie — cel mai de neiertat dintre păcate. Despre iubirea socratică nu se știa mai nimic, deoarece încă nu începuse exodul intelectualității bizantine, care, mai ales după căderea Constantinopolului (1453), avea să reveleze Occidentului valorile culturii eline, și în primul rînd pe Platon. În uz era doar acest sinistru termen pe care Biserica și teologia sa îl construiseră artificial, pornind de la un fapt biblic abuziv interpretat. Tîra după el o întreagă familie de cuvinte, printre care și extravagantul verb „a sodomiza“. (Să ne imaginăm un alt nume de oraș transformat în verb tranzitiv, ca a „londoniza“ sau „bucureștiza“: vom înțelege îndată grotescul unei asemenea elucubrații lingvistice; pentru habotnicie însă totul e posibil, inclusiv siluirea limbii!). Caracterul fulminant și alarmant al predicilor rostite de la amvon lasă să se întrevadă amploarea luată în „Quattrocento“ (secolul XV) de către orientarea sexuală cea atît de vehement înfierată. Propovăduitorii vedeau ofensivă a diavolului și semn apocaliptic în ceea ce era simplă izbucnire năvalnică a unei părți din firea omenească: nemaiputînd suporta milenarul și nemilosul obroc, aceasta își cerea dreptul la viață, refuzat pînă acuma cu încăpățînare.

O astfel de realitate și un astfel de drept erau însă inexistente pentru sfîntul *Bernardino din Siena* (1380-1444), care parcurgea Italia tunînd și fulgerînd apocaliptic împotriva satanicei iubiri dintre persoanele de același sex. Cuvîntările sale, păstrate într-un mare număr, ne permit să ni-l imaginăm scrutîndu-l străpungător pe cel prins de el asupra faptului (monahii catolici, iar cei ortodocși nu mai puțin, arătînd dintotdeauna mari priceperi de detectivi sexuali: voluptatea „voyeurismului“, prost mascată prin onctuozitatea de serviciu a predicii): *„Nu vezi că te arăți a fi împotriva lui Dumnezeu, care a spus bărbatului și femeii, adică tatălui nostru și mamei noastre: Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pămîntul? Iar tu, sodomit al diavolului, ce faci tu? Pari să spui Domnului: «Eu vreau să fac contrariul a ceea ce tu ceri, nu voi să dau născare nimănui». E cea mai cumplită otravă pe care o porți cu tine. Te-ai molipsit și te-ai stricat, iar acum îi strici pe toți cei ce-ți ies în cale“ (4).* Fenomenul îi apare într-adevăr sub forma unei epidemii ce face ravagii demografice*: „Nu înțelegeți că acesta este motivul pentru care ați pierdut jumătate din populația voastră în ultimii 25 de ani? Toscana are o populație mai redusă decît a oricărei țări din lume, și numai din această cauză“.* Nu încape îndoială că era vorba de o statistică fantezistă, totuși, chiar așa fiind, semnalul de alarmă pe

care îl trăgea, dezvăluia extensiunea Erosului inter-masculin în Italia renascentisă: acesta renăștea și el alături de alte aspirații atîta amar de vreme mortificate. Nu fără temei i se spusese „viciul italian“: ceea ce se petrecea pe acel binecuvîntat pămînt trebuie să fi avut o intensitate care-i conferea o imensă putere de iradiere. Italia redescoperea homosexualitatea pentru toată Europa. Bernardino însoțește denunțarea viciului cu amenințări proferate sarcastic în numele mîniei dumnezeiești: *„Sodomia e un obicei în întreaga Toscană. Mergeți așa mai departe, găsind o îndreptățire tocmai în faptul că e un obicei, și nu vă lăsați tulburați prin aceea că o asemenea scuză face ca păcatul să sporească. E un obicei printre voi, bărbați ai chefurilor, indiferent că sunteți Guelfi sau Ghibelini. Îl veți abandona numai cînd vă va lua dracul“.* E ceea ce el le dorește din toată inima. Va solicita în acest scop concursul credincioșilor, pe a căror salivă vrea să conteze: *„Dacă nu vor să se schimbe pe alte căi, poate o vor face văzîndu-se supuși batjocurii. Scuipați-i cît puteți. Poate că apa din scuipatul vostru le va stinge focul“.* Este totuși foarte sceptic în privința efectului pompieresc scontat: *„Rareori este abandonat blestematul viciu, mai ales cînd cineva a atins cel de al 32-lea an de viață, fără a se fi descotorosit de el. Diavolul îl orbește într-atîta încît, dacă a trecut de vîrsta de 33 de ani, îi e cu neputință să se mai schimbe. Ar putea, dar îi este extrem de greu să se oprească, e aproape imposibil“.* Si atunci se conturează în fața ochilor săi de apucat întru homofobie, soluția cea mai eficace, care ne arată cum chiar un „sfînt“ se poate transforma într-un criminal, care în plus practică și șantajul*: “În foc cu ei! Sunt cu toții sodomiți. Și săvîrșiți un păcat de moarte dacă încercați să-i ajutați“.* Își ia drept aliați în această demențială condamnare pe copiii care s-ar fi putut naște dacă cei incriminați nu ar fi evitat împreunarea heterosexuală: *„Nu este numai omicid, ci este și filicid. Peste capetele sodomiților se pot auzi strigătele îngrozitoare ale copiilor nenăscuți care cer «vendetta, vendetta, vendetta» împotriva taților lor sterili“ (4).*

Furia lui Bernardino — tipică prin argumentele, învinuirile și invectivele ei pentru mentalitatea homofobă a tuturor timpurilor — își avea rădăcina în ignoranță. „Sfîntul“ era convins că interesul erotic pentru propriul sex este un viciu, care se dobîndește prin molipsire sau influențe nefaste; nu-i trecea prin minte sau nu voia să accepte că ar fi o înclinare înnăscută cu nesfîrșit de variate forme de manifestare. Dar mai ales nu-și dădea seama că ființa umană, departe de a fi definită odată pentru întotdeauna, se află într-o perpetuă evoluție și are de aceea nevoie să-și reconsidere necontenit înțelegerea și cunoașterea de sine: în fața contradicțiilor de care se simte sfîșiat, omul cugetător nu va înceta niciodată să se întrebe ce și cine este.

Or, tocmai în epoca predicatorului sanctificat, europeanul străbătea una din cele mai furtunoase etape ale devenirii sale, aceea care făcea să se dezlănțuie în el stihii ce dormitaseră vreme de secole și a căror trezire avea să influențeze hotărîtor nu numai întreaga viață socială, dar și istoria lumii. Irumperii acestor stihii li se datorează înflorirea individualității, avîntul impetuos al artelor, îndrăznețele călătorii de explorare a necunoscutului planetar, cercetarea scrutătoare și cu imense consecințe a macrocosmosului, în fine progresul tehnic uluitor ce impulsiona revoluționar viața culturală a omenirii, înainte de toate, prin inventarea tiparului. Toate își aveau originea în faptul că omul, prin reprezentanții săi cei mai vrednici, ieșea de sub tutela religioasă, își asuma răspunderea destinului său și își croia îndrăzneț propriul său drum. Ce lupte lăuntrice și cîtă ardere sufletească vor fi alcătuit conținutul tainic al acestei cotituri!

Cele două Afrodite

Printre forțele interioare eliberate din captivitatea lor multiseculară era și homoerotismul cel îndelung oprimat. Prin el se deștepta și devenea activă o pornire consubstanțială firii umane, căreia nu i se îngăduise să-și spună cuvîntul într-un mod corespunzător ponderei sale în viața intimă a sufletului. Tensiunea acumulată în el prin prohibiția din afară și cenzura interioară cereau imperios putința de a se împlini conform naturii sale. De aici năvalnica și generalizata sa izbucnire care-l făcea pe Bernardino din Siena să tragă acel apocaliptic semnal de alarmă.

Pedepsirea iubirii interzise nu s-a întrerupt niciodată. Renaș-terea însăși, cu toate liberalismele ei, cunoaște, pe lîngă imensa prezență a acestei pasiuni, un șir continuu de condamnări și numeroase execuții. Cel puțin trei mari spirite renascentiste au stat la închisoare pentru învinuirea de sodomie: Leonardo da Vinci, Pomponio Leto și Benvenuto Cellini. Noutatea era că sistemul represiv juridico-religios își pierduse o mare parte din forța de a intimida spiritele și de a paraliza pornirile. Clasele de jos înfruntau pur și simplu primejdia, fără a se sinchisi de urmări, chiar știind cît de cumplite puteau fi acestea. Vehemența cu care aspirația erotică suprem tensionată își cerea realizarea, se dovedea mult mai puternică decît instinctul de conservare.

Mai activ în clasele suprapuse — aristocrație, burghezie, intelectualitate —, acest instinct sugera prudență, abilitate, rafinament. El dispunea de posibilitatea de a se ascunde îndărătul unei spiritualități care, cum pretindea Marsilio Ficino (1433-1499), era de fapt precreștină : platonismul, din care el, insuflîndu-i o nouă viață, făcea expresie filosofică a celor mai înalte aspirații renascentiste — neoplatonismul. Ceea ce fascina cu precădere în doctrina înțeleptului atenian era cultul prieteniei masculine pure, așa cum o fundamentase teoretic și trăise practic Socrate. În comentariul său la „Symposion“, care făcuse vîlvă la apariția sa și avea să fie neîncetat tradus în noi limbi și retipărit, Ficino nu șovăie să îngroașe acele idei ale cugetării platoniciene care sugerau superioritatea spirituală a iubirii dintre doi bărbați în raport cu Erosul heterosexual. Aceasta, spunea el, se consumă pe plan sufletesc și rodește în mod imaterial, în vreme ce atracția dintre sexele opuse se împlinește numai coborînd în materie și generînd alte trupuri. Că și homoerotismul poate descinde la nivel fizic îi era foarte clar filosofului, dar credința lui era că prin acceptarea unirii trupești se trăda nobila menire a iubirii pentru același sex. Așadar, în concepția lui Marsilio Ficino, adevăratul homoerotism, cel credincios tradiției socratice, nu putea fi decît sufletesc și spiritual. Alunecarea în sexualitate pîngărește o relație care, pentru a-și păstra înalta identitate și chemare, trebuie să cultive o puritate cerească.

Grecescul “Uranos” se traduce prin *cer* (ceruri). Or, Afrodita (sau echivalenta ei romană Venus) are, atît în concepția lui Platon cît și în cea neoplatonică, două ipostaze. Una, pămîntească și de larg uz popular, este legată de reproducerea speciei și de focul care se aprinde pentru a o face posibilă. Grecii îi adăugaseră adjectivul „pandemia“: aparținînd întregului popor. Cealaltă, cerească, al cărei nume va fi deci completat prin calificativul „urania“, este expresia unor aspirații care țintesc dincolo de exigențele elementare ale naturii fizice. Prin obîrșia și destinația ei, subliniază Ficino comentîndu-l pe Platon, unirea sufletească dintre doi bărbați ține de această a doua formă, elevată și elitară, a iubirii. Ea impune îndrăgostiților o foarte înaltă îndatorire, deloc ușor de îndeplinit, căci ea reprezintă prețul acelei fericiri intime unice care ia naștere cînd două ființe de sex bărbătesc își armoni-zează firile și se întregesc: o fericire care depășește cu mult voluptățile oferite de Afrodita pandemia, prea amăgitoare și trecătoare. E frustrant să trebuiască să constatăm că atît la Platon cît și la îndepărtații săi urmași neoplatonici homoerotismul feminin este cu desăvîrșire ignorat. Singurul

homoerotism vrednic de luat în considerație pare a fi pentru ei cel masculin. Ceea ce se poate explica prin faptul că abia spre mijlocul secolului XX avea să răsară o conștiință de sine lesbică, hotărîtă să se afirme și să se elibereze. E important de știut că pînă la încetățenirea termenului de homosexualitate, larg răspîndit doar după primului război mondial, conceptul pe care reprezentanții intelectuali ai homoerotismului îl opuneau trivialei și stigmatizantei „sodomii" invocate de popi, judecători și polițiști, era uranismul. Viitorul „homosexual" se chema înainte „uranian", sau „Urning", în limba germană, care respingea cu dispreț eticheta de „sodomit".

Între ideal și realitate

Concepția lui Marsilio Ficino, dătător de ton în umanismul renascentist, era împărtășită de cvasitotalitatea marilor spirite din Quattrocento și Cinquecento, și nu numai pe tărîmul cugetării și artelor, dar și pe acela al politicii. Devenise un fel de filosofie și etică semi-oficială, în numele căreia homoerotismul (care nu implică neapărat relație sexuală, fiind vorba înainte de toate de o înclinare sufletească) era curent cultivat în ochii tuturor. Nu se mai văzuse așa ceva din timpurile cînd Adrian și Traian, Seneca și Cicero, Horațiu și Vergiliu își duceau fără complexe și străini de orice ipocrizie, dubla lor existență erotică, cu prea evidenta precumpănire a atracției față de propriul sex. Cei mai iluștri reprezentanți ai Medicilor, familia domnitoare în Toscana, aveau, pe lîngă soție, și un prieten de inimă, firește mult mai tînăr decît ei.

Printre intelectuali și artiști viața matrimonială era o raritate. Aceștia preferau burlăcia încălzită de prezența unui amic și — în unele cazuri — pigmentată din cînd în cînd , mai mult de ochii lumii, cu cîte o mică aventură heterosexuală, de care bineînțeles biografii se vor agăța întotdeauna, pentru a dovedi „normalitatea" eroului lor; așa a fost, bunăoară, interpretată legătura dintre Michelangelo și Vittoria Colonna, absolut irelevantă din punct de vedere erotic, sau extravaganța sentimentală din tinerețea timpurie a lui Pico della Mirandola, care la 23 de ani, răpise — pentru cîteva ceasuri! — soția unuia din Medici. Își duceau existența socialmente neconvențională la adăpostul unei spiritualități care, postulînd castitatea, se arăta în consonanță chiar cu forma cea mai ascetică a creștinismului. La urma urmelor, nu trăise Mîntuitorul însuși într-o companie pur masculină, de zi și de noapte, și nu avea el un prieten personal, „ucenicul iubit", motiv de gelozie pentru Petru ? Din această perspectivă, un asemenea mod de viață fusese tot o formă de homoerotism, al cărui conținut uman posteritatea religioasă îl ocultase însă, supralicitînd pînă la absurd aspectul pretins dumnezeiesc al celui ce se numea, atît de semnificativ, „fiul omului".

De această stare de spirit, a unui creștinism platonicizat și homoerotic în sensul cel mai nobil al cuvîntului, era pătrunsă „Academia platonică", întemeiată de Cosimo de Medici în 1462 lîngă Florența și încredințată de el lui Marsilio Ficino, care încă nu împlinise 30 de ani: un centru de reflexie ale cărui strădanii de reactualizare a filosofiei platonice și a iubirii socratice legată de ea aveau să iradieze în întreaga Europă.

Coincidea această spiritualitate cu realitatea ființei din carne și sînge? Avem toate motivele să ne îndoim. A crede în realitatea sau posibilitatea pămîntesc-omenească a platonismului este ca și cum s-ar crede că omul poate trăi numai cu hrană spirituală și bînd din acea „apă a vieții" care este învățătura evanghelică. Chiar dacă unii mistici par a fi ajuns la acest grad de renunțare și spiritualizare, ei nu pot deveni un standard pentru condiția umană. Aceasta se definește, printre altele, tocmai prin felul cum știe să răspundă impulsurilor provenite de la instinctele vitale, bază a

existenței noastre trupești. Faptul de a nu se lăsa înrobit de ele nu îndreptățește cîtuși de puțin tratarea lor cu dispreț spiritual, ca și cînd n-ar fi decît piedici în calea omului spre realizarea superioară de sine. Înțelept asumate, ele se arată a fi infinit mai spirituale decît himerele –"idola mentis" ar fi spus Bacon — de care adesea ne lăsăm călăuziți în căutările noastre. Chiar și în pragul expierii pe cruce, Iisus își strigă setea, care desigur nu era o sete după „apa vieții", ci pur și simplu suferința unui organism deshidratat. Iar cel înviat, cînd se afla pe drumul Emausului, va împărți cina cu cei doi discipoli, deși, se pare, corporalitatea lui era una eterică.

Înstinctul (hetero sau homo)sexual nu stă cu nimic mai prejos în intensitate și importanță decît setea și foamea. Este și el un fel de sete sau de foame. Desigur, i se poate refuza satisfacerea, fără ca să se ajungă la dezastrele produse printr-o însetare și înfometare ce au depășit o anumită limită. Dezastrele au totuși loc pe un plan mai ascuns, intim, dar cu importante răsfrîngeri în sistemul nervos și în viața psihică. Refularea și frustrarea prelungite minează primejdios întregul echilibru al ființei, în care fac posibilă apariția celor mai amenințătoare complexe și chiar perversiuni. Nu fără temei spune un vechi și foarte cunoscut proverb francez: "Qui fait l'ange, fait la bête".. Renumitele ispite ale sfîntului Antonie, cu atîta fantezie zugrăvite de Grünewald sub forma fiarelor ce-l atacă pe pustnicul ostil sexualității, sunt un simbol etern și universal valabil al monștrilor ce pot lua naștere acolo unde această cerință a firii e violent oprimată.

Dar satisfacerea sexualității nu poate fi redusă grosolan la împreunarea unor organe. Există atîtea, și inclasificabile, forme în care (homo)erotismul se poate realiza! Unii simt, ce-i drept, nevoia să pătrundă în trupul persoanei iubite sau dorite, al partenerului, dar nu puțini sunt cei care-și exprimă pornirea erotică pe alte căi. Sensibilitatea lor sexuală se înscrie într-o străveche tradiție, de care poate că ei nici n-au habar. În Grecia de odinioară, în care de obicei se vede patria iubirii intermasculine, penetrarea era privită cu dispreț, ca incompatibilă cu un cetățean liber, mai ales cînd era vorba de cel penetrat, ceea ce firește nu o împiedica să aibă frecvent loc. Nu împotriva iubirii pederastice protesta codul etic antic, ci tocmai împotriva tratării partenerului ca substitut de femeie. Apropierea trupurilor sau un sărut pasionat (atît de des evocat în Dialogurile lui Platon sau în poezia lui Catul) erau deja o sursă îndestulătoare de voluptate, fără ca să fie necesară transformarea celuilalt în recipient pentru lichidul seminal. E adevărat că pictura de pe vasele grecești — de la epoca solonică pînă la cea elenistică — zugrăvește curent contactul pederastic anal, dar sunt nenumărate și scenele cînd cei doi parteneri apar față către față, în picioare, cu evidentă erecție, totuși într-o atitudine în care tandrețea face casă bună cu demnitatea.

La urma urmelor însă, asupra alegerii unei practici sexuale sau a alteia, nu e de căderea nimănui să rostească o judecată. În această privință Iisus a formulat în repetate rînduri avertismente foarte drastice la adresa celor grăbiți să condamne, în loc să facă din propria persoană obiectul prea severei lor moralități. În plus, el s-a ținut statornic departe de acel gen de probleme care, începînd cu apostolul Pavel, aveau să devină obsesie patologică pentru creștinismul organizat, iar asupra homosexualității a păstrat o desăvîrșită tăcere. Actul sexual ține de intimitatea cea mai profundă, am putea chiar spune sacră, a omului, și e comparabil ca atare doar cu rugăciunea, a cărei octavă inferioară o constituie. După cum adevărata rugăciune e cea izvorîtoare din ceea ce e mai autentic în ființă, tot așa actul sexual, la rîndul lui, formă de comunicare cu absolutul prin intermediul orgasmului, se săvîrșește în conformitate cu natura fiecăruia, în care nici legislatorul și nici sacerdotul n-au a-și vîrî nasul. Firește că actul sexual se poate degrada, dar oare rugăciunea cunoaște o altă soartă cînd devine formalitate, rutină și mască fățarnică?

Antecedente prerenascentiste

Că neoplatonicii Renașterii nu erau și nu puteau fi „uși de biserică“ ne-o sugerează înainte de toate precedentul istoric atestat de Dante (1265-1321) în „Divina comedie“. Cei doi iluștri intelectuali care-i fuseseră în tinerețea sa maeștri, Brunetto Latini (în filosofie) și Guido Guinizelli (în arta poetică), între timp răposați, apar ca personaje ale acestei epopei, primul în Infern, iar celălalt în Purgatoriu, pentru a fi avut legături erotice cu persoa-ne de același sex. Or, dacă în prag de „trecento“, cînd zorii Renaș-terii abia dacă mijeau în noaptea medievală, gînditori și artiști de o asemenea anvergură urmau îndemnul pornirii naturale, deși știau ce riscă atît în lumea aceasta cît și în cealaltă, cu atît mai mult aveau s-o facă cei ce trăiau într-o epocă de îndrăzneli înnoitoare.

Dante însuși dă, abil dar foarte transparent, binecuvîntarea sa înclinării condamnate de Biserică, în ciuda atotputerniciei acesteia. Nu numai că n-are nici cel mai mic reproș de făcut celor doi care-i călăuziseră primele căutări, dar se întreține cu ei, pe acele tărîmuri ale lumii de dincolo, plin de afecțiune admirativă și punîndu-le în lumină exclusiv măreția: adevărată solidarizare !

Ba mai mult: și-l alesese ca ghid și însoțitor de drum, în această călătorie simbolică, pe poetul Vergiliu, care pe lîngă că era un „păgîn“, nu-și ascunsese deloc homosexualitatea, cîntată de el în „Egloge“ (mai ales prin figura lui Corydon, păstorul îndrăgostit de junele Alexis) și în unele episoade din „Eneida“ (îndeosebi prin sublima și tragica iubire dintre Nisus și Eurialus).Pentru cine se transpune în starea de spirit a scriitorului, nevoit să creeze în timpurile cînd tocmai lua ființă sinistra Închiziție, curajul lui Dante de a se solidariza cu „păcatul strigător la cer“ și cu unii dintre glorioșii lui reprezentanți, are valoarea unui adevărat manifest. Nu se poate afirma cu deplină siguranță că această înclinare erotică îi era și lui proprie, dar nici nu se poate contesta. Chiar dacă nu aceasta îi era firea, se ridicase la acea înțelegere și putere de cuprindere spirituală, care ni-l înfățișează ca învingător al fobiei sodomite patronate de Biserică. Felul de-a dreptul provocator în care s-a angajat alături de cei ce încălcaseră una din cele mai categorice interdicții religioase, conferă o lumină în plus măreției sale scriitoricești și umane.

Un amănunt foarte grăitor: pînă la „Divina Comedie“ nu se știuse că Brunetto Latini și Guido Guinizelli fuseseră închinătorii homoerotismului. Revelînd primul adevărata lor natură, Dante se comportă ca adevărat inițiator a ceea ce azi numim „coming out“, adică ieșirea din clandestinitate și înfruntarea opiniei publice. De unde putea însă el cunoaște aceste lucruri, atît de intime? Sursa nu putea fi decît una singură: contactul nemijlocit cu aceștia, în prima sa tinerețe. Ce caracter va fi avut un asemenea contact nu e greu de imaginat. Așadar: dacă deja în Trecento, cînd asuprirea religios-juridică era incomparabil mai crîncenă, iubirea intermasculină era trăită în plinătatea ei, deși în taină, cum avea ea să nu-și ceară toate drepturile, inclusiv cel de a ieși la lumina zilei, într-o epocă a celor mai mari deschideri și îndrăzneli, și mai ales a întîlnirii cu valorile și splendorile „păgînismului“ grec.

Probleme de conștiință

Pe de altă parte însă, nu sunt de subestimat mustrările religioase de cuget care vor fi însoțit , la mai toți reprezentanții Renașterii marcați cu acest semn, faptul de a se ști altfel decît ceilalți, chiar dacă erau hotărîți să-și urmeze firea și nutreau convingerea că felul lor de a iubi era superior celui comun. Un singur caz de indiferență religioasă poate fi citat printre aceștia: cel al pictorului Giovani

Antonio Bazzi(1477-1549), atît de identificat cu pasiunea sa și fără teamă în a o practica, încît se afișa în lume cu numele ce-i fusese dat în derîdere și cu care a intrat, destul de glorios, în istorie: Il Sodoma. În cei mai mulți dintre ei trăia însă o pietate sinceră, însemnată bineînțeles de tradiția care făcuse din sperietoarea sodomită păcatul cel mai strigător la cer. Descătușarea nu alunga devoțiunea, ci se producea în ciuda ei și coexistînd cu ea, ceea ce genera o tensiune, ba chiar o sfîșiere lăuntrică ușor de imaginat. Tipică pentru starea de spirit a homoerotismului renascentist este nu nepăsarea cinică a lui Bazzi-Sodoma, ci angoasa lui Michelangelo la gîndul că tainica-i înclinare, devenită însă publică prin glorificarea sculpturală a nudității masculine, l-ar putea face să intre în conflict cu voința divină. Din asemenea probleme de conștiință a putut lua naștere suprastructura spirituală extrem de rafinată și idealistă a Renașterii. Era menită să constituie contraponderea răscumpăratoare la starea de fapt denunțată de Bernardino da Siena, Savonarola și alți predicatori apocaliptici. Ea trebuia să împace sufletul tulburat, dacă nu cu trupul cel rebel, măcar cu o gîndire capabilă să înțeleagă, să justifice și să armonizeze ceea ce lumea, din ignoranță, condamna, iar biserica demoniza.

Dar ce se înțelegea pe atunci prin sodomie? Nenumăratele documente existente sunt unanime în a defini păcatul cel cumplit nu în termeni psihologici, care i-ar fi detectat obîrșia într-o înclinare sufletească, ci referindu-se exclusiv la forma cea mai grosolană a împreunării trupești: penetrarea anală, în a cărei cercetare medicii și judecătorii timpului, obsedant preocupați să precizeze rolul activ sau pasiv al fiecăruia din parteneri, atinseseră un consi-derabil rafinament. Idealismul și lărgimea de vederi îngăduiau însă corifeilor Renașterii să-și dea seama că ceea ce opinia publică, biserica și autoritățile considerau drept semn distinctiv al iubirii dintre doi bărbați era departe de a-i constitui esențialul și de a-i epuiza conținutul. De fapt, genul de contact incriminat nu avea, în ochii lor, nimic comun cu iubirea în sine, căci el se poate produce în condițiile unei absențe totale a acestui sentiment. Dacă raportul zis sodomit survine totuși în cadrul unei autentice iubiri, el este un derivat, un efect colateral. Or, aceasta n-a fost niciodată luată în considerație nici de biserică și nici de lege, în fixația lor sodomită pentru care nu conta decît efectuarea amintitei penetrări. Nici statul și nici Biserica n-au văzut vreodată în relația de tip homosexual o formă a iubirii care, chiar dacă ia forme aberante (dar nu mai mult decît cealaltă formă, cea social acceptată), rămîne totuși cea mai sacră legătură care poate uni două ființe.

Pentru gînditorii neoplatonici ai Renașterii tocmai unirea sufletelor definea iubirea homoerotică pe care ei o puneau de asupra celei ce anima vulgul. Si nu numai că o puteau perfect concepe în afara brutalei posesii carnale, dar îi vedeau posibilă realizarea conformă cu menirea ei numai în măsura în care se menține, statornică și incoruptibilă, pe planul înaltelor aspirații: prin îndrăgostirea de sufletul celuilalt, spre unirea cu divinul din care el este creat și pe care-l cuprinde tainic. Apărînd în fața lumii ca prietenie pură, homoerotismul se înarma cu o platoșă care, dacă nu putea împiedica suspiciunile, îl apăra totuși de orice atac direct. Așa s-a impus iubirea socratică în Italia secolelor XV și XVI. De vreme ce purtătorii ei respingeau neoplatonic exact ceea ce făcea din iubirea intermasculină o crimă împotriva naturii și a divinității, simțămîntul exaltat de ei se putea manifesta fără nici cea mai mică teamă. Ca formă neîntinată de spiritualitate, homoerotismul se vedea pe deplin îndreptățit să existe alături de heteroerotism, bucurîndu-se în plus de superioritatea conferită de castitate. Deoarece relația care se putea înfiripa între bărbat și femeie avea în mod inevitabil o conotație sexuală, o legătură pur spirituală putea lua naștere, cu precădere, doar între persoane aparținînd aceluiași sex, în vedere fiind avut bineînțeles doar cel masculin.

Ca atare, prietenia dintre doi bărbați apărea a fi tărîmul pe care devenea posibilă realizarea cea mai deplină a iubirii în sensul ei ideal. Biserica nu putea obiecta cu nimic în fața unui homoerotism ca acesta, botezat de Platon și binecuvîntat de Iisus. Înterpretarea dată de Marsilio Ficino platonismului era pătrunsă de atîta fervoare religioasă, încît una din operele sale de bază a putut fi intitulată „Teologie platonică“ (ceea ce desigur l-ar fi umplut de stupoare pe filosoful atenian, mistic în felul său, la modul abstract și intelectual, dar fără cucernicie). Aceasta era cel puțin fațada. Ce se petrecea în realitate îndărătul ei nu putem ști și nici n-are vreun rost să căutăm, dacă nu se oferă de la sine fapte care să arunce o lumină mai deosebită asupra felului cum arăta relația dintre teorie și practică, dintre năzuința sufletească și imboldul senzual, dintre ceea ce se vede și ceea ce nu se vede.

Omul dindărătul ideilor

Chiar dacă faptele și documentele edificatoare nu strălucesc prin abundența lor — căci ceea ce constituie sau privește o taină trebuie să rămînă tăinuit — ele sunt întru totul suficiente cercetătorului care scrutează trecutul și oamenii cu un ochi format. Opace pentru cine le privește din afară, străin de conținutul intim și real al aparențelor atît de des înșelătoare, detaliile biografice, mărturiile contemporanilor, scrisorile păstrate, fie toate acestea cît de modeste, sumare sau discrete, devin transparente cînd sunt contemplate cu intuiția pe care o conferă familiaritatea cu fenomenul în cauză. Unui „neinițiat“ corespondența lui Marsilio Ficino (dacă bineînțeles ajunge la ea) nu-i va spune mare lucru, mai ales că e scrisă în latină. Pe lîngă ininteligibilitatea acesteia pentru omul modern, necunăscător al limbilor așa zise moarte, mai e și solemnitatea ei, care pare s-o facă incompatibilă cu destăinuirile intime. Impresie cu totul falsă, dezmințită încă din secolul IV de către Augustin: în renumitele sale „Confesiuni“, descria tocmai în limba lui Caesar și Cicero, exaltările sale homoerotice de tinerețe, de care, prin convertirea la creștinism, avea să se căiască (ceea ce va determina Biserica de Răsărit să nu-l accepte ca „sfînt“, ci numai ca „fericit“).

Or, cel puțin pînă în secolul XVI latina n-a încetat a sluji ca instrument esențial în comunicarea epistolară (și s-ar putea și orală) dintre spiritele cultivate, înainte de toate într-un cadru duhovnicesc. Cele mai alese și mai tainice gînduri își găsesc expresia lor adecvată tocmai în această limbă, care în ciuda înfloririi limbilor naționale, era departe de a fi „moartă“. În ea își mărturiseau afecțiunile reciproce călugării în care izolarea de celălalt sex favoriza cultul prieteniei homoerotice. Foarte viu în secolele XI-XIV — pe parcursul cărora se detașează, prin ardoarea sentimentului și noblețea expresiei, scrisorile unor „sfinți“ ca Anselm de Canterbury sau Aelred de Rievaulx — acest cult va cunoaște o culminație în scrisorile de dragoste ale marelui umanist Erasmus din Rotterdam, călugăr catolic cu înclinări eretice în toate privințele, inclusiv cea sexuală.

Corespondența lui Marsilio Ficino este o parte componentă a acestei tradiții epistolare homoerotice, cultivată de nenumărați slujitori ai spiritului. Adresîndu-se prietenului iubit și dorit, el putea deschide băerele unei inimi constrînse la tăcere atunci cînd avea cuvîntul — și-l avea aproape continuu — rațiunea platonică sau teologală. Cercetătorului cu adevărat interesat de problemă și neostenit în căutarea-i, tocmai aceste scrisori îi revelează intimitatea adîncă a ilustrului gînditor renascentist, imperceptibilă în scrierile sale teologico-filosofice, unde apare, sublimată pînă la nerecunoaștere, sub formă de viziune ideală. Aici se descoperă omul aflat îndărătul ingenioaselor construcții metafizice. Filosoful idealist, esotericul și preotul care era, lasă să iasă brusc la iveală,

vibrînd cu pasiune, adevărul său uman: puternica și foarte pămîntească atracție simțită față de mult mai tînărul Giovanni Cavalcanti, căruia îi închina Comentariul său la „Symposion“-ul lui Platon. Rezultă din aceste scrisori o anumită reținere, dacă nu chiar o răceală, din partea celui pe care, în exaltarea sa sentimentală, Ficino îl numea „amicus unicus“, ceea ce însă nu făcea decît să-i aţîţe pasiunea, conform unei bine cunoscute și universale legi a Erosului.

În istoria culturii acest Cavalcanti n-a lăsat absolut nici o urmă. Nimic comun între el și acel Guido Cavalcanti, căruia, cu aproape două secole înainte, Dante îi închina „Vita nuova“. Si totuși Ficino își aureolează tînărul amic făcîndu-l, nu numai dedicatar al „Comentariului“, dar și personaj al acestuia: unul dintre cei care, ca la Platon, rostesc cuvîntări în care dau glas concepției despre iubire. Cum din timpuri imemoriale se întîmplă, pasiunea înfrumusețează și hiperbolizează. Virtuțile, plăsmuite la focul dorinței, ea le proiectează asupra unui obiect a cărui banalitate sau ale cărui limite nu le mai vede, într-atît de orbitor e efectul frumuseții fizice. Pe aceasta, pare-se, Cavalcanti o poseda cu prisosință.

N-avem nici un motiv să credem că dorul lui Ficino după frumosul și glacialul său „eromenos“ n-ar fi avut un caracter senzual și că nu tindea spre o unire cu celălalt, indiferent de forma pe care aceasta ar fi luat-o, și care probabil că nu s-a produs. Dar realizarea sau nerealizarea fizică a sentimentului e cu totul lipsită de importanță. Ceea ce contează este că sensibilitatea masculină putea vibra în modul acesta, în care era virtual cuprinsă și contopirea totală cu ființa dorită, căci numai așa este omenesc să se întîmple; inumană și frustrantă, refularea are loc atunci cînd frica (de o entitate spirituală imaginată, de o autoritate sau de sine însuși) împiedică trăirea deplină a propriei umanități. După cît se pare, în acest complex psiho-sexual își avea neo-platonismul ficinian una din rădăcinile sale. Prezentări biografice complet străine de problematica homoerotică pomenesc totuși nefireasca fugă a lui Ficino de tot ce i-ar fi solicitat sexualitatea. Sfînt din lașitate?

Nici nu e posibil a spune că acum cinci sute de ani omul putea face abstracție de acest îndemn al firii cu o ușurință pe care ulterior ar fi pierdut-o. Își putea silui sau mortifica firea, cu răsfrîngeri funeste în întreaga ființă, dar nu putea dezrădăcina ceea ce natura însăși a sădit în el, la adîncimi insondabile prin abisalitatea lor. Atracția erotică și nevoia de a-i da curs reprezintă una din constantele fundamentale ale ființei umane, absolut trans-istorică, precum foamea și setea. Asemenea lor, ea nu cunoaște variații, în funcție de epocă, relații sociale, ideologie sau profesiune de credință. Acestea pot, e drept, s-o asuprească, dar din adîncurile unde a fost exilată sau întemnițată ea va continua să se dezvolte și să acționeze, îndreptîndu-se fie spre implozie, fie spre explozie. Iată de ce faptul că mintea lui Ficino plana în sfere spirituale foarte rarefiate nu poate fi cîtuși de puțin considerat semn de carență senzuală și sexuală; el exprimă mai degrabă încercarea de a sublima o patimă în legătură cu care nu avea o conștiință împăcată. Prejudecățile sociale, multele secole de oprimare și teroarea religioasă puteau marca chiar un cuget care aducea o contribuție dintre cele mai însemnate la eliberarea spirituală a omului.Traducîndu-l și comentîndu-l pe Platon, restituia omenirii așa zisul păgînism, dar voia să fie socotit mai departe fiu și slujitor credincios al Bisericii. Contradiția e probabil inerentă condiției umane însăși...

Va fi reușit Ficino să impună firii sale, pe care scrisorile o revelează neechivoc ca pătimașă și posesivă, neîndurătoarea lege a abstinenței neoplatonice? Acest aspect rămîne învăluit într-o taină asupra căreia e inutil să conjecturăm. Stim însă că preconiza reguli de viață practică foarte sănătoase (cumpătare în toate, evitarea mîncărurilor grele și a băuturilor, activități în mijlocul naturii) și cu totul neobișnuite pentru acele vremuri de excese, reguli inspirate din tradiția monahală și orientală.

Descoperise desigur în ele un mijloc de a tempera chemările stingheritoare ale simțurilor. (5)

Pe de altă parte însă, este în afara oricărei discuții că pentru contemporanii lui Marsilio Ficino felul de viață al celor ce alcătuiau Academia Platonică, prezidată de el timp de trei decenii, nu era decît homosexualitate pios camuflată. Ne putem face o idee despre această reputație din cea de a șaptea satiră a lui Lodovico Ariosto (1474-1533), autorul renumitei epopei „Orlando furioso“:

Onoran male avventurose etade
chè le virtudi che non abbian misti
vizi nefandi si ritrovan rade.
Senza quel vizio son pochi umanisti
che fè Dio a forza non che persusasi
di far Gomorra e i suoi vicini tristi (6).

O italiană prea arhaică, pentru a fi ușor înțeleasă, dar din care reiese totuși clar că doar puțini umaniști nu s-au molipsit de viciul Gomorei...

Un Mozart al gîndirii

Exact în anul în care lua naștere Academia platonică florentină, venea pe lume o ființă al cărei nume avea să rămînă peste secole simbol al precocității, inteligenței și culturii enciclopedice*: Pico della Mirandola (1463-1494).* Într-o viață cu patru ani mai scurtă decît cea a lui Mozart și al cărei punct culminant era atins deja în jurul vîrstei de 25 de ani, făcuse dovada unor capacități intelectuale și spirituale cu mult superioare posibilităților pînă atunci cunoscute ale omului. Uluind contemporanii, care-l numeau „la Fenice degli ingegni“(pasărea Phoenix a talentelor), miraculosul tînăr avea să continue a fi evocat ori de cîte ori cineva stîrnea admirație prin vastitatea cunoștințelor. Dar numele său era destinat să semnifice și depășirea granițelor în lăuntrul cărora se mișcă insul normal dotat. Căci, solicitat peste o anumită măsură în ce privește amploarea cunoștințelor, acesta își poate justifica lacunele sau ignoranța printr-o exclamație înrădăcinată în toate marile culturi: „Nu sunt un Pico della Mirandola!“

Imensitatea celor citite și asimilate, ușurința în învățarea limbilor, printre care ebraica și araba, o memorie ce părea să o anticipe pe cea a computerelor de azi – toate acestea pălesc în importanță pe lîngă îndrăzneala sa spirituală. Dîndu-și seama de unilateralitatea și îngustimea creștinismului vremii sale, mai ales în forma sa catolică, făuri planul unei împăcări a marilor religii în cadrul unei gigantice întîlniri la Roma a reprezentanților lor, plan de-a dreptul revoluționar pentru acea vreme, și cutezător chiar pentru a noastră. Se simțea împins s-o facă înainte de toate în virtutea unei convingeri maturizate în el cu fenomenală rapiditate, dar și pentru că se considera chemat de destin să împlinească menirea înscrisă în însuși numele său: un conte de Concordia era acest Pico, originar de la Mirandola, o localitate între Modena și Ferrara, iar ceea ce el urmărea era tocmai să facă diferitele religii, în necontenită și absurdă ceartă, să concorde între ele printr-o abordare rațională a problemelor litigioase. Averea de care dispunea ca vlăstar al uneia din marile familii ale Italiei, îi permitea să-i asigure pe oaspeții ce veneau de departe că este gata să le suporte cheltuielile de călătorie.

Întîlnirea plănuită se anunța de proporțiile unui sinod ecumenic, pe care, în mod obișnuit, numai cea mai înaltă instanță bisericească sau statală și-ar fi putut îngădui să-l convoace — de n-ar fi fost

decît imensele probleme practice ale organizării, dar cîte mai erau pe lîngă ele. Or, inițiatorul era doar un tînăr de 24 de ani care, acționînd pe cont propriu, deja lansase invitații în toată Europa și se pregătea curajos să înfrunte dificultățile unei asemenea întreprinderi. Ca bază de discuție el redactase două texte fundamentale — cele prin care avea să intre în istoria culturii. Unul cuprindea 900 de teze în care erau formulate, adesea provocator, toate acele probleme religioase care, suscitînd opinii contradictorii, împiedicau omenirea să se unească în numele unei spiritualități comune: adevărată anticipare a ceea ce avea să facă Luther, aproape un secol mai tîrziu, dar din cauza antipapismului său vehement, nu și cu aceeași lărgime a vederilor. Celălalt document era cuvîntarea prin care intenționa să deschidă lucrările întrunirii și care a rămas ca un nepieritor manifest al umanismului renas-centist: " Oratio de hominis dignitate" (Cuvînt despre demnitatea omului), unde se afirmă pentru prima oară dreptul omului de a fi prețuit înainte de toate pentru faptul însuși de a fi om, cu toate libertățile ce decurg dintr-o asemenea cinstire a persoanei, a individului. Cu trei secole înaintea revoluției franceze care proclama drepturile omului și cetățeanului, această profe-siune umanistă de credință suna de-a dreptul scandalos, cu toată grija lui Pico de a nu șoca susceptibilitatea teologică a autorităților eclesiastice.

Binecuvîntarea papală era indispensabilă pentru ca o acțiune privată, cu implicații religioase atît de importante, să poată demara. De bună credință și convins că inițiativa sa nu poate decît servi atît catolicismului cît și umanității, Pico aștepta încuviințarea de sus, de care depindea intrarea pregătirilor în faza lor finală. Dar iată că papa, Înocențiu VIII, nu numai că nu-și dădu binecuvîntarea aprobatoare, dar — la sugestia comisiilor însărcinate cu studierea tezelor — îl găsi pe Pico vinovat de erezie. Cum o asemenea învinuire, emanată în plus de la forul suprem, putea avea urmări tragice pentru cel incriminat, Pico fugi în Franța. „Mîna lungă" a centrului de la Roma îl ajunse însă pe ereticul fugar înainte ca acesta să sosească la Paris. După arestarea înlesnită de autoritățile franceze, urmă întemnițarea în fortăreața de la Vincennes. Destinul se îngriji totuși ca oasele lui Pico să nu putrezească acolo, cum foarte lesne s-ar fi putut întîmpla. Înainte însă de a-i urma firul vieții, să ne aplecăm puțin, căci este de mare importanță, asupra celui ce i-a salvat-o.

O paranteză: Magnificul ocrotitor

Salvarea veni datorită intervenției providențiale a celui care, prin uriașa-i personalitate, precum și prin puterea sa politică, a marcat întreaga Renaștere florentină: Laurențiu cel Magnific (1448-1492). Dacă Renașterea a putut ajunge în Florența la o înflorire care a rămas neegalată în lume, este pentru că s-a bucurat de sprijinul și ocrotirea lui. Un sprijin izvorînd dintr-o înțelegere congenială a ceea ce gîndeau și făureau marile ei spirite, precum și dintr-o generozitate fără limite. Si o ocrotire netemătoare în fața amenințătoarei puteri bisericești, care vedea în ideile și acțiunile mai cutezătoare ale corifeilor Renașterii tot atîtea provocări la propria-i adresă.

Faptul că era căsătorit și avea copii nu-l împiedica să se simtă magnetic atras de protagoniștii scenei neoplatonice florentine, care, nedoritori să întemeieze familie, preferau prietenii masculine învești mîntate în toga iubirii socratice și neprihănite. Familia lor era Academia de la vila Carreggi de lîngă Florența, unde, cu fervoare religioasă și aidoma unor cavaleri ai Gralului, oficiau, în sensul cel mai literal al cuvîntului, cultul lui Platon, sub călăuzirea marelui sacerdot al neoplatonismului care era Marsilio Ficino. Laurențiu nu avea nevoie de fantezie ca să-și imagineze ce se putea petrece într-o societate exclusiv masculină care făcea din cultivarea homoerotismului, fie el și platonic, o

adevărată religie. Dar mai ales își va fi închipuit ce trebuia să se gîndească despre extra-va-ganta comunitate într-o societate în care păcatul sodomitic era obiectul unor foarte aspre pedepse — printre acestea:tăierea mîinilor — de el însuși sancționate, în calitatea-i de domn al cetății.

Extrem de punitivele legi antihomosexuale nu erau, firește, creația lui Laurențiu. Asemănătoare celor de la Roma, Veneția sau Parma, ele erau expresia unei atotputernice și generalizate mentalități, activ alimentată de autoritățile bisericești, pentru care sodomia constituia crima supremă. Laurențiu făcea tot ce depindea de el pentru a îndulci atmosfera de intoleranță. Patronarea Academiei platonice era un foarte clar semn dat de el celor însărcinați cu urmărirea și pedepsirea iubirii prohibite. Iar acest semn s-a dovedit atît de eficace încît a declanșat ofensiva doctrinară și pastorală a celui mai fanatic dintre propovăduitorii timpului, călugărul Savonarola. În paranoica-i convingere că Dumnezeu însuși l-a învestit cu misiunea de judecător al abaterilor de la litera învățăturii creștine, acesta nu cruța nici Vaticanul în fulminantele sale predici (ceea ce avea să-i atragă peste cîțiva ani arderea pe rug ca...eretic). Pentru cel ce putea avea o asemenea cutezanță, criticarea casei domnitoare a Medicilor nu era o chestiune de curaj, ci de împlinire fără compromisuri a unei misiuni divine. Virulența homofobiei sale se lua la întrecere cu cea a lui Bernardino din Siena. Ofensiva dezlănțuită de Biserică împotriva domnitorului florentin luă proporții ce se voiau nimicitoare prin excomunicarea acestuia, urmată de declarația de război din partea papei Sixtus VI, care era nu numai căpetenie bisericească, dar și șef de stat cu mijloacele militare de rigoare.

Dar Laurențiu nu s-a lăsat intimidat nici de tunetele și fulgerele ce veneau de la amvonul bisericii San Marco și nici de anatema aruncată asupră-i de către „vicarul lui Hristos“, cu crucea într-o mînă și cu spada în cealaltă. El și-a urmat neabătut incomparabilul său drum, mai puțin în virtutea averii și puterii politice, cît prin forța și integritatea caracterului său. Nu s-a gîndit niciodată să se distanțeze de numeroșii săi prieteni a căror viață privată, pe lîngă că suspectă în ochii autorităților, era uneori chiar direct incriminată. În asemenea împrejurări, el își rostea greul și salvatorul său cuvînt, grație căruia bunăoară, un *Angelo Poliziano (1454-1494)* și-a putut desfășura în libertate opera-i de poet și erudit, în ciuda aventurilor erotice producătoare de scandaluri.

Să fi făcut și Laurențiu Magnificul parte dintre cei marcați cu semnul lui Ganimede? Cu neputință de răspuns. Întimitatea lui sexuală rămîne o mare enigmă prin această contradicție, ca să nu zic duplicitate, fundamentală a existenței sale: devotat vieții de familie, dar și unei prietenii desăvîrșite cu grupul homoerotic de la Academia platonică. Dar că farmecul juvenil și masculin exercita un puternic efect asupră-i, mai ales cînd se asocia cu nobile însușiri spirituale, este un fapt biografic incontestabil. E ceea ce l-a făcut să-l ia în casa sa pe adolescentul și deja promițătorul Michelangelo, pe atunci în vîrstă de 15 ani, care a trăit timp de doi ani ca membru al familiei. Homosexualitatea neechivocă a artistului ar putea firește, arunca o lumină asupra a ceea ce-l impulsiona din adîncuri insondabile pe Laurențiu; orice s-ar stabili pe bază de speculație psihologică sau psihanalitică n-ar fi totuși decît o ipoteză, căreia nici o dovadă sau mărturie nu i-ar veni în ajutor.

La fel de enigmatică, în ciuda unor aparențe aproape acuzatoare din perspectivă homofobă, rămîne amiciția sa de-a dreptul provocatoare cu Angelo Poliziano, ale cărui preferințe erotice erau larg cunoscute. Pe lîngă traduceri și poezii originale în spiritul elevat al timpului, acesta scria și răspîndea versuri ca acestea, din „Epigramele grecești“, dedicate acelor „fanciulli“ a căror generozitate senzuală o solicita:

„Coboară-ți privirile din cerul tău spre mine

Cînd brațele-mi înlănțuie pe tînărul dorit,
Dar fără a mă invidia, o, Jupiter,
Si eu pe nimeni, la rîndu-mi, voi invidia.
Fii mulțumit, o, Jupiter, cu Ganimede-al tău
Si lasă-mi-l pe Chiomadoro cel magnific,
Ce mult mai dulce decît mierea e.
De trei, de patru ori ferice sunt!
Căci de adevăratelea te-am sărutat
Si săruta-voi iarăși buzele-ți,
Prea suav tînăr!
Unește-ți limba cu a mea...(7)

În „Stanze per la giostra“, dedicate lui Giuliano de Medici, fratele lui Laurențiu, va cînta răpirea lui Ganimede de către Jupiter, fapt mitologic devenit simbol renascentist al iubirii de adolescenți și evocat de numeroși artiști ai acelui timp, începînd cu Michelangelo:

„În lebădă sau ploaie de-aur se preface Jupiter
Ori ca păstor sau șarpe se înfățișează,
Pentru a-și potoli nevoia de amor;
Iar cînd aceasta-o cere,
În acvilă el se transformă,
Răpindu-l și-nălțîndu-l în tării
Pe Ganimede cel cu părul blond
Si capu-ncununat de chiparoși,
Si-al cărui trup e doar cu-o iederă încins. (8)

Conflictele sale cu poliția de moravuri — consemnate în arhivele cetății și scoase la iveală de investigatori zeloși ai homosexualității în Renaștere — alungă orice îndoială în legătură cu trăirea reală a celor poetic imaginate. Nu-i era însă de ajuns să-i cînte pe adolescenții seducători; prin drama „Orfeu“, din care mai tîrziu avea să se inspire Monteverdi, a ținut să-și afirme și misoginia: evoca pentru prima oară, după „Metamorfozele“ lui Ovidiu, uciderea legendarului bard de către menadele care se răzbunau pe Orfeu, pentru a fi preferat ademenirilor lor farmecul adolescenților traci. În comentariul poetic al acestui deznodămînt tragic sunt compătimiți bărbații incapabili să reziste seducției sexului opus:

„De a femeilor iubire să nu îmi pomenească
Cine acum cu mine dorește a vorbi.
Nefericit, bărbatul ce se tulbură,
Se bucură sau se-ntristează,
Cînd o femeie l-a vrăjit, și de-al ei drag
Viața-n libertate o jertfește,
Sau crede-n gesturile și în vorbele
Menite să-l îmbete.
Ca frunza cea de vînt purtată,
Ba chiar și mai ușoară, e femeia.
Necontenit dorințele își schimbă;

O-atrage dispreţuitorul,
Iar credinciosului i se refuză:
Ca valurile îi este sufletul.
De toate acestea Jupiter dă mărturie,
El ce pe Ganimed în ceruri îl iubeşte,
Precum Apollo pe Hiacint aici.
Hercule însuşi se predă amorului cel sacru:
Învingător al monştrilor, învins de Hilas.
Îi sfătuiesc aşadar pe căsătoriţi
De ale lor soţii să se despartă
Si să-nceteze a mai umbla după femei. (9)

Atît de intens va fi fost homoerotismul lui Poliziano, încît tradiţia a atribuit moartea sa, cu totul neaşteptată, febrei de care fusese cuprins din cauza iubirii neîmpărtăşite pentru un frumos tînăr florentin. De nu e adevărat, e totuşi plauzibil...

Acest sumar portret biografico-erotic al lui Poliziano — homo-sexualul cel mai declarat dintre neoplatonicii de la Florenţa — e de natură să sugereze o explicaţie corespunzătoare a excepţional de strînsei sale prietenii cu Laurenţiu Magnificul. I se opune însă un alt gen de explicaţie, nu mai puţin verosimil, cu rădăcini într-un eveniment de importanţă crucială pentru viaţa ilustrului principe italian: tentativa de asasinat întreprinsă împotriva acestuia de către familia rivală Pazzi, cu sprijinul Papei, şi căreia avea să-i cadă victimă fratele său foarte iubit Giuliano. Dacă el scăpase doar uşor rănit, era pentru că tînărul Poliziano se interpusese între el şi conspiratori, creîndu-i posibilitatea să se refugieze în sacristia bisericii Santa Maria del Fiore, unde avea loc sîngerosul eveniment, chiar în timpul slujbei. Or, marele suflet care era Laurenţiu ştia ce înseamnă recunoştinţa.

În ipoteza că era un heterosexual ireductibil, cu obişnuita distanţare interioară faţă de homosexualitate, el făcea dovada unor vederi neobişnuit de largi, deoarece se arăta capabil să acorde înţelepciunii, ştiinţei şi artei lui Poliziano infinit mai multă importanţă decît înclinării erotice native a acestuia. Ce tată „normal“ şi-ar încredinţa odrasla unui pederast? Ei bine, Laurenţiu făcu din Poliziano educatorul fiului său Piero, în care calitate poetul avea să-şi ducă viaţa în chiar palatul Medicilor. Clarice Orsini, soţia prinţului, nu fu însă deloc încîntată. Bigot catolică, vedea în alegerea impusă de soţul ei o intruziune a păgînismului într-o atmosferă de familie pe care şi-o dorea pios şi riguros creştină. Laurenţiu nu se lăsă impresionat de obiecţiile consoartei, astfel încît Poliziano îşi începu activitatea, în virtutea căreia devenea ca şi un membru al familiei domnitoare. Însemnătatea şi atribuţiile sale în acel cadru par însă a fi depăşit cu mult funcţia pedagogică. Nu fără temei i se spunea „umbra lui Laurenţiu“.

E tocmai ceea ce stăpîna casei n-a mai putut suporta. Nu cunoaştem amănuntele conflictului care a izbucnit între ea şi Poliziano, un conflict care probabil mocnea de la bun început. Toate biografiile văd însă în el motivul pentru care poetul educator a fost nevoit să părăsească palatul Medicilor şi să plece într-un fel de exil. Evenimentul nu-l miră pe oricine încearcă să-şi imagineze ce trebuie să fi însemnnat prezenţa unui bărbat cu firea lui Poliziano în mijlocul unei familii de tip tradiţional, în care, pe de asupra, soaţa şi mama asculta cu sfinţenie de poruncile Bisericii. Laurenţiu a cedat, pentru a evita scandalul şi a calma situaţia, dar nu s-a gîndit nici o clipă să renunţe la prietenul său şi educatorul fiului. Fusese din parte-i o acceptare tactică şi de formă. După cîteva luni, Poliziano era chemat la Florenţa, pentru a-şi relua funcţia de pedagog pe lîngă Piero. Caracterul săritor şi

generos al lui Laurențiu avea să se manifeste și față de Pico della Mirandola, cînd acesta devenise victimă a furiei papale.

Sfîrșitul timpuriu al unui geniu precoce

Cînd Pico della Mirandola, în strălucirea celor 21 de ani, a unei frumuseți raffaeliene și a unei uluitoare inteligențe, apăru pentru prima oară la curtea Medicilor, fenomenala lui unicitate fu numaidecît recunoscută. Laurențiu l-ar fi reținut alături de el, dacă tînărul conte de Concordia n-ar fi fost imperios mînat prin lume, pînă la Paris, de către dorul său insațiabil de cunoaștere. Viața îi oferea acum "Magnificului" ocazia de a juca pe lîngă fugarul întemnițat în Franța un rol care, influențînd decisiv existența acestuia, ar fi sporit gloria culturală a Florenței: republica guvernată de el ar fi putut asigura lui Pico, ereticul urmărit de Închiziție, ocrotirea necesară libertății sale amenințate. Puse așadar în joc întreaga-i, imensă, autoritate politică și — din rațiuni diplomatice, deoarece Papa era interesat să întrețină bune relații cu principele florentin — obținu eliberarea prizonierului. Odată liber, acesta acceptă fără șovăire invitația de a se instala acolo unde trăia salvatorul său. Laurențiu îi dărui vila Quercito de la Fiesole, lîngă Florența, unde Pico della Mirandola își petrecu ultimii șapte ani.

Lovitura dată îndrăznețelor sale aspirații îl transformă pe gînditorul luptător care era într-un filosof interiorizat, cu o viață exterioară aproape monahală. Cele două mari prietenii cultivate de el în tot acest timp aruncă însă o lumină asupra celor ce se vor fi petrecut dincolo de această aparență. Una era cea a lui Angelo Poliziano, a cărui fire ne e deja bine cunoscută. Cu nouă ani mai în vîrstă decît Pico și cu experiențe erotice la activul său care-i confereau un important ascendent asupra mai tînărului său prieten, i-a fost acestuia un neprețuit inițiator (un rol pe care-l avusese de asemenea pe lîngă tînărul Michelangelo). Se afla mereu în preajmă-i, iar dispariția lui, la vîrsta de numai 40 de ani, a avut un efect zguduitor asupra lui Pico. Nu este lipsit de o tulburătoare semnificație că acesta însuși, în vîrstă de numai 32 de ani, decedă la două luni de la moartea celui ce-i fusese maestru întru acea "ars amandi" pe care începuse s-o învețe, după ce abandonase utopiile sale religioase.

Într-un raport asemănător se afla Pico della Mirandola cu celălalt mare prieten intim, Girolamo Benivieni (1453-1542), mai în vîrstă și el cu zece ani , ceea ce confirmă predispoziția celui dintîi spre calitatea de "eromenos", bineînțeles în sensul renascentist, înnoitor al tradiției antice. Că Benivieni va fi fost și el pentru Pico un maestru în tainele iubirii o dovedește opera sa de căpetenie intitulată "Dell'amore celeste e divino". Prea iubitul său prieten și discipol fu atît de impresionat la citirea ei, încît se simți inspirat să scrie un amplu comentariu, în care spunea, printre altele: *"Nu numai pe Alcibiade l-a iubit Socrate în felul său cast, ci pe aproape toți bărbații înțelepți și frumoși ai Atenei; asemănător fost-au iubiți Zenon de către Parmenide, Musaeus de către Orfeus, Nicohachus de către Theofrastus, Clinias de către Xenofon. Tuturora le-a fost străină pornirea spre faptele murdare atribuite de cei care aplică gîndurilor cerești ale acelor filosofi măsura neruşinatelor lor rîvniri. Adevărata și unica lor dorință era ca frumusețea exterioară a trupului să-i facă a contempla frumusețea sufletului, de la care purcede și cea trupească" (10).*

Pioasă și nobilă dorință, chiar dacă nu foarte omenească, atît din partea iluștrilor bărbați menționați cît și din aceea a tînărului gînditor renascentist, care scria comentariul într-o prea evidentă stare de exaltare neoplatonică. În ce măsură însă îi e dat omului să se ridice cu întreaga-i ființă la înălțimea unei asemenea aspirații ce presupune un suflet decorporalizat, este un mare semn

de întrebare și o problemă mereu deschisă. Nu vom ști niciodată cît de departe de senzualitate s-a putut menține Pico della Mirandola și dacă în general iubirea ideală postulată de el a fost și a sa, în viața-i de toate zilele. Informații mai precise în această privință n-ar adăoga totuși nimic esențial realității sufletești cunoscute și întru totul suficiente, pentru a ne face să vedem unde se situiază el erotic.

Dacă moartea îl unise pe Pico della Mirandola cu Angelo Poliziano, prin repeziciunea cu care-l urma pe acesta în marea sa călătorie, tot ea va pecetlui, dar într-un cu totul alt fel, legătura lui cu Girolamo Benivieni. Acestuia, deși cu zece ani mai în vîrstă decît Pico, îi va fi dat să-i supraviețuiască 48 de ani: aproape o jumătate de secol, de-a lungul căreia n-a încetat să se simtă una cu iubitul dispărut, ca într-o căsnicie ideală, victorioasă peste moarte și despărțirea exterioară. Dovadă, mormîntul lor comun, pe care Benivieni, cu 12 ani înainte de a muri, pusese această inscripție*:"Aici zace Giovanni Mirandola, cunoscut de la Tagus pînă la Gange, și poate chiar și la antipozi. A murit în 1494 și a trăit 32 de ani. Girolamo Benivieni a purtat de grijă acestui mormînt pentru a împiedeca separarea osemintelor celor ce au fost uniți în viață prin iubire"*. Un necunoscut a adăogat aceste versuri:

"Il rog pe Domnul, Girolamo,
Să fii unit și-n cer cu Pico,
Așa cum fost-ai pe Pământ,
Si-așa cum trupu-ți neînsuflețit
Alături de-ale sale sfinte oase zace" (11)

Smulgîndu-l atît de devreme dintre cei vii, destinul s-a arătat foarte dur cu Pico della Mirandola. Si totuși ultimii săi șapte ani de viață au fost un dar pe care el a știut desigur să-l prețuiască. Ei i-au dat posibilitatea să trăiască sub semnul liniștii și intimității iubirea la care existența anterioară agitată de luptător doctrinar, erudit pasionat de cunoaștere și studiu și rătăcitor prin străinătăți nu-i permitea să aibă acces. Dacă ambițiile sale teologico-ecumenice n-ar fi eșuat, el ar fi continuat în acea direcție, care i-ar fi procurat desigur satisfacții intelectuale, nu fără o nuanță de deșertăciune, dar l-ar fi împiedicat să facă marea experiență a iubirii, în a cărei lipsă orice viață e searbădă. A acelei iubiri pe care neoplatonicii florentini o numeau cerească și divină și care poate multora li se va fi revelat ca atare nu atunci când imaginația lor se avînta spre regiunile eterice ale unei spiritualități eliberate de senzualitate, ci mai ales sorbind din izvorul unei senzualități extatic viețuite: cerul pe pămînt, cerul real, poate unicul cer pe care ne este dat să-l trăim.

Unii biografi fac caz de acea aventură, de la început de tinerețe cînd Pico, în vîrstă de 22 de ani, apăruse ca răpitor al soției lui Mariotto de Medici, Margherita, în timpul unei călătorii de la Florența la Roma: frumoasa fusese așezată de alții pe calul său și petrecînd în șa cîteva ore pînă ce urmăritorii o recuperară, ceea ce se soldă cu un scandal de genul furtunii în paharul cu apă (de care Laurențiu avea să facă mult haz) și cu sentimentul de rușine încercat de bietul Pico: total nepregătit pentru asemenea aventuri, se vedea într-o situație care-i contrazicea atît de flagrant felul de a fi, încît s-a putut vorbi, în plin scandal, de o răpire mai degrabă a lui Pico însuși, victimă a propriei sale ingenuități.

Celor ce știu cît era el de dedicat idealului neoplatonic de iubire și prieteniei masculine exclusive, această surprinzătoare escapadă le apare ca dovadă de bisexualitate. Învestigația riguroasă — întreprinsă, printre alții, și de o femeie: Dora Baker — a scos însă la iveală înscenarea aflată îndărătul acestui "kidnapping" erotic care nu rimează cu absolut nimic din viața lui Pico.

Acestei răpiri — adevărată, dar survenită printr-un concurs grotesc de împrejurări — nu-i precedase nici măcar o elementară cunoaștere a femeii în cauză. Iar în afara ei nu poate fi citată o singură persoană de sex opus, de care Pico să fi fost sentimental atras.

Într-adevăr, acesta nu avea nimic comun cu tipul masculin predominant în societate și admirat de ea. Bărbăția, dacă vrem neapărat să facem uz de acest nume, el și-o manifesta pe căi cu totul diferite de cele ale așa zisului "sex tare". Deși bărbat, Pico nu era bărbatul tipic. Cine-i contemplă figura pictată de Resselli, Botticeli și unii pictori anonimi remarcă numaidecît caracterul feminin al fizionomiei sale, indice al unei sensibilități ce nu se putea manifesta viril în sensul curent al cuvîntului. În el operau precumpănitor tocmai energiile proprii principiului feminin din om. Lor li se datorează tot ceea ce el a întreprins și felul cum a făcut-o, pînă la monahala sa recluziune florentină; dar ele se află și la originea atașării sale de prieteni mai vîrstnici, cu o notă predominant masculină în firea lor, începînd cu Laurențiu Magnificul, salvatorul și ocrotitorul său. Cît de departe vor fi mers relațiile sale cu Poliziano și Benivieni pe plan erotic, este cu neputință de stabilit, dar și fără importanță principială. Orientarea sexuală fundamentală a persoanei nu se definește prin ceea ce face în alcov. Cît de înșelator poate fi acest gen de intimitate! Nu se întîmplă oare frecvent ca cineva să accepte — din constrîngere, obligație sau pur și simplu curiozitate — o formă de relație sexuală pentru care nu se simte înclinat din fire?

Cu adevărat definitorie este vibrația sensibilității, care se poate exterioriza în mod sexual, dar poate de asemenea, din motive variate, să renunțe la o astfel de exteriorizare. Un homosexual care, din motive religioase sau morale, ori pur și simplu dintr-o foarte mare sfială, n-a trecut niciodată la "fapte", nu este mai puțin homosexual. Îl caracterizează în sens profund ceea ce simte în forul său intim, iar intensitatea celor ce se petrec acolo crește tocmai cînd impulsul sexual este sublimat în mod platonic, idealist, mistic, din teama că prin realizarea lui elanul spiritual și-ar pierde puritatea. Așa el rămîne, ce-i drept, pur dar și cu o incandescență ce poate pricinui sufletului, și adesea chiar trupului, arsuri grave, ca să nu mai vorbim de sentimentul amar al neîmplinirii care-l însoțește permanent.

Or, sensibilitatea lui Pico della Mirandola a vibrat fără echivoc pentru cei de același sex cu el, și de preferință mai în vîrstă decît el. Dacă acceptase invitația și darul generos al lui Laurențiu, era desigur nu atît din motive de securitate (pe care, dată fiind excepționala-i celebritate, și-o putea dobîndi pe numeroase alte căi) cît dintr-un atașament personal față de marele său prieten, din dorința de a se afla mereu în apropierea lui. Aceasta explică stabilirea sa definitivă lîngă curtea Magnificului și frecventa sa prezență în casa acestuia, căreia îi răspundeau vizitele lui Laurențiu însuși la vila Querceto. Cînd acesta se îmbolnăvi într-un fel care anunța iminentul sfîrșit, Pico era nelipsit de lîngă patul său de suferință. Moartea sa — în plină floare a vîrstei: avea doar 44 de ani — îndolia adînc sufletul tînărului său prieten, care pierdea în el mai mult decît un generos protector. Componenta erotică a atașamentului lui Pico e izbitoare pentru cine ia în considerație ansamblul vieții lui și ține seama de fascinația unică pe care a exercitat-o Laurențiu în vremea sa. El încarna, emblematic pentru Renaștere, masculinitatea virilă în ce are ea mai nobil, așa cum Pico della Mirandola se înalță în fața posterității ca sublim simbol al principiului feminin din bărbat.

Ceea ce e foarte probabil să fi deosebit afecțiunea sa pentru Laurențiu de cea pe care o nutrea față de Poliziano și Benivieni, va fi fost menținerea ei în planul tainic al simțirii. Era marea iubire secretă a lui Pico, în perfectă concordanță cu idealul erotic neoplatonic, așa cum trăia el în imaginația marilor filosofi visători ai timpului: a iubi fără a atinge obiectul iubirii. Odată în plus, și

în conformitate cu o cerință profundă a firii sale, se atașa de cineva mai în vîrstă decît el cu 10-12 ani. Acest atașament nu era declarat explicit datorită nu atît convingerilor spirituale cît distanței sociale: conte, Pico rămînea doar un supus al celui care avea în statul florentin o poziție comparabilă cu cea a unui rege sau a unui președinte de republică. Pe lîngă aceasta, faptul de a fi fost ocrotitorul fățiș al homoerotismului renascentist — motiv principal al vituperărilor fanaticului Savonarola — nu implica în mod necesar în ceea ce îl privea pe Laurențiu propria-i homosexualitate. Lipsesc cu deăvîrșire mărturiile, dovezile care să ne permită a vorbi despre ea, ceea ce însă, pe de altă parte, atestă măreția reală a "Magnificului", liber de prejudecățile și fobiile dominante. În schimb nimic nu-l reținea pe Pico a-și manifesta adevărul intim al ființei sale în raport cu cei ce făceau parte neechivoc din familia sa spiritual-erotică. Cu aceștia comunica în modul cel mai deschis și, poate, mai deplin. Ce se va fi petrecut între el și Poliziano sau Benivieni cînd se aflau singuri, este o întrebare născută dintr-o morbidă curiozitate: e indecent și pe de asupra inutil a privi prin gaura cheii. De vor fi cunoscut voluptățile unirii trupești, aceasta nu influențează întru nimic ceea ce știm despre unirea lor sufletească: cu ele ori fără ele, Pico și iubitorii săi mai vîrstnici rămîn indiscutabili și străluciți reprezentanți ai minorității sexuale disprețuite de societate. Chiar castă de se va fi păstrat, prietenia lor nu este mai puțin un imn închinat iubirii prohibite.

Aceasta a fost neîndoios rațiunea pentru care Pico della Mirandola a refuzat constant, pe tot parcursul retragerii sale cvasi-monahale din lume, să devină călugăr, în ciuda presiunilor exercitate asupră-i de teribilul Savonarola, acest Anti-Laurențiu, cu acea putere de a fascina caracteristică propovăduitorilor posedați de nălucirea misiunii primite de la Dumnezeu însuși. Or, după moartea lui Laurențiu, care preceda cu doi ani propriu-i sfîrșit, Pico se apropiase considerabil de Savonarola, probabil în virtutea aceluiași complex care-l făcea să caute prietenia bărbaților mai în vîrstă și cu pronunțată masculinitate. Si cît trebuie să fi fost de irezistibilă masculinitatea acestui călugăr care avea să reușească a-i alunga pe Medici și să transforme pentru un timp statul cel atît de înțelept condus de Laurențiu într-o republică teocratică fundamentalistă! În cursul acestei apropieri, Savonarola trebuie să fi intuit secretul erotic al celui ce-i căuta prietenia. De aici insistențele sale ca Pico să intre în mănăstire, insistențe care însă sfîrșiră prin a-l trezi pe acesta din iluziile sale, Savonarola dovedindu-se a aparține unui tip uman cu care el se afla într-o incompatibilitate totală. Apucatul călugăr renunță atunci să-și continue prozelitismul monahal dar își luă revanșa în reproșurile aproape acuzatoare făcute de el, cu grosolană indelicatețe, într-un moment cînd numai binele trebuie amintit: în cuvîntarea funebră rostită la moartea lui Pico și al cărei text s-a păstrat. Își va presăra discursul cu aluzii la senzualitatea care l-ar fi reținut pe defunct să o apuce pe drumul indicat de el, profetul Atotputernicului: *"Nu e nimeni printre voi care să nu-l fi cunoscut pe Giovanni Pico. Dumnezeu îl copleșise cu daruri și semne ale mărinimiei sale. Stiința-i era de o imensă diversitate iar spiritul său depășea posibilitățile muritorilor. Moartea sa înseamnă o pierdere grea și pentru Biserică. Sunt convins că, dacă viața sa nu ar fi fost atît de scurtă, el i-ar fi pus în umbră pe toți învățații ultimilor opt sute de ani. O voce divină care răsuna în inima sa îl chema să se sfințească întru monah. El însă amîna mereu intrarea în mănăstire, fie din nerecunoștință față de Dumnezeu, fie din stăpînirea pe care simțurile o aveau asupră-i...De aceea, de doi ani încoace, l-am tot amenințat cu biciul lui Dumnezeu, și mărturisesc că l-am implorat pe cel Prea Înalt să-l zguduie un pic pe cel ce nu voia să-și țină cuvîntul. Dumnezeu i-a arătat însă o mare îngăduință. Ce-i drept, sufletul răposatului n-a căpătat încă dreptul de a gusta fericirile cerești la sînul tatălui, dar nici n-a fost hărăzit chinurilor veșnice ale iadului; își va ispăși un timp*

păcatele în focul purificator al Purgatoriului...”(12). Nu bănuia încă rebelul și aprigul călugăr, virtuos al profețiilor spectaculare, că peste patru ani el însuși își va ispăși nesăbuita ambiție de stăpîn peste suflete în focul foarte real al rugului înălțat anume pentru el în mijlocul Florenței de către triumfătorul și răzbunătorul papă Alexandru VI, pe care cîndva îl sfidase cu semeție.

Senzualitatea victorioasă

Homoerotismul implicat de neoplatonism era echivoc. Teama alunecării în sodomie și a intrării în conflict cu morala creștină, opinia publică și legile cetății îl făceau să se oprească la jumătatea drumului. Elanurile sale spirituale contraziceau uneori atît de flagrant realitatea umană încît frizau fie schizofrenia, fie ipocrizia. Ieșirea din această stare confuză se datorează curajului dovedit de pictorii și sculptorii Renașterii de a realiza cu superioară consecvență ideea umanistă — exprimată de Pico della Mirandola în „In Astrologiam“ — că “nimic aici pe pămînt nu e mai mare decît omul”. Ei au luat omul, ca făptură din carne și oase, mult mai în serios decît filosofii care vorbeau în numele unei ființe umane devenită asexuată prin exces de idealizare. Căci, într-ade-văr, în jurul sexului și sexualității se nășteau întrebările și îndoielile cele mai tulburătoare în strădania insului de a se înțelege și de a afla cum trebuie trăită viața.

Creștinismul stigmatizase această dimensiune a condiției umane ca izvor de păcat și motiv de rușine. Bunul creștin trebuia să se identifice cu viziunea calomniatoare a sexualității, așa cum o propovăduia Biserica: acea parte din om care se justifică numai ca mijloc de înmulțire a speciei, dar și atunci cu conștiința frustrantă și umilitoare a faptului că “din păcat născutu-m-am”, cum spunea psalmistul — un păcat totuși teologic scuzabil. De o valorizare a sexualității în sine, independent de funcția ei reproductivă, de o înțelegere a actului sexual ca necesitate umană profundă și complement firesc al iubirii — despre așa ceva nici vorbă n-a putut fi vreodată în spiritualitatea creștină. Ceea ce nu-i împiedica pe reprezentanții ei să plătească fiecare cum putea tributul cerut de fire, creînd astfel o prăpastie între vorbe și fapte, între ideal și viață. Prăpastie ușor de recunoscut și în neoplatonismul care se voia umanist dar contempla omul de la înălțimea ideilor pure.

Frunza de viță pusă dinaintea organelor genitale în reprezentarea picturală influențată de ideologia iudeo-creștină devenea simbolul nevredniciei acestora de a fi privite. Unica nuditate acceptată era aceea a Răstignitului (cu cei doi tîlhari alături, de asemenea goi) al cărui trup, acoperit de răni, convulsionat de dureri și adesea hidos deformat (ca la Grünewald, Masaccio, Cranach) se afla în diametrală opoziție cu imaginea antică — păgînă, se va zice — a corpului uman în toată splen-doarea sa naturală. Dacă o asemenea imagine a devenit centrală în creștinism, a fost și pentru ca să se înțeleagă ce puțin preț pune el pe trupul pămîntesc și pe trecătoru-i farmec. Cel care a înviat va străluci desigur din nou, dar strălucirea lui nu mai e a acestei lumi și a trupului ce-și trăiește viața aici. Doar în lumea de dincolo, în condițiile unei absolute dematerializări și spiri-tualizări vede creștinismul tradiționalist posibilă prețuirea corpului uman: corpul de slavă, corpul glorios.

Un curent contrar străbătea căutarea căreia i se dăruiau artiștii Renașterii: năzuința lor pasionată de a-l glorifica și slăvi pe omul cel real, așa cum arată el cînd ființa sa a atins maxima înflorire iar veșmintele inventate de civilizație nu mai acoperă splendoarea cu care l-a înzestrat natura. O asemenea reprezentare e infinit mai capabilă să-i sugereze grandoarea decît plăsmuirile eterice ale filosofilor pioși sau ale teologilor care se consolează în imaginație de ceea ce au fost constrînși să se lipsească. Să medităm puțin la vraja care ne cuprinde aflîndu-ne în fața lui “David” al lui

Michelangelo, nu neapărat la Galeria della Academia din Florența, ci și prin intermediul unei reproduceri de calitate. Așa senzual cum arată el în fermecătoarea-i goliciune, dominată de un penis pus cu migală în valoare, este în măsură să ne îndrepte gîndurile spre omul etern sau spre eternitatea spiritului uman, în vreme ce viziunea apocaliptică a trupurilor înviate la judecata de apoi, pe lîngă că nu ne transmite nimic credibil sau impresionant, nu ne îngăduie să înțelegem nici măcar trecătoarea noastră ședere în această lume. În treacăt fie spus, merită să reflectăm și la natura atracției resimțite de artist față de legendarul rege, în care nici calitatea politică și nici aceea de psalmist nu l-au interesat, ci doar juvenila sa frumusețe, mai presus de orice determinare istorică: este acel David a cărui iubire pentru Ionathan Biblia însăși ne spune, sfidînd parcă homofobia tuturor timpurilor, că era mai puternică decît iubirea față de femeie. Vorbea prin această opțiune artistică nu numai sculptorul dar și omul cu un erotism care nu era ca al celor mulți. Prin ignorarea lui fenomenul care poartă numele de Michelangelo nu poate fi înțeles decît superficial-estetic.

Să revenim însă la falsa pudoare pe care, dintr-o falsă pietate, creștinismul a impus-o artistului, năzuitor prin însăși vocația lui să înfățișeze trupul omenesc în divina-i frumusețe naturală. Frunzei de viță îi lua locul, în cazul lui Iisus, ștergarul din jurul coapselor, menit a ne face să uităm că "fiul omului" nu putea fi decît om, căruia această dimensiune fundamentală a ființei, sexualitatea, îi era la fel de proprie ca și semenilor săi. Biserica a luptat din răsputeri pentru a acredita imaginea-icoană a unui Iisus asexuat, căruia îi era străin tocmai miezul ființei în realitatea ei terestră. Ii datorăm tot lui Michelangelo curajul de a smulge primul — cel puțin dintre cei mari — ștergarul de fariseică și puritană invenție de pe trupul Răstignitului: crucifixul în lemn policrom dăruit de el starețului de la mănăstirea Santo Spirito în 1494 și aflat în Casa Buonarroti din Florența. Fără acoperămîntul pudibond și cu trupul grațios al unui efeb, acest Iisus este un adevărat "fiu al omului", căruia doar puțin îi lipsește pentru a-l face părtaș la idealul grec de frumusețe. Michelangelo merse însă și mai departe, și după două decenii îl sculptă pe Înviat fără ștergarul de rigoare și etalîndu-și dezinvolt sexul: aproape un Apollon, dacă n-ar fi crucea pe care o cuprinde cu brațele, și tradiționala barbă iudaică. Îl poate privi oricine vizitează la Roma biserica Santa Maria sopra Minerva.

Pictorul și sculptorul au fost așadar cei ce au îndrăznit să treacă pragul în fața căruia se opriseră, cu o sfială ce semăna mai mult a frică, filosofii umaniști. După un mileniu și mai bine de proscriere bisericească a trupului ca sediu al păcatului și rușinii, ei înlăturau tot ce ascundea privirilor adevărul, fie el și senzual, al naturii, restatornicind în mod revoluționar nudul ca formă suprem elocventă a expresiei plastice. Restituiau astfel corpului demnitatea ce-i fusese confiscată și cinstirea la care avea dreptul. Unei Biserici rămasă mută de consternare ei îi impuneau formele omenești așa cum natura însăși le plăsmuise și pe care geniul artistic le sfințea. Ce sfidare va fi însemnat, la vremea ei, ideea artistului de a umple tavanul Capelei Sixtine cu tineri debordînd de viață și invitînd la savurarea ei — renumiții "Ignudi"-, în mijlocul cărora un Adam molatic culcat și cu priviri languros chemătoare își etalează, cu o și mai provocatoare senzualitate, seducătoarea-i goliciune. Farmecul iradiat de el pare a-l fascina chiar pe încărunțitul Creator, singurul personaj înveșmîntat, care-i întinde mîna într-un gest susceptibil de multe interpretări.

Artiștii Renașterii puneau în valoare splendoarea corpului uman în concordanță cu propriul lor erotism, atîta amar de timp reprimat și refulat, și în care se află una din rădăcinile cele mai importante ale creativității. Încandescența și productivitatea geniului stau în cel mai strîns raport cu gradul de intensitate al sexualității sale. Nu că aceasta însăși ar genera artă, ci în sensul că gîndirea artistică soarbe din ea forțele de care are nevoie pentru ca expresia ei să aibă pregnanță, să biruie

mereu amenințătoarea rutină și să captiveze: forma superioară a procreației. Numeroase secole impulsivitatea sexuală a artistului fusese constrînsă să se manifeste ocolit sau voalat, să mintă sau să se mintă pe sine însăși, să joace comedia unei pioșenii care se refuza prea pămînteștilor ispite. Cît subtext și cîte intenții tainice pot fi însă ușor descifrate în nenumăratele reprezentări plastice ale scenelor biblice, ale căror componente prea bine cunoscute erau puse în valoare într-un fel ce permitea creatorului să exprime ceea ce se mișca în interioritatea cea mai adâncă a ființei sale. Așa bunăoară erotismul ce transpare neechivoc din multe "Pietà" (celebră e cea a lui Giovanni Bellini), în care femeile îndurerate, diversele Marta și Maria, se apropie cu o prea senzuală suferință de corpul neîn-sufletit ținut de ele drăgăstos în brațe. Acum artistul găsea în sfîrșit curajul să lase a vorbi deschis propria-i sexualitate, evocînd nevoalat formele umane spre care îl împingea instinctul cel mai profund al speciei, așa cum se afirma el în ființa lui.

În manifestarea creatoare a erotismului inerent ființei își spunea cuvîntul său hotărîtor apartenența artistului la una din cele două categorii fundamentale ale condiției umane. Cel cu simțire (predominant) heterosexuală va reprezenta cu prepon-derență, iar adesea exclusiv, nuditatea feminină; interesul față de nudul masculin va fi în genere accidental, de natură pur estetică și de aceea fără elocvența proprie Afroditei sau Venerei, Danaei sau Betsabei pictate cu temperamentul unei virilități pătimaș rîvnitoare. Într-o situație simetrică și exact inversă se află artistul care ca om se simte atras (precumpănitor) de cei de același sex și adesea chiar trăiește în conformitate cu această fire a sa, cum au făcut-o Leonardo, Donatello, Michelangelo, Cara-vaggio, Cellini și mulți alții, printre care bineînțeles Sodoma. Nudul masculin realizat de ei lasă să transpară un interes pasionat, o intensă implicare lăuntrică, ceea ce imprimă trupului pictat sau sculptat o putere particulară de iradiere, cum se poate vedea la adolescenții lui Caravaggio sau la bărbații nuzi ai lui Dürer, ca să nu mai vorbim de arta lui Michelangelo, exemplară în această privință. Cînd reprezintă trupul feminin, ei îl contemplă cu o admirație rece, care pune în valoare nu senzualitatea ci grația, precum Botticelli zugrăvind Primăvara, feminin perso-nificată, sau nașterea Afroditei.

Renumita pînză botticelliană "Venus și Marte" dezvăluie aproape explicit această dublă perspectivă a artistului homosexual: lîngă o Venus de o frumusețe atît de glacială încît îl pierde pe "vino-ncoace", și în plus înveșmîntată într-o lungă rochie de voal, un viril și apolinic Marte, aproape complet nud, voluptos întins și cufundat într-un somn prin care transpare prea evident indiferența sa față de femeia ce așteaptă, pe deplin trează, ceva ce nu mai vine. Privind din nou la aceasta cu înțelegerea a ceea ce simbolizează somnul seducătorului Marte, îi descoperim cu ușurință pe chip o dezamăgire resemnată: e ceea ce vede în ea pictorul, identificat în mod izbitor cu Marte, atît de sublim conceput, și realizînd o alegorie extrem de grăitoare a perechii în care bărbatului nu-i e caracteristică obișnuita sensibilitate față de farmecele celuilalt sex. Era totodată o mărturie personală, deoarece Botticelli, deși a pictat adesea femeia, nu se simțea de fapt atras de ea, îngrozindu-se numai la gîndul că ar putea-o avea ca tovărășă de viață. Cînd prietenul său Messer Tommaso Soderini îl îndemnă să-și caute soție, el replică într-un fel pe care posteritatea l-a consemnat: *„Acum cîteva nopți mi s-a întîmplat să visez că mă căsătorisem, ceea ce mă aduse într-o asemenea surescitare încît mă trezii. Ca să nu adorm din nou, iar visul, cine știe, să se repete, mă sculai și vagabondai toată noaptea prin Florența, ca un nebun"(13).* Această atitudine față de căsnicie și-ar fi atras desigur adeziunea (probabil tacită!) a tuturor artiștilor pe care natura îi construise după alt model decît cel heterosexual.

Asemănător este mesajul universal al cunoscutei "Pietà" a lui Michelangelo care, dincolo de

aparența pioasă ce poate ușor înșela, ne pune în fața aceleiași incompatibilități. Somnului lui Marte îi corespunde aici somnul de veci al lui Iisus. O frumoasă femeie, prea tînără pentru a-i fi mamă (de altfel sculptorul nici nu o prezintă explicit ca atare) ține în poalele ei trupul neînsuflețit al celui coborît de pe cruce, de o splendoare a formelor în care nu se vede nici urmă de pătimire. El nu poate răspunde afecțiunii în care îl învăluie îndurerata îndăgostită, pentru al cărei sentiment artistul arată o reală compasiune; de aici tristețea nobilă pe care i-a întipărit-o pe figură, în contrast cu aerul de frustrare vecină cu ciuda atribuit de celălat pictor Venerei sale refuzate. În vreme ce ideea lui Botticelli, un pic cinică, era "nu mă interesezi", cea a lui Michelangelo ar fi "iartă-mă, dar nu pot". Era problema fundamentală a vieții lui, din punctul de vedere al relației cu sexul opus. Superba sa "Pietà" din basilica San Pietro de la Roma este doar aparent o operă de artă religioasă; avem a face în realitate cu o autobiografie și confesiune turnate în marmoră și ascunse îndărătul pietății. E de altfel ceea ce caracterizează întreaga creație a artistului, iar în capodopere ne întîmpină cu deosebită pregnanță, dacă știm să privim inteligent.

Întenții tăinuite

Numai în artele plastice idealul homosexual de viață, manifestat înainte de toate prin exaltarea frumuseții masculine, a putut să pătrundă prin poarta principală și să se arate tuturor în plinătatea strălucirii lui; în celelalte domenii ale existenței și culturii el a trebuit să intre pe furiș, timid, pe uși dosnice, abia remarcat de unii inițiați. Pictura și sculptura italiană din secolele XV și XVI sunt într-adevăr dominate de figura adolescentului și tînărului capabili să suscite un interes pasionat prin vitalitatea radioasă, trăsăturile armonioase, expresia cuceritoare. Este o replică la cultul madonei, precumpănitor pînă la sațietate în epocile anterioare. Glorificarea ei, aproape unică sursă de luminoasă umanitate în arta medievală, fusese mai puțin expresie a fervorii religioase cît mijloc de exteriorizare transfigurată a sentimentalității heterosexuale: artistul o putea prezenta pe fecioara cea divinizată gîndindu-se la femeia dragă inimii sale, cu tandrețe numită de el "madonna mia cara", și adesea chiar lăsîndu-se inspirat de chipul ei.

Sub înrîurirea imensului curent homoerotic al Renașterii își făcu apariția, alături de această imagine tradițională, cel căruia i-am putea spune "signore mio caro", cum îl chema Michelangelo în sonetele sale pe Tommaso Cavalieri. Un seducător bărbat tînăr nu de mult ieșit din adolescență (21 de ani avea Cavalieri la întîlnirea sa cu deja vîrstnicul artist iar frumusețea sa neobișnuită a fost atestată de mulți contemporani): cam așa arăta tipul masculin care se instala pentru secole în centrul reprezentărilor plastice, ca nou izvor de putere fascinatorie și pandant al "eternului feminin". Îl impuseseră artiștii în care Renașterea descătușase iubirea pînă atunci ferecată pentru cei de-un sex cu ei și devenită acum entuziasm erotic. Ei puteau să-și numească portretul "Tînăr studiind" sau "Sfîntul Gheorghe", "Baccus" sau "Ioan Botezătorul", dar în realitate să-l aibă în vedere pe Tommaso sau Salai, Francesco sau Vincenzo după care inima lor tînjea și care adesea chiar le pozau.

La evocarea acestui ideal masculin renascentist pictorii se simțeau însă îndemnați chiar dacă nu erau înclinați spre propriul lor sex. Atît de mare era presiunea invizibilă exercitată de strălucitoarea noutate a acestei tendințe, încît ea genera imitații fără ca să existe necesitatea interioară a unei manifestări de acest gen. Privitorul are așadar nevoie de un ochi format pentru a distinge moda și aparența homoerotică de ceea ce era autentic homoerotic, adică impregnat de acea vibrație a

sensibilității proprie numai artistului profund tulburat de farmecul bărbătesc.

În fața unor imagini pătrunse de un astfel de adevăr al simțirii se pot trage concluzii aproape infailibile în ceea ce privește înclinarea sexuală firească și fundamentală a artistului. Căci pictorul sau sculptorul nu l-ar putea reprezenta convingător și atrăgător pe tînăr sau adolescent dacă nu s-ar simți atras de el, exact așa cum pentru a evoca farmecul feminin cu forță grăitoare trebuie să poată vibra erotic la chemarea acestuia, altminteri imaginea ar fi rece și academică, lipsită de foc lăuntric. La rîndul lui, privitorul trebuie să aibă o sensibilitate corespunzătoare: după cum, ca să înțeleagă și să aprecieze iubirea dintre "el" și "ea", necesită o experiență sau predispoziție de această natură, tot așa el nu va percepe intenția homoerotică, mai întotdeauna abil voalată, dacă nu a cunoscut el însuși acest freamăt cu totul particular al erotismului.

Este ceea ce lipsește din capul locului privitorului învîrtoșat în felul său ermetic-heterosexual de a gîndi și simți, și îndeosebi cînd, pe de asupra, mai suferă și de homofobie. Marcat de suficiența inerentă apartenenței sale la majoritatea dominantă, cu încrederea-i infatuată în dreptul ei exclusiv la existență, el nu remarcă ceea ce se ascunde îndărătul unei scene sau atitudini căreia artistul, tocmai pentru a înșela sau deruta mentalitatea homofobă, îi atribuie un sens mai mult sau mai puțin anodin: "sclav muribund", de pildă, cînd e mai mult decît evident că Michelangelo ne înfățișează un splendid tînăr care, oferindu-se voluptos într-o stare de extatică așteptare, își leapădă ultimul veșmînt; sau "sclav rebel", pe a cărui fizionomie nu se poate însă citi nimic ce ar sugera condiția de sclav, ci doar o puternică pasiune năzuitoare, a cărei coloratură neechivoc sexuală e izbitor înrudită cu a sclavului muribund. Iar cînd îi punem pe acești așa ziși "sclavi" în relație cu obiceiul de a se numi pe sine însuși, în sonetele inspirate de Tommaso Cavalieri, sclav al pasiunii care-l înlănțuie de acesta, asemenea capodopere ale sculpturii cu nume derutante își revelează tulburător adevărata semnificație.

Fenomenul e de ordin general. Dacă ar fi luat în considerare cu seriozitate, istoria și filosofia artei, estetica n-ar mai putea urma căile tradiționale. Aproape niciodată sensul sau așa zisul mesaj al capodoperei nu e cel declarat sau sugerat de cadrul exterior, sau observabil la prima vedere; cu atît mai puțin va depinde el de aparentele implicații ideologice și doctrinare, tributare servituților la care mai întotdeauna artistul a fost constrîns. În marea artă intențiile profunde și intime ale creatorului sunt de căutat dincolo de fabulă sau narațiune, titlu sau program; de aceste mijloace, în care privitorul superficial vede însăși rațiunea de a fi a operei, el se slujește ca de simple pretexte care-i înlesnesc atingerea adevăratului său țel: a spune ceea ce-i stă pe inimă și care nu va putea fi deslușit decît de către cei ce se află pe aceeași lungime de undă spirituală cu el.

Or, pentru creatorul cu sensibilitate homoerotică nu există problemă mai importantă de viață și de expresie artistică decît alteritatea sa sexuală. Nu pentru că ar fi un obsedat sexual, ci pentru că teroarea exercitată de societate asupra orientării sale sexuale înnăscute, o exacerbează la maximum; unica ei putință de a se realiza este prin sublimare, adică revărsîndu-se în creația artistului, pătrunzînd în ea pe toate căile, și neșovăind să se servească chiar de cele considerate sfinte pentru a ajunge să se manifeste, în convingerea că un simțămînt venit din adîncurile ființei nu poate fi decît sfînt, oricît ar încerca cei mulți să-l demonizeze. De asemenea, dacă se folosește de orice ocazie pentru a strecura, la adăpostul unui subiect sau personaj mai presus de orice bănuială, propriul său mesaj care, fără o bună protecție tematică, religioasă sau istorică, ar putea genera cele mai primejdioase bănuieli, este nu din egocentrism și nici din fixație psihopată; o face din conștiința apartenenței la acea categorie umană căreia i-a fost hărăzit un greu destin pe acest pămînt, dacă nu

chiar cel mai greu. Se simte dator să-i dedice cele mai bune forțe ale sale, și o va face cu avînt deoarece e vorba de propriul său adevăr ființial. E ceea ce-i va sugera soluțiile ingenioase necesare pentru a se furișa și afirma într-o lume fundamental și obtuz ostilă umanității pe care o reprezintă. Va găsi modalitatea de a impregna tainic subiectul sau tema abordate — cărora societatea niciodată nu le-a permis a se atinge deschis de tabu-ul homosexual — cu aspirațiile ce-i umplu sufletul, cunoscute numai lui. Tocmai pentru că nu le poate împărtăși altora și pentru că de cele mai multe ori nu-i e dat să le împlinească, se va descărca de imensa-i povară emoțională, punînd cîte ceva din ea pe umerii personajelor plăsmuite și instilînd-o cu măiestrie în faptele evocate.

Mai mult, artiștii cu orientare intimă homoerotică sunt departe de a constitui o minoritate, așa cum se întîmplă cu homosexualii în general. Există o misterioasă legătură între faptul de a simți în felul acesta, pe care societatea și religia îl condamnă, și înzestrarea artistică ieșită din comun. De la epoca lui Pericle încoace slujitorii frumosului animați de iubirea interzisă au dat naștere unei tradiții care, deși obligată să se ascundă, este cel puțin tot atît de importantă, cantitativ și calitativ, ca cea a artiștilor cu un mod exclusiv heterosexual de gîndire și simțire. Nu știm prea precis cum vor fi stat lucrurile cu artistul în evul mediu, dar n-avem nici un motiv să presupunem că homoerotismul va fi fost mai puțin prezent. El a fost doar constrîns de împrejurări să se refuleze pînă la auto-jugulare și să caute modalitățile cele mai criptice de manifestare. Renașterea n-a generat extinderea homosexualitătii prin afirmarea noilor idealuri, atît de îndepărtate de cele ale Bisericii — cum vituperau predicatorii fanatici — ci a deschis porțile închisorilor spirituale. Si atunci s-a văzut ce mare fusese numărul întemni-ților. De aici malițioasa remarcă a lui Lodovico Ariosto în satira citată, că puțini vor fi fost umaniștii care să nu fi împărtășit păcatul Gomorei. Iar pictorii și sculptorii Renașterii au fost cei prin care umanismul și-a făurit expresia cea mai pură, de o intensitate superioară mesajului său filosofic. Pentru foarte mulți dintre ei, imaginea religioasă sau mitologică, portretul sau evocarea istorică, alegoria sau scena din viața cotidiană cuprind încifrată — dar nu greu descifrabilă pentru cine are organul de percepere necesar — taina homoerotică a existenței lor. Un efort de a depăși interpre-tarea banală spre care împing întotdeauna lenea gîndirii și medioc-ri-tatea simțirii — și această taină se va revela strălucitor, spulberînd aparențele înșelătoare, fie ele cît de pioase.

Iată bunăoară grandioasa frescă ce domină Capela Sixtină din Vatican, "Judecata de apoi", populară în lumea întreagă ca ima-gine înfricoșătoare a ceea ce ne așteaptă cînd va veni "dies irae", adică ziua mîniei, cu trîmbițele ei care scoală morții din morminte. Conținutul ei apocaliptic pare să fie foarte limpede, mai ales că ochiul liber abia poate distinge figurile individuale, așa încît, mulțumindu-se cu învălmășeala trupurilor, în mijlocul cărora se înalță statura majestuoasă a lui Iisus cu fecioara mijlocitoare alături, va vedea în acest furnicar uman ilustrarea ororilor anunțate de vizionarul cu imaginație delirantă.

Dar Michelangelo n-ar fi fost Michelangelo, dacă ar fi urmărit doar să traducă plastic învățătura Bisericii despre sfîrșitul lumii. Sunt nenumărate, în viața și în opera-i, semnele independenței sale de gîndire. E deajuns să amintim încăpățînarea inflexibilă cu care a impus nudul masculin, de o senzualitate frecvent provocatoare, acolo unde trebuia să domnească spiritul cucerniciei. Accepta să picteze fapte și chipuri din Vechiul sau Noul Testament, dar sunt rare cazurile cînd nu se revanșa completîndu-le cu ceea ce-i era sugerat de către formidabila tensiune erotică în care trăia: nu există absolut nici o legătură între "Sfînta Familie" și cei cinci efebi care-i servesc de voluptuos decor etalîndu-și dezinvolt părțile genitale, dar pictorul și-a satisfăcut, cu autoritatea suverană a geniului,

dorința de autoexprimare în pofida cerințelor obiective ale subiectului. Iar mai fiecare din scenele biblice cu care a împodobit tavanul Capelei Sixtine avea să fie obligator flancată de irezistibili adolescenți ale căror splendide forme și ademenitoare priviri se află într-un contrast izbitor cu aparenta pioșenie a episoadelor scripturistice evocate, ele însele tratate cu o libertate la marginea impietății. Asemenea ingerințe deloc evlavioase în sacralitatea temelor ce-i erau încredințate, echivalau cu desacralizarea acestora. Si se poate spune fără exagerare că aproape întreaga artă picturală și sculpturală a lui Michelangelo constă în golirea imaginilor bisericești tradiționale de conținutul lor religios și umplerea lor cu un conținut uman puternic colorat de homoerotismul propriu autorului lor.

Nici măcar papii nu l-au putut face vreodată să se abată de la concepția sa călăuzitoare, înrădăcinată într-o necesitate de exprimare care n-avea nimic comun cu doctrina eclesiastică. Tot ce s-a putut întreprinde împotriva unei gîndiri atît de libere și intransigente, a fost acoperirea unor nuduri cu văluri ale pudorii catolice, abia de puțină vreme îndepărtate în cadrul operelor de restaurare. Aflat la sfîrșit de viață, Michelangelo a răspuns cu dezgust și dispreț barbarului tratament căruia îi era supusă creația. Într-o superbă înălțare de asupra celor vremelnice, părea să se detașeze cu desăvîrșire chiar de ceea ce făurise cu atîta trudă și dăruire de sine.

Bineînțeles că nici "Judecata de apoi" nu putea fi ceea ce așteptau de la ea teologii și spiritele evlavioase, și aceasta începînd cu persoana lui Iisus, care apare aici în calitatea sa de rege și judecător. Or, pentru această postură tradiția — și cu deosebire cea bizantină, puternic reprezentată și în Italia — prevăzuse de multă vreme somptuoasele vestminte cerute de înălțimea rangului. Michelangelo le menține, dar reduse la un foarte transparent minimum, numai pentru cea numită de Biserică "regina coeli". Iisus, complet gol, doar cu o eșarfă fluturîndă în jurul coapselor, va apare ca un tînăr impetuos de ceva mai mult de douăzeci de ani, a cărui regalitate se manifestă prin gest: un gest de evidentă respingere pe care nu-l putem raporta decît la Maria, căci îl face cu brațul drept și o are ca obiect nemijlocit pe aceasta, care întoarce privirile ca și umilită. Nici vorbă în atitudinea ei de rolul mijlocitor pe care tradiția evlavioasă i-l atribuie. Este pur și simplu o femeie căreia i se spune un "Nu!" brutal.

Acesta este limbajul imaginilor, cînd înlăturăm literatura care se interpune falsificator între ele și cel ce contemplă. Dincolo de justificările teologice ale scenei, recunoaștem problematica foarte personală din "Pietà": imposibilitatea de a răspunde dorințelor femeii. Michelangelo a putut-o strecura la adăpostul situației apocaliptice așa cum și-o imagina el, și a cărei plauzibilitate se bazează pe ignoranța tuturor în privința celor ce se vor întîmpla cu acea ocazie. Numai că aici refuzul îmbracă o formă categorică, foarte deosebită de soluția blîndă din "Pietà". Aceea era operă de tinerețe iar acum felul lui Michelangelo de a se înțelege pe sine însuși s-a radicalizat. Respinge hotărît genul de relație pe care societatea îl așteaptă de la el.

Iisus Hristos reprezentant al celor ce-și iubesc propriul sex? Ceea ce pentru dreapta credință homofobă este o blasfemie, apare gîndirii neaservite nici unei doctrine pe deplin firesc. Căci el ori reprezintă întreaga umanitate, așadar condiția umană în totalitatea ei — și numai atunci se ridică la o înălțime divină —, ori este doar căpetenia spirituală părtinitoare a heterosexualilor, care nu depășește demnitatea unui întemeietor de sectă și de doctrină, cu preferințe și alergii personale devenite dogme. Dacă Iisus a năzuit la eliberarea omului în general și fără discriminări, el s-a identificat cu întreaga specie fără a ignora acea parte a acesteia concepută de către demiurgia cosmică în scopuri foarte precise, altfel decît plăsmuise majoritatea: pe toate tărîmurile creației

principiul majoritar se completează armonios cu cel minoritar. Michelangelo l-a înfățișat pe Iisus într-un fel în care se pot recunoaște cu ușurință și unii și ceilalți.

Nu este deloc greu a dovedi adînca înrădăcinare a personajului central din "Judecata de apoi" în homoerotismul care domină reprezentarea masculinității (mai ales nude) în opera lui Michelangelo. Cele trei forme principale ale ei constituie tot atîtea etape evolutive în devenirea ființei astfel marcate de natură, dar nu mai puțin în aceea a artistului însuși, în măsura în care problemele sale pur omenești se îngemănau cu creația și căutările legate de ea. Pe prima treaptă, instinctualitatea apare ca farmec cuceritor al unei naturi care nu reflectează asupră-și; numeroșii "ignudi" de pe tavanul Capelei Sixtine o ilustrează cu irezistibilă elocvență. Sunt cei pe care Pasolini, desăvîrșit cunoscător în materie, avea să-i numască "ragazzi di vita". Le urmează adoles-cenții aflați în prag de bărbăție, al căror aer ușor îngîndurat — ca în cazul sculpturilor "Bacus" și "David apolinicul" — trădează un început de înțelegere reflexivă a tulburătorului impuls, ceea ce transfigurează senzualitatea, mereu prezentă. Faimoșii "sclavi" (și în deosbi muribundul și rebelul) fac trecerea spre maturizarea care aduce o confruntare conștientă cu homoerotismul ajuns și el la maturitate. Va cunoaște o culminație în statuia "Victoria": splendidul tînăr care, într-o atitudine sexuală de-a dreptul provocatoare, își ține piciorul pe capul sclavului învins (un bătrîn pe care e cu neputință să ni-l imaginăm ca adversar de luptă). Mărturia personală a vîrstnicului artist se lasă deslușită fără dificultate.

Celebrul "David" dă acestei a treia etape expresia ei cea mai grandioasă prin extraordinarul echilibru dintre frumusețea fizică impregnată de o sexualitate înfloritoare și spiritul a cărui luminoasă liniște se înalță majestuos dincolo de ea. Este semnificativ că, reprezentîndu-l sculptural pe acest erou al Vechiului Testament, Michelangelo n-a reținut nimic din contextul biblic și istoric pentru a-i defini concret personalitatea, de pildă vitejia sa în lupta cu Goliat sau talentul de harfist. L-ar fi putut numi în nenumărate feluri, îndărătul cărora ar fi stat însă întotdeauna unica ființă avută de el în vedere: proaspăt devenitul bărbat a cărui strălucire trupească nu e depășită decît de lumina ce vine din lăuntru.

Viziunea michelangelică a masculinității nu ne apare în toată plenitudinea ei decît dacă întregim această serie de bărbați în plină înflorire umană și sexuală cu acea imagine a suavității și grației în bărbat-Adam, din scena creației omului pictată pe tavanul Capelei Sixtine: întinzînd tandru mîna bătrînului care se îndreaptă spre el, de asemenea cu mîna întinsă. Si aici pictorul a strecurat, la adăpostul relatării biblice, propria-i problematică intimă: prefigurarea acelui tînăr de ideală frumusețe la care el visa ca la adevărata împlinire a vieții sale sufletești, într-un moment cînd Cavalieri încă nu apăruse. Numai din această sursă intimă a viziunii sale picturale s-a putut naște fluidul care unește cele două personaje și care este cu desăvîrșire unic în zugrăvirea acestei scene de-a lungul timpurilor. Michelangelo se afla într-o stare care-i permitea să vadă ceea ce, creîndu-l pe David, nu-i apărea atît de clar: componenta feminină a ființei bărbătești. Eva nu apăruse, trăia încă în el, care unea armonios cele două principii.

În Iisus cel din "Judecata de apoi", David și Adam se contopesc, cu evidenta predominare a celui dintîi. Ca și aceștia, el aparține nu lumii biblice ci celei interioare a artistului, cu dorurile legate de firea sa aparte. Este tipul de bărbat care aprindea simțirea homosexualului Michelangelo, în jurul vîrstei de șaizeci de ani, după epuizarea dorinței de a-și realiza senzual alteritatea cedînd ispitelor comune. I se va dărui cu frenezia vîrstei tomnatice dar nu fără complexe, deoarece el este cel ce apare ca bătrîn sclav biruit de tînărul cel victorios. Atît îndărătul acestuia cît și al lui Iisus îl

recunoaștem pe marele său inspirator sentimental — artis-tic care a fost superbul și nobilul Tommaso Cavalieri.

Caracterul obsedant pe care-l avea pentru Michelangelo alteritatea sa sexuală l-a făcut așadar să lumineze într-un anumit fel figura lui Iisus. Ea ne apare puternic impregnată de ceea ce agita și înaripa sufletul artistului, deloc atras de femeie și admirator pasionat al frumuseții bărbătești. O interpretare subiectivă desigur — dar ce interpretare nu este subiectivă, prin însuși faptul că se "interpretează"? Ea totuși nu numai că nu contrazice cu nimic datele biblice, dar este confirmată de existența "ucenicului prea iubit", preferatul lui Iisus. Dacă sensibilitatea heterosexuală a acestuia nu poate fi precis și incontestabil documentată, predilecția pentru propriu-i sex reiese din cel puțin două realități: componența exclusiv masculină a grupului format de el și ucenicul ce-și sprijinea drăgăstos capul pe pieptul lui.

Dar cea mai importantă confirmare a substratului homoerotic vine de la ansamblul operei însăși: învălmășeala aceasta de trupuri bărbătești, printre care, din cînd în cînd, rătăcită, cîte o apariție vag feminină, nu ușor de deslușit ca atare, iar în Capela Sixtină, de la enorma distanță impusă privitorului, cu totul inobservabilă. Nuditatea generală și caracterul haotic al dinamismului de care sunt purtați cu toții evocă mai de grabă o orgie decît ideea unei înfățișări la judecată. Prea se înghesuie aceste trupuri unul peste altul și unul într-altul, prea se convulsionează și își pun în relief coapsele cu ceea ce e cuprins între ele, pentru a nu vedea dincolo de fațada apocaliptică o impetuoasă nevoie senzuală de exprimare: un fel de răspuns furios celor ce-i puseseră în sarcină un asemenea proiect, lui, care se simțea chemat să înfățișeze viața înfloritoare iar nu distrugerea ei. Nu-i fusese acesta comentariul la mai toate scenele pretins sfinte din Capela Sixtină, comandă a Vaticanului, cărora le adăogase decorul sau ornamentul erotic menit să satisfacă propriul său gust, total străin de exigențele eclesiastice ? De data aceasta "comentariul" său era pe măsura sarcinii primite și a spațiului pus la dispoziție de asupra altarului: transformarea a ceea ce fantezia teologică imagina ca sfîrșit al lumii într-un sălbatic triumf al goliciunii masculine dezlănțuite. O realiza cu acea artă care-i permitea să-și facă intențiile tainice inaccesibile spiritelor obtuze, creîndu-le totodată impresia că viziunea sa răspunde, în esență, pioaselor lor așteptări.

Cine e familiarizat cu problematica homoerotismului cunoaște prea bine delirurile ce pot lua naștere în imaginația celui care luptă cu propria-i natură, nehotărît a-i ceda sau a-i rezista, așa cum s-a întîmplat cu Michelangelo pînă spre sfîrșit de viață. Acesta i-a putut înfățișa chiar pe îngeri prinși în vîrtejul bacanalei (ca în desenele de la Biblioteca regală din Windsor)! Cu atît mai normal era pentru el să-i pună pe muritori într-o asemenea situație. Nu era ceva specific homosexual, deoarece o heterosexualitate reprimată, ca aceea a asceților, pustnicilor și așa zișilor sfinți, generează deliruri asemănătoare, bineînțeles cu protagoniști de sex opus. Si nu era o noutate în creația lui Michelangelo."Lupta centaurilor", sculptură din prima tinerețe, atestă vechimea acestei fantasme: aceeași imagine obsedantă a devălmășiei în întîlnirea trupurilor bărbătești, o devălmășie în care granița dintre adversitate și contopire, război și sexualitate a dispărut cu desăvîrșire. În plus, centaurul cu partea sa inferioară animalică, era din timpuri imemoriale simbolul rîvnirii sexuale aflate în conflict cu jumătatea superioară a ființei. Tema "Judecății de apoi" îi oferea artistului cea mai spectaculoasă ocazie de a-și înfăptui în stil mare secretele viziuni care-i bîntuiau imaginația de bărbat cu sexualitate pusă în lanțuri. Si aceasta chiar sub ochii papei, și în plus fără primejdia ca provocatoarele sale intenții să fie recunoscute ca atare: superficialitatea modului obișnuit de a privi pictura, în cooperare cu distanța enormă care împiedica deslușirea detaliilor și cu subiectul al cărui

caracter apocaliptic putea justifica totul, formau în jurul lui Michelangelo un solid zid protector. Numai tehnica timpurilor moderne avea să-l facă să se năruie.

Într-adevăr, reproducerile — mai ales cînd fac posibilă deslușirea amănuntelor altminteri greu percepibile cu ochiul liber — permit pătrunderea în acea intimitate ascunsă de către artist privirilor indiscrete și rezervată poate unui viitor superior timpu-lui în care trăia. Or, cînd privim fresca de aproape descope-rim uimiți spre fundul scenei din partea dreaptă (adică stînga lui Iisus) doi tineri strînși într-o înfocată îmbrățișare. Dacă privirea se deplasează puțin spre dreapta întîlnește alți doi tineri, aceștia sărutîndu-se. Nemijlocit lîngă ei o altă surprinzătoare pereche: un tînăr îmbrățișat cu pasiune de un personaj mult mai vîrstnic, judecînd după barba-i. Alunecînd cu privirea mai jos, suntem întîmpinați de un tînăr care-și etalează goliciunea în toată splendoarea ei și întinde mîna în sus pentru a o apuca pe cea a partenerului său de care-l despart alte trupuri, dar cu care reușește a realiza joncțiunea. Sunt insule de autentic și pur homoerotism într-un ocean de promiscuitate tumultuoasă și învolburată. Dacă — așa cum spune tradiția — gestul lui Iisus către acest grup este unul de chemare încurajatoare, e probabil că el se adresează celor uniți cu sufletul și cu trupul, victorioși astfel asupra spiritului orgiastic în haotică dezlănțuire. Deosebit de impresionant este tînărul aflat în partea inferioară, de asupra bărcii lui Caron, și pus de pictor într-un semnificativ relief: stă așezat, pradă unor gînduri care îl torturează. E dilema desesperantă celui ce oscilează, bătut de vînturile nehotărîrii, între fire și credință, între iubire și orgie, neîndoios reflex a ceea ce-l frămînta pe Michelangelo însuși.

Vedem așadar că "Judecata de apoi" conține nu numai o afirmare — ușor inteligibilă ca atare — a homosexualității, dar și o evaluare critică a acesteia. Se exprimă astfel contradicția care trăia în artistul însuși, sfîșiat între homoerotismul absolut al firii sale și obsesia păcatului pe care i-o vîrîse în suflet o credință religioasă la fel de absolut homofobă. Întreaga lui artă vorbește despre senzualitatea fremătătoare a imaginației sale, nudurile sale masculine apărînd în posturi neechivoc rîvnitoare sau provo-catoare, cu o mare predilecție pentru picioarele care se desfac larg pentru a primi sau a cuprinde. A plantat o asemenea atitudine chiar de asupra personajului central al frescei prin imaginea care pretinde a-l reprezenta pe profetul Ionas. Capul lui Iisus se află exact între picioarele lui și în linie dreaptă cu părțile lui genitale. Dar este foarte posibil ca tocmai auto-cenzura sa de tip catolico-neoplatonică, impregnată de atmosfera spirituală a epocii — să fie cauza acestui delir imaginativ: orice încercare de a oprima natura nu face decît s-o intensifice. Michelangelo dispunea de supapa eliberatoare a artei sale pentru a se descărca de tensiunile produse în el de cearta cu propria-i fire.

Despre ce va fi fost, în intimitatea ei, viața sexuală a lui Miche-langelo nu suntem în măsură să spunem nimic. Se pot face doar presupuneri, inspirate din ceea ce se vede în frescele, desenele și sculpturile sale, și bazate pe convingerea că acestea nu sunt plăsmuiri arbitrare sau roade ale capriciului ci oglindesc interiori-tatea cea mai profundă a artistului. Nu va fi fost, desigur, nici liniștită, nici normală, nici împăcată cu sine. Este greu de admis că o etică religioasă abstractă ar fi fost în stare să ia în stăpînire totală o fire atît de pasionată și de independentă, a cărei senzualitate clocotea vulcanic. De vor fi avut loc "căderi" în ceea ce Biserica numea păcat iar filosofia neoplatonică înnegurare a spiritului pur, ele trebuie să fi fost urmate întotdeauna de amare remușcări, ceea ce însă nu făcea pentru el nudul masculin mai puțin atractiv, dacă e să judecăm după prezența lui masivă în arta sa pînă spre sfîrșitul foarte lungii sale vieți.

Acest conflict lăuntric apare simbolic exprimat în trei desene celebre, dăruite lui Tommaso

Cavalieri prin 1533, adică la puțin timp după ce se cunoscuseră, când în Michelangelo se dezlănțuise cea mai mare pasiune erotică a vieții sale. Ele rezumă simbolic și cu extremă pregnanță toată problematica pe care o asemenea pasiune, trăită cu exaltată dăruire de sine, o genera într-un suflet plin de scrupule religioase. Unul reprezintă răpirea lui Ganimede de către Zeus transformat într-un vultur care îl ține pe frumosul prinț troian în așa fel încît sexul lui să apară într-un izbitor prim plan: iubirea care se abandonează fără rezerve propriilor ei impulsuri și nu șovăie să încalce opreliștile sociale sau etice, convinsă de drepturile ei absolute. Altul îl înfățișează, foarte asemănător ademenitorului Ganimede, pe mitologicul gigant Tityos într-o postură voluptuoasă: culcat, cu picioarele lasciv desfăcute și sexul etalat — poziția predilectă a artistului — el pare să-și savureze din plin senzualitatea. Este însă o voluptate impregnată de suferință, deoarece un vultur asemănător celui care-l răpise pe Ganimede se hrănește acum din inima sa: plăcerea smulsă opreliștilor a devenit, cum ar fi spus poetul nostru național, "un lung prilej pentru durere". Ceea ce Tityos știe despre iubirea sa, căci așa a fost învățat să gîndească, îl împiedică s-o trăiască plenar și fără umbre, îi otrăvește sentimentul. Si în sfîrșit cel de al treilea desen, inspirat de mitul lui Faeton. Fiu al lui Apollon, zeul dator a conduce carul solar în jurul pămîntului, el cere tatălui său cu mari insistențe să-i încredințeze odată hățurile acestui car. Zeul acceptă deoarece avusese imprudența să promită că-i va îndeplini orice dorință, dar călcîndu-și pe inimă și făcîndu-și fiul atent asurpra imenselor primejdii ce va avea să înfrunte. Angajîndu-se într-o aventură despre care Apollon îi spunea că nici unul dintre zei nu s-ar încumeta s-o întreprindă, Faeton are curajul inconști-en-ței, nesăbuinței și semeției. Prețul pe care va avea să-l plătească va fi tragic, deoarece, cum era de așteptat, își va descoperi foarte repede incapacitatea, își va pierde cumpătul și se va prăvăli în neant. Îndrăzneala celui ce se dăruiește frenetic unei pasiuni nepermise, nu este ea de aceeași natură cu nebunia lui Faeton? Fericirea savurată în pofida blestemului care ar fi trebuit s-o facă redutabilă, nu va duce oare și ea la o prăbușire ca aceea a legendarului personaj? Iată ce gînduri munceau sufletul acestui pătimaș îndrăgostit de frumusețea corpului bărbătesc, care era Michelangelo.

Iubirea socratică, de care neoplatonicii îl ajutaseră pe acesta să devină conștient, intra după cum se vede în etapa completei ei umanizări. Nu acesta era însă, la urma urmelor, adevăratul rost al umanismului? Formidabilul curaj al artistului, cu sufletul sfîșiat de alteritatea sa dar netrădînd-o niciodată, consta în a fi afirmat — prin imagini cu adevărat "strigătoare la cer" — dreptul senzualității de a lua parte la misterele spiritului, și cu osebire al acelei senzualități pe care societatea și Biserica o condamnau în modul cel mai necruțător. Continuînd să trăiască în frumoasele și pioasele năzuințe ale neoplatonicilor, homoerotismul de tip socratic, suveran absolut peste chemările firii, se afla de fapt în agonie: "ideal pierdut în noapte", fără putere reală asupra acelui Eros care se hrănește din pasiunea împlinită și iubirea integrală. Faptul că noțiunea de "amor platonic" începea, cam odată cu secolul XVI, să se refere cu precădere la relația dintre bărbat și femeie, dovedea că pe tărîmul homoerotic misiunea sa se încheiase. Ar fi o investigație interesantă, aceea care ar urma să stabilească dacă o asemenea noțiune a fost fericitoare pentru heterosexualitate. Pentru homosexuali fericirea a venit tocmai prin aruncarea ei la lada cu vechituri a istoriei spirituale.

"Sancte Socrates, ora pro nobis !"

Renașterea italiană a fost un semnal trezitor pentru întregul continent. Spiritul ei se extinse

impetuos spre Nord, şi odată cu el "viciul grec" care între timp devenise, pentru Europa timpurilor mai noi, "viciul italian". Ceea ce avea loc în realitate nu era însă importarea unor obiceiuri străine, ci ieşirea inevitabilă la iveală a unor porniri îndelung oprimate şi universal prezente, cărora climatul spiritualmente eliberator al renaşterii le permitea să se manifeste şi să ajungă la o înţelegere de sine. Să urmărim evoluţia europeană a homoerotismului de inspiraţie socratică, aşa cum se reflectă ea în viaţa şi gîndirea a trei dintre cei mai iluştri umanişti ai timpului: olandezul Erasmus din Rotterdam (1466-1536), francezul Michel de Montaigne (1466-1536) şi englezul Francis Bacon (1561-1626), toţi trei predestinaţi să străbată experienţe deosebit de semnificative din punctul de vedere al subiectului care ne interesează, al căror sens principal va fi umanizarea în continuare a iubirii de tip socratic. Ca gînditori a căror autoritate intelectuală şi morală nu a diminuat niciodată, ei au stimulat enorm gândirea europeană să se emancipeze de tutela religioasă, să înveţe a căuta şi a se căuta, să se îndoiască de tot ceea ce simţurile nu sunt în măsură să verifice iar raţiunea nu poate atesta.

Străbătînd de mai multe ori Europa de la Bolonia la Londra, Erasmus a trăit într-un fel foarte apropiat de al omului de azi, marcat de ceea ce noi numim *stres*, care a existat dintotdeauna pentru cei ambiţioşi să realizeze, să afle şi să cuprindă cît mai mult cu putinţă. Libertatea interioară la care ajunsese era de asemenea foarte înrudită cu a noastră: se desprinsese, într-un grad cu totul neobişnuit pentru acel timp, atît din lanţurile eclesiatice (era un călugăr augustinian care-şi părăsise mănăstirea autorizat să călătorească un timp pentru studii, pentru a nu reveni însă niciodată şi fără a intra într-o altă mănăstire), cît şi din cele naţionale (faptul de a fi olandez aproape necontînd pentru el: "fortunato omne solum patria est" spunea el, "orice ţară poate deveni patrie pentru cel fericit"). Mai sedentar în prima parte a vieţii sale — cînd însă s-a putut dedica unei lungi şi extrem de fecunde meditaţii, încununată prin mereu actualele sale "Eseuri" — Montaigne avea să se aventureze foarte tîrziu, şi în ciuda sănătăţii precare, pe drumurile Europei, pentru a căuta, prin confruntare cu lumea, confirmarea adevărurilor introspectiv descoperite. În fine Bacon, care nu a părăsit niciodată Anglia, ne pune în faţa unei dualităţi tipic renascentiste: năzuinţa ambiţioasă spre puterea lumească (a urcat pînă la rangul de lord cancelar al regatului) şi în acelaşi timp căutarea cea mai dezinteresată şi mai liber gînditoare a temeliei pe care s-ar putea clădi o etică umanistă şi o ştiinţă autentică, liberă. Firi extrem de diferite, au cunoscut însă toţi trei marea tulburare pe care o aduce în suflet şi în viaţă întîlnirea cu acest neaşteptat oaspete interior: Erosul masculin.

"Sancte Socrates ora pro nobis", "Sfinte Socrate, roagă-te pentru noi", exclamase odată Erasmus (14), creînd, fără s-o fi vrut, un aforism dintre cele mai rezistente la uzura timpului, în ciuda şocantei sale forme de pietate. Ciudată, enigmatică rugăciune! O invocare tipic creştină, dar adresată unui "păgîn", căruia un asemenea fel de devoţiune îi era cu desăvîrşire străin. De pe poziţia gîndirii raţionaliste, extrovertite, heterosexuale acest apel poate fi interpretat ca expresie a unei aspiraţii spre acea claritate atică a spiritului pe care europeanul năzuitor şi în curs de emancipare umanistă o căuta febril la ieşirea din evul mediu: Fie ca Domnul să i-o acorde prin mijlocirea virtuosului înţelept grec, a cărui sfinţenie, incontestabilă pentru un filosof, n-avea nevoie de nici o canonizare bisericească. Înterpretare plauzibilă, care-şi păstrează valabilitatea ei şi cînd fenomenul Erasmus e privit din cealaltă direcţie, plină de atenţie faţă de umbrele fiinţei şi intuind ce se va fi petrecut în subteranele acesteia.

Or, din această ultimă perspectivă e cum nu se poate mai clar că Erasmus avea nevoie de sprijinul din invizibil al lui Socrate cel ce — pare-se — ieşise victorios din încercarea homoerotică. În filosoful olandez se manifesta aceeaşi înclinare spre cei de un sex cu el, neliniştind o fire funciar

temătoare și vulnerabilă în raport cu opinia publică. Înclinare care îl tortura cu atît mai puternic cu cît trăia într-o mănăstire a ordinului augustinilor, pregătindu-se să devină preot, ceea ce crea insolubile probleme de ordin atît practic cît și teologic. Cel de care se îndrăgostise, Servatius Rogerus, era un călugăr din aceeași mănăstire, cu care însă, în virtutea disciplinei monahale, nu putea avea decît contacte sporadice și restrînse. Îi rămînea atunci doar calea epistolară, pe care a folosit-o din plin și căreia îi datorăm documentele neechivoc revelatoare ale intimității sale sufletești. Cîteva extrase:*"Cum pentru cei ce se iubesc nimic nu e mai chinuitor decît să nu se poată întîlni, ceea ce doar rareori ne stă în putință, nu pot renunța la ocazia de a trimite această scrisoare. Cît îmi doresc fericirea de a nu mai avea nevoie de scrisori și de a putea sta față către față ori de cîte ori o dorim! Deocamdată însă o asemenea bucurie nu ne este îngăduită. O oprelişte la care nu mă pot gîndi fără ca lacrimile să-mi vină-n ochi. Dar trebuie de aceea să fiu lipsit de putința oricărui contact cu tine?...Pari să nu te gîndești prea des la mine sau chiar să mă fi uitat cu desăvîrșire. Dorința mea ar fi, dacă așa ceva e posibil, să ai grija mea așa cum eu o am pe a ta iar iubirea pentru mine să te facă să suferi așa cum mă torturează pe mine dorul de tine... Știi bine, prea iubitul meu Servatius, cît de mare a fost și este dragostea mea, căci îmi ești mai scump decît propriii mei ochi, decît propriul meu suflet, decît propria-mi ființă. Ce te face atunci atît de inexorabil, încît să refuzi nu numai iubirea dar și cea mai elementară atenție celui ce te iubește ca nimeni altul ?. Ești oare atît de neomenos încît să-i iubești pe cei ce te urăsc și să-i urăști pe cei care te iubesc?...Cînd nu ești prezent, nimic nu mă atrage, iar în prezența ta nimeni altul și nimic altceva nu mă mai poate interesa. Cînd te văd fericit uit de propriile-mi necazuri; cînd ți s-a întîmplat ceva dureros, Cerul mi-e martor că sufăr mai mult decît tu însuți. Meritat-am eu oare să mă tratezi cu atîta asprime? Pot prevedea, dragul meu Servatius, cum îmi vei răspunde, căci adesea mi-ai răspuns așa:«Ce tot vrei de la mine? Crezi într-adevăr că te urăsc? În fond care ți-e dorința?» Ei bine, nu-ți cer nici un dar costisitor. Fă numai ca sentimentele tale pentru mine să fie asemenea celor pe care eu le am pentru tine, și mă vei face fericit...Rămas bun, suflete al meu, și dacă în tine este puțină omenie, răspunde cu iubire celui care te iubește...Faptul de a-l fi uitat pe iubitorul tău Erasmus m-a mîhnit adînc. Aceste cîteva zile în care nu te-am putut vedea deloc mi-au părut mai lungi decît un an. Atît de mult am pătimit și atît de mare mi-a fost chinul, încît m-am rugat de cîteva ori să fiu eliberat de această viață pe care o uram. Tristețea care mi-e întipărită pe față, paloarea figurii, privirile abătute, toate acestea îți pot îngădui să-ți faci o idee de cît sufăr, dacă le acorzi puțină atenție...De nu pot avea din parte-ți acea prietenie pe care mi-o doresc cel mai mult, te rog ca cel puțin să reluăm cursul obișnuit al relațiilor noastre. Dacă vei crede că și acesta trebuie să-mi fie refuzat, nu văd pentru ce aș mai putea trăi" (15).*

Cum se vede, a fost o iubire unilaterală și nefericită. Simțirea arzătoare a lui Erasmus se izbea de o inimă de piatră. Răceala neîndurătoare a lui Servatius îi va fi administrat o lecție pe care nu va avea s-o uite tot restul vieții. Era o experiență întru totul asemă-nătoare celei trăite cu numai cîțiva ani înainte de un alt mare umanist, Leonardo da Vinci, care la 24 de ani, fu învinuit de a-l fi sodomizat pe un oarecare Jacopo Saltarelli din Florența și făcu două luni de închisoare de unde fu eliberat doar prin mușamalizarea incidentului. Zguduirea fu însă atît de mare, încăt influență tot restul vieții artistului; acesta creă între el și lume o distanță care îi învălui în mister viața de celibatar, neputînd totuși ascunde prezența permanentă alături de el a celor doi foarte tineri asistenți (Salai și Francesco). Asemănător prin efectele lui va fi fost șocul trăit de Erasmus prin respingerea lui aproape inumană de către adoratul Servatius. Fără a putea să-și schimbe firea, puse pe ea masca

înțeleptului umanist care abia dacă lasă să se întrezărească ce se petrece în intimitatea sufletului său. Reținerea pe care și-o va impune în felul de a se exterioriza îi va conferi ce-i drept un aer enigmatic și incitant dar nu va împiedica lumea să vorbească *("sunt lapidat în fiecare zi",* obișnuia el să spună). Si era inevitabil, căci nici înclinarea nativă nu înceta să-l însoțească, stimulată și de împrejurările caracteristice vieții lui itinerante de profesor particular în continuu și foarte strîns contact personal cu tinerii doritori să se lase instruiți de el: o situație eminamente socratică.

De aici apelul cvasi-religios la spiritul nemuritorului maestru de a cărui susținere din invizibil avea vitală nevoie în confruntarea sa neîncetată cu o tentație în fața căreia era mult mai slab decît înțeleptul atenian. Singura sa armă era conștiința păcatului în legătură cu acceptarea voluptății erotice, o conștiință care îl inspirase un aforism devenit clasic: "Voluptatea nu este voluptate atunci cînd atrage după sine o proastă reputație și o conștiință acuzatoare". Dar făcînd din plăcerea simțurilor un păcat (concept care încă nu-i putea trece prin minte lui Socrate), creștinismul mărise enorm puterea tentației fără a putea spori corespunztor rezistența în fața ei. În plus, natura oscilantă și fragilă a lui Erasmus, necontenit supus îndoielilor și funciar înclinat spre depresiune, mina din capul locului această indispensabilă rezistență. El putea doar să viseze acea verticalitate spirituală care lui Socrate îi era tot atît de firească precum atracția spre tinerii frumoși, deasupra căreia se ridica prin propria-i forță umană, necatapultat de vreo teologie.

Va izbuti totuși să străbată relativ bine oceanul atît de agitat al acelor timpuri de reformă și contrareformă în care lua naștere și mitul faustic. Ajuns la țărmul de pe care putea contempla eternitatea, el făcea această mărturisire: *"Chiar dacă am avut înclinări rele, nu le-am fost niciodată sclav"(16).* În plus, reușise să nu se lase înrobit de natură fără a o condamna sau vorbi de rău, fără să regrete că era așa cum era, și mai ales fără a încerca să-și mortifice sau să-și schimbe firea. Sunt foarte autobiografice și *pro domo* reflecțiile din "Elogiul nebuniei" în legătură cu necesitatea de a trăi în concordanță cu ceea ce este natural pentru fiecare, chiar cînd înclinările naturale nu ne sunt întotdeauna pe plac. Dacă este omenește să greșești, spune el, de ce să-l considerăm nefericit pe omul care se înșeală? Nu s-a născut el așa, supus greșelii, și nu e acesta destinul tuturor? O asemenea înțelegere, cu adevărat filosofică, a vieții trebuie să fi generat în adîncurile sufletului său o liniște și o siguranță mai hotărîtoare decît aparența oscilantă și deprimată oferită de el contemporanilor, și care era în fond înșelătoare ca mai toate aparențele.

Între timp, Servatius Rogerus, cel odinioară adorat dar surd la glasul lui Eros, devenise starețul mănăstirii din Steyn, de unde nu înceta să-l cheme pe călugărul pribeag la ordine, adică la revenirea în sînul ordinului. Cînd, după vreo 20 de ani, tonul starețului deveni deosebit de autoritar, el primi din partea îndrăgostitului de altădată un răspuns negativ nu mai puțin autoritar și încheiat încheiat cu aceste cuvinte: *"Îmi promiți să mă ajuți a găsi un loc unde să pot trăi și totodată să pot și cîștiga ceva. Nu-mi dau seama despre ce poate fi vorba. Sau te gîndești cumva să mă pui peste o mănăstire de călugărițe, unde ar trebui să fiu slujitorul femeilor, după ce am refuzat să slujesc arhiepiscopi și regi? Rămîi cu bine, tu cel ce mi-ai fost cîndva cel mai dulce prieten, venerabile părinte stareț"(17).*

"Pourquoi je l 'aimais ?"

„De ce-l iubeam?" — se întreba Montaigne într-unul din cele mai autobiografice capitole ale Eseurilor sale, „De l'amitié", avîndu-l în vedere pe Etienne de la Boétie , prietenul său de inimă, a

cărui foarte timpurie moarte lăsa în urma-i un gol, de nimeni altul umplut tot restul vieții scriitorului. Si dădea acest răspuns, în aparență dezamăgitor de simplu: *„parce que c'était lui, parce que c'était moi" (18).* Dar în contextul întregii meditații asupra acestei prietenii excepționale fulgerată în primăvara vieții, răspunsul cel aparent prea simplu lasă să se întrezărească tulburătoare profunzimi. El poate fi înțeles astfel: fiindcă era așa cum era și fiindcă sunt așa cum sunt. Felul aparte de a fi al unuia coincidea cu felul aparte de a fi al celuilalt. Din acest moment, simplitatea devine enigmă. Cum era La Boétie? Cum era Montaigne?

Prematur dispărutul, de profesie jurist, era, ca scriitor, autorul unui eseu literar-filosofic „De la servitude volontaire", consacrat libertății umane și luptei împotriva tiraniei. De fapt singura sa creație, aceasta n-ar fi fost în măsură să-i asigure posteritatea, dacă n-ar fi fost prietenia sa legendară cu Montaigne. Ea, această prietenie, i-a perpetuat memoria în istoria culturală a Europei, a dat numele său unei importante străzi din Paris și l-a imortalizat în piatră în orașul său natal Sarlat. Vor fi probabil din ce în ce mai puțini aceia care-i vor citi opusculul despre libertate și tiranie, de altfel rar publicat, dar prin legătura sa intimă cu Montaigne el va rămîne înrădăcinat alături de acesta în conștiința omenirii cultivate, care păstrează admirativ în amintirea sa marile prietenii masculine ale lumii antice: Hercules și Hylas, Ahile și Patrocle, Harmodios și Aristogiton, Oreste și Pylade, Alexandru și Hefaistion, Adrian și Antinous și multe altele, glorioase prin fecunditatea lor spirituală, umană, politică. Prietenii care, înaintea erei noastre, au precumpănit în mod net asupra iubirilor dintre bărbați și femei, acestea din urmă reducîndu-se de fapt la un singur exemplu emblematic și intrat în legendă: iubirea dintre Paris și Elena, iubire de tristă glorie, deoarece ea n-a generat decît ură, violență și moarte — războiul troian.

Deși în Europa creștinizată asemenea prietenii desigur nu vor fi lipsit, nici una nu s-a ridicat la înălțima simbolică a celei dintre Montaigne (1533-1592) și La Boétie (1530-1563). Timpurile posterioare antichității s-au arătat mult mai dispuse să exalte perechi umane de sexe diferite — Heloisa și Abelard, Romeo și Julieta, Dante și Beatrice și nenumărate altele asemănătoare — decît pe cele, cam suspecte, în care partenerii sunt de același sex: era creștină este, printre altele, și era obsesiei sodomite, moștenire funestă a spiritualității paleotestamentare. Prin noblețea și forța ei ieșite din comun, dar nu mai puțin grație pasionatei mărturii lăsate de Montaigne în Eseurile sale, prietenia dintre acesta și La Boétie a străpuns perdeaua groasă a răuvoitoarei ignoranțe iudeo-creștine care ascundea realități umane cu nimic mai puțin sublime decît cele mai nemuritoare iubiri heterosexuale.

Deși La Boétie e departe de a avea în istoria culturii o greutate comparabilă cu cea a lui Montaigne, în prietenia lor el era cel determinant. Nu prin cei trei ani în plus pe care-i avea, ci printr-o măreție și autoritate spirituală descrisă de Montaigne în termenii cei mai admirativi. Si nu-i putea aduce un elogiu mai mare decît comparîndu-l cu Socrate, a cărui înțelepciune reprezenta pentru Montaigne forma supremă a artei de a trăi, căci *„ mai lesne este să vorbești ca Aristotel și să trăiești ca Iuliu Cezar, decît a vorbi și a trăi ca Socrate"(19).* Dintre toți, foarte mulții gînditori pomeniți în „Eseuri", persoana filosofului atenian este citată cu cea mai mare frecvență de către scriitorul doritor a fundamenta istoric propria sa concepție despre viață. Dar prin La Boétie el își are în plus Socratele său personal și viu, față de care nutrește dublul atașament de discipol și prieten intim:*"Mă înciudează că Socrate, care a fost un exemplu desăvîrșit al tuturor marilor însușiri, a nimerit un trup și o față atît de urîte și nepotrivite frumuseții sufletului său, el care era atît de iubitor și îndrăgostit de frumusețe. Firea i-a făcut o nedreptate...De un fel asemănător era urîțenia*

care îmbrăca frumusețea sufletească a lui La Boétie" (20). Nu e greu de întrezărit ce se sugerează prin această comparație, dincolo de contrastul dintre trup și suflet. E o precizare esențială privitoare la felul de a fi al ambilor. Ceea ce simțeau unul pentru altul ținea de „iubirea socratică".

Si unul și celălalt își definesc fără șovăială legătura în termeni erotici. Ei vorbesc nu atît despre prietenie cît despre dragoste. Iată-l pe La Boetie scriindu-i lui Montaigne:*"O iubire ce dăinuie de peste un an ne-a unit, și nu a precupețit nici un efort pentru a atinge propria-i culme. Poate că a fost o întîmplare; totuși îmi pare un sacrilegiu să vorbim așa. Nu cred să existe înțelept, cît de ursuz ar fi el, care cunoscîndu-ne și cercetînd legătura noastră în devenirea ei de-a lungul anilor, să nu aplaude în fața unei iubiri atît de mari. N-avem nici un motiv să ne îndoim că urmașii noștri ne vor așeza numele printre acelea ale prietenilor celebri. Mi-ai fost legat, Montaigne, atît prin forța naturii cît și prin aceea a virtuții, care este farmecul dulce al iubirii...Nici o putere nu izbutește într-o asemenea măsură să unească oamenii și să aprindă în ei o iubire frumoasă" (21).*Iar Montaigne, postum, îi va face ecou:*"Sufletele noastre au tras atît de mult timp împreună, s-au privit cu atît de fierbinte iubire și o astfel de iubire care se dezvăluie pînă în adâncul adâncului măruntaielor unui altuia, că nu mai cunoșteam pe a sa ca a lui sau ca a mea, dar fără îndoială m-aș fi bizuit mai curînd pe el decît pe mine însumi" (22).*

Contopirea sufletelor lor era desăvîrșită. Avusese loc o osmoză pe care Montaigne o descrie astfel: *„C'est je ne sais quelle quintessence...qui , ayant saisi toute ma volonté, l'amena se plonger et se perdre dans la sienne; qui, ayant saisi toute sa volonté, l'amena se plonger et se perdre en la mienne, d'une faim, d'une concurrence pareille. Je dis perdre, à la vérité, ne nous réservant rien qui nous fût propre, ni qui fût ou sien ou mien" (23).* Mai mult ca sigur, această unire a sufletelor nu se extinsese și asupra trupurilor, și tocmai în această puritate spirituală consta caracterul ei socratic. Dar Montaigne se simte împins să-și imagineze o ipotetică unire a trupurilor ca pe o desăvîrșire a comuniunii lor, ceea ce-l diferențiază întrucîtva de înțeleptul atenian. Vorbind de legătura conjugală, în care o asemenea relație corporală este cît se poate de firească, Montaigne trece brusc la prietenia dintre cei de același sex, cu prea evidentă referire la unirea sufletească dintre el și La Boétie, căreia îi e consacrat tot acest capitol 28 din prima carte a „Eseurilor": *"Et certes...s'il se pouvait dresser une telle accointance libre et volontaire, où non seulement les âmes eussent cette entière jouissance, mais encore où les corps eussent part à l'alliance, il est certain que l'amitié en serait plus pleine et plus comble. Mais ce sexe, par nul exemple, n'y est encore arrivé, et, par le commun consentement des écoles anciennes, en est rejeté"(24).* Ultima frază trădează dacă nu misoginie — căci, la urma urmelor, după moartea lui La Boétie, Montaigne avea să întemeieze o familie — în orice caz o nu prea bună părere despre sexul opus și o înțelegere a vieții conjugale ca inferioară unirii sufletești a doi prieteni de același sex. Ceea ce precizează în continuare felul său de a fi, care era și acela al incomparabilului prieten. Acesta din urmă era deja căsătorit cînd ei se întîlniseră, dar soția sa este ca și inexistentă în evocarea lui Montaigne. Prietenia celor doi bărbați se desfășura într-un spațiu spiritual unde nu mai era loc pentru o terță persoană. Legătura matrimonială va fi avut pentru La Boétie probabil aceeași valoare și însemnătate ca pentru mai tînărul său prieten.

Nu este totuși exclus ca ceea ce am numit „ipotetică unire a trupurilor" să fi fost una reală, de vreme ce Montaigne vede în ea o desăvîrșire a prieteniei, dar cu neputință de prezentat ca atare în condițiile istorice date, atît de dușmănoase homoerotismului. Presupunere din belșug îndreptățită de amplele considerații pe care gînditorul le face asupra Erosului antic, cu o uimitoare prețuire a relației dintre „erastos" (cel îndrăgostit) și mai puțin vîrstnicul său „eromenos" (iubitul), prețuire la

care noi modernii cu greu putem ajunge cînd nu am avut asemenea trăiri. E de admirat ingeniozitatea cu care scriitorul se strecoară printre primejdioasele greutăți ale acestui subiect pentru a putea sugera posibilitatea unei relații trupești, transfigurată însă de legătura spirituală care-i unește pe cei doi. Traducerea românească, ușor arhaizantă, o redă astfel: *"Această dintîi aprindere stîrnită de fiul lui Venus în inima îndrăgostitului față de înflorirea unei fragede tinereți, aprindere căreia îi erau îngăduite toate cutezătoarele și pătimașele stăruințe generate de nestăpînita înflăcărare, era întemeiată numai pe frumusețea înfățișării, chip amăgitor al trupeștii ființări. Căci nu se putea întemeia într-un duh care era doar pe cale de naștere și nu ajunsese încă să încolțească. Și dacă această înflăcărare zorea o inimă de rînd, mijlocirile stăruinței sale erau bogăția, darurile, căpătuiala unei dregătorii sau altă nevrednică tocmeală...Dacă se nimerea pe seama unei inimi mai nobile, mijlocirile erau și ele pe măsură: învățăminte filosofice, povețe pentru a cinsti credința, a se supune legilor, a da viața pentru binele țării sale, pilde de vitejie, chibzuială, dreptate, învățîndu-se astfel iubitul a fi vrednic prin harul și frumusețea sufletului său, cea a trupului ofilindu-se timpuriu; prin această asociere a spiritului el spera să întemeieze o legătură mai statornică și trainică. Cînd această strădanie ajungea să dea roade (căci nu îndrăgostitului, ci iubitului i se cerea să fie răbdător și discret în comportarea sa, și în afară de aceasta să se lase călăuzit de frumusețea lăuntrică, greu de descoperit și înțeles) atunci se năștea în cel iubit dorința unei zămisliri spirituale prin mijlocirea unei frumuseți spirituale. Aceasta din urmă e cea care avea întîietate; cea trupească era întîmplătoare și venea în al doilea rînd: cu totul invers decît la îndrăgostit. Pentru acest motiv, cei vechi îl preferau pe iubit, convinși că și zeii îl preferă. De aceea îi reproșau poetului Eschil că în iubirea dintre Ahile și Patrocle el i-a dat celui dintîi rolul de îndrăgostit, de iubitor, deși acela se afla la prima vlagă a adolescenței sale, cînd barba încă nu-i mijise, și era și cel mai frumos dintre greci. Din această însoțire, în care predomina partea cea mai nobilă, rezultau roade folositoare atît individului cît și obștei; consituia tăria țărilor în care datina o îngăduia și cea mai de seamă pavăză a dreptății și libertății; stă mărturie salvatoarea iubire dintre Harmodios și Aristogiton. Așa se explică faptul că cei vechi o numeau sfîntă și divină, convinși că numai înverșunarea tiranilor și nemernicia popoarelor stau împotrivă-i...Se poate spune că era o iubire care se sfîrșea cu prietenie, ceea ce consună cu definiția stoică a iubirii: «Iubirea este dorința de a obține prietenia celui care ne-a tulburat prin frumusețea sa»(Cicero)...Ceea ce numim de obicei prieteni și prietenie nu sunt decît apropieri legate de cîte un prilej sau înlesnire, prin mijlocirea cărora sufletele noastre comunică. În prietenia de care vorbesc eu, toate laolaltă se împreună și se contopesc, alcătuind un întreg pe al cărui cuprins nu se mai văd cusăturile care le-au îmbinat. Dacă sunt întrebat cu stăruință de ce-l iubeam, simt că n-aș putea să mă exprim decît spunînd: pentru că era el, pentru că eram eu" (25).*

Montaigne definește mai departe natura sentimentului ce-l lega atît de puternic de prietenul său, confruntîndu-l cu ceea ce femeia face să se nască în sufletul bărbatului: *„Este cu neputință a-l asemui cu iubirea de femeie, cu toate că ea prin alegerea noastră ia ființă, și a pune această iubire pe aceeași treaptă cu el. Focul ei, mărturisesc, este mai stăruitor, mai arzător și mai aprig. Dar este un foc iute și pieritor, unduitor și schimbăcios, foc al fierbințelii, supus creșterilor și descreșterilor, care nu ne ține decît de un capăt. În prietenie căldura este în totul și atotcuprinzătoare, potolită și egală, o căldură statornică și liniștită, întreagă duioșie și împăcare, fără nici o asprime, nici vreun amar. În plus, în dragoste nu-i decît o înverșunată dorință să prindem ce ne scapă. De îndată ce pășește pe tărîmul prieteniei...se stinge și lîncezește. Desfătarea o sfîrșește, fiindcă are împlinire*

trupească supusă saţului. Prietenia, dimpotrivă, găseşte desfătare pe măsura dorinţei, se înalţă, se hrăneşte, creşte numai din desfătarea ei, ca fiind a duhului şi sufletul subţiindu-se în mersul ei. Sub această desăvîrşită prietenie şi-au făcut altădată loc în mine trecătoare împătimiri...În aşa fel că cele două patimi încăput-au în mine cu ştire una de alta, dar niciodată cu asemuire. Cea dintîi urmîndu-şi calea în zbor falnic şi mîndru, şi privind-o disprețuitor pe cealaltă cum se tîrăşte cu mult sub ea"(26).

Raportată la erosul intermasculin, instituţia căsniciei îi apare lui Montaigne încă şi mai frustrantă decît iubirea pentru sexul opus: *„Cît despre căsătorii, pe lîngă că sunt un tîrg unde numai intrarea e liberă (dăinuirea sa fiind constrînsă şi forţată, şi depinzînd de aiurea iar nu de vrerea noastră), tîrg de obicei încheiat pentru alte ţeluri, mai aduc cu ele şi nevoia de a descurca mii de iţe străine, ceea ce curmă sau încurcă firul şi mersul unei vii afecţiuni; în vreme ce la prietenie n-ai treabă, nici socoată decît cu ea însăşi. Unde mai pui că, la drept vorbind, femeile, datorită obişnuitei lor mărginiri, nu-s în stare să facă faţă cerinţelor unei asemenea sfinte comuniuni, şi nici sufletul lor nu pare de ajuns de tare ca să sufere strînsoarea unui nod atît de ţiitor şi trainic"(27).*

Montaigne e perfect conştient de caracterul ieşit din comun şi excepţional al unirii sale sufleţşti cu La Boétie, *„atît de întreagă şi desăvîrşită, încît, fără îndoială, nu se mai pomeneşte printre noi oamenii urmă şi obicei de vreo alta asemănătoare. Trebuie atîtea îmbinări* (în original: rencontres, *n.a.*) *ca s-o clădească, încît e mult dacă norocul ajunge la aceasta o dată în trei veacuri" (28).*

Cele două suflete se simţiseră atît de magnetic, fulgerător şi irezistibill atrase unul spre celălalt, încît Montaigne nu poate să nu vadă aici acţiunea unei forţe misterioase, provenitoare din adîncurile insondabile ale destinului şi care transcende voinţa sau dorinţa personală: *"Există, mai presus de judecata mea şi de tot ce pot eu anume spune, nu ştiu ce putere neînţeleasă şi fatală, mijlocitoare a acestei uniri. Ne căutam înainte să ne fi văzut, prin veşti pe care le auzeam unul de altul, împătimindu-ne mai mult decît ar fi justificat-o aceste veşti, cred eu printr-o rînduială de sus: numele noastre deja se îmbrăţişau. Si la cea dintîi întîlnire a noastră care, din întîmplare, a fost cu prilejul unei mari sărbători şi adunări în oraş, ne-am găsit atît de prinşi, atît de cunoscuţi, într-atîta de îndatoraţi unul altuia, încît nimic de atunci nu ne-a fost mai apropiat decît era fiecare din noi pentru celălalt" (29).*

Si dintr-o dată, de la această înălţime atinsă printr-o ascensiune care durase patru ani, prăbuşirea în golul lăsat în urma sa de La Boétie — prin neaşteptata sa moarte — la numai 33 de ani de viaţă. Drept cîntec de jale Montaigne împrumută vocea poetului latin Catullus, a cărui dublă condiţie erotică străbate întreaga sa poezie, dedicată alternativ pasiunii sale pentru Lesbia şi pentru adolescentul Juventius. Or Catullus suferise şi el o pierdere asemănătoare iar tînguirea sa Montaigne o simte ca cea mai potrivită propriei sale dureri: *„Ce nefericire, o frate al meu, să te fi pierdut! Cu tine au pierit toate bucuriile pe care dulcea ta prietenie le făcea să se nască în mine. Moartea ta, o frate al meu, mi-a zdrobit fericirea. Cu tine a pierit însuşi sufletul nostru; studii, plăceri ale spiritului, totul s-a dus odată cu tine. Niciodată, într-adevăr, nu voi mai putea să-ţi vorbesc şi să te ascult? O, frate, care-mi erai mai drag decît viaţa, n-am să te mai văd niciodată? Iubirea ma va dăinui însă întotdeauna" (30).*

Moartea prietenului îl va îndruma spre interiorizarea meditativă din care aveau să ia naştere „Eseurile", această primă încercare europeană de a concepe o artă pur omenească, modern socratică, de a trăi, liberă de iluziile fantasmagorice ale întunecatului şi fanaticului ev mediu, după ce Erasmus, în „Elogiul nebuniei" zugrăvise imaginea unei lumi incapabile să înţeleagă rostul ei pe

pământ. Viața căreia i s-a dedicat — solitară și retrasă, dominată de studiu și reflexie — a însemnat desigur pentru el o mare împlinire interioară, deoarece solilocviile se transformau în dialog cu nenumărate spirite ale omenirii antice, printre care se simțea ca în adevărata sa familie. De aici enormul belșug de citate cu formulări care-i par să spună ceea ce și el gîndea, iar uneori poate chiar mai precis sau mai pregnant. Dar nici această realizare de sine prin comuniunea spirituală, atît de fecundă, cu marii cugetători ai timpurilor apuse nu reușește să umple acel gol pe care La Boétie îl lăsase în urma lui. Cu atît mai puțin îl va consola vreo altă prezență omenească. Despre femeie și căsnicie știm ce gîndea — ele nu puteau decît să facă și mai vie imaginea incomparabilului prieten, și mai chinuitoare nemîngîierea. Ce avea să însemne pentru el viața fără La Boétie , o spune el însuși cum nu se poate mai limpede: *„Dacă asemui tot restul vieții mele celor patru ani ce mi-au fost dați ca să mă bucur de duioasa însoțire a acestui om, îmi apare ca o noapte înnegurată și mohorîtă. Din ziua în care-l pierdui, nu fac decît să mă tîrăsc lîncezind, iar plăcerile ce mi se oferă în loc să mă aline, măresc încă pe atîta părerea de rău că l-am pierdut“ (31).*

Adoptarea cîntecului de jale al lui Catullus ca proprie tînguire aruncă lumină asupra unui alt gest poetic — șocant și enigmatic — al scriitorului: faptul de a fi introdus, în discursul prin excelență filosofic al „Eseurilor“, douăzeci și nouă de sonete de dragoste ale lui La Boétie, care apar ca un corp străin, nejustificat din punctul de vedere al compoziției și stilului. Ele urmează nemijlocit capitolului despre prietenie, unde Montaigne strecoară romanticile sale mărturisiri printre considerațiile pur filosofice care se vor impersonale. Aceste sonete alcătuiesc un fel de pandant francez la sonetele lui Michelangelo (care le precedase cu puțini ani) și la cele ale lui Shakespeare (care aveau să urmeze nu peste mult timp). În vreme însă ce aceștia din urmă au în comun o evidentă aspirație homoerotică, — Michelangelo spre Tommaso Cavalieri, Shakespeare spre enigmaticul „lovely boy“ W.H, La Boétie apare ca un cîntăreț al amorului pentru o femeie despre care Montaigne spune foarte în treacăt că fusese soția prietenului. Ceea ce face însă cu atît mai ciudată prezența sonetelor într-un context în care nici femeii nici căsniciei nu le sunt înălțate imne. Dacă aceasta era cu adevărat destinația sonetelor, filosoful n-ar fi avut chiar nici un motiv să le includă printre eseuri; ele nu-l priveau cîtuși de puțin, erau proprietatea spirituală a văduvei.

Putem descoperi logica și coerența unei atît de surprinzătoare inserții poetice numai printr-o explicație ca aceasta: din pudoare sau teamă de a spune pe nume unor lucruri deloc obișnuite și convenționale, autorul sonetelor recurge la stereotipiile sentimentale în circulație, destinate a masca adevăratul substrat autobiografic. Profund deosebit de locurile comune ale erotismului tradițional, acesta trebuia să rămînă ascuns, accesibil în cel mai bun caz doar celui inițiat sau capabil să decodifice sistemul transpunerilor. Nu este în esență altceva decît ceea ce aveau să facă Andersen, Kipling, Proust, Thomas Mann, Gide camuflîndu-se în spatele personajelor în care puneau tot ce aveau mai tainic, mai de nespus, dar conferindu-le o realitate obiectivă grație unei arte desăvîrșite a narațiunii impersonale; sau descriind iubiri heterosexuale pe care nu și le puteau imagina decît făcînd apel la experiențele intime ale destinului lor de „invertiți“, cum se spunea pe atunci, singurele cunoscute de ei temeinic și nemijlocit.

Procedeul nu era însă o noutate ci reprezenta doar o etapă într-o lungă tradiție născută din necesitatea imperioasă a ocultării. Virgil și Horațiu, Catul și Tibul, la intersecția dintre cele două ere, puteau încă să cînte poetic la persoana întîia iubirile lor pentru încîntătorii efebi. În timpurile de început ale creștinismului, Augustin (354-430) va fi ultimul care va vorbi despre propriile experiențe homosexuale în renumitele-i și încă cititele „Confesiuni“, dar o va face căindu-se

creştineşte de ceea ce, după convertirea maniheului care fusese la noua religie, îi apărea ca o gravă rătăcire de tinereţe. Si cum, în acelaşi secol, persecuţiilor „păgîne“ împotriva creştinilor le iau locul persecuţiile creştine împotriva ereticilor şi „sodomiţilor“, sinceritatea cedează locul exprimării criptice, menite a-l apăra pe autor de rigorile noilor legi. Poezia cavalerească şi trubadurească a evului mediu conţine un important filon homosexual, ascuns îndărătul unei gesticulaţii poetice inspirate de o misterioasă şi abstractă „madonna mia cara“: un filon pe care cercetarea critică modernă îl scoate la iveală graţie unor mijloace de investigaţie ce fac din ea o adevărată arheologie spirituală.

Cînd, spre sfîrşit de Renaştere, poeţii francezi Théophile de Viau şi Claude le Petit — supraestimînd efectul social al descă-tuşării spirituale produse prin redescoperirea valorilor antice — încercară să spargă această tradiţie pentru a spune din nou lucrurilor pe nume, ca pe vremuri, ei trebuiră să îndure urmările teribile ale legilor penale: închisoarea şi rugul. Cîţiva ani mai tîrziu, Cyrano de Bergerac, membru şi el al familiei rău famate, simţin-du-se împins atît de fire cît şi de talent să evoce relaţiile dintre cei ce-şi iubesc propriul sex, trebui s-o facă aventurîndu-se imaginar în spaţiile cereşti. Acţiunea romanului său se petrece pe lună iar personajele vor fi bineînţeles extratereştri. În aceste condiţii probabil că nimeni, nici chiar vigilenta Biserică, atît de nemiloasă cu Viau şi Le Petit, nu va fi sesizat secretele intenţii. Pînă astăzi, „L'Autre Monde ou Les États et les Empires de la Lune“ este privită ca scriere premergătoare literaturii ştiinţifico-fantastice, cînd în realitate autorul recurgea la imagini cosmice deoarece ştia cît de primejdios era să revendice pentru orientarea sa sexuală drept de existenţă pe pămînt.

Nici La Boétie, nici Montaigne nu erau de felul lor insurgenţi. Ei voiau nu să-şi rişte ci să-şi salveze iubirea, şi n-o puteau face decît integrînd-o unei tradiţii milenare de exprimare codificată. Erau conştienţi de vrăjmăşia unor timpuri incapabile să înţeleagă o iubire ca cea care-i lega. Dacă natura acesteia ne apare astăzi cu limpezime, este pentru că timpurile s-au schimbat. În plină conştientizare şi emancipare, homosexualul reflexiv învaţă să interpreteze amănuntele destinate a ascunde adevărul temător de lumina zilei, dar care iniţiatului îi revelează tocmai acest adevăr. Aluziile feminine din sonetele lui La Boétie nu-l mai pot pune pe o falsă pistă deoarece natura relaţiilor sale cu Montaigne — de la începutul lor fierbinte pînă la includerea postumă a sonetelor în eseuri — dezvăluie adevăratul lor sens.

„Pentru că era el...“ spunea enigmatic Montaigne încercînd să explice de ce-l iubise atîta pe La Boétie. Acum începe să se clarifice cum va fi fost acesta. Ceva mai vîrstnic, el îl iubea pe Montaigne aidoma unui „erastos“ de odinioară, îndrăgostit de tînărul său „eromenos“: un plan de existenţă şi de trăire ce putea coexista cu cel al vieţii matrimoniale, pe care n-o afecta şi de care nu era nici influenţat nici tulburat. Adică aşa cum trăiseră, într-o majoritate covîrşitoare, mai toate marile spirite ale vechimii, cărora psihologul sau sexologul modern le-ar aplica eticheta de bisexuali (nu mai puţin infamantă decît cealaltă), dar care în realitate îmbrăţişau plenar condiţia umană. Ei nu se ruşinau să întregească în văzul tuturor iubirea femeii sau devotamentul faţă de soţie prin entuziasmul erotic pentru tînărul aflat în dimineaţa surîzătoare a vieţii sale, un entuziasm care putea coborî în sexualitate, după cum putea rămîne într-o sferă spirituală, Eros nefiind deloc sinonim cu sex. Probabil că în acea zonă înaltă îşi avea sălaşul o afecţiune de care Montaigne era convins că poate apare doar odată la trei secole şi că se aşează în rîndul iubirilor masculine nemuritoare. Şi aşa am pus punctul pe i acolo unde chiar şi o cercetare străină de problematica homosexuală, dar obiectivă şi pătrunzătoare, intuia o legătură pasională ieşită din comun, oprindu-se însă în faţa

necesității de a o circumscrie neechivoc — era doar vorba de păcatul al cărui nume creștinul nici să-l rostească nu avea voie. A fost de pildă cazul marelui critic literar Sainte-Beuve, care definea iubirea dintre Montaigne și La Boétie în acești remarcabili termeni: *„Ce fut le type de l'amitié passion, née soudain avec l'imprévu et la rapidité de l'amour" (32).*

"Last but not least". În timpul călătoriei sale europene, spre amurg de viață, Montaigne ținu un „Journal de voyage" care conține, printre alte observații suculente, și pe aceea prilejuită, într-o biserică din Roma, de relatarea a ceea ce se petrecuse acolo cu puțini ani înainte: ceremonii nupțiale destinate cununării religioase între bărbați. Nici cea mai mică urmă de indignare în notele de călătorie ale filosofului; luînd un aer de observator imparțial și de turist curios, el pare mai degrabă să simpatizeze cu cei al căror curaj avea să coste foarte scump. Iată în traducere textul original: *„în aceeași zi mă aflam la San Giovanni Porta Latina, biserică în care, acum cîțiva ani, niște portughezi intraseră într-o ciudată confrerie. Se căsătoreau bărbat cu bărbat în cadrul liturghiei, cu aceleași ceremonii ce se obișnuiesc la căsătoriile noastre, se împărtășeau împreună, citeau aceeași evanghelie a nunții, după care se culcau și locuiau unii cu alții. Romanii spuneau că, în înțelegerea acestor oameni fini („ces fines gens") această legătură — așa cum cealalaltă uniune, dintre bărbat și femeie, devenea legitimă datorită cadrului ritual — si-ar putea si aceasta dobîndi legitimitatea prin ritualurile si tainele Bisericii. Opt sau nouă portughezi aparținînd acestei frumoase secte („cette belle secte") fură arși de vii" (33).* Nu răspundea această „ciudată confrerie" aspirației celei mai tainice și mai de nemărturisit din sufletul lui Montaigne? Iată acum întregită și imaginea felului cum era acesta, ceea ce ne sugerează nebănuitele profunzimi de dincolo de acea aparență aproape banală a explicației date de el neobișnuitei prietenii: „pentru că eram eu..." Așa era el, acest prudent și înțelept Ganymede al cugetării franceze renascentiste.

Un filosof, un rege și iubirea interzisă

Exact în același timp, doar ceva mai tînărul gînditor și om politic englez Francis Bacon desăvârșea transformarea homoerotismului platonic, așa cum îl concepeau corifeii Renașterii, în homosexualitate pe deplin senzuală. Avea loc și la nord de Italia o evoluție compa-ra-bilă aceleia care, pornind de la prietenia idealistă dintre doi bărbați, prietenia eterică și castă revendicată de neoplatonicii florentini, culmina în glorificarea pasionată a nudului bărbătesc din opera lui Michelangelo: prototipul artistului sfîșiat între homoerotism sufletesc și homosexualitate trupească, între fericirea de a fi așa cum este și remușcarea de a se fi abandonat firii. În Anglia această evoluție era împinsă „pînă-n pînzele albe", unde atît fericirea cît și remușcarea se înecau în proza unui erotism dezidealizat.

Atât la Erasm, cît și la Montaigne, voința de autodominare și de transfigurare a impulsului natural era încă foarte evidentă. Ea va dispare cu desăvîrșire la Francis Bacon, care-și va face un stil de viață din cultivarea de raporturi sexuale cu tinerii care formau personalul de serviciu al somptuoasei sale reședințe. Unul din documentele care-l atestă este renumita scrisoare adresată de propria sa mamă la 17 aprilie 1593 lui Anthony, fratele lui Francisc, și în care se arăta indignată nu de faptul că fiul său putea cultiva relații sexuale cu un alt bărbat, ci că acest bărbat era „the bloody Percy", servitorul pentru care ea nu avea decît dispreț (34). Or, Anthony nu numai că avea aceleași înclinări ca și Francis, dar le dădea curs cu o și mai mare nepăsare pentru ceea ce i s-ar putea întîmpla. Aflat cu o misiune diplomatică în sudul Franței, fusese arestat și întemnițat pentru delictul

sodomiei. Scăpase de rug doar grație intervenției salvatoare a celui care avea să devină regele Henri IV, pe atunci prinț al Navarei, conștient de importanța unor bune relații cu Anglia reginei Elisabeta, în numele căreia Anthony Bacon își desfășura călătoria. Se pare așadar că atracția spre persoane de același sex era o realitate acceptată în familia filosofului. Nemulțumirea mamei era nu de ordin moral, ci social: însoțirea cu tineri din clasele de jos însemna uitare a rangului, a faptului că „noblesse oblige“. Din punct de vedere erotic, cei doi frați Bacon, în pofida înaltei lor obîrșii aristocratice, practicau o adevărată înfrățire erotică cu poporul, bineînțeles în măsura în care acesta se arăta dispus să le înțeleagă dorințele. Cronicarul John Aubrey care, în „Brief Lives“, descria viața lui Francis Bacon la vreo trei decenii de la moartea acestuia, nu-i trecea sub tăcere înclinarea și gusturile: „Era un pederast. Ganimezii lui și alți favoriți se lăsau corupți cu ușurință; dar Domnia Sa dădea înîntotdeauna verdictele urmînd principiile dreptății și onestității“ (35).

Acest fel destul de liber de a-și trăi înclinarea naturală nu putea desigur rămîne ascuns lumii, mai ales că servitorii nu excelau întotdeauna prin discreție. Cînd, la capătul unei ascensiuni politice spectaculoase — ajunsese să ocupe postul corespunzător azi unui ministru al justiției — adversarii săi izbutiseră să obțină nu mai puțin spectaculoasa sa cădere și disgrație, excentricitatea lui sexuală urma să constituie unul din capetele de acuzare alături de corupția imputată felului său de a-și îndeplini funcția de judecător suprem. A fost însă retrasă cu puțin înainte de începerea procesului în împrejurări vrednice să fie cunoscute, ele putînd lărgi imaginea pe care încercăm să ne-o formăm asupra acestui destin ieșit din comun. Iată-le:

Bacon s-ar fi declarat gata să recunoască vina de a se fi lăsat mituit, dacă cealaltă acuză ar fi fost trecută sub tăcere. Mai puțin din rușine, cît din teama de a trebui să înfrunte osînda capitală. Mituirea nu putea fi pedepsită cu moartea, homosexualitatea însă da. Va fi soarta rezervată peste puțini ani cumnatului său, contele de Castlehaven, decapitat în 1631 pentru delicte de sodomie făptuite cu servitorii săi, și pe care era cît pe-aci s-o aibă Anthony, fratele său. Dorința lordului cancelar fu satisfăcută, dar nu din generozitate, ci deoarece vîlva pe care ar fi stîrnit-o dezvăluirea și stigmatizarea publică a vieții sale private l-ar fi pus într-o situție mai mult decît penibilă pe regele însuși, încurcat în probleme sexuale asemănătoare.

Iacob I Stuart era într-adevăr și el un adorator al lui Ganymede. Îl găsise în persoana strălucitorului George Villiers, din care va face ducele de Buckingham și primul său sfetnic, conducătorul *de facto* al regatului (a cărui prietenie Bacon știuse să și-o cîștige cu multă abilitate). Persoana regelui fiind încă sacrosanctă, slăbi-ciunile sale erotice, deși bine cunoscute, nu puteau fi puse în discuție, conform unei vechi tradiții a monarhiei britanice, tradiție ce se apropia însă de sfîrșitul ei. Dar prin condamnarea publică a marelui lord cancelar pentru motive de sodomie, ar fi putut deveni problematică propria-i legătură sentimentală. Atmosfera nu era deloc liniștită și încurajatoare pentru coroană. Peste numai două decenii tensiunea existentă avea să explodeze prin revoluția provocată de Cromwell și decapitarea lui Charles I, care nu era altul decît fiul lui Iacob însuși: un regicid care avea să însemne înmormîntarea definitivă a autorității monarhice absolute.

Iată de ce regele se simți obligat să intervină în favoarea dorinței exprimate de acuzat. Cealaltă învinuire era de altfel suficientă pentru a pune capăt carierei de om de stat a lui Bacon, pentru a da satisfacție numeroșilor adversari de rang înalt care-i puseseră la cale asasinarea politică și socială. Sentința cerea încarcerarea în turnul Londrei — unul din locurile cele mai sinistre ale istoriei britanice. Și ea a fost într-adevăr executată. Detenția dură însă doar cîteva zile. Iacob răspunse mărinimos cererii de iertare din partea deținutului și îi acordă grațierea. Era desigur și un semn de

discretă fraternizare cu cel de care-l lega tainic inavuabila și primejdioasa înclinare comună.

Îi separa totuși felul de a-și înțelege și trăi alteritatea. Iubirea regelui pentru Buckingham era pe cît de pătimașă pe atît de tandră și generoasă. Delicatețea afecțiunii sale nu era numai cea a amantului dar și a unui părinte înțelegător și plin de atenții, ceea ce corespundea de altminteri celor 26 de ani care-i despărțeau. O afecțiune care o amintește întrucîtva pe cea a lui Michelangelo pentru Cavalieri. La rîndul lui, Buckingham, după cum reiese din mărturiile contemporanilor, era comparabil, prin extraordinara-i frumusețe, prin eleganța felului de a fi, strălucirea minții, dar mai ales prin devotamentul și statornicia sa, cu tînărul care pusese stăpînire pe inima artistului italian.

Regala pasiune a rămas consemnată pentru posteritate prin documente foarte grăitoare. Mai întîi scrisorile destinate de Iacob celui numit de el „my only sweet and dear child", și dintre care ultima e poate cea mai revelatoare: „Nu doresc să trăiesc în această lume decît pentru tine. Aș prefera să trăiesc exilat oriunde, dar numai cu tine, decît să fiu obligat a duce, fără tine, o existență tristă, de văduv. Dumnezeu să te binecuvînteze, copilul meu, soața mea, și să facă în așa fel ca tu să fii mereu mîngîiere dragului tău tată și soț". Sunt aici accente lirice uimitor înrudite cu cele ale Sonetelor pe care exact în acest timp Shakespeare le dedica enigmaticului tînăr pe care-l numea „lord of my love", „sweet love", „fair friend" și „my lovely boy". Cei care alcătuiau consiliul privat al lui Iacob îndrăzniră să-i împărtășească acestuia neliniștea în legătură cu excentricele sale sentimente, a căror nevoalată exteriorizare intra în conflict cu demnitatea regală și calitatea de soț și părinte. Fuseseră provocați de constatarea lui John Oglander că „the king is wondrous passionate, a lover of his favourites beyond the love of men to women" (37). Iacob le răspunse printr-o declarație pe care numai un monarh absolut, dublat de un îndrăgostit la fel de absolut, și-o putea permite, și care merită să fie citată în original: *„I, James, am neither a god nor an angel, but a man like any other. Therefore I act like a man and confess to loving those dear to me more than other men. You may be sure that I love the Earl of Buckingham more than any one else, and more than you who are here assembled. I wish to speak in my own behalf and not to have it thought to be a defect, for Jesus Christ did the same, and therefore I cannot be blamed. Christ had his John, and I have my George" (38).*

Nimic din acest romantism erotic în homosexualitatea baconiană. Nu există nici cel mai mic indiciu al unei pasiuni asemănătoare cu cea a augustului său stăpîn. Mărturiile existente coincid în a-i prezenta viața sexuală ca pe o satisfacere pur senzuală a înclinării spre propriu-i sex. Dacă la 45 de ani se căsătorise, fusese numai de ochii lumii: perdeaua în dosul căreia se ascundeau adevăratele sale desfătări, mijlocite de numeroșii tineri slujitori care-l înconjurau. La 3 mai 1621, ziua în care Parlamentul vota moțiunea de cenzură împotriva lui Bacon, Sir Simonds D'Ewes, un scriitor cunoscut al acelui timp, nota în jurnalul său*: „Would he not relinquish the practice of his most horrible and secret sin of sodomy, keeping still one Godrick, a very effeminate faced youth, to be his catamite and bedfellow, although he had discharged the most of his other household servants: which was the more to be admired, because men generally after his fall begann to discourse of that unnatural crime, which he had practiced many years, deserting the bed of his lady, which he accounted, as the Italians and the Turks do, a poor and mean pleasure in respect of the other" (3).*

Există un raport între acest fel rece, pragmatic și pur senzual de a concepe erotismul și modul revoluționar de gîndire pe care el îl inaugura în viața spirituală a Europei. Căci de la Bacon își trage obîrșia refuzul filosofic de a lua în serios explicarea idea-listă a lumii, în locul căreia gînditorul englez punea studierea temeinică a faptelor furnizate de o observație lucidă și sistematică. Erosul cu

totul nesentimental al lui Bacon rimează perfect cu acest glacial empirism raționalist, dar e cu neputință să se spună care din acestea îl determină pe celălalt

Dacă Bacon n-a trimis scrisori liric parfumate ca cele ale regelui său, el a lăsat în schimb moștenire posterității „Eseurile“ — replică britanică la cele ale lui Montaigne — care continuă pînă astăzi să răspundă prin sfaturi înțelepte celor doritori să învețe arta de a trăi. Cititorul avizat și perspicace va putea recunoaște în ele, printre altele, și o pledoarie *pro domo* a gînditorului marcat cu semnul lui Ganymede. Făcînd parcă ecou regelui său care refuza să vadă într-o asemenea înclinare un defect, Bacon va arăta ce stimulatoare și fecundă este o anomalie dezagreabilă în ochii societății*: „Cine are în persoana sa vreun defect înăscut care-l expune disprețului, are în el și un pinten perpetuu care-l salvează și eliberează de acest dispreț“(*„Of Deformity“). Idealul uman care prinde contururi prin mulțimea foarte pestriță a reflecțiilor sale este bineînțeles unul masculin și în deplină armonie cu aspirațiile pe care i le impunea alteritatea. Atractivitatea trupească, deși trecătoare și adesea înșelătoare, rămîne totuși esențială pentru Bacon, care în eseul „Of Beauty“ îi va face elogiul bazîndu-se exclusiv pe exemple de bărbați capabili să cucerească prin frumusețea și armonia trăsăturilor. Unui asemenea bărbat el îi urează să evite viața de familie și să găsească în sine puterea de a trăi singur — semn distinctiv al unui spirit mare. La întrebarea „cînd este bine ca bărbatul să se căsătorească?“ el va răspunde că *„tinerețea nu este încă timpul de căsătorie, iar vîrsta înaintată și mai puțin“* („Of Marriage and the Single Life“). Puterea bărbatului de a rămîne stăpîn pe viața sa depinde firește de rezistența pe care e în stare s-o opună farmecelor sexului opus, îndrăgostirea de acesta fiind „*o pasiune de care spiritele mari se țin departe“,* deoarece „*e imposibil să iubești și în același timp să fii om cu judecată“* („Of Love”).

Dacă romantismul erotic îi lipsea, Bacon știa în schimb să prețuiască prietenia, al cărei elogiu îl face în eseul „Of Friendship“, unul din cele mai întinse. De data aceasta este vorba de o relație în care nu intervine nici un impuls sexual; contează doar comunitatea de gîndire și voința de într-ajutorare. Bacon a cunoscut și asemenea prietenii, una dintre ele fiind chiar cea pe care i-o dăruia ducele de Buckingham. E surprinzător cum pentru un om de o asemenea anvergură spirituală Eros și Amiciția erau despărțite printr-o prăpastie. Iubirea socratică, al cărei miez îl consituia însăși prietenia și care făcea din atracția erotică cel mai puternic stimulent — acest gen de iubire părea să fi murit. Deși este un produs al Renașterii, Bacon reprezintă generația care nu mai împărtășește idealul platonic al acesteia. Elevatul mesaj pornit din Florența ajunsese la Londra fără amplitudinea si înălțimea avînturilor generoase ale minții, inimii și erotismului înfrățite. Din fericire pentru perpetuarea acelui mesaj trăia pe atunci și extraordinarul Shakespeare, a cărui grandioasă viziune erotică a lumii o vom contempla atunci cînd va fi venit vremea ca autorul să se despartă de cititorul său.

Distanțe spirituale imense îl despart acum pe intelectualul și creatorul homosexual de timpul cînd un bărbat de felul lui Socrate se dedica desăvîrșirii morale a unui tînăr tocmai pentru că se îndrăgostise de el, dăruindu-i astfel o prietenie cu intensă vibrație erotică , dar a cărei senzualitate era transfigurată de o gîndire și o voință mai puternice decît rîvnirea elementară. Un abis se deschisese între ceea ce făcea Socrate cu chipeșii tineri atenieni precum Alcibiade sau Charmide, doritori să se împărtășească din înțelepciunea lui, și impulsul ce-l mîna pe Sir Francis Bacon spre tinerii săi slujitori, chipeși probabil și ei, și dispuși să împartă patul cu el, dar nu de dragul înțelepciunii și științei sale — de altminteri nu mai prejos de cele ale lui Socrate — ci pentru avantajele și privi---legiilîe de care puteau beneficia. În vreme ce erosul interiorizat și abstinent al

lui Socrate se dovedea uimitor de fecund, căci din el se năștea platonismul, erosul celuilalt, dominat de o senzualitate neînfrînată și golit de substanța intelectuală și afectivă, își dezvăluia penibila sterilitate spirituală, în pofida revărsărilor sale seminale, el nefiind în stare să genereze decît delațiune, interes și nerecunoștință. Era de fapt abisul dintre spiritul platonic și cel baconian, dintre idealism și empirism: contribuții polar contrastante la evoluția gîndirii umane. Ceea ce se pierduse în aceste timpuri de Renaștere tîrzie nu constituia însă cîtuși de puțin pentru Bacon motiv de regret. El nu va simți deloc nevoia să se întoarcă nostalgic și rugător spre un trecut ireversibil și aureolat prin însăși moartea lui, pentru a-i cere nemuritorului înțelept îndrăgostit, asemenea lui Erasmus, să-l asiste în nepu-tințele sale: „Sancte Socrates, ora pro nobis!“. Mentalitatea lui era: „Nu am nevoie de rugăciunile voastre“.

A doua renaștere neoplatonică a celuilalt eros

Prima întîlnire a Europei cu spiritul antichității eline, la ieșirea foarte lentă din lunga noapte medievală este inseparabilă de nobilul și idealistul homoerotism care-i anima pe promotorii italieni, în primul rînd florentini, ai Renașterii. Ceea ce a premers și a primat a fost, desigur, nevoia spiritual-afectivă a unei comuniuni cu parteneri însuflețiți de aceleași aspirații. Un Marsilio Ficino, un Angelo Poliziano, un Pomponio Leto, un Pico della Mirandola și nenumărați alții descopereau cu emoție că marii gînditori și creatori ai Greciei antice cunoscuseră și ei această nevoie și o exprimaseră în opere uimitoare, între care dialogurile socratice ale lui Platon le apăreau ca o veșnic strălucitoare culme. Această revelație le dădu certitudinea că impulsul erotic al firii lor n-avea nimic a face cu discursul teologic asupra sodomiei, născut dintr-o incapacitate de a înțelege natura, de a iubi frumusețea, de a prețui omenescul și de a vedea în libertate supremul bun de rîvnit pe acest pămînt. Deschizîndu-se înțelepciunii antice, se deschiseră așadar și celuilalt Eros, condamnat de către Biserică și pe care ei se străduiau din toate puterile să-l reabiliteze. Succesul a fost enorm, peste așteptări, deoarece noua spiritualitate, care-și afla la Florența prima ei cristalizare, se extinse rapid în toată Europa occidentală. Pentru apărătorii dogmei catolice, precum un Bernardino din Siena sau un Girolamo Savonarola, era o epidemie. Pentru cei deja pregătiți lăuntric să se elibereze de sub tutela gîndirii dirijate, era o minunată trezire generală a spiritelor. Europa trăia o adevărată Renaștere.

Secolele 15 și 16 s-au scurs sub semnul acestei dulci complicități dintre cele două pasiuni care se alimentau și se stimulau reciproc. Unda pornită din Italia atinse insula britanică unde — prin opera lui Shakespeare, de care ne vom ocupa amănunțit mai tîrziu — atinse o culminantă grandoare. Urmă apoi, ca în orice evoluție, un declin, schițat deja în viața și opera lui Francis Bacon, contem-po-ranul lui Shakespeare. Pe tot parcursul secolului 17 homo-erotismul de inspirație neoplatonică trece printr-o lungă perioadă de reflux, în favoarea unui mod pragmatic de a trata chestiunea, în buna tradiție a lordului Bacon. Așa s-a întîmplat cu Molière. Îndrăgostit de unul din cei mai tineri actori ai trupei sale, Michel Boyron, zis și Baron, el nu-l va cînta nici în sonete și nici în piese de teatru (cum făcuse Shakespeare cu misteriosul W.H., despre care Oscar Wilde era convins că făcea parte din compania sa teatrală cu numele de Willie Hughes), ci îl va lua în casa sa sub pretext pedagogic. Doamna Molière, Armande, nu suportă această prezență și făcu totul pentru a-l alunga pe încîntătorul băiețandru, care, speriat, părăsi casa. Disperat, scriitorul îl căută pretutindeni pe fugar; găsindu-l, îl imploră să revină și în cele din urmă îl convinse. Urmările nu se cunosc. De un

fel asemănător erau aventurile sentimentale ale lui Jean Baptiste Lully, compozitorul oficial al regelui-soare și autor al muzicii de scenă pentru piesele lui Molière: băieți din cor, femei scandalizate, poliție mereu prezentă. Dar deținătorul supremului record în această materie va fi fratele lui Ludovic XIV, ducele Philippe d'Orléans, numit și „Monsieur", a cărui neostoită și extravagantă homosexualitate ne este evocată chiar de către soția lui, prințesa de obîrșie germană Liselotte von der Pfalz, numită și „Madame", autoarea unor savuroase memorii (picant complement la acea capodoperă a genului care sunt *Memoriile* ducelui de Saint-Simon, sursă excepțională de informație asupra moravurilor de la curtea regelui-soare, necruțător dezvăluite). Aflăm din ele antagonismul erotic, generator de nenumărate conflicte, dintre homofobul afemeiat Ludovic XIV și pătimaș homosexualul său frate, cu desăvîrșire insensibil la farmecele celor două soții, ceea ce însă nu-l împiedica să-și îndeplinească datoriile elementare de soț. Suntem foarte departe de idealismul celor ce-l descopereau extaziați pe Platon și-l venerau ca pe un zeu.

Tradiția nobilă, neoplatonică a homoerotismului va renaște abia în secolul XVIII. Protagonistul ei, un german născut în orășelul Stendal, avea să marcheze hotărîtor concepția despre artă, idealul de frumusețe și percepția artistică a vremii sale, cu ample și durabile ecouri în secolele următoare. Fascinat de revelațiile acestui extraordinar estetician și istoric al artelor plastice, scriitorul francez Henri Beyle va lua ca pseudonim literar numele orășelului unde se născuse acesta și își va semna romanele cu numele de Stendhal, sub care s-a și impus în istoria literaturii universale. Menționez faptul deoarece ne ajută să ne dăm seama de celebritatea de care se bucura, atît în timpul vieții cît și postum, Johann Joachim Winckelmann *(1717-1768)*, părintele arheologiei și științei moderne despre artă. Unul din cele mai renumite omagii i-a fost adus de către Goethe, pe care întîlnirea cu Winckelmann îl făcuse să descopere splendoarea inegalabilă a geniului grec: eseul său „Winckelmann und sein Jahrhundert" a devenit text clasic de referință.

Descoperise foarte de timpuriu felul erotic în care sensibilitatea sa reacționa la frumusețea juvenilă masculină. Acceptînd și asumînd o înclinare care de obicei îl aduce pe individul gînditor în conflict cu sine însuși, ajunse să facă din ea o pîrghie a creativității sale. Avea norocul să-și dea seama că trebuie să existe un tîlc în faptul de a fi fost făcut așa și nu altfel, și că era mult mai înțelept să găsească modul de a-și valorifica alteritatea decît să ducă împotriva ei o luptă hărăzită de la început eșecului. Goethe însuși menționează în eseul său slăbiciunea lui Winckelmann pentru băieții frumoși, și o face cu un zîmbet amuzat, aproape complice, subliniind importanța ei stimulatoare pentru geniul acestuia. Pentru o fire sentimentală și idealistă ca a sa, Nordul Germaniei nu era însă mediul prielnic unei înfloriri lăuntrice. Destinul îi veni în ajutor creîndu-i, providențial, posibilitatea strămutării în Italia, la Roma, unde-și trăi, într-un elan creator neîntrerupt, ultimii 13 ani ai nu prea lungii sale vieți.

Se îndrăgostea ușor de tinerii arătoși ieșiți în cale-i (iar uneori căutați de el însuși) și vorbește cu uimitoare dezinvoltură în multe din scrisorile sale despre aceste trecătoare înflăcărări. Se pare că uneori avea chiar succes. Ne-o spune renumitul aventurier și captivantul memorialist care a fost Giacomo Casanova, bun prieten cu Winckelmann. În „Povestea vieții mele" el descrie scena neașteptată în fața căreia se văzuse pus odată, cînd pătrunsese neanunțat în locuința acestuia. Fără să vrea, îi deranjase intimitatea cu un superb băiețandru care se grăbise să dispară, comparat de Casanova cu Batylos, unul din favoriții lui Anacreon. Departe de a se simți încurcat sau jenat, Winckelmann începu să tăifăsuiască liniștit cu inopinatul vizitator. Încercă să-i explice ce rol joacă acest contact direct cu un trup frumos în înțelegerea nu numai estetică dar și existențială a idealului

artistic grec, bazat în principal pe reprezentarea nudității masculine. Și apoi de ce să nu încerce a trăi asemenea celor a căror lume voia s-o înțeleagă și o descria? De ce s-ar rușina de ceva care pentru cei vechi — și aceștia consti-tuiau pentru el etalonul moralității și frumuseții — era pe deplin firesc și general acceptat? Și Winckelmann îl aminti pe Horațiu care, pentru a se apăra de învinuirea de adulter în fața lui Augustus și Mecena, invocă legăturile sale pederastice... (40).

Era totuși capabil de sentimente profunde și trainice, cum o dovedește marea și neîmplinita iubire a vieții lui, cea pentru Friedrich Reinhold von Berg, căruia avea să-i dedice cu litere cît o șchioapă scrierea despre vieţuirea frumosului în artă și să-i facă declarații ca aceasta: *„Toate numele pe care vi le-aș putea da n-ar fi deajuns de drăgăstoase și nu ar putea exprima iubirea mea...Prea scumpul meu prieten, vă iubesc mai mult decît pe oricare altă ființă , și nici timpul, nici vicisitudinile, nici bătrînețea nu vor putea slăbi această iubire“ (41).* Winckelmann avea pe atunci 46 de ani iar von Berg, întîlnit de el la Roma, cu douăzeci de ani mai puțin. Era o pasiune întru totul consubstanțială cu cea pe care i-o inspirase marea artă greacă, al cărei ideal uman retrăia pentru el în frumusețea, grația și noblețea tînărului aristocrat german. N'a avut însă parte de reciprocitatea dorită și s-a văzut în trista situație de a trebui să-i trimită felicitări cu prilejul nunții.

Izvorîtă din entuziasmul homoerotic, admirația exaltată a lui Winckelmann pentru formele plastice ale culturii eline antice devenea însă, prin sublimare, concepție estetică. Grecii, spunea el, ne învață că în adevărata artă trebuie să domine întotdeauna o simplitate nobilă și o măreție calmă; fără de acestea, adică identificîndu-se cu aspecte mai mult sau mai puțin degradate ale condiției umane, reprezentarea acesteia își pierde caracterul ei exemplar și normativ, care după Winckelmann este rațiunea însăși de a fi a artei. Iar această luare de poziție estetică îl conduce la două concluzii extrem de importante, care transcend fenomenul artistic. Una este filosofică: omul se realizează conform cu menirea sa numai născuind și străduindu-se să se ridice lăuntric la ceea ce exprimă cu atîta suveranitate trupul plăsmuit de geniul artistic grec, care nu era numai natură, ci natură dusă la desăvîrșire. Cea mai înaltă manifestare a acestuia o vedea în statuia lui Apollo de la Belvedere, obiect al uneia din cele mai celebre descrieri ale sale. Cealaltă concluzie e social-politică: omul a putut atinge o asemenea splendoare în înfățișarea sa deoarece trăia într-un mediu unde libertatea era pentru spiritul individului — și grecii erau un popor de individualiști — la fel de importantă ca aerul pentru trup iar necesitatea ei era resimțita cu o forță comparabilă cu cea a instinctului. Winckelmann se referea înainte de toate la putința individului de a trăi conform naturii sale, neterorizat de prejudecăți sociale de felul acelora care-l determinaseră pe el să-și părăsească foarte puritana patrie protestantă (se făcuse în plus catolic pentru a putea lucra în cadrul Vaticanului, dar nu dădea doi bani pe religie, de aceea și putuse trece cu atîta ușurință de la una la alta). În mult mai liberala Italie, se putea desigur simți mai acasă, dar nici aici nu recunoștea ceva ce ar fi amintit de ceea ce își închipuia el că va fi fost viața în lăuntrul cetății grecești. Trimis la Roma cu o bursă regală și trăind acolo în umbra papei și cardinalilor, Winckelmann ascundea un suflet de republican convins și de păgîn obligat să mimeze o evlavie pentru care n-avea decît dispreț.

A contribuit la celebritatea lui și sfîrșitul său tragic, de-a dreptul senzațional pe atunci, dacă se ia în considerație enorma pondere pe care personalitatea și ideile lui o aveau în cultura europeană: sălbatic înjunghiat într-un hotel din Trieste. Poposea acolo pe drumul de întoarcere de la Viena unde fusese primit și copleșit cu onoruri de împărăteasa Maria Teresa. Asasinul era un om de 38 de ani, Francesco Angelis, atras de monedele de aur și argint primite de Winckelmann în dar la Viena și pe care acesta făcuse imprudența fatală să i le arate. Locuia în camera vecină celei ocupate de

misteriosul personaj, pe care — cum va declara mai tîrziu — îl lua drept evreu sau protestant. Bineînțeles că pentru a i le arăta, Winckelmann trebuia să aibă oarecare încredere. Iar aceasta presupunea o anumită apropiere între ei. Va fi fost aceasta de natură erotică?-iată întrebarea pe care și-o pun toți biografii.

Va răspunde printr-un categoric „nu“ cine se identifică interior cu spiritul care-l anima pe Winckelmann. Era prea grec în simțire ca să se simtă atras de un bărbat ce nu mai putea fi considerat tînăr după canonul erosului antic și în plus cu fața ciupită de vărsat. Asasinul a putut fi prins numaidecît iar după o lună a fost executat în văzul mulțimii prin tragere pe roată.

Fenomenul Winckelmann înseamnă în primul rînd o cotitură în dezvoltarea estetică a Europeanului, care abia acum începe să descopere cu adevărat splendoarea și totodată profunzimea spiritului elin antic, despre care nu avea decît idei abstracte și livrești. El este însă important și dintr-un punct de vedere care, interesînd deocamdată doar o minoritate socială, își va dovedi cu vremea larga semnificație umană: prin Winckelmann homosexualul încetează să-și ducă viața ca o ființă complexată, care-și ascunde înclinările, ca și cum existența sa ar fi o eroare a naturii și o rușine a speciei; el își trăiește alteritatea fără s-o etaleze dar și fără să se prefacă, cu un firesc demn de timpurile evocate și reînsuflețite de el cu atîta entuziasm. Li se dedicase îmboldit inițial de propria-i pornire homoerotică, abia descoperită și încă tulbure; adîncirea sa în lumea lor îl încuraja să rămînă mai departe credincios acestui impuls al firii și să nu se lase intimidat de eventuala ostilitate a mediului, oricum mai puțin apăsătoare în Italia decît în Germania.

S-a străduit așadar, cît era posibil în acele condiții istorice, să trăiască aidoma unui grec care nimerise într-o civilizație total înstrăinată de obîrșiile ei, dar care nu se arăta deloc dispus să se conformeze absurdelor ei pretenții. A formulat de altfel cu maximă claritate principiul estetico-filosofic după care s-a călăuzit statornic: artă adevărată nu se poate face decît imitînd ceea ce făceau vechii Greci; om adevărat nu poate deveni decît cine se ridică la înălțimea spiritualității lor, sau cel puțin tinde într-acolo. Ce provocare, în plină epocă a așa zisului iluminism, pentru adepții ideii de progres și revoluție!

Moarte la Siracusa

Următorul pas în trăirea integrală și fără de compromisuri a condiției homosexuale avea să-l facă peste puține decenii poetul german August von Platen *(1796-1835),* pe care l-am evocat foarte în treacăt în capitolul anterior. Asemănarea numelui său cu cel al filosofului antic este desigur întîmplătoare și neintenționată de cineva, dar nu fără acea semnificație obiectivă pe care toate faptele și înfăptuirile oamenilor o pot asuma independent de intențiile și de știința acestora. Căci i-a fost și lui hărăzit drumul parcurs, într-un fel foarte aparte, de înțeleptul atenian, iar problemele în fața cărora l-a pus atracția sa pasionată spre tinerii frumoși și radioși erau tocmai acelea ale platonismului în confruntarea sa cu chemările senzualității. Dar nu mai era platonismul de pe vremurile cînd acesta năzuia la o stăpînire de sine în ciuda faptului că nimeni nu i-o cerea; noul platonism trebuia să facă față unei mentalități pentru care ceea ce în vechime era în ordinea lucrurilor, conta acum ca fiind în afara acesteia și în conflict cu ea, iar această mentalitate era cvasi-generală. Și totuși, Platen a înaintat pe acest drum fără a încerca vreodată să-l părăsească sau să-l trădeze, concepîndu-și nu numai opera literară dar și viața personală ca o căutare în sensul înscris de destin în carnea, simțirea și duhul său.

Dacă puțini vor fi auzit de el, nu e fără un tîlc dincolo de banala lipsă de informație. Cazul lui Platen se înscrie în ignorarea generală si sistematică a tot ceea ce datorește homosexualității și homo-sexualilor istoria culturii. În cel mai bun caz are loc o menționare foarte în treacăt a acestei particularități (care, „întîmplător“, reprezenta însăși esența ființei în cauză), cînd nu poate fi disimulată, ceea ce e întotdeauna preferabil. Concesie făcută mai întotdeauna după schema: „deși a avut înclinări homosexuale, a putut totuși crea opere de valoare“, neîndrăznind nimeni să atribue acestor blestemate înclinări și un rolișor cît de cît pozitiv în închegarea respectivei opere. Ar însemna să acorde drept de cetate, fie el și foarte modest, unui mod de a fi care nu e pe gustul celor mulți și le-ar irita alergiile. Acestea sunt într-adevăr determinante în interpretarea oricărui gînditor, artist, scriitor pe care natura nu l-a plăsmuit după modelul heterosexual. Niciodată nu se vor putea întîlni bunăvoință, obiectivitate și repect al realității în prezentarea unei asemenea personalități, pentru ca ea să apară așa cum a fost, adică fără imixtiunea deformatoare a unui comentator care se consideră obligat să pledeze pentru propria-i sexualitate sau s-o combată ori s-o ignore pe a celuilalt. Ce să mai spunem atunci despre înțelegerea unei întregi opere făurite de un spirit creator confruntat cu această teribilă provocare a naturii, pe care un ins sensibil o descoperă în sine cînd cu uluire, cînd cu spaimă, trebuind să lupte uneori toată viața cu el însuși pentru a o înțelege, a i se sustrage sau a o asuma!

O astfel de interpretare, onestă și veridică, este într-adevăr încă de neconceput în cazul nenumăratelor personalități care au lăsat după ele valori majore, deși n-au avut norocul — dacă putem să-i spunem așa — să împărtășească predilecțiile sexuale ale majorității. A pune bunăoară neechivoca homosexualitate evocată cu un pasionat lirism de Shakespeare în Sonetele sale, concepute toate la persoana întîia, pe seama propriei lui homosexualități (parte componentă a unei prea evidente bisexualități, manifestată și în teatrul său) este încă în ochii multora o monstruoasă blasfemie, în ciuda celor scrise negru pe alb de marele poet însuși. Ca și cum adevărul — ușor de citit cînd pe ochi nu s-a așezat cataracta prejudecății și părțialității — ar avea ceva comun cu idiosincraziile care ne împiedică să acceptăm ceea ce nu ne place. Iată de ce o viață și o operă ca cea a lui Platen, care nu lăsa posteri-tății nici cea mai mică posibilitate de a le escamota sau minimaliza homoerotismul, a fost cu ușurință lăsată să cadă în neantul uitării. A contribuit substanțial la alungarea lui dintre cei mereu vii și prezenți contemporanul său Heinrich Heine, prin gălăgiă făcută de el — privat și public, în scrisori și în propria-i producție literară — în jurul detestatei predispoziții. Percepea ca scandaloase versuri ca acestea: „Sunt pentru tine ca trupul pentru duh și duhul pentru trup;/ Ca un bărbat femeii, ca o femeie pentru un bărbat“. Si multe altele concepute în același spirit al unei fluidități erotice, inacceptabilă pentru cel ce nu poate concepe decît diferențieri răspicate. Heine își exprima indignarea în termeni ca aceștia:“întregul volum nu este altceva decît un oftat după pederastie. M-a dezgustat pînă la îngrețoșare“ (42). Într-unul din eseurile care alcătuiesc însemnările de călătorie cunoscute sub numele „Die Bäder von Lucca“ dă frîu liber unui sarcasm care se transformă într-o adevărată denunțare a homosexualității lui Platen. Tonul e de o bădărănie greu de imaginat la un poet de o asemenea calitate, cu grosolane referiri la presupusele relații anale ale celui din care făcuse obiectul batjocurii (43). De nu s-ar fi aflat acesta în Italia ci în Germania, ar fi trebuit să tremure pentru libertatea sa. Asasinatul social, oricum, îi reușise lui Heine.

Dacă pentru cititorul cu informație sărăcăcioasă poate să însemne ceva, adică un imbold spre cunoaștere, aflînd că numele lui Stendhal este cel al orășelului unde Winckelmann a văzut lumina

zilei, tot așa renumita nuvelă a lui Thomas Mann „Moarte la Veneția“ ar putea fi de folos pentru situarea aproximativă a lui August von Platen pe scara valorilor universale. Căci ideea din acest titlu nu i-a fost sugerată romancierului de decesul unui mare compozitor foarte prețuit de el, Richard Wagner, în cetatea dogilor, ci de moartea acestui poet, descoperit de el prin căutări proprii și cu care își simțea importante afinități. Gustav von Aschenbach, eroul nuvelei, murea precum August von Platen (a se remarca: *Gust*av *von* / Au*gust von)* în timpul și din cauza unei epidemii de holeră — sfîrșit care însă, în ambele cazuri, nu era decît împlinirea exterioară a unui funest proces lăuntric cu o evoluție în aceeași direcție. Și unul și celălalt aspiraseră frenetic, pînă'n ultima clipă, spre o reciprocitate erotică masculină, care însă se lăsase zadarnic așteptată. Pentru amîndoi Italia era țara ce promitea împlinirea tainicului vis. Platen murea într-o totală singurătate la Siracuza, în Sicilia, după ce își tîrîse „minunata nefericire“ și de-a lungul pieții San Marco din Veneția unde se simțise cînd integrat într-o ordine superioară, obiectivă, cînd hărăzit unei singurătăți fără ieșire: *„Nimica nu mă poate aduce de tine mai aproape/ și vezi cum, singuratic, clătinîndu-mă, străbat/ în fiecare noapte a lui Marcus piață“ (44).* Crezuse a se pune la adăpost de epidemia care bîntuia la Napoli refugiindu-se în acest colț al Siciliei, și iată-l răpus de cel din a cărui cale încerca să fugă — se zice că din cauza unui consum excesiv de medicamente. Thomas Mann nu văzuse niciodată Siracusa, și nici n-avea s-o cunoască; Veneția însă, pe lîngă că-i era foarte familiară, era cadrul în care-și trăise el însuși exaltarea homoerotică (mai exact pederastică, find vorba de un adolescent) relatată cu dezinvoltură chiar de văduva sa în „Ungeschriebene Memoiren“. Pentru a restabili echilibrul adevărului, stricat prin batjocura de prost gust a lui Heine, Mann ținu în 1930 la Ansbach un discurs rămas celebru, spre cinstirea poetului pe nedrept uitat. Se anunța în el că a sosit timpul ca opera lui Platen, ignorată de un secol, să fie restituită umanității.

Se statornicise în Italia, dar nu într-un loc anume ci ca „rezident itinerant“, întreținîndu-se din modesta avere a familiei sale de nobili scăpătați precum și din încă și mai modestele venituri pe care i le aducea publicarea scrierilor sale de către renumita editură Cotta din Stuttgart, existentă și azi. Își părăsise patria, asemenea lui Winckelmann, izgonit de insensibilitatea și duritatea celor din jur, și mai ales a celor pe care-i iubea și de care și-ar fi dorit să fie dacă nu iubit, măcar înțeles. Tristele sale experiențe, pe pămînt german, de homosexual umilitor respins, își găsesc expresia lor cea mai intensă în nenorocoasa soartă a iubirii sale exaltate pentru Eduard Schmidtlein, un coleg de studii universitare. Găsise pentru el numele grecesc, ceva mai poetic, de Adrast, prin care avea de altfel să intre în istoria literaturii alături de foarte îndrăgostitul poet. Frumusețea lui era însoțită de distincție intelectuală dar, din nefericire pentru Platen, nu și de disponibilitatea erotică după care-i tînjea sufletul. Dar cum nici o iubire înfocată nu se poate sustrage orbirii și are nevoie de zguduiri puternice pentru a-și recăpăta vederea, nici a lui nu era în stare să renunțe la iluzii decît în fața unor evidențe nimicitoare.

Și acestea se impuseră în momentul cînd Adrast, bărbat pe deplin „normal“, își dădu seama de imboldul adînc și sensul afecțiunii lui Platen, manifestată printre altele într-un ciclu de sonete de el inspirate și lui dedicate. Transformarea sa fu bruscă, radicală și necruțătoare. Scrisoarea trimisă poetului anunța prin brutalitatea ei diatribele denunțătoare ale lui Heine. Deși Platen nu întreprinsese nimic care să-l fi stingherit fizic pe celălalt, ci doar lăsase să transpară, cu feminină delicatețe, ceea ce trăia în intimitatea sa, reacția adoratului Adrast fu de violentă și definitivă respingere a prieteniei existente. Considerînd-o perversă și bolnavă, refuza să se mai lase vreodată abordat de cel căruia, cu puțină vreme în urmă, îi arăta încă prețuire.(45) Cunoaștem această

scrisoare din jurnalul poetului care, la 18 octombrie 1819, scria:“Am primit de la Eduard (nu-i mai spune Adrast) o scrisoare cumplită, așa cum meritam. Și nu m-a ucis! O transcriu încă galben de emoție“(46).

În nobila și foarte eficienta sa strădanie de a-l salva pe scriitor de uitare, Thomas Mann se distanța cu mai puțină noblețe de homosexualitatea lui Platen în general, și în mod special de pasiunea lui pentru Adrast pe care — ca de la înălțimea unui înțelept biruitor peste slăbiciunile omenești — o considera nebunească și donquijotescă. Fusese într-adevăr și una și alta, din punctul de vedere al unei înțelepciuni supraomenești, dar cum nici un muritor nu se află la adăpost de asemenea primejdii, mult mai „cu minte“ se arată cine se abține de la judecăți de felul acesta. Și era pentru Thomas Mann, în plus, o chestiune de onestitate intimă să nu se dezică nici public și nici măcar în Jurnalul său, de un mod de simțire care era și al său. Viața avea să-i răspundă cu aceeași monedă cînd, în vara lui 1950 la Zürich, se îndrăgostea de foarte junele chelner de la hotelul Dolder și după cîteva săptămîni de jucătorul de tenis de la Saint Moritz, trebuind apoi să se înconvoaie sub umilința de a se vedea răvășit de patimi greu de împăcat cu demnitatea septuagenarului care era. Dacă îndrăgostirea tînărului Platen de un coleg de aceeași vîrstă (aveau amîndoi în jur de 23 de ani) era o nebunie donquijotescă numai din cauza caracterului ei homosexual, ce s-ar fi putut atunci spune despre propria-i aprindere după flăcăi cu cincizeci de ani mai tineri decît el! Dureroasă pentru Thomas Mann avea să fie nu atît dezamăgirea în sine cît conștiința a ceea ce însemna o astfel de cădere, a cărei zguduitoare mărturie o găsim în cel de al nouălea volum al Jurnalului său, publicat postum. Să revenim însă la Platen pentru a vedea cum torcea el mai departe firul destinului său în țara de care-și legase atîtea visuri.

În Italia nu i-a mers mai bine, deși se găsea în „patria“ viciului cu pricina. Ce-i drept, o reacție ca a lui Adrast, tipic germană, era greu de imaginat la un popor ale cărui calități îi atrăgeau tradițional pe germanii mai sensibili tocmai pentru că reprezentau contrariul caracterului lor național. Cei sătui de atîta disciplină și ordine savurau stilul de viață neîncorsetat, acea *dolce vita,* eventual chiar acel *dolce far niente* la care îndemnau, unite, cerul, soarele și temperamentul italian. Dar frivolitatea meridională șoca felul profund de a simți al lui Platen. Nu-și dorea desfătările trecătoare generos oferite pretutindeni și din care ușor s-ar fi putut înfrupta; năzuia spre un atașament serios și durabil. Or, o asemenea posibilitate nu i-a ieșit niciodată în întîmpinare de-a lungul vastului său periplu italian. Din dezamăgire în dezamăgire, rana încă sîngerîndă cu care venise din Germania, în loc să se închidă, se extindea cuprinzînd și acele zone ființiale unde poetul găsea anterior refugiu. Erau tocmai acelea care-i permiteau să contemple frumusețea pură a formelor plăsmuite de geniul său creator.

Putuse să țină piept furtunilor sufletești dezlănțuite de repetatele și tot mai dezesperantele sale eșecuri sentimentale, deoarece se retrăgea, cu regularitatea și tenacitatea proprii spiritului german, în sanctuarul meditativ al ființei. Acolo se năștеau imaginile și viziunile poetice, se plămădeau arhitecturile menite să le susțină, aveau loc solilocviile din care creștea imensul său Jurnal. Acolo celebra cultul frumuseții pure sub semnul căreia transfigura artistic ceea ce îl făcea să sufere ca om, mai ales după întîlniri cu formele impure și înșelătoare ale frumuseții. Căci după cum Winckelmann găsise o contrapondere pentru iubirile sale chinuitoare și imposibile în identificarea sa cu sublima armonie a artei grecești antice, tot așa Platen cînd făurea cu migală și răbdare universul său poetic după legi foarte înrudite cu cele aflate la baza frumuseții plastice eline: își regăsea atunci sinele autentic, profund și nepătimitor, victorios peste acel lanț de prea omenești imperfecțiuni pe care el

le înșiruie aproape exhaustiv într-un singur vers al unui gazel: „Mîhnirea, grija, dorul, teama, poftirea, rușinea“. Și el, ca și Winckelmann, nutrea convingerea că, oricît ar fi de învolburat izvorul sufletesc al inspirației, expresia acesteia trebuie să fie dominată de un calm olimpian și de o zeiească măreție. Platen le realiza prin cultivarea unei ordini suverane, acceptată de el tocmai pentru că resimțea ca binefăcător efectul constrîngerii pe care i-o impunea: formele fixe și riguroase prin care înlănțuia și disciplina tumultul lăuntric — sonet, gazel, odă, elegie. Nici măcar un Goethe nu i-a înțeles această patetică luptă cu sine însuși pentru a plana, prin darul levitației conferit de geniul poetic, deasupra unui vulcan necontenit clocotitor și putînd oricînd să erupă. Sesizînd doar forma și nu și fondul peste care ea domnea, Goethe lăsă să cadă de la înălțimea autorității sale absolute o sentință fără apel — “poezie rece“ — care avea să devină leit-motivul justificator al tuturor neînțelegerilor ulterioare. Iar cînd tumult, furtuni și erupții, făcînd să se năruie toate zidurile apărătoare, invadară sanctuarul însuși și deci nici un refugiu, nici o salvare din lăuntru nu mai erau posibile, veni izbăvitoare holera care împiedică dezastrul să se extindă. Ni-l putem imagina pe Platen încă în stare să rostească în gînd distihul profetic: „Întreaga-mi viață dăruitu-m-am cu totul artei/ și cînd va fi să mor, muri-voi pentru frumusețe“.

Aparent învins, era în realitate învingător. Biruise cel mai mare dușman al homosexualului: complexul vinovăției pe care de aproape două milenii societatea, instituțiile, opinia publică vor să i-l inoculeze pentru a distruge în el orice veleitate emancipatoare. Atît Jurnalul cît și poezia lui Platen atestă în mod de netăgăduit eliberarea sa deplină de acest complex: „Nu e cazul să mă rușinez de ceva ce conștiința încuviințează“ (47). Și într-un elan ofensiv:

„Voi, proștilor ce vă închipuiți curați, știți voi
Că nici o vină nu pîngărește ca ăst gînd?
Simt cum păcatul ce din Eden ne-a gonit;
Tot el ne dă aripile ce spre tării ne poartă“ (48).

Gondolierul din Veneția

Dacă prin Winckelmann și Platen homosexualitatea înnăscută începe să fie acceptată și plenar asumată, chiar dacă permanent însoțită de umbra unei dureroase neîmpliniri, britanicul John Addington Symonds *(1840-1893)*, pecetluit de destin în același fel, face un extrem de important pas mai departe: se ridică la conștiința homosexualității sale, adică la înțelegerea sensului propriei naturi, precum și la conceperea de sine ca ființă distinctă, cu legile sale specifice și cu propria — foarte zbuciumata — sa istorie. Ajunge la această claritate ajutat de excepționala sa formație intelectuală ca filosof și istoric al culturii (foarte asemănătoare cu aceea a mai cunoscutului Jacob Burckhardt): printr-o abordare fără precedent a aceluiași fenomen căruia i se dedicase Winckelmann, dar dintr-o altă perspectivă. Pe Winckelmann îl interesa aproape exclusiv arta plastică; Symonds se va dedica în principal istoriei și literaturii eline, și va cuteza să scoată la iveală și să pună în relief realități umane care fuseseră fie ignorate, fie ocolite, fie pur și simplu trecute sub tăcere ori mistificate dintr-o incorectitudine prezentă pe tărîmul științific în proporții inimaginabile.

Continuînd și întregind opera lui Winckelmann, el modifică esențial optica gîndirii moderne în ceea ce privește cultura greacă antică. Pentru prima oară ni se dezvăluie importanța imensă a vieții sexuale în cristalizarea acestei culturi, prezentată de obicei numai prin suprastructura ei politică,

spirituală, filosofică, artistică, într-o totală ignorare a unei infrastructuri dinspre care veneau totuși impulsurile determinante. Ceea ce tradițional apărea ca viciu — viciul „grec“, premergător celui „italian“ — peste care se putea trece cu vederea de dragul valorilor create de vechii Greci, se revela, grație unui material faptic copleșitor, ca fiind o componentă inalienabilă a însuși geniului lor creator: o componentă fără de care acesta n-ar fi putut să fie ce a fost și n-ar fi putut da ce a dat. Căci homoerotismul ne întîmpină în civilizația și cultura greacă la toate nivelele ei, de la vîrful Olimpului mitologic pînă la drojdia societății. Zei, semizei, eroi, filosofi, artiști și poeți, oameni politici și conducători militari, soldați de rînd, tineri care-și educau trupul în palestre sau stăteau la palavre în agora, în fine cei ce făceau din prostituție o profesie — toți au practicat homoerotismul și i-au făcut renumiți chiar și pe parteneri, cît de puțin interesanți ar fi fost aceștia altminteri: îl cunoaștem pe Hylas pentru că l-a iubit Hercule, pe Batylos deoarece l-a cîntat Anacreon și pe Hefaistion fiindcă era atît de intim legat de Alexandru Macedon. A subestima sau a trece sub tăcere acest aspect al lumii elenice înseamnă a ne mulțumi cu imaginea ei trunchiată și castrată.

Atît de senzațional nouă și înnoitoare era viziunea lui Symonds încît acesta, trăind în mijlocul unei societăți îmbîcsite de prejudecăți, nu îndrăzni să tipărească decît zece exemplare din „A Problem in Greek Ethics“, destinate prietenilor și persoanelor de încredere. Chiar și astăzi, acest opuscul, cu incandescența unui manifest și rigoarea unui tratat științific, este de obicei ignorat în prezentările informative dedicate autorului ei, deși între timp s-a retipărit de numeroase ori. După cum ignorată rămîne contribuția lui literară — enormă — la tratarea judicioasă a temei homosexuale în general (mai ales în „A Problem in Modern Ethics“, un fel de soră a studiului menționat anterior). Dacă numele lui apare în toate Enciclopediile, și încă însoțit de ample articole, este înainte de toate pentru a cinsti aportul său la cunoașterea fenomenului renascentist. Monumentala sa operă în șapte volume „Renașterea în Italia“ este echivalența britanică a investigației similare întreprinse exact în acelasi timp de către istoricul elvețian de limbă germană Jacob Burckhardt. Dacă acesta din urmă e mult mai tradus în limbi străine și prezent în librării, este nu atît pentru că scrierea sa e de proporții foarte reduse în comparație cu cea a colegului său britanic, și deci de abordare mai comodă, cît pentru că nu tîra după sine reputația de homosexual.

Or, lui Symonds i-a fost cunoscută de la bun început, de foarte tînăr, condiția de pestiferat căreia i se expunea orice homosexual cînd nu-și ascundea cu grijă alteritatea. Chiar dacă-și crease o elementară protecție căsătorindu-se — la 24 de ani, mai mult din iluzie decît din calcul — interesul său pentru problematica „tabu“ îl făcu de timpuriu suspect. Suntem în plină epocă victoriană, dominată de acea mentalitate care, foarte curînd, va cere capul lui Wilde, și-l va avea. Presimțind ce i s-ar putea întîmpla și profitînd de faptul că venea dintr-o familie înstărită, se decise să trăiască itinerant pe continent, în tradiția unor compatrioți iluștri, ca Beckford și Byron, care, pentru a se salva, luaseră și ei drumul străinătății. Justificarea oficială a exilului pentru care se hotărîse era una medicală, de altfel foarte reală: boala de plămîni căreia climatul britanic nu-i permitea să se amelioreze. Va pendula timp de două decenii între munții Elveției (Davos) și soarele Italiei (între Veneția și Roma).

Dacă a abordat științific homosexualitatea, a fost nu din pur interes intelectual pentru ea, ci sub presiunea propriei sale predispoziții, care începuse să se manifeste prin chinuitoare probleme de conștiință. A investigat și a reflectat ca să poată în primul rînd să se înțeleagă și să se împace cu sine. Că însurătoarea și paternitatea nu aveau nici un efect modificator asupra acestei înclinări naturale, contrar celor promise de medici, îi deveni clar încă de la începutul căsniciei, care, deja

după primele săptamîni, îi spulberă toate iluziile de normalizare sexuală. Înaltul său simț moral îl făcu însă să accepte pe deplin și pentru totdeauna răspunderea de *pater familias* pe care și-o asumase. Aduse totuși la cunoștința soției cum stau lucrurile cu sexualitatea sa, pe care inițial, din ignoranță, credea că ar putea-o schimba. Această primă limpezire a fost cea care atrase după sine speranța că adîncirea în studiul antichității eline l-ar putea ajuta să-și dirijeze cu înțelepciune evoluția interioară, asaltată de nenumărate solicitări, tentații, provocări cu obîrșie atît în afară cît și în lăuntru.

Imensa-i cultură istorică, antropologică și etnologică îi crease posibilitatea să-și dea seama de universalitatea tendințelor și practicilor homosexuale. Nu există popor al lumii la care această orientare sexuală să nu poată fi constatată: acceptată fără (mari) probleme acolo unde creștinismul nu s-a impus sau a pătruns doar superficial; condamnată și greu pedepsită în țările unde doctrina iudeocreștină a triumfat în mod absolut; tolerată printr-un consens general și practicată corespunzător la popoarele care — creștinizate sau islamizate — păstrează încă ceva din naturaleţea primordială, cum se întîmplă în Europa cu italienii și în afara ei cu cei mai mulți arabi. Aceasta este situația de ansamblu, foarte asemnătoare celei zugrăvite concomitent cu Symonds de către ilustrul său compatriot, exploratorul Sir Francis Burton, de care am vorbit pe larg în capitolul anterior. Symonds își propunea să circumscrie, pe acest fundal, aportul grec și să-i precizeze specificitatea.

E ceea ce îi deosebește contribuția de cea a lui Burckhardt care, la rîndul lui, pe lîngă cercetarea consacrată Renașterii în Italia, a scris o istorie a culturii grecești, unde pederastia și homoerotismul, doar în treacăt menționate, sunt estompate în mulțimea de informații, evocări și comentarii referitoare la alte aspecte; deși nu face afirmații inexacte în legătură cu ele, Burckhardt nu permite însă cititorului să le descopere importanța de prim ordin în istoria și civilizația grecilor. Symonds își îndreaptă puternicul său reflector, cum nimeni n-o mai făcuse înaintea lui, numai asupra felului cum s-a manifestat în viața socială și în cultură marea pasiune a grecilor pentru iubirea de adolescenți. Perspectiva sa a făcut școală, căci după el o serie întreagă de cercetători s-au concentrat exclusiv asupra homosexualității în Grecia antică: Sergent, Dover, Buffière, Halperin și atîția alții.

În lumea foarte diversificată a vechii Helade, Symonds identifică un nucleu numit de el „idealist-eroic“, în jurul căruia, de-a lungul secolelor, avea să se închege complexul fenomen homosexual elin. Emanație a popoarelor dorice, homosexualitatea originară era strîns legată de viața de tip cazon, atît de proprie acestora și din care avea să se nască modul spartan de viață. Lipsită de sentimentalism, ea consta în afinitatea ce se manifesta între doi inși pe baza exercitării comune a artei militare, cu indispen-sabilul ei complement etic: cultivarea virtuților necesare viitorului luptător. Raporturile stabilite între ei aveau firește un caracter afectiv, dar era o afectivitate virilă în cel mai nobil înțeles al cuvîntului. Se prețuiau reciproc și se iubeau mai întotdeauna după modelul: mai vîrstnicul unit cu mai tînărul/ cel ce știe sau poate cu cel ce învață pentru ca să știe și să poată/ acela care a avut inițiativa erotico-educativă și acela care se lasă iubit/, pe scurt, în grecește, *erastos* și *eromenos*. Era un Eros încă foarte pur, în care sexualitatea abia dacă avea ceva de spus. Exigențele mai intense ale acesteia erau satisfăcute în cadrul conjugal, întotdeauna însă secundar și subordonat în raport cu cel comunitar și militar, care reprezenta adevăratul cămin și adevărata familie. Soția și copiii puteau fi vizitați după nevoie, totuși numai cu îngăduință. Nopțile însă trebuiau petrecute în tabără.

Două principale influențe se exercitară din afară asupra acestui nucleu originar în decursul mileniului care precede era noastră. Una era aceea a rafinamentului oriental, cu care grecii veneau

din ce în ce mai mult în contact, cu precădere cel al fenicienilor: o lume cu un absolut alt fel de a-și trăi (homo)sexualitatea. Ca urmare, virilitatea începu să se mai înmoaie și să alunece spre senzualitate; dar ea învăța implicit să aprecieze gingășia, delicate-țea, duioșia, sentimentalismul, ceea ce echivala cu o importantă umanizare, chiar dacă se pierdea ceva din severa noblețe de odinioară. Cealaltă influență venea din partea popoarelor care cultivau încă transferul sexual: cei care, în virtutea unei predispo-ziții, puteau asuma felul de a fi al celuilalt sex, devenind astfel obiectul unei venerații cvasi religioase (astăzi, al batjocurii). Căci la acele popoare conta în primul rînd acest principiu: cine este purtător al ambelor sexe e de două ori puternic, el unind în sine forțe care la ceilalți nu pot trăi decît separat.

Acestei influențe i se va datora o anumită feminizare a homosexualului, tratată cu sarcasm de cei ce se identificau cu mentalitatea virilă de tip heterosexual, cum se întîmplă în comediile lui Aristofan. Poetul Agathon, care organizase ospățul descris de Platon era renumit prin feminitatea sa, pentru care însă cea mai mare parte a atenienilor — căci tipul „macho“ era departe de a fi dominant — avea stimă și simpatie. Totuși nici chiar el nu s-a putut sustrage satirei lui Aristofan, care în „Tesmoforiile“ sale îi satiriză nevirilul comportament. Ca răspuns la această atitudine, Agathon părăsi Atena și se stabili la curtea regelui macedonean Archelaos, unde domnea o stare de spirit mai prielnică felului său de a fi. Cazul său nu era izolat; Euripide va găsi și el refugiu la aceeași curte regală. Între ei exista de altfel o intimitate pe care Plutarh (în „Eroticos“) o va descrie savuros. Mai tîrziu, în piesa „Broaștele“, Aristofan își va exprima regretul pentru plecarea lui Agathon din cetate, și la care contribuise. Era indirect o autocritică. Vedem deci cum deja începeau să se contureze tensiunile pe bază de orientare sexuală, a căror ulterioară dezvoltare sub înrîurirea ideologiilor religioase va genera fobiile și persecuțiile ce continuă să otrăvească viața socială.

Aceste trei principale tendințe — cea originară și cele două influențe majore —, fiecare cu nuanțele și variantele ei, se întrepătrunseră și se influențară reciproc dînd naștere unor forme noi, la rîndul lor în continuă diversificare și proliferare. Și așa se formă o lume homosexuală paralelă cu cealaltă și nu mai puțin bogată decît ea. Nu există un homosexual-tip, după cum nu exis-tă un heterosexual-tip. Ceea ce pare să-i definească, permițînd clasificarea cea atît de importantă pentru știință dar atît de îndepărtată de viață, nu este decît învelișul extern. Numai dincolo de ea se va descoperi realitatea vie și mereu individuală, inclasificabilă: fructul propriu-zis.

În această direcție, care a putut fi aici doar schițată, evoluează ampla investigație de antropologie culturală a lui John Addington Symonds , cu ideea homosexuală ca fir călăuzitor. Ea îi va fi fost desigur de ajutor personal, totuși în limitele impuse de către neputința ideilor de a rezolva probleme vitale de viață. Numai cînd se acționează după legile vieții însăși pot fi acestea înfruntate cu șansă de succes. Era marea învățătură pe care omul Symonds o trăgea din eforturile savantului Symonds. Trebuia așadar să acționeze, adică să biruie complexele intelectualului devenit sclav al cărții, și îndeosebi ale universitarului englez — specie aparte și foarte complicată de intelectual; ale capului de familie ce-și construise fără să vrea o întreagă și înșelătoare fațadă socială; în fine ale omului religios din el, nutrit cu dogme teologice vrăjmașe firii. Pe scurt: să lase natura din el să vorbească. Tot atîtea cutezanțe pe care el se declara gata să le asume. Se afla în preajma vîrstei de 30 de ani, cînd pașii îndrăzneți nu se mai fac cu ușurința proprie celui cu zece ani mai tînăr. Totuși nu ezită să treacă de la contemplația estetico-filosofică la fapta creatoare de situații, singura în măsură să influențeze un destin.

Și viața îi răspunse. Mai întîi prin experiențe care-i permiseră să-și dea seama că nu există

soluție pentru problema lui în cadrul propriei sale categorii sociale. După care, printr-un concurs providențial de împrejurări, i se oferi posibilitatea să-și continue căutarea în alt mediu uman, în afara culturii, a universității, a burgheziei. Ceea ce pentru un intelectual britanic ieșit de la Oxford unde se formase în spirit victorian, nu era deloc simplu de conceput. Symonds trecu peste ultimele sale prejudecăți și întinse primitor mîna celor care veneau spre el din această direcție, a oamenilor simpli, cu minte nesofisticată, fără tiparele mentale inhibante dobîndite pe băncile școlilor înalte și cu mîinile bătătorite de contactul cu pămîntul și cu unealta.

O lume i se deschise, cu toate că nu-i va fi dat să facă decît trei experiențe. Acestea i-au fost însă suficiente pentru tot restul vieții, pe care i-au umplut-o și fericit-o. Prima, de durată relativ scurtă, a fost cu un tînăr soldat englez care, deși nu împărtășea aceeasi orientare sexuală, îi arătă o înțelegere, o căldură și o generozitate care însemnară mult mai mult decît actul sexual propriu-zis. Descoperi putința unei fraternizări, a unei camaraderii profunde, care nu se oprește în fața nici unei granițe, exact în spiritul celei cîntate pe atunci de Walt Whitman, care-l impresionase peste măsură, fără a-l convinge totuși că ar fi și posibilă. Avea acum o dovadă cu adevărat palpabilă. Relația începută cu o justificare pur senzuală se transformă într-o frumoasă prietenie. Ea trebui să înceteze din cauza exilului voluntar pentru care Symonds se decisese. I-a eternizat însă amintirea prin vastul eseu antropologico-psihologic ce i-a fost inspirat de întîlnirile cu neuitatul soldat:“Iubirea de soldat și ceea ce se înrudește cu ea“.

Dar viața își desfășură mai departe răspunsul ei la aspirația ferventului căutător. Actul al doilea se petrece la Davos, orășelul elvețian căruia, în anii dintre cele două războaie, romanul „Muntele vrăjit“ al lui Thomas Mann îi va aduce celebritate literară, căci acolo are loc aventura sentimentaă și spirituală a lui Hans Castorp, instalat în sanatoriul doctorului Behrens pentru a-și trata tuberculoza. O precedase în secolul anterior o aventură cu obîrșie medicală asemănătoare, care nu era deloc ficțiune: îndrăgostirea lui Symonds de Christian Buol, un tînăr țăran de 19 ani care, cu toată heterosexualitatea sa, îi veni bucuros în întîm-pinare, ca într-o poveste idilică de paiderastie din vechea Grecie. Era însă, aici și acum, deplină realitate, care niciodată nu avea să se dezmintă ca atare. Christian îi dărui mai vîrstnicului său iubitor nu numai căldura sufletului și trupului său, dar și toate îndemî-nările de care dispunea și care-l făcură indispensabil. Un devota-ment care-l amintea pe cel al lui Cavalieri pentru Michelangelo sau al lui Francesco față de Leonardo. E cu neputință ca Symonds să nu se fi gîndit la aceștia scriindu-și studiile consacrate celor doi artiști, asupra cărora era în măsură să mediteze din perspectiva marii lor taine existențiale, care era și a sa.

Multă vreme ar fi putut dura această legătură, dacă Symonds n-ar fi trebuit să se strămute în Italia. Acolo însă destinul îi făcu un dar și mai bogat: omul care avea să-l însoțească, plin de abnegație, de-a lungul ultimilor săi 12 ani de viață. Era o prietenie și o iubire de încununare. Angelo Fusato, de 24 de ani la prima sa întîlnire cu Symonds, era un gondolier pe al cărui corp și înfățișare meseria își pusese o fascinantă amprentă. Nici el nu era homosexual, dar nu-i fusese greu să se atașeze în toate privințele de savantul englez. Mai în vîrstă decît el cu 17 ani, acesta arăta totuși încă tînăr, ca un meridional plin de viață și sportiv, căci faptul de a fi lăsat natura din el să înflorească nestînjenită acționase rege-nerator asupra întregii ființe. Foarte receptiv la tot ce-i venea de la Symonds ca înțelepciune și cunoștințe, Angelo trăia și el, pe alt plan, propria sa înflorire , care-l făcu în scurt timp capabil să devină un „factotum“ pentru celălalt. Îl însoțea în toate călătoriile importante iar Symonds nu se rușina să apară împreună cu el în cele mai mondene circumstanțe; gondolierul le făcea față suveran și fermecător. Încrederea lor reciprocă și unirea lor erau atît de

mari, încît căsătoria care surveni în viața lui Angelo nu numai că nu avu nici cea mai mică influență asupra acestei prietenii erotice, dar se bucură de sprijinul material generos al lui Symonds, total inaccesibil geloziei.

Symonds povestește el însuși aceste întîlniri în memoriile sale, apărute după aproape un secol, cînd nu mai exista rezistența familiei și a descendenților iar statul britanic nu mai dispunea de legile care-i permiteau odinioară să interzică publicarea unei astfel de literaturi. El subliniază cu mare stăruință efectul salvator avut asupra sănătății sale grav deteriorate de această descătușare sexuală, posibilă grație mărinimosului concurs, cu adevărat nobil, al unor tineri aflați, față de nobilime, la o distanță socială kilometrică. Eliberarea sexuală a devenit astfel pentru el o experiență spirituală prin care învăța arta de a trăi și de a cunoaște oamenii. Grecii îl împinseseră spre ea, dar cei trei tineri, ignoranți în ale culturii și istoriei, îl ajutau să înțeleagă în mod viu această pasiune a vechilor greci, pe care istoricii și oamenii de cultură de azi o privesc cu ieftin dispreț și caraghios dezgust. Savantul din el îi luminase căutarea umană, iar omul din el dădea savantului putința să se desprindă din lanțurile științei moarte.

Murea relativ tînăr, la numai 53 de ani. Dar se poate afirma cu siguranță că fără aceste întîlniri transformatoare și fericitoare viața sa ar fi fost cu mult mai scurtă. Deja cu decenii în urmă medicii se arătau foarte pesimiști. Christian și Angelo îi dăruiseră nu numai iubire și servicii. Îi dăruiseră ani de viață.

S-a stins la Roma, avîndu-l alături pe inseparabilul Angelo. Întocmai ca Leonardo și Michelangelo. Devotamentul gondolierului merită — și îmi pare cel mai bun sfîrșit de capitol — cîntecul de laudă intonat de Symonds însuși, care-l portretizează astfel în Memoriile sale pe îngerul său păzitor venețian:"*Era înalt și mușchiulos, dar foarte zvelt, acești gondolieri venețieni nefiind mai niciodată masivi în robustețea lor. Vîslitul face ca toate părțile corpului lor să se dezvolte armonios iar balansarea ritmică a șoldurilor le dă o suplețe elastică. La Angelo aceste calități apăreau chiar excesiv. În plus, rareori îl vedeai într-o stare de repaos, căci se afla într-o necontenită și mlădioasă mișcare. O pălărie cu boruri largi, mereu dată pe spate, îi acoperea bogatele plete negre. Marii și focoșii săi ochi cenușii priveau cu intensitate și trimiteau efluvii care impuneau celuilalt o reacție — era grația sălbatică a unui Triton. Purta o mică mustață și avea dinți strălucitori. Pielea îi era bronzată, dar fruntea și ceea ce se vedea pe sub mînecile cămășii sale liliachii arătau alb și delicat. Aprigă îi era strălucirea; îmi părea ca născută din extazul tainic și fremătător al îmbrățișării soarelui cu valurile mării. Subliniind-o, ciudata despicătură din bărbia sa pătrată se armoniza admirabil cu necontenitul surîs de pe buzele sale și cu focul din ochi. Aceștia aveau flacăra și intensitatea sticloasă a opalului, ca și cum în ei ar fi retrăit culoarea esențială a apelor venețiene, alimentată de izvoare pasionale lăuntrice. Această minunată ființă avea o voce răgușită și aspră care, ca să continui comparația cu zeul mării, părea să trimită mesaje, strigate sau șoptite, de pe creasta valurilor neobosit tălăzuitoare. Mă privea fix și mă fascina*" (49).

III

ALTERITATEA CA DESTIN

Nu cred ca un studiu antropologic să fie în măsură a constata cît de misterioasă şi imprevizibilă e natura umană aşa cum se revelează aceasta cînd e privită din punctul de vedere al homosexualităţii. Un punct de vedere aproape inexistent în cercetarea oficială — de orice gen ar fi ea: psihologic, sociologic, etnologic — căci prea mari sunt prejudecăţile care împiedică adoptarea unei asemenea perspective. Se preferă din comoditate, ipocrizie sau ignoranţă o natură umană convenţională, adică aşa cum apare ea privirilor ce nu străbat dincolo de aparenţe. Aceasta e originea tiparului mental heterosexual, format pe baza a ceea ce toţi pot vedea şi pentru care orice fenomen ce iese din calapod e ştampilat ca anomalie.

Dimensiune ignorată

Problematica homosexuală însă, de îndată ce a fost înţeleasă în universalitatea ei, dar mai ales existenţial şi nemijlocit trăită, devine un reflector de mare putere cu care scrutătorul naturii umane luminează spaţii lăuntrice cufundate în beznă pentru orice altă investigaţie. Nu pentru că menţionata problematică ar avea vreo putere magică, ci pur şi simplu deoarece ea reflectă acea parte a totalităţii umane de care cercetarea rutinieră nu vrea să ştie: atracţia spre fiinţele de acelaşi sex, considerată în genere drept alterare a unei normalităţi care nu poate fi decît heterosexuală, în vreme ce, în realitate, ea semnalează o zonă fiinţială precisă, deloc bolnavă sau perversă ci doar tainică. Mai mult sau mai puţin conştientă, mai mult sau mai puţin dominantă, mai mult sau mai puţin fremătătoare, în fine mai mult sau mai puţin erotică, aceasta există în fiecare din noi, indiferent că ne face plăcere sau nu s-o ştim, şi reprezintă pentru viaţa noastră interioară o realitate comparabilă cu faţa ascunsă a lunii. Numai prin luarea ei în consideraţie se dezvăluie integralitatea fiinţei, a cărei caracteristică naturală este nu heterosexualitatea ci pansexualitatea: o poten-ţi-a-litate sexuală cu toate valenţele deschise, din care însă numai o parte sunt active; celelalte depind de condiţii externe (împrejurări zguduitoare, fluidul unei persoane) şi interne (maturizarea sau dimpotrivă istovirea unor forţe psihice) care le pot activa, la nivelul celor deja în funcţiune sau chiar punîndu-le pe acestea în umbră.

Nu ajunge însă că această dimensiune ascunsă a condiţiei umane este ignorată sau trecută voit cu vederea; chiar în faţa unor semne neechivoce de predispoziţie homosexuală, investigatorul ce nu şi-a integrat şi perspectiva corespunzătoare acestei realităţi a firii omeneşti, va reacţiona poate surprins, dar va refuza să spună pe şleau despre ce e vorba, să interpreteze fenomenul şi să tragă concluzii. Iată de pildă un istoric de prim rang al culturii, olandezul Johan Huizinga (1875-1945), care a dedicat un mare studiu ilustrului său compatriot Erasmus din Rotterdam. Obiectivitatea ştiinţifică nu-i permite să nesocotească scrisorile înfocate de amor ale acestuia către colegul său întru monahism, Servatius Roger, la mănăstirea din Steyn. Se vede chiar nevoit să recunoască în ele *"un tînăr cu o hipersensibilitate mai mult decît feminină, stăpînit de o languroasă nevoie de*

prietenie sentimentală. Scriindu-i lui Servatius, revarsă asupra lui toată gama de afecte ale unui îndrăgostit plin de ardoare. De cîte ori îi apare în minte imaginea prietenului său, îl podidesc lacrimile. Citeşte şi reciteşte mereu scrisoarea dulce a prietenului. Dar e întristat de moarte şi peste măsură de neliniştit: prietenul nu agreează acest ataşament exuberant. «Ce vrei de la mine?» îl întreabă acela. «Ce-i cu tine?» răspunde celălalt. Erasmus nu suportă ca înclinarea lui să nu fie răsplătită cu aceeaşi măsură.«Nu fi atît de rezervat; ci spune-mi: ce-i cu tine? Toată nădejdea mi-am pus-o numai în tine. Am devenit cu totul al tău, pînă într-atîta încît mie nu mi-ai lăsat nimic din mine însumi. Doar îmi cunoşti nevolnicia (pusillanimitatem): cînd îmi lipseşte cel pe care să mă pot sprijini, ea mă aduce la o asemenea disperare, încît viaţa îmi devine o povară" (1).

Nici un cuvînt însă la comentator despre izvorul psihic al acestor efuziuni şi al zbuciumului. Se vede clar cît îi e de penibil să recunoască o stare de fapt: un fel de a fi greu conciliabil cu ceea ce se aşteaptă în mod obişnuit de la un bărbat, şi mai ales de la un foarte reputat istoric. Va încerca să iasă din încurcătură făcînd apel la acea cazuistică prin care totul se poate explica şi justifica. Va invoca bunăoară unicitatea acestei manifestări: *"Din scrisorile către Servatius se conturează chipul unui Erasm pe care nu-l vom mai regăsi ulterior...Acest devotament pătimaş nu-l vom mai regăsi niciodată la Erasm. A fost nevoit să-l uite, prin dezvăţ. Pentru înţelegerea caracterului lui...nu e lipsit de importanţă să reţinem că fusese cîndva un sentimental"(2).*După vreo cîteva pagini autorul pare însă să fi uitat această scuză a unicităţii şi, constrîns parcă de imperativul obiectivităţii căruia se străduieşte să-i rămînă credincios, evocă noi necazuri sentimentale ale marelui umanist, de astă dată în timpul şederii sale la Paris:*"A încercat să-şi cîştige existenţa dînd lecţii unor tineri bogaţi. A avut ca elevi doi fii de negustor din Lübeck: Christian şi Heinrich Northoff, care locuiau la un anume Agustin Vicente. Compunea pentru ei scrisori frumoase: spirituale, vioaie, cam afectate. În acelaşi timp instruia doi tineri englezi, Thomas Grey şi Robert Fisher. Pentru Gray a resimţit o simpatie atît de pătimaşă, încît a avut neplăceri cu mentorul acestuia, un scoţian. Erasm a fost peste măsură de indignat din pricina jignitoarei neîncrederi a scoţianului" (3).* Nu e greu de înţeles de ce natură erau complicaţiile ivite, dar autorul îşi frînează orice curiozitate şi trece mai departe. Nenumă-rate sunt detaliile care-l interesează, numai acelea care aruncă o lumină asupra identităţii sale fiinţiale –nu. Păstrează o rezervă de sfinx în faţa amiciţiilor de acest gen care s-au înlănţuit aproape fără întrerupere în tot cursul vieţii lui Erasmus, alimentînd suspiciunea de asemenea neîntreruptă a celor din jur, foarte miraţi de caracterul exclusiv masculin al relaţiilor sale, unele foarte strînse; or fără foc, nu iese fum.

Tocmai acest "foc" din intimitatea lui rămîne complet în afara investigaţiei şi reflecţiilor lui Huizinga, indiferent sau mai curînd opac la omul viu din sînge şi carne, ascuns îndărătul impersonalului savant portretizat de el. Si aceasta în ciuda faptului că totul în viaţa lui Erasmus vorbea atît de elocvent despre pasiunea sa fundamentală şi vitală pe care experienţele amare îl învăţau s-o pună în surdină, fără însă a putea-o împiedica să rămînă mereu prezentă şi tainic vibrantă. Celibatar pînă la sfîrşit de viaţă, complet indiferent la farmecele femeii şi în plus cu cea mai proastă părere despre aceasta: *"după cum maimuţa rămîne mereu maimuţă chiar dacă i s-ar pune o haină de purpură, tot aşa femeia rămîne mereu femeie, adică o nebună, oricum s-ar masca" (4);* ce obiect putea avea sensibilitatea atît de pasionată şi însetată de iubire a umanistului olandez dacă nu tinerii studioşi în a căror ambianţă trăia, fericit ori de cîte ori îi putea face să se împărtăşească din extraordinara-i cultură clasică şi umanistă ?

Huizinga vrea însă tocmai să-şi absolve eroul de bănuiala unor asemenea "legături

primejdioase" negîndu-i, într-un mod foarte nepsihologic, dreptul de a avea în continuare o viaţă lăuntrică agitată, sentimente, doruri şi decepţii:*"Poate cu preţul a mai multă umilinţă şi ruşine decît reiese din scrisorile sale, se resemnă în a fi mai rezervat în ceea ce priveşte manifestarea sentimentelor. Erasm cel sentimental dispare definitiv cedînd locul ingeniosului latinist care-şi depăşeşte prietenii mai în vîrstă, se întreţine cu ei despre literatură şi poezie, le dă sfaturi de stilistică latină şi la nevoie chiar lecţii"(5)* Si apoi această exaltare afectivă nu trebuie luată prea în serios, spune comentatorul, prietenia pasionată între bărbaţi nefiind ceva neobişnuit pe acea vreme: *"Prieteniile sentimentale erau foarte în vogă în cercurile mondene (*aici Huizinga pare a uita că atît Erasmus cît şi Servatius aparţineau unui ordin religios) *de-a lungul secolului XV ca şi spre sfîrşitul secolului XVIII".* Fără a-şi pune vreo întrebare în legătură cu substratul uman intim sau nemărturisit al unei atracţii atît de ieşite din comun, autorul îşi continuă comentariul pe un plan sociologic, deci pur exterior:*"Fiecare curte avea perechile sale de prieteni care se îmbrăcau la fel şi împărţeau locuinţa, patul şi inima (*mai clar nici că se putea spune lucrurilor pe nume, totuşi în Huizinga nu ia naştere nici cea mai mică suspiciune. Convins că e vorba de relaţii complet inocente, el se grăbeşte să le găsească justificare şi în cadrul vieţii religioase). *Legarea şi practicarea unor prietenii intime nu erau apanajul aristocraţiei. Corespondenţa prietenească dintre călugări avea, încă din secolul al XII-lea, această coloratură sentimentală puternică. Relaţiile prieteneşti intime făceau parte şi din caracteristicile specifice ale devoţiunii moderne («devotio moderna»). De altfel, nu sunt ele oare o trăsătură proprie pietismului?"(6).*

"Devotio moderna", pietism: iată şi o justificare religioasă pentru ceea ce numai naivitatea heterosexuală e incapabilă a recunoaşte, cînd bineînţeles nu sunt la mijloc şi alte motive, mai puţin naive –de pildă, în cazul de faţă, mîndria patriotică, incompatibilă cu o imagine homoerotică a eroului naţional: eternul motiv pentru care ruşii nu pot recunoaşte oficial homosexualitatea lui Gogol şi a lui Ceaikovski; englezii pe aceea a lui Shakespeare şi Byron; germanii pe a lui Kleist; italienii pe a lui Leopardi; danezii pe a lui Andersen; polonezii pe a lui Szymanovski etc., etc. Dar homosexualitatea acestora nu era o tumoare pe un corp altminteri sănătos, ci făcea parte din fiinţa lor intimă; le definea identitatea profundă; explica dramele lăuntrice generate de condamnarea socială a inavuabilului "viciu"; în fine devenea o forţă inspiratoare şi stimulatoare tocmai graţie acestor suferinţe trăite în cea mai mare taină. De ce să fie trecute atunci sub tăcere? Numai dintr-o pudoare căreia mai potrivit ar fi să i se spună făţărnicie? Schema mentală heterosexuală desfigurează atît adevărul fiinţei cît şi pe acela al unei opere, al unei creaţii, acolo unde homosexualitatea înnăscută juca un rol de primă importanţă, cum cu prisosinţă se poate vedea cercetînd fără prejudecăţi istoria societăţii şi culturii.

Pentru o asemenea cercetare nu ar trebui sa fie normală spălarea personalitaţii în cauză de orice bănuială susceptibilă a-i întina reputatia postumă si a-i conferi în acest mod, artificial şi fals, un certificat de bună purtare sexuală, care desigur nu poate fi decît heterosexuală. Normal ar fi, dimpotrivă, ca în permanenţă să fie pusă întrebarea: dar cum va fi arătînd aici "faţa ascunsă a lunii"? Căci, într-o formă sau alta, ea este întotdeauna prezentă, sursă a misterului, farmecului, inefabilului de care mai orice fiinţă umană "normală" e învăluită. A nu o descoperi cînd vrei să înţelegi personalităţi şi valori spirituale înseamnă a-l fi văzut pe scriitor, artist, mistic, revoluţionar, precum şi pe aventurierul de orice gen doar sub aspectul cel mai convenţional şi mai puţin interesant. Nu este cîtuşi de puţin vorba de a căuta homosexualitatea cu lumînarea, ci numai de a avea sensibilitate şi intuiţie pentru ceea ce iese din cadrul conformismului social şi apare ca o

erupție provenitoare din străfunduri magmatice, nediferențiate. Ceea ce țîșnește însă adesea de acolo, spre stupoarea celui care trăieste tulburătoarea erupție, este tocmai această înclinare iubitoare spre propriul său sex, prețuită la Atena și la Roma de altă dată, crimina-lizată și demonizată de fanatismul religios al ultimelor două milenii.

Minciuna salvatoare

Cine-și dorește o explicare integrală a naturii umane, sau altfel spus o explicare a acesteia în integralitatea ei, nu poate neglija sau subaprecia, și cu atît mai puțin disprețui, această dimensiune prezentă în noi toți, chiar dacă nu suntem conștienți de ea sau dacă, sub influența mentalității generale, o detestăm. Ceea ce se vede este atracția spre sexul opus. Ceea ce nu se vede este atracția adormită sau în vagă trezire, refulată, nemărturisită sau neconștientizată spre sexul căruia îi aparținem. În majoritatea oamenilor această realitate interioară rămîne scufundată în adîncuri insondabile pînă la sfîrșitul vieții lor, ceea ce însă nu înseamnă că ea nu ar putea ieși brusc la suprafață chiar la o vîrstă înaintată, așa cum i s-a întîmplat lui Louis Aragon care-și descoperea homosexualitatea latentă la 70 de ani și nu se sfia să și-o trăiască frenetic și...poetic. După cum poate să urmeze unei lungi perioade marcate de un interes excesiv de "normal" pentru sexul opus, cum s-a întîmplat cu regele Henric III al Franței: din adorator și adorat al femeilor el deveni la un moment dat exact contrariul a ceea ce fusese și își cree o adevărată curte specială de adoratori și adorați numiți "mignons", împotriva cărora Ronsard va scrie versuri mușcătoare. Vreau să spun că faptul de a nu se manifesta nu trebuie să alimenteze iluzia inexistenței ei. Nimeni nu este la adăpost absolut sigur în raport cu acest alter-ego incomod, dar voit de natura însăși. Parte inalienabilă și de netrecut cu vederea a condiției umane, înclinarea (erotică) spre același sex nu poate să nu fie luată în serios — ca ipoteză, ca pistă posibilă de cercetare, ca criteriu — de oricine vrea cu adevărat să înțeleagă: omul în general, semenii, dar mai ales pe sine însuși.

Această problematică acționează aidoma unei întrebări puse atît de radical și vizînd straturi ființiale atît de intime, încît cel somat să-i răspundă cu greu să i se poată sustrage. Prima reacție a acestuia, bineînțeles atunci cînd întrebarea a atins punctul sensibil și ascuns, va fi aceea de respingere: „Nu-i adevărat! Este o calomnie!" Așa a reacționat Oscar Wilde cînd marchizul de Queensberry, tatăl prietenului său de inimă Alfred Douglas, îi trimise o carte de vizită în care-l numea „sodomit" și la care scriitorul răspunse dîndu-l pe expeditor în judecată, ceea ce avea să-i fie fatal: din acuzator deveni acuzat care-și recunoscu imputata „sodomie" și o plăti cu doi ani de închisoare. Sau Marcel Proust, provocînd la un duel, ce firește n-a avut loc, pe tatăl prietenului său încă minor, Marcel Plantevignes, despre care i se spusese că i-ar fi întinat în acest fel buna reputație, cu totul iluzorie, căci „tout Paris" era la curent cu slăbiciunile scriitorului; în plus atribuind într-un mod deloc elegant „viciul"incriminat tînărului prieten care de fapt nu-l calomniase și nici homosexual nu era. Sau Thomas Mann care, cînd fiul său Klaus își arăta public alteritatea la numai 20 de ani cu romanul său de debut „Dansul evlavios", lua numaidecît și el, public, atitudine împotriva homosexualității și se erija în vajnic apărător al familiei cu virtuțile ei tradiționale în eseul „Despre căsnicie".

Sunt numai cîțiva — vîrfuri! — din cei mulți și de nenumărat pe care milenara teroare socială i-a învățat să se ascundă de cei din jur, dar în care „cei din jur" pot vedea adesea adevărate exemple de normalitate. Nu a apărut Thomas Mann de-a lungul întregii sale vieți ca un ideal, ireproșabil

„pater familias“? Un cercetător înzestrat cu subtilitatea intuitivă conferită de „oribilul viciu“ și-ar fi putut însă da seama de ceea ce-l tortura în secret pe scriitor încă de la nuvela sa de tinerețe „Tonio Kröger“: adolescentul care se simțea altfel decît ceilalți și era pasionat atras de colegul său Hans Hansen, pe care-l iubea, admira și invidia tocmai pentru că era ca ceilalți: complexul clasic al oricărui homosexual speriat de alteritatea sa și nedispus să și-o asume, în naiva sa speranță că ar putea vreodată deveni altfel, adică să-și schimbe natura sau să se „vindece“, pentru a fi și el ca ceilalți. Nimeni nu a identificat în personajul principal al acestei nuvele indicația destul de clară pe care Thomas Mann însuși o dădea asupra propriei sale firi. Ceea ce i-a permis scriitorului să înainteze fără grijă, totuși prudent și abil, pe acest drum: își centra celebra nuvelă „Moarte la Veneția“ pe urmărirea unui încîntător adolescent, Tadzio, de către scriitorul Gustav von Aschenbach, posedat de obsesia sa homoerotică și căruia Thomas Mann îi hărăzea un sfîrșit tragic, în semn de critică desolidarizare. Trucul a funcționat. Din nou, nimeni nu s-a gîndit să facă vreo legătură între scriitorul autor și scriitorul personaj.

Tiparul mental heterosexual are într-adevăr efectul unor „ochelari de cal“ asupra inteligenței și intuiției. Atît de puternic a fost influențată psihologia umană de către stereotipul sexual dominant, samavolnic impus cu ajutorul poliției și religiei, încît mulți, foarte mulți au devenit incapabili să întrezărească alteritatea acolo unde ea încearcă să se mascheze. „Normalitatea“ lor ei o proiectează bucuroși și asupra celorlalți, cîtă vreme aceștia n-au produs încă nici un scandal public. Si astfel, nici măcar homosexualitatea fățișă a lui Adrian Leverkühn, eroul penulti-mu-lui roman al lui Thomas Mann, „Doctor Faust“, n-a pus comentatorii pe gînduri în această privință, deși viața sa erotică extravagantă e descrisă cu o claritate fără precedent în opera scriitorului. Acesta prinsese toată lumea în plasă prin artificiul literar întrebuințat: personajul naratorului, Serenus Zeitblom, cu marea sa putere de compătimire, interpus ca un zid între erou și scriitor, care ieșea iarăși cu fața curată, căci cui i-ar fi putut trece prin minte că drama lui Leverkühn, povestită de Zeitblom, o reflecta pe aceea a lui Thomas Mann (procedeu deloc original, cu strălucire folosit de Marcel Proust în “ı la recherche du temps perdu“ spre ocultarea propriei homosexualități). A trebuit să treacă un sfert de secol de la moartea scriitorului pînă să se afle, grație monumentalului Jurnal, cărei categorii umane îi aparținuse în realitate idealul tată și soț. Atunci deveni limpede de ce Thomas Mann se simțea deosebit de atras de o anumită tematică, al cărei sens și substrat autobiografic ar fi putut fi ușor recunoscute dacă șablonul heterosexual în gîndire n-ar fi eclipsat sagacitatea spirituală.

Nici vorbă de a reproșa lui Wilde, Proust sau Thomas Mann că au încercat să-și ascundă de ceilalți adevărata natură. Aveau tot dreptul s-o facă, aveau dreptul să mintă în numele unui elementar și foarte omenesc instinct de conservare în fața ferocității cu care societatea îi judeca și condamna pe cei ce nu se puteau conforma atotputernicei și dominantei norme sexuale. Dar ce statistici, ce sondaje, ce nou „raport Kinsey“ ar putea stabili, fie și cu mare aproximație, procentajul real al celor ce-și trăiesc clandestin, mai mult sau mai puțin bine ascunși de curiozitatea celorlalți, alteritatea homosexuală ? Suferințele impuse de către statul creștin sau islamic încă din evul mediu timpuriu ființelor în care dimensiunea homosexuală cunoștea o dureroasă trezire și ieșea la suprafață, au fost și continuă să fie o școală a artei de a se ascunde, de a disimula, de a minți, a cărei neînvățare încă poate costa libertatea și chiar viața.

De la Michelangelo la Beethoven

Ceea ce face natura umană şi mai opacă ochiului puţin versat al heterosexualului cu felul său intolerant, simplist şi procustian de a gîndi este frecventa fugă a homosexualului de el însuşi: consecinţă subiectivă, adică fără temei real, a fricii de ceilalţi, de condamnarea din partea lor, de pedeapsa care i-ar putea zdrobi viaţa. Judecătorul în carne şi oase e anticipat de judecătorul din lăuntru care, deşi nu poate rosti sentinţe, nu e mai puţin ameninţător şi redutabil. Înterzice sau osîndeşte în numele unor principii care, deşi duşmănoase naturii, devin o a doua natură, tiranic de frustrantă. Chiar dacă li se întîmplă să alunece în ceea ce ei numesc păcat, o fac furioşi pe ei înşişi, incapabili dar şi nedoritori să se accepte, convinşi că sunt purtătorii unui blestem care numai combătut în permanenţă poate să nu devină damnaţiune eternă. Creativitatea, cultura, adesea chiar puterea politică a homosexualului se arată neputincioase în faţa acestei iraţionale şi tocmai de aceea irezistibile forţe a duşmanului din lăuntru. Geniul nu l-a salvat pe un Beethoven de asemenea complexe.

Era în general foarte sensibil la ceea ce se gîndea şi se spunea despre el: pe patul ultimei suferinţe îl putea preocupa gîndul ca nu cumva ciroza şi hidropizia sa să fie puse pe seama consumului excesiv de alcool. A fi un geniu şi a lăsa după el o asemenea operă nu-i era de ajuns; voia să rămînă în memoria posterităţii şi ca un om virtuos! Acestei griji i se adăogau scrupule morale foarte puternice, am putea spune puritane: acelea care-l făcuseră să critice imoralitatea vieţii lui Mozart şi să conteste valoarea etică a operei „Don Giovanni“ pentru motive de aceeaşi natură.

Dar firea sa îl impulsiona într-un cu totul alt spirit, acea fire împotriva căreia a luptat mai tot timpul tinereţii sale, scoţînd din cînd în cînd cîte un strigăt de disperare şi revoltă: *“O, Doamne, dă-mi puterea să mă birui! Nimic nu trebuie să mă mai înlănţuie de viaţă“(7), „Tot ce se cheamă viaţă să-i fie jertfit ei, prea slăvitei (muzici) şi (să devină) un sanctuar al artei“ (8), “Nu suntem stăpîni peste noi înşine: ceea ce a fost hotărît trebuie să fie“ (9)*. Fireşte că surzenia sa progresivă cîntărea greu în chinuita sa viaţă sufletească, dar am dovedi miopie neîntrezărind ce se petrecea în zone mai intime, la care Beethoven face uneori clare aluzii: *“Slăbiciunile firii sunt date de natura însăşi, iar raţiunea stăpînă trebuie să caute a le conduce şi micşora prin forţa ei“(10)*. Fire foarte vitală şi temperamentală, Beethoven nu putea să nu fie în paralel torturat de puternica-i senzualitate, exacerbată de viaţa solitară. Or, după ani de efort ascetic firea îl îndemnă spre o legătură masculină, pe care compozitorul o înveşmîntă în straiele onorabile ale paternităţii: îl adoptă ca fiu, după mari lupte judiciare cu mama acestuia, pe Karl, fiul fratelui său Caspar Carl, mort în 1815. N-o făcea atît din datorie fraternă, cît din nevoie personală, notată de el în Jurnalul intim: *„Priveşte-l pe Karl ca pe propriul tău copil. Pălăvrăgelile, meschinăriile să nu conteze pentru tine dinaintea acestui ţel sfînt“ (11).* Cum judecătorul, la început, nu voia să-i acorde acest drept, va implora ajutor de sus: *„Ajută Doamne! Vezi cum sunt părăsit de toată omenirea, căci nu vreau a săvîrşi ceea ce nu e drept. Ascultă rugăciunea mea şi fă ca în viitor să fiu împreună numai cu Karl al meu, deoarece nu se conturează nici o posibilitate în privinţa aceasta“(12).* Îşi dă seama că trebuie să rănească inima de mamă, dar nimic nu-l poate opri să lupte pentru adolescentul pe care şi-l vrea alături: *„Scrupulele mele trebuie acum să înceteze, şi pot să cred că văduva nu-şi face gînduri foarte rele, ceea ce-i doresc din inimă. Am făcut tot ce depindea de mine. Ar fi fost posibil şi fără jignirea văduvei, dar n-a fost să fie. — Numai Tu, Atotputernice, vezi în inima mea şi ştii că am renunţat la mine însumi de dragul scumpului meu Karl. Binecuvîntează fapta mea şi binecuvînteaz-o şi pe văduvă. De ce să nu pot să urmez întru totul glasul inimii şi să-i fiu de ajutor şi văduvei? Doamne,*

Doamne, sprijinul meu, stînca mea, cel care eşti totul pentru mine! Tu vezi în lăuntrul meu şi ştii cît mă doare să trebuiască a face pe cineva să sufere din cauza bunei mele fapte pentru scumpul meu Karl!!! Auzi-mă, Tu cel de nespus, auzi-l pe nefericitul tău, pe cel mai nefericit dintre muritori" (13). În fine, după lungă tîrguială cu tribunalul şi cu încăpăţînata văduvă, Beethoven îl obţinu pe Karl care veni să locuiască împreună cu el, ceea ce nu era chiar atît de firesc pentru un singuratic hirsut. Nu lipsesc nici documentele care atestă insistenţa lui Beethoven întru a-l modela pe Karl după voinţa şi dorinţele lui, de a şi-l ataşa strîns. Iar pe măsură ce în Karl se contura tînărul bărbat, această insistenţă devenea tot mai pasionată şi mai posesivă. Un timp Beethoven luptă — cînd ameninţîndu-şi nepotul-fiu, cînd îmbiindu-l — cu foarte evidenta tendinţă a acestuia de a i se sustrage. Veni însă momentul cînd incompatibili-tatea se declară în mod furtunos. Nemaiputînd suporta pseudo-paterna iubire a unchiului său, Karl, în vîrstă de 20 de ani, încercă să se sinucidă. Nefiind bun mînuitor de arme se alese numai cu o rană; fusese însă suficient pentru ca Beethoven să simtă fugindu-i pămîntul de sub picioare. Putem considera această zguduire nemaipomenită în viaţa lui — comparabilă probabil numai cu zbuciumul din care se născuse cu un sfert de secol înainte „testamentul de la Heiligenstadt", de asemenea sub semnul unei intenţii sinucigaşe — ca fatală pentru restul zilelor sale, al căror sfîrşit l-a precipitat vertiginos: compozitorul murea la numai opt luni de la acest eveniment.

Aflăm din mărturiile unor contemporani că după acest şoc Beethoven arăta cu zece ani mai bătrîn. Ce-l va fi cutremurat oare? Teama că lumea va ghici mobilul intim al actului de adopţiune, mobil pe care nu voia să şi-l mărturisească nici măcar sieşi? Sau poate gestul acuzator al acelui judecător lăuntric care-i imputa inadmisibila încălcare a unei legi morale? Asemenea întrebări n-au preocupat pe nici unul din cercetătorii majori ai vieţii şi operei sale. În impunătorul său „The Beethoven Compendium", una din cele mai cuprinzătoare cercetări beethoveniene, Barry Cooper constată faptul şi trece impasibil mai departe: *„Copleşitoarea iubire a lui Beethoven exercită o presiune atît de insuportabilă asupra lui Karl, încît în cele din urmă acesta, la 30 iulie 1826, încercă să se sinucidă"(14).* Fără comentarii, ca şi cum ar fi fost un fapt divers iar nu unul în care se concentra toată problematica sufletească şi sexuală a compozitorului. S-au scris studii întregi despre misterioasa femeie, "nemuritoarea iubită" avută în vedere de Beethoven într-o scrisoare ce n-a fost niciodată expediată, despre care s-a făcut şi un film, cu toate că nimeni nu ştie cine va fi fost aceasta. Nu există însă nici un studiu asupra înclinării homosexuale proprie marelui muzician, cu toată abundenţa documentelor care o sugerează. Desigur că mulţi cercetători au sesizat-o; s-au jenat însă ori n-au îndrăznit s-o comenteze, poate şi din neputinţa în care se vor fi văzut de a deduce ceva semnificativ şi nedezonorant pentru muzician. În parte cu temei, deoarece homoerotismul lui Beethoven n-ar putea ajuta la mai buna înţelegere a simfoniilor, sonatelor, concertelor şi cuartetelor sale, dacă acestea nu sunt abordate cu înţelegerea pur muzicală pe care o reclamă.

Pe de altă parte însă numai această predispoziţie tainică a firii beethoveniene explică masculinitatea absolut fără precedent a muzicii sale, după secole de frumuseţe transcendentală, asexuată sau plutind în sferele eternului feminin. Beethoven reedita pe plan muzical istorica experienţă a lui Michelangelo care, cu două secole şi jumătate înainte, ridicase nudul masculin la o glorie pe care n-o mai avusese de la amurgul artei antice şi care n-avea să fie egalată vreodată. Or, ce forţă din lăuntrul fiinţei sale îl împingea pe artistul italian să exalte goliciunea trupului bărbătesc, într-o atît de izbitoare opoziţie cu viziunea plină de graţie şi pudoare a contemporanului său Raffael? Atracţia pasionată resimţită de el pentru frumuseţea virilă, ea îi inspira căutarea acestor

forme revoluționare de expresie, atît de șocante pentru o mentalitate obișnuită să vadă nuditatea masculină doar răstignită pe cruce. O atracție care, departe de a fi numai contemplație estetică, îi punea sensibilitatea în stare de vibrație și îi înfierbînta sîngele. Mult se vorbea în mediile artistice, aristocratice și bisericești despre indiferența lui Michelangelo la farmecul feminin și nu puțin suferea acesta să se știe altfel decît ceilalți: nu atît din cauza reputației sociale, de asupra căreia era capabil să se ridice, cît prin conflictul cu sine însuși pe care-l genera alteritatea sa. Căci această afecțiune nu făcea casă prea bună cu felul său de a gîndi despre om și Dumnezeu, exact așa cum avea să se întîmple mai tîrziu cu Beethoven, care îmbrăca în forme sonore același gen de atracție și afecțiune.

Avea loc în amîndoi o adevărată scindare a ființei. Pentru o parte din ea, pe care am putea-o numi supranatură, formată prin cultură, educație, credință religioasă, unirea unui bărbat cu un alt bărbat sub semnul lui Eros era o grozăvie care anunța iadul. Natura rămîne însă imuabil natură și nu cedează niciodată elucubrațiilor pretins spirituale și morale ale supranaturii. Ea se poate lăsa pusă în lanțuri, dar o asemenea violentare a ei va pricinui numai suferințe celui ce o săvîrșește. Or, natura vorbea în Michelangelo cu o forță căreia nu i se putea împotrivi. A încercat atunci s-o sublimeze, cum spun psihanaliștii, făurind și impunînd noi canoane de frumusețe. Acestea erau, ce-i drept, susceptibile să scandalizeze Vaticanul și să determine mascarea pudică a multor goliciuni, azi în curs de dezvelire, dar implicau mai puține riscuri decît o prindere în flagrant delict de „sodomie“, cum i se întîmplase cu foarte puțin timp înainte lui Leonardo, traumatizat pentru întotdeauna de cele două luni de pușcărie, și ceva mai tîrziu lui Benvenuto Cellini, condamnat pentru același motiv la patru ani de închisoare.

Dar nici această sublimare nu potolea freamătul firii. Aceasta țipa după un prieten în carne și oase, pe care Michelangelo avu norocul să-l găsească în persoana tînărului și chipeșului Tommaso Cavalieri. Însoțindu-i și înseninîndu-i ultimele trei decenii ale lungii sale vieți, dar mai ales hrănindu-i inspirația, acesta a intrat în istorie alături de artistul îndrăgostit, de care este cu neputință să mai fie separat. N-avem nici o posibilitate să știm ce cale a luat această extraordinară prietenie, cît de credincios a rămas Michelangelo idealului său de castitate socratică și care va fi fost răspunsul erotic al lui Cavalieri. Tot ce putem spune e că ne aflăm în fața a două fundamentale realități, din a căror comparare fiecare poate trage concluziile sale. Pe de-o parte grandioasele nuduri masculine, dintre care se profilează cu excepțională pregnanță neegalatul David, simbol al unei bărbății ce nu afectează întru nimic grația, splendidă replică renascentistă la imaginea sculpturală greacă a lui Apollon; apoi, acel sclav, aparent murind, care, deja pe trei sferturi gol, și mai degrabă lasciv decît agonizînd, e în curs să-și lepede și cămașa, ca și cum nu moartea l-ar aștepta ci suprema voluptate carnală. Iar pe de altă parte renumitele sonete ale lui Michelangelo, în care idealizarea lui Cavalieri devine aproape divinizare. Niciodată în era creștină iubirea unui bărbat pentru alt bărbat nu fusese cîntată atît de pătimaș, atît de fățiș. O îndrăzneală unică, pe care n-o vom mai regăsi decît în sonetele lui Shakespeare, cîteva decenii mai tîrziu, și apoi doar peste vreo trei secole în ciclurile poetice „Femmes“ și „Hombres“ ale lui Verlaine. Nimeni nu poate spune, citind sonetele lui Michelangelo, dacă trupul a fost transfigurat de spirit, sau dacă acesta din urmă a fost absorbit de trup, ceea ce în fond tot la o transfigurare ar conduce.

Știi, domnul meu, că știu că știi
Că vin spre a mă bucura de tine,
Si știi că știu că știi cum sunt:

De ce atunci această șovăială ?

De sunt aievea speranța ce mi-o dai
Și dorul ce spre tine mă îndeamnă,
Atunci să cadă zidul dintre ele,
Căci îndoită-i forța ascunselor porniri.

Dacă iubesc la tine, scumpe domn,
Ce ție însuți ți-e mai drag, nu te mîhni
Că-un spirit de un altul se îndrăgostește.

Ce-nvăț cu dor privindu-ți chipul,
Iar oamenilor le rămîne ne-nțeles,
O află numai cel ce nu mai e (15).

Destinele celor doi creatori se arătau foarte înrudite și prin felul cum rodea artistic homoerotismul lor. Nudității masculine care, cu Michelangelo, apărea pentru prima oară în toată splendoarea ei reluînd și ducînd mai departe idealul grec de frumusețe, îi corespundea virilitatea temelor și dezvoltărilor simfonice beethoveniene, străbătute de o forță cum nu se mai pomenise încă în muzică. Această originalitate se definea în opoziție cu cele două mari stiluri contemporane, la rîndul lor înrudite prin precumpănirea grației asupra forței, a spiritului feminin (tradiționala „Donna Musica“...) asupra celui masculin: Raffael și Mozart. Paradoxal, aceștia își manifestaseră fără echivoc heterosexualitatea: se comportau în viața lor privată asemenea tuturor bărbaților ziși normali, ba chiar cu unele excese. Dar paradoxul chiamă paradoxul: cotitura survenită în istoria artei prin Michelangelo și Beethoven, cu atîtea consecințe pentru dezvoltarea ulterioară a artelor plastice și a muzicii, se datora unor bărbați al căror suflet trebuia să vibreze la modul feminin pentru a iubi atît de pasionat masculinitatea, încît să se simtă chemați s-o glorifice. Tocmai homoerotismul, căruia, din ignoranță, i se atribuie cu ușurătate efeminarea, e cel care a impus în arta europeană spiritul viril din care aveau să decurgă atîtea valori umane, etice și artistice.

Efeminați nu erau Michelangelo și Beethoven în nici un caz, și cu atît mai puțin afemeiați, dar „eternul feminin“ reprezenta coarda dominantă a sufletului lor, plin de dor după acea căldură cu totul specială pe care numai eternul masculin o poate dărui. Un artist bărbat care simte heterosexual va fi întotdeauna împins să exalte cu precădere, dacă nu exclusiv, frumusețea trupului feminin; el este funciar incapabil să introducă în gîndirea artistică un spirit ca acela pe care-l afirmaseră, zgîlțîind mentalitatea generală, un Michelangelo și un Beethoven. Orice manifestare deviantă echivalează cu tresărirea într-un somn adînc, tresărire însoțită de o scurtă conștientizare din care poate țîșni o surprinzătoare creație. E ceea ce i s-a întîmplat pictorului francez Hippolyte Flandrin (1809-1864), pe care n-am avea nici un motiv biografic să-l includem printre artiștii homosexuali, și care totuși e cunoscut înainte de toate printr-un tablou devenit adevărată icoană a homosexualității universale: tînărul așezat plin de îngîndurare pe o stîncă la țărmul mării și ascunzîndu-și chipul a cărui frumusețe ne-o lasă însă s-o presimțim apolinica, michelangelica sa goliciune.

Cam așa, strălucitor și trecător ca un fulger, dar dezlănțuind un tunet care face să vibreze întreaga ființă, se poate manifesta dimensiunea homosexuală ascunsă și dormitîndă în orice bărbat, fie el artist sau nu. Să ne gîndim bunăoară la felul exploziv și extatic, tandru și fericitor în care jucătorii de foot-ball se aruncă unul în brațele celuilalt, sau unii în brațele celorlalți, în momentele de mare emoție sportivă. Ei se lasă mînați de o efuziune care, în afara stadionului, numai ființelor de

sex opus le e îngăduită, şi nu în forme atît de exaltate; conotaţia ei homoerotică e izbitoare pentru oricine urmăreşte competiţia atent numai la conţinutul ei uman şi neinteresat de aventurile mingiei, a căror urmărire eclipsează complet luciditatea psihologică a celor veniţi ca „suporteri“ ai unei echipe. Irumpere fulgerătoare a unui fond fiinţial ascuns şi care în viaţa cotidiană niciodată nu iese la suprafaţă, homoerotismul sportiv e o revelaţie spontană accesiblă tuturor privirilor, nu însă şi tuturor minţilor. Căci cine are puterea să se desprindă din hipnoza care pune stăpînire pe zecile de mii de împătimiţi şi să contemple dintr-un punct de vedere pur omenesc cele ce se oferă privirilor pe un stadion? Să revenim însă la cei doi mari artişti care ne-au prilejuit aceste reflecţii.

Profund asemănători prin spiritul creaţiei lor, Beethoven şi Michelangelo s-au deosebit numai prin ceea ce am putea numi „norocul în dragoste“, care i-a lipsit cu desăvîrşire compozitorului. Acesta, neputîndu-şi găsi sufletul-frate alături de care şi-ar fi suportat mai senin destinul, şi-a închipuit că va putea găsi în paternitate substitutul homoerotismului. A unui homoerotism pe care el însuşi, desigur, nu îndrăznea să şi-l mărturisească în plenitudinea conştiinţei, dar al cărui ghimpe interior nu-l lăsa în pace, şi anume în zonele sufleteşti limitrofe conştiinţei şi contemplate de aceasta ca de la distanţă, deloc doritoare a păşi în interiorul lor. Cum un parteneriat homosexual era pentru el exclus din capul locului, atît din raţiuni sociale cît şi din motive de etică personală, nu-i rămînea decît soluţia fiului adoptiv aflat la vîrsta cînd putea cît de cît răspunde unei solicitări sentimentale ce alcătuia nucleul ascuns al afecţiunii sale pretins părinteşti.

Paternitatea trebuie să treacă însă în mod obligatoriu prin maternitate. Numai o femeie îi poate conferi această calitate bărbatului, acea femeie căreia Beethoven n-a vrut sau n-a putut să-i plătească tributul unei angajări personale social recunoscute. Cu două-trei scrisori şi două-trei dedicaţii nu se poate lua loc în rîndul celor care s-au achitat de datoriile tradiţionale ale bărbatului zis normal şi deci şi-au dobîndit dreptul de paternitate. Or, compozitorul s-a sustras acestui destin al bărbatului. Atît în viaţa personală (şi cîte femei ar fi fost dispuse să împărtăşească viaţa unui geniu deja universal recunoscut, fie el tare de ureche şi renumit prin ciudăţenia firii) cît şi în creaţie: temele sale feminine sunt întotdeauna foarte scurte şi capătă după numai cîteva măsuri trăsături bărbăteşti care le transformă într-un fel de amazoane războinice, iar în unica sa operă personajul feminin principal, Leonora, apare tot timpul travestită în bărbat şi purtînd numele de Fidelio. Nici ca om, nici ca artist, Beethoven n-a onorat femeia şi principiul feminin cu acea fervoare care i-ar fi creat acces real la calitatea de tată. E o explicaţie posibilă a nefericitei sale paternităţi, atît de catastrofal încheiată.

Compozitorului nu i-a fost deci dat să cunoască o împlinire intimă comparabilă cu aceea din care se născuseră sonetele lui Michelangelo. Ceea ce a rămas după el, la acest capitol, au fost cîteva penibile, puţin coerente scrisori trimise fluşturatecului nepot înfiat, în continuă încercare de evadare din căminul părintesc pe care Beethoven voia să i-l ofere şi unde el simţea că se sufocă. Ele adaogă binecunoscutelor motive care ne fac să luăm parte fratern la suferinţele sale, unul mai puţin cunoscut dar nu mai puţin dramatic decît surzenia şi singurătatea. Cîteva extrase: *„Trebuie oare să vieţuiesc încă odată oribila ta ingratitudine? Dacă vei rupe legătura dintre noi, toţi oamenii imparţiali te vor urî pentru această ingratitudine* (22 mai 1825)*...Dacă vei putea totuşi veni, mă voi bucura să am lîngă mine o inimă omenească în singurătatea în care mă aflu* (iunie 1825)*... Vino în braţele mele, nu vei auzi din parte-mi nici un cuvînt aspru... Vino la inima credincioasă a tatălui tău* (5 octombrie 1825)*... Te aştept azi la ora unu, nu-mi mai pricinui griji şi nelinişti* (vara lui 1826)” *(16).*

Si epilogul, la numai cîteva zile: *“Zguduitoare a fost vestea pentru Beethoven. Durerea pe care evenimentul o dezlănțuise în el era indescriptibilă. Era copleșit aidoma unui tată care și-a pierdut fiul prea iubit.Era cu totul dezorientat cînd mama l-a întîlnit.«Știți ce mi s-a întîmplat? Karl al meu s-a împușcat». «Și –a murit?» «Nu, doar s-a rănit, trăiește, există speranța că va putea fi salvat. Dar rușinea pe care mi-a pricinuit-o! Si cît l–am iubit!»“ (17).*

Este documentul cel mai des citat în legătură cu tentativa de sinucidere a lui Karl și efectul ei dezastruos asupra compozitorului. Provine de la Gerhard von Breuning, fiul unui prieten al compozitorului, pe atunci în vîrstă de 14 ani. Ei bine, peste puține luni, acest băiat avea să-i îndulcească ratatului tată, greu bolnav, ultimele luni de viață printr-o prezență aproape continuă lîngă patul său de suferință. Cucerit de farmecul său adolescentin și de felul său săritor de a fi, Beethoven îl numea „Ariel al meu“-aluzie la personajul eteric și miraculos cu același nume din „Furtuna“ lui Shakespeare, care avusese un impact important asupra creației sale. Destinul care-l făcuse să treacă prin atîtea încercări, îi îngăduia mîngîietor să simtă în sfîrșit ceva din ceea ce el și-ar fi dorit din partea unui fiu ce se dovedise nevrednic de părintele său adoptiv.

Somn superficial și trezire ușoară

Există așadar în lume o minoritate care se simte atrasă din capul locului — în general începînd cu sfîrșitul adolescenței — spre propriu-i sex. A o cuantifica într-un procentaj, atît de drag amatorilor de statistici și sondaje, este o operație pe cît de relativă (căci pe acest tărîm mărturisirile nu se fac cu ușurința cu care sunt exprimate opiniile politice) pe atît de neconcludentă. Căci ce poate dovedi acel eventual 10 sau 15%? Că homosexualii sunt mai puțin numeroși decît heterosexualii? Dar asta o știe oricine, și fără sondaje. Nu oricine știe însă că alături de homosexualitatea ieșită la suprafață, și care în condiții de libertate socială poate chiar avea curajul să se declare ca atare, mai există și cea latentă. Nu o am în vedere pe cea care, din teamă sau rușine, încă se ascunde; deja conștientă de sine, aceasta aparține acelei minorități al cărei procentaj exact se străduiesc să-l stabilească sexologii de pretutindeni.

Este vorba despre ceea ce am numit dimensiunea sexuală a condiției umane, dimensiune scufundată la adîncimi dintre cele mai diverse și mai întotdeauna marcate de unicitatea persoanei. În oceanul psihic numit de Jung „inconștientul colectiv“, al cărui fund nimeni nu-l poate atinge, există loc din belșug pentru nesfîrșita varietate a formelor de sexualitate neajunse la pragul conștiinței. Si dacă ele se află numai cîțiva centimetri sub suprafața acesui ocean psihic, e ca și cînd nici n-ar exista: o inexistență comparabilă cu aceea a lumii exterioare în timpul cînd dormim. În realitate ele există, chiar dacă noi le ignorăm, doar că, raportate la starea de conștiență, dormitează. Însul sensibil la opinia socială e mîndru de „normalitatea“ sa, în virtutea căreia nu va ezita să condamne „viciul“, „perversiunea“ sau „boala“, ori de cîte ori i se va ivi ocazia; nu-i trece prin minte că înclinarea pe care cu atîta ușurință o condamnă sau o ia în derîdere, sălășluiește și în ființa lui, neștiută de el numai pentru că se află la nivel subliminal.

Ce feste poate însă juca năstrușnica și imprevizibila viață celor prea convinși de „normalitatea“ lor și disprețuind „anormalitatea“ acelora care nu le seamănă! A arătat-o în imagini puternic grăitoare un film cubanez ce s-a impus rapid pe plan internațional tocmai prin curajul de a afirma un adevăr incomod atît pentru o societate comunistă cît și pentru una consumistă, cu toate libertățile de la care aceasta din urmă se reclamă:“Fresa y chocolate“, realizare a regizorului cubanez Tommaso

Gutiérrez, căreia americanii, în ciuda puținei lor simpatii pentru Cuba lui Fidel Castro, s-au văzut nevoiți să-i acorde în 1997 premiul Oscar pentru cel mai bun film străin. A zăbovi asupra acestei opere cinematografice, evocată deja dar numai în fugă, poate fi mai instructiv decît o lungă reflexie abstractă.

Filmul începe *ex abrupto* cu o scenă erotică fără perdea între David Alvarez, activist zelos al tineretului comunist, și iubita sa despre care află, exact în aceste circumstanțe, că se promisese altuia, ceea ce va avea asupra lui un efect deprimant. În această stare sufletească apăsatoare va face cunoștința lui Diego, cu care se nimerește să stea la aceeași masă într-o cofetărie: unul savura înghețată de căpșuni, celălalt înghețată de ciocolată, de aici și titlul filmului. Homosexualitatea i se citește acestuia pe față, din gesturi, din felul de a vorbi: e prea grațios pentru stereotipul masculin curent. Fără a fi cîtuși de puțin rău intenționat, regizorul l-a conceput după șablonul dominant în mintea heterosexuală, în virtutea căruia homosexualul trebuie să fie neapărat un ins efeminat. Cu atît mai mare și mai remarcabil va fi fost efortul său de a-l face simpatic și autentic; reușește chiar într-un asemenea grad, încît el apare omenește net superior tînărului comunist — papagal ideologic („eu sunt materialist dialectic“ va replica acesta lui Diego care tocmai își mărturisise religiozitatea), fără sensibilitate pentru frumos și cultură, și lăsîndu-l deja să se întrevadă, cu toată frăgezimea vîrstei, pe viitorul „macho“.

Da, însă David e un băiat încîntător, al cărui farmec exterior lasă să se întrevadă și un fond încă neafectat de aparenta sa primitivitate. Diego se îndrăgostește de el de la prima vedere și nu se sfiește s-o arate. O face discret dar destul de străveziu pentru ca celălalt să-și dea seama de sentimentele care-l însuflețesc. Reacția aceluia va fi de grosolană, disprețuitoare respingere, rănindu-l pe simțitorul și cultivatul Diego. S-ar zice că ruptura dintre ei e totală și ireversibilă. Nu este însă cazul. Comunistul David are «conștiință politică», și aceasta, îmboldită de un «tovarăș» ceva mai vigilent, îi spune că n-are voie să lase necercetat pînă la capăt un caz social cu posibile implicații politice. Dacă Diego, deja incompatibil cu revoluția prin însăși firea sa, întreține legături cu cercuri străine, antirevoluționare? Datoria de tînăr comunist îi cere să aducă mai departe la cunoștință tot ce va fi observat. Dar pentru a putea-o face, trebuie să se întoarcă la acela de care se despărțise furios și hotărît să nu-i mai calce niciodată pragul.

Afecțiunea celuilalt era destul de puternică pentru a-l face înțelegător și iertător. Reiau astfel o legătură în cadrul căreia Diego își va interzice orice demers șocant și va acționa doar ca educator al unui suflet încă sălbatic. Ceea ce el îi mijlocește este în primul rînd accesul la cultură, și mai ales la muzică. Discret dar neechivoc, încearcă să influențeze imaginea pe care tînărul comunist, marcat de ideologie, o avea despre homosexualitate. David află cu surprindere uluită că de acest destin au avut parte nenumărate mari spirite ale omenirii. Rezistența sa, la început încăpățînată și exprimîndu-se prin contraargumente agresive, începe să slăbească. Face treptat loc dorinței de a asculta, de a se îmbogăți intelectual și sufletește. Abandonează destul de repede și misiunea de spion pe care prostește și-o asumase. Homosexualitatea celuilalt nu-i mai repugnă, chiar dacă-i rămîne străină; vede în Diego omul, prietenul, alături de care se simte tot mai în largul său și de la care are atîtea de învățat. Duritatea felului său de a fi se transformă în gingășie.

Tactul, răbdarea, discreția lui Diego, născute dintr-o sinceră afecțiune — ele erau cele care operau în David aproape miraculoasa sa transformare. Era o iubire atît de adîncă și autentică încît izbutise să-și domine pulsația erotică și să se dedice dezinteresat, mereu surîzătoare, celuilalt. Împingînd foarte departe renunțarea la sine, Diego îi punea generos lui David la dispoziție

apartamentul său pentru escapadele sale sentimentale, bineînțeles heterosexuale. Aceste victorii împotriva propriei sale firi îl costau însă. Și ne apropiem astfel de deznodămînt, cînd Diego lasă să-i transpară oboseala, frustrarea și tristețea într-o scenă concepută de regizor ca simetric opusă celei cu care începuse filmul. Un David considerabil sensibilizat și deschis stă față-n față cu prietenul său homosexual din care emană o dragoste interiori-zată și melancolică. Acesta nu cere nimic, nu așteaptă nimic; acceptă situația așa cum este. În celălalt însă pare să se ducă o aprigă luptă, reflectată într-o expresie din ce în ce mai suferindă. Și deodată, trecînd un prag care fusese întotdeauna respectat de ambele părți, David se aruncă în brațele lui Diego, strîngîndu-l cu o putere la care celălalt va răspunde pe măsură. Pe această lungă și emoționantă îmbrățișare a celor doi tineri bărbați se termină filmul început printr-o scenă heteroerotică.

Este însă acesta un final homoerotic? Măestria și finețea psihologică a regizorului lasă deschisă această problemă, căreia, cu vădită intenție, n-a vrut să-i dea o rezolvare unidirecțională. A preferat să lase imaginația privitorului să o apuce pe acea cale pe care propria-i sensibilitate o alege din infinitatea de posibilități ale vieții. Neîndoios rămîne faptul că în rigidul David de altădată mari transformări avuseseră loc și că ele erau urmarea comuniunii sufletești cu un homosexual de bună calitate umană. Filmul nu-și propune să arate că un heterosexual se poate transforma în homosexual; el urmărește doar să dovedească putința prefacerii disprețului în înțelegere; a repulsiei în simpatie; a durității în delicatețe. Or, ceea ce se creează printr-o asemenea metamorfoză reprezintă o bază de pornire pentru noi începuturi, a căror diversitate e nelimitată și care depind de firea ascunsă și destinul fiecăruia. Unul din aceste nenumărate începuturi posibile ar fi și acela ca în David să fi ieșit la iveală dimensiunea homosexuală latentă (în limbaj heterosexual s-ar spune: a fost corupt, pervertit), prin care prietenia sa cu Diego ar intra într-o nouă etapă. Desigur, el nu va deveni insensibil la farmecele celuilalt sex, și cele două înclinări vor trebui să se confrunte creînd ambilor nu puține probleme; asemenea încercări alcătuesc însă conținutul însuși al vieții. Este doar o ipoteză, totuși cea mai compatibilă cu scena finală: magistralul *crescendo* care culminează muzical printr-o adevărată coroană emoțională.

Nu vor fi trecut neobservate importante asemănări cu filmul „Sărutul femeii păianjen", descris la începutul cărții. E semnificativ că amîndouă provin din lumea latino-americană. Cu greu ni le-am putea imagina ieșite din studiouri hollywoodiene sau europene, deși problematica homosexuală a încetat să mai fie un tabu pentru acestea. Neobișnuită și profund mișcatoare este, în ambele filme, frumusețea și superioritatea morală a homosexualului, intensa și aleasa omenie provenitoare dintr-o latură feminină mai dezvoltată, mai descătușată decît la cei închistați într-o virilitate agresivă, al cărei revers sunt mai întotdeauna nesiguranța de sine, nestatornicia și lașitatea: caricatura unui principiu feminin neconștientizat și neasumat. În plus, atît Molina din „Sărutul femeii păianjen" cît și Diego din „Fresa y chocolate" — nu în ciuda faptului că sunt cum sunt ci, dimpotrivă, datorită orientării lor sexuale — arată o tărie de caracter și o hotărîre în acțiune cu nimic mai prejos de virtuțile tradițional reputate ca masculine. E ca și cum acestea ar renaște purificate și umanizate tocmai din mult ironizata feminitate a homosexualului, al cărei sens profund scapă heterosexualului, insensibilizat prin fixațile sale masculinoide. Este mesajul unei lumi care, probabil pentru că este „a treia" și deci necoruptă de prea multă civilizație, a păstrat o spontaneitate ancestrală liberă de prejudecățile, schizofreniile și obsesiile puritanismului iudeo-creștin de pe acest continent și de peste ocean.

Feminitatea ascunsă

După această digresiune cinematografică ne întoarcem îmbogățiți la tipul uman a cărui descriere o începusem: insul care ignoră prezența latentă a impulsului spre propriul sex în orice ființă și vede în homosexualii manifești sau identificați ca atare ciudățenii ale naturii, manifestări ale viciului sau fenomene de patologie cu care sunt convinși că n-au nimic comun. O poate crede doar atîta vreme cît viața sau propria-i superficialitate nu i-a oferit încă prilejul de a coborî cîteva trepte în sine însuși pentru a-și da seama ce spații vaste și fără de hotare se deschid acolo și cît de diferite sunt direcțiile care se ivesc prin contemplarea acestei nemărginiri. În această lume interioară a omului, pentru care metafora oceanului mi se pare cea mai adecvată, dimensiunea homosexuală poate coborî pînă la cele mai insondabile adîncimi, îngreunînd astfel corespunzător detectarea ei.

Nu e singură în situația aceasta de realitate lăuntrică ignorată. Sunt oare în majoritate ființele care și-au conștientizat sau asumat eul lor profund ? Dormitează și el la cei mai mulți, și poate să rămînă în starea aceasta pînă la sfîrșit de viață — spun dormitează pentru a sugera expresiv aparenta-i inactivitate, în realitate însă el se află într-o veghe *sui generis*, lumina sa străbătînd zonele suprapuse și ajungînd, fie chiar numai ca palid reflex, pînă la omul cotidian. De acolo unde stă ascuns el acționează regulator asupra psihicului, chiar dacă nu se manifestă cu acea forță care conferă demnitate, noblețe și strălucire persoanei umane. O asemenea ieșire la iveală, eruptivă și irezistibilă, are totuși adesea loc sub imperiul unor împrejurări zguduitoare, trezitoare care pot face dintr-un om în aparență obișnuit, ba chiar banal, un erou, un martir, un artist, un descoperitor etc. Pe de altă parte însă porniri dintre cele mai criminale și mai autodistrugătoare pot țîșni din aceleași adîncuri, nebănuite nici de cel în care se manifestă și nici de ceilalți. Așteptaseră clipa sau împrejurarea stimulatoare sau poate o anumită maturizare pentru a ieși din ascunzătoare și a se dezlănțui, spre nenorocirea unei familii, a unei națiuni, cîteodată a unei părți importante din omenire. În virtutea aceleiași legi psihologice și a unei condiționări de natură asemănătoare poate și homosexualitatea latentă să ciocănească la ușa conștiinței, s-o deschidă singură, să pătrundă în interior neinvitată, în fine nu arareori să pună stăpînire pe spațiul unde s-a instalat. Cine se va grăbi s-o includă printre înclinările nefaste provenite din necunoscutul inconștientului, ar trebui mai întîi să se întrebe pentru ce atîtea genii care au îmbogățit spiritual omenirea au trăit sub semnul ei.

Oricine poate, în principiu, să-și dea seama în ce măsură este prezentă această dimensiune, în propria-i ființă sau în a altora. Ea e strîns legată de forma pe care o îmbracă și intensitatea cu care se manifestă principiul feminin din bărbat (care-și va avea replica simetrică în principiul masculin din femeie, cu exact aceleași probleme numai că de-andoaselea). Cu cît acesta e scufundat mai în adînc, cu atît prevalează semnele exterioare ale masculinității, cu preponderența corespunzătoare a ceea ce are ea mai dur, mai brutal, mai agresiv. Este tipul de bărbat care are neapărată nevoie de întregirea exterioară prin femeie pentru a deveni ceva mai uman. El este cel mai justificat să-și numească nevasta „jumătatea mea“ deoarece, într-adevăr, fără de ea nu e decît o jumătate de om.

Cînd se află la nivele ce se apropie de suprafața imaginarului ocean, principiul feminin începe să transfigureze această masculinitate primară, conferindu-i o expresie mai suavă, mai pașnică, mai armonioasă. În această apropiere a sa de suprafață el poate ajunge să vibreze într-un fel care-l face deosebit de sensibil la frumusețea masculină. Dintr-o asemenea vibrație s-a născut arta reprezentării glorificatoare a corpului bărbătesc, mai ales în Antichitate și în Renaștere: artă inimaginabilă fără fiorul erotic, mai mult sau mai puțin conștientizat, produs într-un astfel de suflet prin contemplarea acestei frumuseți, și în deosebi cînd ea apare în toată splendida ei nuditate, așa cum i se înfățișa lui

Praxitele sau lui Michelangelo, lui Caravaggio sau lui Géricault. Numai cînd pictorul sau sculptorul resimte acest fior, se poate el simți împins să plăsmuiască nuduri bărbătești fascinante, exact așa cum nudul feminin nu-l poate interesa decît pe artistul pentru care contemplarea corpului feminin are un sens erotic, sau cel puțin o conotație de acest gen.

În ridicarea noastră progresivă dinspre străfunduri spre suprafață, vom zăbovi la acea zonă, extrem de vastă, în care principiul feminin din bărbat a început să mijească dar nu a ajuns la o conștiință de sine, la o cristalizare. Acesta viețuiește acolo larvar, într-o stare comparabilă cu un somn nu prea adînc, din care orice agent exterior ne poate repede trezi fără ca să ne fie greu a ne adapta realității, ca atunci cînd ieșim dintr-un somn greu, cauzat de o oboseală ieșită din comun sau de o anestezie. În funcție de gradul său de sensibilitate, el va reacționa deschi-zîndu-se și căpătînd conștiință de sine, dacă, din afară, a fost solicitat cu o anumită intensitate. O frumusețe masculină neobișnuită poate stîrni asociații cu o coloratură homosexuală chiar în cadrul unei virilități de tip napoleonic. E ceea ce i se întîmpla lui Napoleon însuși în fața țarului Alexandru I la Tilsit în 1807: „Dacă aș fi femeie, m-aș îndrăgosti de el“, spusese împăratul francez, întrezărind ca prin vis propria-i feminitate, abisal scufundată, de care nici habar n-avea geniul său militar și politic.

Cu atît mai fremătătoare va fi reacția în sufletele a căror latură feminină n-a fost brutal refulată sau pe care viața nu le-a învîrtoșat. Întreaga istorie umană e străbătută de asemenea treziri ale feminității latente în spirite altminteri bine instalate în masculinitatea lor, dar putîndu-se aprinde brusc la întîlnirea cu bărbatul ce făcea să tresară această parte ascunsă a ființei. Din timpurile cele mai străvechi, regii au avut „favoriții“ lor, care erau departe de a fi numai oameni de încredere politică. Erau prieteni de inimă și de taină, răspunzînd altor necesități decît persoanele de sex opus, cu statut de „amante“. Existența unei regine nu influența întru nimic și nici nu împiedica această deșteptare lăuntrică și erotică.

Este grăitoare în această privință drama trăită de regele francez Ludovic XIII (1601-1643), tatăl „Regelui Soare“. Atinsese aproape vîrsta de 40 de ani cînd întîlnirea cu Henri d’Effiat, marchiz de Cinq-Mars (1620-1642), abia ieșit din adolescență, iscă în el o năpraznică pasiune. Devenit intimul monarhului, Cinq-Mars dobîndi în scurt timp o atît de mare pondere politică, încît atotputernicul cardinal Richelieu își simți primejduită poziția de prim-ministru. Cu viclenia ce-i era caracteristică, acesta, aidoma unei păsări de pradă, se concentră asupra unor slăbiciuni juvenile ale favoritului regal, prea pornit să ia cu asalt puterea, și le exploată nemilos. Prinzîndu-l asupra faptului, îi înscenă un proces de înaltă trădare și îl puse astfel pe rege într-o situație de-a dreptul tragică: nu se putea eschiva rațiunii de stat care cerea executarea tînărului învinuit de complot. Trebuind să condamne tot ce avea mai scump, era ca și cum s-ar fi condamnat pe sine însuși. Semnă cu ultimele puteri decretul cu sentința de moarte, după care leșină. Chipeșul și semețul Cinq-Mars fu astfel decapitat înainte de a fi împlinit 23 de ani, la 12 septembrie 1642. După exact opt luni, la 14 mai 1643, regele îl urma la numai 42 de ani, zice-se răpus de tuberculoză; mult mai probabil este însă că murise de inimă rea. Cinq-Mars părăsea viața nimbat de o sumbră și romantică glorie, care avea să-i inspire lui Alfred de Vigny romanul cu același nume. Iar Ludovic lăsa o ereditate care spunea mult. Cei doi fii ai săi aveau să întruchipeze sfîșierea acestui spirit ales (istoria l-a numit „Ludovic cel drept“), în care natura lupta cu complexul creștin al culpabilității: Ludovic XIV nutrea o profundă și intolerantă repulsie față de homosexuali, nefăcînd decît o concesie, ușor de înțeles — cea care-l privea pe fratele său, ducele Philippe d’Orléans, unul din cei mai renumiți homosexuali din istoria Franței.

Cînd sensibilitatea homosexuală latentă se află deja într-un proces de vagă trezire, simpla prezență a frumuseții masculine e suficientă pentru a o aprinde, chiar dacă această frumusețe rămîne de piatră. Răceala ei acționează mai degrabă stimulator asupra celui ce o contemplă, în virtutea unei legi psihologice comune ambelor forme de sexualitate. Or, era tocmai cazul lui Ludovic XIII. Izbucnirea fulminantei sale pasiuni pentru strălucitorul june marchiz avea anumite antecedente (în special prin afecțiunea cu care se atașase, ca adolescent, de Charles de Luynes, educatorul său și predecesorul lui Richelieu), dar ele nu duseseră niciodată la o împlinire asemănătoare, rămăseseră subliminale. Întîlnirea cu Cinq-Mars a dezlănțuit erupția unui vulcan ce mocnea neștiut. Dar în Cinq-Mars natura nu vorbea la fel. Frenetic doritor deocamdată să-și epuizeze pătimașa-i heterosexualitate și vrăjit de celebra curtezană Marion de Lorme, nu era deloc fericit să trebuiască a răspunde năvalnicei iubiri regești. I se supuse, bineînțeles, dar cu o evidentă împotrivire lăuntrică, pe care Ludovic nu putea să n-o remarce, spre marea-i amărăciune. O amărăciune din care însă patima sa se hrănea și creștea chinuitor. Vom regăsi acest raport în vijelioasa aventură sentimentală trăită împreună de cinic glacialul Rimbaud și romantic îndrăgostitul Verlaine.

Cînd componenta homosexuală a ființei zace în adîncuri anevoie sondabile, simpla contemplare a frumuseții masculine nu este suficientă pentru a o activa. Va putea cel mult produce o fantasmă care traversează fugitiv spiritul fără a putea prinde rădăcini în el, cum i se întîmpla bunăoară lui Gauguin. Cît timp a trăit alături de Van Gogh, latența sa homoerotică și-a continuat somnul, de unde și comportarea sa aproape inumană față de sensibilul și suferindul său confrate. Dar mai tîrziu, pe insula Tahiti, sedus de frumusețea androgină a unui tînăr Maori, putu să aibă o trăire ca aceasta, relatată de el în „Noa Noa“: *„Corpul său suplu de animal avea forme grațioase...Avui presimțirea unei fărădelegi, dorul după o iubire necunoscută; răul se trezea în mine...Mă apropiai, netemător de legi, cu tîmplele zvîcnind...Pătrunsei energic în desișul care devenea din ce în ce mai sălbatic, băiatul își continua drumul cu un ochi mereu limpede. Nu înțelesese nimic, doar eu purtam povara gîndului cel rău“(18).* O trăire care a apărut și dispărut rapid, fără a lăsa urme, alungată de paznicul lăuntric al sacrosanctei heterosexualități.

Există atunci ceva ce poate realmente activa instinctul acesta, obligat de milenare opresiuni să se retragă în unghere atît de ascunse ale ființei încît cei mai mulți sunt convinși că problema nu-i privește cîtuși de puțin? Da, există; este fluidul de sinceră și generoasă căldură emanat de insul iubitor ce nu renunță la dorința de a-și atașa sufletul de care se simte atras, în ciuda rezistenței opuse de acesta. Menținîndu-se statornic și păstrînd un debit moderat, un asemenea fluid poate opera miracole în celălalt. Nu este un fenomen specific homosexual, e doar echivalentul homosexual a ceea ce se petrece curent cu o femeie ce iubește puternic un bărbat puțin sau deloc interesat să înjghebe o relație. Așteptînd, insistînd discret și neîncetînd să trimită efluvii de căldură, femeia poate ajunge în cele din urmă la ținta dorită. Este tipic cum a izbutit George Sand, după o strădanie de aproape doi ani, să-l cucerească pe Chopin a cărui distantă și glacială atitudine era nu atît o chestiune de gust (fiind vorba de o femeie foarte controversată și nu pe placul multora) cît una de fire. Prin natura sa compozitorul se simțea atras mai degrabă de propriul său sex, dar, extrem de interiorizat și fragil, nu avea curajul să-și afirme înclinarea ascunsă, refulată în plus și din motive religioase. El rămase așadar nouă ani prizonierul dominatoarei sale amante, căreia însă îi refuză — conform celor mărturisite de ea — ceea ce temperamentul focos al acesteia își dorea cel mai mult: intimitatea sexuală. „M-a obligat să trăiesc ca o fecioară“ spunea ea spre justificare prietenilor care-i reproșau ruptura. În realitate Chopin ajunsese la limita răbdării care coincidea probabil cu

maturizarea și conștientizarea înclinării sale native. Părăsi deci această conviețuire în favoarea unei singurătăți ce-i promitea, dacă nu fericirea pe care oricum n-o căuta, cel puțin o pace cu sine însuși. Rămîne totuși impresionant ce a putut să obțină căldura statornică a acestei femei — dublată de un real devotament, de care ftizicul Chopin avea vitală nevoie — din partea unui bărbat lungă vreme inaccesibil și în plus cu o foarte slabă pornire heterosexuală. Poate face această constatare oricine răsfoiește scrisorile acestuia, care frapează prin absența cvasitotală a femeii ca partener epistolar și prin stilul cvasi erotic din vasta-i corespondență cu prietenii de același sex.

Cînd un homosexual se îndrăgostește, la nivel psihic iar nu senzual, de un bărbat cu netă predominanță heterosexuală, înrîurirea lui poate fi asemănătoare. Problema în fața căreia se află este , și în cazul lui, aceea a indiferenței opace care se cere biruită printr-un puternic influx de energie psihică; dacă celălalt aparține propriului său sex sau sexului opus, e secundar în raport cu conținutul pur uman al raportului în curs de stabilire. Răzbaterea nu reușește bineînțeles întotdeauna, și vom vedea mai tîrziu în ce condiții încercarea de apropiere e sortită eșecului. Reușește însă ori de cîte ori cel ce iubește este însuflețit de un sentiment real și nobil iar cel iubit posedă o elementară sensibilitate: nu față de apelul homoerotic (care la început s-ar putea chiar să-i repugne) ci față de căldura umană în genere. Un homoerotism de aleasă calitate spirituală acționează precum soarele și apa care fac să încolțească o sămînță, să crească și să înflorească. Iar dimeniunea homosexuală trebuie înțeleasă nu geometric ci biologic: e într-adevăr ca o sămînță pusă în fiecare ființă de către natură și așteptînd împrejurările care-i fac cu putință ecloziunea (dacă e predestinat ca ea să aibă loc, deoarece destinul își are și el de spus cuvîntul său greu). Este exact ceea ce a înțeles și exprimat cu neobișnuită intuiție regizorul filmului „Fresa y chocolate“. Iubirea lui Diego e atît de mare și adevărată, încît face să se deștepte în aparent rigidul, de fapt însă numai închistatul David, o sensibilitate ce se ignora. „Frumoasa adormită“ în versiune homosexuală...

Virilitatea originară

Deși feminitatea — ascunsă la adîncimi dintre cele mai felurite în fiecare bărbat — se află într-un mod izbitor de evident la originea homoerotismului, ea nu-l explică totuși exhaustiv. Îndărătul atracției spre același sex, așa cum e aceasta îndeobște cunoscută, stă de fapt tot principiul heterosexual: partea feminină mai dezvoltată dintr-un bărbat se aprinde după partea masculină mai puternică a altui bărbat. La un astfel de raport se referă bine cunoscuta diferențiere, cu o nuanță de vulgaritate, dintre elementul activ și cel pasiv în legătura intimă dintre doi bărbați. Printr-un asemenea contrast, de-a dreptul antagonic, se conferă acestei legături un statut mai degrabă heterosexual decît homosexual în accepția riguroasă a cuvîntului și cu respect pentru semnificația sa etimologică.

Ceea ce nici vechii greci și nici romanii nu-i puteau ierta unui bărbat (fără însă ca această exigență să aibă vreo consecintă socială) era tocmai o comportare pasivă: asumînd un rol ce tradițional revenea femeii, el se făcea vinovat de a-și fi trădat sexul. De demnitatea unui cetățean liber, grec sau roman, era să joace întotdeauna rolul activ, adică să fie pe deplin bărbat, atitudinea pasivă fiind compatibilă doar cu situația de sclav sau de străin. Julius Caesar va fi primul, cel puțin dintre personajele ilustre, care, înfruntînd rîsul mulțimii, va încălca tabu-ul bărbăției feminizate, deschizînd poarta unei reconsiderări a acestei diferențieri de esență „machistă“ și izvorîtă dintr-un complex masculin de superioritate.

În cea mai mare onoare însă, mai ales la grecii de odinioară, se afla relația bazată pe deplina virilitate a fiecăruia din parteneri, atrași așadar unul spre celălalt nu prin trăsături emoțional-erotice de sens contrar, ci prin același gen de sensibilitate: bărbătească pînă la capacitatea jertfirii eroice de sine pe cîmpul de luptă, dar alături de cel iubit (*eromenos*) sau de iubitor (*erastos*). Era marea tradiție a erosului intermasculin vitejesc, inaugurată în timpurile legendare de către Ahile și Patrocle și continuată în timpurile istorice de perechi de îndrăgostiți ca Harmodios și Aristogiton, Antileon și Hipparinos, Chariton și Melanip, Cratinos și Aristodem, renumiți printr-un angajament social-politic neînfricat, mai ales față de guvernările tiranice. Pentru pederastia clasică elină aceștia erau modele spre care se privea cu venerație și cu dorința de a fi la înălțimea lor.

Un gen de relație ca acesta era și el înrădăcinat în ordinea naturală a lucrurilor dar altfel de cum era în cazul sexualității reproductive. O analogie concludentă, și poate chiar înrudită cu relația umană în discuție, ne-o oferă homeopatia, unde nu contrastului dintre boală și remediu (*contraria contraribus curantur*) ci tocmai asemănării lor (*similis similibus curantur*) i se atribuie puterea terapeutică. Aceasta este homosexualitatea în sensul genuin al cuvîntului, sustras confuziei căreia îi dă naștere heterosexualitatea cu aparență homosexuală (pandant mai puțin cunoscut al fenomenului prea bine cunoscut care este homosexualitatea heterosexual camuflată).

Într-adevăr, în forma ei originară și pură, așa cum s-a manifestat pe continentul european prin erotismul predominant în semințiile dorice, relația umană numită azi foarte nediferențiat homosexualitate, și într-un mod și mai ignorant pederastie, de această natură era: apropierea afectiv-erotică dintre doi bărbați a căror sensibilitate, eminamente virilă, genera o gingășie *sui generis*, deosebită de cea proprie unui cuplu heterosexual. Sparta este patria acestei iubiri intermasculine capabile să se ridice la o înălțime eroică, o patrie relativă totuși, deoarece se pare că altele i-au precedat, mai la nord sau mai la sud, asupra cărora însă antropologii și etnologii șovăie să se pronunțe cu certitudine. Deși prin ponderea crescîndă a civilizației ateniene, cu strălucirile dar și cu umbrele ei, acest tip de relație umană avea să fie eclipsat de către homosexualitatea cu o importantă componentă feminină, el nu va înceta să dăinuie, mai mult sau mai puțin ascuns, de-a lungul veacurilor.

Prin jertfirea de sine a celor ce alcătuiau batalionul sacru teban de îndrăgostiți, nimicit pînă la ultimul de către macedonenii conduși de regele Filip în bătălia de la Cheronea (338 a.C.), se ridica un grandios și nepieritor monument funerar acestei iubiri, odinioară admirată, astăzi cu totul de neconceput. Retrăgîndu-se din primul plan al istoriei și vieții sociale, ea continua să trăiască, de obicei complet ignorată de cei din jur, în suflete individuale, aprinzînd în ele flacăra marilor îndrăzneli. Începător al acestei noi tradiții a fost Alexandru Macedon, fiul celui ce repurtase victoria de la Cheronea. Întim împletite, eroismul și erotismul său aminteau de Ahile, din care el era convins că descinde, și a cărui iubire pentru Patrocle el o retrăia prin ceea ce-l lega de Hefaistion: viteazul camarad și general care, murind, îl făcu să cadă într-o prostrație ce era pe punctul să-i fie fatală. Iubirea virilă străbate tainic mai toată istoria, dar evitînd privirile celor mulți, deveniți opaci la măreția ei din motivele religioase bine știute. Că ea nu dispăruse, o aminteau din cînd în cînd personalități de mare anvergură istorică, a căror viață sentimentală neconvențională devenea prin forța lucrurilor la fel de cunoscută ca și faptele lor vitejești: un Carol XII al Suediei, un Frederic cel Mare, un Lawrence of Arabia.

Cînd această tradiție păru să se apropie de stingerea sau uitarea ei completă, la început de secol XIX, își făcu apariția cercetătorul intrepid care restituia lumii moderne adevăruri ocultate de o

gîndire istorică prea influențată de prejudecățile heterosexuale și homofobe. Opera de scoatere la iveală și valorificare literar-științifică a virilității eroice proprii iubirii intermasculine din vechea Grecie de pînă în secolul IV datorează cele dintîi mari impulsuri elveţianului Heinrich Hössli (1784-1864) și britanicului John Addington Symonds (1840-1893). Au fost primii gînditori care s-au aplecat asupra antichității eline călăuziți exclusiv de preocuparea de a face lumină deplină în chestiunea iubirii dintre ființele de același sex, doar sfios și periferic abordată pînă la ei, cele mai adeseori prin prisma deformantă a precon-cepțiilor de inspirație religioasă. Ei sunt aceia care au descoperit izvorul eminamente viril și eroic al acestei iubiri în al cărui fluviu majestuos aveau să se verse cu timpul din ce în ce mai mulți afluenți feminini. Total neînțeles de contemporani, pionieratul lor a avut reverberații enorme pe tărîm antropologic și etnologic: au stimulat investigații în trecutul omenirii și în prezentul populațiilor puțin cunoscute, prin care realitatea umană se revela altfel decît își închipuie bunul simț al burghezului suficient. Dacă ele nu au putut influența conștiința socială, a fost datorită încăpățînării cu care aceasta se cramponează de prejudecăți cu rădăcini istorice prea adînci ca să se lase smulse în cîteva decenii, și chiar secole, de gîndire cu adevărat liberă și științifică. Obsesia sodomită, adesea politic, religios și propagandistic orchestrată, continuă să se arate mult mai puternică din punct de vedere social, decît glasul discret al rațiunii și rezultatele sobre ale cercetării. Cele două atitudini, cea a societății și cea a cugetării, coexistă într-un contrapunct foarte nemuzical de extensiune planetară.

Sexul frumos

Pe măsură ce cultura greacă înflorea, prindea contururi tot mai distincte cealaltă formă de homosexualitate, bazată pe prezența unui element feminin intens în spatele masculinității biologice. Ambii parteneri vin pe lume cu această predispoziție dar ei o pot trăi în mod foarte diferit. La unul din ei, feminitatea nativă poate genera atracție spre propriul sex bărbătesc fără a influența masculinitatea fundamentală a gîndirii, sensibilității și comportamentului ci doar învăluind-o discret; așa s-a întîmplat cu militari străluciți și intrați în istorie ca George Gordon, Louis Mountbatten, Helmut Moltke, Hector Mac Donald, Herbert Kitchener, în care nu se putea observa nici urmă de efeminare dar care totuși s-au angajat în acest gen de relații. E curent ca partenerul să poarte o pecete deosebită: aceeași feminitate nativă se infiltrează în ceea ce am numit masculinitate fundamentală, impregnînd-o și colorînd-o corespunzător. Rezultatul cel mai izbitor: un fel de a vorbi, de a se mișca, de a gesticula care evocă sexul opus, așa cum oricine poate constata privind atent fotografii și filme cu Jean Cocteau sau cu Leonard Bernstein. În acest spirit e descrisă de către istoricii lumii antice și personalitatea lui Iulius Caesar, cu preocuparea lui, zice-se excesivă, de a călca elegant și de a purta toga cu grație.

Infiltrarea aceasta cunoaște trepte asemănătoare celor ale spectrului cromatic, cu trecerile atît de subtile de la o nuanță la alta a aceleiași culori, așa încît trecerea de la o culoare la alta este foarte lină, abia perceptibilă. Înainte de a parcurge aceste trepte este însă important să ne întrebăm în ce ar putea consta feminitatea ca dimensiune a unei ființe de sex bărbătesc. Numai o imagine cît de cît clară a acestei dimensiuni ne permite să-i înțelegem și să-i apreciem rolul în cunoștință de cauză, fără de care nu sunt posibile decît ironiile ieftine, expresie a acelui cocoș umflat în pene care trăiește în mai fiecare bărbat cu orgoliul virilității.

Cum însuși cuvîntul o sugerează, trebuie să fie vorba de însușiri care își găsesc expresia lor

plenară în sexul ce poartă acest nume. Nu știu dacă cea cu care voi începe e cea mai importantă, este însă cu siguranță cea mai izbitoare. Pe femeie o podidesc mult mai repede și mai ușor lacrimile decît pe bărbat. Foarte adesea, acesta consideră de demnitatea lui să-și reprime orice manifestare de înduioșare vizibilă, adică, își închipuie el, să nu se comporte precum femeile. „Un bărbat nu plînge niciodată"-așa glăsuia imperativul categoric al pedagogiei nord-germane, prusace, subordonată unei mentalități neo-spartane, militare. Acestei mentalități îi datorăm într-o enormă măsură cruzimile și ororile celui de al doilea război mondial. Sub un aspect mai general, se poate spune că masculinizarea excesivă a ființei e generatoare de distrugere și moarte. Și ea se află exact la antipodul acelei atitudini interioare pe care o exprimă și simbolizează lacrimile. Acestea sunt universal-umane și nu țin seamă de sex. Cum însă la femeie năvala lor întîlnește mai puține opreliști decît la bărbat, acesta, marcat de autoritarismul masculin dominant, va vedea în ele un atribut exclusiv feminin; va condiționa deci bărbăția, cu care întotdeauna s-a făli t, de zăgăzuirea tiranică a emoției ce vrea să se exteriorizeze și să se elibereze prin plîns.

Viața nu se lasă totuși claustrată în carcera austerității. Ea izbucnește sau țîșnește ignorînd suveran piedicile pe care i le pun în față o neghioabă fudulie și o disciplină absolut inutilă. Cine n-a văzut măcar odată cum o duritate masculină aparent nesimțitoare este contrazisă de lacrimile care se ivesc spontan în ochi sub apăsarea unor împrejurări excepționale? Nu este nevoie ca ele să se prelingă pe obraji sau să curgă șiroaie — deși asemenea revărsări nu sunt rare — pentru ca să se reveleze această latură a ființei, compatibilă pentru unii doar cu firea femeii, căci chipurile numai „muierile" plîng. Ochii discret împăienjeniți de emoție sunt îndeajuns pentru a ne lăsa să întrezărim această dimensiune feminină ascunsă în orice bărbat normal. În asemenea momente acesta se ridică la o măreție cu mult superioară impasibilității pretins virile și îndărătul căreia se ascunde, de fapt, o umanitate deficitară. Tocmai o incapacitate funciară de a reacționa în acest fel la solicitările intense ale vieții indică o deviere de la ceea ce este omenește normal. Bărbatul cu inimă de piatră este parodia grotescă, uneori însă și monstruoasă, a propriului său sex; numai prezența unei femei alături de el, și aceasta în cel mai bun caz, îl mai poate face să semene a om.

Înlăcrimarea este de obicei semnul vizibil al unei trăsături mai ascunse, proprie femeii într-un grad suprem: compasiunea și înțelegerea vibrantă în fața suferinței umane. Departe de a fi angelică, femeia este totuși mult mai puțin înclinată decît bărbatul să pricinuiască activ răul în lume sau să rămînă indiferentă la producerea și extinderea acestuia, cum se întîmplă curent în orice război; specifică îi este capacitatea de a alina durerile cauzate de agresivitatea unei virilități fără inimă. Bărbatul pur este luptător care rănește și ucide; femeia prin excelență e aceea care ajută rănilor să se vindece și plînge victimele exceselor distrugătoare ale unei bărbății abrutizate. Dispusă a ierta, înțelege și mîngîia prin însăși firea ei, femeia este în stare de o îndurare doar rareori accesibilă bărbatului. Cînd acesta va manifesta asemenea tendințe, mai ales în vîltoarea unor împrejurări care învîrtoșează sufletele, el își va putea atrage, din partea reprezentanților „puri și duri" ai sexului său, calificativul disprețuitor de „muieratic". Nu fără temei: într-adevăr, acestuia îi e propriu un plus de feminitate, absent la ceilalți.

Cel vulnerabil dar suficient de inteligent pentru a nu se lăsa rănit de către agresivitatea masculină mai mult decît aceasta merită, se va putea consola cu gîndul că, devenind întrucîtva asemănător femeii, a cîștigat în umanitate. Acea umanitate de care se află atît de departe bărbatul deprins să-și conceapă existența în termeni de luptă și victorie, cucerire și supremație. Tocmai printr-o astfel de umanitate, generată de o dimensiune feminină amplu dezvoltată și neechivoc ieșită

la iveală, se caracterizau cei doi eroi evocați în paginile anterioare: Molina, homosexualul în detenție, a cărui superioritate umană se impune de la sine prin contrastul ei flagrant cu duritatea unilateral bărbătească a revoluționarului cu care împarte spațiul carceral; și Diego, homosexualul care, deși în libertate, nu are mai puțin de suferit din cauza situației de ciumat social, ceea ce nu-l împiedică, tocmai pentru că este atât de feminin, să dea dovada unei călduri, demnități și generozități ce sfîrșesc prin a-l înmuia și umaniza pe țeapănul activist politic de care se îndrăgostise.

Prin trăsături ca cele descrise pînă acum femeia face dovada unei umanități superioare celei a bărbatului dominat de masculinitatea sa; prin atît de caracteristica ei voință de a părea, de a produce un efect, ea îi este însă inferioară în autenticitate. Nu este nici critică, nici judecată de valoare ci doar constatarea a ceva ce există, ca să zic așa, ontologic și își are rațiunea sa de a fi. Nici nu ne putem imagina femeia fără această trăsătură din care de altfel decurge ceea ce am putea numi forța sexului slab. De cum încetează să cultive aparențele și nu-și mai pune în gînd să placă — ceea ce li se întîmplă mai ales femeilor cu o prea mare doză de masculinitate — ea își pierde feminitatea și odată cu ea și farmecul: dezastru total și ireversibil. Bărbatul „pur și dur“ este așa cum este tocmai pentru că nu-și împodobește făptura reală, nici psihologic, nici cosmetic, nici vestimentar, ci apare în lume așa cum este. O asemenea naturalețe, pe care lipsa de preocupare pentru aspectul exterior o face și mai evidentă, îi poate conferi, cînd este încă tînăr, un alt gen de atractivitate decît cel al înfățișării elaborate și studiate, de nu prea lungă durată totuși: cu vîrsta, încîntătoarea naturalețe degenerează în neglijență și neîngrijire, cărora le urmează rapid decrepitudinea — alt dezastru total și ireversibil.

Cînd însă partea feminină a unui bărbat începe să cîștige în greutate specifică, ea aduce cu sine și o precumpănire a lui „a părea“ față de „a fi“. Tot secolul XIX este străbătut de acest curent — sexul bărbătesc rivalizînd cu femeia în căutarea de eleganță și distincție — care-l definește nu mai puțin decît ideea revoluției și cea a științei. Îl găsim la începutul lui, ca adevărat revoluționar al artei masculine de a apărea în lume, pe renumitul George Brummel (1778-1840) supranumit și „Beau Brummel“, favoritul regelui George IV al Angliei (pe care actorul Stewart Granger l-a făcut să retrăiască în film); iar la apusul epocii de aur a acestei strălucitoare mode, cînd un nou secol, cu o nouă mentalitate, se pregătea să răsară, îl întîlnim pe nu mai puțin renumitul conte Robert de Montesquiou (1858-1921) care avea să-i inspire lui Proust personajul baronului Charlus. „Dandy“ era numele dat, fără conotația pejorativă apărută ulterior, acestui tip masculin preocupat aproape asemenea unei femei — ceea ce nu trebuia să însemne neapărat efeminare — de impresia pe care o produce: prin manierele, vestmintele, miresmele, adaosurile cosmetice de tot felul care înfrumusețau realitatea naturală.

Dandysmul a influențat considerabil sexul bărbătesc al secolului XIX pentru ca apoi să pătrundă și să se instaleze definitiv în structura intimă a psihologiei masculine, nu atît de pregnant ca în trecut, totuși ca o componentă discret și constant prezentă. Byron, Stendhal, Baudelaire, Musset, Dickens, Wilde se numără printre cei mai iluștri reprezentanți ai acestei forme de viață. Napoleon însuși, masculul prin definiție, i-a cunoscut ispita, el care nici în tristul său exil nu putea renunța să-și scalde trupul durduliu în torente de apă de colonie și era foarte nefericit cînd nu i se mai putuse oferi decît apă de lavandă. Calitatea de dandy nu avea neapărat implicații sexuale, și cu atît mai puțin homosexuale. Era înainte de toate expresia unei detașări aristocratice de procesul general de îmburghezire cu mediocrizarea spirituală care-l însoțea, dandysmul fiind creatorul celebrei formule provocatoare „épater le bourgeois“.. Dar homosexualul cu o feminitate dezvoltată se va comporta

mai întotdeauna ca un dandy, filosofia socială a acestuia armonizîndu-se cum nu se poate mai bine cu propriile-i aspirații. O va face, paradoxal, și pentru a sublinia o virilitate de care nu e prea convins și pe care o va pune ostentativ în relief. Cultul aparenței este și la bărbat tot atît de sofisticat și impenetrabil în logica sa ca la sexul zis frumos.

Această analiză caracterologică ar putea continua, dar trăsăturile schițate sunt îndestulătoare pentru a ne îngădui să înțelegem în ce constă esența principiului feminin așa cum se manifestă el înainte de toate în femeia însăși, și apoi în bărbatul în care trăiește — cînd foarte ascuns, cînd ușor de reunoscut — ca o componentă ființială subordonată masculinității. Că lui i se datorează gradul de umanitate la care se poate ridica sexul bărbătesc — în sine aspru, necioplit, brutal și insensibil — este, cred, destul de evident. Aș adăoga că în umanizarea aceasta este cuprinsă chiar și latura mai superficială a preocupării pentru aparență și efect. Ceea ce dintr-un punct de vedere foarte filozofic sau religios ar putea fi privit ca deșertăciune, exprimă în fond eterna și fermecătoarea frivolitate a condiției umane, atașată prin însăși natura ei bucuriilor și iluziilor pămîntești, efemerului sclipitor. Nu este prea filosofic, desigur, dar merită să ne întrebăm dacă filosofia cea serioasă a înțeles vreodată cu adevărat omul și l-a reprezentat fidel.

Mai puțin evident, și totuși nu mai puțin real, este izvorul de forță pe care acest principiu feminin îl constituie. O forță de gen opus celei pe care o întruchipează masculinitatea și născută din plenitudinea sufletească. Femininul din ființa umană, "etern femininul" cum îi spunea Goethe, este cel care năzuiește idealist și generos, se dăruiește pînă la jertfirea de sine, picură balsamul gingășiei și suavității peste asprimile și amărăciunile existenței, făcînd-o suportabilă. Echivalarea femininului cu slăbiciunea e profund falsă. „Etern-femininul ne-nalță-n tării" — spune solemn ultimul vers din „Faust". Aceasta e adevărata sa esență și vocație. Că poate degenera în moliciune nevertebrată, e în firea lucrurilor. Fenomenul corespunde simetric, la celălalt pol, degenerescenței trăită de principiul masculin însuși, cînd, învîrtoșat la maximum, se prăvălește în hăul spre care-l mînă forța oarbă ce-i e consub-stan-țială.

Înțelegem acum sensul mai adînc al heterosexualității, dincolo de efectele demografice la care au redus-o biserica și statul și care-și arată azi la nivel planetar totala absurditate. Femeia este necesară bărbatului pentru a potența valența feminină a acestuia, ajutîndu-l astfel să devină pe deplin om. Tocmai pentru că intuia vag această misiune, și-a numit bărbatul nevasta, dintotdeauna și pretutindeni, „jumătatea mea". Homosexualului, natura i-a dat o feminitate lăuntrică ce depășește doza normal prezentă în orice ființă de sex bărbătesc. În virtutea acestui surplus natural se simte el preponderent sau exclusiv atras de sexul masculin prin care completează ceea ce are în minus. Corolarul este absența parțială sau totală a înclinării erotice spre sexul feminin, ale cărui virtuți și defecte trăiesc deja în el.

În măsura în care simte vibrînd în el una sau mai multe coarde feminine, bărbatul este pe deplin îndreptățit să se reclame de la ceea ce o tradiție imemorială numește „sexul frumos". Prin natura ei și prin definiție, frumusețea e într-adevăr feminină, independent însă de sexul în care se manifestă. Ea presupune o armonie a formelor, o regularitate a liniilor, o luminozitate și o seninătate, care nici gramatical și nici omenește nu sunt de gen masculin. Numai printr-o îngustare a viziunii — urmare a complexelor născute din incriminarea homosexualității și extinderea homo-fobiei — a putut fi pus un semn de egalitate între ea și femeie ca persoană. Bărbatului i s-a atribuit atunci rolul de sex tare, ceea ce desigur măgulea un anumit orgoliu, cu excluderea implicită din zona privilegiată a frumuseții, rezervată femeii. Un sex era așadar puternic iar celălalt frumos; granița dintre ele trebuia

riguros respectată pentru ca nu cumva, prin încălcarea sau ştergerea ei, să apară probleme incompatibile cu morala dominantă. Să se descopere frumos şi să-şi admire propria-i frumuseţe, cu nimic mai prejos de cea a femeii, ar fi însemnat pentru bărbat alunecare pe panta care duce direct la păcatul cel groaznic. Era firesc să se îndrăgostească de frumuseţe dar i se îngăduia s-o descopere doar la celălalt sex, ridicat oficial la rangul de „sex frumos“.

Istoria multimilenară a artei, imagine a omenirii în devenire, poate oferi nenumărate exemple de manifestare a frumuseţii într-un trup bărbătesc celui ce nu e în stare s-o descopere în jurul său. Covîrşitor predominantă în Grecia antică era tocmai glorificarea adolescentului precum şi a bărbatului foarte tînăr sau în plenitudinea unei strălucitoare maturităţi, a căror reprezentare s-a impus peste secole ca ideal estetic şi uman. O Venus din Milo a constituit mai degrabă o raritate în raport cu belşugul de forme masculine seducătoare printr-o graţie ce făcea casă bună cu forţa şi sportivitatea, transfigurîndu-le.

Prin instalarea sa la conducerea spirituală a Europei, creşti-nismul alungă nudul din artă şi promovă zugrăvirea unei iubiri cît mai asexuate. Femeia — întotdeauna adorată, niciodată rîvnită — apărea acoperită de vestminte grele care-i ascundeau realitatea trupească iar splendoarea trupului bărbătesc era categoric şi definitiv proscrisă prin simbolica imagine a răstignitului cu trupul maltratat şi sîngerînd. Vreme de veacuri acesta a fost singurul nud masculin îngăduit creştinătăţii spre contemplare: unul din efectele cele mai oribile ale obsesiei sodomite în plină cristalizare în conştiinţa religioasă a Occidentului. Substratul psihopatologic al acesteia era abaterea atenţiei de la frumuseţea trupului bărbătesc, faţă de care bunul creştin trebuia să nutrească sentimente de pocăinţă. Dar tocmai prin reprezentarea plastică a răstignitului au început artiştii să dea expresie desprinderii lor din strînsoarea unei viziuni ostile naturii şi iubirii libere. Ce enormă distanţă între trupul deformat şi desfigurat al lui Iisus din pictura lui Bosch şi Grünewald, încă impregnată de spirit medieval, şi făptura de o neoclasică iar uneori preromantică frumuseţe care ne întîmpină din pînzele maeştrilor renascentişti şi ale urmaşilor lor. Prin superba-i armonie a formelor (chiar crucificat fiind!), imberb şi adesea fără ştergarul pudoarei în jurul coapselor, noul Iisus vestea redescoperirea frumuseţii masculine, mai ales cînd apărea în ipostaza de înviat sau înălţat la ceruri.

Despre reprezentantele feminine ale frumuseţii nu mai e nevoie să vorbim; au fost deajuns proslăvite, şi cu temei. Dar că ceea ce fascinează în ea se poate manifesta în egală măsură şi în bărbat — iată un subiect puţin abordat sau de-a dreptul ocolit. Si totuşi adevărul acesta este: un bărbat frumos este acela prin ale cărui trăsături se întrezăreşte principiul feminin intrinsec fiinţei sale. Cînd virilitatea iese izbitor la iveală, se începe a se aluneca într-o direcţie opusă. Cîtă vreme nu s-a mers încă prea departe, bărbăţia aspră poate atrage printr-un „ce“ enigmatic care ţine loc de frumuseţe. Să ne gîndim la actori faimoşi ca Spencer Tracy, Anthony Quinn, Charlton Heston, Bruce Lee, simboluri cinemato-grafice ale virilităţii irezistibile dar nu neapărat şi ale frumuseţii masculine (aceasta manifestîndu-se mai curînd prin figuri ca cele ale lui Tyrone Power, Robert Taylor, Tom Cruise, Keanu Reeves a căror bărbăţie e simţitor atenuată de dulceaţa trăsăturilor). Exacerbarea înfăţişării virile – de pildă din raţiuni sportive, ca la campionii cu musculatura monstruos dilatată — deschide însă drumul spre hidoşenie. Înnăbuşind femininul din el, bărbatul îşi ucide propria-i frumuseţe.

Pentru a-şi conştientiza feminitatea ontologică şi frumuseţea sufletească sau trupească legată de ea, bărbatul n-are deloc nevoie să fie sau să devină homosexual. Trebuie doar să se scruteze, liber de prejudecăţile care-i încețoşează sau îi falsifică felul de a vedea, atît în afara sa cît şi în interior.

Existența homosexualului este un „remember“ la adresa tuturor bărbaților care au uitat că și ei aparțin sexului frumos. Adîncind un gînd deja schițat putem spune: O femeie fascinantă, devenită amantă sau soție, deci „jumătatea“ celui îndrăgostit de ea, are în ultimă instanță rolul de a trezi jumătatea feminină din lăuntrul acestuia, ignorată sau adormită. Căci atunci cînd se va afla în fața marelui prag, „jumătatea“ sa matrimonială nu-i va fi de nici un folos. Pentru acea grandioasă și cutremurătoare trecere, cînd fiecare din noi rămîne absolut singur, el necesită plenitudinea interioară care va fi rezultat din conștientizarea propriei sale feminități.

Cine înțelege lucrurile acestea nu-și mai poate permite să ironizeze cu ieftină superioritate persoanele de sex masculin în care feminitatea ființială transpare deosebit de evident. Acestea nu sunt nici măcar întotdeauna homosexuale. Dar homosexualul are mult mai mult de suferit de pe urma acestei dimensiuni bio-psihice, societatea modernă purtînd pecetea unei false și dege-nerate virilități, generatoare de agresivitate și de infinite suferințe. În această lume urîciunea uzurpă tot mai arogant, pe toate tărîmurile, drepturile frumuseții. Femeia însăși, în care splendoarea de odinioară e pe cale de dispariție, se străduie să semene bărbatului, atunci cînd nu s-a prăvălit în neantul propriei frivolități. Homosexualul, chiar și prostituîndu-se sub înfățișarea de „travestit“, este purtătorul unei umanități a cărei aleasă calitate, din nefericire, puțini o recunosc, într-atît este de puternică influența dezumanizării generale asupra celor mulți. Pe cei ce nu se conformau tipului masculin standard, ilustrul Proust îi numea cu dispreț „hommes femmes“, un dispreț fățarnic, marele scriitor fiind tocmai unul dintre ei. Era în primele decenii ale secolului XX. Între timp foarte mulți dintre aceștia au izbutit să se libereze de teroarea socială precum și de aceea a propriilor lor frici; dar lumea, în care trăiesc arătați mereu cu degetul, e departe de a fi început a se elibera de ideile preconcepute ce o însoțesc încă din vremurile evului mediu timpuriu.

Eva cea care în Adam se naște

Nu este ușor unui bărbat să accepte că în realitatea sa biologică și psihică ar exista o componentă feminină. De milenii educația sa, începînd încă din copilărie, e dominată de cultul virilității totale în care el se silește să creadă chiar dacă, la nivel mai mult sau mai puțin conștient, firea sa îi vorbește altfel. Dezacordul acesteia cu imperativul social al unei bărbății demne de așa zisul „sex tare“, el îl va refula din toate puterile; și pentru ca nu cumva totuși să transpară ceva din această feminitate pusă sub obroc, se va opinti în a etala o bărbăție făcută iar nu înnăscută.

O femeie, în general, nu se va rușina să-și arate latura masculină (prezentă în ființa ei așa cum principiul feminin trăiește în orice bărbat), iar caracterizarea ei ca atare, fie ea și ironică, nu va fi resimțită ca o jignire. Ba chiar dimpotrivă: mai degrabă se va mîndri cu această capacitate de a-și integra o masculinitate prin care poate depăși condiția și reputația de „sex slab“. Tot procesul emancipării ei moderne este în fond un fenomen de masculinizare. Substratul său intim, totuși foarte evident, este voința de a termina cu supremația bărbatului îndreptînd asupra acestuia propriile lui arme, și încă mult mai inteligent folosite.

Dacă facem abstracție de „ucigătoarele cuvinte“ prin care începeam cartea, nu găsim vorbe mai insultătoare pentru un bărbat ca acelea care-i atribuie feminitate sau îl compară cu o femeie: ele îl ating în onoarea sa virilă, mai scumpă celor mai mulți decît demnitatea, cinstea sau respectul față de sine. Jignirea resimțită cînd îi este astfel contestată integritatea absolută a bărbăției revelează ceea ce înseamnă pentru el în realitate femeia. În vreme ce aceasta dorește să-i semene deoarece, dincolo

de animozitățile dintre ea și el, admiră însușirile lui tradiționale, bărbatul n-are nici cea mai mică dorință să semene femeii, nici chiar cînd trăsături amintind de sexul opus îşi strigă în el dreptul la viață. E un semn cît se poate de limpede că în fond n-o prețuiește, și cu atît mai puțin o admiră, ca entitate independentă. Contează pentru el în măsura în care permite erotismului său să se dezlănțuie sau, pe un plan domestic, aduce oarecare ordine și așezare în haotica-i viață de burlac. Asemănarea lui cu femeia ar implica, din punctu-i de vedere, posibilitatea ca și el să poată juca rolul impus sexului slab. În raport cu cine însă? Bineînțeles că în raport cu un alt bărbat. Iată cum își scoate coarnele străvechea obsesie sodomită — acest drăgălaș dar făcut omenirii de alianța dintre Moise profetul și Pavel apostolul, peste capul lui Iisus, care niciodată nu se pronunțase în această privință.

Că e sau nu de rușine, componenta feminină a ființei masculine e o realitate a cărei negare ține de politica struțului. Mai mult decît atît: e unul din marile mistere ale condiției umane, cu reflexul său simetric și invers în ființa femeii. De aici și caracterul său foarte misterios: formele în care se arată, profund refractare vîrîrii lor în artificiale scheme bio-psihice, sunt de o diversitate ametitoare și sfidează orice sistem. Se pot vag întrezări o seamă de modele, dar confruntate cu viața ele se dovedesc foarte șubrede. Îndividul, cu unicitatea lui ontologică, aduce întotdeauna ceva în plus care face clasificarea îndoielnică și, în ultimă instanță, inutilă.

În loc, așadar, de a înșirui didactic treptele parcurse de principiul feminin în bărbat în progresiva sa descoperire, ceea ce n-ar fi decît o construcție intelectuală, prefer să încep prin constatarea, foarte modestă, că această feminitate ființială e rareori recognoscibilă din afară. O simte și și-o mărturisește în mare taină cel în a cărui intimitate se manifestă și care de obicei va lua, în limitele posibilului, măsuri de a o face nevăzută. Comportamentul efeminat sau trăsăturile cu linii feminine sunt aspectul cel mai exterior și cel mai puțin frecvent al fenomenului. În plus nu sunt deloc concludente. Raffael și Mozart au fost tipuri umane prin excelență feminine iar viziunea lor artistică poartă de asemenea această amprentă; viața lor a probat totuși o heterosexualitate căreia nu i se poate găsi nici cea mai mică fisură. E greu, pe de altă parte, să ne imaginăm prezențe umane și artistice mai virile decît Michelangelo și Beethoven; și totuși întreaga lor intimitate tînjea după unirea cu un alt bărbat. Mîna dreaptă a lui Hitler în perioada anterioară venirii la putere era Ernst Röhm, comandantul forțelor numite SA în opoziție cu cele SS, pe care brutalitatea nu-l împiedica să solicite favorurile flăcăilor bine făcuți. Era și particularitatea celui care a condus din 1925 pînă în 1972 Biroul Federal de Învestigație (FBI) al Statelor Unite, John Edgar Hoover: acesta izbutise să-și camufleze cu măiestrie identitatea sexuală, care doar după moarte avea să-i fie descoperită și amplu comentată.

Se vorbește și se scrie mult despre simptomele de timpuriu prevestitoare ale acelei înclinări homosexuale care-și are rădăcina într-o feminitate congenitală: plăcerea băiețașului de a îmbrăca rochiile mamei, slabul interes pentru jocurile băiețești, o sensibilitate excesivă și ușor plîngăreață, în fine — la vîrsta adolescenței — lipsa unui imbold spre sexul opus. Sunt neîndoios semne grăitoare dar ele nu acoperă decît o parte infimă a fenomenului pe care l-am numit feminitate masculină. Acesteia îi stau la dispoziție nenumărate alte canale, care de care mai secrete, apte a-i face posibilă o evoluție normală.

În plus, foarte adesea se află în fața ei pavăza impenetrabilă a virtuților de tip militar sau a unei sportivități de performanță. Nimeni n-ar fi bănuit homosexualitatea exemplarului sergent american Jose Zuniga, din armata VI a Statelor Unite. Era prețuit într-un asemenea grad pentru calitățile sale umane și profesionale, manifestate mai ales în timpul războiului cu Irakul, încît în 1993 a fost

oficial proclamat „Soldat al anului“. Iată însă că, la numai cîteva săptămîni, el se hotărî să pună capăt dublei sale existențe și, de la înălțimea prestigiului militar cîștigat, își dezvălui adevărata natură, și o făcu în mod spectaculos: în fața unui milion de „gays“ și lesbiene care începeau celebrul lor marș asupra capitalei americane. Urmarea nu e greu de ghicit: armata îl elimină prompt din rîndurile ei pe cel mai ieri glorificat de supremele ei instanțe. Devenit civil în pofida voinței sale, căci își iubea cariera, Zuniga puse calitățile ce-i atrăseseră titlul de soldat model în serviciul luptei pentru curmarea discriminărilor sociale pe bază sexuală (19).

Asemănător și în același timp profund contrastant a fost destinul fotbalistului britanic de culoare Justin Fashanus, o stea de primă mărime a acestui sport. Istoria lui a început, ca și cea a lui Zuniga, prin refuzul de a continua să poarte o mască. Își declară public homosexualitatea, invitîndu-și colegii de breaslă cu aceeași orientare sexuală să-i urmeze exemplul. Pe cît de mare a fost consternarea opiniei publice la aflarea unui adevăr de nimeni bănuit și pe care nimeni nu-l forțase să-l rostească, pe atît de necruțătoare îi fu reacția. Steaua își pierdu instantaneu strălucirea. Alungat din viața sportivă, începu o existență de pribeag fără rost, hăituit în plus de amenințările unei justiții care lua foarte în serios un îndoielnic denunț din partea unei pretinse victime sexuale a nefericitului ex-fotbalist. Văzînd că nu poate face nimic pentru a pune capăt homofobiei naționale, mai puternică în Anglia decît oriunde, Fashanus optă pentru suicid, spânzurîndu-se la 2 Mai 1998, nu însă înainte de a fi demascat într-o explozivă scrisoare fățărnicia și intoleranța de nevindecat a societății în care trăia (20).

Cazuri ca acestea ne atrag odată în plus atenția asupra felului ignar cum își imaginează societatea iubirea pe care o interzice. Izvorul ei e, poate cel mai adesea, o intensă feminitate intimă, dar aceasta nu se exteriorizează decît rareori așa cum își închipuie vulgul. Spre deosebire de reprezentarea curentă, ea se dovedește compatibilă cu cele mai tipic masculine însușiri, îndărătul cărora ar putea continua să subziste nevăzută, dacă n-ar surveni probleme de conștiință ca cele ale lui Zuniga și Fashanus. Pe de asupra, se nesocotește faptul — greu de înțeles pentru o minte de heterosexual rigid — că tocmai principiul feminin din bărbat poate deveni o sursă de forță. Manifestarea dulceagă sau fandosită nu îi este intrinsecă ci constituie un caz particular și reprezintă un început de degenerescență, exact ca la femeia însăși.

Este peste putința cuiva să explice de ce la unii bărbați feminitatea nativă evoluează spre homosexualitate iar la alții nu. De ce unii, simțindu-se atrași în această direcție, pierd însă după un timp interesul pentru ea, în opoziție cu aceia care, descoperind în ea adevărata lor orientare sexuală, i se dedică integral. De ce unora le este suficientă o scînteie din afară pentru ca în ei să se dezlănțuie focul dorinței după propriul lor sex, în vreme ce în ceilalți nici chiar o flacără — bineînțeles flacăra altuia — nu poate aprinde această pornire, deși dimensiunea feminină o au potențial toți bărbații și, în principiu, ar putea să devină activă și în sens sexual. Explicații genetice, sociologice, psihologice s-au dat cu duiumul, fără însă să se poată ajunge la o înțelegere coerentă și convingătoare a unor asemenea diferențe. Trebuie să ne resemnăm a trăi cu această enigmă.

Mai puțin enigmatică este cauza pentru care feminitatea unora iese izbitor la suprafață creîndu-le probleme în raporturile lor cu mediul. Fenomenul are loc atunci cînd dimensiunea feminină iese de sub autoritatea masculinității fundamentale, din subordonarea față de aceasta. Nu e vorba de o pierdere a controlului ci de un proces intim — la nivel celular ar spune medicii — și incontrolabil. Eva crește în Adam în proporții care-i pun masculinitatea în inferioritate și în imposibilitate de a face ceva pentru a ascunde alter-ego-ul de sex diferit. Si Adam poate ajunge să se simtă

precumpănitor femeie, deși posedă toate atributele exterioare ale bărbăției.

Efectul unor asemenea fenomene în societatea modernă e de obicei șocant. Șocul este însă o notă proastă pentru cei care-l trăiesc și manifestă, nu pentru cei care-l produc. Aceștia aparțin unei tradiții milenare și universale. Dacă nu ies la drumul mare, e fiindcă intoleranța națiunilor civilizate i-a învățat să se țină cît mai la marginea vieții sociale. Și dacă întîlnirea cu vreunul din ei e receptată ca respingătoare, este pentru că cetățeanul mediu al zilelor noastre, supus obedient opiniei publice și executor automat al imperativelor speciei, nu mai e în stare să gîndească sexualitatea decît dihotomic: ori bărbat — ori femeie. *Tertium non datur*! Ei bine, natura își rîde de acest principiu școlăresc al logicii formale. Pentru ea există nu numai o a treia posibilitate ci o infinitate de posibilități, voite parcă tocmai pentru a-l „epata pe burghez" și a-l face să gîndească altfel decît dihotomic.

Cînd vedem un bărbat ce mult aduce a femeie, în loc să facem glume proaste pe seama lui, numindu-l cu dispreț „fătălău", mai corespunzător demnității umane ar fi să ne întrebăm, neironizînd și nici compătimind, cum s-a putut ajunge aici. Iar dacă mintea este ageră și măcar puțin cultivată, va găsi pentru gîndurile ei firul călăuzitor spre o explicație care să rușineze suficiența batjocoritoare. Ar putea bunăoară să pornească într-o asemenea reflecție de la situația asemănătoare în care se află nu mai puțin frecvent, fără a scandaliza deloc, sexul opus. Căci și în femeie amplificarea dimensiunii masculine poate ieși de sub autoritatea feminității fundamentale, devenind frapantă. Or, femeia bărbătoasă nu e mai niciodată obiectul ironiei publice. Nu puțini sunt bărbații pentru care această particularitate are chiar un farmec special.

Istoria ne oferă un caz de excepțională celebritate, acela al Ioanei d'Arc (1412-1431), la al cărui aspect sexual nimeni nu se gîndește, deși a pus lumea și posteritatea în fața unui fenomen spectaculos de transsexualitate: o fetișcană de șaptesprezece ani nu s-ar fi putut pune singură în fruntea unor armate dacă în ea n-ar fi acționat o forță care trecea cu mult peste granițele sexului feminin. A atribui această forță arhanghelului Mihail sau vreunei alte entități cerești este o mărturisire a neputinței de a explica omenește ceea ce nu poate fi înțeles decît omenește. Căci ce inspirator și protector divin a fost acela care a abandonat-o atît de ușor și repede răutății răzbunătoare? Atmosfera legendară, mistică și patriotică ce-i învăluie mitul a împiedicat însă reflexia lucidă să-și îndeplinească menirea. Pentru o gîndire liberă de prejudecăți și cît de cît cunoscătoare a foarte complexei naturi umane este în afara oricărei îndoieli că în Ioana d'Arc masculinitatea ființială atinsese suprema creștere la care putea ajunge: aceea care făcea din ea nu numai un bărbat viteaz dar cel mai viteaz dintre bărbați. Nu ca femeie s-a impus ea oștirilor ci ca un adevărat bărbat: atît de autentic în autoritatea lui, încît a împins cu totul în umbră o feminitate care, prin ea însăși, și mai ales în acele vremuri, n-ar fi putut decît să fie luată în rîs pentru pretențiile sale. Refuzul ei încăpățînat de a purta straie femeiești — și care i-ar fi atras azi eticheta de „travestită" — nu se poate explica prin cerințele războiului, deoarece își păstra și în timp de pace șocantele gusturi vestimentare. Numai cu forța a putut fi făcută, în timpul proce-sului, să se îmbrace ca femeie. Impulsul ei firesc era însă acela de a purta hainele ce corespundeau sexului precumpănitor în ea. Că această masculinitate într-un corp feminin era trăită sub semnul unei absolute castități și fervori e de netăgăduit, dar nu schimbă cîtuși de puțin datele sexuale naturale ale neobișnuitului ei destin: acela de a fi făcut să iasă la iveală, cu orbitoare strălucire, imensele și nebănuitele potențe ascunse în ființa femeii.

Ioana d'Arc a fost însă doar culmea cea mai înaltă și mai spectaculoasă dintr-un nesfîrșit lanț de

vîrfuri care arătau de ce este capabilă femeia cînd latura ei bărbătească se dezvoltă peste măsură și nu se sfiește a se manifesta ca atare. Istoria e plină de asemenea exemple, iar românii au și ei a se mîndri cu o Ana Ipătescu, o Ecaterina Teodoroiu („fecioara de la Jiu“), mai puțin cu Ana Pauker, comunista de tristă amintire, care tocmai prin virtuțile-i masculine a putut juca funestul ei rol în istoria postbelică a României. În cazul unora din aceste femei-bărbați ca regina Cristina a Suediei, Elisabeta I a Angliei, Ecaterina cea Mare a Rusiei, Eleanor Roosevelt, substratul lesbic al neobișnuitei lor virilități este neîndoios. În majoritatea cazurilor însă viața lor sexuală rămîne învăluită în misterul care trebuia să le apere de curiozitatea răutăcioasă a mediului heterosexual.

Ei bine, ceea ce se poate petrece cu bărbatul în care principiul feminin a crescut peste măsură, nu este decît replică simetrică la celălalt pol. Două sunt principalele ipostaze ale feminizării sale. Una poartă pecetea măreției, și anume atunci cînd cel în cauză soarbe din însăși feminitatea sa energii care-l ridică de asupra condiției umane obișnuite și îl înalță pe piscuri ale eroismului (Caesar, Lawrence of Arabia) sau creativității (nenumărații artiști și scriitori inspirați de femeia din ei, cînd nu se arătau prea sensibili la muza din afară). Ceea ce ia naștere din aceste energii excepționale, tributare „eternului feminin“, este atît de grandios încît pune complet în umbră latura socialmente șocantă a echilibrului răsturnat. Este esențial pentru înțelegerea sexualității omenești să ne dăm seama că energiile superioare izvorîte din feminitate (indiferent de sexul biologic în care aceasta se manifestă), pe lîngă că nu sunt mai puțin intense decît cele de origină masculină, sunt foarte asemănătoare cu acestea și duc cam la aceleași rezultate. Un dușman, bunăoară, poate fi înfruntat la fel de hotărît și eficace atît pe baza unei bărbății neînfricate cît și pe aceea a unei feminități conștiente de sine, și de aceea la rîndul ei neînfricată. Deosebirile dintre cele două forme de energie țin de nuanțe și de forma în care se exprimă un conținut comun, oarecum suprasexual. Echivalarea feminității cu slăbiciunea (fizică, psihologică, morală) își are temeiul în fenomene de decadență sau degenerescență, dar mai ales în mentalitatea patriarhală instalată la cîrma societăților creștine, iudaice și islamice.

Cel mai adesea, însă, surplusul de feminitate ia înfățișarea omenescului de toate zilele. Îl avem în fața noastră pe bărbatul care peiorativ este calificat drept efeminat, comportarea sa făcînd vizibilă o grație neobișnuită de obicei la o persoană de sexul său. Reversul acestui fel de a fi este aproape întotdeauna o delicatețe sufletească de asemenea rară printre bărbați. Aceștia pot fi gingași cel mult în raport cu femeia iubită și sub înrîurirea ei, pe cînd bărbatul în care Eva a devenit dominantă este așa mereu și cu toată lumea. Chiar dacă nu se ridică la formele înalte ale creati-vității, ființele astfel plăsmuite posedă în general un foarte dezvoltat simț al frumosului și practicului, în serviciul cărora pun adesea o remarcabilă inventivitate. Iar modul feminin în care se mișcă, pășesc sau gesticulează nu-i împiedică să facă dovada unei uimitoare tării de caracter atunci cînd se află în joc demnitatea lor umană — notă pregnant subliniată la personajele principale din filmele „Sărutul femeii păianjen“ și „Fragi și ciocolată“, examinate pe parcursul acestui capitol.

Prima categorie — aceea a personalităților de excepție — are toate premisele necesare pentru a răzbi și a se impune. Societatea nu îndrăznește să-și arate colții, și cu atît mai puțin să muște, cînd e vorba de asemenea personalități; cel mult va mîrîi neputincioasă în fața unei ascensiuni care face ridicule pretențiile ei moralizante. Se va arăta însă necruțătoare cu cei ce nu sunt apărați printr-o situație socială sau culturală privilegiată. Aceștia se află la discreția batjocurii publice, și în numeroase cazuri, cel puțin aici în Occident, devin obiect al agresiunii: nu numai verbale dar și fizice. Ce decădere a omeniei și înțelegerii a putut aduce cu sine civilizația zisă creștină! Căci cu

crucea într-o mînă și cu spada în cealaltă i-au căsăpit colonizatorii și misionarii europeni, mai ales în cele două Americi, pe băștinașii de sex masculin, dar cu comportament și îmbrăcăminte feminină. Toate relatările acestor crime conțin, pe lîngă indignarea pretins creștinească, nedumerirea și uimirea în fața considerației vecine cu venerația de care asemenea persoane se bucurau printre indigeni.

Într-adevăr, în opoziție totală cu mentalitatea europeană și iudeo-creștină, aceste populații gîndeau în următorii termeni: dacă natura i-a putut face bărbat și femeie în același timp („two spirits people“) înseam-nă că ei întrunesc calitățile ambelor sexe, că nu au unilateralitatea celorlalți și, deci, merită o cinstire deosebită. Aceasta se exprima prin rolul lor social de primă importanță, fie ca șamani, fie ca sfătuitori de greutate în toate treburile colectivității. Teroarea invadatorilor și obiceiurile impuse de ei au dus desigur la slăbirea acestor tradiții, totuși vestigiile continuă să fie considerabile și astăzi. Cei numiți printre indienii din America „berdaches“ iar în India „hijrashi“, chiar dacă nu mai au statutul de altădată, nu devin însă niciodată țintă a batjocurii. Amintirea a ceea ce au reprezentat odinioară e departe de a se fi stins. În India sunt întotdeauna invitați la ceremoniile de familie, deoarece prezența lor e socotită aducătoare de binecuvîntări. În plus, dansurile lor pline de grație și strălucire înveselesc și entuziasmează, creînd acestor reuniuni atmosfera cea mai prielnică.

Erau aceștia mai înapoiați decît cei care aveau să-i asasineze ori să-i marginalizeze? Sau am devenit noi mai înapoiați prin pierderea capacității firești de a accepta ceea ce există pur și simplu pentru că există, în locul căreia s-a instalat monstruoasa voință de a impune tuturor cu forța calapoadele ratificate de un anumit sistem religios, educativ, politic etc.? Fapt este că bărbatul cu o feminitate pronunțată se vede în cruda situație de a trebui să lupte pentru a supraviețui în mijlocul unei societăți neînțelegătoare și neiertătoare. Nevoia de a se apăra în fața intoleranței sociale este unul din motivele principale care-i fac pe foarte mulți să se supună unor grele, dureroase și costisitoare intervenții chirurgicale menite să le pună sexul biologic în concordanță cu cel sufletesc. Acesta e fenomenul numit transsexualitate. Un bărbat va putea să devină astfel pe deplin femeie și să nu se mai simtă locatar al unui trup străin. E o rezolvare a dramei intime dar nu și a celei sociale. Aceasta continuă să persiste deoarece trecutul masculin transpare adesea prin noua înfățișare, feminină, cît ar fi aceasta de ingenios construită. (Femeile devenite, pe aceeași cale și din aceleași motive, bărbați întîmpină mai puține dificultăți în această privință, trecutul lor feminin integrîndu-se ceva mai bine noii existențe). Alături de ironia sau ostilitatea mediului, enorma greutate de a găsi un loc de muncă — în general ei nefiind acceptați — le transformă viața într-un infern. De multe ori se văd condamnați să ia drumul prostituției ca alternativă la tentația sinuciderii.

Operația destinată a schimba sexul anatomic, a face așadar din bărbat femeie și din femeie bărbat, e desigur de natură să scandalizeze mințile atașate de valorile și tabu-urile tradiționale. Deși personal nu mă simt chemat să iau apărarea transsexualilor așa cum o fac cu homosexualii, un curent de simpatie mă străbate ori de cîte ori mă gîndesc la suferințele care i-au putut împinge să facă acest pas, la curajul de a înfrunta necunoscutul unei alte existențe și chinurile legate de o intervenție chirurgicală atît de drastică și riscantă. Cine e nebunul care să se aventureze din extravaganță sau capriciu într-o asemenea schimbare a identității sexuale? Or, mulțimea impresionantă și în continuă creștere a cazurilor de transsexualitate arată că e vorba de un fenomen de amploare care se petrece în adîncurile psihicului uman și a cărui abordare adecvată e incompatibilă cu suficiența ignorantă și zeflemitoare.

Îmi zic apoi că posibilitatea unei operații ca aceasta, devenită realitate doar de puține decenii, era cuprinsă în dezvoltarea revoluționară a medicinii moderne, tot mai aptă să înlocuiască organe, să efectueze transplanturi. De ce să nu fie îndreptățită tratarea chirurgicală similară a organelor genitale și a celor aferente lor, cu atît mai mult cu cît un tratament hormonal produce deja un început important de modificare în această direcție? Se păcătuiește oare împotriva naturii? Dar nu ne amestecăm noi în viața ei în atîtea feluri, corijînd-o sau lărgind-o prin altoiuri, încrucișări de rase, însămînțări artificiale etc.?

Iar dacă persoana în cauză simte abia după operație că sufletul ei locuește în corpul dintotdeauna dorit — și este efectul produs în aproape totalitatea cazurilor — orice discuție despre legitimitatea sau ilegitimitatea procedeului se dovedește cu totul de prisos.

Operat sau nu, bărbatul cu feminitate dominantă, care se simte mai mult Eva decît Adam, are de făcut ucenicia marelui curaj: educată de milenii să vadă specia umană clar împărțită în două sexe opuse, societatea nu-l va accepta cu una-cu două. Un curaj pe care va trebui să învețe a-l extrage din chiar surplusul de feminitate, căci în orice surplus zac mari energii potențiale, iar cele feminine, cum deja am arătat, pot fi chiar superioare celor masculine. Că un astfel de curaj poate pune la respect un întreg mediu dușmănos, a dovedit-o, printre alții, o persoană foarte populară în Germania. Născută prin anii douăzeci ai secolului, ea încă trăiește cînd scriu aceste rînduri. Este Charlotte von Mahlsdorf, venită pe lume ca băiat dar simțindu-se sufletește femeie. Încă de copil și-a apărat cu tenacitate adevărata natură, ținînd piept ironiilor batjocoritoare și mai ales împotrivindu-se încercărilor unui tată cu apucături bestiale de a-i impune cu forța comportamentul băiețesc. Atît de mare îi era disperarea și revolta încît într-o noapte luă un ciocan și își ucise tatăl despre care mai tîrziu avea să spună că era „răul absolut“. Făcu bineînțeles cîțiva ani de închisoare corecțională pentru minori, din care ieși mai hotărît(ă) ca oricînd să trăiască în conformitate cu propria-i natură. Străbătu deci viața, și încă în teribilele condiții ale teroarei naziste, sub o înfățișare vestimentară feminină, îndărătul căreia însă masculinitatea biologică, înscrisă și în actul de identitate, era izbitoare. Deloc intimidată de amenințările legii, cultivă legăturile sentimentale spre care o îndemna inima; o învinuiau de homosexualitate pentru că trăia cu un bărbat sau altul (de altfel cu multă și trainică credincioșie), dar sufletește era o relație întru totul heterosexuală. Ca să poată supraviețui și război primi să facă muncile cele mai umile, fără a neglija totuși marea sa pasiune, manifestată încă din copilărie: aceea de a colecționa obiecte vechi, din care mai tîrziu avea să ia naștere un foarte interesant muzeu. Foarte atașată orășelului unde venise pe lume, Mahlsdorf, în Germania răsăriteană, a preferat să îndure și să înfrunte noua teroare, a comunismului, decît să se salveze în Vest.

Si astfel, Charlotte von Mahlsdorf, anatomic bărbat dar spiritual, afectiv și vestimentar femeie, va cunoaste timpurile reunificării Germaniei. La bătrînețe — dar o bătrînețe străluminată de o tinerețe lăuntrică nealterată — putu în sfîrșit să cunoască bucuria traiului în libertate. Rămasă singură prin moartea celor doi bărbați care-i jalonaseră viața sentimentală (la rîndul lor foarte fideli), se văzu răsplătită și pe acest plan: o pereche de tinere lesbiene i se atașă afectuos și îsi asumă grijile domestice. Si mai veni o răsplată, încă mai neașteptată decît celelalte: Președintele statului, Richard von Weiszäcker, îi acordă în 1992 o înaltă distincție, Crucea de Merit, ca prețuire oficială a tăriei de caracter arătate de-a lungul celor două totalitarisme. În plus, se făcu un film despre atît de neobișnuita ei viață, semi-documentar semi-artistic, cu participarea ei directă. Întitulat „Sunt propria-mi nevastă“, filmul a fost transmis de postul de televiziune franco-german ARTE. E poate o

victorie (încă) izolată, dar ea dovedește putința răzbirii prin iadul răutății și cruzimii pe care ființe de acest gen sunt constrînse de un destin misterios să-l străbată pînă în ultimele lor clipe. Nimeni nu poate spune despre Charlotte von Mahlsdorf că a avut noroc, cînd vede prin ce a trebuit să treacă. A avut desigur norocul de a rămîne în viață, în ciuda tuturor vicisitudinilor, dar determinantă de-a lungul întregii ei existențe a fost forța născută din sufletul de femeie care nu-și trădează identitatea profundă.

Partenerul trezitor

Să ne întoarcem însă de la aceste forme extreme de manifestare a feminității din bărbat la ceea ce s-ar putea numi feminitate normală: aceea aflată încă sub controlul masculinității esențiale. În ce măsură e homoerotic colorată — rămîne un mare mister. Totul se petrece în lumea tainică a intimității unde, spun misticii, numai Dumnezeu are acces. Pentru spiritele liber cugetătoare însă, nici Dumnezeu nu are acces acolo, de vreme ce i-a dăruit omului libertatea de a alege și hotărî. Cu atît mai puțin vor putea ști ce se întîmplă în acea zonă ascunsă a ființei psihologia sau medicina, justiția sau poliția.

Dar feminitatea intensificată, efervescentă și pe de asupra vibrînd homoerotic e o adevărată forță iradiantă cu efecte dintre cele mai imprevizibile. În limbaj vulgar ele sunt rezumate prin formula : X l-a corupt (sau pervertit) pe Y. Ceea ce înseamnă că o persoană considerată, în mod pur subiectiv, drept inocentă din punct de vedere (homo)sexual, străină de „viciul“ cu pricina, a căzut sub nefasta influență a insului „pervers“, molipsindu-se de condamnabilele lui moravuri. Așa stau lucrurile privite din perspectivă homofobă, aprioric ostilă acestei forme a erosului uman. Văzute nepătimaș, ele arată însă cu totul altfel.

Lumea ne poate împinge numai la acele acțiuni pentru care deja exista o predispoziție, de cele mai multe ori inconștientă. Aceasta îi este chiar menirea: să vrea să ne „corupă“, adică să ne cîștige pentru ideile și practicile ei. Starea de „inocență“ e de conceput doar în afara lumii sau înaintea confruntării cu legile acesteia; din punctul de vedere al existenței pămîntești este ireală sau neconcludentă: un suflet în eprubetă. Ființa umană capătă formă și se definește tocmai prin felul cum răspunde mulțimii de tentații și amenințări, chemări și avertismente de care e înconjurată. Însăși seducția sentimentală de cea mai heterosexuală factură e parte componentă a acestei universale acțiuni „corupătoare“ exercitate asupra individului, și cîți nu ajung să-și regrete slăbiciunea de a fi cedat, pe lîngă cei — cît vor fi de mulți? — care se felicită pentru a nu fi rezistat. În fond fiecare dintre muritori are ca supremă datorie să rămînă permanent treaz în fata nenumăratelor influențe potențiale care pot pune stăpînire pe el, iar dacă se decide vreuneia s-o facă în deplină conștiență, asumîndu-și curajos riscurile. Nimic și nimeni nu poate, și de altfel nici nu trebuie, să-l apere căci e vorba de viața lui și de destinul lui personal care se pot țese numai prin acest permanent duel și duet dintre individ și lume. Se poate ca unele din influențele sau intervențiile acesteia să aibă un început promițător dar la un anumit punct al exercitării lor să dea la iveală un rol funest. După cum altele pot să înceapă rău prevestitor, mai ales pentru cei ce le observă din exterior, și totuși treptat să se reveleze binefăcătoare. Fiecare trebuie să facă experiențele spre care se simte din lăuntru îmboldit; nu le va suspecta pe cele ce-i sunt oferite de viața însăși, și pe care singur are a le cîntări și aprecia, ci îi va suspecta pe cei care se interpun, prea grijulii, între el și viață, împiedicîndu-l să-și realizeze destinul.

Înrîurirea homosexuală se înscrie în această complexă rețea de apeluri, toate enigmatice, din partea lumii, prin confruntarea cu care determinăm traiectoria propriei existențe. Nu de „corupere“ sau „pervertire“, în sensul aprecierii vulgare, e vorba în realitate, ci de posibilitatea sau imposibilitatea ca o puternică sensibilitate homoerotică, precum cea a lui Molina sau a lui Diego din cele două filme latino-americane evocate, să aprindă o flacără de aceeași natură într-un suflet în care o asemenea pornire părea să nu existe. Or, dacă ea într-adevăr nu există, nici cea mai pasionată chemare nu va putea stîrni ecoul dorit. Exact așa cum un hoț nu-l va putea împinge să fure pe cel căruia această înclinare îi e funciar străină. Sau cum un muzician nu va reuși să facă un slujitor al acestei arte din cel complet lipsit de vocația necesară. Ceva trebuie să preexiste pentru ca chemarea din afară să capete răspuns și să devină forță făuritoare de destin. În această lumină își dezvăluie adevărata-i semnificație ceea ce grecii ar fi numit relația dintre *erastos* și *eromenos,* mai explicit: îndrăgostirea homosexualului cu o vibrație emoțională foarte puternică de o ființă aparținînd propriului său sex dar a cărei înclinare erotică e încă învăluită în mister. Va putea el să-l convingă pe celălalt și să obțină o reciprocitate a sentimentului? Vechii greci studiaseră problema cu o minuție la care nici nu visează psihologia modernă, ajungînd nu numai la caracterizarea exhaustivă și extrem de nuanțată a raporturilor dintre *erastos* și *eromenos* dar și la codificarea acestora. *Dialogurile* lui Platon abundă în ecouri ale acestui cod care reglementa viața erotică intermasculină. Căzut în uitare, el a călăuzit însă din adîncurile a ceea ce Jung numea „inconștient colectiv“ felul cum îndrăgostitul putea să intervină în viața celui de care se simțea atras.

Nu se va putea ști niciodată asupra cui și asupra cîtora s-a putut exercita o asemenea înrîurire.Noi putem vedea numai cazurile devenite cunoscute prin celebritatea persoanelor implicate și care adesea ies la iveală doar postum. Ceea ce li se oferă atunci cercetătorilor este foarte sumar sau chiar sărac: crîmpeie disparate de viață pe baza cărora ei se străduiesc să reconstituie adevărul intim al unei existențe privite de obicei prin prisma deformantă a moralității majoritare și instituționalizate. Si totuși, asemenea antropologilor sau arheologilor, reușesc și ei, pe baza unor resturi sau vestigii, să descopere cum vor fi trăit în realitate Leonardo, Michelangelo și atîtea alte mari spirite constrînse tocmai de această moralitate majoritară și instituționalizată să-și ascundă firea, să arboreze un conformism social pe care-l detestau, să distrugă tot ce le-ar periclita reputația. Implicit însă se aruncă o lumină revelatoare asupra partenerului, care era departe de a avea întotdeauna aceleași porniri sau necesități sexuale. Din proprie și vastă cercetare pot chiar spune că celor mai mulți dintre acești parteneri de care am luat cunoștință impulsul homosexual le era la început total străin. Pe parcurs se întîmpla însă cu ei ceva care-i transforma în însoțitori sentimentali uneori aproape ideali. Nu se schimbaseră în fond, ci doar permiseseră acestei dimensiuni latente, de care ei înșiși nu aveau habar, să iasă din ascunzătoarea unde o obligaseră să se refugieze milenii de asuprire și ură, frică și rușine. Dar aceste cazuri ieșite din comun erau totodată mărturii și dovezi pentru ceva ce există în natura umană și contra celor ce-i neagă realitatea sau îi refuză dreptul de a se manifesta.

Că în Leonardo da Vinci, bunăoară, dimensiunea homosexuală se manifestase încă din fragedă tinerețe este astăzi de necontestat, și istoricii de artă, cînd nu ignoră cu lejeritate realitatea umană a artistului, sunt nevoiți s-o recunoască, mai mult sau mai puțin jenați, după felul de a gîndi al fiecăruia în materie de sexualitate. Întregul său mod de viață confirmă ceea ce i se atribuia prin arestarea lui la vîrsta de 24 de ani sub învinuirea de sodomie; experiența carcerală nu l-a „vindecat“ și nici nu l-a determinat să-și pună masca matrimonială de rigoare; l-a făcut doar mai circumspect și

mai misterios. Dar că tînărul Francesco Melzi care şi-a legat viaţa de a lui, s-ar fi aflat într-o situaţie sexuală asemăntoare nu reiese din nimic. Cine cunoaşte din lăuntru psihologia homoerotică ştie că este de neconceput ca un homosexual de 16 ani (în ipoteza că, la acea vîrstă a lui Francesco, tendinţa homosexuală deja s-ar fi declarat în el) să se îndrăgostească de un bărbat cu 38 de ani mai în vîrstă şi căruia în plus bine cunoscuta barbă îi conferea un aer de patriarh. Este în afara oricărei îndoieli că, atunci cînd îl întîlnise pe artist, era ceea ce mulţi numesc „om normal“ şi că ceea ce l-a atras la Leonardo fusese geniul şi măreţia acestuia; doar apoi va fi luat el act de alteritatea sexuală a maestrului. Or, ce spun faptele în privinţa evoluţiei ulterioare a relaţiei sale cu Leonardo? Nu numai că a suportat „anormalitatea“ celuilalt şi a făcut cu succes faţă concurenţei frumosului şi uşuraticului Salai, favoritul mai vechi, dar s-a alipit vîrstnicului maestru cu o dăruire care-l determina pe acesta să facă din el moştenitorul său (între timp el rămăsese singur pe lîngă pictor, Salai fiind acum acela care nerezistînd rivalităţii cu mult mai tînărul nou favorit, îl părăsise pe Leonardo). Ce sugerează asemenea fapte dacă nu transformarea adîncă produsă în Francesco Melzi ca răspuns intim la ceea ce iradia dinspre fiinţa iubitorului său ?

Ne aflăm în faţa unei relaţii homoerotice cu valoare de prototip: prin conţinutul ei uman ea este reprezentativă pentru ceea ce se s-a petrecut cu nenumăraţi alţi tineri care, apropiindu-se de personalităţi cu homosexualitate maturizată, au descoperit în propria lor sensibilitate o coardă înrudită şi au avut curajul de a o lăsa să vibreze. Întorsătura survenită în viaţa lui Francesco Melzi prin întîlnirea sa cu Leonardo da Vinci este de aceeaşi natură cu ceea ce trăia Tommaso Cavalieri prin marea iubire pe care i-o purta Michelangelo; înflăcăratele sonete ale acestuia, tot atîtea declaraţii de dragoste la cea mai înaltă temperatură emoţională şi poetică, trebuie să fi jucat un rol enorm în aprinderea lăuntrică a tînărului admirator; chiar după ce se va căsători, acesta va rămîne alături de artist, cum s-a întîmplat cu atîţia în aceeaşi situaţie, căci intrarea într-un raport matrimonial nu înseamnă neapărat infirmarea înclinării spre acelaşi sex, ea constituind înainte de toate un fenomen de tradiţie socială şi o manifestare a instinctului de perpetuare a speciei. La fel i se întîmpla lui Richard Hornig, tînărul ofiţer pe care-l îndrăgise Ludovic II al Bavariei; cum ar fi putut el să reziste regescului îndrăgostit, cînd Wagner însuşi, cucerit de farmecul strălucitorului monarh, ajunsese să cumpănească dacă nu cumva e cazul să renunţe pentru întotdeauna la femeie! Apoi celebrul duce de Buckingham, intrat în istorie graţie pasiunii stîrnite de el în regele Iacob(James)I, care făcu din favoritul său, cu 26 de ani mai tînăr, primul sfetnic al regatului; Alfred Agostinelli, frenetic iubit de Proust; Peter Doyle şi Harry Stafford, care, foarte tineri, se dăruiseră cu trup şi suflet lui Walt Whitman: toţi aceştia au trăit, probabil nu fără zguduiri interioare, ieşirea din străfunduri obscure a unui homoerotism latent care-şi aştepta iniţiatorul.

N-au fost ei oare supuşi coruperii şi pervertirii? O asemenea întrebare se justifică în cadrul unei viziuni religioase (păcat), juridice (crimă) sau medicale (viciu, boală) a iubirii pentru acelaşi sex. Pentru cine a înţeles însă că natura vorbeşte în două registre fundamentale şi că fiecare din ele îşi are raţiunea sa de a fi, întrebarea este cu totul lipsită de sens şi trădează ignoranţă. Devine homosexual doar cel în care dimensiunea homoerotică a început deja să se pîrguiască, ceea ce înseamnă: s-a apropiat de suprafaţa oceanului interior, de unde cineva o poate scoate fără prea mare greutate la iveală. Cînd acest punct nu a fost atins, nici o insistenţă, cît de înfocată ar fi ea, nu poate trezi instinctul dintr-un somn ce se dovedeşte foarte adînc: din acest motiv n-a putut Erasm, cu toate implorările sale, să cîştige reciprocitatea afectivă a lui Rogerus Servatius, mai degrabă enervat de efuziunile, de neînţeles pentru el, ale colegului său de mănăstire; sau Beethoven să-l convingă pe

înfiatul și adoratul nepot Karl, să trăiască alături de el și să-i suporte o afecțiune pe care acela o simțea ca sufocantă. Dar dacă în cineva componenta feminină a ajuns să aibă ponderea care generează o sensibilitate deosebită pentru frumusețea și virtuțile aceluiași sex (sex opus însă în raport cu această componentă), nici o putere din lume n-o va putea face să se retragă în adîncuri de unde semnalele ei să nu mai fie perceptibile. Chemarea inițiatorului depășește atunci în forță și eficacitate cele mai amenințătoare avertismente ale homofobiei dominante, în pofida teribilelor ei mijloace de a interzice, urmări și reprima. Natura nu poate fi schimbată sau siluită în nici una din cele două forme ale sale de manifestare. Acea corupere și pervertire care se dovedesc totuși posibile, nu sunt totuși altceva decît replică simetrică la manifestările care au loc de cealaltă parte, heterosexualitatea neexcluzînd cîtuși de puțin reaua, perversa folosire a așa zisei normalități sexuale. Dar după cum aceasta din urmă nu este afectată în esența ei prin viol, incest, sadomasochism, crimă pasională, oricît de vastă ar fi răspîndirea unor astfel de aberații pe suprafața pămîntului, tot așa iubirea dintre două persoane de același sex nu poate fi contestată în esența ei pe baza turpitudinilor făptuite de cei care abuzează de credulitatea sau slăbiciunea semenilor.

Mediul stimulator

Nu numai individul capabil de iradiere sufletească puternică e în măsură să exercite o asemenea înrîurire trezitoare dar și un anumit mediu. Școala (mai ales cînd nu e mixtă), armata, închisoarea, marina și în general viața navigatorilor activează intens potențialitatea homoerotică. Mai exact, ceea ce emană de la un individ sau altul se îmbină cu efectul psihologic stimulator al unei ambianțe exclusiv masculine. Bineînțeles că sunt sensibili la această influență numai bărbații în care înclinarea spre propriul sex e doar ușor adormită sau ațipită și oricînd susceptibilă să se trezească, spre deosebire de persoanele în care ea e adînc scufundată în zonele obscure ale ființei, unde-și doarme foarte greul ei somn. Personalități militare ilustre ca generalul George Gordon (1833-1885), căzut la asediul orașului Khartum pe care l-a apărat eroic, colonelul T.E. Lawrence (1888-1935) al cărui legendar atașament pentru independența Arabiei i-a atras numele de Lawrence of Arabia, generalul Herbert Kitchener (1850-1916), învingătorul fanaticilor mahomedani care-l uciseseră pe Gordon; oameni ca aceștia vor fi datorat desigur vieții lor de soldați descoperirea predispoziției homoerotice, puternic solicitată de virilitatea juvenilă de care erau înconjurați.

Opere de seamă ale literaturii universale evocă realist și impresionant această irumpere a iubirii prohibite din ungherele misterioase ale ființei sub acțiunea mediului. Cel școlar i-a interesat în mod deosebit pe Henri de Montherlant („La Ville dont le prince est un enfant“) și Roger Peyrefitte („Les amitiés particulières“), ambianța carcerală pe Jean Genet („Le condamné à mort“, „Un chant d'amour“), cea marinărească pe Herman Melville („Billy Bud“, transpus în operă de Benjamin Britten), Pierre Loti („Mon frère Yves“, Journal) și iarăși Jean Genet („Querelle de Brest“, devenit film sub regia prestigioasă a lui Rainer Fassbinder). Semnificativ: nici unuia nu i-a venit în minte să pună la îndoială valoarea umană a acestui sentiment, în ciuda condamnării lui sociale. Dar toți au arătat ce dureri însoțesc această naștere tocmai pentru că lumea îi impune purtătorului iubirii interzise statutul de marginalizat în conflict cu legile societății. Solidarizîndu-se cu suferințele lui, autorii, ei înșiși marcați de natură cu acest semn de elecțiune, îi condamnă, mai mult sau mai puțin răspicat, pe cei ce condamnă. Ei arată totodată că dacă asemenea medii sunt prielnice homosexualității, apariția ei nu este cîtuși de puțin urmarea „stricării“ lor de către cei din jur.Căci de

ce în unii se manifestă această pornire iar în alții nu? Pentru că în unii ea trăieste subliminal, în apopierea conștiinței, în vreme ce la ceilalți sălășluiește în zone dificil sondabile ale inconștientului.

Mediile amintite, prin densitatea și forța masculină a atmos-ferei lor, nu fac decît să „moșească", pentru a vorbi în termeni socratici, o înclinare naturală pe care ura și ipocrizia majorității heterosexuale, în colaborare cu teama și rușinea celor în cauză, o împiedică să se nască. Homosexualitatea nu e un viciu ca tabagismul, alcoolismul, patima jocurilor de noroc etc. care se dobîndesc sub înrîurirea unei anumite companii sau societăți; acestea nu sunt constitutive naturii umane, ci se lipesc de ea, aidoma unei boli de care te poți molipsi. Pornirea unui bărbat sau unei femei de a iubi o ființă aparținînd propriului lor sex nu-și are obîrșia în afară ci vine din lăuntru. Mediul îi favorizează înflorirea numai dacă dezvoltarea ei intimă a ajuns atît de departe încît face iminentă manifestarea ei. În plus, o întîlnire personală e indispensabilă: ambianța nu poate acționa nemijlocit asupra intimității ci doar prin intermediul individului care se desprinde din ea și vine în întîmpinarea celui tulbure năzuitor spre unirea cu propriul său sex, întîlnire ce depinde de legile tainice și de nepătruns ale destinului. În acest spirit și sub acest semn se descoperă reciproc cei doi încarcerați, în ciuda zidului care-i separă, în filmul lui Jean Genet „Un chant d'amour"; abatele de Pradts și elevul Sevrais într-un riguros cadru școlar, în romanul citat al lui Montherlant; Claggart și Billy Bud, eroii lui Melville, protagoniști ai unei tragice aventuri de homoerotism consumată în largul mării.

Capodopera neîntrecută a acestui gen de literatură rămîne romanul „Maurice" al lui E.M.Forster (1879-1970), scriitorul britanic bine cunoscut în întreaga lume prin „A passage to India", căruia regizorul David Lean i-a adăogat gloria cinemato-grafică. Cioran îl îndrăgise într-atât încît, din tinerețe încă, se hotărîse să semneze asemănător: E.M.Cioran. Prietenilor foarte intimi Forster le mărturisise că era sătul să descrie relații sentimentale de care nu se simțise niciodată atras. Spre propria-i liberare interioară se hotărî, în ajunul primului război mondial, să pună tot ce era mai intim și mai autentic în el într-un roman destinat nu publicării imediate, de neconceput în acel timp, ci posterității. Îi putem înțelege teama: nu trăia în Franța Codului napoleonic, în care Gide își putea permite să publice „Corydon" ci în Anglia obsesiilor puritane, pe care ipocrizia și pudibonderia epocii victoriene le intensificară pînă la a culmina cu monstruoasa condamnare a lui Oscar Wilde. Revizuit de cîteva ori de-a lungul a peste patruzeci de ani, romanul a văzut lumina tiparului în 1971, la un an după moartea scriitorului și s-a impus imediat ca o indiscutabilă capodoperă. Nu era vorba în ea decît de homosexualitate, dar nici un critic n-a îndrăznit să-i conteste valoarea omenească și artistică. Forster dovedea cu strălucire că ceea ce-i însuflețește pe acești marginalizați nu stă cu nimic mai prejos de simțămintele pe care societatea le acceptă și le glorifică. Filmul lui James Ivory (1987) avîndu-l în rolul principal pe admirabilul James Wilby, alături de care debuta Hugh Grant, a contribuit enorm la popularizarea acestei opere literare, esențială pentru conștiința de sine a celui ce-și descoperă alteritatea. Iată-i conținutul:

"Maurice"

Ambianța pur masculină a Colegiului de la Cambridge activează în Maurice Hall latența homoerotică, stimulată în plus de studiul lui Platon și de nesfîrșitele discuții pe care acesta le genera printre studenți, adesea în prezența foarte jenantă a profesorilor. Printr-o apropiere fizică, aparent fortuită, de colegul său Cleve Durham această latență se dezlănțui impetuos. Din fericire, Cleve se

afla într-o situație asemănătoare, așa încît între ei va lua naștere o idilă ce nu va înceta să se intensifice, mai ales din partea lui Maurice.

Ceea ce însă știu ei despre iubirea dintre bărbați e atît de îngrozitor, încît conștiința fiecăruia e chinuitor afectată, totuși nu în același fel. Maurice se consideră bolnav și consultă un medic a cărui știință și imaginație nu pot merge mai departe decît sfatul de a-și lua nevastă. Cleve e obsedat mai ales de primejdia unei asemenea legături pentru ascensiunea sa socială, la care ține foarte mult. În timp ce Maurice e gata să treacă peste temerile sale cu caracter medical de dragul acestei prietenii, ultimul nu e deloc dispus să-și pericliteze cariera. Se distanțează de aceea treptat de Maurice, care într-o bună zi, fără înștiințare prealabilă, va primi o invitație la nuntă.

Dragostea lui Maurice e însă atît de mare încît acceptă fără reproșuri situația nou creată, numai să se poată afla mai departe în apropierea prietenului scump. Îi va vizita cu regularitate familia — aristocrație rurală — petrecînd acolo week-end-uri senine, cu toată răceala erotică arătată de fostul iubit, acum soț model. Resemnat, Maurice se îndrepta spre o filosofie aflată între platonism și refulare.

Iată însă că împrejurările, mereu în conflict cu intențile noastre pioase, fac să se nască, într-un mod foarte romantic, o afecțiune între el și unul din servitorii prietenului său, Alec Scudder, flăcău din popor. Spre deosebire de relația sa cu Cleve care, consumîndu-se mai ales în îmbrățișări și sărutări, se oprise la marginea sexualității propriu-zise, noua legătură va avea de la bun început un caracter sexual, poporul neștiind prea multe despre platonism.

Odată voluptatea consumată și rămînînd cu el însuși, Maurice e de-a dreptul înspăimîntat. Va căuta iarăși un doctor (în film ma-gistral interpretat de Ben Kinsley), care-l va supune unui tratament hipnotic, bineînțeles total ineficace. Alec însă, fire simplă și fără asemenea probleme de conștiință, se îndrăgostise sincer și puternic de prietenul stăpînului său. Aflându-se pe punctul să emigreze în Argentina cu părinții și fratele său, îl imploră pe Maurice, care ezita, să fie de acord măcar cu încă o întîlnire.

Maurice acceptă. Dar sentimentul său dobîndise între timp și în taină o asemenea intensitate, încît el se înfățișă la întînire cu speranța că l-ar putea convinge pe Alec să renunțe a pleca peste ocean. Acesta depindea însă prea mult de familia sa ca să poată lua o astfel de decizie; în plus, se obișnuise deja cu gîndul emigrării într-o țară unde viața era mai puțin încorsetată decît în patria puritanismului mondial, și nădăjduia în acest viitor argentinian. Nu se lăsă deci înduplecat de rugămințile lui Maurice.

Și sosi ziua în care trebuia să aibă loc plecarea familiei Scudder din portul Southampton. Maurice se prezentă și el pentru a saluta prietenul care urma să-l părăsească pentru întotdeauna. Aducea un buchet de flori și un mic cadou. Urcă chiar pe vapor, unde toată familia era prezentă, nu însă și Alec. Toți privesc nervos spre chei dar Alec nu vrea să apară. Mai sunt doar puține minute pînă la ridicarea ancorei și toți cei ce nu călătoresc trebuie să părăsească vaporul. Maurice începe să înțeleagă, și un zîmbet misterios îi luminează fața. Coboară în grabă treptele spre chei și se îndreaptă spre automobilul care-l aștepta.

Ce înțelesese? Că Alec se decisese să rămînă pentru el, chiar și cu prețul de a rupe relațiile cu familia. Destinația sa va fi acum locul unde aveau loc întîlnirile lor — o colibă lîngă un lac. Alec era acolo și aștepta, neîndoindu-se că Maurice va veni. Ostenit de agitația ultimelor zile, adormise. Se trezi avîndu-l în față pe cel căruia îi jertfise familia și viitorul său argentinian. O lungă îmbrățișare marchează începutul noii lor existențe, de inseparabil partenariat. „And now we shan't

be parted no more, and that's finished".

Pe această imagine se încheie magnificul film al lui James Ivory, în vreme ce în roman acestei regăsiri îi urma convorbirea de încheiere a socotelilor între Maurice și Cleve (care în film preceda nemijlocit îmbrățișarea finală). La auzul noutăților care-i sunt aduse la cunoștință, chiar exhaustiv și cu amănunte, Cleve reacționează cu indignată stupoare. Cum a putut Maurice, fiu al unei familii distinse, să se înjosească a cultiva o asemenea relație, și încă la nivel carnal, cu un servitor de rînd? Nesimțindu-se dator a se justifica, Maurice vrea numai să-l facă pe Cleve conștient de falsitatea vieții în care se angajase: de dragul carierei și reputației își sacrificase sufletul și își trădase firea. Neașteptînd un răspuns, se grăbi să-și ia pentru întotdeauna rămas bun, nerăbdător să înceapă viața spre care îl chema Alec.

Deznodămînt prea frumos ca să fie și adevărat sau posibil pentru cei doi tineri a căror relație de iubire era considerată drept infracțiune de către legile unei societăți care cu puțini ani în urmă îl condamnase la închisoare grea pe primul scriitor al țării, Oscar Wilde, vinovat de ceea ce pudoarea britanică numește „gross indecency". Forster o știa prea bine, el trebuind să-și ascundă încă din prima tinerețe adevărata natură și putîndu-și-o valoriza doar departe de rigorismul moral al insularilor. Pusese însă stăpînire pe el ideea literară a unui parteneriat homosexual fericit, ca protest intim la nefericirea constantă de care era însoțită această iubire încă de pe vremea primilor regi britanici.

Reluînd manuscrisul după aproape o jumătate de secol, viziunea aceasta nu-i păru deloc romantic exagerată ci mai degrabă profetică. În 1960 mijeau deja unele speranțe. Cu șase ani în urmă, raportul redactat de comisia condusă de Sir John Wolfenden, un educator englez, recomanda concluziv Parlamentului deculpabilizarea juridică a relațiilor homosexuale dacă au loc în mod privat între adulți — o recomandare asupra căreia în acel an nu se luase încă nici o hotărîre. De aceea lui Forster, în vîrstă pe atunci de 81 de ani, nu-i mai păru de astă dată ca de neconceput publicarea unui roman scris în 1913 din pură plăcere de a imagina un triumf al voinței de a trăi în autenticitate. Totuși, chiar dacă recomandarea raportului Wolfenden ar fi urmat să fie adoptată, apariția romanului n-ar fi fost de conceput decît după moartea sa, care nu putea să întîrzie, gîndea el, dar care s-a lăsat așteptată încă zece ani.

De altfel romanul era mai puțin utopic decît părea, căci pornise de la un fapt întru totul real: viața surprinzător de neconformistă pe care o ducea Edward Carpenter (1844-1929), deja cunoscut cititorului — marele luptător pentru cauza minorităților sexuale asuprite, prieten al lui Walt Whitman și autor al unor scrieri ce aveau să influențeze determinant mișcarea de eliberare homosexuală de după cel de al doilea război mondial. Forster îl caracteriza astfel în post-scriptumul („Terminal Note") adăogat în septembrie 1960 romanului pentru cazul cînd ar fi putut fi publicat: „Era un socialist care ignora industrialismul și iubea viața simplă; nu depindea material de nimeni; era de asemenea un poet de inspirație whitmanniană, în care noblețea depășea rigoarea; în fine credea în iubirea camarazilor („love of comrades"), numiți de el uneori «uranieni»".

Strălucitul intelectual Carpenter trăia de mulți ani împreună și într-o perfectă armonie, cu prietenul său George Merril, om simplu dar de mare căldură sufletească, provenit din clasele de jos; numai moartea avea să pună capăt vieții lor în comun. Retrași la o fermă în apropiere de Sheffield, ei deveniseră un punct de atracție pentru foarte mulți. Curios să-i cunoască, Forster îi vizită și el. Fu profund impresionat să constate că există și homosexuali care nu se sfiesc să-și construiască o existență în conformitate cu natura lor și fără nici o concesie făcută opiniei publice. Erau desigur

hărțuiți de autorități, dar acestea nu aveau pe ce bază să întreprindă ceva împotriva a doi bărbați care hotărîseră să trăiască împreună și nu săvîrșeau în public nimic care ar fi putut justifica intervenția poliției. Cît despre bîrfitorii din împrejurimile rurale, cei doi îi ignorau suveran. Întîlnirii cu această fericită pereche homosexuală i-a datorat Forster ideea romanului său cu destin atît de neobișnuit.

Ultima mărturie a bătrînului scriitor fu un al doilea post-scriptum la „Maurice“, de asupra căruia puse titlul: Homosexualitate. Merită să fie citat integral:

„Notă concluzivă la un cuvînt nemenționat pînă acum. De cînd a fost scris „Maurice“, s-a petrecut aici o schimbare în atitudinea publică: s-a trecut de la ignoranță și teroare la familiaritate și dispreț. Nu este schimbarea pentru care luptase Edward Carpenter. El sperase în recunoașterea generoasă a unei emoții și integrarea a ceva primordial în patrimoniul comun. Iar eu, deși mai puțin optimist, presupusesem că prin cunoaștere se va ajunge la înțelegere. Nu ne dădusem încă seama că ceea ce publicul detestă în homosexualitate, este nu lucrul în sine ci faptul de a trebui să se gîndească la el. Dacă ar putea să se strecoare printre noi nebăgată în seamă sau să fie legalizată peste noapte printr-un decret tipărit cu litere foarte mici, s-ar produce doar puține proteste. Din nefericire poate fi legalizată numai de către Parlament, iar membrii Parlamentului sunt obligați să gîndească sau să pară că gîndesc. În consecință, recomandările Wolfenden vor fi respinse la nesfîrșit, persecuția polițienească va continua iar Cleve, din fotoliul judecătorului, va rosti mai departe condamnarea lui Alec, care stă în banca acuzaților. Maurice ar putea să scape“ (21).

Pesimismul bătrînului Forster era mai puțin vizionar decît optimismul tînărului autor al romanului. După șapte ani Parlamentul britanic deculpabiliza, într-adevăr, homosexualitatea. Scriitorul era încă în viață, avea 88 de ani, dar nu se știe dacă și cum va fi reacționat. Poate că el trăia deja pe un plan unde toate aceste probleme, lupte și speranțe își pierd cu desăvîrșire importanța.

Coming in

Aceasta este expresia-formulă pentru ceea ce se petrecuse cu Cleve. E contrariul formulei *coming out*, aplicabilă homosexualului care, nemaivrînd să trăiască aidoma unei cîrtițe, „iese“ (*comes out*), se arată lumii așa cum este. Cel despre care e vorba acum întreprinde demersul opus: el „intră“ (*comes in*) în rîndurile oamenilor zișinormali, despărțindu-se astfel de trecutul său „anormal“. Cel puțin așa percepea Cleve situația nouă pe care voia s-o creeze punînd capăt legăturii sale sentimentale cu Maurice.

Trăind într-un timp — la începutul veacului trecut — cînd medicina pretindea să aibă ceva de spus asupra homosexualității, Cleve era convins de caracterul patologic al îndrăgostirii sale de Maurice, așa cum însuși acesta credea despre afecțiunea sa. În vreme însă ce Maurice, după două experiențe concludente, preferă să rămînă cu dulcea „boală“ și întoarse spatele meidicilor, Cleve, mai radical și mai nădăjduitor în posibilitatea vindecării, recurse la autoterapie și la cel mai drastic mijloc de a o realiza: căsnicia.

Conta de asemenea, în speranța însănătoșirii, pe marea-i voință de a face carieră politică — o ambiție de care Maurice rămînea complet străin. Simplul gînd la bănuielile care ar putea lua naștere în legătură cu erotismul său secret care ar fi pus indubitabil în primejdie ascensiunea sa socială, acționa ca un duș rece asupra înflăcărărilor sale sentimentale și îi ușura desprinderea de prietenul

drag. Se afla aşadar în posesia reţetei suverane de tratament antihomosexual: căsnicie plus politică. Judecînd după aparenţe, această reţetă îşi dovedise, în cazul lui, eficacitatea.

O eficacitate a cărei constatare avu efectul unui şoc pentru sensibilul şi delicatul Maurice, incapabil să taie în carnea vie a pasiunii sale pentru Cleve. Afişînd brusc răceală şi un total refuz al apropierii fizice, acesta părea ca trezit din ceea ce el numea „nebunia“ de ieri, o nebunie care durase totuşi trei ani. În noul stil pe care-l impunea relaţiilor lor, intimitatea şi glasul inimii erau cu desăvîrşire excluse. Cleve găsea de altfel din ce în ce mai puţin timp pentru Maurice, chiar cînd acesta, în virtutea unei tradiţii, petrecea unele week-end-uri în somptuoasa reşedinţă a familiei Durham. Cînd se întreţineau, Cleve se comporta în primul rînd ca soţ al Annei şi în al doilea rînd ca om politic; doar în al treilea rînd accepta o evocare a timpurilor de altădată, dar numai pentru a se dezice de acest trecut incomod („să nu-l mai pomenim niciodată”). Era izbitor ce urmărea: să determine şi în Maurice o sinucidere sufletească asemăntoare cu a sa proprie, căci dacă ea nu s-ar fi produs, neplăcerile conjugale şi sociale îi păreau inevitabile.

Că nu avusese loc o reală însănătoşire — bineînţeles, luând în serios existenţa reală a bolii — Forster ne îngăduie s-o deducem din virilitatea artificial şi ostentativ manifestată de Cleve, din transformarea subită a unei prietenii pasionate într-o camaraderie aproape neutră emoţional: era evident că îşi pusese o mască — disimulare perfect reuşită în film debutantului care era pe atunci Hugh Grant. Departe de a însemna intrare în normalitate, comportarea lui Cleve faţă de sine însuşi şi faţă de ceilalţi lasă să transpară un rău prevestitor fenomen de patologie sufletească: blocarea silnică a felului firesc de a fi prin prinderea lui în chingile unui comportament calculat a cărui impersonală glacialitate (faţă de Maurice) şi studiată afectivitate (faţă de Anne, soţia sa) erau de natură să declanşeze, prin unirea lor, o catastrofă lăuntrică.

Forster sugerează această posibilă evoluţie prin lamentabila ţinută umană a lui Cleve în ultima lui convorbire — noaptea, în grădină — cu Maurice: nu se gîndeşte decît la ce s-ar spune dacă s-ar afla aventura prietenului său îndrăgostit de o slugă şi la eşecul pe care — urmare a acesteia — l-ar putea suferi în apropiatele alegeri. Nemaiputînd judeca decît în termenii vulgar pragmatici impuşi de goana sa după carieră, el se vede deja victima unui viitor şantaj din partea lui Alec. Ajunge pînă la a se interesa de suma pe care ar cere-o acesta ca să tacă. Devenise incapabil să-şi imagineze o legătură pe deplin dezinteresată şi sinceră, într-atît era de înaintată falsificarea interioară, de el însuşi provocată.

Dezvoltînd aceste sugestii ale scriitorului, regizorul, admi-rabilul James Ivory, subliniază cum numai cinematograful o poate face, singurătatea morală la care se condamnase tînărul arivist politic. Întors, după convorbirea cu Maurice, în dormitorul unde soţia sa îl aştepta — culcată în pat şi pregătită pentru somn, dar trează şi cu evidentă nerăbdare conjugală — Cleve se simte în neputinţă de a răspunde sentimental, şi cu atît mai puţin senzual. Îşi sprijină capul de fereastră şi, într-o lugubră tăcere, contemplă noaptea înstelată de afară. Noapte de supremă împlinire pentru Maurice, pentru el însă imagine a nopţii lăuntrice, neînstelate, în care se afunda din ce în ce mai mult.

Iată ce înseamnă „coming in“ după E.M.Forster. Să existe şi un „coming in“ fericit, însemnînd adică regăsirea autenticităţii ? Teoretic ar trebui să existe, dar el presupune atunci o ieşire dintr-o stare de inautenticitate. Homosexualitatea va fi fost în acest caz mască sau veşmînt de împrumut, a căror azvîrlire e izbăvitoare pentru cel ce a acoperit cu ele adevărata-i fire sau a fost constrîns s-o facă. Ne putem imagina fără greutate asuprirea homosexuală a unei fiinţe de vîrstă foarte fragedă, incapabilă la început să înţeleagă ce se petrece cu ea şi deci să se apere, iar apoi devenită prizoniera

obișnuinței. E de la sine înțeles că scăparea de această servitute va fi trăită ca ceva fericitor. Abuzul a avut însă loc nu din cauza homosexualității ca atare ci a caracterului celui care îl practică; un astfel de caracter se poate manifesta și într-un context heterosexual, și de fapt mai ales din această direcție provin relatările privind abuzul sexual de minori. Despre un tată care-și violează băiețașul se aude mult mai rar decît despre tații care trăiesc cu fiicele lor.

Nu e însă tot atît de ușor să ne imaginăm un adolescent — și știm ce precoce poate fi acesta-, și cu atît mai mult un tînăr ajuns la majorat, ambii heterosexuali, care să fi consimțit a se implica într-un asemenea grad în aventura homosexuală și să fie atît de împiedicați a se desprinde, încît să ajungă a-și dori frenetic izbăvirea de ea. Ce reprezintă o asemenea aventură , se arată de la primul pas făcut — și se poate admite că cineva, din pură și frivolă curiozitate, va fi vrut să vadă despre ce e vorba, pentru ca să nu mai existe tentația fructului oprit. A nu da însă înapoi și a continua experiența — în pofida a tot ce ea poate conține ca respingător din punctul de vedere heterosexual — echivalează cu o consimțire, cu o aderare la acest mod de viață. Înseamnă că îndrăznețul și curiosul aventurier erotic a descoperit în sine o valență ce corespunde acestei experiențe și o face posibilă. Așa se descoperă de cele mai multe ori bisexualitatea, latentă în mai fiecare, cu raportul foarte individual nuanțat între cele două forme de atracție.

Este întru totul posibil ca atracția spre sexul opus să se dovedească în cele din urmă mai puternică, dar cele mai numerose dovezi erotice merg în sens contrar: în imposibilitatea de a stopa atracția către persoanele de același sex chiar după decenii de căsnicie sau aventuri heterosexuale răsunătoare, cum s-a întîmplat cu mari artiști ai ecranului ca Tyrone Power, Errol Flynn, Cary Grant, Rock Hudson, Dick Borgade, Anthony Perkins — și pe plan feminin Greta Garbo, Marlene Dietrich, Bette Davis — obligați de imperative sociale să-și refuleze homoerotismul prin solicitarea excesivă și ostentativă a valenței heteroerotice; această atracție homoerotică găsea însă în cele din urmă un mod de a ieși la iveală pentru ceilalți, uneori ce-i drept postum, dar cu atît mai revelator. Acceptarea forțată a homosexualității e un fenomen foarte rar în lume, în vreme ce acceptarea silită a unei existențe heterosexuale e curentă: constituie modul cel mai obișnuit în care homosexualul crede că s-ar putea salva de suspiciunile primejdioase ale mediului și, în cazurile de naivitate sau iluzionare, că ar fi posibilă vindecarea de închipuita boală.

Iată așadar factorul cel mai determinant în abandonarea homosexualității ca fel de viață: constrîngerea socială și teama de a se comporta provocator față de ea. Desigur insul are absoluta libertate să opteze pentru ceea ce crede că răspunde fie cerințelor destinului său fie celor ale senzualității. El poate renunța — probabil cu o anumită amărăciune și un sentiment al frustrării — la homosexualitatea în ascuns cultivată, așa cum altul renunță, cu asemănătoare amărăciune și frustrație, la a trăi ca un Don Juan, adică la o virtuală poligamie, mult mai în natura bărbatului decît această formă nemonahală de asceză care este căsnicia. Dimensiunea homoerotică și cea poligamă (donjuanescă, i-am mai putea spune) constituie într-adevăr cele două coloane scufundate pe care se sprijină psihologia masculină fără să-și dea prea clar seama: tabu-ul ei suprem, accesibil numai individului în clipele de tainic monolog, și în fața căruia științele psihologice se opresc neștiind sau neîndrăznind să spună ceva. Sunt scufundate deoarece peste ele tălăzuiesc apele aparent limpezi ale conștiinței de sine heterosexuale și monogame, în realitate tulburi, dacă ne gîndim la conflictele dintre ceea ce urcă din adîncuri și ceea ce li se opune la suprafața oceanului interior.

Îndividul poate așadar ajunge la concluzia că pentru a salva căsnicia și familia sau pentru a nu-și ridica societatea în cap are datoria să pună o lespede pe homoerotismul cu care un timp a simțit

impulsul să cocheteze. O poate face fără a dramatiza renunțarea, chiar cu umor, cum se întîmpla unui scriitor francez (nu dintre cei mai de frunte!) a cărui intrare în rîndurile partidului comunist, cam prin anii 50, era condiționată de abandonarea foarte burghezei iubiri de adolescenți. Or — ca români ne mai putem aminti — calitatea de membru al acestui partid de tristă memorie era înconjurată inițial de un nimb mistic care o făcea cel puțin egală cu aceea de soț sau tată. Povestește Roger Peyreffitte în memoriile sale: *„Un jour il m-annonce qu'il allait entrer au parti communiste. Je le rencontrai peu après, et il m-a fait cette confidence: «C'est à la fois épouvantable et inouï, vous voyez, aujourd'hui, mon cher Roger, mon dernier jour de pédérastie. J'entre demain dans une clinique pour me faire laver le cerveau, les reins et le reste. On a su mes moeurs. Pour rester au parti, je dois subir ce traitement»" (22).* Era și acesta un „coming in", o reintrare în rîndurile oamenilor „politically correct". Redevenea „normal" deoarece nu exista altă soluție pentru integrarea socială, cu ajutorul părintesc al Partidului. Iar acesta, că se cheamă comunist sau altfel, rămîne expresia supremă a constrîngerii sociale.

Dar cine-și condamnă masochist un trecut, fie el și înmormîntat, în care învestise o parte din viața și ființa sa — căci altfel nu se pot face nici doi pași într-o aventură de acest gen — se expune unei iminente schizofrenii. O prăpastie începe să se caște între cel ce a fost și cel ce ar vrea să fie dar încă nu este, o prăpastie în care foarte ușor se poate aluneca, și spre ea pare să se îndrepte Cleve Durham, întruchipare literară exemplară a lașității față de propriul destin, a trădării de sine. Cam acesta e conținutul real al convertirii la religia sexuală a majorității — așa zisul „coming in". Nu atît cînd exprimă o renunțare deliberată, venită din lăuntru, în favoarea celeilalte atracții, de care poate că depinde soarta unei întregi familii; ci mai ales cînd proaspăt convertitul se erijează în predicator al bunelor (burghezelor, creștinești) moravuri.

A fost cazul scriitorului de mare renume François Mauriac (1885-1970), membru al Academiei Franceze și laureat al premiului Nobel, care în ultimele decenii ale lungii sale vieți adoptase poza de mentor politic și spiritual al națiunii prin predicile săptămînale pe care le ținea de la amvonul laic al celor mai citite reviste: *Figaro littéraire* și *Express.* Una din temele acestei *sui generis* activități pastorale era și homosexualitatea intelectualului, asupra căreia emitea judecăți dure, convins că propria-i homosexualitate anterioară, reflectată și literar printr-o predilecție pentru caractere cu această înclinare în romanele sale, nu mai era prezentă în nici o memorie. Ghinionul făcu însă ca el să se lege tocmai de unii cu memorie foarte vie. Printre aceștia scriitorul Roger Peyreffitte care nu numai că nu-și ascunsese niciodată pederastia (slăbiciunea față de adolescenți) dar făcuse din ea o sursă de inspirație a romanelor sale, dintre care „Amitiés particulières" devenise atît de celebru, încît fusese transpus și în film. Cînd Mauriac își exprimă sfînta, catolica indignare împotriva acestui film, Peyreffitte nu mai putu suporta atîta fățărnicie și publică o scrisoare deschisă prin care-i amintea predicatorului propriul trecut. Acesta avea desigur toată libertatea să renunțe la ceea ce fusese și făcuse, dacă se convinsese că e mai bine să devină „comme il faut"; nu era însă cel în măsură să dea lecții acelora care nu simțeau o asemenea dorință. Călcat la fel pe bătătură, un alt scriitor de clasă, Marcel Jouhandeau îi răspunse la fel de prompt, și încă și în numele lui André Gide, de asemenea atacat, care nu se mai număra printre cei vii: *„Mon cher, nous avons nos amours, Gide et moi les proclamons, vous, vous les cachez"* (23). Urmarea a fost că ilustrului academician cu onoarea mototolită nu i-au mai putut fi organizate funeraliile naționale la care avea dreptul în calitatea sa de „nemuritor" (cum sunt numiți în Franța membrii Academiei). Avusese loc pe plan sexual ceea ce se petrece cu numeroși convertiți religioși sau politici: devenind mai

„catolici“ sau mai „ortodocşi“ decît noii patroni religioşi ori politici, păcătuiesc printr-un exces de zel ce se poate întoarce împotriva lor, cum i s-a întîmplat venerabilului Mauriac. Era el înţeleptul naţiunii, dar încă nu ajunsese la înţelepciunea care integrează totul, nu neagă nimic şi mai ales nu moralizează pe nimeni.

Se pot citi din cînd în cînd, mai ales în presa „ziditoare de suflete“, mărturii înduioşetoare de „coming in“ ale unor bărbaţi (niciodată femei!-semnificativ!) care găsesc „drumul spre Domnul“ şi spre „mîntuire“ prin dezicerea de o vicioasă homosexualitate, practicată totuşi cîndva cu elan şi devenită dintr-o dată inavuabilă. Cealaltă presă, laică, face cunoscute dimpotrivă mărturii ale celor ce descoperă cu deznădejde dezastrul pe care l-au produs în viaţa lor sufletească şi familială falsificarea propriei naturi prin dezicerea, lipsită de acoperire lăuntrică, de o homosexualitate constitutivă, numai pentru că au dat crezare propagandei religioase, cum se poate citi din cînd în cînd în „Time“ sau „Newsweek“ (24). Dar nu trebuie să aşteptăm ca presa să ne aducă la cunoştinţă asemenea situaţii care ne pot provoca propria reflecţie. Întreaga istorie a culturii e plină de ele şi nu aşteaptă decît să ne apropiem de mărturiile pe care le face posibile privitoare la lupta foarte adesea dramatică a omului pentru a-şi înţelege sexualitatea şi pentru a se defini sexual. Iar reflecţia la care ea ne invită e una în oscilaţie perpetuă, aşadar niciodată statică, între *coming out* şi *coming in*.

Iată-l bunăoară pe Arthur Rimbaud, a cărui afirmare în literatură este inseparabilă de prezenţa activă, inspiratoare şi ocrotitoare a ceva mai vîrstnicului Paul Verlaine cu care a trăit o aventură sentimentală devenită legendară, şi cu atît mai semnificativă cu cît Verlaine era căsătorit de puţină vreme şi tocmai devenise tatăl unui băiat. Cum nici unul nu lua măsuri de precauţie şi nici nu evita excesele, pasionata lor viaţă în comun deveni de notorietate publică. Jules Renard, maliţios, scria în „Jurnalul“ său la 14 martie 1892: „Oare fiul lui Verlaine să semene cu Rimbaud? E greu de spus pentru ce motive lăuntrice (căci cele exterioare par să stea la îndemîna oricui) acest tînăr cu un psihic foarte capricios puse brusc capăt nu numai prieteniei cu Verlaine dar şi intensei activităţi homosexuale de pînă atunci. Cum să ne explicăm acest „coming in“? Considerentele religioase nu jucau absolut nici un rol, iar de o apariţie feminină cu o contrapondere mai mare decît legătura lui cu Verlaine de asemenea nu se poate vorbi. Unica femeie despre care se ştie ceva avea să apară după mai mulţi ani în timpul şederii sale în Etiopia, la Harar: o localnică, din care însă niciodată nu i-a trecut prin minte să facă o soţie şi pe care pur şi simplu a abandonat-o cînd boala l-a constrîns să se întoarcă în Europa. Fusese oare un veritabil „coming in“?

Într-o discuţie între Gide şi Claudel, relatată în Jurnalul celui dintîi (19 decembrie 1912), foarte catolicul autor al „Ioanei pe rug“ evoca acest episod etiopian „pentru a nărui imputările de rele moravuri care i se mai fac uneori pînă şi azi“ lui Rimbaud. Claudel aduce un argument interesant în încercarea sa de a dovedi neprihănirea sexuală a tînărului poet, atît de admirat de el: „Dacă ar fi avut aceste moravuri (de care, se pare, cineva doar extrem de anevoie se poate vindeca), e de la sine înţeles că el le-ar fi păstrat în acea ţară unde ele sunt admise într-un asemenea grad, încît toţi ofiţerii, fără excepţie, trăiesc acolo fără să se ascundă cu ai lor «boys»“. Dar Gide nu-i dă pace şi îi aminteşte relaţia intimă a lui Rimbaud cu Verlaine, devenită de domeniul public, şi cît de furtunos! Reacţia lui Claudel e cea tipică omului pus la zid într-o confruntare de păreri: evaziunea. „Claudel, le regard absent, touche un chapelet sur la cheminée, dans une coupe“. Devenise deci Rimbaud un om „normal“?

Să ne raliem lui Claudel şi să zicem că da, cu precizarea însă că înainte, neîndoios, şi încă timp de trei ani, fusese complet în afara „normalităţii“ sexuale. Pe lîngă ceea ce se ştia despre legătura

pasională dintre cei doi poeți, au apărut din arhive și poeziile create în colaborare care glorifică liric sexualitatea condamnată de societate, cu o franchețe care le-ar atrage astăzi învinuirea de obscenitate și le-ar face nepublicabile acolo unde domnește o morală riguroasă (îndeosebi ciclul „Hombres“). Acum însă totul aparținea trecutului. Între cei doi avusese loc o violentă și definitivă ruptură. Cît era de reală desprinderea lui Rimbaud de acest trecut se vede printre altele și din felul aproape dușmănos în care avea el să-l pomenească. De unde venea însă această ură? Cum putea fi capabil de atîta neînțelegere și ingratitudine față de tot ce-i dăruise Verlaine, și în primul rînd inima lui? E un teren virgin care-și așteaptă investigatorii curajoși, căci unei asemenea psihanalize nu i s-a dedicat încă nimeni. Nu există domeniu de cercetare în care homosexualitatea să nu se impună ca tabu absolut...

Dar cel mai impresionant e coincidența perfectă dintre înmormîntarea homosexualității și decesul inspirației sale poetice. Căci din momentul despărțirii vijelioase de Verlaine (1873) și pînă în clipa morții (1891), adică timp de 18 ani, scînteietorul Rimbaud deveni militar, dezertor, om de circ, supraveghetor de șantier, explorator și în cele din urmă traficant de arme. Nici un vers n-a mai ieșit de sub pana sa. Tot ce dăruise el literaturii — și era calitativ imens! — fusese creat între 16 și 19 ani, pe cînd era iubitul lui Verlaine. Înspirația sa poetică de absolută originalitate fusese coextensivă în timp cu homoerotismul său. Să fi fost o simplă întîmplare simultaneitatea dintre „normalizarea“ lui sexuală și sterilizarea lui literară?

Foarte înrudită cu acest caz, și nu mai puțin tragică, a fost evoluția ilustrului dansator rus Vațlav Nijinski, cea mai străluci-toare stea a artei coregrafice din secolul 20. Descoperit de Serghei Diaghilev, impresarul care a dat baletului rus un impuls incompa-rabil și l-a revelat Occidentului, format și afirmat sub oblăduirea acestuia, s-a aflat totodată într-o relație homosexuală cu binefă-cătorul și mentorul său. O va evoca el însuși în așa zisul său „Jurnal“, care este de fapt o autobiografie. S-ar putea desigur spune: a fost silit s-o facă. Dar Nijinski nu mai era nici măcar adolescent (ca Rimbaud în momentul întîlnirii sale cu Verlaine), ci un bărbat și un artist cu personalitate. Să fi fost această legătură un act deliberat de prostituare din partea tînărului dansator? Într-un asemenea caz el ar fi mai condamnabil decît Diaghilev însuși, care nu făcea decît să se manifeste în conformitate cu firea-i, bine cunoscută ca atare. Dar Nijinski însuși recunoaște complacerea sa în acest gen de raporturi cînd scrie la începutul Jurnalului său: „I-am permis numaidecît să facă dragoste cu mine...Aveam pentru el o sinceră admirație, și-l credeam cînd îmi spunea că îndrăgostirea de o femeie e un lucru abject. Dacă nu l-aș fi crezut, mi-ar fi fost imposibil să fac ceea ce am făcut“ (25). Ce-i drept, Jurnalul conține multe afirmații care se bat cap în cap, și vom vedea îndată originea acestor contradicții, totuși faptul fundamental rămîne nezdruncinat: Nijinski savura dubla sa calitate de „star“ al prestigioasei companii „Ballets russes“ și favorit intim al șefului.

Pînă cînd își făcu apariția persoana de sex opus pe care zadarnic o vom căuta în viața lui Rimbaud ca motiv exterior al convertirii sale la „coming in“. Era Romola de Pulsky, o unguroaică aristocrată, întîlnită de el pe vaporul care-l ducea spre Argentina. Ii comunică încă de pe vas lui Diaghilev (rămas în Franța) hotărîrea sa de a se uni cu această femeie și de a se separa de compania lui, cam în spiritul în care-și anunța Cleve intențiile matrimoniale lui Maurice: pe neașteptate și ireversibil. Ruptura cu Diaghilev se datora nu numai sentimentelor pe care, foarte probabil, Romola i le inspirase, dar și unui calcul carierist: se considera destul de vestit pentru a nu mai depinde de cel căruia îi datora totul și a-și crea propria sa trupă.

Dar iată că în calculele sale se amestecă un factor imprevizibil, foarte asemănător cu cel care paraliza atît de inexplicabil inspirația poetică a lui Rimbaud: brusca și iremediabila pierdere a capacității de a dansa, cînd nu avea decît 27 de ani — catastrofă cu obîrșie în straturi abisale, de unde nu vor întîrzia să iasă la suprafață semnale și mai îngrijorătoare. Din visurile de celebritate independentă nu mai rămînea decît o tristă existență de familie în hoteluri sordide printre străini. Steaua de ieri se stinsese. Încercă să-și domine drama ocupîndu-și timpul liber nelimitat cu scrierea „Jurnalului", conceput însă nu ca o confesiune sau solilocviu, ci ca un document destinat lumii întregi și posterității. Se va răfui în el tocmai cu acela care-i făurise gloria, Diaghilev, și pe care îl va zugrăvi în culorile cele mai respingătoare, după ce-și exprimase admirația față de acesta. Contradicțiile de acest gen devin din ce în ce mai izbitoare pe parcursul Jurnalului și, împreună cu incoerența crescîndă a discursului, crează în cititor senzația că ceva nu funcționează normal în autor. O senzație căreia-i corespunde progresiva tulburare mintală produsă în dansator tocmai în timp ce redacta acest text și care va atinge un prim punct culminant prin felul cum va semna scrierea socotită de el ca încheiată: „Dumnezeu și Nijinski, 27 februarie 1919". La 29 de ani era un om sfîrșit, dar soț și tată.

Spiritul său nu încetă să se întunece și să devină tot mai incapabil de conduită independentă și responsabilă. Emancipat de Diaghilev, devenise copilașul fragil dus de mînă de Romola. Treizeci de ani avea să dureze această existență tîrîtoare la origina căreia se afla un impetuos, aproape trufaș, act de „coming in". Sensul adînc al acestei noi și tragice coincidențe între moartea unei legături homoerotice și cea a capacității creatoare rămîne totuși învăluit în mister pentru putința noastră de înțelegere. Ar fi facil și ieftin să se tragă concluzii generalizatoare. Îngăduit ar fi doar să spunem că nu orice desprindere cu aparențe de eliberare este neapărat și cu adevărat eliberare, după cum ceea ce părea a fi servitute s-ar putea dovedi a fi fost timpul cel mai luminos și mai liber al unei existențe. E straniu că în cazurile de „coming out" nu iau naștere asemenea situații, sau cel puțin nu se manifestă atît de spectaculos, cu forța unor parabole reale și tragice.

HOMOFOBIA – încercare de psihanaliză

De la Fericitul Augustin la Papa Woytila, de la împăratul Justinian la Hitler, o ură viscerală față de iubirea dintre ființele de același sex însoțește istoria acelei părți uriașe din omenire care se consideră „normală" și se arată obsedată de teama că „celălalt eros" ar putea primejdui existența speciei umane. O obsesie și o ură care-l obligă pe orice cercetător imparțial să-și pună din capul locului două întrebări.

Nu e complet disproporționată această homofobie multi-seculară, generatoare de cumplite persecuții și crime, față de caracterul marginal — și procentual infim, după statisticile oficiale — propriu homosexualității masculine? (căci cea feminină n-a constituit aproape niciodată obiectul unor represiuni de asemenea anvergură). Întransigența și violența au fost, și sunt încă, prea mari ca să nu sugereze existența unor motive mai adînci decît cel demografic (continuu infirmat de creșterea numerică amenințătore a omenirii) și cel religios (oamenii nesinchisindu-se în fond de părerea Bunului Dumnezeu: arată zilnic ce puțin le pasă de el prin ceea ce fac cu creația lui).

Și a doua întrebare: Dacă pericolul răspîndirii epidemice e real, nu înseamnă atunci că structura heterosexuală a omului e atît de fragilă și nesigură, încît un fenomen petrecut la periferia societății, și în plus dezgustător, e în stare să-i răstoarne echilibrul ? Ciudată această șubrezenie a echilibrului

heterosexual despre care știm că e înrădăcinat în dubla voință a naturii și a lui Dumnezeu însuși! S-ar putea deci să aibă dreptate Freud cînd, în „Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie“, afirmă că desigur homosexualii nu constituIe o categorie umană aparte, dar nici heterosexualitatea nu e ceva care se înțelege de la sine ci necesită lămuriri.

Un analist obiectiv nu se poate mulțumi așadar cu explicațiile curente ale fenomenului în cauză — viciu, perversiune, boală — care sunt mai degrabă etichetări arbitrare. Încă mai puțin va putea înțelege cum pe baza acestora s-au putut întreprinde acțiuni represive mergînd de la privarea de libertate prin distrugerea socială pînă la exterminarea fizică. Ceva teribil de grav trebuie să se afle la originea homofobiei pentru a-i îndreptăți furia și necruțarea, constante pe parcursul ultimelor două milenii.

Cum o asemenea cauză nu poate fi găsită pe tărîmul raționalului, este evident că ea trebuie căutată ori dincolo, ori dincoace de el. Într-adevăr, dacă homofobia și manifestările ei frapează prin caracterul lor irațional — rațiunea neputînd da girul unor astfel de orori fără a se nega pe sine — înseamnă că tocmai acesta e tărîmul pe care i s-ar putea căuta cu mai mult succes posibila obîrșie: lumea iraționalului, indicată adesea și prin concepte ca *inconștient* sau *subconștient*, care înconjoară minuscula insulă a conștienței (psihice) și conștiinței (morale) asemenea unui ocean.

Un ocean dintotdeauna existent, cu o viață mai misterioasă, mai de nebănuit și mai imprevizibilă decît o poate concepe imaginația, și a cărui investigație se află într-un stadiu extrem de incipient. Iar pentru coborîrea și cercetarea în acele adîncimi spețа umană e departe de a poseda mijloace cît de cît comparabile cu cele care-i permit să se miște, la propriu, pe fundul oceanului aproape ca pe un bulevard. În oceanul psihic trebuie să ne mulțumim a descinde cu ajutorul unor instrumente foarte elementare care se numesc: amintire și vis, mit și simbol, hipnoză și dialog. Îmi pare cu neputință a numi unul în plus.

La o primă privire, s-ar părea că homofobia e de proveniență iudeocreștină: complexele psiho-sexuale personale ale apostolului Pavel, pe fundalul tradiționalelor interdicții mozaice, împreună victorioase peste exemplul și învățătura lui Iisus care, dacă nu făcuse nici o referire explicită la cealaltă iubire, dăduse suficiente semne de simpatie pentru aceasta. El întemeiase nu o comunitate mixtă, ci una masculină; avea un „ucenic iubit“; a dojenit, dar cu înțelegere și blîndețe, o femeie adulteră, niciodată însă bărbatul care iubea un alt bărbat; nu i-a trecut nicicînd prin minte să evoce episodul Sodomei (care avea să apară în discursul teologic abia în al doilea mileniu), și cu atît mai puțin să inventeze un viciu cu o astfel de origine etimologică. Homofobia are infinit mai mult a face cu pervertirea paleo-testamentară, iudaică și paulină a mesajului hristic decît cu acesta însuși.

Evoluția creștinismului a fost în bună măsură șI o istorie a acestei falsificări inițiale, în necontenită și monstruoasă amplificare. Ajungînd la putere printr-un concurs favorabil de împrejurări istorice, această mentalitate a impus fixația sa religios-sexuală întregii societăți a cărei guvernare spirituală o preluase. Și a urmat ce a urmat. În primele trei secole, de domnie încă „păgînă“, iubirea pederastică și lesbică era încă un subiect curent în marea poezie lirică greco-latină; nu e exagerat să se spună că de la el îi veneau într-o foarte mare măsură surîsul, luminozitatea și tinerețea care ne farmecă și astăzi, iar cîntăreții acestei iubiri nu erau oarecari versificatori libertini, ci se numeau Vergilius, Horatius, Catullus. După o scurtă perioadă de la proclamarea sectei creștine ca biserică de stat, încep să apară decretele represive împotriva homoerotismului, care cunosc o primă și feroce cristalizare în novelele lui Justinian (secolul VI). Nici vorbă, în această nouă etapă, ca poetul să-și mai poată permite ceea ce era atît de natural pentru

Vergilius și Horatius. Ceea ce pentru aceștia fusese izvor de încîntare, devine pentru renumitul autor al „Confesiunilor“, Augustin (sec.IV), izvor de căință: amintirea relațiilor homosexuale avute înainte de convertirea la creștinism nu încetează să-l umple de rușine și remușcări.

De atunci persecuția nu numai ca n-a încetat niciodată , dar s-a extins pe tot globul cuprinzînd și neamurile necreștine. Acest exportator zelos de civilizație care era europeanul, chiar cînd nu avea prea mult succes în misionarismul său religios, izbutea totuși să discrediteze pe oriunde se afla moravurile condamnate de religia cea atotputernică pe continentul său, și care se manifestau abundent și printre cei de alte credințe, disprețuitor numiți necredincioși. Aceștia trăiau dintotdeauna impulsurile naturii în mod spontan, fără a face din ele obiectul unor speculații teologice. *Sodoma, sodomia* și *sodomiții* nu existau încă pentru ei, deși practicau și ei din plin ceea ce aceste sperietori clericale își propuneau să numească. Sunt nenumărate mărturiile privitoare la perplexitatea cu care homofobia europeană era întîmpinată în China, în Japonia sau printre indienii din America, unde forma de iubire detestată de creștinism își avea locul ei demn alături de iubirea procreativă. Pretutindeni, inclusiv în lumea greco-romană, exista o împărțire a rolurilor: relația hetero-sexuală era baza vieții de familie, iar „celălalt eros“ răspundea cerințelor spirituale ale individului.

Și totuși calomnia avea efect. Puteau să respingă invazia doctrinară creștină, dar stigmatizarea iubirii dintre cei de același sex prindea rădăcini, creștea, se instituționaliza și devenea — cu unele excepții — tot atât de asupritoare ca în țările de origine ale colonizatorilor. Cum să ne explicăm o astfel de situație ? Întrebare susceptibilă să deschidă o pistă foarte importantă investigației. Ea ne obligă să examinăm atitudinea precreștină față de homosexualitate, pe care pînă acum am prezentat-o, de cîte ori am avut ocazia, ca deschisă și îngăduitoare. Ceea ce se poate încă odată sublinia. Dar faptul de a fi fost deschisă și îngăduitoare se definește ca atare tocmai în raport cu atitudinea contrară posibilă, de la care omenirea precreștină, în general, se abținea. Nu dintr-o filosofie a toleranței, care avea să apară doar mai tîrziu, ca reacție la intoleranța creștinismului, ci pur și simplu pentru că cele două forme ale erosului nu erau resimțite ca antagonice sau incompatibile.

E o gravă eroare să-i judecăm pe cei de dinaintea erei noastre cu criterii apărute abia în timpul acesteia. Noi suntem profund marcați de logica disjunctivă a lui „sau...sau...“, prezentă pe toate tărîmurile, și care își găsește în atracția sexuală expresia cea mai intens umană. Ne-am obișnuit să ne imaginăm ființa ca înclinînd fie spre un sex, fie spre celălalt, dar nu spre amîndouă, dubla înclinare contrazicînd tiparul nostru mental post-aristotelic și atrăgîndu-și condamnările de rigoare: religioasă, morală, socială, juridică și chiar filosofică. Structurii spirituale precreștine îi era mult mai firesc principiul conciliator al lui „și...și...“, a cărui universalitate nu putea să nu aibă consecințe și pentru viața sexuală. În ființa celor cărora le datorăm nemuritoarea creație a marilor mituri vibrau încă puternice ecouri ale unei androginii primordiale, privită azi de atîția psihologi și antropologi ca o cheie a misterului uman. Iar manifestarea acesteia consta într-o bisexualitate asumată ca pe un dat natural, a cărui acceptare se înțelegea de la sine.

Ceea ce nu înseamnă că nu genera probleme. Sentimentul și nevoia proprietății personale, în impetuoasă creștere, priveau nu numai bunurile materiale dar și ființele cu care se conviețuia. În acest context, bisexualitatea devenea o sursă permanentă de gelozie, aviditate, concurență. Erosul intermasculin nu putea fi negat sau contestat, existența lui era cvasi-instituționalizată — să ne gîndim la legendara prietenie dintre Ghilgameș și Enchidu, a cărei îndepărtată reverberație se mai poate percepe în iubirea dintre David și Ionathan sau în cea care-i lega pe Ahile și Patrocle, ambele

la începutul ultimului mileniu dinaintea erei creştine. Treptat însă se manifesta şi se extindea o surdă nemulţumire faţă de această relaţie privilegiată, susceptibilă să producă tulburări în celălalt gen de relaţii şi în viaţa de familie întemeiată pe ele.

Bucurîndu-se de o autoritate morală şi spirituală absolută, prietenia bărbătească nu se simţea încă ameninţată de femeie; doar mult mai tîrziu a putut aceasta deveni pentru ea piatră de încercare şi motiv de dezbinare. Femeia însă, da, se arăta din ce în ce mai afectată de această prietenie. Nu e greu să ne imaginăm ce vor fi simţit femeile spartane sau tebane ai căror soţi le vizitau doar din cînd în cînd iar restul timpului, şi mai ales nopţile, le petreceau alături de camarazii lor în tabere. E adînc grăitor episodul uciderii lui Orfeu de către menadele jignite de preferinţa cîntăreţului pentru tinerii traci. Si grăitoare este de asemenea, dar în sens opus, reacţia furioasă a soţilor lor, care le pedepsiră tatuîndu-le, pentru ca ruşinea faptei săvîrşite să le însoţească întotdeauna (26).

Ne aflăm în plină deteriorare a echilibrului bisexual. Prietenia, erotică sau nu, dintre bărbaţi începe să devină problematică. Nimeni nu se putea deocamdată atinge de ea. Alexandru Macedon, cu trei secole înaintea erei noastre, încă îşi putea permite să aibă un amant oficial şi să-l sărute în faţa tuturor soldaţilor! Este însă resimţită din ce în ce mai mult ca o provocare la adresa instituţiei familiale, şi în special a iubirii de femeie pe care aceasta se sprijină. Pentru prima oară cristalizată pe planetă ca sistem consecvent şi intransigent de gîndire, homofobia iudeo-creştină făcu şcoală şi fu uşor asimilată pretutindeni unde se aştepta o confirmare a nemulţumirii crescînde în legătură cu uniunile erotice masculine. Poate fi foarte instructiv să se reflecteze la motivele care vor fi făcut ca în prietenia interfeminină să nu fie presimţită o ameninţare asemănătoare, deşi lesbianismul are şi el tradiţiile sale venerabile. Nu fără tîlc a fost pusă legenda lui Orfeu în legătură cu cea a poetesei Sapho din Lesbos, la care ar fi ajuns capul plutitor al cîntăreţului ucis pe malul Mării Negre. Cu importanta deosebire că părintele mitic al pederastiei eline a plătit cu viaţa homoerotismul său, în vreme ce homoerotismului lesbic nu i s-a cerut această jertfă. Şi aşa a rămas pentru restul mileniilor.

Deşi bazată pe fapte de viaţă şi istorie, explicaţia de mai sus se arată totuşi neîndestulătoare, dacă o confruntăm cu ferocitatea represiunii homofobe. Numai pentru că crea probleme familiale nu putea prietenia dintre bărbaţi să devină obiectul unor atît de sălbatice urmăriri din partea puterii de stat însăşi, iar de către Biserică să fie tratată ca un păcat atît de grav încît unui bun creştin nu-i era îngăduit nici măcar să-i rostească numele. Vibra în această ură o coardă misterioasă al cărei sunet nu putea fi individualizat şi clar perceput; el era totuşi determinant pentru gălăgia antisodomitică, erijată în reprezentantă a mîniei divine, cu focul şi pucioasa destinate erosului eretic. Nu putea fi clar perceput acest sunet deoarece venea din acele străfunduri ancestrale ale oceanului psihic unde se depun trăiri din timpuri imemoriale, reactualizabile cel mult ca amintire confuză sau coşmar.

Cum ne lipsesc mijloacele unei investigaţii cu adevărat ştiinţifice în zone atît de abisale, nu ne rămîne decît să căutăm printre faptele oferite de istorie ceva care ar conţine urmele acelui stadiu evolutiv în care iubirea dintre bărbaţi cunoştea o glorioasă plenitudine. Un asemenea vestigiu elocvent ne stă la dispoziţie, conservat aidoma unui monument, şi pe care soliditatea pietrei l-a păstrat indestructibl posterităţii: legendarul dar foarte realul „batalion sacru“, format din 150 de perechi de îndrăgostiţi, prin care tebanii şi atenienii s-au opus invaziei macedonene şi la care se recursese ca la suprem mijloc de rezistenţă. Învadatorul n-a putut fi oprit; jertfirea de sine pînă la ultimul a acestor îndrăgostiţi a rămas însă pînă azi cea mai sublimă dovadă a eroismului care constituia în acele vremuri substanţa homoerotismului în formele sale majore de manifestare. Imediat a luat naştere, pentru a continua tradiţia „batalionului sacru“, instituţia „efebilor“, destinată

tinerilor între 15-20 de ani, instituție cu caracter militar și educativ despre care lumea modernă n-are însă decît o imagine caricaturală. La sfîrșitul secolului XIX au putut fi deshumate la locul luptei osemintele a 254 de trupuri sub statuia leului, ridicată nu se mai știe din ce inițiativă spre veșnica amintire a acestei vitejii.

Prin bătălia de la Cheronea, la 22 august 338 î.e.n., se aprindea pentru ultima dată, ca o enormă vîlvătaie, focul unei credințe străvechi, în curs de stingere la cei mulți, dar încă vie într-o seamă de suflete de elită : aceea că din unirea afectuoasă și leală dintre doi bărbați, cu atît mai mult atunci cînd se coalizează perechi de îndrăgostiți, poate lua naștere o forță cu nimic egalabilă pe acest pămînt. Tragicul eveniment nu era însă decît expresia culminantă a unei tradiții de eroism homoerotic prezente în mai toate cetățile grecești importante din Grecia, sudul Italiei și Sicilia. Principala ei formă de manifestare consta în combaterea mereu eficientă a dictaturii și tiraniei, cu care această formă de iubire s-a simțit dinîntotdeauna în antagonism. Cu venerație erau evocate faptele eliberatoare ale unor perechi ca Harmodios și Aristogiton, Hariton și Melanip, Antileon și Hiparinos. Iată ce conferea strălucire și autoritate necontestată acelui Eros căruia creștinismul, atras mult mai mult de Ierusalim decît de Atena, avea să-i declare un nemilos și absurd război.

Explicația acestei declarații de război rezidă doar aparent în doctrină, cu pseudoteologicele ei elucubrații. Ea e de găsit tocmai în amenințarea mortală pe care o reprezenta homoerotismul pur și eroic pentru stăpînirile absolute, în timp ce creștinismul s-a putut impune tocmai pentru că s-a aliat din capul locului cu o asemenea stăpînire, și încă în forma cea mai organizată care se putuse vedea pînă atunci: puterea imperială romană. Stăpînire sub a cărei oblăduire s-a pus, acceptînd să-i slujească și vînzîndu-și astfel sufletul. Iar cînd, prin căderea imperiului, Biserica ocupă vidul creat de acest dezastru istoric, ea deveni la rîndul ei putere imperială și se simți odată în plus îndreptățită să trateze homoerotismul ca un pericol social și spiritual căruia nu i se putea răspunde decît prin exterminare.

Despre puterea absolută în stat și salvgardarea ei era așadar vorba, iar nu de pacea conjugală. Cum însă adevărata justificare a represiunii nu putea fi mărturisită, stăpînirile puseră în circulație argumentul moral: frunza de viță destinată a acoperi goliciunea regelui, o goliciune pe care tocmai homoerotismul avea curajul s-o declare ca atare. Cu incontrolabilele-i pretenții de împuternicire divină, Biserica îi adăogă argumentul religios; autoritatea lui deriva exlusiv din pseudomisticul „hocus pocus“(*hoc est corpus meum*) al sacerdoților somptuos înveșmîntați și gesticulînd magic, în fața cărora mulțimea naivă și credulă rămînea cu gura căscată și nu putea decît să se prosterne. E semnificativ că pretutindeni unde se întețește asuprirea politico-socială — să ne amintim de Germania nazistă, de Rusia lui Stalin, de Grecia coloneilor, de Spania franchistă, de Chile al lui Pinochet, de Iranul lui Chomeini, de România lui Ceaușescu — crește, putînd lua proporții bestiale, și prigoana împotriva homosexualității, și că această prigoană se bucură întotdeauna de aprobarea și binecuvîntarea puterii clericale, de orice culoare religioasă ar fi ea.

Un pas mai rămîne de făcut în demersul nostru retrospectiv: acela care ne conduce de la stadiul istoric la cel mitic al umani-tății. În această privință Platon — marele pederast al antichității, discipol al mai marelui iubitor de adolescenți Socrate — își oferă serviciile sale de neprețuit și, bineînțeles, de nerefuzat. Pentru profesorul de filosofie al timpului nostru orientarea homoerotică a celor doi întemeietori ai cugetării europene este un detaliu asupra căruia se trece foarte repede (în ipoteza că a fost menționat), eventual roșind puțin, din care însă nu se trage nici o concluzie umană, culturală și spirituală. Gîndirea ultimului mileniu, în continua-i abstractizare, a pierdut într-o

asemenea măsură contactul cu bazele ei fiinţiale, încît e incapabilă să conceapă ce importanţă vitală poate avea pentru un cugetător, un creator, un artist faptul de a se simţi în afara dualităţii exterioare bărbat-femeie şi intim legat cu fiecare din cele două sexe, şi anume într-un mod care face din el o entitate aparte. Căci dacă Socrate se putea îndrăgosti de frumuseţea lui Alcibiade, a lui Critias, a lui Harmide, o făcea prin ceea ce era mai degrabă feminin în el. Şi dacă acelaşi Socrate înfrunta o întreagă cetate şi prefera mai degrabă să moară decît să facă vreo concesie mulţimii şi autorităţilor, era în virtutea unei forţe comparabile cu a celor mai viteji luptători. De nezdruncinat în această alteritate a sa, el i-a rămas fidel pînă în ajunul morţii: a expediat-o acasă, foarte puţin elegant, pe Xantipa venită să se tînguie, pentru a rămîne în compania exclusivă a prietenilor de care era legat prin sentimente şi nevoi sufleteşti mult mai profunde decît datoria conjugală

Mai apropiat de noi ca spirit, Platon şi-a trăit alteritatea sexuală sub semnul zbuciumului şi al inconsecvenţei, oscilînd între glorificarea lirică a pederastiei şi declararea incompa-tibilităţii ei cu statul ideal a cărui utopie o făurea. Totuşi lui, acestui sublim zbuciumat, îi datorăm primele cunoştinţe limpezi despre temelia androgină a fiinţei umane. Prin el am ajuns să aflăm că oamenilor care suntem le-ar fi premers fiinţe altfel plăsmuite, a căror plenitudine şi independenţă sunt sugerate de unul din cele mai fecunde simboluri: sferele primor-diale constînd din entităţi formate prin trei modalităţi de unire a principiilor fundamentale — masculin cu masculin, feminin cu feminin şi masculin cu feminin. Fiecare din fiinţele astfel plăsmuite îşi ajungea sieşi, nu avea deci nevoie de întregire din afară, ceea ce consituia un izvor de formidabilă forţă, atît de formidabilă încît zeii, invidioşi şi temători, hotărîră să despice sferele în două jumătăţi. Si astfel oamenii căpătară o ocupaţie care-i făcea cu totul inofensivi: în loc să nutrească gînduri primejdioase pentru zei, îşi căutau fiecare jumătatea care, chiar cînd părea a fi cea potrivită, nu se mai putea acorda perfect cu cealaltă. Amintirea confuză a puterii de care dispuneau oamenii cînd le era proprie o sexualitate diferită de cea dominantă astăzi — iată ce urcă din zonele insondabile ale oceanului psihic punînd irațional stăpînire pe cei ce se cramponează de oricum trecătoarea lor putere. Ura lor se va descărca în mod firesc asupra celor în care simt o sfidare tocmai pentru că reprezintă un alt gen de sexualitate. Iată ce face homofobia atît de feroce şi de rezistentă.

Mesajul mitului povestit de Aristofan în „Symposion“-ul lui Platon este însă şi unul de invitaţie la reconcilierea formelor de iubire. Să-şi amintească oamenii că înainte vremuri cei uniţi cu propriul lor sex puteau convieţui foarte armonios cu cei plăsmuiţi pe o bază heterosexuală. Pacea în care ei trăiau era de asemenea o ameninţare pentru cei puternici.

IV

ANDROGINUL – MIT ŞI REALITATE

Numai confruntîndu-ne „pînă-n pînzele albe“ cu acest arhetip care a obsedat spiritul uman începînd cu făuritorii anonimi ai mitologiilor, inclusiv ai celei iudeo-creştine, pînă la psihologia abisală modernă, vom putea să situăm fenomenul homosexualitatii într-un cadru şi să-i găsim o explicaţie apte a depăşi aberaţiile teologice, juridice şi medicale, pe cît de ridicule pe atît de monstruoase.

Amintindu-l pe Ianus, mitul androginului — fiinţa jumătate bărbat, jumătate femeie — are o faţă întoarsă spre un trecut enigmatic, obiect predilect al şcolilor esoterice dintotdeauna, şi alta scrutînd un viitor pe care unii cred să-l întrezărească şi chiar să-l poată anunţa.

Evocă pe de-o parte plenitudinea proprie acelui timp mitic cînd, atît în univers cît şi în făptura individuală, elementele contrarii formau o unitate indivizibilă:“coinicidentia opposito-rum“ despre care au vorbit atîta Jung şi Eliade, tradu-cînd într-un spirit modern o viziune ce altădată se exprima metaforic prin imagini ca omul cosmogonic (sau orfic), omul sferic (Platon), Adam Kadmon (cel dinainte de apariţia Evei, aflată încă în interiorul lui, cel pe care — cum spune Geneza I.27 — Dumnezeu l-a făcut după chipul şi asemănarea lui, adică bărbat şi femeie). Acest pasaj biblic conţine într-adevăr una din cele mai clare referiri la androginul originar.

Cealaltă faţă a mitului contemplă acele vremuri, la fel de misterioase, cînd, într-un fel sau altul, unitatea şi plenitudinea de la începuturi vor fi fost restabilite. Vor fi dispărut atunci contrariile, sub semnul cărora trăim — deocamdată în permanentă luptă şi doar trecătoare, superficială împăcare — şi a căror emblematică expresie este dualitatea masculin-feminin. E ceea ce întrevedea şi anunţa în repetate rînduri, cu surprinzătoare siguranţă de sine, Rudolf Steiner, întemeietorul antroposofiei, căruia-i plăcea să înstruneze, ori de cîte ori se simţea inspirat, coarda profetică a multilateralei sale personalităţi: între al patrulea şi al cincilea mileniu — prevestea el — reproducerea sexuată a omenirii va înceta, făcînd loc uneia cu sediul în organul vorbirii, şi care bineînţeles nu ar mai avea nimic a face cu diferenţierea, completarea şi întrepătrunderea sexelor. Deşi n-a dat multe detalii în această privinţă, este totuşi logic să presupunem că avea în vedere o fiinţă umană esenţial deosebită de cea actuală, firește una triumfătoare peste diviziunea sexelor.

Ambivalenţa curentă...

Ce-a fost şi ce va fi e desigur de domeniul ipotezei ştiinţifico-fantastice, care într-o bună zi s-ar putea totuşi adeveri, precum atîtea şi atîtea idei respinse la vremea lor ca pure născociri. Dar ceea ce *este*, conţine suficiente elemente susceptibile să ne pună pe gînduri şi să ne îndemne a lua în serios mitul androginului. Ne-am putea astfel întreba dacă nu cumva şi el — aidoma atîtor mituri identificate de către gînditori ca grandioase simboluri ale unor fenomene psihice esenţiale, altminteri inexplicabile şi neformulabile: Oedip, Eros, Centaurul, Narcis, Dionysos, Apollo etc. — oglindeşte o realitate umană ascunsă în acele zone ale vieţii interioare unde fie că nu putem, fie că

nu dorim să coborîm. Căci oricine se observă, mai ales atunci cînd observaţiile sale devin obiectul unei lucide reflecţii, recunoaşte în viaţa-i sufletească trăsături sau înclinări care, nu prea compatibile cu sexul său biologic, ar fi mult mai la locul lor în cadrul sexului opus.

Bărbatul s-ar vedea bunăoară nevoit să-şi mărturisească, poate chiar cu oarecare ruşine, o moliciune, o fragilitate, o incapacitate de a lupta străine ideii de virilitate în care sexul masculin a văzut dintotdeauna însăşi raţiunea sa de a fi. Alteori apare preocupat de înfăţişarea-i exterioară într-un grad şi într-un spirit atipice pentru sexul masculin, în general înclinat să fie iar nu să pară, să împlinească cerinţe esenţiale iar nu să plătească tribut vanităţii şi cochetăriei: preocupare în care îşi are originea echivocul tip uman cunoscut sub numele de „dandy“, evocat în capitolul precedent. Dar înrudirea sa cu celălat sex poate îmbrăca şi forme ceva mai demne de el, ca de pildă cînd se descoperă incapabil de duritâţi şi violenţe, în locul cărora simte nevoia să-şi trateze semenii afectuos şi înţelegător: pornire comparabilă numai cu ceea ce se petrece într-o femeie care, după ce a cunoscut intens maternitatea şi s-a lăsat modelată de ea, ştie ce înseamnă omenia. Această nobilă „feminizare“ a sufletului masculin, prin natura-i puţin înclinat spre compasiune, stă la obîrşia fenomenului generalizat de refuzare a serviciului militar de către acei tineri, tot mai numeroşi, cărora datoria „patriotică“ şi „bărbătească“ de a învăţa să ucidă le-a devenit insuportabilă. E profund simptomatică această respingere crescîndă a ceea ce trece de milenii drept supremă virtute a bărbatului demn de acest cuvînt, căci ce fel de bărbat e acela care nu mai vrea să facă uz de forţă şi să meargă la război: nu-şi trădează el propria-i identitate?

La rîndul ei, femeia ia act, cu o conştiinţă în necontenită creştere, de dimensiunea masculină care vibrează înlăuntrul ei şi face posibilă — dacă şi-a biruit complexul de inferioritate — o energie a afirmării de sine considerată încă de mulţi ca apanaj sau drept exclusiv al bărbatului. E ceea ce îi conferă un rol din ce în ce mai determinant în viaţa societaţii contemporane. Ea se află neîndoios pe drumul care duce la o răsturnare fundamentală a raportului dintre sexe, în inevitabila defavoare a bărbatului, prea marcat de aspectele negative ale principiului feminin. Iminenta ei victorie va fi posibilă tocmai prin tenacitatea cu care şi-a cultivat dimensiunea masculină, în ce are aceasta mai valoros, mai luminos, la antipodul decăderii spirituale prin care trece celălalt sex. Dominat de prejudecăţi dintre cele mai retrograde, acesta dovedeşte o dezastruoasă incapacitate de a valorifica acea forţă cu totul aparte proprie „eternului feminin“ din om, de o calitate superioară forţei brutale şi oarbe a masculinităţii care se îmbată de sine însăşi. Pentru bărbatul obişnuit e o ruşine să se vadă comparat cu femeia — de unde cramponarea sa de o iluzorie, pur exterioară virilitate — într-o totală ignorare a faptului că, în realitate, sufletul său se află în plină debilitare.

Pretutindeni în lume femeia dovedeşte astăzi că în ea sălăşluesc nebănuite puteri care contrazic flagrant imaginea tradiţională, curentă încă, a spiritului feminin. Sunt ele într-adevăr expresia principiului masculin din femeie ? Sau poate revelează un aspect cu totul necunosut, şi rar manifestat, al feminităţii însăşi? Oricum ar fi, se vede cît de puţin real este graniţa socialmente impusă dintre cele două sexe, şi ce uşor se poate aluneca de la unul spre altul.

Ieşirea la suprafaţă a elementului masculin din femeie nu se produce însă fără exagerări care oscilează între grotesc şi tragic. Vrînd să arate că nu e mai puţin capabilă decît bărbatul, în toate privinţele, ea este adesea dispusă să-şi trădeze propria tradiţie şi vocaţie, legate de ceea ce natura însăşi a vrut să facă din ea. N-ar fi deloc grav dacă anticonformismul ei s-ar limita la scurtarea băieţească a părului (sacru pentru ea timp de milenii!) sau la adoptarea pantalonilor şi altor particularităţi vestimentare împrumutate de la celalalt sex (atît de primitive, dacă le raportăm la

rafinamentul cu care ea a ştiut întotdeauna şi pretutindeni să se îmbrace). Interesul ei tot mai mare pentru formele social-înregimentate de acţiune, pentru serviciul militar (în totală contradicţie cu tendinţa tineretului bărbătesc), pentru aventura revoluţionară şi chiar pentru exacerbarea ei teroristă, e simptomul unei periculoase şi patologice hipertrofieri a masculinităţii ei esenţiale. Făptura destinată să îndulcească viaţa soţilor şi copiilor ei începe să înveţe, precum „sexul tare", arta de a ucide!

Dacă bărbatul ar lăsa elementul feminin din el să acţioneze tot atît de necontrolat şi fără măsură, el ar trebui să poarte fustă, să-şi pudreze faţa, să-şi rujeze buzele şi să stea cîteva ore pe zi în faţa oglinzii: stare de descompunere care, dacă nu e încă la ordinea zilei, nu e totuşi imposibilă. Mitologia antică ne oferă un simbol avertisment şi pentru această situaţie: Hercules, obligat de Omfala, regina Lidiei, să poarte veşminte femeieşti şi să-i slujească asemenea unei femei. Iar Omfala însăşi, care poartă pielea de leu a lui Hercule şi mînuieşte măciuca acestuia, ne-a lăsat imaginea nu mai puţin avertizatoare a femeii golite de umanitatea a cărei esenţă era tocmai feminitatea ei. Imagine completată prin atîtea figuri simbolice de femei devenite monstruoase pentru că au pierdut tocmai ceea ce consituie farmecul sexului lor: Meduza, Amazoanele (care se poate să fi şi existat), Furiile sau Eriniile (care-l urmăresc necruţătoare pe Oreste), Menadele (care-l asasinează pe Orfeu). Din fericire, decăderea bărbatului prin degradarea bărbăţiei sale lăuntrice decurge într-un tempo ceva mai lent decît frenetica ascensiune spre putere a sexului opus, în plină virilizare.

Adesea împrejurări ieşite din comun ale vieţii par să intenţioneze a impune ambelor sexe încercări menite a revela ce se ascunde dincolo de faţada biologică. La un bărbat a cărui duritate nu s-a dezminţit niciodată, dispariţia unei fiinţe apropiate sau o boală cu nemiloasă şi iminentă scadenţă pot face să iasă la iveală, spre surprinderea celor din jur, o emoţionalitate aflată la antipodul bărbăţiei, cu legendara-i tărie de piatră în faţa loviturilor: uneori într-o formă catastrofală, cum s-a întîmplat cu Karl Marx, vestitorul revoluţiei socialiste mondiale, distrus sufleteşte prin moartea soţiei sale, urmată de cea a fiicei, cărora nu le-a putut supravieţui decît cîteva luni; alteori aducînd cu sine o îndulcire şi o luminare, adică o umanizare a întregii fiinţe, cum am putut vedea la Mihail Gorbaciov, aflat cîndva energic la conducerea unui imens imperiu, şi care apărea cu faţa scăldată în lacrimi dar şi transfi-gurată lîngă sicriul soţiei sale Raisa. La polul celălalt, femeia poate arăta că, atunci cînd soarta o loveşte, este în stare să răspundă şi altfel decît prin lamentări, şi anume prin stăpînirea de sine tradiţional asociată cu firea mai puţin emotivă a bărbatului. Lumea întreagă a admirat demnitatea majestuoasă cu care Indira Gandhi şi Margaret Thatcher, amîndouă adevărate „doamne de fier", s-au arătat capabile să înfrunte moartea tragică a fiilor lor.

Semne izbitoare

Realitatea interioară opusă sexului căruia îi aparţinem după normele biologice şi sociale cunoaşte adesea un proces de inechivocă somatizare. Aceasta frapează întotdeauna dar în general nu devine pentru nimeni de o transparenţă prin care se pot întrezări mistere ale fiinţei. Glasul, cu timbrul şi gradul său de profunzime sau ascuţime, este revelatorul cu cel mai mare efect psihologic asupra celui ce vine în contact cu un bărbat care vorbeşte piţigăiat sau o femeie cu voce cavernoasă. Arta vocală ne pune uneori în faţa unor fenomene a căror semnificaţie depăşeşte aspectul muzical. Se întîmplă din cînd în cînd ca unii cîntăreţi aparţinînd categoriei numite contratenor să

impresioneze printr-un gen de voce — o raritate astăzi, dar totuși o realitate — care, nici bărbătească nici femeiască, pare mai degrabă asexuată, sugerîndu-ne ceea ce va fi fost vocea faimoșilor castrați de acum două-trei secole. Grație acestei neobișnuite înzestrări vocale, contratenorul René Jacobs a putut face o carieră de notorietate mondială, de altfel pe deplin meritată. Pe de altă parte, profunzimea unor voci de femeie — deosebită de cea proprie altistei sau mezzosopranei prin rezonanța ei mai mult virilă decît feminină — își datorează efectul ei, de obicei tulburător, tocmai ambiguei și învăluitoarei ei senzualități. De această natură a fost vocea românceі Maria Tănase și a suedezei naturalizată germană Zarah Leander care, în anii 40 ai secolului trecut, a apărut și cîntat în filme admirate încă, și al cărei lesbianism a devenit cunoscut post-mortem. Marlene Dietrich a avut parte, ca femeie, actriță și cîntăreață, de un destin asemănător.

Somatizarea dimensiunii ascunse cuprinde frecvent trupul (în deosebi trăsăturile feței, mîinile, coapsele), gestul și mișcarea. La cîți bărbați nu se lasă remarcată, în această privință, o grație, sau mai degrabă o grațiozitate, care nu mai e aceea a sexului lor și prin care devin adesea obiect de comentarii ironice, deși altminteri pot fi cetățeni foarte respectabili. La un dirijor care — prin intermediul televiziunii — își etalează constituția fizică și felul de a se mișca în fața întregii lumi, manifestarea acestei laturi pitite îndărătul aparențelor uneori impunătoare nu poate scăpa unui ochi pătrunzător. Ea poate face chiar farmecul unor interpretări ca cele ale lui Carlos Kleiber, al cărui gest aproape coregrafic, imprimă muzicii o lejeritate aeriană. La Leonard Bernstein feminitatea atitudinilor e cu atît mai izbitoare cu cît se produce pe fundalul unei spectaculoase demonstrații de forță fizică și emoțională, cu care intră adesea într-un contrast aproape penibil. Dirijorul însuși mărturisea, cum ne informează biograful său Humphrey Burton, că el resimte ca feminină o bună parte a ființei sale: o mărturisire în deplină concordanță cu răsunătorul său „coming out“ homosexual.

La unii artiști ai muzicii rok și pop, idolatrizați de masele tineretului pe care știu cum să le electrizeze — David Bowie, Michael Jackson, Prince, Bow George — latura feminină apare chiar pe plan de egalitate cu cea masculină și conștient cultivată ca atare; ia naștere astfel o ambivalență sexuală în care se poate vedea principala sursă a succesului lor, inexplicabil prin însușirile muzicale, destul de mediocre. Reală sau simulată, androginia învăluită într-o dubioasă și fragilă aparență de masculinitate pare să vină în întîmpinarea unor dorințe sau aspirații provenind din straturi ființiale care ies la iveală numai cu prilejul extazelor colective. Într-un interview pe care i-l lua Oprah Winfrey, televizat și difuzat pe scară interna-țională, Michael Jackson a trebuit chiar să înfrunte indiscreta întrebare despre...adevăratul său sex, la care bineînțeles s-a grăbit să răspundă făcînd așteptata precizare liniștitoare pentru moralitatea publică. Iar cînd, după puțină vreme, izbucni scandalul legat de presupusele sale practici pedofile, nu mai rămase nici un fel de dubiu asupra sexului biologic căruia îi aparținea. Dacă puterea sa de iradiere și electrizare se menținu totuși intactă, a fost pentru că aura androgină era mai puternică decît identitatea fizică masculină, de importanță cu totul secundară pentru admiratorii săi.

Este infinită diversitatea și subtilitatea formelor în care se manifestă dimensiunea sexuala complementară a persoanei, dar nu mai puțin prin care ea se ascunde. Mult dorita cunoaștere de sine constă mai ales în întîlnirea lucidă cu celălalt din noi, în acceptarea lui și în efortul de a-l integra în așa fel încît să nu ne (mai) fie teamă și nici să ne rușinăm de el. Faptul că el stă într-un evident antagonism cu sexul biologic — și rar se întîmplă ca un asemenea antagonism să nu iasă la iveală, chiar dacă nu e izbitor pentru ceilalți — nu numai că nu exclude armonizarea lăuntrică, dar chiar o

presupune, dobîndirea ei constituind însăși rațiunea de a fi a acestei dualități ființiale. Dacă antinomia ia forme conflictuale sau grotești, se datorește neacceptării, neînțelegerii sau refulării ei. Dualitatea funciară a ființei s-a revelat însă din vechime înțelepciunii populare sau savante care făcea din androginul cu cele două jumătăți sexual diferite — cea inferioară și cea superioară sau cea dreaptă și cea stîngă — simbolul desăvîrșirii umane. Numai prostia, ignoranța și incultura au putut vedea în el o creație monstruoasă a naturii sau produsul unei imaginații morbide.

Las la o parte cazurile extrem de rare de hermafroditism fizic, pe drept cuvînt definite ca fenomen de pseudohermafroditism, celălat sex fiind prezent embrionar, ascuns sau numai virtual, nicidecum pe picior de egalitate cu sexul dominant. De cele mai multe ori el se revelează numai unui examen medical avansat iar persoana în cauză poate să nici nu aibă habar că adăpostește germenele unui sex biologic opus. Totuși chiar și asemenea cazuri merită să fie privite cu respectul la care are dreptul demnitatea persoanei, situații ca acestea, ieșite din comun, neavînd cîtuși de puțin a face cu valoarea morală sau intelectuală a individului ci arătîndu-ne odată în plus ce misterioasă și insondabilă este condiția umană. Nimic mai facil și mai ieftin decît a vorbi despre eroarea naturii; dacă un pseudohermafrodit e privit ca un monstru deoarece ca femeie acuză un început de testicule sau ca bărbat un început de uter, cum i-am mai putea califica pe cei care, cu organe sexuale adecvate sexului lor biologic, au făcut să se abată asupra omenirii moartea, pîrjolul și pustiirea — un Lenin, un Hitler, un Stalin, un Mao? În plus sunt cîteva decenii de cînd medicina intervine eficace, chirurgic și hormonal, pentru a da netă prioritate sexului cu care persoana în cauză se simte psihologic si sufletește în armonie.

Oricum ar fi privite, fenomenele de (pseudo)hermafroditism somatic, cu totul sporadice, nu trebuie confundate cu această androginie esențială care-l privește înainte de toate pe omul lăuntric și este intim legată de năzuința sa spre dezmărginire și totalitate. Ființa sexual dublă este reprezentarea simbolică a unei polarități ontologice devenite „coincidentia oppositorum“. În termenii psihologiei jungiene e vorba de bărbatul conștient de „anima“ care locuiește în el și de femeia capabilă să-și identifice partea ascunsă ca pe o realitate de gen masculin: *animus*. Numai conștientizarea acestei androginii esențiale poate să ducă la întregirea interioară și să orienteze cunoașterea de sine spre ceea ce există cu adevărat iar nu spre obiective imaginare și utopice.

Spre împlinirea interioară

Si dacă într-un bărbat celălalt pol nu se manifestă sau pare să nu existe? Atunci o asemenea persoana va fi de timpuriu cuprinsă de nerăbdarea matrimonială: dorința imperioasă de a putea să aibă în permanență alături femeia care-l va întregi, de unde și numele de „jumătate“ atribuit soției de către înțelepciunea populară, nu fără o ascunsă și doar rar sesizată ironie.

O nerăbdare puțin caracteristică celui în care dimensiunea feminină vibrează, chiar dacă el nu-și dă seama de ea. Nesimțind tot atît de acut nevoia completării exterioare, acesta va căuta să amîne pe cît este cu putință scadența nupțială, iar cînd va fi totuși să facă pasul, îl va face fără exaltarea produsă de iluzia împlinirii fericitoare.

Dacă se întîmplă să fie și conștient că posedă în lăuntrul propriei sale ființe ceea ce alții caută în afara lor, se va hotărî de obicei pentru celibat –o instituție socială a cărei demnitate nu e cu nimic mai prejos de cea a căsniciei. Este grăitor că tocmai pentru această formă de viață se pronunță bărbații care alcătuiesc elita clasei religioase: călugării. Cugetînd la sensul mai adînc și tainic al

proverbului universal care spune că omul sfințește locul, l-am putea întregi prin afirmația, șocantă pentru o anumită mentalitate, că celibatul sfințește omul.

Căsnicia, cu familia care poate rezulta din ea, este însă o prețioasă școală pregătitoare pentru dobîndirea autonomiei ființiale. Convie-țuirea cu femeia trezește în bărbat principiul feminin latent sau adormit; cînd, din cauza durităților vieții, acesta s-a învîrtoșat sau chircit, el poate să-și recapete forma normală și chiar să înflorească. Este miracolul produs de prezența femeii pe lîngă acel bărbat a cărui hipertrofiată virilitate avea un efect dezumanizant asupra sufletului și comportării. Căci femininul din noi e izvorul omeniei noastre, și marea misiune a femeii constă nu în a-l face pe bărbat dependent de persoana ei, ci în a-l ajuta să-și cîștige independența ființiala completă grație influxului venit de la ea și pe care el l-a integrat propriei sale vieți interioare. Iar această independență nu e altceva decît androginia esențială regăsită, prin care individul devine realmente de sine stătător și face experiența, cu adevărat fericitoare, a unei plenitudini neîncetat alimentată de energii provenitoare din ambele direcții.

Împlinirea lăuntrică a femeii este absolut simetrică. Înlocuind noțiunea de principiu feminin prin cea de principiu masculin, vom putea cu ușurință formula problemele pe care ea trebuie să le înfrunte pentru a atinge din perspectiva ei androginia generatoare de plenitudine și independență. Dacă există o deosebire, ea privește numai gradul de înțelegere cu care este trăit acest proces și care la femeie este cu mult superior. În vreme ce, în cazul bărbatului, asimilarea spiritului feminin are loc inconștient și în pofida respingerii lui la nivel rațional, femeia își însușește tot ce e mai valoros și mai nobil în spiritualitatea masculină cu o conștiință aproape deplină a faptului că această osmoză e condiția eliberării ei din starea de ființă social desconsiderată și sexual exploatată.

Natură și destin

Androginia ontică — evocată de marile mituri ale umanității și descrisă de Mircea Eliade în magistralul său eseu „Mefistofeles și androginul", devenit titlu clasic de referință pentru antropologi și psihologi — nu înseamnă deloc ori nu este încă homosexualitate sau bisexualitate, dar nici nu este neapărat heterosexualitate predeterminată. Este ca o plasmă originară nediferențiată și plină de virtualități a căror realizare este hotărîtă de la înălțimea unei anumite instanțe, încă învăluită în mister pentru cunoșterea omenească, orice ar spune cei ce pretind a fi dezlegat în mod genetic enigma ființei. În nici un caz nu va fi jocul orb al cromozo-mi-lor sau hormonilor cel care va dicta orientarea sexuală reală a persoanei, orientare susceptibilă a diferi considerabil de sexul biologic. Importanța lor e de netăgăduit, dar și unii și ceilalți ascultă de un principiu superior, care le decide rolul în alcătuirea intimă a ființei.

Definirea acestui principiu superior n-a reușit pînă acum nimănui, și nu-mi fac iluzia de a fi descoperit pentru ce venim pe lume cu o orientare sexuală sau cu alta. Evitînd însă cu grijă scientismul ieftin, care susține cu suficiență că poate explica misterul ființei printr-o formulă genetică, și ascultînd glasul unei rațiuni care ne ferește de judecăți părtinitoare și de prejudecăți instalate în cuget prin contaminare socială, putem ajunge la o explicare cuprinzătoare. Ceea ce înseamnă: o explicare aptă să înțeleagă fenomenul uman în infinitatea formelor lui și refuzînd *a priori* să respingă, să condamne sau să vrea a impune ceva.

Două mari forțe își conjugă eforturile și legile în procesul de cristalizare a omului ca ființă

sexuată: natura, universală prin excelență, și destinul, eminamente individual. Venind din direcții opuse, se întîlnesc și ele sub semnul unui Eros ce le va impune felul de unire după norme și intenții menite a rămîne o taină absolută pentru cei în care se realizează — de n-ar fi decît unicitatea individualității care ia naștere, manifestată atît de elocvent în trăsăturile irepetabile ale chipului. *Grosso modo*, această unire cvasi nupțială a naturii și destinului urmărește cu precădere perpetuarea speciei. Dar numai *grosso modo*, căci, luat sub lupa examenului psihologic abisal, fiecare individ revelează o dozare specifică numai lui a principiilor masculin și feminin, dozare ce poate să se subordoneze — pînă la a se confunda cu el — sexului biologic înscris în actul de naștere și recunoscut de societate, dar se poate și distanța de el pînă la a-l contrazice cu vehemență. Din acest punct de vedere fiecare din noi este o șaradă menită a rămîne nedezlegată, în primul rînd pentru cei din jur, dar adesea chiar și pentru purtătorul ei, cum constata regele Ludovic II al Bavariei cu puțin timp înaintea tragicei sale morți: "Sunt pentru mine însumi o enigmă".

E drept că erosul heterosexual constituie intenția majoră a naturii, esențial interesată în perpetuarea speciei, dar destinul personal îi impune corecturi pe care nici o statistică nu le va putea înregistra. Este taina adîncă a fiecărui bărbat de ce caută o femeie, de ce se căsătorește, de ce vrea să întemeieze o familie. De la necesitatea profundă, în deplin acord cu cerințele generale ale speciei, trecînd prin acceptarea pasivă a unui imperativ social sau pur și simplu imitarea mecanică a ceea ce fac alții, și pînă la fuga de orientarea sexuala tainică și inavuabilă pe care speră s-o poată reduce la tăcere sau, într-o și mai mare amăgire, s-o „vindece": un șir nesfîrșit de trepte intermediare și nuanțe individuale se ascund mai mult sau mai puțin abil îndărătul „normalității" heterosexuale, dezvăluind ochiului pătrunzător conținutul extrem de proble-matic și chinuit al acesteia. Aceasta este viața insași, fenomenul numit „normalitate" constituind doar un aspect al ei. „Omul, ființă necunoscută!" — cîtă dreptate avea doctorul Alexis Carrel să intituleze astfel celebra-i cercetare antropologică.

Tot *grosso modo* vorbind, din unirea celor două mari forțe poate rezulta cealaltă formă de atracție: între ființele de același sex. *Grosso modo*, deoarece și aici o mulțime de stadii intermediare unesc extreme cum sunt bărbatul atras de alt bărbat pe baza unei virilități reciproc împărtășite, iar la celălalt pol bărbatul aspirand la persoane de acelasi sex deoarece feminitatea ascunsă în el, uneori transparentă, e atît de puternică încît se decide, într-un elan eroic *sui generis*, să-și schimbe sexul biologic pentru a putea duce o viață în deplină concordanță cu propriul psihic si afect. Homosexualitatea feminină cunoaște aceeași polaritate, doar că inversată, cu treptele intermediare corespunzătoare. Că înclinarea spre ființe de același sex ține de un destin individual, este cît se poate de evident și nu trebuie demonstrat. Se impune însă întrebarea: ce interes poate avea natura să favorizeze — desigur în mod minoritar, totuși cu o constanță și o universalitate nedezmințite de-a lungul mileniilor — un asemenea gen de atracție care pare să-i contrazică intenția reproductivă?

Or, privită ca înțelepciune — și cui i-ar fi mai potrivit acest atribut? — natura refuză să se lase redusă la legea perpetuării speciei. E infinit mai inteligentă, mai vizionară, mai generoasă și mai plină de fantezie decît își închipuie cei pentru care doar relațiile apte să procreeze ar fi în concordanță cu legile ei. Ea a sădit în adîncul biologic și psihic al omului pornirea firească spre plăcere, pe care numai perversiunea religioasă e capabilă s-o nege și s-o demonizeze, dar cu ce efecte frustrante și patologice pentru ea însăși! Si ce formă de plăcere poate depăși în intensitate unirea sexuală dintre două ființe, prin care, atunci cînd nu este anulat elanul sufletesc, se întrezărește ceva din taina morții și eternității iar iubirea se realizează plenar, se încarnează. Dar cum plăcerea legată de unirea sexelor opuse poate duce la o înmulțire primejdioasă a speciei umane,

prevăzătoarea natură a creat și plăcerea esențial nezămislitoare, cea pe care și-o produc reciproc persoanele de același sex. Departe de a-i contesta legitimitatea, faptul de a nu contribui la înmulțirea neamului omenesc constituie însăși justificarea ei. A da patriei fii și cetățeni e doar o jumătate a adevărului sexual, privit eminamente din perspectivă socială și demografică; a nu o face reprezintă cealaltă jumătate, cealaltă datorie, a cărei importanță rar îndrăznește cineva să o pronunțe, mai ales în lumea occidentală. Desigur că homosexualitatea nu rezolvă problema excesului de populație, după cum nu poate fi făcută răspunzătoare pentru scăderea natalității; ea amintește însă cu forță voința naturii de a stăvili proliferarea nelimitată și cere să fie înțeleasă în lumina acestei voințe.

Negarea homosexualității în numele și de pe poziția unei heterosexualități care se consideră exclusiv îndreptățită, nu e decît o manifestare — e adevărat, cea mai feroce — a eternei, universalei și instinctivei intoleranțe arătată de orice majoritate minorității care-i contrazice obiceiurile, concepțiile: pe plan religios (Biserica dominantă și cultele care-i fac concurență, de pildă); în viața politică (puterea și opoziția); pe tărîmul sănătății publice (medicina oficială și academică, adevărat partid de guvernămînt cu menta-litate de partid unic, geloasă pe medicinile alternative, aidoma Bisericii persecutoare a sectelor); dar mai ales atunci cînd e vorba de orientarea sexuală, pe care orice comunitate, socială sau națională, mare sau mică o respinge dacă nu se conformează standardului perpetuat prin tradiție și educație. În deosebi în această din urmă privință omul se arată cel mai puțin dispus a se ridica la o înțelegere cuprinzătoare și generoasă, singura demnă de înțelepciunea naturii. Ii va urmări pe cei ce nu simt nevoia copulării cu sexul opus așa cum o fac credincioșii bigoți cu adepții altor forme de credință, adepții unui partid cu membrii unui partid opus ca ideologie, medicii absolvenți ai unor universități recunos-cute cu tămăduitorii formați prin proprie experiență și studiu, numai că exacerbînd la extrem violența urmăririi. Natura n-ar fi mama noastră dacă ar gîndi ca exponenții majorităților umane și ar face uz de redutabila-i putere în felul cum o exercită aceste majorități și reprezentanții lor atunci cînd au foarte trecătorul privilegiu de a decide soarta celor ce sunt altfel decît cei mulți sau decît cei puternici. Natura îmbrățișează totul pentru că de la ea vine totul, inclusiv ceea ce contrariază mentalitatea celor care se auto-erijeaza in aparători ai legilor ei. Nu-și poate nega progeniturile, oricît ar șoca ele pe cei incapabili să vadă totalitatea și să admită diversitatea. A acorda heterosexualității prioritate, dar nu pentru a se dezlănțui exterminator asupra celor concepuți după alt tipar.

Prietenia pasiune

Homoerotismul este inseparabil de acea intensă prietenie masculină a cărei necesitate se face puternic resimțită îndeosebi cînd bărbatul a ajuns să-și dea seama că nici cea mai exaltată iubire a celuilalt sex nu-l umple pe deplin, o foarte importantă valență a ființei sale, de ordin spiritual, rămînînd nesatisfăcută. E ceea ce i-a făcut pe Montaigne și La Boétie să se simtă atît de irezistibil atrași unul către altul încît Sainte-Beuve, celebrul critic literar francez, a putut compara această legendară prietenie cu o legătură erotică. La Boétie era deja căsătorit iar Montaigne nu evita aventurile sentimentale, și totuși atît unul cît și celălalt simțeau confuz că ceva esențial le lipsește. Ceva ce femeia nu le putea da și de care deveniră conștienți abia cînd viața le creă posibilitatea să se întîlnească, sub zodia destinului — un destin cu totul excepțional — se poate înțelege. Înflăcărarea ce-i cuprinse brusc pe amîndoi izbucnea aidoma acelei forme de iubire pe care francezii o numesc „coup de foudre“ pentru felul ei fulgerător de a se dezlănțui. În istoria spiritualității franceze

prietenia-iubire dintre Montaigne și La Boétie este pandantul homoerotic la pasiunea tot atît de legendară care-i unise cu cîteva secole înainte pe Heloisa și Abelard.

Într-adevăr, sufletul bărbatului, cît ar fi acesta de sensibil la farmecul feminin, cuprinde o zonă pe care trăirile prilejuite de pasiunea pentru femeie n-o pot atinge, și cu atît mai puțin o pot umple. Pe acel plan el rămîne singur și neînțeles, oricît de mari ar fi bucuriile pe care i le dăruie tandrețea partenerei sau viața de familie. Numai căldura, devotamentul și înțelegerea unui alt bărbat sunt în măsură să-i creeze sentimentul unei împliniri lăuntrice profunde, posibile tocmai pentru că vine pe o cale opusă pasionalității heterosexuale, al cărei foc mistuie dar nu transfigurează.Cititorul își amintește desigur clasica paralelă făcută de Montaigne în „Eseuri“(cartea I, capitolul 28) între patima pentru o femeie, „foc iute și pieritor, unduitor și schimbăcios, foc al fierbințelii, supus creșterilor și descreșterilor“, și căldura prieteniei pentru un alt bărbat: „potolită și egală, statornică și liniștită, întreagă duioșie și împăcare, fără nici o asprime, nici vreun amar“. Cînd acel „foc al fierbințelii“ începe să se stingă, în virtutea naturii sale însăși, „schimbăcioasă“ și „supusă creșterilor și descreșterilor“, golul sufletesc legat de nepotrivirea spirituală funciară dintre bărbat și femeie devine de-a dreptul insuportabil și cheamă cu vehemență un parteneriat de același sex.

O asemenea chemare poate să nu aibă absolut nici o componentă senzuală și să-și păstreze pînă la sfîrșit acest caracter, ceea ce e de natură să asigure o trăinicie incomparabilă prieteniei născute din ea. Dar nu rareori, printr-o insondabilă alchimie sufletească, unirea cugetelor devine unire a inimilor a cărei ardoare se transformă în incandescență pasională și duce la unirea inevitabilă a trupurilor. Este într-adevăr una din originile posibile ale homosexualității. O mare prietenie între doi bărbați este nu numai sublimă dar și abisală, implicînd deci imprevizibilul și riscurile legate de aceste zone amețitor de adînci ale psihicului din care impulsuri, doruri și fantasme niciodată imaginate pot ieși la suprafață influențînd decisiv o existență iar adesea și pe a celor din jur.

Minții masculine comune fenomenul îi poate părea imposibil sau inventat — și e tocmai una din formele prin care se manifestă decăderea sexului doar aparent „tare“ — dar pentru o femeie îndrăgostită este o realitate mereu posibilă și pe care o intuiește sau bănuie ori de cîte ori prezența prea stăruitoare a unui prieten în preajma soțului sau amantului îi stîrnește gelozia. Reiau spre aprofundare un exemplu analizat anterior. Unor suspiciuni de acest gen i s-a datorat tristul sfîrșit al lui Lev Tolstoi în gara unui sat, unde o aprindere de plămîni contractată în timpul forțatei sale călătorii îl obligase să ceară adăpost. Fugise de acasă și pribegea pe o vreme friguroasă de toamnă tîrzie, fără nici o țintă, pentru a nu mai auzi istericele acuzații proferate de soția sa. Aceasta era convinsă că scriitorul cultiva o relație de natură homosexuală cu medicul său personal Dușan Makovițchi, de care-l lega într-adevăr o puternică și veche prietenie. Nu-i putem ști substratul intim și deci nu suntem în măsură să spunem dacă învinuirile Sofiei Andreevna aveau o bază reală, deși ea invoca documente găsite scotocind sertarele soțului. Ceea ce vreau să subliniez reamintind cititorului acest zbuciumat și tragic final de viață este numai faptul că bănuiala de homosexualitate îl pîndește întotdeauna pe bărbatul căsătorit, dacă prietenia sa cu un alt bărbat arată o intensitate ce face concurență erosului matrimonial, iar fără foc nu iese fum!

Femeia pătimaș dependentă de soțul sau amantul ei își simte poziția amenințată de o dublă rivalitate: iubirea unei alte femei sau prietenia ieșită din comun a unui alt bărbat. Iar aceasta din urmă, cînd este cu adevărat ceea ce trebuie să fie, depășește în forță și trăinicie atracția heterosexuală, tocmai pentru că nici o femeie nu poate da ceea ce oferă un bărbat. De aceea orice veritabil bărbat, retrăind parcă o glorioasă tradiție coborîtoare pînă la Ghilgameș, Ahile și

Alexandru Macedon, va pune prietenia mai presus de atracția feminină, cît de puternică ar fi ea. Cuvintele rostite de David la moartea prietenului său de inimă Ionatan, fiul regelui Saul — „iubirea ta a fost pentru mine mai presus de iubirea femeiască“(II Regi, 1/27) — au proclamat pentru milenii superioritatea calitativă incontestabilă a prieteniei care poate uni doi bărbați. După cîte vedem, Biblia poate fi invocată nu numai de către dușmanii homosexualității dar și de purtătorii acesteia.

Cînd izbutește să se înalțe de asupra mediocrității proprii amiciților ocazionale și efemere, prietenia dintre doi bărbați se revelează nu mai puțin măreață, absolută și misterioasă ca iubirea pasionată dintre sexele opuse. Nu se poate ști niciodată din ce necunoscute — tulburi sau limpezi — adîncuri izvorăște, în ce direcție e menită să înainteze și dacă nu-i va fi cumva dat să ia o întorsătură neașteptată, adică exact ceea ce alcătuiește conținutul ideii de destin, și întru nimic altfel decît se petrece cu apropierea erotică dintre bărbat și femeie. Pe de asupra, prietenia pasiune are antecedente istorice cu mult mai vechi dect iubirea pasiune. Faptul de a se dărui reciproc și fără rezerve, de a fi gata să moară unul pentru celălalt sau unul alături de celălalt a caracterizat prietenia masculină încă din timpurile mitice ale umanității, a străbătut glorios antichitatea și a cunoscut un blînd amurg spre sfîrșit de ev mediu prin înflorirea și cultivarea delicateței erotice în mediile monahale (magistral și spectaculos scoasă la lumină de către teologul american John Boswell în monumentalul său studiu „Christianity, Social Tolerance and Homosexuality“ (1).

Tristan și Isolda

În tot acest timp, erosul heterosexual îmbrăca fie forma înțelegerii conjugale cu caracter practic, fie aceea a relației extraconjugale cu caracter senzual. Istoria nu a înregistrat pînă în pragul Renașterii uniri sufletești între cele două sexe care să fi dobîndit o aureolă comparabilă celei ce eterniza prietenia-pasiune dintre Armodius și Aristogiton, Ahile și Patrocle, Socrate și Alcibiade, Alexandru și Hefaistion, Nisus și Eurialus, Adrian și Antinous. Singura care tindea spre absolut se arăta, la începutul secolului XII, cea dintre Heloisa și Abélard, împiedicată însă să devină ceea ce ar fi putut să fie prin felul tragic și grotesc în care a fost obligată să eșueze: sîngeroasa castrare a lui Abélard de către unchiul Heloisei, căreia îi urmă reatragerea fiecăruia dintre cei doi îndrăgostiți în cadrul vieții de mănăstire destinată sexului său. Era ca și cum viața însăși ar fi vrut să spună: timpul amorului-pasiune nu a venit încă!

Contopirea celor două sexe sub semnul absolutului, morții și eternității nu se poate detecta decît începînd cu evul mediu tîrziu. Tristan și Isolda sunt cei care au dat primul mare impuls acestui elan sufletesc, parcă spre a-l îmboldi să se aventureze spre culmile de pe care prietenia homoerotică masculină îl contempla de secole: singura posibilitate de a cîștiga aureola care ar fi conferit pornirii voite de natură și împărtășite de toate viețuitoarele pămîntului, o putere de iradiere cu obîrșie în spirit și accesibilă numai omului. Lui Richard Wagner îi datorăm readucerea în actualitate a legendei capabile să înzestreze heterosexualitatea cu o imagine romantic transfigurată a ceea ce ar putea fi relația dintre bărbat și femeie prin depășirea rutinei sociale în lăuntrul căreia își ducea puțin glorioasa existență.

Ultimul cuvînt al lui Wagner, testamentul său spiritual, era însă „Parsifal“ care, în polar antagonism cu „Tristan și Isolda“, aruncă asupra freneticei și totalei iubiri dintre cei doi lumina descoperită de compozitor doar spre apus de viață. Acțiunea operei se desfășoară în mijlocul unei comunități formate exclusiv din bărbați. Condamnînd interesul erotic pentru femeie, ea favorizează

naşterea unui interes erotic intermasculin, cum s-a întîmplat dintotdeauna în aşezămintele monahale bărbăteşti. Parsifal este un Tristan „mîntuit“ deoarece femeia nu mai are nici o putere asupra sa. Rămîne însă fără răspuns întrebarea dacă imunitatea sa erotică îi priveşte şi pe cei de un sex cu el, o întrebare care a stîrnit numeroase şi ironice comentarii printre adversarii muzicii wagneriene. Într-un celebru pamflet, Nietzsche supunea unui sarcasm necruţător această formă pretins mistică a Erosului în care el vedea o patologică perversiune. Evocînd echivocul triumf parsifalian asupra iubirii heterosexuale, Wagner n-a putut să nu-şi amintească de acel timp în care el însuşi, îndrăgostit de augustul său ocrotitor, Ludovic II, tînărul şi strălucitorul rege al Bavariei, mărturisea în scrisori prietenilor că de acum înainte el s-ar putea lipsi de femeie.

Oricum, dincolo de aceste aspecte anecdotice, deşi reale, mesajul testamentar al compozitorului e că există pe lume şi ceva ce se opune genului de atracţie erotică glorificat în „Tristan“ şi că a ceda farmecului feminin îşi are pandantul legitim în a-i rezista sau a-l respinge. Bineînţeles cu toate consecinţele implicate de un asemenea refuz, şi în privinţa cărora „Parsifal“ lasă poarta deschisă interpretărilor celor mai surprinzătoare.

Dar însăşi tragica poveste de dragoste dintre Tristan şi Isolda dezvăluie cercetătorului pătrunzător un extrem de semnificativ plan secund. Luarea lui în consideraţie e de natură să relativizeze caracterul absolut al unei iubiri ce pare a nu-şi putea găsi împli-nirea decît în moarte şi să descopere imprecizia graniţei dintre erosul bazat pe opoziţia sexelor şi cel născut din asemănarea lor. Căci vechea legendă conţine în filigran aspecte nesocotite de interpretarea modernă, mereu preocupată să scoată în relief legitimitatea exclusivă a amorului heterosexual şi surdă la tot ce o pune în discuţie. Într-adevăr, s-a întîmplat şi cu „Tristan“ ceea ce s-a petrecut cu mitul lui Orfeu, din care nu s-a reţinut decît iubi-rea miticului bard pentru Euridice, ignorîndu-se transfor-marea ei în pasiunea rău famată.

Or, conform legendei medievale, la începutul acţiunii Isolda îl urăşte pe Tristan, în care a recunoscut ucigaşul logodnicului ei Morolt, în vreme ce lui Tristan Isolda îi e cu desăvîrşire indiferentă. Această indiferenţă nu era altceva decît reversul angajării sale sufleteşti într-o prietenie de natură homoerotică, aceea care-l lega de unchiul şi domnul său regele Marke. Ea se încadra perfect în modelul de relaţie homosexuală moştenit de la societatea antică şi perpetuat de-a lungul mileniilor: iubitorul mai vîrstnic care dăruieşte din experienţa şi înţelepciunea sa tînărului iubit şi care primeşte de la acesta căldura şi prospeţimea juvenilă. Cum poporul din Cornwall, unde el domnea, îşi dorea o regină, îi fu propusă Isolda, fiica regelui din Irlanda. Ce reprezentant mai vrednic de încredere îşi putea alege pentru a peţi frumoasa irlandeză decît pe cel care-i era prieten de inimă! Apariţia unei femei între el şi Tristan nu ar fi trebuit în mod normal să le afecteze întru nimic legătura, bazată tocmai pe imunitatea ambilor la farmecele celuilalt sex, sugerată fără echivoc prin condiţia de celibatar tomnatec a lui Marke şi răceala aproape respingătoare arătată de Tristan Isoldei.

Evoluţia relaţiei dintre aceste personaje într-un sens opus situaţiei iniţiale a fost provocată în chip anormal, din afară şi pe cale magică: băutura oferită, din greşală, de servitoarea şi confidenta Isoldei celor doi tineri pe corabia care-i duce spre Cornwall. Era , cum am spune azi, un afrodisiac, pregătit de mama Isoldei şi destinat regelui. Detaliu nu lipsit de semnificaţie: Marke nu putea conta pe înflăcărarea sexuală firească şi avea nevoie de un afrodisiac, care va acţiona însă asupra peţitorului. Cînd Marke descoperă adulterul, durerea sa, imensă, nu e din pricina Isoldei, cu care în opera lui Wagner nu schimbă nici două vorbe, ci din aceea a lui Tristan, de care s-a văzut trădat în

modul cel mai ofensator pentru un homosexual. Căci după cum pentru o femeie suprema umilință e să se vadă abandonată de dragul unui bărbat, tot așa pentru bărbatul legat printr-un sentiment homoerotic de un altul, nu există lovitură mai puternică decît aceea de a se fi văzut înșelat cu o femeie. „Tristan și Isolda“ este așadar înainte de toate tragedia prieteniei-pasiune dintre doi bărbați care nutreau un nețărmurit devotament reciproc. Peste acest strat originar s-a suprapus faimosul triunghi conjugal care a imprimat tragediei (Tristan rănit de moarte de către un „body guard“ al regelui și Isolda murind, de inimă rea, alături de el) sensul erotic compatibil cu o societate în plină devenire homofobă. În vreme ce în mitul lui Orfeu iubirea propriului sex constiuia faza supremă în evoluția eroului, cea care-i precipita sfîrșitul tragic, în legenda lui Tristan și Isolda era punctul de pornire și forma fundalul care explica transformarea unei căsătorii convenționale într-o cauză de tragedie. Posteritatea a eliminat din mitul antic partea sa culminantă iar celui medieval i-a retezat motivația inițială. Exemplu tipic pentru modul heterosexual de a scrie sau reinventa istoria.

Romeo și Julieta

Iată însă și o iubire între „el“ și „ea“ de o cristalină limpezime, fără umbrele pe care fundalul unui trecut tulbure le proiecta asupra pasiunii ce-i unise pe Tristan și Isolda. Este iubirea legendară dintre Romeo și Julieta eternizată de drama lui Shakespeare, dar pe care nu scriitorul englez o plăsmuise. Ea îi preexistase de-a lungul secolului XVI ca expresie a nevoii resimțite de „inconștientul colectiv“ — cum ar fi spus Jung — de a făuri simbolul erotic al timpurilor noi, însuflețite de idealurile renascentiste. Unul din cei deja inspirați de ea fusese marele dramaturg spaniol Lope de Vega. Îi datorăm însă lui Shakespeare întruchiparea artistică supremă a acestei teme, cea grație căreia trista poveste a tinerilor îndrăgostiți din Verona se impuse ca al doilea mare moment în aureolarea relației bărbat-femeie. Căci avem a face, neîndoios, cu un imn închinat iubirii heterosexuale. Are tot ce-i trebuie pentru a merita acest elogiu: puritate și jertfelnicie, sfidarea morții și suflul eternității, destinul implacabil cu irezolvabilele sale probleme pe de-o parte și farmecul gingaș al inocenței, pe de alta. Creația shakespeariană s-a ridicat repede la înălțimea mitului și s-a afirmat ca o contrapondere heterosexuală la homoerotismul neoplatonic, dominant în cele două secole de-a lungul cărora Renașterea avansase de la Florența la Londra. Numeroasele aventuri sentimentale, cînd voioase cînd dureroase, evocate de bardul britanic se rotesc în jurul sublimei dar iarăși tragicei iubiri dintre Romeo și Julieta ca în jurul unui soare. Prin acest cosmos erotic, spiritualitatea Renașterii, aflată într-un glorios amurg, atingea forma cea mai înaltă a acelui echilibru al contrariilor, manifestare încă neegalată a unei excepționale capacități de a îmbrățișa condiția umană în totalitatea ei.

Dar ar fi simplist să credem că felul lui Shakespeare de a vorbi despre iubire este doar celălalt termen al contradicției. Deși marcată de heteroerotism, viziunea sa este de o plurivalență în care un ochi pătrunzător identifică întreaga contradicție. Scriitorul n-ar fi atins înălțimea de la care ne privește încă, incomparabil, de patru secole, dacă , din punct de vedere erotic, s-ar fi mărginitt la proslăvirea unui singur gen de iubire, ignorînd amețitoarea complexitate a realității. Or, tocmai sensibilitatea fără precedent pentru aceasta din urmă e cea care, deosebindu-i opera dramatică de teatrul clasic, obsedat de imperativul celor trei unități (timp, loc, acțiune) i-a conferit originalitatea și i-a creat faima. Concen-trîndu-se cu precădere asupra unei teme, unei acțiuni sau unui peronaj, Shakespeare nu uită niciodată viața pestriță și abundentă în contraste care le înconjoară și care de

cele mai multe ori n-are nici o legătură cu firul literar conducător. Evocînd-o, scriitorul înfruntă curajos riscul de a destrăma logica dramaturgică — ceea ce adesea se și întîmplă — dar, ca niciodată pînă acum, aduce pe scenă viața însăși cu multicolora ei autenticitate. Așa se face că și erosul prezentat de dramaturg în prim plan — și corespunzînd în linii foarte generale imaginii pe care și-o face despre el majoritatea socială — se vede întregit cu forme de manifestare ce se abat de la normă pînă la a o nega.

Cititorul n-are nici măcar nevoie să citească printre rînduri; el trebuie doar să urmărească foarte atent ceea ce stă scris în text și să zăbovească reflexiv acolo unde rostirile și situațiile sparg cadrul relațiilor convenționale. Regizorul căuta în trecut să facă inofensive asemenea aspecte, stridente în raport cu tema centrală și mentalitatea dominantă, deși ele existau negru pe alb: le înneca în fluxul unei acțiuni a cărei captivantă desfășurare abătea atenția de la subtilele ei ramificații cu sensuri foarte neortodoxe. Regizorul modern însă, în deosebi cînd el însuși s-a eliberat de prejudecățile impuse de intoleranta gîndire majoritară, nu se mai sfiește să pună în relief statornicia lui Shakespeare în a sugera că iubirea e infinit mai mult genul de pasiune care-i lega pe Romeo și Julieta. Celor convinși de legitimitatea exclusivă a amorului heterosexual el le-ar fi răspuns probabil cu vorbele lui Hamlet pe care le-am luat ca motto al acestei cărți: "Există mult mai multe lucruri în cer și pe pămînt decît e-n stare să conceapă filosofia voastră" (*Hamlet I,* 5).

Mister shakespearian

Se discută de peste un secol dacă Shakespeare a fost sau nu homosexual. Primul impuls l-a dat procesul lui Oscar Wilde prin modificarea produsă de el în optica cititorilor, comentatorilor și spectatorilor. Era ca și cum aceștia s-ar fi vindecat de o miopie care îi împiedicase să distingă detaliile monumentului național, contemplat timp de trei secole de la distanța unei admirații prea sentimentale ca să fie și lucidă. Ei începură să observe aspecte care, deși întotdeauna prezente, nu fuseseră luate în considerație sau în serios și a căror cercetare genera întrebarea legată de orientarea sexuală a scriitorului. Prea numeroase se dovedeau aluziile la iubirea prohibită pentru ca din ele să nu se tragă concluzii privind însăși persoana celui ce scrisese aceste drame și comedii, dar mai cu seamă acele 154 sonete care spuneau lucrurilor pe nume.

Nimic însă din puținul care se știa despre viața lui Shakespeare nu îndreptățea presupunerile stîrnite printr-o citire mai critică și mai pătrunzătoare a operei. Dimpotrivă, faptele cunoscute lăsau să se întrevadă imaginea unui foarte onorabil soț și tată, de neconciliat cu ceea ce societatea gîndea și gîndește despre homosexualitate. De unde imposibilitatea de a găsi o punte între biografie și creație, precum și un răspuns la întrebarea prin care Oscar Wilde tulburase, primul, admirația idolatră a shakespearo-logilor și shakespearomanilor. Un notoriu homosexual, cel mai ilustru poet britanic al secolului trecut, W.H.Auden, își afișa dezacordul chiar cu simpla formulare a întrebării, dar cu o ironie care trăda o secretă complicitate. Făcînd aluzie la organizația comunistă internațională creată de Stalin și condusă de Moscova, „Comintern", el se prefăcea, la începutul anilor 60, că ia apărarea scriitorului bănuit de reprobabilul viciu: „It won't do just to admit that the top Bard was in the *homintern"* (2).

Pe de altă parte, secolul XX, cu gîndirea sa din ce în ce mai iconoclastă, începea să înțeleagă că o viață burgheză onorabilă poate face casă foarte bună cu tendințe sexuale deloc onorabile în ochii celor mulți. Aproape somat prin celebra scrisoare a lui J.A.Symonds să-și declare homosexualitatea

de care erau impregnate poeziile sale inspirate de o camaraderie masculină pasionată, Walt Whitman respingea „viciul“ în numele celor șase copii al căror tată pretindea a fi și pe care nimeni nu i-a văzut: se prevala de simplistul raționament în virtutea căruia calitatea de om căsătorit dovedește absența odioasei înclinări, incapabil să-și imagineze că o asemenea calitate poate servi ca scut sau mască. Thomas Mann a făcut și el uz pe durata existenței sale de această poartă de scăpare oferită de naivitatea heterosexuală. În viața lui cei șase fii fuseseră o realitate, perfect compatibilă însă cu înclinările sale erotice reale, atît de spectaculos ieșite la iveală prin publicarea postumă a giganticului său Jurnal. Dar Oscar Wilde însuși, condamnat la doi ani de închisoare grea pentru a se fi făcut vinovat de iubirea interzisă, pe care în plus avusese îndrăzneala s-o apere în fața judecătorilor luîndu-și-i ca aliați pe Platon, Michelangelo și — culmea nerușinării! — pe Shakespeare însuși, bardul și mîndria națiunii: nu fusese și el pînă atunci un excelent soț și tată ? El a fost însă și primul homosexual care nu a invocat familia pentru a-și nega orientarea sexuală, recunoscută de el public și rostită cu acuzatoare cutezanță. A avut un rol esențial în spulberarea iluziei că cine are soție și copii nu poate fi animat de sentimente erotice pentru propriul său sex.

Dar e în fond cu totul lipsit de importanță dacă Shakespeare însuși a fost sau nu homosexual. Ceea ce spune opera lui, direcția în care arată că trebuie gîndit –iată ce contează. Este de altfel mult mai interesant pentru cei ce apără cauza homosexuală ca scriitorului să nu-i fi fost proprie această predispoziție (deși în fața Sonetelor orice încercare de a-l scoate basma curată din punctul de vedere al moralei tradiționale și convenționale se vede eșuînd neputincioasă). Cînd un artist sau poet homosexual prezintă iubirea condamnată de societate fără ca el s-o condamne, va fi întotdeauna suspectat de pledoarie *pro domo*. Dacă se află însă de asupra oricăror bănuieli de acest gen, faptul de a nu condamna ceea ce opinia publică stigmatizează echivalează cu o legitimare. Tocmai în acest spirit au evocat homosexualitatea titani ai literaturii ca Dante Alighieri (prezentîndu-i în „Divina Commedia“ pe Brunetto Latini și pe Guido Guinizelli, propriii săi maeștri, întîlniți de el în lumea de dincolo în locurile de pedeapsă și ispășire destinate celor vinovați de păcatul „sodomiei“) sau Honoré de Balzac (care includea foarte firesc homosexualitatea printre trăsăturile caracteristice ale unor personaje de mare anvergură psihologică din a sa „Comédie humaine“, precum Louis Lambert, Vautrin, Lucien de Rubempré, Godefroid de Beauregard, Sarrasine și alții). Îl putem așadar considera *a priori* și ipotetic pe Shakespeare ca făcînd parte din categoria geniilor a căror biografie se situează de asupra oricăror suspiciuni de ceea ce se cheamă „perversiune sexuală“, dar a căror operă s-a impus posterității ca școală a cunoașterii, înțelepciunii și omeniei.

Eros fluctuant

Or, ceea ce frapează cititorul și spectatorul critic de azi e că neechivocei iubiri dintre Romeo și Julieta, devenită al doilea mare simbol erotic heterosexual, i se opune o echivocitate susceptibilă să se precizeze într-un sens total opus romanticei și tragicei legende. Ea își are punctul de pornire în deosebita plăcere resimțită de Shakespeare în a sugera ceea ce la începutul acestui studiu am numit fluctuație cezarică: caracterul fluid și instabil pe care sexualitatea îl poate avea atunci cînd nu se învîrtoșează în forme fixe, așa cum se întîmplase emblematic cu marele Caesar, oscilant între polul masculin și cel feminin al firii sale. Mulți și-au bătut joc de el pentru această dualitate naturală, dar el a știut să extragă din ea atîta forță încît numai un odios asasinat l-a putut împiedica să fie mai departe ceea ce era: simbolul viu al unei irezistibile puteri. Numele lui s-a transformat în titlul care

semnifica suprema autoritate în stat, și aceasta începînd chiar cu cel care i-a urmat nemijlocit, Octavianus Augustus, devenit primul Caesar dintr-un lung șir de monarhi absoluți, continuați de popoarele germanice prin ai lor“Kaiser“ iar de ruși prin *țarii* lor, toți etimologic tributari acestei uriașe personalități care se numea Caesar dar nu era încă un Cazar. Tocmai pentru că se temeau că Iulius Caesar ar putea deveni Cezarul imperiului roman l-au răpus conspiratorii uniți în jurul lui Brutus. „Bărbatul tuturor nevestelor și nevasta tuturor bărbaților“: iată ce putea înțelege mintea simplistă dintr-o asemenea complexitate a firii, care în realitate era una din manifestările cele mai impunătoare ale androginiei lăuntrice, temelie ontică a ființei și țel ultim al dezvoltării ei.

În acest spirit se simțea Shakespeare atras de către forma fluctuantă a erosului. Ca adevărat fiu spiritual al Renașterii el vedea în antichitatea greco-romană cel mai înalt model de umanitate, ceea ce i-a inspirat drame ca „Troilus și Cresida“, „Timon din Atena“ „Titus Andronicus“, “Coriolanus“ și în fine, nu fără tîlc, „Iulius Caesar” însuși. Pe această cale i-a venit îndemnul de a face din misterul androgin al ființei obiect perpetuu de meditație și sursă de inspirație. Cum s-o sugereze însă pentru o epocă în care sensibilitatea față de asemenea aspecte ale existenței se pierduse în cea mai mare măsură iar abaterea de la norma dihotomiei sexuale absolute — ori bărbat, ori femeie — putea fi pedepsită chiar cu moartea? Cum să spună pe scenă că o ființă poate juca, dincolo de apartenența sa exterioară la un sex biologic sau altul, rolul sexual și afectiv de bărbat și femeie în același timp sau alternativ?

O va face servindu-se de un procedeu foarte actual și răspîndit astăzi în mediile așa zise transsexuale, și anume travestirea: persoana de sex feminin care, dintr-un motiv sau altul, se îmbracă bărbătește și acționează corespunzător. Julia din „Cei doi domni din Verona“ se deghizează în paj iar Viola din „Noaptea regilor“ se înfățișează și se prezintă drept Cesario — nume desigur nu întîmplător ales de Shakespeare. După cum nu întîmplător va fi recurs el la numele lui Ganymede — devenit în timpul Renașterii patronul mitologic al iubirii interzise — pentru a-l boteza pe tînărul sub forma căruia apare Rosalinda din „Cum vă place“. În prefacerea lor masculină aceste personaje vor stîrni pasiuni care, de orice gen ar fi ele, rămîn ambigue: cînd o fată se îndrăgostește de fata travestită în băiat ne aflăm în prag de lesbianism; cînd îndrăgostitul e de sex masculin, cum e cazul lui Jacques din „Cum vă place“, chiar dacă în subconștient va fi fost atras de feminitatea transparentă a Rosalindei deghizate în Ganymede, seducția are obiectiv un caracter homosexual, Rosalinda fiind „oficial“ un bărbat.

Să notăm în plus că pe vremea lui Shakespeare actorii erau în mod exclusiv de sex masculin. Așadar travestirii personajelor feminine ca băieți le premersese deja o travestire a tînărului actor (adesea un adolescent) în fată. Dar dramaturgul se amuză uneori și mai mult în a încurca ițele erotico-sexuale, ca în epilogul la „Cum vă place“, cînd actorul care se deghizase în Rosalinda și apoi în Ganymede apare ca ceea ce era în realitate, adică un simpatic flăcău care-și ia rămas bun de la public spunînd că dacă ar fi femeie i-ar săruta pe toți a căror barbă l-ar atrage. Cine vorbește prin el ? Confuzia sexelor e totală. Dar era tocmai ceea ce Shakespeare urmărea, deoarece, dacă nu neapărat propriile-i înclinări, cel puțin extraordinara capacitate de observație îi îngăduise să-și dea seama că nu toți bărbații sunt potențiali Romeo și că nu în toate femeile trăiește o Julietă. Dincolo de aceste două sexe este genul ascuns căruia fiecare din noi îi aparține în mod misterios, și care foarte adesea nu coincide cu sexul iar uneori poate fi — cum ne-o amintește mereu gramatica — „ambigen“: masculin la singular, feminin la plural.

“Nuntă mistică“

Androginia înseamnă într-adevăr masculin într-o privință, feminin într-alta. Un fel dublu de a fi pe care-l întîlnim curent atît în cadru heterosexual cît și în cel homosexual. Este chiar felul normal de a fi, deoarece ancorarea exclusivă și obstinată într-unul din cei doi poli duce la sărăcirea și urîțirea ființei. Prin Coriolanus, Shakespeare îl întruchipează pe bărbatul urmărit de obsesia de a se închide ermetic oricărui influx feminin, pentru a-și feri prea virila-i demnitate de tot ce ar putea s-o diminueze. Rezultatul e o rigiditate pe cît de impunătoare în absolutismul ei pe atît de inumană. Însistențele mamei și ale soției, care-i cer înțelegere și îndurare pentru poporul roman, el le respinge cu duritate: „De ce mă doriți mai blînd? Vreți să-mi falsific firea?“ Cînd totuși, printr-o constrîngere de sine pur rațională, acceptă să facă unele concesii, caricaturizează cu sarcasm faptul de a trebui să se manifeste într-un fel pe care-l consideră, disprețuitor, compatibil numai cu femeia, și anume cu cea aflată pe cea mai de jos treaptă socială:“Bine, am s-o fac atunci. Îndărăt deci, fire a mea, ca să poată intra în mine un suflet de tîrfă. Vocea mea de războinic, ce se potrivea atît de bine cu bătaia tobei, să se prefacă așa dar într-una de eunuc sau de fecioară ce vrea să adoarmă prin cîntul ei un copil“(III, 2).Împietrire care culminează printr-o feroce izbucnire: „Pentru a nu fi cuprins de înduioșare femeiască, trebuie să nu mai vezi nici chip de copil nici chip de femeie“ (V, 3). După care uciderea lui apare mai puțin ca efect al uneltirilor din afară cît ca desăvîrșire a unei crime făptuite de el însuși asupra propriei ființe lăuntrice.

Vom regăsi această tentație a virilității neîndurătoare în muzica lui Beethoven, care a fost de asemenea atras de figura generalului roman. Uvertura „Coriolan“ are la baza ei conflictul dintre două teme cu înfățișare și comportament de personaje melodice: bărbăția neumbrită de nici o slăbiciune și femininul ținut la distanță. În vreme însă ce pentru Shakespeare Coriolan este doar una din nenumăratele posibilități umane contemplate de el cu relativă detașare ca observator al speciei umane și cronicar obiectiv al istoriei, pentru Beethoven înseamnă infinit mai mult: compozitorul va simți acest conținut spiritual ca fiind al său propriu, ca fundamentală vocație pe care de-a lungul anilor nu va înceta s-o mlădieze și s-o îndulcească, atingînd astfel culmea de plenitudine umană reprezentată de ultimele sale cuartete.

Marii maeștri ai artei și-au dat sau au ajuns să-și dea întotdeauna seama că omul nu poate rămîne sau deveni uman decît prin această „nuntă mistică“ — expresia e a ezoterismului renascentist — dintre principiul masculin și cel feminin din om. Este exact spiritul pe care îl reflectă unul din personajele majore ale lui Shakespeare, Richard II, în monologul ce precede cu puțin asasinarea sa. El concepe în mod grandios putința unei procreații spirituale prin unirea acestor contrarii lăuntrice care sunt de fapt modelul originar al unirii dintre bărbat și femeie: *„Creierul meu să fie soața spiritului / Si tată să devină spiritul, iar amîndoi / Să zămisleasscă neamul unor gînduri / Ce nu-ncetează a se’nmulți /și popula această lume dinlăuntru, / La fel de capricios precum locuitorii lumii din afară / Căci nici un gînd nu-i mulțumit“ (V, 5).* Aproape trei secole după Shakespeare, Richard Wagner retrăia și reformula dintr-o perspecti-vă nouă această eternă aspirație umană. Cu ea în gînd se despărțea el de această lume: își dădea sufletul prăbușindu-se peste manuscrisul unui eseu abia început și intitulat „Despre elementul feminin în om“, după ce cîțiva ani înainte îl glorificase pe Siegfried, bărbatul fără fisuri feminine, din care nu fără temei nazismul avea să facă un erou național, frate bun cu „supraomul“ lui Nietzsche. Era destinat, acest eseu filosofic, să fie epilogul explicit la ultima sa creație, „Parsifal“, lipsită pentru prima oară de perechea erotică, mereu prezentă la Wagner, în locul căreia ne întîmpină un tînăr aflat mai presus de opoziția sexelor

și unind în modul cel mai armonios eroismul și blîndețea.

De la androginia sufletească...

Cînd fondul androgin originar se localizează în sensibilitatea ființei, ia naștere, din punct de vedere masculin, acel tip de bărbat a cărui gingășie în simțire și delicateță în comportare îi conferă o discretă, totuși suficient de pronunțată, feminitate. Nu este efeminare, dar nici de virilitate nu mai poate fi vorba. De regulă, un asemenea bărbat duce o viață heterosexuală obișnuită, și tocmai prin armonia sa sufletească poate fi un excelent soț și tată. Pe de altă parte însă categoria căreia el îi aparține se distinge printr-o susceptibilitate înnăscută de a aluneca spre homosexualitate, în chipul cel mai lin, mai firesc și mai neproblematic, atunci cînd împrejurările sunt de natură să declanșeze un astfel de proces. E caracteristică în această privință evoluția poetului Paul Verlaine, căsătorit și pe cale să devină tată, cînd deodată surveni împrejurarea declanșatoare: apariția lui Arthur Rimbaud, care-i deveni amant și de dragul căruia uită cu totul de familie, și chiar de el însuși. Împrejurare ce se va dovedi fatală, căci angajamente sexuale atît de opuse nu pot coexista fără pericol de explozie. Ea se produse prin detonarea încărcăturii unui revolver care exprima un paroxism vecin cu nebunia. Rimbaud scăpă cu viață, dar viața lui Verlaine fu definitiv distrusă: închisoare, alcoolism, degradare.

Cînd are loc pe plan feminin, fenomenul arată asemănător, bineînțeles cu inversiunile corespunzătoare. Masculinitatea prezentă într-un suflet de femeie s-a dovedit frecvent o punte potențială spre lesbianism, care devine însă realitate, de obicei, doar după ce legăturile heterosexuale își arătaseră limitele și insuficiența. E ceea ce s-a întîmplat, cu mult răsunet, „divinei“ Greta Garbo care, înainte de a fi optat pentru propriu-i sex, trăise, succesiv, alături de doi dintre cei mai admirați bărbați ai Americii: actorul John Gilbert și dirijorul Leopold Stokowski. Si în acest context pot avea de asemenea loc drame cînd modurile de viață se amestecă. O capodoperă a filmului neorealist italian tardiv, „Immacolata e Concetta – L'altra gelosia“ (1980) a arătat-o în imagini zguduitoare: descoperind că Immacolata cultivă în paralel o relație heterosexuală, la care fusese însă silită print-un șantaj, Concetta se va lăsa orbită de patimă și o va ucide. Filmul a obținut premiul „Pardo d'argento“.

Întîlnirea masculinului și femininului în sînul aceleiași ființe poate avea ca urmare neutralizarea lor reciprocă, și este foarte probabil baza metafizică a sinonimiei gramaticale dintre „ambigen“ și „neutru“. Dorința își pierde atunci caracterul ei rîvnitor, se transfigurează și devine simpatie spiritualizată. A fost — și poate încă este — baza vitală milenară a vocației monastice, atunci cînd aceasta a izvorît dintr-o necesitate adîncă și autentică; din ea au sorbit adevărații trăitori ai vieții monahale creștine sau budiste puterea de a se ridica de asupra conflictelor lăuntrice proprii celor din afara unor asemenea spiritualități. Omul este însă capabil, cel puțin în principiu, să atingă această stare de neutralitate sexuală chiar și rămînînd în lume, neclaustrîndu-se într-o mănăstire, dacă bineînțeles are forța interioară necesară și, mai ales, este înzestrat de la natură cu o calitate corespunzătoare a simțirii. Aceasta poate părea lipsă de temperament sau deficiență sexuală, cînd e privită cu ochi profani, în realitate însă e vorba de o sacralitate înnăscută a ceea ce constituie fondul nostru androgin esențial. E ceea ce se petrece cu Hamlet, nelegat existențial de Ofelia (căreia îi dă, pe un ton cam dur, sfatul să se ducă la mănăstire) dar nici de Horațio (confidentul care-l adora pînă la a fi gata să-l urmeze în moarte — sacrificiu neacceptat de Hamlet). Se va defini erotic el însuși, și

cît se poate de limpede, în convor-birea sa cu Rosencrantz şi Guildenstern (II, 2): „Bărbatul nu mă atrage; dar nici femeia, deşi surîsul vostru contrariul pare-a spune“.

Balzac a creat prototipul literar al acestei enigmatice categorii umane cu aparenţă asexuată prin nuvela sa „Serafita“: fiinţa cu o foarte simbolică dublă existenţă, iubită atît de un bărbat, Wilfrid, în calitatea sa de Serafita, cît şi de o femeie, Minna, în aceea de Serafitus. Care este răspunsul misterioasei fiinţe cu dublă identitate la afecţiunile contrarii de care este solicitată? Tipul de erotism care pulsează atît de intens în Minna şi în Wilfrid nu face parte din natura ei! Dar dacă i-au fost cruţate sfîşierile lăuntrice legate de rîvnirea senzuală, sublimul androgin nu se poate eschiva altui gen de suferinţă, mai nobilă dar nu mai puţin chinuitoare: este pentru el dezolant să vadă că nu poate nici să-i ridice pe cei doi la înălţimea sa spirituală dar nici să fie asemenea lor. Analiza psihologică făcută de Balzac androginului ca tip uman ajuns la maxima desăvîrşire se situează cu totul deasupra sexualităţii; nu se poate însă spune că autorul a reuşit să biruie toate obstacolele literare şi filosofice legate de un aspect atît de delicat şi inefabil al condiţiei umane. O dovedeşte, printre altele, puţin convingătoarea înălţare la cer a Serafitei, devenită dincolo Serafim, urmată de revenirea pe pămînt a celor doi îndrăgostiţi, care-şi închipuiseră că l-ar putea însoţi pe nepămînteanul androgin în cereasca sa ascensiune.

...la aşa zisa bisexualitate

Arhetipuri ca Hamlet şi Serafita se încarnează însă foarte rar. În majoritatea cazurilor, această androginie fundamentală, care ţine de esenţa fiinţei, se fixează din capul locului în sexualitatea acesteia. Ia atunci naştere fenomenul numit curent bisexualitate, adică disponibilitate înnăscută pentru relaţii intime cu ambele sexe. E inutil şi ridicul să rostim judecăţi asupra ei. Există de cînd e lumea şi e o realitate pe care nu putem decît s-o acceptăm, că ne place ori nu. Şirul personalităţilor marcate de ea e fără număr. Cînd nu se însoţeşte cu o femeie pentru a-şi crea un paravan social, din teamă şi oportunism, acest gen de homosexual este de fapt un bisexual, cum a fost cazul cu artişti ca Benvenuto Cellini, Caravaggio, Byron ale căror aventuri erotice au fost la fel de răsunătoare atît într-o direcţie cît şi în cealaltă. Graniţa dintre androginia sufletească, cea sălăşluită în sensibilitate, cu posibilităţile ei de a evolua sexual, şi bisexualitatea trăită ca formă ireductibilă de viaţă erotică, e pe cît de sinuoasă pe atît de vagă. Există totuşi un criteriu care ne permite să facem o oarecare distincţie între ele. În cazul celei dintîi, odată produsă alunecarea spre propriul sex, lucrurile se fixează şi se cristalizează sub acest semn. Bisexualitatea este mereu basculantă, în imposibilitatea ei funciară de a se decide pentru un sex sau altul, bineînţeles cu tot cortegiul de complicaţii care se pot naşte din această nehotărîre.

Cinematografia britanică a zugrăvit poate tipul cel mai veridic şi mai convingător de bisexual în filmul lui John Schlesinger „Sunday, bloody Sunday“. Bob Elkin (Murray Head), un tînăr şi încîntător artist, este intens iubit atît de homosexualul doctor Daniel Hirsch (Peter Finch) cît şi de foarte feminina Alex Greville (Glenda Jackson), divorţată şi mamă, cărora el le răspunde cu egală dăruire de sine. Fiecare din ei l-ar vrea în exclusivitate, dar el nu poate renunţa la nici unul. În faţa dificultăţilor care-l asaltează din ce în ce mai mult — şi pe care umorul britanic le împiedică să ia o întorsătură dramatică — nu-i rămîne decît să accepte şansa de a aproba o invitaţie de lungă durată pentru o foarte interesantă activitate în America. Va renunţa aşadar la amîndoi, dar spectatorul nu se îndoieşte că o fire ca a lui Bob va da naştere aceluiaşi gen de probleme şi dincolo de ocean. E

destinul bisexualului. Si totuși eroul principal nu este fermecătorul Bob, seducător și iubitor al ambelor sexe, deși evoluează tot timpul în prim plan, ci homosexualul doctor Daniel Hirsch (a cărui interpretare regizorul nu întîmplător a acordat-o marelui actor Peter Finch): un înțelept pe care plecarea divizatului și nehotărîtului său prieten îl întristează, desigur, dar nu-l zdruncină în calmul său fundamental. Căci acesta se poate alimenta și din alte surse: marea muzică, din care face însoțitoarea permanentă a luminoasei sale singurătăți, religiozitatea practicată alături de cei cu aceeași credință, strădania de a-i ajuta pe ceilalți micșorîndu-le suferințele, în fine curiozitatea de a afla cît mai mult despre lume, popoare, locuri. Raportat la ele, erotismul — cu toate euforiile dăruite de el, intense dar trecătoare — era mai degrabă o sursă de perpetuă neliniște, în care, pe de asupra, o firească gelozie picura otrăvitoarea ei substanță. De acum înainte doctorul Hirsch se va putea consacra pasiunilor senine, așteptînd cu răbdare de filosof o întîlnire umană mai demnă de el.

Filmul britanic a fost propus pentru patru premii Oscar dar puritana mentalitate americană a acelui timp (1971) n-a acceptat o astfel de consacrare iar prezentarea lui publică în Statele Unite a fost posibilă doar prin îndepărtarea scenelor de intimitate erotică dintre cei doi bărbați. Înfluența lui a fost însă enormă, căci a dat un impuls atît de puternic filmului homoerotic, încît cinematografia americană, excesiv de pudică în această privință, se lansă plină de elan în direcția pînă nu de mult prohibită, antrenîndu-i chiar pe foarte conservativii producători hollywoodieni. Vîrful artistic al acestei evoluții internaționale, deosebit de elocvent reprezentată de Franța, Spania și Germania, a fost atins însă tot de către filmul englez cu incomparabilul „Maurice“, despre care cu temei s-a spus — și nu de către homosexuali — că este capodopera cinematografică absolută.

Tradiții britanice

O problematică de felul aceleia din „Sunday, bloody Sunday“, foarte îndepărtată de erosul curent și convențional, n-ar fi putut fi adusă pe ecran decît într-o cultură unde avea rădăcini corespunzătoare. Or, cultura britanică este singura în care acest gen de iubire, socialmente repudiată, constituia, și încă de patru secole, conținutul esențial al uneia din capodoperele ei majore. Oficial, englezii trec drept un popor cu mentalitate tradiționalistă și moralizantă, mai ales pe tărîm sexual. Neoficial însă, în acele zone psihice pentru care Freud arăta un atît de mare interes, se menținea, se cultiva și înflorea o sensibilitate extrem de receptivă tocmai față de ceea ce legea pedepsea iar opinia publică respingea cu un dezgust uneori autentic, alteori ipocrit. Acest curent subteran de sexualitate neconformistă și-a datorat într-o extrem de mare măsură continuitatea și supraviețuirea faptului că de patru sute de ani, generație după generație se forma intelectual sub înrîurirea unor opere literare de o incontestabilă valoare pentru a fi retrase sau interzise sub acuza propagării unor valori erotice condamnate cu cea mai mare vehemență de către Biserică și Justiție: Sonetele lui Shakespeare.

Nu este niciodată de prisos să ne amintim că în patria lui Shakespeare represiunea legală a homosexualității atinsese un record al durității pe care i-l puteau disputa doar unele din „statele unite“ sau țările islamice fundamentaliste. În 1861, codul penal francez nu mai menționa de o jumătate de secol delictul în cauză, în Germania se lupta deschis pentru abolirea faimosului articol 175 iar Italia era pe punctul de a deculpabiliza total fenomenul cu pricina (1889); justiția britanică continua însă să aplice homosexualilor pedeapsa capitală. Este totodată anul cînd se decise înlocuirea spînzurătorii cu închisoarea grea. În acel loc avea să-și ispășească Oscar Wilde alteritatea

sa sexuală, desigur în primul rînd pentru legăturile cu cîțiva tineri pe care poliția îi terorizase fizic și moral pentru a face mărturisiri. Existau însă și circumstanțe agravante care aveau să cîntărească greu în balanța judecății: însăși opera literară și ideologia lui Wilde, în care Tribunalul, transformat în cenzor spiritual, descoperea o pledoarie foarte transparentă pentru ceea ce legea interzicea. Or, scriitorul acuzat fusese cel care dăduse imboldul principal în tratarea deschisă și nereticentă a provocării pe care o constituia pentru opinia publică mesajul sonetelor lui Shakespeare. Dedicate unui tînăr de extraordinară frumusețe care era și inspiratorul lor, și indicat de către poet prin inițialele „W.H“, ele nu încetau să-i intrige de secole pe cititori prin acest enigmatic personaj a cărui identificare promitea dezlegarea misterului.

Adîncindu-se în lectura meditativă a sonetelor, Wilde crezu a fi descoperit cine fusese răpitor de frumosul tînăr și scrise un eseu intitulat „The Portrait of Mr.W.H.“ Pe lîngă o cercetare demnă de Sherlock Holmes (contemporanul lui!) desfășura și o strălucită pledoarie pentru iubirea trezită în marele poet de către actorul Willie Hughes, al cărui portret îl zugrăvea cu o vivacitate de parcă l-ar fi avut în fața ochilor: *„Însuși numele lui mă fascina. Willie Hughes!...Ce muzical suna! Da; cine altul ar fi putut să fie domnul-doamna pasiunii lui Shakespeare, stăpînul iubirii sale, de care se simțea legat ca un vasal, delicatul iubit al ceasurilor de desfătare, vestitorul primăverii împodobit cu haina mîndră a tinereții, încîntătorul flăcău al cărui glas era o dulce muzică, și a cărui frumusețe era veșmîntul inimii lui Shakespeare, așa cum era cheia de boltă a forței sale dramatice?“*(3). O adevărată profesiune de credință și mărturisire a iubirii spre care se simțea el însuși irezistibil atras! Invocînd, în plus, și de pe banca acuzaților precedentul shakespearian, Wilde amplifică la maximum indignarea judecătorilor, făcîndu-i să pronunțe un verdict care avea să însemne moartea sa socială pentru cîteva decenii, o moarte spirituală lentă de-a lungul umilitoarei detenții și o moarte fizică pe meleaguri străine, la puțină vreme de la ieșirea din închisoare.

Este neîndoios că jertfa lui Oscar Wilde, a cărui reabilitare nu a avut loc niciodată în mod oficial, a apăsat greu pe conștiința unei națiuni în necontenită emancipare spirituală. Ea a atîrnat la fel de greu în distanțarea opiniei publice de medievala înțelegere a homoerotismului, distanțare care avea să culmineze abia în 1967 prin abolirea represivei legi. Cu un mic efort de imaginație ne putem da seama ce curaj presupunea din partea regizorului John Schlesinger să apară pe piața cinematografică la numai trei ani cu filmul său a cărui francheță și autenticitate continuă să șocheze și azi pe cei ce nu pot concepe ca firească îmbrățișarea pasionată dintre doi bărbați, și cu atît mai puțin cînd aceasta are loc la orizontală. Peter Finch însuși, care-l interpreta pe doctorul Hirsch dar în viața de toate zilele era cu totul „normal“, trebuise să ducă o adevărată luptă cu sine însuși, fiind încă foarte „britanic“ în gînduri și gusturi. Întrebat ce simțise în scena de maximă îndrăzneală erotică, sub plapomă, răspunse: *„Am închis ochii și m-am gîndit la Anglia“* (4).

Taina poetului

Curajul lui Schlesinger era în perfectă tradiție shakespeariană deoarece și marele bard știuse să aștepte momentul potrivit și să profite de el pentru a ieși pe piața literară cu volumul de sonete. Nu a cutezat s-o facă imediat, și nici măcar la cîțiva ani după scrierea lor — adică în ultimii ani ai secolului XVI — deoarece vremea reginei Elisabeta, favorabilă zice-se artelor, era crîncenă pentru închinătorii lui Ganymede. Tot ce-și putea permite scriitorul în văzul lumii era să-și presare dramele și comediile cu aluzii verbale sau dramaturgice — printre care numele lui Ganymede însuși,

sacrosanctul patron al stigmatizaților „buggers“ — inteligible celor cu elementară inițiere în materie, dar suficient de voalate ca să se poată ascunde și salva îndărătul derutantei lor ambiguități. Sonetele însă reprezentau cu totul altceva. În ele, cum spunea romanticul Wordsworth, Shakespeare „unlocked his heart“, își descoperea inima, iar aceasta se arăta plină de o pasiune care l-ar fi putut aduce pe autor față-n față cu călăul Majestății Sale. Or, momentul potrivit veni prin moartea acesteia (1603), care, așa cum se întîmplă la sfîrșitul oricărei domnii absolute, trezea speranța unor timpuri mai puțin încorsetate. Scriitorul totuși nu se grăbi și aștepta o confirmare a acestor speranțe, confirmare care veni în modul cel mai încurajator. Noul rege, Jacob I, nu numai că făcea și el parte din familia închinătorilor lui Ganymede, dar își etala înclinarea erotică ieșită din comun cu totală dezinvoltură, cum am arătat pe larg în capitolul „Un filosof, un rege și iubirea interzisă“. A fost pentru Shakespeare semnalul că acum poate cuteza. Sonetele sale apărură în 1609, contemporane cu pasiunea regelui pentru fermecătorul june abia ieșit din adolescență Robert Carr pe care-l făcu viconte de Rochester și apoi conte de Somerset. Căderea lui în dizgrație avu loc cînd regele descoperi legătura lui cu Lady Essex, tînărul dovedindu-se astfel a nu face parte chiar din familia sexuală căreia îi aparținea regele, categoric în preferințele sale, ci din aceea, înrudită dar nu și dorită, a bisexualilor.

Merită să reevocăm acest episod din biografia sentimentală a regelui britanic deoarece, foarte înrudit cu situația lirico-erotică aflată la baza sonetelor, aruncă lumină asupra unui gen de relații intime foarte răspîndit în societatea vremii, mai ales în cea înaltă. Era societatea din care făcea parte prea ilustrul Francis Bacon, filosoful cu slăbiciune pentru tinerii săi slujitori și cu o lady Bacon nu prea tandru tratată de el, dacă e să judecăm după testa-mentul prin care îi contesta dreptul de a-l moșteni. În cazul regelui Jacob intra în joc și un aspect ereditar. Darnley, tatăl său, se simțea mult mai bine în compania valeților și grăjdarilor, decît în aceea a soției sale, renumita Maria Stuart, pe atunci regină a Scoției. Fusese ucis la vîrsta de numai 22 de ani pe cînd se afla în pat cu pajul său. Ei bine, cel care, în sonete, vorbește la persoana întîia, împărtășește și el ambivalența erotică favorizată de spiritul renascentist în triumfala sa extindere. Este și el îndrăgostit de un tînăr ce se împarte între cele două sexe: prea frumosul W.H., Willie Hughes, după presupunerile lui Wilde. În timp ce însă regele se arătase neîndurător cu amantul care-l trăda cu o femeie, închizîndu-l în Turnul Londrei, Shakespeare, convinsul și consecventul umanist, se va arăta iertător față de adoratul său W.H. Și va continua să-l iubească în ciuda infidelității sale. Începem să întrezărim de unde s-a inspirat John Schlesinger creîndu-l pe înțeleptul homosexual Daniel Hirsch care-l acceptă pe Bob știind prea bine ce fel de legătură cultiva el în paralel și care, rămînînd la sfîrșit singur, nu numai că nu poartă ranchiună nehotărîtului flușturatic, dar îi păstrează o duioasă amintire.

„Iubiri am două, rai și disperare, /Ca două duhuri ale vieții mele:/ Îngerul bun bărbat e, ca o floare, /Cel rău femeie, neagră-n toate cele“(No.144)(5). Așa își definește dilema sufletească eroul liric al sonetelor, anticipînd fausticul „Zwei Seelen wohnen, ach, in meiner Brust!“-“Vai, două suflete trăiesc în pieptu-mi“ (Goethe) — în altă cheie însă. Este el însuși, fără echivoc, un bisexual. Iubește deci un bărbat pe care-l compară cu un înger dătător de speranță și o femeie în care vede un spirit al răului și o cauză de disperare. Cele 154 de sonete sunt un portret al sufletului sfîșiat de aceste două iubiri, nu atît pentru că reprezintă sexualități diferite ci mai ales datorită conținutului psihologic de care fiecare din ele e încărcată. Dar ce înseamnă acestea pentru el, sunt ele egale în importanță și în valoare? Dacă ar fi să judecăm după numărul de sonete dedicat fiecăreia din cele două ființe iubite, preferința lui se conturează foarte clar: în vreme ce „întunecatei (sau brunei?)

doamne“ („dark lady“) îi revin 28 de sonete, cel numit de el „my lovely boy“ este evocat în celelalte 126 de sonete. Mai revelator totuși decît acest aspect cantitativ este starea de spirit în care el cîntă fiecare din cele două iubiri.

Să începem cu aceea prin care el se arată ca aparținînd omenirii „normale“. Este incontestabil o mare și mistuitoare pasiune, stîrnită de înfățișarea fascinantă a misterioasei femei și întreținută prin voluptățile senzuale pe care ea i le prilejuiește. Dar ceea ce-l fascinează nu e de natură solară, ba are chiar trăsături sumbre și luciri demonice, de care a ajuns totuși să se îndrăgostească într-un asemenea grad, încît ar fi în stare să jure că frumusețea însăși nu poate fi decît neagră *(„Then will I swear Beauty herself is black“, No.132)*(6); „*bad angel*“ și „*female evil*“ o numește el cu o luciditate neputincioasă în fața patimii de care a fost cuprins. Dar și mai straniu e că poate continua să fie sclavul acestei pasiuni deși își dă seama cît de negru e sufletul femeii adorate, sălaș al minciunii și falsității, disprețului și urii. Vede totul și e ca și cînd n-ar vedea, căci această iubire l-a orbit: *„Thou blind fool love, what dost thou to mine eyes, /That they behold and see not what they see?“ (No.137)*(7). Nici măcar în fața disprețului cu care ea îl tratează — *“thy heart torments me with disdain“(No.132)*(8) — și de care e conștient, nu găsește în sine puterea de a se smulge vrăjii. Pe scurt, iubește ceea ce în mod normal ar trebui să deteste: *„I love what others do abhor“ (No.150)* (9), semn de primejdioasă pervertire a minții și simțirii. Clipele de extaz erotic pe care ea i le oferă, cu o foarte capricioasă frecvență, au desigur efectul lor magic, înlănțuitor, dar cînd se trezește și recapitulează ceea ce s-a petrecut zugrăvește în culori atît de odioase conținutul real al trecătoarelor plăceri, încît Sonetul 129 destinat evocării lor ar putea fi intitulat „bestialitatea sexualității“. Cît ar fi ele de clarvăzătoare, aceste reveniri ale lucidității se dovedesc însă ineficiente: captivul crudei „dark lady“ se vede incapabil să iasă din starea de înrobire iar sufletește se simte o epavă — *“Thy proud heart’s slave and vassal wretch“ (No.141)* (10). Mai bine ar face această femeie-demon să-i ia viața decît să-l lase a se tîrî ca un sclav și ca un cadavru viu. Privirile-i, în care eroul nostru nu văzuse niciodată ceva ce ar fi amintit de soare *(„My Mistress’ eyes are nothing like the Sun“, No.130)* (11), căci ele puteau trimite săgeți mortale: iată arma cu care ea ar putea pune capăt acestor umilitoare suferințe — *“Since I am near slain, / Kill me outright with looks, and rid my pain“ (no.139)* (12).

E aproape imposibil de găsit în portretul făcut acestei tumultuoase iubiri de-a lungul celor 28 de sonete, o singură trăsătură de penel care să permită a se vorbi de bucuria împlinirii. E un eros chinuit: amăgitor, frustrant și înjositor. Indiferent dacă Shakespeare a urmărit-o anume sau a făcut-o spontan, faptul de netăgăduit este că el descrie extrema perversitate la care poate ajunge iubirea zisă normală. Că este vorba de scriitorul însuși, de asemenea nu se poate tăgădui. Reiese atît din pronumele la persoana întîia –“I“ — folosit de el în permanență, cît și din referirea directă la propriul său nume — Will — pus în centrul unor sonete ca 135, 136, 143 și cu insistență repetat. În acest spirit: *„So will I pray that you mayst have thy Will, / If you turn back and my loud crying still“(No.143)* (13).

***“O thou, my lovely boy“* (14)**

(sonetul 126)

Iată însă că, în neputința de a se salva singur, torturatul îndrăgostit fu salvat prin miraculoasa întîlnire cu un tînăr în care întrezări de la bun început șansa unui pandant aducător de echilibru la

prea învolburata lui legătură pasională cu „întunecata doamnă“ și, într-o perspectivă mai amplă, promisiunea unei liberări totale de tiranica patimă. Iradiau din cel ce-i ieșea în întîmpinare tocmai luminoasa blîndețe și înțelegătoarea bunătate a căror lipsă la trufașa sa parteneră îi pricinuia atîta suferință. Pe de asupra, era de o frumusețe nu numai desăvîrșită dar, prin caracterul ei angelic, polar opusă celeilalte frumuseți, pe care el o vedea colorată în negru și tributară mai degrabă amăgirilor demonice. Era enigmaticul W.H., pe care-l aștepta o posteritate coextensivă cu cea a Sonetelor, deoarece gloria nemuritoare a acestora e inseparabilă de întrebările legate de identitatea sa și de natura pasiunii stîrnite de el în sufletul marelui dramaturg. E întru totul plauzibil că prin apariția lui a devenit scriitorul pe deplin conștient de dualitatea firii sale, cea care o făcea pe Virginia Woolf să afirme că pentru ea Shakespeare reprezintă perfectul androgin.

Deși mult mai vîrstnic și aflat deja pe o culme a creativității, poetul se apropie cu gingașă timiditate de tînărul ieșit în cale-i ca o minune a naturii și căruia i se va adresa întotdeauna ca unei făpturi superioare lui. *„Lord of my love...“* îl va numi el, și prin ceea ce urmează îl vedem parcă îngenunchind cu un devoțional eros*: „...to whom in vassalage/ Thy merit has my duty strongly knit“(No.26)*(15). E o umilință de cu totul altă natură decît cea pe care i-o impunea, sadic, „the dark lady“: își are obîrșia în spontana și naturala putere liniștitoare a celuilalt. Prezența sau imaginea lui sunt suficiente pentru a alunga tulburările sufletești de care poetul e prea des vizitat: *„Thy picture in my sight awakes my heart to heart's and eye's delight“(No.47)*(16). Se simte de aceea fericit nu numai cînd îl are alături, dar chiar și în lipsă-i, într-atîta îl umple lumina iradiată de el — *“thyself away, art present still with me“(No.47)*(17). Afectul și dorința care cresc impetuos în sufletul său îl îmboldesc însă să facă un pas spre o și mai mare intimitate cu cel care-i devenise icoană lăuntrică. Îl va îngădui însă acesta atît de aproape pe el, spirit prea turmentat ca să se simtă vrednic de atîta frumusețe și puritate?

„Thyself thou gav'st, thy own worth then not knowing“(No.87): „și mi te-ai dăruit, neștiutor de propria-ți valoare“. Într-adevăr, enigmaticul W.H. acceptă iubirea extaziată a mai vîrstnicului adorator, într-un fel foarte înrudit cu ceea ce vor fi fost Cavalieri pentru Michelangelo și Melzi pentru Leonardo. Cu acea înțelepciune și înțelegere care nu întotdeauna au nevoie de experiența și încercările multor ani de viață ca să se cristalizeze, ele putînd — în cazuri excepționale ca acestea — să fie darul naturii însăși și să sălășluiască într-un suflet încă inocent și candid. Dar ce-l va fi făcut să răspundă cu o asemenea generozitate? Îl va fi fascinat desigur geniul poetului, a cărui nemurire spiritele clarvăzătoare deja o puteau întrezări. Iar acesta, conștient și convins de perenitatea operei sale, promitea și tînărului W.H. participarea la nemurirea sa prin versurile ce-i glorificau frumusețea cu totul ieșită din comun*: “You still shall live (such virtue has my pen)/ where breath most breathes, even in the mouths of men“(No.81)* (18). Dar odată cu figura adoratului va străbate victorioasă vremurile și iubirea poetului, care pentru prima și ultima oară va fi dezvăluit fără echivoc ce se petrece în adâncurile sale sufletești, trimițînd astfel posterității cel mai provocator dintre mesajele sale: *„Yet do thy worst old Time; despite thy wrong, / My love shall in my verse ever live young“ (No.19)* (19).

Era ieșită din comun frumusețea celui de care Shakespeare se îndrăgostise, mai întîi prin ceva ce părea să evoce o altă lume decît cea în care se mișcă muritorii: *„If I could write the beauty of your eyes, / And in fresh numbers number all your graces, /The age to come would say this Poet lies, / Such heavenly touches ne'er touch'd earthly face“ (No.17)* (20). Apoi prin armonia dintre suflet și trup, splendorii exterioare corespunzîndu-i lumina lăuntrică, într-o unitate dintre vizibil și invizibil

neîntîlnită de poet la nici una din fiicele Evei: *„But heaven in thy creation did decree, /That in thy face sweet love should ever dwell, /Whate'er thy thoughts, or thy heart's workings be, / Thy look should nothing thence, but sweetness tell. /How like Eve's apple doth thy beauty grow, /If thy sweet virtue answer not thy show"(No.93)*(21). Cu această lumină va găsi în el puterea de a se distanța de funesta amantă, căreia îi opune angelicul salvator cu bucuria de a nu mai fi (total) dependent de ea: *„Thou art covetous, and he is kind" (No.134)* (22).

Dar ceea ce conferă acestei frumuseți suprema ei virtute este armonia dintre cele două sexe, contopite parcă pentru a da naștere unei ființe cu splendoare de arhetip. Sonetul 20 a devenit pe drept simbolul poetic al androginului ca ființă umană desăvîrșită, echivalentul literar a ceea ce artele plastice de mult afirmaseră. În înțelegerea lui Leonardo da Vinci, unul din nenumărații pictori atrași de acest mister al ființei umane, Ioan Botezătorul, Bacus și Iisus însuși nu sunt nici definit masculini nici net feminini, dar s-ar putea de asemenea spune că sunt și una și alta: un mesaj mult mai tulburător decît cel conținut în surîsul Giocondei, pe care mai ales snobismul și incultura consumatorilor de artă au făcut-o atît de excesiv triumfătoare. În limbajul prozei,intuiția androginului a fost exprimată cînd Thomas Morus a încercat să prindă în cuvinte puternica impresie făcută asupră-i de către Pico della Mirandola: „Elegant, de o statură frumoasă, înalt și impunător, cu o piele fragedă și fină, un chip sensibil și fermecător de culoare foarte deschisă, ochi cenușii, privire pătrunzătoare, păr blond care se revarsă bogat, dinți albi regulați, și îmbrăcat cu mai multă eleganță decît o cere moda"(23). Sonetul 20 reprezintă actul poetic de naștere al androginului , adică al omului în care, spiritual, bărbatul și femeia sunt una; care, potențial, tinde spre ambele sexe, dar cu discreție și fără impetuozitate, căci androginia sa nu a devenit, și poate nu va deveni niciodată, bisexualitate; și de care atît un sex cît și celălalt se vor simți fascinați. Natura, spune Shakespeare adresîndu-se mirificului tînăr, te voise inițial femeie *(„for a woman wert thou first created")*(24) , dar îndrăgostindu-se de tine îți adăugă ceva ce făcu din tine un bărbat. Rezultatul?

"A woman's face with Nature's own hand painted,
Hast thou the Master Mistress of my passion,
A woman's gentle heart but not acquainted
With shifting change as is false women's fashion,
An eye more bright than theirs, less false in rolling,
Gilding the object whereupon it gazeth,
A man in hue all hues in his controlling,
Which steals men's eyes and women's soul amazeth" (25).

După care urmează cîteva reflecții ambigue referitoare la penisul tînărului pătimaș iubit, și pentru a căror limpezire a curs multă cerneală, dar care n-ar fi de nici o utilitate în adîncirea aspectului important pentru cercetarea de față. Nu trebuie să citățm însă acel pasaj pentru ca cititorul să noteze uluitoarea cutezanță a poetului. Nu numai pentru acele vremuri, în care execuțiile bazate pe simpla bănuială sau pe denunțul de sodomie erau curente, dar și pentru ale noastre, cînd nici un scriitor cu reputație nu se va arunca singur în această gură de lup care e opinia publică, antihomosexuală prin definiție. Timp de trei secole shakespearologii și editorii au oscilat între a silui textul sonetelor (prin intervenții grosolane în însăși exprimarea autorului sau lăsarea la o parte a sonetelor cu neputință de falsificat) și a exprima deschis repulsia față de erosul cu totul scandalos al scriitorului, precum bunăoară editorul George Steevens în 1766: „It is impossible to read this

fulsome panegyrick, adressed to a male object, without an equal mixture of disgut and indignation“(26) sau D.L.Richardson în 1840: „I could heartily wish that Shakespeare had never written it“(27). În secolul XX, făuritor al mijloacelor de a dovedi orice și a demonstra orice, ingeniozitatea exegetică a comentatorilor — prin excelență homofobi sau trebuind să simuleze homofobia — a urmărit mai ales să acrediteze caracterul de exercițiu literar fără bază existențială al sonetelor. Ceea ce nu făcea decît să ateste o insensibilitate crasă la intensa umanitate, fie ea și vicioasă, de care acestea vibrează, de la primul pînă la ultimul.

„Domn și Doamnă a patimii mele“ — iată așa dar ce este W.H.pentru Shakespeare. Ce va fi însemnat această dualitate ființială din punctul de vedere al relațiilor intime, e indiscret a cerceta și ar satisface doar curiozități de „voyeur“ nu și nevoi mai adînci de cunooaștere. În plus nu se pot formula decît ipoteze, și ele alcătuiesc deja un catalog în care poate fi găsit tot ce imaginația erotică e în stare să inventeze, de la contemplarea castă a tînărului adorat pînă la sodomizarea lui anală. Ceea ce se poate totuși spune cu obiectivitate și decență e că poetul însuși face repetate aluzii la existența unor asemenea relații, dar ce prăpastie între ele și delirul orgiastic, aproape bestial, din sonetul 129, evocator al voluptăților oferite de femeia-demon. Le sugerează mai mult decît le descrie și o face recurgînd la subtile dar transparente metafore (de pildă „cheia binecuvîntată“, „the blessed key“, care dă acces la „dulcea lui comoară tăinuită“ — „his sweet up-locked treasure“ sau, și mai direct, la „his imprisoned pride“, adică „mîndria ținută la-nchisoare“, în sonetul 52). În locul orgiei sălbatice apare atmosfera aproape solemnă de sărbătoare. Or, o sărbătoare, spune poetul în același sonet, este ceea ce este tocmai pentru că nu are loc în fiecare zi. De aici restricția pe care singur și-o impune în cultivarea senzualității: va evita să viziteze prețiosul loc „every hour“, de teama „for blunting the fine point of seldom pleasure“(28). Oricît am prelungi descrierea acestor intimități, ele nu vor face decît să confirme, iarăși și iarăși, paradoxala noblețe, gingășie și chiar puritate a unui gen de relații care contează , în ochii societății, ca oribilă perversitate. În sonetele sale Shakespeare răstoarnă complet sistemul de valori erotice sub semnul căruia trăim încă. În spiritul lui Hamlet, el ar fi putut să spună: „Există în homosexualitate mai multă demnitate și în heterosexualitate mai multă perversitate, decît își poate închipui morala sexualității unice și obligatorii“.

“The Master Mistress of my passion“

Dacă natura și forma relațiilor intime dintre poet și muza masculină a sonetelor sale este și trebuie să rămînă un mister, nu același lucru se poate spune despre identitatea spiritual-sexuală a celui în care Shakespeare vede „al patimii sale domn și doamnă“. Pe acest plan se poate investiga, și încă rodnic. W.H. pare într-adevăr să fi fost o apariție neobișnuită, care n-ar fi putut oferi substanță pentru 126 de sonete scriitorului, dacă acesta n-ar fi intuit îndărătul frumuseții un destin excepțional: acela al ființei care aduce într-o lume hipersexualizată un ecou încă puternic vibrant al obîrșiilor pure, cînd rîvnirea nu apăruse deoarece nici diviziunea sexelor nu se produsese, obîrșii aflate pentru unii în lumea spirituală, pentru alții în structura genetică. Începînd prin a cînta frumusețea fizică în sine de-a lungul primelor 19 sonete, Shakespeare nu încetează să-și lărgească orizontul lirico-filosofic, dominat de această superbă făptură în care contempla extaziat uimitoarea întîlnire a celor două sexe, o vie și palpitantă „coincidentia oppositorum“. Raporturile dintre poet și misteriosul său inspirator se vor dezvolta de altfel într-un sens care va face inevitabilă transformarea

entuziasmului estetic inițial într-un complex proces de cunoaștere, copios alimentat din adîncurile existențiale ale unei foarte intense relații afective.

Că celălalt răspunde cu reciprocitate sentimentelor lui devine din ce în ce mai limpede de-a lungul sonetelor, dar numai pentru că impresia inițială era alta. Poetul se afla la început în fața unei opere de artă a naturii spre care el îndrepta toată puterea-i de admirație dar dinspre care nu venea decît o rece și impersonală lumină. În sonetul 10, cînd W.H. nu ajunsese încă să fie „the Master Mistress of my passion", Shakespeare se arată convins că strălucitorul tînăr n-ar fi în stare să se aprindă erotic pentru nici o altă ființă, indiferent de sexul ei*: „that thou not lov'st is most evident" – "că nu iubești e prea vădit"*. Tocmai această marmoreană înfățișare, prin care frumusețea celuilalt părea să se situeze deasupra emoțiilor și pasionalității, a sexelor și sexualității, declanșase în poet irezistibilul interes estetic inițial — un fel de curiozitate al cărei vag erotism nu purta încă pecetea dorinței — ce stă la baza primelor 19 sonete. Acesta va evolua însă rapid în direcția exaltării erotice inechivoce, producînd și în celălalt transformări cores-punzătoare. Nu ne vom apleca totuși asupra lor înainte de a fi clarificat cît de cît natura acestei frumuseți care iradiază lumină iar nu căldură și domină suveran senzualitatea inerentă condiției umane.

Că este vorba de o făptură care nu seamănă cu nimeni din cei ce o înconjoară, Shakespeare nu se îndoiește cîtuși de puțin, și exprimă această certitudine în așa fel încît să nu se creeze impresia că admirația sa ar fi rodul unei aprinderi emoționale care diminuează luciditatea. El știe, cum o spune în sonetul 17, că posteritatea nu va crede posibilă existența pe pămînt a unei ființe înzestrate cu trăsături de un sublim atît de ceresc, dar nu poate să nu descrie ceea ce vede. Zugrăvindu-l pe W.H. poetul anticipa acea viziune nepămînteană, statuară și absolut neemoțională a frumuseții, acel „rêve de pierre" căruia Baudelaire îi va înălța în „La Beauté" renumitul său imn: „J'unis un coeur de neige à la blancheur des cygnes...et jamais je ne pleure et jamais je ne ris". Or, unită cu imunitatea erotică la care Shakespeare face o referire foarte precisă, această frumusețe nu poate fi decît cea a unui androgin, și anume a unuia aflat la acea înălțime unde sexualitatea, doar potențial prezentă, nu are nici o putere asupra ființei, și nici o dorință nu tulbură sufletul cristalin de limpede dar și rece precum cristalul.

Nu este deloc o reprezentare abstractă sau artificială. Subliniez ceea ce a fost deja enunțat în treacăt: există o categorie umană care vine pe lume astfel construită, fizic și psihic, evocînd atît frumusețea cît și asexualitatea îngerilor. Raritatea unor asemenea apariții, alături de felul extrem de discret în care se manifestă specificitatea lor, au făcut ca oamenii să nici nu simtă nevoia de a desemna acest fenomen antropologic printr-un concept sau un nume. Cum pentru ei sexualitatea în acțiune e însuși motorul existenței, ba chiar principala rațiune de a fi, cei ce nu o exercită sunt ființe nerealizate, frustrate, infirme. Lăsînd la o parte impotența sau stingerea dorinței datorată vîrstei avansate, care se înscriu în altă logică, incapacitatea de a avea o viață sexuală echivalează în ochii celor mulți cu o castrare: cea cu care ne-a familiarizat instituția și tradiția eunucilor. Corespondența neaoș românească a noțiunii universale de eunuc este cuvîntul *famen,* de la latinescul *feminus* care, indicînd un bărbat cu aspect efeminat, aduce o nuanță depreciativă în plus. Rar se mai vorbește printre români de fameni, în aceste timpuri de cosmopolitizare a limbilor naționale, dar o faimoasă imprecație eminesciană i-a conferit perenitate: „Niște răi și niște fameni./I-e rușine omenirii să vă zică vouă oameni"

Iată-l însă pe Iisus luînd poziție contrară, atunci cînd a fost întrebat dacă, în fața tribulațiilor care amenință mereu viața conjugală, n-ar fi mai bine ca bărbatul să se țină departe de femeie. Răspunsul

fu că numai cei ce *nu* sunt înzestrați sau făcuți să cultive relații sexuale pot să și-o permită. Iar pe aceștia Biblia în traducere românească îi numește *fameni* (în celelalte limbi europene se va vorbi de eunuci). Isus îi împarte în trei clase:“Sunt fameni care s-au născut așa din pîntecele mamei lor; sunt fameni pe care oamenii i-au făcut fameni; și sunt fameni care s-au făcut fameni pe ei înșiși pentru împărăția cerurilor“. Conștient de dificultatea pe care o va întîmpina mintea comună în a înțelege asemenea distincții, aproape inimaginabile pentru cei ce-și trăiesc plenar sexualitatea, Iisus refuză orice comentarii și încheie scurt:“Cine poate înțelege, să înțeleagă“ (Matei, XIX, 19). Ce este așadar de înțeles? Voi da întîietate celei de a treia categorii pe care astăzi ne-o putem reprezenta relativ ușor, dacă ne gîndim la cei sincer convinși — și trăindu-și convingerea — că printr-o castitate cu strășnicie apărată vor atrage asupra lor o binecuvîntare divină cu totul deosebită. Comportamentul lor este aparent și obiectiv acela al unor eunuci, în măsura în care izbutesc să se mențină în afara oricăror relații sexuale; cum însă au atins această performanță luptînd cu dorința, cu instinctul, cu natura însăși, ei au cucerit o altă virilitate, una spirituală, pe lîngă care cea sexuală pălește. Din clasa anterioară fac parte, aproape sigur, cei supuși de alții castrării pentru a putea îndeplini anumite funcțiuni pe care sexualitatea le-ar face imposibile. Imaginea curentă a eunucului ca păzitor de harem este vulgară și nu corespunde decît unor cazuri izolate; mulți dintre cei astfel marcați la o vîrstă fragedă au realizat spectaculoase cariere politice, printre altele și pentru că dispărea din calea lor femeia ca factor care i-ar fi putut împiedica să se concentreze asupra esențialului. Renumiții cîntăreți castrați — în a căror dispariție Rossini vedea cauza principală de decadență a operei — au jucat într-adevăr un rol major în evoluția acestui gen muzical. Josef Haydn, înzestrat ca puber cu o voce îngerească, era pe punctul să devină și el un asemenea cîntăreț, dar a triumfat destinul care-i rezervase menirea de promotor al muzicii simfonice și de cameră.

Iisus își începuse enumerarea cu cei ce nu devin „fameni“ prin propria lor acțiune de violentare a naturii sau prin intervenția celorlalți, ci sunt așa din naștere. Concepuți de către natura însăși cu o conformație psiho-fizică foarte apropiată de androginia primordială, fără ca prin aceasta să se producă vreun hermafroditism genital, ei reunesc armonios firea masculină și cea feminină cu acel rezultat neutralizator care-i ridică de asupra sexualității chinuitoare dar totodată, prin ambiguitatea sa, poate stîrni interesul exaltat al ambelor sexe. De obicei, „famenii“ de acest tip sunt predestinați unei opere importante, și parcă pentru a-i ajuta în înfăptuirea ei îi scutește natura de teribila povară sexuală a celorlalți, suportabilă doar pentru că este însoțită de trecătoare euforii și voluptăți. Ceea ce pentru restul omenirii constituie o sursă de neîncetată frămîntare sufletească și trupească, nu există ca problemă pentru asemenea ființe. O pot ignora cu ușurință, unii pînă la un anumit punct al vieții lor, după care încep să ducă viața reputată ca „normală“, alții pînă la ultima lor clipă, cum s-a întîmplat foarte probabil cu Iisus. Acesta a putut să încline pe parcurs spre Ioan, “ucenicul iubit“, sau spre Maria Magdalena, cele două reflexe majore ale androginiei sale ființiale, dar din nimic nu rezultă că ar fi ieșit din sfera asexuată sau sexual neutră a androginului. Era un „famen“ născut iar nu făcut, ceea ce-l situa pe un plan care se sustrage complet prea omenești noastre măsuri, mereu în căutare de substraturi sexuale mai mult sau mai puțin avuabile.

A rămîne în starea de androginie, capabilă în principiu de sexualitate dar lipsită de dorința plonjării în apele ei tulburi, este ca o sfidare la adresa omului în calitatea sa de ființă pămîntească, și aceasta contează pentru el mai mult decît orice speculație metafizică sau teologică. Din punctul lui de vedere nu este normal ca așa ceva să aibă loc aici, rațiunea principală de a fi a pămîn-tenilor fiind de a se uni, a se contopi și — în caz heterosexual — a se înmulți. Iată de ce fondul primordial

androgin nu se poate menține un timp prea îndelungat, nici chiar la aceia care l-au simțit necesar și fecund în îndeplinirea menirii lor; mai devreme sau mai tîrziu el trebuie să cedeze sub presiunea mediului care-l vrea asemenea lui și promovează tocmai contrariul spiritualității androgine. Acestei presiuni i se adaogă adesea și imboldul propriei sexualități, a cărei liniștită rezistență nu este neapărat nelimitată: nimeni nu poate spune ce s-ar fi întîmplat cu androginia lui Iisus dacă el ar fi continuat să trăiască. Ca un formidabil magnet acționează alianța acestor două forțe asupra spiritului de excepție. Cît ar fi acesta de hotărît să rămînă în sfera sa de sublimă și rece neutralitate sexuală, pămîntescul cu legile sale inconturnabile îl atrage, îl absoarbe și pînă la urmă îl modelează după chipul și asemănarea sa. Unii se adaptează și devin, aparent fără probleme, aidoma semenilor lor; dacă au fost cinstiți față de ei înșiși, ei poartă totuși în adîncuri de suflet, rareori dezvăluite, nostalgia seninătății dinainte de ceea ce pentru ei a reprezentat o cădere. Așa o evoca bunăoară Luther după ce părăsise monahismul și întemeiase la rîndul lui un cămin, punînd astfel bazele unui nou tip de preoție, perfect compatibilă cu viața de familie (pe care ortodoxia o acceptase cu mult înaintea lui). Căsnicia e sfîntă, se zice, dar în androginia autentică pare să existe și mai multă sfințenie.

Pentru alții, ca Mozart sau Chopin, Raffael sau Pico della Mirandola, a căror androginie esențială răzbătea nu numai din făptura dar și din întreaga lor operă, ieșirea din această stare avea să se dovedească fatală, căci le accelera galopant sfîrșitul. Bolile lor, cauze exterioare și fizice ale prea timpuriei lor morți, n-au fost decît somatizarea unui proces eminamente spiritual: pierderea treptată a verticalității lăuntrice prin desprinderea de ceea ce trebuia să constituie izvorul însuși al forței și creativității lor: acea stare de neutralitate sexuală cu care veniseră pe lume și despre care nu vom putea spune niciodată dacă a fost trădată de ei sau dacă a făcut parte din însuși destinul lor să o părăsească pentru a trage toate concluziile încarnării. Bruckner și Brahms au rezistat, pare-se, pînă la sfîrșitul destul de lungii lor vieți în refuzul de a trăi după canoanele societății, retrași într-o misterioasă intimitate cu ei înșiși. Un non-conformism pe care lumea s-a răzbunat: ironizîndu-l pe primul pentru infantilismul său, presupus patologic, iar celuilalt atribuindu-i deșănțate și complet inventate aventuri erotice. Cu același fond ființial, Beethoven a alunecat pînă la pragul care-l separa nemijlocit de bisexualitate, a cărei presimțire erotică pe plan pur sufletesc a trăit-o din plin. Ceea ce l-a împiedicat să treacă acest prag a fost infirmitatea căreia îi datorăm și originalitatea operei sale: surzenia. *Summa summarum,* existența pămîntească nu va favoriza niciodată realitatea sau aspirația androgină. Îi va aminti cu obstinație că ea intră în conflict cu rostul omului ca ființă întrupată, pînă o va face să renunțe la ea însăși sau să se predea. E motivul pentru care Balzac, creînd personajul Serafitus-Serafita (Master-Mistress în variantă franceză) care trebuia să întruchipeze androginul în forma sa cea mai înaltă, mai pură și — cu deosebire — mai consecventă, nu putu găsi deznodămînt literar acțiunii pornite pe o bază foarte puțin terestră decît înscenînd o înălțare la cer, atît de nerealistă pentru cel care contează în istoria literaturii tocmai ca făuritor al romanului realist.

“Cobori în jos, luceafăr blînd...“

În tînărul admirat și adorat de Shakespeare trăia ceva din această androginie primordială, desigur fără vocația creatoare sau devoțională a marilor destine umane învestite cu înalte misiuni, dar iradiind totuși lumina acestei stări privilegiate. Firea pasionată a poetului, dăruit fără rezerve naturii sale fierbinți și chiar clocotitoare, îl făcu pe W.H. să coboare din sfera liniștită a neprihănirii

în aceea tumultuoasă a iubirii terestre, în care sufletul și carnea se întrepătrund: situație spirituală arhetipală, evocată și de Eminescu prin dorința frenetică a muritoarei Cătălina cu efect atît de tulburător asupra nemuritorului și recelui Luceafăr. La început distant și nonerotic, W.H. acceptă să se deschidă și să răspundă generos celui ce se îndrepta spre el cu exaltare de artist și dorință de înfocat amant. Una din cele două valențe ale androginiei sale — cea homoerotică — iese atunci din starea de latență și începe să vibreze. O pasionată poveste de dragoste se înfiripează, complet diferită de cea dintre Romeo și Julieta, ba chiar scandaloasă negare a acesteia (după acei comentatori care nu se pot împăca senin cu diversitatea inevitabil contradictorie a vieții însăși). Nu știu cît de fericitoare va fi fost pentru frumosul tînăr această pierdere a paradisiacei inocențe androgine, dar nu e loc pentru vreo îndoială în ce privește fericirea produsă de sacrificiul său — dacă el îl va fi simțit ca atare — în viața și sufletul poetului îndrăgostit. Cele mai multe sonete cîntă tocmai această împlinire interioară profundă, absentă atît în comediile dramaturgului, unde unirile sentimentale au loc întotdeauna la un nivel psihologic destul de superficial, cît și în dramele sale, unde nu se produce deloc.

Din această plenitudine a iubirii împărtășite se naște forța de a înfrunta răutatea clevetitoare a lumii care, neînțelegînd ceea ce se deosebește de obișnuințele ei, nu poate decît să condamne. Decorul social al sonetelor e alcătuit într-adevăr de cei ce suspectează, spionează și judecă, pe care însă poetul îi privește de sus, disprețuitor, fără nici cea mai mică intenție de a renunța la felul său de a fi pentru a le închide gura. *„I am that I am“ — sunt așa cum sunt* — le strigă el în sonetul 121, unul din cele dedicate răfuielii cu opinia publică, arătîndu-se cu totul nepăsător în ce-l privește. Este însă plin de grijă pentru foarte sensibilul său prieten, pe care tinerețea și inexperiența îl fac vulnerabil la săgețile adversității sociale. Așadar nu numai din dorința de a păstra prospețimea plăcerii dar și din aceea de a-și menaja iubitul se va strădui să răărească întîlnirile și să apară cît mai puțin împreună în lume. Pătimașă, iubirea poetului are totuși putere de a se stăpîni, înțelepciune și abnegație.

Cel puțin trei ani se scurseră sub semnul acestei intime și de nimic umbrite beatitudini: *„three winter's cold/ have from the forests shook three Summers pride.../since first I saw you fresh which yet are green“ (No.104)* (29). Momentul ei culminant e atins cînd sentimentul fericirii absolute se unește într-o pasionată îmbrățișare cu cel al morții: *„Happy to have thy love, happy to die!“ (No.92)* (30). Poetul e însă conștient că acest extaz nu se poate prelungi la nesfîrșit, cu acea luciditate care-l făcea să evoce în toate piesele sale scurta viață, caducitatea și evanescența stărilor fericitoare*: "But what's so blessed fair that fears no blot?“ (No.92)* (31). Si iată cum pe furiș umbre începură să se strecoare în această desăvîrșită comuniune, legate firește de teama de a-l pierde pe cel care era pentru el tot mai mult „lord of my love“. Nu fără tîlc apelativul inițial de „Mistress“ se volatilizase de-a lungul acestor trei ani în favoarea rolului din ce în ce mai viril și mai determinant care revenea lui W.H., în evidentă și enigmatică evoluție. Ochiul pătrunzător al poetului îndrăgostit intuia în celălalt stranii schimbări care-l umpleau de presimțiri neliniștitoare. Tot mai des zăbovea acesta departe și îndelung, *„from me far off, with others all to near“(No.61)* (32). Apărut-a oare cineva care-l interesează mai mult? Îl înșeală el cumva cu un altul? Sau poate cu o alta? *„Thou mayst be false, and yet I know it not“(No.92)* (33). Se și vede în situația unui soț trădat și nevoit a se mulțumi cu aparențele unei iubiri care în realitate nu mai există: *„So shall I live, supposing thou art true, /Like a deceived husband, so love's face, / May still seem love to me, though alter'd new:/Thy looks with me, thy heart in other place“(No.93)* (34). Începînd ca în „Luceafărul“, relația dintre cei doi

are, cum vedem, o evoluție complet opusă: tocmai cel ce cobora din înălțimi cerești arăta o nestatornicie proprie celor de aici, pe cînd pămînteanul care-l chemase arăta și avea să dovedească pînă la sfîrșit o credincioșie care nu e a acestei lumi.

***"Love's Labour's Lost"* (35)**

Or, într-adevăr, W.H. intrase într-o etapă care nu făcea decît s-o continue, în virtutea unor legi inexorabile, pe cea străbătută în compania poetului la ardenta chemare a acestuia. Căci trezirea unei valențe trebuia să antreneze după ea în mod iminent, dacă nu chiar fatal, și trezirea celeilalte. Experienței homosexuale îi urma, ca generată de ea însăși, experiența heterosexuală. Răspunsese poetului, inițial, prin ceea ce era feminin în el; acum partea sa masculină, la rîndul ei în plină activare, îl făcea să vibreze la farmecele sexului opus. Un timp –atunci cînd în mai vîrstnicul său iubitor prinseseră a încolți bănuieli — noile experiențe aveau loc în taină, suprapunîndu-se contrapunctic întîlnirilor intime cu poetul, a cărui pasiune creștea direct proporțional cu suspiciunile. Divina androginie a lui W.H. devenise un foarte pămîntesc Eros bisexual

De dragul celui căruia acum îi putea spune mai convins decît oricînd „lord of my love", poetul, resemnat și credincios mai presus de toate sieși, era gata să accepte o relație erotică lărgită. Noile interese sentimentale ale prietenului său, despre care deocamdată nu știa nimic precis, el le punea pe seama diferenței importante de vîrstă dintre ei — *"Wherefore say not I that I am old?"(No.138)*(36). Era deci dispus să înțeleagă nevoia tinereții de a iubi tinerețe. Se putea împăca chiar cu gîndul unei prezențe feminine între ei; nu era el însuși implicat într-o relație de acest gen? Veni însă clipa cînd ieși la iveală întregul adevăr, și ea fu cumplită. Ceea ce se revela, depășea cele mai întunecate așteptări: tînărul dumnezeiește adorat devenise amantul demonicei „dark lady".

Șocul e zguduitor și-i smulge mai întîi un strigăt de năvalnică durere: *„Beshrew that heart that makes my heart to groan/For that deep wound it gives my friend and me;/ It's not enough to torture me alone, / But slave to slavery my sweet'st friend must be" (No.133)* (37). Poetul arată însă că poate fi mai puternic decît lovitura primită. Prin noblețea sa înnăscută el se ridică deasupra tentației de a reacționa cu vulgaritatea obișnuită în asemenea împrejurări. Iar sentimentul său se va dovedi pe deplin la înălțimea celui exprimat poetic cu atîta înaripare în clipele extatice. Va continua cu nestrămutare să-l iubească pe W.H. și să creadă în virtuțile lui profunde. Acestea îi apar ca avînd mult mai multă greutate decît ceea ce îl împinsese spre noua experiență erotică. Nici urmă de reproș și gelozie în sonetele dedicate dureroasei încercări, în schimb însă o imensă îngrijorare. Ce se va întîmpla cu sufletul lui curat și candid în capcana în care-l prinsese acest „diavol femeiesc"? Căci cunos-cînd-o prea bine, știe că nu de iubire e mînată în tot ce întreprinde ci de perversa dorință de a face rău și de a împinge sufletele spre pierzare. Nu gîndul că poate cel iubit nu-i va mai aparține îl face să se zbuciume, ci teama că acesta se va pierde în hățișul de funeste tentații spre care rafinata femeie fatală îl ademenise : *„To win me soon to hell my female evil, /Tempteth my better angel from my side, / And would corrupt my saint to be a devil, / Wooing his purity with her foul pride" (No.144)* (38) și de dragul acestui „sweetest friend" se va umili încă o dată pe lîngă demonica amantă: implorînd-o, îi va cere permisiunea de a sta alături de noua sa pradă, aidoma unui înger păzitor care veghează asupra neștiutorului ce înaintează ca hipnotizat de un miraj pe un tărîm plin de mortale primejdii.*"Prison my heart in thy steel bosom's ward, /But then my friend's heart let my poor heart bail, / Who e'er keeps me, let my heart be his guard, / Thou canst not then use rigour in*

my jail“ (No.133) (39).

Ultimă umilire, deoarece nu aflăm ce s-a petrecut mai departe, nici cu tînărul dumnezeiește iubit și nici cu femeia de care-l lega o patimă feroce. E loc pentru tot ce imaginația poate plăsmui. Cel mai probabil e un deznodămînt înrudit cu cel care încununează sumbru marile sale drame, doar că vizibil numai ochiului lăuntric. Chiar dacă aici nu curge sînge, nu vedem cadavre și nu se desfășoară ceremonii funerare, drama lirică pe care o alcătuiesc Sonetele ar putea fi foarte plauzibil concepută ca o replică homoerotică (pe fond bisexual) la felul cum sfîrșește iubirea dintre „Romeo și Julieta“.

Dar, ca în toate dramele lui Shakespeare, și aici, din dezastrul final se înalță o sublimă melodie care transfigurează miraculos grozăviile trăite. Iar melodia care răsună ca un suav ecou în sufletul cititorului, după ce acesta a închis cartea cu cele 154 de sonete, este una pe cît de simplă și cristalină în forma ei, pe atît de complexă prin ceea ce transmite. Elanului frînt al unei iubiri ce promitea suprema împlinire, poetul găsește în sine puterea de a-i opune minunatul fruct pîrguit la căldura și lumina acestor incandescenți trei ani de neumbrită fericire. Posibilitatea de a vieții invincibilitatea și indestructibilitatea adevăratei iubiri, chiar neîmplinită sau neîmpărtășită *(„Love's fire heats water, water cools not love“, No.154)* (40); de a crede în ea ca forță determinantă a vieții sufletești, și de aceea a vieții în genere *(„Love is too young to know what conscience is/ Yet who know not conscience is born of love?“ No.151)* (41); de a afla ce înseamnă adevărata credincioșie, independentă de lovituri și dezamăgiri, triumfătoare peste „coasa“ timpului *(„I will be true despite thy scythe and thee“, No.123)* (42)*;* de a se gîndi fără teamă la moarte și de a aștepta liniștit ceea ce e dincolo de ea *(„And Death once dead, there's no more dying then“ No.146)*(43); de a renunța cu seninătate la tot ce sperase sau își dorise *(„Then soul live thou upon thy servant's loss, / And let that pine to aggravate thy store“, Ibid.)* (44); de a întrezări lumile și comorile ascunse în propriul său suflet *(„Within be fed, without be rich no more“, Ibid.)* (45): iată ce cîștigase dăruindu-se fără precupețire chemării care se ridica din străfunduri insondabile.

Dar nu era aceasta ea însăși doar un răspuns la altă chemare, cea pe care i-o adresa din înalturile sale acest Hyperion britanic ascuns îndărătul inițialelor W.H., mesager al androginiei primordiale? Departe de a-i stinge ardoarea, faptul de a-l fi pierdut îl fortifică pe poet în hotărîrea sa de a-l înveșnici pe cel prin care gustase beatitudinea celei mai desăvîrșite iubIri. Își va îndeplini așadar, fericit de a nu se dezice, promisiunea făcută încă în primele sonete, înscriind pe frontispiciul volumului rolul determinant al misteriosului tînăr în cristalizarea operei. De la prima lor apariție sonetele au fost însoțite de această dedicație provenitoare din partea editorului (Thomas Thorpe), bineînțeles la cererea poetului, și care de atunci nu s-a mai despărțit de ele, însoțindu-le în toate edițiile ulterioare, fără număr, precum și în toate traducerile lor, de asemenea nenumărate: *„To the only begetter of these insuing sonnets, Mr.W.H. all happiness and that eternity promised by our ever-living poet, wishes the well-wishing adventurer in setting forth. T.T.“* (46). Era în realitate o dublă eternizare. Căci intenția de a transmite posterității imaginea tînărului admirat, iubit și aproape sanctificat, rămîne inseparabilă de dorința de a preamări pentru secolele următoare o formă de iubire destinată în timpul său închisorii și spînzurătorii, cărora numai geniul și norocul l-au putut sustrage pe poet.

Shakespeare cel nebănuit

Cine dorește să afle ce gîndea cu adevărat Shakespeare despre iubire, va trebui să ia în considerație Sonetele ca pe cea de a doua coloană pe care se sprijină templul înălțat de el lui Eros, după acel gen de iubire care-și găsește expresia cea mai elocventă în „Romeo și Julieta“. Cele două viziuni se completează și se luminează reciproc, amintind cititorului atent totalitatea pe care n-are voie s-o uite dacă vrea să ajungă la o înțelegere cuprinzătoare a condiției umane. Legătura pasională dintre poet și W.H. este o paralelă la iubirea dintre cele două tinere vlăstare ale unor familii învrăjbite și are la rîndul ei o morală pe care Sonetele, ce-i drept n-o exprimă atît de limpede ca finalul tragediei, dar o conține în filigran.

La ce-i trebuise lui Shakespeare voalul care estompa precizia contururilor? Pur și simplu la autoprotecția indispensabilă într-o societate furibund și nemilos ostilă celor ce se simțeau atrași de propriul lor sex, și la a cărei bănuitoare și răutăcioasă curiozitate el face cîteva clare aluzii. Forma de iubire disprețuitor numită în Anglia de atunci „buggery“ era considerată crimă, și anume una pasibilă de pedepsele cele mai dure, inclusiv cea capitală. Subtila morală sugerată de Sonete ar putea fi formulată explicit în chipul următor: Fie ca această tristă și dureros sfîrșită poveste de dragoste să servească împăcării celor ce de atîta vreme se dușmănesc: o majoritate care urăște irațional și urmărește bestial ceea ce nu corespunde modelului ei erotic și minoritatea constantă a celor construiți de natură pentru o iubire diferită de a celor mulți și care nu pot avea sentimente tandre pentru prigonitori. Un mesaj ce reverbera în tonalitate homoerotică înțelepciunea la care ajungeau capii celor două familii adverse — Montecchi și Capuleti — contemplîndu-i pe Romeo și Julieta neînsuflețiți, jertfă a neînțelegerii și neîndurării generate de împietrirea inimilor.

Dar împăcarea pentru care pledează discret Sonetele nu este doar una cu caracter social. Ea privește de asemenea ființa însăși a erosului. Dacă pasiunea sa homosexuală pentru tînărul W.H. trebuie să naufragieze, este deoarece asupra ei se abătuse devastatoare cealaltă pasionalitate, care nu concepe și nu acceptă o astfel de concurență. Ca expresie a unei tendințe naturale și tradiții sociale majoritare, heteroerotismul va vedea întotdeauna în homoerotism un dușman de moarte și va face tot ce-i stă în puteri pentru a-l răpune. Aceasta e semnificația suprapersonală a misterioasei „dark lady“, ale cărei trăsături perverse și răzbunătoare Shakespeare le subliniază cu surprinzătoare ostentație: este însuși erosul dominant în lume, în ce are el tiranic și neomenos. Duioasa afecțiune a poetului pentru W.H. devine victima acestui atotputernic mod de a iubi care se consideră singurul îndreptățit să trăiască.

De-a lungul ultimelor 28 de sonete Shakespeare nu obosește să repete că în făptura „întunecatei doamne“ ura de neîmpăcat și dorul de răzbunare au incomparabil mai multă greutate decît capacitatea de a iubi, a cărei realitate el o pune chiar la îndoială. Trufașa amantă, de fapt, se preface doar că-l iubește pe W.H., suficient de candid pentru a o lua în serios; ceea ce urmărește în realitate este să distrugă o relație inacceptabilă pentru ea ca persoană atinsă în amorul propriu de femeie cu pretenții exclusiviste. Ea întruchipează emblematic refuzul iubirii heterosexuale de a încheia pace cu cealaltă iubire, de a-i recunoaște dreptul la viață, de a încerca s-o înțeleagă. Dacă există un tărîm unde renumita definiție dată iubirii de către apostol — “toate le suferă, toate le crede, toate le nădăjduiește, toate le rabdă”, I.Cor.13 — își arată totala ei nepotrivire, este tocmai cel al iubirii hetero-sexuale cînd aceasta se vede amenințată în egoismul său fundamental.

În această lumină, fenomenul numit bisexualitate încetează să aibă caracterul scandalos care-i este atribuit sub imperiul unor obișnuințe sociale și revelează o moralitate, o generozitate, o omenie

ușor de sesizat de oricine s-a eliberat de obsesia punctului sexual de vedere. Eroul liric al Sonetelor — pînă la proba contrarie, care de patru secole se încăpățînează să nu vină — Shakespeare însuși trăiește cu inima sîngerîndă această dualitate pe care numai forma intolerantă a heterosexualității o face sfîșietoare. Si tocmai pentru că din partea acesteia nu întîmpină decît inumanul autoritarism prin care întunecata doamnă îi răneşte necontenit sufletul, balanța lui erotică va înclina într-o asemenea măsură spre celălalt (126 contra 28: adevărată „majoritate absolută"!) încît va crea pentru posteritate provocatoarea imagine și problemă a unui Shakespeare homosexual. Cum ar fi spus Auden, „the top bard", descoperit a fi făcut parte din *homintern*...

Doar în Sonete vorbește Shakespeare despre el însuși, trăind parcă frenetic putința de a se exprima la persoana întîi. Ne este oferită astfel cea mai sigură informație în privința felului său de a înțelege viața precum și a felului său de a fi, a naturii sale. Pentru un scriitor care n-a lăsat după el decît drame și comedii, existența unei asemenea opere, atît de deosebite de celelalte, e de o importanță ce nu poate fi deajuns prețuită. Cum genul dramatic presupune din partea scriitorului o atitudine obiectivă și impersonală, indispensabilă pentru a înțelege și accepta lumea în ametitoarea ei diversitate, este absolut necesar ca autorul, cu particularitățile și preferințele sale, să dispară îndărătul personajelor pe care se străduie să le facă a trăi pe scenă cît mai veridic cu putință. Dar orice mare autor, cît de obiectiv și impersonal s-ar manifesta el, nu poate să nu aibă filosofia sa, etica sa, pe baza cărora va organiza raportul dintre personaje și va direcționa evoluția lor. Această filosofie, această etică nu le găsim explicit formulate de Shakespeare decît în Sonetele sale. Pentru cine și-a dat seama, ca Wordsworth, că prin ele „Shakespeare unlocked his heart", și-a deschis inima, Sonetele capătă valoarea documentară și mărturisitoare a unui Jurnal.

Cineva ar putea întreba: dar ce altceva dezvăluie ele decît homosexualitatea ori bisexualitatea poetului? Ca și cum firea intimă a unei făpturi n-ar fi infinit mai importantă și mai hotărîtoare decît ideile sale. Sau ca și cum faptul de a fi fost plăsmuit de natură altfel decît ceilalți n-ar fi în stare — la un ins consecvent cu el însuși — să dea naștere unei filosofii și unei etici mult mai autentice decît cea apărută ca produs artificial al unei minți speculative. Locuind la ultimul etaj al unui zgîrie-nori ființial, aceasta ignoră locatarii etajelor de sub ea, și cu atît mai mult ce se petrece în propriile-i subterane. Un asemenea fel de a gîndi și crea îi e cu totul străin lui Shakespeare. Chiar dacă se va osteni mereu să facă din scenă un „theatrum mundi", unde lumea să apară în nesfîrșita-i varietate, el nu-și va uita niciodată firea și taina pe care, dacă nu le afișează, în nici un caz nu le refulează. Le va lăsa să transpară, cam așa cum fac unii pictori cînd se zugrăvesc pe ei înșiși printre personajele care populează o scenă, ca Raffael în „Școala din Atena" sau Caravaggio în „Martiriul Sfîntului Matei". Shakespeare merge însă ceva mai departe, dramele și comediile sale situîndu-se, în termeni picturali, între frescă și autoportret.

Piesele nu sunt dedicate firește nici homosexualității, nici bisexualității, dar nu pentru că acestea n-ar fi fost demne de condeiul și de geniul shakespearian, ci din cauza obrocului sub care societatea pusese astfel de teme. Cît ar vrea el să fie sincer și să nu mintă, artistul trebuie să facă întotdeauna un compromis cu ceea ce îi este impus și îngăduit să spună. Cine ar putea afirma, după citirea Sonetelor, că Shakespeare nu s-ar fi considerat cel mai fericit dintre scriitori dacă ar fi putut să facă din W.H. eroul unei drame sau să trateze dramaturgic o pasiune ca cea trăită de el însuși la adăpost de ochii lumii ? Povestea homoerotică din Sonete nu și-a atras din parte-i nici un cuvînt de condamnare, ba dimpotrivă a fost extatic evocată de el chiar cînd s-a văzut trădat; față cu pasiunea lui Romeo sau cu cea a lui Othello el va rosti însă o extrem de aspră judecată prin intermediul

personajelor sau al împrejurărilor. Ne putem ușor închipui o dramă în care doi bărbați îndrăgostiți trebuie să plătească cu viața vina de a fi încălcat un tabu social sau o comedie în care un homofob devine obiectul unui portret satiric în genul lui Shylock din „Negustătorul din Veneția“ sau Caliban din „Furtuna“.

Or, dacă problematica intimă și tainică a poetului a fost cu măiestrie integrată — cum vom vedea îndată — „comediei umane“ pe care o zugrăvește în piesele de teatru, înseamnă că numai prin luarea în considerație a ceea ce constituie patosul Sonetelor vom putea sesiza adevăratele intenții ale autorului. În această a doua coloană ce-i susține opera, vom găsi înscrise — ca hieroglife ușor descifrabile de către cine posedă calitatea numită de englez „insight“ și de către german „Einsicht“ — comentarii care oferă o explicație mai profundă și adesea surprinzătoare a evenimentelor din prim plan, cheia ce ne permite să intrăm în spațiile secrete dindărătul a ceea ce se vede și se interpretează într-un mod pur rațional și, inevitabil, superficial.

Prietenul lui Romeo

Însăși tragedia — mai bine zis tragediile — petrecute în „Romeo și Julieta“ ne vor apare atunci într-o lumină foarte diferită. Căci nu e vorba aici numai de relația dintre el și ea, ci și de una –care ocupă prima jumătate a dramei — dintre „el“ și „el“, adică dintre Romeo și prietenul său cel mai intim, Mercuțio. Or, acesta este, alături de Romeo, personajul masculin cel mai caracterizat al dramei, iar relieful său nu e mai prejos de cel al Julietei. Romeo e prins între iubirea pentru Julieta și această prietenie care a precedat-o cu mult, deoarece Mercuțio fusese martorul unei aventuri sentimentale anterioare — Rosalina.

Dar ce prietenie e aceasta care crează o situație înrudită cu rivalitatea? Căci Mercuțio se comportă într-adevăr nu ca un prieten de tip obișnuit, pentru care mai potrivit ar fi cuvîntul camarad, ci ca unul angajat sufletește în această relație mai mult decît se întîmplă și se cuvine în cadrul unei camaraderii. În loc să-i fie lui Romeo confident înțelegător și susținător, el n-are decît cuvinte șfichiuitoare la adresa ambelor fete curtate de acesta, iar asupra amorului în genere aruncă vorbe nimicitoare, de un sarcasm vecin cu cinismul. Monologul său despre zîna Mab, care întunecă luciditatea bărbaților sau apare atunci cînd aceasta e deja diminuată, face parte din paginile antologice ale lui Shakespeare. Cine caută în teatrul acestuia afirmații misogine, găsește în rostirile lui Mercuțio una din sursele cele mai generoase.

Si totuși Romeo nu numai că nu se supără, dar încearcă să-l îmbuneze apropiindu-se de el împăciuitor (cu o tandrețe căreia Franco Zeffirelli, în superbul său film, îi dă chiar o coloratură ușor erotică). În subconștientul său, deoarece era prea tînăr ca să conștientizeze asemenea lucruri, Romeo simțea că dezlănțuirile batjocoritoare ale prietenului proveneau dintr-o inimă mai mult decît iubitoare. Era inima rănită a celui ce-și dorea prietenul numai pentru sine și se considera trădat prin slăbiciunea arătată de acesta sexului opus. Izbucnirile lui aproape feroce față de atît de delicatul Romeo și veselia fără de măsură pe care mai degrabă o afișează decît o manifestă, sunt reacția paradoxală de autoapărare a unui suflet grav tulburat în fața disperării ce bate sumbru prevestitor la poarta vieții sale.

Sfidătoarele și scandaloasele sale extravaganțe sunt foarte înrudite cu nebunia simulată a lui Hamlet, batjocoritoare mai ales la adresa femeilor prețuite de el: Gertrud, mama sa, și Ofelia. Ea ascundea tentația sinuciderii („to be or not to be“) și era preludiul la moartea violentă a atîtora,

inclusiv a sa proprie. O criză intimă irezolvabilă și o luciditate pe cît de precoce pe atît de nemiloasă făcuseră ca și pentru Mercuțio viața să-și piardă sensul. În fața obstacolelor de netrecut ce se ridicau contra aspirațiilor sale celor mai scumpe și mai tainice, vitalitatea sa profundă, sufletească se dezagrega lăsînd în locul ei o mască prin care se putea ușor întrezări un chip schimonosit de durere. După Rosalina — Julieta, și încă atît de fervent dorită! Era pentru el prea mult; nu se mai simțea în stare să-și rabde condiția de cerșetor al unei iubiri care i se refuza cu încăpățînare. Cu voința de a trăi aproape stinsă, el caută moartea cu lumînarea. Îl va provoca în duel în mod cu totul irațional pe Tybalt, așteptînd parcă din partea acestuia lovitura de grație pe care și-o dorea, iar aceasta va veni prompt. Mercuțio se azvîrlea în moarte deoarece nu vedea altă ieșire din impasul spre care fusese împins de dublul său chin: acela de a nu putea iubi femeia și de a nu găsi reciprocitate la bărbatul iubit.

Romeo îi dăruise o prietenie sinceră și afectuoasă, ce-și avea însă limitele ei sentimentale, de netrecut în cazul său. Or, acesta era un caz de foarte clară și semnificativă androginie. Că el ținea de ambele sexe o remarcase cu perspicacitate ochiul călugărului franciscan, fratele Lorenzo, care se străduia să fie de ajutor în complicata situație generată de învrăjbirea celor două familii. Văzîndu-i mulieratica tînguire („thy tears are womanish“ —“femeiești sunt lacrimile-ți“) îi făcu pe un ton aproape disprețuitor întrebarea „Ești tu oare bărbat?“ („Art thou a man?“) și formulă singur răspunsul prin care-l definea pe nefericitul îndrăgostit: „Necuviincioasă femeie *într-un cuviincios* bărbat“ — “Unseemly woman in a seemly man“(III, 3). Dincolo de aprecierea prea pătimașă a ceea ce observa călugărul, realitatea ființială a lui Romeo era într-adevăr cea caracterizată de acesta. S-ar putea adăoga, spre precizare, că plasma androgină, încă în proces de formare, începuse a se învîrtoșa, din punct de vedere emoțional-erotic, în sens heterosexual și contrar direcției pe care același proces o luase în ființa lui Mercuțio, de unde nepotrivirea lor. Putem conjectura o evoluție asemănătoare la prietenul lor comun Benvolio, care la rîndul lui dezaprobă slăbiciunea lui Romeo față de celălalt sex, doar că fără mușcatoarea ironie a lui Mercuțio. Ei alcătuiesc de altfel în piesă un trio plin de tîlc. Cititorul sau spectatorul trebuie să-și dea însă osteneala să cugete asupra relației dintre ei ca să-i pătrundă sensul.

Șocul teribil trăit de Romeo prin moartea năpraznică a lui Mercuțio face să vibreze extrem de puternic în el tocmai partea încă neformată și ambiguă, fluctuantă între cele două sexe și potențial homosexuală, adică partea la care prietenul ucis făcuse un disperat și zadarnic apel. Ea este cea care îl transformă, pe el cel blînd și conciliant, într-un posedat al răzbunării. Explozia sa de bărbăție e însă prea în discontinuitate cu adevărata-i fire ca să aibă acoperire reală. Iar această falsă virilitate a unei naturi prin excelență feminine — adică o androginie chinuită — îl împinge spre contralovitura ce va cauza moartea lui Tybalt și în felul acesta va dezlănțui tragediile ulterioare. Unei tragedii heterosexuale îi precedase una discret — totuși inechivoc — homosexuală.

Romeo nu putea deveni un homosexual deoarece natura sa apucase deja să se definească în sens opus, dar potența homosexuală continua să trăiască în el, ca de altfel în orice bărbat care n-a ucis-o prin acel exces de virilitate ce conduce la bestialitate. La Mercuțio androginia se precizase în sensul preferinței răspicate pentru prietenia masculină și al distanțării aproape disprețuitoare de erosul „socialmente corect“. El îl iubea pe Romeo cu un suflet de femeie, și cu gelozia de rigoare; tocmai pentru a-și ascunde feminitatea esențială se lansa el în bravadele și bravurile care nu vor întîrzia să arate tragic că fuseseră doar teatru. Realitatea sa intimă era aceea a unui suflet în vijelioasă înaintare spre o moarte nu numai presimțită dar chiar dorită, cu o nerăbdare care o chema frenetic. La fel de

aprig va porni Romeo spre întîlnirea sa cu destinul în chiar clipa cînd — în refugiul său din Mantua — va afla de moartea Julietei.

În cadavrul lui Mercuțio întins pe caladarîmul pieței din Verona, el contemplase confuz foarte apropiatul său viitor; de aici năpraznica și ucigașa sa reacție. Iar tragicul său sfîrșit își avea obîrșia nu în faptul de a fi iubit o fată aparținînd unei familii duș-ma-ne, ci în ceea ce se petrecuse anterior între el și Mercuțio. Relația lor se desfășoară desigur, din multiple motive, într-un plan secund și trebuie descoperită, ea neetalîndu-se cu pregnanța celeilalte. Dar descoperirea ei e determinantă pentru adevărata înțelegere a acestei drame care, tocmai pentru că a fost doar senti-mental înțeleasă, s-a transformat într-un foarte ieftin simbol al acelui „instinct atît de van/ Ce se-abate și la păsări de vreo două ori pe an".

Dincolo de prietenie

Am descris destul de amănunțit unul din tiparele dramatur-gice ale teatrului shakespearian: bărbatul total detașat de sexul opus și nemanifestînd nici un interes erotic față de el, în schimb însă puternic atras de un alt bărbat printr-o afecțiune ce sparge cadrele prieteniei obișnuite dar căreia acela nu-i poate răspunde în același spirit din cauza angajării sale erotice într-o relație de tip heterosexual. Desigur, nu se poate aplica unei asemenea afecțiuni, unilateral homoerotică, eticheta homosexualității: lipsind răspunsul dorit, relația nu a coborît în sexualitate. Homoerotismul în teatrul lui Shakespeare e, în general, intim și solitar trăit, ca un dor sortit neîmplinirii și care ar fi fost aducător de fericire numai în cazul împărtășirii lui (cum se întîmplă cu pasiunea poetului, ca erou liric al Sonetelor, pentru misteriosul W.H.) Ceea ce însă nu face mai puțin relevantă din punct de vedere erotic situația cu totul aparte a acestei categorii de personaje bărbătești: în flagrantă opoziție cu altele care acționează în imediata lor apropiere, ele se arată imune sau indiferente la seducția feminină și se hrănesc sufletește exclusiv dintr-o exaltată prietenie pentru un alt bărbat. Ambigua exteriorizare a sentimentului sub aparența inofensivă a prieteniei — un cuvînt apt să acopere absolut orice gen de relații care nu țin de dușmănie — nu poate ascunde unui ochi pătrunză-tor taina celui ce o manifestă atît de pasionat: aspirația sa spre o comu-niune care transcende ceea ce se înțelege în mod obișnuit prin prietenie. Particularitatea psiho-erotică a acestor personaje e cu atît mai izbitoare cu cît e vorba mai întotdeauna de tineri plin de farmec și jucînd un rol important în desfășurarea acțiunii.

După acest model — cu deznodămînt tragic în cazul relației Mercuțio-Romeo, dar nu întotdeauna tratat sub acest semn — sunt construite numeroase perechi masculine în teatrul lui Shakespeare. Dramaturgul le luminează de fiecare dată dintr-o altă perspectivă, subliniind astfel nesfîrșita diversitate a formelor pe care le îmbracă „cealaltă iubire". De obicei trecute sub tăcere de către comentatori în adevărata lor semnificație, perechile masculine sunt în comediile și tragediile lui Shakespeare o realitate de netăgăduit pentru cititorul atent și obiectiv. În spectacol — pe scenă sau pe ecran — ele apar din ce în ce mai frecvent reliefate ca atare, regizorii de pretutindeni eliberîndu-se treptat de teama de convențiile morale, dominante prin puterea legii, tradiției sau prejudecății. Asemenea prietenii, care trec dincolo de vaga și mediocra înțelegere curentă a ideii de prietenie, constituie o contrapondere elocventă la relațiile de tip heteroerotic, precumpănitoare în piesele lui Shakespeare ca și în viață. Echilibrul psihologic și dramaturgic astfel creat se arată purtător al unui mesaj îndrăzneț: Nu numai iubirea lui Romeo și a celor asemenea lui e îndreptățită

să existe, dar și cea a lui Mercuțio împreună cu toți cei făcuți să iubească altfel decît Romeo.

Autorul Sonetelor era intim familiarizat cu ambele fețe ale lui Eros și cunoștea de asemenea primejdiile de care închinătorii lui Ganymede erau înconjurați. Ca evocator realist al vieții nu putea să treacă sub tăcere această misterioasă dualitate a fenomenului erotic și să n-o aducă pe scenă atît cît îi permitea libertatea pe care și-o putea lua un artist în epoca elisabetană. Era o libertate cu mult inferioară celei de care se bucură artistul timpurilor moderne, și totuși după Shakespeare nici un maestru al cuvîntului nu a mai cinstit cu atîta claritate, noblețe și consecvență o iubire ponegrită de societate. Că ar fi fost vorba doar de o prietenie întru totul concordantă cu normele sociale și morale în vigoare, n-au încetat s-o afirme comentatorii de pretutindeni — azi în vertiginoasă descreștere — dar tocmai pentru că intuiau că ar putea fi vorba și de altceva, mai puțin sau chiar deloc compatibil cu aceste norme; n-au îndrăznit totuși să investigheze în această direcție. Fac parte dintre cei cărora tabu-ul juridico-religios, atotputernic atîtea secole în Europa, le afectează limpezimea percepției și obiectivitatea interpretării. Nici chiar în fața unei evidențe atît de copleșitoare ca cea a Sonetelor nu vor sau nu pot să recunoască realitatea atît de tulburător mărturisită de poet. Ei continuă să vorbească despre o prietenie ideală, fără pasiune și dorință, cel mult platonică, chiar cînd discursul liric al poetului descinde fără echivoc în zona sexuală a erotismului. Coleridge însuși, renumitul romantic, adresîndu-se unui amic mai tînăr, neidentificat, îl prevenea ca nu cumva Sonetele să-l facă a gîndi „de rău“ despre poet: „Roagă-te cu fervoare, fiul meu, ca să ajungi pe cale lăuntrică a-ți da seama cît de imposibil îi era unui Shakespeare să nu fi fost cast în străfundul inimii sale“ (47).

Ca o melodie discretă, totuși pe deplin perceptibilă, care se asociază contrapunctic melodiei principale, așa se integrează întotdeauna la Shakespeare iubirea ce nu cutează a-și rosti numele așa cum o face erosul dominant care și-l strigă pe al său în gura mare și uneori chiar fără rușine. E o melodie în minor, ușor melancolică, deoarece iubirea evocată de ea nu cunoaște mai niciodată împlinirea și trebuie mai mult să dea decît să primească. Așa se întîmplă cu Antonio, cu a cărui tristă reflecție asupra propriei sale ființe („I know not why I am so sad...I have much ado to know myself“)(48) începe drama „Negustătorul din Veneția“. De la primele cuvinte el își deschide sufletul chinuit de un dor misterios. E probabil îndrăgostit, opinează Salarino, unul din cei ce evoluează în jurul lui, la care Antonio răspunde cu repulsie „Fie, fie!“ (engl.), pe deplin echivalent cu românescul „pfui!“ Dar era un răspuns pe măsura intenției celui care, întrebînd, se gîndea la un anumit fel de amor. Or, tristețea lui Antonio avea într-adevăr această origină, numai că el nu putea să spună că e îndrăgostit de Bassanio. Cînd însă acesta va apare, i se va adresa cu o afecțiune debordînd de erotism. Este dăruire sufletească reală și nu rîvnire deghizată sentimental. În numele ei e gata să-și pună toată averea la picioarele prietenului adorat — ceea ce și face, deoarece Bassanio trece printr-o grea criză financiară și are o urgentă nevoie de 3000 de ducați — precum și să tragă toate consecințele generozității sale. Iar acestea se vor dovedi foarte grele și îi vor pune chiar viața în pericol. Căci prin gestul său salvator, inexplicabil fără substratul intim inavuabil, el și-a vîndut libertatea, averea și chiar propria-i persoană ferocelui cămătar Shylock, care nu va ezita să-l tîrască în fața judecății și să revendice ceea ce Antonio se angajase să-i dea în caz de insolvabilitate: o bună bucată din carnea lui — pretenție simbolică, asemenea întregului proces ce-i fusese intentat. Iată, voia să spună autorul, ce-l așteaptă pe bărbatul îndrăgostit de alt bărbat și care, în plus, e de o noblețe umană desăvîrșită. Pe lîngă că Bassanio nu-i poate răspunde cu reciprocitate, inima sa bătînd pentru Porția, trebuie să înfrunte răutatea oamenilor și judecata lor.

Shakespeare va relua aproape *ad litteram* cazul lui Antonio în „Noaptea regilor“, unde un alt

Antonio, căpitan de corabie, se îndrăgostește de tînărul și frumosul Sebastian, pe care-l salvase dintr-un naufragiu și căruia, ca și omonimul din cealaltă piesă, îi pune la dispoziție toată averea sa. Dar și acesta e un bărbat „normal“, care nu va putea răspunde sentimentelor celuilalt, chiar dacă îi datora viața. Poliția și justiția vor interveni și aici — căci, de dragul lui Sebastian, Antonio pătrunsese în domeniul unui vechi adversar — cu aceeași semnificație ca și în cealaltă piesă, pentru a face insuportabilă viața acestui minunat om căruia împrejurările nu-i permiteau să-și trăiască pe deplin vocația erotică aparte. E greu să ne închipuim din partea lui Shakespeare, și în acele condiții istorice, un fel mai clar de a înfățișa condiția homosexualului într-o lume ostilă lui. Prin renunțarea la care cei doi Antonio sunt constrînși, ei se arată frați spirituali cu eroul liric al Sonetelor, obligat și el în cele din urmă să caute mulțumirea și împlinirea în el însuși. Să nu uităm că ne aflăm exact în epoca în care pe de-o parte aristocrați ca lordul Francis Bacon găseau o soluție problemei lor erotice prin serviciile corespunzătoare oferite de tinerii lor slujitori, iar pe de altă parte — cînd relațiile luau o formă șocantă sau scandaloasă — închisoarea, spînzurătoarea sau eșafodul puneau capăt crimei zise de sodomie, cum s-a întîmplat cu răsunătorul proces al contelui Castlehaven. Eroul Sonetelor și cei de o seamă cu el din drame sau comedii se ridică de asupra acestor două situații — curente pe vremea lui Shakespeare — într-o voință admirabilă de a-și trăi cu demnitate alteritatea sexuală, ceea ce-i învață înțelepciunea interiorizării și resemnării.

Suprema înălțime la care se ridică prietenia homoerotică de acest gen în teatrul lui Shakespeare e reprezentată de Horațio, inseparabilul prieten al lui Hamlet, devotat acestuia pînă la a vrea să-l urmeze în moarte. Erotismul lui Hamlet e ambiguu: în text se spune că odinioară fusese îndrăgostit de Ofelia dar acum se poartă față de ea cu o brutalitate care o va face să-și piardă mintea. Le declară lui Rosencrantz și Guilderstern că nu-l interesează nici bărbatul nici femeia dar îl are ca însoțitor permanent și confident pe Horațio, în ale cărui brațe își dă sufletul rostindu-i de patru ori numele. Cît despre Horatio însuși, nu există în viața lui nici o femeie; tot ce are mai bun, și în primul rînd puterea de a se uita și a se jertfi, îi e dăruit lui Hamlet, pe care-l urmează ca o umbră. În filmul lui Zeffirelli afecțiunea sa pentru prinț e foarte precis sugerată prin continua îndreptare a privirilor sale spre acesta, pe care-l învăluie în efluvii de tandrețe și devotament. E foarte probabil că și în el pulsa o aspirație homoerotică, dar ea ne apare în forma cea mai transfigurată cu putință. Creîndu-l, Shakespeare avea fără îndoială în minte grandioasele exemple de iubire intermasculină ale antichității, căci Horațio, cînd își exprimă dorința de a-l urma pe Hamlet în moarte, se justifică prin această autocaracterizare:“I am more an antique Roman than a Dane“(V, 2), „Sunt mai degrabă-un vechi roman, decît danez“. Numele său însuși o spune, de altfel.

O moarte a îndrăgostiților în spiritul eroismului din antichitate o va evoca Shakespeare în „Henri V“, descriind prin vocea ducelui de Exeter ultimele clipe ale lui Suffolk și York pe cîmpul de luptă: îmbrățișați și cu un suprem sărut, așa părăseau cei doi lumea aceasta, „căsătoriți întru moarte și pecetluind cu sînge testamentul unei iubiri ce se sfîrșea nobil“ – „espous’d to death, with blood he seal’d/ A testament of noble-ending love“(V, 6). După care Exeter mărturisește ce a simțit în fața acestei scene prin cuvinte care încă odată ne amintesc tema atît de dragă lui Shakespeare — întrepătrunderea masculinului și femininului în aceeași ființă: bărbatul din el îi poruncea să nu plîngă, dar era o bărbăție deficitară — “I had not so much of man in me“; îi apăru atunci în spirit chipul mamei care-l făcu să verse șiroaie de lacrimi: „And all my mother came into mine eyes, /And gave me up to tears”. Cum să nu ne gîndim la faimoasa bătălie de la Cheronea unde pierea tot batalionul de îndrăgostiți, răpuși de armata numeric superioară a macedonenilor ? E limpede că

povestirea lui Exeter face ecou emoției resimțite de regele învingător, Filip, în fața cîmpului acoperit de cadavrele îndrăgostiților, a căror contemplare i-ar fi smuls aceste cuvinte, adesea citate: „Blestem să cadă pe oricine ar spune că acești bărbați ar fi răbdat sau făptuit ceva înjositor“.

O singură dată aduce Shakespeare pe scenă o iubire răspicat homosexuală și pe deplin împărtășită de cei doi parteneri: în „Troilus și Cresida“. Cuplului la care se referă titlul îi este opusă nemuritoarea pereche masculină formată de Ahile și Patrocle. Contemporani cu Paris și Elena, acel duo amoros pe deplin „normal“ din cauza căruia izbucnise războiul troian, cei doi nedespărțiți tineri greci au depășit în glorie această faimoasă concurență heterosexuală, și cu atît mai mult pe aceea, mai palidă, a troienilor Troilus și Cresida. Ei au devenit încă din antichitate patroni mitici ai iubirii homosexuale, iar dintre cei ce credeau fervent în prezența lor ocrotitoare au făcut parte doi viteji și iluștri îndrăgostiți: Alexandru Macedon și generalul său Hefaistion. Primul lucru pe care-l făcură aceștia pășind pe pămîntul Asiei Mici, acolo unde se va fi aflat vechea Troie, a fost pelerinajul la mormin-tele celor doi eroi spre a le cere ajutor în marea expediție ce tocmai începuse. Alexandru era convins că descinde din Ahile iar Hefaistion avea toate motivele să se simtă în rolul lui Patrocle. În drama lui Shakespeare fericirea iubirii împărtășite a celor doi luptători greci e ca o insulă în mijlocul unui ocean al ostilității: nu numai războiul dintre greci și troieni, dar și acela dintre comandanții greci precum și dintre aceștia și cei doi îndrăgostiți care, retrași în cortul lor, formează un fel de stat în stat. Ironiile care se abat asupra lui Ahile și Patrocle sunt încărcate de ceea ce autorul va fi auzit la homofobii vremii lui. Comentariile răutăcioase ale acestora sunt puse pe buzele cinicului Tersit care-l numește pe Patrocle „golan“ și „tîrfa masculină a lui Ahile“ („Achille’s male varlet“, „his masculine whore“V, 1) sau ale vicleanului Ulise care se plînge că lucrurile merg rău în lagărul grec deoarece Ahile și Patrocle își petrec toată ziua în pat („with him Patroclus, upon a lazy bed...“I, 3). Pe un plan mai înalt însă, iubirea desăvîrșită dintre Ahile și Patrocle, detașați de ceilalți și nelăsîndu-se impresionați de nimeni și de nimic, e simbolul a ceea ce poate însemna o asemenea unire a sufletelor în mijlocul unei lumi dominate de ură și nebunie, pentru care Shakespeare a găsit în războiul troian o elocventă metaforă istorico-mitologică: demența dezlănțuită de cea mai renumită pasiune heterosexuală a antichității, cea dintre Paris și Elena. Ahile și Patrocle, uniți într-o iubire menită a se dovedi mai tare decît moartea, stau ca un centru generator de echilibru între această pasiune și cea indicată de titlul piesei, de asupra cărora ei se ridică într-un zbor vulturesc. O glorie cucerită însă prin tragicul și prematurul lor sfîrșit, funebră nuntă, despre care Shakespeare ar fi putut de asemenea să spună că era „a testament of noble-ending love“.

Adevărata perversitate

E adevărat că, în cvasi-totalitatea cazurilor, imaginea bărbatului animat de o pasiune homosexuală este asociată de Shakespeare unui caracter nobil. Dar el și-ar fi contrazis propria sa estetică realistă — întemeiată pe observarea obiectivă a vieții și restituirea ei veridică în limbajul artei — dacă s-ar fi mărginit la acest mod de a portretiza insul cu tendințe homosexuale. În fața propriei conștiințe, și probabil și a acelora care-l cunoșteau mai intim, ar fi echivalat cu o pledoarie *pro domo*: deoarece eu însumi sunt purtător al unor tendințe de acest fel, și pentru a le justifica, le voi atribui unora din cele mai valoroase caractere. Or, atît viața cît și înțelegerea ei așa cum este se opun unei asemenea prezentări a lucrurilor. Nici heterosexualitatea, nici homosexualitatea nu implică *a priori* vreo superioritate morală, după cum atît una cît și cealaltă pot fi compatibile cu

faptele cele mai odioase. Moralitatea comportamentului și orientării sexuale, sau pur și simplu umani-tatea lor, nu-și au obîrșia în sex ci în spirit, unde se decide ceea ce trebuie să însemne sexul pentru existența unei persoane. Dintr-o reflecție de acest gen trebuie să se fi născut hotărîrea dramatur-gului de a atribui înclinări homosexuale nu numai caracterelor luminoase ci și acelui personaj care are sumbra grandoare a unui adevărat geniu al răului: Iago.

Iago homosexual? Un Freud n-ar fi stat nici o clipă pe gînduri să-l caracterizeze ca atare, el care punea atîta preț pe ceea ce visează noaptea oamenii și conferea visului capacitatea de a revela esența ascunsă a ființei. Or, povestind lui Othello pretinsul vis al lui Cassio alături de care dormea — și care va fi fost reformularea în termeni heterosexuali a propriului său vis, reflex nocturn al dorințelor simțite în stare de veghe — Iago lasă să-i transpară adevărata natură și oferă o cheie prețioasă pentru înțelegerea evenimentelor ulterioare. Monstruosul rafinament cu care organizează dezastrul rămîne altminteri inexplicabil. Numai în legătură cu pornirea sexuală poate spiritul uman să conceapă și să înfăptuiască un plan criminal ca cel pus la cale de Iago. Într-a-devăr, homosexualitatea sa nesatisfăcută e cea care alimentează perversitatea sa înnăscută și declanșează tragedia, aproape exact așa cum aspirațiile homoerotice neîmplinite ale lui Mercuțio erau la obîrșia cumplitelor desfășurări ulterioare.

Visul lui Cassio, așa cum e relatat el de Iago (III, 3), o privește pe Desdemona, dar manifestarea erotică prilejuită de el ține de cea mai neechivocă homosexualitate. În somn, Cassio se vede în intimitate cu soția Maurului și își vietuiește corporal visul într-un crescendo care acționă pe loc asupra lui Othello („O monstruous! monstruous!“): mai întîi îl strînge pe vecinul său de pat („and then, sir, would he gripe, and wring my hand“), apoi îl sărută cu putere pe buze („and then kiss me hard, /As if he pluck’d up kisses by the roots, / That grew upon my lips“), după care își pune piciorul pe coapsa lui Iago, neîncetînd să-l sărute („then laid his leg /over my thigh, and sigh’d, and kiss’d“). Iago nu schițează nici cel mai mic gest de împotrivire ci îl lasă pe Cassio să se comporte față de el ca față de femeia văzută în vis. Iar în felul cum povestește libidinosul vis nu găsim nici urmă a dezgustului pe care o asemenea situație i l-ar fi produs. Dimpotrivă, el pare a se complace în a sta sub Cassio și a se lăsa sărutat cu patimă. Visul și exteriorizarea lui exprimau în realitate ceea ce își dorea Iago însuși și, din păcate pentru el, nu putea avea loc aievea. Tocmai aici vedem cum dirijează spiritul sexualitatea. Căci el fu acela care decise transformarea homoerotismului nesatisfăcut, sau poate de-a dreptul respins, într-o forță malefică. Înformîndu-l în legătură cu pretinsa autodemascare nocturnă a lui Cassio pe Othello, care desigur n-avea perspicacitate de psihanalist pentru a-și da seama despre ce e vorba în realitate, și adăogîndu-i corpul delict al batistei pierdute de Desdemona, Iago punea bazele tragediei ce nu avea să întîrzie a izbucni.

Dar dacă voia să se răzbune pe Cassio, care probabil îi respinsese avansurile, de ce să-i implice în răzbunarea sa pe Othello și Desdemona? În primul rînd pentru că un geniu al răului nu își delimitează scrupulos sfera de acțiune, grijuliu să nu producă efecte secundare; el e capabil să nimicească tot ce stă în legătură cu obiectul principal al furiei sale distructive sau îl ajută să-și atingă țelul. Dar, pe de altă parte, dată fiind ambiguitatea situației, nu este exclus — și este interpretarea dată de unii shakespearologi — ca el să fi vrut a se răzbuna pe Othello însuși, care nu numai că se dovedise erotic inaccesibil, dar arăta Desde-monei o iubire susceptiblă să aţîţe gelozia furibundă a homo-sexualului nenorocos. Or, viteazul și splendidul Maur avea tot ce putea să aprindă focul rîvnitor al lui Iago, aflat permanent în imediata lui apropiere (ca o replică demonică a lui Mercuțio). Sau poate suferise acesta un eșec pe lîngă amîndoi bărbații și își propusese nimicirea lor

dintr-o singură lovitură? În această privință, incertă, se pot formula desigur felurite presupuneri; este însă mai presus de orice îndoială că în Iago răutatea funciară încheiase o funestă căsnicie cu homoerotismul său, ceea ce face ca geniul răului sălășluit în el să capete o coloratură specială și rar luată în considerație (din superficialitatea lecturii sau din teama de a aborda problema tabu). El a deschis seria unor personaje similare în marea literatură universală, printre care se detașează criminali ca Vautrin (Balzac) și Querelle (Genet) sau personaje demonice ca Charlus (Proust) și Leverkühn (Thomas Mann). Excelent temei pentru ca spiritele homofobe, în căutare de aliați iluștri, să poată afirma: Iată ce se naște din homosexualitate!

O legătură asemănătoare între perversitatea personajului zugrăvit și caracterul homosexual al spuselor sale găsim la Aufidius, regele Volscilor, pe lîngă care Coriolanus, nobilul roman din tragedia cu același nume, va căuta refugiu. Pentru a-l convinge pe Coriolan de bunele sale intenții, Aufidius recurge la un limbaj care amintește caricatural comparația biblică între iubirea lui David pentru Jonathan și cea față de femeie, pe care o depășea cu mult. Aufidius, la rîndul lui, vrea să-l facă pe Coriolan să creadă că ceea ce simte pentru el e mai presus de sentimentele sale de soț, căci la vederea lui l-a cuprins o bucurie care depășea ceea ce simțise cînd își văzuse logodnica trecîndu-i prntru prima dată pragul: („that I see thee here, / Thou noble thing, more dances my rapt heart, /Than when I first my wedded Mistress saw/ Bestride my threshold“IV, 5). În plus, într-o surprinzătoare asemă-nare cu Iago, pretinde că-l visează frecvent pe Coriolans, cu care se tăvălește în echivoce lupte corp la corp („we have been down together in my sleep...“IV, 5.). Va fi însă el, Aufidius, cel care, alături de alți conspiratori, îi va da lovitura de grație lui Coriolan, punînd apoi triumfător piciorul pe cadavrul acestuia.

Meditație la capăt de drum

Iată schițat de-a lungul acestor ultime capitole un model de investigație (antropologică, literară, spirituală) care ar putea deschide noi orizonturi în interpretarea operei lui Shakespeare și ar lumina mai mult decît a fost posibil pînă acum enigmatica lui biografie.Motivul conducător al androginiei ca fundal misterios din care se desprind alternativ sau simultan forme heterosexuale, homosexuale și bisexuale ale Erosului, motiv prezent în cvasi-totalitatea operei, poate deveni un fir al Ariadnei pentru labirintul pe care-l constituie amețitoarea diversitate a personajelor sale. El permite cititorului, spectatorului și cercetătorului dotați cu intuiție să întrezărească straturi psihologice cu neputință de bănuit pe baza celor cîtorva fapte de viață cunoscute, atît de mediocre și banale încît i-au făcut pe unii comentatori să se îndoiască de paternitatea shakespeariană a unei opere atît de excepționale.

Shakespeare a avut curajul să afirme o viziune profund eretică a sexualității și să dea homoerotismului un relief izbitor, deoarece un altul cu puțin înaintea sa îndrăznise să purceadă la o asemenea sfidare a opiniei publice: Christopher Marlowe, care alese homo-sexuali de vîrf ai istoriei (regele Edward II al Angliei, Henri III al Franței) ca personaje centrale ale tragediilor sale, și prezentîndu-i nevoalat cu înclinările cele atît de odioase în ochii moralei curente. Pe lîngă că o făcuse cu o ostentație de-a dreptul provocatoare, Marlowe, natură rebelă și sfidătoare prin excelență, dădea o notă periculos de scandaloasă nonconformismului său prin declarații ireverențioase la adresa religiei și etalarea netemătoare a propriei alterități sexuale. Uciderea sa în timpul unei suspecte încăierări al cărei conținut real a rămas neelucidat, în plină floare a vieții — 29 de ani — și

cu o zi înainte de programata lui arestare, trebuie să fi avut efectul unui puternic avertisment asupra lui Shakespeare. De aici discreția, subtilitatea felului cum integrează homoerotismul problematicii universal-umane, frescelor istorice și acțiunii dramatice din piesele sale. Dar în Sonete și-a îngăduit să apară cu adevărata-i fire și să răspundă bănuitorilor sau clevetitorilor cu o marlowiană superioritate: „I am that I am".

Si astfel Shakespeare, dacă știm cum să-l citim sau să-l urmărim pe scenă, poate să ne devină o adevărată școală de înțelepciune în toate cele legate de „iubirea interzisă", a cărei nepătimașă și obiectivă contemplare revelează gradul de omenie existentă în fiecare dintre noi. Homofobia e infinit mai gravă și mai înjositoare decît antisemitismul, care se referă la un singur popor; ceea ce urăște și detestă ea privește întreaga omenire marcată de celălalt Eros, care nu cunoaște granițe naționale ori sociale; și privește Omul însuși, în care posibilitatea unei asemenea iubiri, chiar dacă nu se manifestă, trăiește ca o latență vie, componentă indispensabilă a umanității noastre. Nu se poate considera ființă completă cine nu s-a ridicat cu mintea, dar mai ales cu inima, la o înțelegere cuprinzătoare a condiției umane. O asemenea înțelegere nu exclude și nu respinge nimic, ci se străduiește cu efort mereu înnoit să deslușească rațiunea de a fi a tuturor formelor pe care le îmbracă sexualitatea, acest izvor de trăiri extatice, provenitoare însă dintr-un abis în care oricine poate aluneca.

De o astfel de încercare nimeni nu este *a priori* ferit, după cum nimeni nu se poate erija în deținător al științei de a trata just această enigmatică parte a noastră prin care putem să gustăm o supremă (chiar dacă numai trecătoare) fericire dar și să ne simțim nefericiți de moarte. Se întîmplă așa pentru că sexualitatea, departe de a se cantona în zona genitală, împînzește întreaga noastră ființă și urcă pînă la acele înălțimi ale simțirii și gîndirii unde credem că intrăm în comunicare cu Dumnezeu sau cu Absolutul.

Dacă e să ajungem la o certitudine reală în această privință, ea poate fi numai una instabilă și mișcătoare, asemenea unui teren nisipos, neconsolidat sau amenințat cu surparea, așa cum e de altfel cazul și în ceea ce privește sexualitatea, partea noastră cea mai fragilă, mai vulnerabilă, mai imprevizibilă. O asemenea certitudine e însă antagonică falsei certitudini bazate pe diferențierea anatomică, pur exterioară, care nu întotdeauna corespunde adevărului interior, acoperindu-l pe deplin. Pentru acest adevăr lăuntric alternativa „ori bărbat, ori femeie" se dovedește foarte insuficientă, ea fiind valabilă pentru partea periferică și vizibilă a persoanei; pe măsură ce descindem în adîncurile care nu se văd, ea cedează tot mai deslușit locul constatării integrante: „și bărbat și femeie", adică exact așa cum Dumnezeu cel din Biblie („Elohim", substantiv la plural!) îl crease la început pe om. Căci la temelia ființei noastre stă androginia iar nu apartenența anatomică la un sex sau altul, indiscutabilă doar pentru cine genitalizează sexualitatea. Iar dacă izbutim să ne croim drum, prin reflecție susținută, pînă la acea temelie, ceea ce descoperim acolo, atît genetic cît și spiritual, este o substanță nediferențiată (în sensul în care evocă „Geneza" stadiul premergător „facerii lumii", caracterizat în ebraica veche ca „tohu va bohu" — de unde francezul „tohu bohu" — corespunzător oarecum românescului „talmeș-balmeș"). Ea este — cum multe din limbile omenirii, printre care și româna, au intuit-o — de genul neutru, și conține ca o potențialitate, pe lîngă cele două genuri majore, o infinitate de nuanțe, de trepte intermediare, de combinații posibile care fac din sexualitate domeniul cel mai complex al realității umane. Se gîndește însă de obicei asupra lui cu răspunderea și cunoașterea unui măcelar pus să conducă un avion.

Activarea și precizarea acestui fond ființial neutru, plin de posibilități latente, este o operă de

creație la care colaborează strîns, într-o misterioasă întrepătrundere, legile naturii și cele ale destinului personal. Ele determină forma, intensitatea și diversele particularități ale atracției sexuale. La doi inși ea nu este identică, chiar dacă aceștia, din afară priviți, par mînați de același instinct. Este eminamente individuală, precum sufletul și precum chipul. Putem spune doar, *grosso modo*, că din acel talmeș-balmeș genetic și hormonal, psihic și spiritual, prin care orice existență își începe traiectoria ei pămîntească, se conturează lent o tendință erotică dominantă, înainte de toate lăuntrică. Ambitusul în care ea oscilează este enorm, permițîndu-i să meargă de la identificarea pătimașă cu sexul biologic pînă la respingerea acestuia. Iar o astfel de respingere înseamnă fie erotism intim în contradicție cu sexul biologic, fie un refuz al sexualității în general, ceea ce echivalează cu o nostalgie a androginiei primordiale.

Văzută din afară, această din urmă situație capătă, din cauza marii ei rezerve, reticențe sau chiar indiferențe, etichete puțin măgulitoare ca „impotență precoce“, „lipsă de temperament“ „frigiditate“. Un caracter puternic va face din această aparentă insuficiență temelia unei dezvoltări superioare. Așa se plămădește o viață sfîntă, venerată de mulțimi tocmai pentru că, nesimțind acea „așchie în carne“ de care vorbea apostolul, s-a putut concentra în exclusivitate asupra menirii ei spirituale. Asemenea cazuri nu sunt foarte frecvente, dar valoarea lor ziditoare se datorește tocmai excep-ționa-lității lor. Mărturia lor în fața oamenilor nu este atît una de autostăpînire, căci la persoana cu o astfel de vocație (adică cea care, foarte laic privită, e impotentă sau frigidă) îndemnul erotic instinctual e departe de a avea vehemența care să oblige la o luptă cu natura. Pe lîngă binele făcut semenilor și omenia atitudinii lor în general, marea misiune a unor trăitori cu adevărată chemare ca Francisco și Clara din Assisi, Juan de la Cruz și Teresa de Avilla, Vladimir Soloviov și Serafim din Sarov a fost de a-i face pe ceilalți conștienți de această „neutralitate“ sacră a ființei umane, de androginia primordială din care toate s-au născut. Înalta lor umanitate a fost posibilă tocmai pentru că s-au apropiat — fiecare cît a putut sau cît i-a fost dat — de aceste obîrșii cînd ființa nu era bărbat sau femeie, ci și una și alta, sub semnul integrării armonioase, pașnic triumfătoare peste focul mistuitor al dorinței.

Dar, pe de altă parte, o asemenea stare poate fi apreciată numai din perspectiva dezvoltărilor cărora le-a dat și trebuie să le dea naștere, căci viața adevărată nu este sfințenie ci o perpetuă ieșire din ea sau încălcare a ei, cu regretele, lecțiile și consecințele de rigoare. Or, pulsiunea și atracția sexuală creează vieții albia în care aceasta poate curge normal și fără de care ar arăta fie ca un rîu secat fie ca apele furtunos învolburate și în distrugătoare revărsare. Cea mai curentă este firește pornirea spre sexul opus. Ea poate avea liniștea demnă a atașamentului lui Coriolan față de soția sa, dar ia de cele mai multe ori, înfățișări pătimașe ca cele pe care le simbolizează, într-o formă extremă, Romeo și Othello. Sfîrșitul destinat lor de Shakespeare conține și o judecată asupra acestui gen de eros.

Sunt apoi ființe în care atracția spre celălalt sex se manifestă relativ sau chiar foarte slab. Aprinderile ei superficiale și trecătoare pot involua pînă la completa stingere. Shakespeare sugerează amuzant, dar psihologic foarte veridic, această stare de redusă sensibilitate la magnetismul sexului opus prin personajul lui Adonis din marele său poem „Venus și Adonis“. Superbul tînăr, devenit simbol al ideii de frumusețe masculină, e foarte departe de a răspunde cu reciprocitate zeiței îndrăgostită de el și rîvnindu-l cu o sălbatică dorință: „I not know love — spune el — nor will not know it“, adică: „Nu știu ce e iubirea, și nici nu vreau să știu“. Pe deasupra, frumusețea-i a înflorit pe seama virilității sale, subordonată unei aluri generale de hermafrodit

(roșește ca o fecioară, are voce de sirenă), nu mai puțin fascinantă însă pentru anumite firi feminine decît bărbăția de tip herculean. Nu se va împotrivi năvalnicei zeițe, dar nici nu se va comporta senzual: rămîne „frosty in desire“ („ca ghiața de rece în dorință“) Ea se năpustește asupra lui și își smulge singură printr-un erotism strivitor („she murders with a kiss“: „cu un sărut ucide“) voluptățile dorite. Nu e greu să identificăm înrudirea dintre acest poem și problematica Sonetelor: Venus e soră bună cu „Dark Lady“ iar Adonis îl anunță pe W.H. care reprezintă pentru poet întruparea idealului androgin de frumusețe reprezentat de mitologicul personaj. Cu o atît de palidă reactivitate erotică la sexul opus, Adonis are toate șansele să se transforme într-un Antonio care spune „Pfui“ cînd i se vorbește de femei și nu se simte atras decît de flăcăi frumoși. E un mare mister al naturii cum face ea ca tipul Antonio să apară cînd viril, cînd feminin, și cu excese în ambele sensuri.

Pecetea androginiei originare se lasă cel mai clar deslușită atunci cînd ambele atracții sunt resimțite de o singură persoană. E fenomenul numit bisexualitate, privit astăzi ca ciudățenie greu de înțeles din perspectiva mentalității heterosexuale, care nu va ezita să vadă în el o perversiune. Si totuși, timp de milenii, omeni-rea a trăit sub acest semn. Homosexualitatea exclusivă era ca și inexistentă; ea se manifesta de obicei în cadrul unei bisexualități trăite la fel de firesc precum căsnicia. Toată pederastia greacă avea loc de obicei într-un context matrimonial sau cel puțin heterosexual și la lumina zilei. În lumea antică, în lumea orientală predominantă era tocmai această bisexualitate ce cultiva paralel viața de familie cu îndatoririle ei și plăcerea de a gusta voluptățile oferite de tinerețea și frumusețea masculină, în deosebi la vîrsta adolescenței (ceea ce, dacă pe atunci s-ar fi gîndit ca azi, le-ar fi atras acuzarea de pedofilie și condamnarea corespunzătoare). Socrate, soțul Xantipei și părinte al cîtorva copii, nu se rușina deloc să-și mărturisească entuziasmul erotic pentru seducătorii imberbi Alcibiade sau Charmide. Învingător al perșilor, Alexandru Macedon lua ca soție pe fiica răposatului rege Darius, Roxana, și ca amant pe fostul amant al acestuia, frumosul Bagoas, la fel de important pentru istorie ca Antinous pentru împăratul roman Adrian. Poetul latin Catullus, unul din nemuritorii liricii universale, cînta cu egală ardoare grația Lesbiei și săruturile șăgalnicului băiețandru Juventus. Mai aproape de noi, Byron, Verlaine, Aragon care, la rîndul lor, se lăsau fermecați și inspirați de ambele sexe, nu făceau decît să continue o tradiție cel puțin bimilenară. Si apoi Shakespeare, direct prin Sonetele sale și aluziv prin teatrul său, nu afirmă el, de la înălțimea sa de incomparabil cunoscător al sufletelor, ambivalența erotică a ființei umane, cu inevitabilul său corolar — bisexualitatea?

Punctul vulnerabil al bisexualității în lumea dominată de mentalitatea și legile homofobe constă în caracterul îndoielnic al autenticității ei. Fost-a oare sincer simțită atracția spre sexul opus sau era vorba doar de simularea normalității pentru acoperirea relațiilor homosexuale? Se speculează pe scară mare credulitatea, atît de tipică heterosexualului, care-și închipuie că un bărbat căsătorit, mai ales dacă are copii, nu poate cultiva și o viață sexuală de natură complet antagonică. Or, o asemenea dublă existență, bazată pe calcule ce nu pot face cuiva cinste și produc imense suferințe în tovarășa de viață, este mult mai răspîndită decît își închipuie cei străini acestui fenomen. Ea stă bine pitită la adăpostul unei onorabilități de fațadă pînă cînd temelia șubredă cedează și edificiul matrimonial, cu înșelătoarea sa soliditate, se năruie spectaculos, cum s-a întîmplat cu Leonard Bernstein care abia după un sfert de secol de căsnicie a găsit în sine puterea de a trăi conform cu pasiunea sa nativă pentru tinerii de același sex. Mulți homosexuali acceptă un compromis de acest gen, chiar cu prețul de a duce o existență frustrată în sînul unei familii artificial întemeiate și de a crea partenerelor

cumplite probleme psihologice, care pe unele le strivesc, cum s-a întîmplat cu Madeleine Gide și cu Felicia Bernstein, iar pentru a fi depășite cer o eroică biruire de sine, exemplar prezentă în viața unei Katia Mann. Atît André Gide cît și Thomas Mann au recunoscut în cele din urmă că n-ar fi trebuit să se comporte ca bisexuali devreme ce, în realitate, unica atracție erotică resimțită de ei privea propriul lor sex. Ce este însă mai reprobabil: lipsa de curaj a individului de a trăi fără compromis în deplin acord cu propria-i fire, sau teroarea socială, religioasă, polițienească, psihologică, medicală exercitată de o societate care nu suferă ca cineva să iubească în libertate altfel decît o fac domnul și doamna Popescu, fericiți să ajungă a-și sărbători nunta de aur? Nu e deloc de domeniul utopiei să ne imaginăm că într-o societate în care acest terorism sexual va fi fost înmormîntat pentru totdeauna, domnul și domnul Popescu vor putea și ei să-și sărbătorească nunta de aur. S-au putut vedea în lume schimbări mult mai senzaționale. Cine ar fi îndrăznit să profetizeze în anii 60, 70 și chiar 80 falimentul comunismului, împușcarea lui Ceaușescu și transformarea României într-o țară capitalistă?

Căsnicia *pro forma* se justifică moral doar cînd partenerii, purtători ai aceluiași gen de alteritate — homosexualitate masculină și homosexualitate feminină sau lesbianism — își unesc existențele în fața legii și societății pentru a se apăra mai bine în fața primejdiilor provenitoare din partea aceleiași legi și aceleiași societăți. E ceea ce Goethe numea, în „Faust“, „divina șiretenie“ cu care putea fi tras pe sfoară chiar acest maestru suprem al minciunii și înșelăciunii care este Mefisto. Or, pentru homosexual, lumea cu prejudecățile ei intolerante și mijloacele ei de asuprire joacă rolul unui Mefisto, adică rolul dracului care vrea să pună stăpînire pe sufletul său, și pe ceea ce îi e mai intim, mai sfînt: capacitatea și felul de a iubi. A încheia un contract de bună conviețuire cu o persoană de sex opus amenințată de aceleași primejdii deoarece a fost asemănător marcată de natură, este un mijloc dintre cele mai oneste de a supraviețui în mijlocul majorității homofobe. Onest, deoarece nici unul din parteneri nu se minte pe sine însuși și nu-l minte pe celălalt, ci doar se salvează cu șiretenie de monstrul social gata în fiecare clipă să se năpustească asupra bietului disident erotic, care de fapt nu vrea să fie în dezacord cu nimeni ci doar să trăiască în acord cu sine însuși. S-a putut constata că, în nenumărate cazuri de acest gen, între cei doi se dezvoltă o prietenie și înțelegere mutuală posibile tocmai pentru că în relația lor sexualitatea nu joacă nici un rol, armonie rară în căsnicia de tip clasic: cea dintre doamna și domnul Popescu, pe care nunta de aur nu îi va fi făcut mai înțelegători față de sodomiți, pederești & Co. Diferența de sex ca bază a căsniciei, cu viața sexuală care decurge din ea, își vede istovită după un anumit timp, iar în zilele noastre foarte repede, putința de a uni sufletele, așa încît cei care, ca printr-un miracol, mai apucă să sărbătorească „nunta de aur“, o fac foarte adesea ca persoane complet înstrăinate una de alta și ținute împreună doar de teama amîndurora de a se azîrli într-o nouă aventură existențială. O soartă necunoscută celor a căror unire n-avea nimic a face cu relația sexuală și se baza pe respectul absolut al libertății celuilalt. Tocmai într-un asemena cadru se dezvoltă uneori prietenia aceea pură și deplină care rămîne de cele mai multe ori un ideal imposibil de atins în mariajul de tip curent.

E ceea ce a caracterizat destinul unui renumit scriitor de origine americană, Paul Bowles (1907-1999) care, în mijlocul furiei homofobe din Statele Unite ale anilor 30, la vîrsta de numai 21 de ani, n-a putut găsi altă ieșire pentru criza spre care îl împinsese conștientizarea homosexualității sale native, decît să plece în lume, sau mai pe românește, să-și ia lumea‘n cap. Destinul a vrut însă ca el să întîlnească o foarte tînără fată cu aspirații de scriitoare și cu aceleași probleme de ordin sexual. S-a născut între ei o sinceră apreciere reciprocă, pe temei pur uman, care a dus la încheierea unei

căsătorii de felul celei mai sus descrise. Cei doi s-au instalat la Tanger, unde casa și prezența fermecătoare a lui Paul Bowles deveniră pentru decenii, adică pînă în preajma recentei morți a scriitorului, un punct fascinant de atracție pentru oameni de cultură și artă din întreaga lume. Între timp Jane Bowles (1917-1973) devenea și ea o scriitoare de renume internațional. Rămaseră împreuna pînă la moartea ei, relativ prematură, care însemnă pentru Paul o mare lovitură sufletească. Pierduse nu o soție ci o prietenă alături de care stătuse cu devotament și abnegație (căci Jane Bowles avea de luptat și cu dificultăți care nu țineau de alteritatea ei lesbică), chiar dacă erotismul său nativ îl împingea în altă direcție, cum se întîmpla de altfel și cu ea. Să revenim însă la procesul de cristalizare a afinităților.

O homosexualitate pură și exclusivă a început să se schițeze doar spre începutul celui de al doilea mileniu și s-a dezvoltat foarte lent. Găsim la obîrșiile ei doi monarhi: Richard Înimă de Leu(1157-1199), care suferea cumplit să se știe astfel făurit de natură și, văzînd că prin căsătoria cu Bérangère de Navarre nu se schimbă nimic în firea lui, se aruncă în viața de lupte și cuceriri ce-i aduse faima și numele cunoscute, dar și o moarte prematură. Iar cam un secol mai tîrziu Eduard II regele Angliei (1284-1327), care-și savura intens alteritatea alături de nu mai puțin celebrul Pier Gavestone, și încă într-un asemenea grad, încît regina, Isabelle de France, împreună cu amantul ei, puseră la cale și izbutiră asasinarea lui, după ce prietenul său de inimă, precum și cel care-i urmase, fuseseră sălbatic uciși. Se prefigurau cu ei singurătatea vitejească și primejdia de moarte care aveau să caracterizeze destinul homosexualului de-a lungul multor secole. Nu sunt unicele capete încoronate cărora le-a fost dat să trăiască, probabil printre primii, această radicalizare homosexuală, dar ei se desprind de toți ceilalți prin existențele lor foarte ieșite din comun.

E posibil ca puterea de care dispuneau în calitate de regi să le fi permis a trăi plenar, dar și foarte dramatic, un proces intim care avea loc tainic în nenumărate suflete — rămase firește anonime — misterios hărăzite acestei evoluții. Ar putea fi însă menționate alături de ei cîteva personalități de vîrf ale vieții religios-monahale care uneau surprinzător de ușor o devoțiune sinceră cu o iubire la fel de sinceră pentru aproapele lor în general, dar mai ales pentru un prieten tînăr, din mănăstire sau din afara ei. La toți aceștia, adică la tradițiile aristocratice ale homosexualității, făcea desigur aluzie Benvenuto Cellini cînd rivalul său foarte invidios, Baccio Bandinelli, îl acuza de sodomie în fața lui Cosma de Medici și a curții sale. Nevrînd să se dezică de sine însuși, deoarece într-adevăr băieșandrii îl fascinau, dar nici dispus să facă o *mea culpa* care ar fi contrazis nedemn toată existența sa de aventurier cutezător, se referi diplomatic și cu haz la aceste nobile precedente: e vorba de o artă prea înaltă, ale cărei secrete le cunosc doar regii și Jupiter, cel îndrăgostit de Ganymede, în vreme ce eu sunt prea umil și neștiutor pentru a o putea stăpîni. Cellini va relata el însuși această savuroasă ripostă în capitolul LXXI din cartea a doua a veșnic tinerei sale autobiografii.

Paralel cu cristalizarea homosexualului prin desprinderea lui totală din matca androgină primordială, se învîrtoșa și fizionomia heterosexualului exclusiv, care-l privea pe celălalt cu ură și vedea în el cînd blestem dumnezeiesc (ciudată toană la iubitorul părinte ceresc!...) cînd un candidat sigur la chinurile iadului. Exact pe atunci, adică la începutul celui de al doilea mileniu, Biserica oferi prompt acestei uri, întru justificarea ei teologică, interpretarea pasajului biblic despre cetatea Sodomei și boteză cu numele ei ceea ce ofensiva heterosexuală considera drept crimă împotriva naturii și a lui Dumnezeu. Iar cuvîntelul inventat «sodomia», necunoscut anterior, deveni o redutabilă forță propulsoare a acestei uri. Radicalizarea heterosexuală, foarte legată de impunerea

brutală a priorității și superiorității masculine pe toate tărîmurile, a fost astfel însoțită, încă de la origini, de o umbră care abia acum un secol a putut căpăta un nume, cînd devenise o urîciune bătrînă, rea și isterică. I se spuse homofobie: o denumire la fel de puțin inspirată ca și sora ei vitregă homosexualitatea, totuși destul de precisă și grăitoare.

Și așa a fost ciopîrțit splendidul, divinul trup al androginului de la obîrșii.

EPILOG

Reciproca provocare

Mileniile de asuprire n-au putut dezrădăcina homo-sexuali-tatea din viața societății, cum și-ar fi dorit-o mințile bolnave ale puternicilor zilei — mari și mici — care aținau ura colectivă și inventau mereu noi mijloace de întețire a terorii. Sinistrele lor calcule exterminatoare s-au dovedit necontenit iluzorii, ponderea fenomenului detestat arătîndu-se în general constantă, iar uneori chiar în creștere. Perspectiva unei dispariții nu s-a conturat însă niciodată. Se poate dezrădăcina ceva ce a prins recent rădăcini superficiale, dar nu ceea ce e înrădăcinat de cînd e lumea, de la natură și prin naștere.

Represiunea a avut totuși o anumită, și chiar foare importantă, eficacitate: trauma creată sufletului uman, care, de două mii de ani, nu-și poate descoperi orientarea spre propriul său sex fără a fi invadat de rușine și teamă, de complexe ale vinovăției, inferiorității, infirmității. Traumă extinsă și asupra celor care, neaparținînd direct acestei categorii, pot fi puși în legătură cu ea prin plusul de feminitate înscris în ființa lor, suspect pentru cine se călăuzește după ecuația homosexualitate-efeminare, sau invers.

Căci delirurile homofobiei sunt secreția purulentă a unei stări profund maladive: obsesia virilității. Poate fi ușor recunoscută după prețul pe care-l pune pe bărbăția fără fisuri și care nu e decît simptomul unei carențe de adevarată bărbăție. Tot ce s-a întreprins pe parcursul vremurilor împotriva homosexualității și pederastiei a fost opera aproape exclusivă a unor spirite masculine în criză de identitate: incapabile adică să-și mai dea seama că bărbăția e o virtute spirituală și făcînd din ea din ce în ce mai mult un atribut sexual.

Or, ca virtute spirituală, bărbăția nu este priapism; stă infinit mai presus de capacitatea de erecție a penisului, la care este vulgar redusă. Dacă aceasta din urmă este deficitară, ceea ce poate surveni dintr-o mulțime de motive, un spirit superior nu va putea fi întru nimic influențat în virilitatea sa, după cum peformanțele sexuale ce creează iluzia unei strașnice potențe nu asigură nimănui automat virilitate în fața vieții, și nici măcar în fața femeii, dacă aceasta are un pic de inteligență.

De asemenea, înțeleasă fără o fixație sexuală, virilitatea nu numai că nu exclude principiul feminin, dar își trage din acesta o parte din forțele ei. Pentru mintea comună, o componentă feminină în caracterul unui bărbat dăunează masculinității acestuia. Adevărul e însă la polul celălalt: un asemenea ins are posibilitatea de a uni forțele specifice masculinității cu acelea, de altă natură, ale feminității, și de a ajunge astfel la o bărbăție supe-rioară. În plus, prin ceea ce este feminin în sufletul său, bărbatul are toate șansele să nu cadă într-o dependență umilitoare față de sexul opus. Periclitați în această privință sunt tocmai cei cu nevoie vitală de feminitatea care vine din afară și în lipsa căreia se simt, pe bună dreptate, jumătate oameni. Mai ales supermasculii se arată de obicei incapabili să trăiască fără femeia visurilor lor sau fără cea care i-a subjugat. Cine are suficientă feminitate în el va reacționa mult mai suveran și mai detașat atunci cînd se vede privat de prezența feminină exterioară, care este pentru el mai puțin o întregire cît un adaos.

Cristalizarea homosexualului ca tip uman distinct, desprins din matca bisexualității originare, coincide istoric, în mare, cu începutul procesului de învîrtoșare și decadență străbatut de sexul masculin de-a lungul ultimului mileniu. Cine se îndoiește de acest proces n-are decît să privească în

oglinda pe care o reprezintă virilizarea și ascensiunea spre putere a sexului feminin: ea reflectă involuția masculină care i-a dat naștere. Destinul ascendent al femeii a fost o reacție la ceea ce se petrecea cu sexul opus: rigid, agresiv și infatuat pe dinafară, șubred, muieratic și tot mai nesigur de sine pe dinăuntru. Omenirea în totalitatea ei trece printr-o fază de amurg a multimilenarului patriarhalism. Resursele de umanitate și creativitate ale spiritului masculin, mai ales cînd vrea să apară pur și dur, sunt în curs de completă epuizare.

Dar tocmai acestei masculinități decadente i se datorează războiul dezlănțuit împotriva homosexualității de la împăratul Justinian pînă la Hitler și Stalin, cu efectele lui dezastruoase asupra întregii psihologii sociale. Ea impunea decretele și articolele de cod penal care interziceau un sentiment, o pornire, o necesitate, declarîndu-le cu de la sine putere împotriva naturii. Ea conducea procesele și formula sentințele care au hotărît soarta a zeci și sute de mii de bărbați — iar alături de ei și a unui număr desigur mai redus, totuși important, de femei — a căror vină consta în a fi iubit așa cum propria lor fire îi îndemna s-o facă. Iar cînd cruzimea acestei fobii devenea extremă, putea cu ușurință să sară chiar și peste această formalitate juridică trimițînd homosexualii în massă direct pe lumea cealaltă, cum s-a întîmplat în Germania nazistă — dar cine vorbește azi despre holocaustul lor? Ceea ce emana de la puterea masculinoidă și homofobă devenea pentru restul societății literă de evanghelie, și a rămas așa timp de secole, mai ales că evanghelia însăși era invocată în acest război, care, firește, nu putea fi decît sfînt: nu-i avea el ca țintă pe cei care încălcau orînduiala statornicită de Dumnezeu ?

Că faptele și formele homosexualității puteau și pot lua înfățișări în contrazicere cu demnitatea umană nu e decît foarte adevărat. O distincție prealabilă se impune însă, pentru a nu amesteca lucrurile și a nu trunchia adevărul. Dacă este vorba de comportamentul pur sexual, acesta împărtășește ceea ce — văzut din afară — este inestetic, nedemn și respingător în orice gen de sexualitate, așa cum o practică ființa umană. Iubirea ca sentiment poate fi frumoasă, în sens estetic, dar sexualității pe care ea o pune în mișcare e foarte greu să-i atribuim o asemenea calitate, dacă într-adevăr avem un simț al frumosului. Nu există în această privință absolut nici o deosebire față de relația heterosexuală, demersurile și procedeele acesteia repetîndu-se aidoma, cu adaptările de rigoare, și în raportul sexual dintre doi bărbați. Prea mult loc pentru imaginație și inventivitate de altfel nici nu există. Pentru a-și procura voluptatea dorită, recurg și unii și alții la aceleași mijloace, pe care ar fi de prisos să le descriem aici.

Dacă sexualitatea intermasculină poate stîrni repulsie, este din cauza fixației mentale, în virtutea căreia mulți își reprezintă unirea a două ființe de același sex ca oribilă, drăcească, perversă etc. Dar este aproape sigur că cine o afirmă n-a fost niciodată martorul unei asemenea uniri, căci ea nu se face cu public. El o detestă *a priori* deoarece i s-a spus că trebuie detestată, cu motivarea că Dumnezeu însuși o detestă. Dincolo însă de această pseudo-teologică elucubrație — căci nu e o ridiculă aroganță ca cineva să pretindă a cunoaște intențiile Absolutului? — și de prejudecățile cărora ea le-a dat naștere, dezgustul față de o relație homosexuală este în fond o chestiune de...gust. Nu este agreată dintr-o alergie, antipatie sau idiosincrazie întru totul comparabilă cu cea care-i face pe atîția și atîția să nu suporte ceea ce pentru alții e un prilej de mare desfătare, de pildă carnea (vegetarienii), alcoolul (antialcoolicii), fumul de țigară (antitabagicii), ba chiar și parfumul. Cum să nu fie dependentă de gustul personal mai ales sexualitatea, atît de legată de ființa noastră intimă?

Privit însă dintr-un punct de vedere pur uman, homosexualul mijlociu — căci sunt desigur și excepții — este foarte serios tarat. Încapabil de statornicie, el se simte irezistibil mînat de dorința

aproape maladivă de a face noi experienţe sentimentale şi senzuale, de a cunoaşte noi voluptăţi, de unde şi promiscuitatea vieţii sale. Înfidelitatea faţă de partener îl caracterizează chiar atunci cînd încă nu s-a desprins de acesta. Fiecare e nestatornic şi infidel, şi fiecare are de suferit de pe urma inconstanţei şi necredincioşiei celuilalt. Momentele de fericire sunt picături într-o mare a dezamăgirii şi singurătăţii, împotriva cărora nu se poate lupta decît intrînd în cercul vicios, iar uneori infernal, al fugii după noi aventuri, care au loc adesea într-un cadru sordid. Avea în fond dreptate Thomas Mann — în articolul menit să îndepărteze orice bănuială în legătură cu propria-i homosexualitate — descriind acest tip uman ca lipsit de consecvenţă şi de răspundere, libertin, boem şi fluşturatec (1).

Dar această psihologie nu e intrinsecă homosexualului, după cum nu-i este propriu virusul producător de AIDS (cum se încercase a se afirma în perioada cînd nu se ştia nimic precis despre originea bolii, cu evidenta, răutăcioasa bucurie că acum, în fine, se va veni definitiv de hac „viciului“ care se încăpăţîna să nu dispară). Este expresia unei traume cu vechime multiseculară şi perpetuată din generaţie în generaţie: cea cauzată fiinţelor cu această orientare sexuală prin viaţa inumană pe care le-au impus-o autorităţile şi legile majorităţii, precum şi prin tratamentul bestial pe care-l aveau de suportat cînd erau surprinse făcînd ceea ce natura le poruncea să facă. Adică natura în numele căreia se indignau ceilalţi, dar care în cazul lor nu era luată în consideraţie, ca şi cum marea lor plăcere ar fi fost să ofere celor puternici ocazia de a-i pune la stîlpul infamiei.

Ce statornicie şi fidelitate se poate aştepta din partea unor oameni care, încă de la sfîrşit de Antichitate, de cînd a început domnia intoleranţei evlavioase, au fost necruţător constrînşi a abandona asemenea virtuţi, a căror cultivare i-ar fi costat viaţa? Un ataşament sub semnul lor şi-ar fi trădat numaidecît natura şi şi-ar fi atras oricum o brutală curmare; iubirea fugitivă, iubirea pe furiş, iubirea mereu părăsită permitea cel puţin vieţii, acestui bun suprem, să se salveze în faţa primejdiei de moarte de care era întotdeauna pîndită această formă prohibită a Erosului. Si cum niciodată bucuriile unei astfel de comuniuni nu puteau fi plenar trăite, ce-i rămînea bietului om — în măsura în care omul e făcut pentru a căuta bucuria iar nu amarul — decît să încerce a reînnoi într-alt fel această efemeră, totuşi indispensabilă, fericire ? Si aşa, ceea ce timp de secole a fost constrîngere din afară, a devenit treptat o a doua natură. Donjuanismul, înţeles ca neputinţă cronică de fixare erotică, îi este propriu iubirii homosexuale într-o măsură mult mai mare decît e cazul cu iubirea zisă normală. Situaţie pe care o poate dispreţui sau condamna doar o inimă incapabilă să gîndească şi o gîndire fără inimă. Nu sunt mai degrabă autorii ei cei care ar merita dispreţ şi condamnare?

Persecuţiile de durată sunt de natură să creeze răni adînci şi nevindecabile în suflete, cum se poate vedea la evrei, această naţiune profund traumatizată. Necontenit asupriţi şi alungaţi în decursul istoriei, ei au devenit, ca urmare, purtători ai unor complexe care alimentau mai departe rasismul. Deşi homosexualii nu se pot făli cu o cifră de victime comparabilă celei pe care o invocă evreimea, suferinţa lor a fost probabil şi mai intensă. Un evreu rămînea ceea ce era, adică evreu, chiar şi persecutat; unui homosexual nu i se îngăduia — şi în multe locuri încă nu i se îngăduie — să fie ceea ce era: se vedea negat în însăşi fiinţa lui.

Temătoare de ceilalţi, îndoindu-se de sine însăşi, căutînd întunericul şi ferindu-se să iasă la lumina zilei, savurînd pe furiş ceea ce adesea blestemă şi regretînd amarnic ceea ce savurase, complăcîndu-se în devălmăşie şi consimţind să se degradeze pînă la dispreţul de sine, acest tip de iubire homosexuală e într-adevăr bolnavă. Cum ar putea însă arăta altfel după atîta vreme de brutală obstaculare a unei dezvoltări normale? A rămas cu deprinderile înjositoare pe care şi le-a format

încercînd să supra-viețuiască într-o lume isterizată de propaganda religioasă și speriată de „brațul secular“ al acesteia. Chiar în condițiile acelei vieți în libertate spre care se îndreaptă azi acolo unde se impune noul spirit al comunității europene, va fi nevoie de un timp destul de lung pentru ca trauma să se resoarbă iar homosexualul să se reeduce întru a se comporta ca om cu drepturi depline, pe care nimeni și nimic nu-l mai poate constrînge să-și falsifice firea.

De cîțiva ani s-a început a se cere iertare evreilor pentru crimele comise împotriva lor de “sfînta alianță” dintre stat și biserică. Veni-va oare timpul cînd acestea — nu numai în propriul lor nume, dar și în al acelora pe care i-au guvernat și păstorit — vor cere, dacă nu iertare, măcar scuze homosexualilor vii și morți pentru cît i-au putut chinui aproximativ o mie cinci sute de ani ? (începînd cu anii 538 și 559, cînd în Bizanț erau promulgate primele edicte imperiale — așa zisele „novelle“ — care prevedeau pedeapsa cu moartea pentru această categorie umană, considerată răspunzătoare pentru foametea, epidemiile de ciumă și cutremurele care bîntuiau imperiul). De va veni, e foarte probabil că va fi invocată spre justificare ignoranța –“n-am știut că așa stau lucrurile“ — dar se va păstra desigur tăcere asupra prostiei și răutății, adevăratele cauze primare, pe care ignoranța n-a făcut decît să le alimenteze.

Si totuși dincolo de această traumă în continuă agravare, pe care homosexualitatea o tîrăște după sine de un mileniu și jumătate, privirea pătrunzătoare descoperă eroismul unei rezistențe capabile nu numai să supraviețuiască dar și să creeze. Provocarea religios-socială a fost imens fecundă din punct de vedere spiritual. Căci — așa cum cu prisosință reiese din exemplele descrise în cele două cărți dedicate pînă acum de autor acestui subiect — marea cultură a umanității este datorată în enormă măsură acestor ființe atît de crunt martirizate, dar de a căror creație majoritatea neîndurătore a profitat și profită necontenit. Cîți sunt conștienți, folosind computerul, că bazele acestuia au fost puse de un homosexual, britanicul Alan Turing, care nemaiputînd suporta teroarea legată de alteritatea sa sexuală, a fost nevoit să se sinucidă? O teroare care se exercita în ciuda contribuției sale hotărîtoare în timpul celui de al doilea război mondial la decriptarea codurilor secrete ale armatei germane. N-am putut schița pînă acum decît extrem de sumar crimele comise de societate împotriva nefericiților homosexuali, total lipsiți de posibilitatea de a se apăra, dar ele își cer amănunțita evocare într-o viitoare „carte neagră a homofobiei“. Aceasta va întregi cercetarea de față, făcînd din ea o trilogie a iubirii interzise și a destinului tragic care a însoțit-o tocmai de-a lungul timpurilor ce proclamau domnia iubirii desăvîrșite.

Angoasa sub semnul căreia Michelangelo și Leonardo, Caravaggio și Cellini, Beethoven și Ceaikovski, Gogol și Proust, Thomas Mann și Klaus Mann, Gogol și Eisenstein, Byron și Wilde, Forster și Pasolini, Wittgenstein și Turing, Gide și Cocteau și-au făurit operele, ascunde de fapt un triumf al spiritului uman: nici chiar împiedicat să trăiască în acord cu propria-i natură, n-a abdicat de la datoria de a afirma în forme perene acele valori care alcătuiesc suprema demnitate a speciei noastre. Si aceasta în pofida nedemnei existențe impuse lor de către semeni insensibili la cerințele elementare ale omeniei, dar care, vai, formau majoritatea, și încă una zdrobitoare, atît la propriu cît și la figurat.

Acest eroism interiorizat și ascuns nu putea însă, mai devreme sau mai tîrziu, să nu izbucnească ca tot ce se acumulează tainic, în durere și tăcere. Sufletul, demnitatea și răbdarea îndelung puse la încercare au o limită care, odată atinsă, face să se dezlănțuie mînia ajunsă la suprema încordare. Si atunci nici măcar instinctul de conservare nu poate reține această „paria“ sexuală a omenirii să-și reclame cu vehemență și la nevoie chiar să-și impună drepturile de ființă umană. Luptele de stradă

care au durat patru zile în cartierul Greenwich Village din New-York, la sfîrșit de iunie 1969, au arătat cît este de exploziv ceea ce se ascunde dincolo de aparența timorată a acestei categorii sociale. Poliția a trebuit să se dea bătută și o nouă eră începu pentru cei ce se numeau atît de simpatic „gay“, o eră în raport cu care cele cincisprezece secole de rușine apăreau ca o mizerabilă preistorie (sau, dintr-o altă perspectivă, ca un sinistru gol istoric). Cei provocați atît amar de vreme cu aroganța pe care o dă puterea sunt pe cale să devină ei înșiși provocatori: celor ce i-au hărțuit, judecat și osîndit, în totală uitare a legilor omeniei și în numele unui Dumnezeu inventat, începe să li se pună în față oglinda în care pot vedea cît de monstruoasă le-a fost și le este intoleranța.

Contraofensiva homosexualității a început prin izbucniri izolate și anarhice: individul rebel, înzestrat de natură nu numai cu un alt fel de erotism decît cel acceptat de stat, biserică și poliție, ci și cu o anumită nepăsare în fața primejdiilor care-l pîndesc, și chiar a morții. În plină floare a vieții, cînd în mod normal, ar fi trebuit să facă totul, inclusiv concesiile de rigoare, pentru a-și salva zilele, un asemenea ins, pe lîngă că refuză orice compromis (căsnicie, discreție, prefăcătorie) își permite să-i sfideze suveran pe asupritori. E prima formă luată de împotrivirea activă a homosexualului în timpurile Renașterii și Iluminismului. Un pictor care, învinuit de sodomie, răspunde făcînd din această acuză însuși numele său (Giovanni Antonio Bazzi, contemporan cu Raffael și Leonardo, cunoscut exclusiv sub numele de Sodoma). În secolul următor, un poet care știindu-se și fiind recunoscut ca cel mai talentat al vremii sale — Théophile de Viau, zis „le prince des poètes“ — cîntă fără reticențe iubirea interzisă luînd în derîdere argumentele teologice împotriva ei, și căruia i se răspunde printr-o condamnare la moarte comutată în închisoare unde sănătatea i se deteriorează rapid și tragic antrenînd moartea la vîrsta de numai 36 de ani. Si, după trei decenii, un poet mai puțin glorios, deoarece se afla în dimineața vieții sale, Claude Le Petit, căruia aceeași îndrăzneală, asociată cu o satiră mușcătoare la adresa iezuiților atotputernici, i-au atras o condamnare asemănătoare de care nimeni nu l-a putut salva. Avea 24 de ani cînd a urcat pe rugul din Place de la Grève. Semeția tragică a lui Marlowe avea același izvor.

Într-o etapă următoare începe să se contureze o conștiință homosexuală de sine. Insul care-și descoperă această orientare sexuală intuiește că el nu e ca ceilalți, ci cu o particularitate sexuală mai mult sau mai puțin incomodă, cu care unii se complac iar de care alții speră să fie cumva izbăviți. Își dă seama că este un tip uman complet distinct, deosebit de cele două sexe clasice așa cum acestea se deosebesc între ele, ceea ce a generat teoria, un timp foarte răspîndită, a celui de al treilea sex. Unei asemenea conștiințe îi devine din ce în ce mai clar că plăcerea personală și nepăsarea rebelă nu vor cîștiga niciodată lupta cu imensa putere a statului, bisericii și opiniei publice coalizate. Numai ideea — și anume una născută dintr-o gîndire pe cît de cutezătoare pe atît de cercetătoare — ar putea înfrunta cu oarecare eficacitate această redutabilă alianță. E ceea ce încearcă în jur de 1800 marele gînditor și jurist britanic Jeremy Bentham, care însă, nefiind marcat în propria-i carne, nu simți impulsul necesar dării curajose la iveală a sutelor de pagini cu admirabile, de-a dreptul revoluționare reflecții, descoperite abia acum cîteva decenii. Dar secolul XIX văzu apariția unor spirite viguroase și consecvente care îndrăzniră să străpungă tăcerea oficială și generală în jurul iubirii interzise prin cîteva apeluri ale căror răsunete se pot auzi și astăzi. Elvețianul Heinrich Hössli, germanul Karl Heinrich Ulrichs, britanicii John Addington Symonds și Edward Carpenter elaborară investigații de o anvergură științifică și culturală fără precedent, menite să dovedească legitimitatea celuilalt Eros și găsindu-i mai ales în antichitate magnifice titluri de noblețe. Culminația acestei etape fu atinsă de opera teoretică precum și de cea practică (de medic, avocat,

activist social) a lui Magnus Hirschfeld, prin care se săvîrșea trecerea de la efortul individual izolat la acțiunea comunitară cu important efect asupra autorităților și mentalității generale. Teroarea hitleristă, urmată la puțin timp de cel de al doilea război mondial, puse violent capăt acestei etape. Institutul de științe sexuale fundat de Hirschfeld a fost devastat iar imensa arhivă și bibliotecă, unice în lume, fură date flăcărilor.

Dar ceea ce părea definitiv răpus, spiritul de rezistență, reînvie în cea de a doua jumătate a secolului XX. Începînd de data aceasta o irezistibilă înaintare care sfida toate pericolele, el transformă ideea în mișcare eliberatoare mondială. Iar aceasta nu mai putea fi acum stăvilită de nimeni și de nimic. Chiar dacă, ici-colo, o efemeră dictatură comunistă sau militară, pretutindeni sprijinită de biserică, se încrunta și amenința, această „opoziție erotică“ a omenirii își continuă neînfricată ofensiva de cucerire a dreptului fundamental: acela de a exista ca formă de viață și de iubire pe deplin îndreptățită — din toate punctele de vedere: natural, social, religios juridic — chiar dacă nu are atu-urile majorității. Printre luptele de eliberare care zguduie planeta noastră, cea a homosexualilor, hotărîți să scuture jugul milenar, e cea mai universală prin transversalitatea ei: străbate sexele, străbate națiunile, străbate clasele și rasele. Legile prohibitoare cad una după alta; familia și formele tradiționale de religiozitate se văd nevoite a-și lărgi cadrul pentru a primi noul, nedoritul oaspete pe care închisorile nu mai au voie să-l găzduiască; comunități excelent organizate și combativ orientate au luat ființă în mai toate țările lumii, alcătuind o adevărată internațională animată de un frățesc spirit de într-ajutorare, ceea ce acum două-trei decenii nici în visurile celor mai optimiști nu putea fi imaginat; o nouă cultură cîștigă din ce în ce mult teren — carte și presă, beletristică, film, pictură, eseistică — adăogînd valorilor tradiționale bazate pe eterna iubire dintre Romeo și Julieta noi și împrospătătoare valori legate de iubirea dintre Maurice și Alec, părtașă și ea la această eternitate. Si e numai începutul.

Nu e nevoie de spirit profetic pentru a întrezări iminentul impact asupra societății. Experiența acumulărilor de revoltă din trecut permite oricărui spirit obiectiv și gînditor o pronosticare realistă a evoluției. Provocatorii de odinioară vor trebui să facă față provocării generate de noua situație și de noul raport de forțe, de acum înainte nemaiputînd fi vorba de monologul osînditor al asupritorilor ci de dialogul unor parteneri cu drepturi egale la cuvînt. Nu va fi desigur vorba de răsturnări sociale, așa cum le concep și doresc partidele politice, ci de acea răsturnare produsă în conștiințe cînd se vor descoperi funestele implicații și consecințe ale secolelor de despotism heterosexual — juridic, spiritual, religios, politic — care maltratînd minoritatea, submina grav și iremediabil majoritatea însăși. O răsturnare comparabilă, chiar dacă nu asemănătoare în toate privințele , cu cea produsă în spirite prin abolirea sclavagismului și apoi prin dispariția oricărei forme de discriminare îndreptată împotriva celor de altă culoare decît populația dominantă. Ce șoc a fost acesta, reverberat de-a lungul cîtorva generații ! Și cu toate că mulți continuă să-i disprețuiască și azi pe cei pejorativ numiți negri, iată-i pe aceștia în plină ascensiune socială, care într-o bună zi îi va aduce în pragul Casei Albe. Soarta homosexualilor are multe puncte comune cu cea a negrilor și evreilor, a femeilor tratate ca ființe inferioare, a comunităților religioase apărute ca reacție la marile trusturi eclesiastice. Or, toți aceștia se află astăzi într-un mare avînt al afirmării lor și al influenței lor sociale.

Inevitabilitatea recunoașterii și legitimizării celuilalt Eros este doar o față a procesului. Profunzimea și amploarea acestuia sunt însă mai mari decît se poate crede, deoarece, cum deja am sugerat, ele implică și majoritatea. E la fel de inevitabil ca și aceasta să cunoască „l’heure de vérité“-“ceasul adevărului“, cînd va vedea pusă la încercare și sub semnul îndoielii propria-i

identitate. Înainte de toate bărbatul hetero-sexual se va simți chemat, ba chiar somat, de viața însăși să ia act de șubrezenia catastrofală a temeliilor sale. Masculul dominant și dominator va fi obligat să constate că ambițiile sale diriguitoare în lume n-au la baza lor decît merite cîștigate în timpuri foarte îndepărtate, și din care n-a mai rămas decît un blazon, fără de conținut, fără de acoperire în autentică bărbăție — cea a spiritului, a nobleții, a curajului. Va deveni conștient că virilitatea sa nu e bună decît ca să producă plăceri și să reproducă specia, cea adevărată nemaifiind de resortul lui.

Acestei crize a identității masculine tradiționale i se opune tinereasca forță cu care se afirmă noua identitate și conștiință de sine a femeii, în impetuoasă și universală creștere. La orizonturile societății umane mijesc zorii timpurilor cînd spiritul feminin, pe deplin eliberat de asuprirea din afară și complexele dinlăuntru, va lua în mîinile sale cîrma tuturor lucrurilor și va pune în fine capăt prea lungii ere de belicoasă domnie a închinătorilor zeului Marte. Închinătorii lui Ganymede îi vor sta desigur alături, în numele „eternului feminin“ care le e comun și îi va uni indestructibil. Aidoma trîntorilor dintr-un stup de albine, masculinitatea asupritoare de altădată va asigura, umil și fără pretenții, perpetuarea neamului omenesc, plus micile servicii accesorii, pînă cînd — dacă Rudolf Steiner va fi avut dreptate în profeția sa — și această funcție va fi devenit inutilă.

Martie 1999-Aprilie 2000

SURSELE CITATELOR, NOTE SI OBSERVAȚII

I. ÎNTRE AMBIVALENȚĂ ȘI AMBIGUITATE

1. ALFRED CHARLES KINSEY (1894-1956), cofondatorul Înstitutului "for Sex Research" pe lîngă Îndiana University. Rezultatul neașteptat al cercetărilor sale a produs în opinia publică un șoc despre care biogra-ful său Wardell B.Pomeroy spunea:"A fost una din cele mai violente și mai vaste furtuni de la Darwin încoace".

2. CAIUS SUETONIUS TRANQUILLUS (70-140), istoric roman, autorul unei celebre "Vieți a Cezarilor", tradusă în mai toate limbile de circu-- lație universală și mereu reeditată. Primul capitol, inti-tulat"Divinul Caesar", este biografia ilustrului om de stat și comandant roman, cu multe amănunte privitoare la psihologia sa și la viața sa privată.

3. "Caesar Galia supus-a, iar Nicomede pe Caesar:
Iată-l pe Caesar triumfînd căci supus-a Galia,
Nicomede însă nu triumfă, el ce l-a supus pe Caesar".

4. EVA CANTARELLA: Secondo natura – La bisessualità nel mondo antico. Biblioteca Universale Rizzoli, Milano, 1995, pp. 200-205

5. MICHAEL GRANT: Gli Imperatori Romani – Storia e segreti. Grandi Tascabili Economici Newton, Roma, 1993, pp.73-74.

6. Las Cases, Gourgaud, Montholon, Bertrand: Napoleon à Sainte Hélène, par les quatre évangelistes. Bouquins, Robert Laffont, Paris 1981.p.222. În românește:"Am stricat totul tratînd femeile prea bine. Le-am făcut aproape egale cu noi, și am greșit. Popoarele Orientului arătaseră mai multă pătrundere și sagacitate: le declaraseră adevărata proprietate a bărbatului. Căci natura însăși le-a făcut sclavele noastre. Datorită propriilor noastre cusururi îndrăznesc ele să fie suveranele noastre; abuzau de cîteva avantaje pentru a ne seduce și guverna. La una care ne inspira ceva bun, erau o sută care ne împingeau la prostii".

7. STENDHAL: Napoleon.El libro Aguilar, Madrid, 1990, p.15.

8. Ibidem pp.185-186.

9. Ibidem p.185.

10. Vezi nota 6, p.441.

11. Vezi nota 7, p.185.

12. MICHEL LARIVIÈRE: Homosexuels et bisexuels célèbres — Le Dic-- tionnaire. Délétraz, Paris, 1997, pp.199-201.

13. Ibidem, p.24.

14. Vezi nota 6, pp.146-147.

15. LUIS F. FIDALGO: "Don Juan, un amante gay", în"El Mundo" (Madrid) din 30 aprilie 1993.

16. Vezi nota 12, pp.95-96.

17. LAFFONT-BOMPIANI: Le nouveau Dictionnaire des auteurs. Éditions Robert Laffont, 1994, vol.1, p.115.

18. LIONEL PAUVERT: Dictionnaire Gay, Éditions Grancher, Paris, 1994, p. 44.

19. MICHEL LARIVIÈRE: Les amours masculines. Anthologie de l'homo-- sexualité dans la littérature. Lieu Commun, Paris, 1984, p.383.
20. Ibidem. p.384.
21. Vezi nota 12, p.42.
22. MERYLE SECREST: Leonard Bernstein – A Life. Alfred A.Knopf, New York, 1994, p.334.
23. HUMPHREY BURTON: Leonard Bernstein, Anchor Books, New York, 1995, p.439.
24. Ibidem, p.473.
25. August von Platens Aufenthalt in Würzburg und seine Liebe zu «Adrast». Tagebücher-Gedichte-Briefe, Würzburg, Osthoff Verlag, 1993, p.166.
26. HEINRICH HEINE: Die Bäder von Lucca, capitolul 11. Este partea a doua din al treilea volum (Italia, 1828) al marelui ciclu "Reisebilder".
27. Din scrisoarea-manifest a organizației "Jeune Nation". Extras din revista "Têtu" (Paris) din decembrie 1998, p.51.
28. Ibidem, p.50.
29. "Un vice de la société fait un vice de ma droiture...En France, ce vice ne mène pas au bagne à cause des moeurs de Cambacérès et de la longevité du Code Napoleon. Mais je n-accepte pas qu'on me tolère. Cela blesse mon amour de l'amour et de la liberté". JEAN COC- TEAU: Le livre blanc, în "Romans, Poésies, Oeuvres diverses", La Pochotheque, 1995, p.223.
30. ANDRÉ GIDE: Journal I (1887-1925).NRF Gallimard, 1996, pp 1124-1125.
31. Interview-ul dat în martie 1980 de către Jean-Paul Sartre revistei *Gai Pied*, Nr.13, 1980.
32. GOETHE: "Winckelmann und sein Jahrhundert" (1805) în "Schriften zur Kunst", Artemis Verlag, Zürich und Stuttgart, 1965, p.423.În traducere:
"Si astfel îl întîlnim pe Winckelmann adesea în tovărășia unor tineri frumoși, și niciodată nu apare el mai însuflețit și mai demn de iubit ca în asemenea momente, de obicei fugitive"
33. FRIEDRICH VON MÜLLER: "Goethes Unterhaltungen mit dem Kanzler Friedrich von Müller", München, 1950, p.71. Pe românește: "Iubirea de băieți e tot atît de veche ca și omenirea, și s-ar putea de aceea spune că ea există în natura însăși, chiar dacă în același timp este contrară naturii".
34. PAUL DERKS: "Die Schande der heiligen Päderastie", Verlag rosa Winkel, 1990, p.636. În traducere: "Iubirea unui bărbat pentru alt bărbat decurge oarecum din natura umană însăși".
35. În românește: "Cineva posedat de demon, sau al cărui corp e pradă fatalităților ignorate ale dorinței, nu și-ar fi putut striga mai cumplit mizeria. Îmi amintesc cît m-a tulburat această scrisoare...Nu poți condamna un cocoșat din naștere pentru că e cocoșat. De ce să disprețuim un bărbat care acționează ca o femeie, dacă s-a născut pe jumătate femeie?". "Le roman d'un inverti", avec une préface d'Emile Zola. În antologia "Les amours masculines"alcătuită de Michel Larivière, Lieu Commun, Paris, 1984, p.243.
36. Extrasele din reflecțiile lui Bentham asupra pederastiei provin din unicul studiu existent asupra

lor, “Georgian Homophobia”, conceput de Louis Crompton ca vastă introducere la monografia sa “Byron and Greek Love”, The Gay Men’s Press, England 1998, pp. 27, 39. Iată-le și în traducere românească:”Extrema repulsie și indignare cu care acest viciu e privit de cvasitotalitatea populației din această țară va conta, în mod evident, și pe mai departe ca un motiv justificator al pedepsirii lui...Dar este o crimă, dacă îi putem spune crimă, care nu produce nici o suferință în societate...Sentimentele unui om pot fi un motiv valabil pentru a detesta ceva, dar nu îndreptățesc deloc detestarea omului care săvîrșește acel «ceva», și încă și mai puțin dorința de a-l distruge...Pentru a distruge un om sunt necesare motive ceva mai temeinice decît aversiunea față de gusturile lui, fie aceasta cît de puternică...Pe acest tărîm, unde Moise a legiferat cu atîta minuțiozitate și cu o asprime atît de imperturbabilă, Iisus a păstrat o tăcere desăvîrșită. Iisus de pe ale cărui buze nu a ieșit nici o silabă favorabilă lepădării ascetice de sine, și căruia nici unul din biografi nu s-a gîndit să-i atribuie asemenea rostiri...Pe întregul tărîm al iregularității sexuale el s-a abținut totdeauana să spună ceva. Iisus reprezenta un tip uman deosebit de cel pe care avea să-l reprezinte Pavel; acolo unde Iisus rămînea tăcut, Pavel era vehement...Ce s-ar fi întîmplat cu Aristide, Solon, Temistocle, Harmodius și Aristogiton, Xenofon, Caton, Socrate, Titus — desfătarea omenirii, Cicero, Plinius, Traian, Adrian etc., etc. — acești idoli ai țărilor lor și podoabe ale neamului omenesc? Ar fi atîrnat cu toții de spînzură-toarele voastre”.

37. Ibidem p.30. În traducere:”Sute de ori am fremătat la vederea pericolelor cărora mă expuneam prin confruntarea cu opiniile ce stăpînesc mințile oamenilor în legătură cu acest subiect. Cît de des mă hotărîsem să ocolesc un drum atît de plin de prăpăstii. Tremuram numai la gîndul indignării ce s-ar fi iscat împotriva apologetului unei crime pe care atîtea persoane eminente au considerat-o a fi una dintre cele mai cumplite sub ceruri. Dar acum zarurile au fost aruncate: deoarece adeziunea mea la principiile folosului general este de nezdruncinat, nu le voi abandona din motive de primejdie personală. Nu vreau să am a-mi reproșa că frica m-a constrîns să mă lepăd de acele principii pe care judecata mea le aprobase”.

38. Expresie latină de care Biserica se servea curent: *Acel păcat al cărui nume nu poate fi rostit între creştini.*

39. Sir Richard Francis Burton: The Terminal Essay of “The Book of the Thousand Nights and a Night”, reprodus în “We are everywhere” — A Historical Sourcebook of Gay and Lesbian Politics. Edited by Mark Blasius and Shane Phelan. Routledge, New York-London, 1997, p.90. Pe românește: “În capitalele noastre moderne, ca de pildă Londra, Berlin și Paris, viciul acesta pare să aibă izbucniri periodice. De asemenea, timp de mai mulți ani, Anglia și-a trimis pederaștii în Italia, și în deosebi la Neapole, de unde provine termenul «viciul englez». Ar fi dezagreabil să intrăm în detalii asupra scandalurilor care au consternat publicul din Londra sau Dublin; cine e curios poate consulta rapoartele poliției. Berlinul, cu toată reputația sa fariseică, puritană și șovină în ceea ce privește religia, moravurile și morala, nu stă deloc mai bine decît vecinii săi. Dr.Gaspar, o bine cunoscută autoritate în acest domeniu, pomenește o mulțime de cazuri interesante, în deosebi pe un bătrîn conte Caius cu cei șase complici ai săi. Unul dintre numeroșii săi corespondenți i-a atras atenția asupra faptului că nu numai Platon și Iulius Caesar, dar și Winckelmann și Platen aparțin familiei, pe care a constatat-o înfloritoare la Palermo, la Louvre, în Scoția și la Sankt Petersburg, ca să numim doar cîteva locuri. Frederic cel Mare e renumit pentru a se fi adresat cu aceste cuvinte nepotului său:«Pot să te asigur, din experiență personală, că nu e prea plăcut să cultivi o asemenea plăcere». Ceea ce amintește populara anecdotă despre Voltaire și englezul care fusese de acord să

facă o astfel de «experiență», pentru ca însă s-o găsească departe de a fi satisfăcătoare. După cîteva zile, informîndu-l pe înțeleptul de la Ferney (Voltaire, *n.a.*) că a încercat din nou, provocă această exclamație: «(Cînd o faci) o singură dată, (ești) un filosof; (dacă o faci) de două ori, (ești) un sodomit!»

40. Ibidem, p.85. În traducere: "Înlăuntrul zonei sotadice, viciul e popu- lar și endemic, privit în cel mai rău caz ca o meteahnă minoră, în vreme ce popoarele aflătoare la nord și la sud de granițele definite aici, îl practică doar sporadic în mijlocul oprobiului din partea seme- ni--lor, care, de regulă, sunt fizic incapabili de a săvîrși actul și îl pri-vesc cu cel mai profund dezgust".

41. "Te-am dorit cu o ciudată poftă".Gustave Flaubert către Alfred Le Poitevin, la 15 aprilie 1845. în: FLAUBERT, Correspondance I, Pléiade, Gallimard, 1973, p.223.

42. "Te îmbrățișez socratizîndu-te".Vezi nota 12, p.143-

43. "Cînd am schimbat inelele a fost ca o logodnă". Ibidem.

44. "Scrisoarea ta, atît de dorită m-a mișcat pînă-n rărunchi. Am făcut pe mine («j'ai mouillé»).Cît mă gîndesc la tine, de cîte ori te evoc, și cît te regret, neprețuitul meu". Gustave Flaubert către Louis Bouilhet, la 15 ianuarie 1850. În: FLAUBERT, Correspondance I, Pléiade, 1973, p.567

45. "Deoarece vorbim despre bardași (cuvînt întîlnit într-o formă asemănătoare în mai multe limbi: partenerul pasiv într-un act homosexual, *n.a.*), o ducem aici foarte bine. Fiecare își arată pe față sodomia, se vorbește despre ea la masă...Am considerat o datorie să ne dedăm acestui gen de ejaculare. Se practică la băi. Comanzi o baie (cinci franci, inclusiv maseurii, pipa, cafeaua, lenjeria) și te retragi (în original:enfiler, termen de argou, *n.a.*) cu băiatul ales într-una din săli. TrebuIe să știi că toți băieții care servesc în băi sunt bardași".Ibidem, p. 572

46. "Nimic nu e atît de frumos ca adolescentul din Damasc. Se pot vedea tineri între 18 și 20 de ani de-a dreptul magnifici". Gustave Flaubert către Louis Bouilhet la 4 Septembrie 1850, din Damasc. Ibidem, p.684

47. Citat extras din "Il libro dei mille salvi". Massime, pensieri, aforismi paradossi di tutti i tempi e di tuti i paesi. Hoepli, Milano, 1967, p.257

48. "On n-a pas tort de dire que la femme est la moitié de l'homme. Car un homme marié n'est plus qu'une moitié d'homme" (Pensées). Ibidem, p.540

49. "Unsre männlichsten Gedanken, / Oft zerstörte sie – ein Weib" (Der Cid, 1, 12).

50. "În unserem monogamischen Weltteile heisst heiraten seine Rechte halbieren und seine Pflichte verdoppeln" (Aphorismen zur Lebensweisheit, XXVII, 370)

51. "No hay nada que un hombre no sea capaz de hacer cuando una mujer le mira". Citat extras din "Dizionario delle citazioni", Biblioteca Universale Rizzoli, Milano, 1992, p.648

52. "De mon dessein, j'eusse fui d'épouser la sagesse même, si elle m'eût voulu" (Essais, III, 5)

53. Voltaire către Frederic cel Mare, Aprilie 1740. Aus dem Briefsechsel Voltaire-Friedrich der Große, Haffmans Verlag, Zürich, 1992, p.167.

54. Voltaire către Frederic cel Mare, Berlin Octombrie 1743. Ibidem p.280.

55. Voltaire către Frederic cel mare, Berlin, Februarie 1751. Ibidem, p.347.

56. În original:"J'aime César entre les bras / De la maîtresse qui lui cède, / je ris et ne me

fâche pas/ De le voir, jeune et plein d'appas/ Dessus et dessous Nicomède". Voltaire către Frederic cel Mare, 15 iunie 1743. În: VOLTAIRE, Correspondance choisie, La Pochotèque, Le livre de poche, Paris, 1997, p.173.

57. Voltaire către Frederic cel Mare, Berlin, 1751, fără dată precisă. Vezi nota 53, p.352.

58. Voltaire către Frederic cel Mare, Ferney, 6 ianuarie, 1778. Ibidem, p.549

59. Richard Wagner către Eliza Wille, Starnberg, 26 mai 1864. În "Rich- ard Wagner-Briefe", Reclam, Suttgart, 1995, pp.412, 415.

60. Extrase din mai multe scrisori publicate în sus menționata culegere: 3/5/1864; 9/3/1865; 14/4/1865; 13/6/1865; 24 și 26/7/1865.

61. Richard Wagner către Ludovic II, Bayreuth, 11 septembrie 1876. Ibidem, p.488.

II. AMOR SOCRATICUS

1. "De-aș fi fost doar o zi și o noapte Alcibiade, aș fi fost gata apoi să mor".

2. Platon: Symposion (Ospățul), 217 b.

3. Ibidem, 213 c-d.

4. Extrasele din predicile lui Bernardino din Siena provin din: ROMANO CANOSA, Storia di una grande paura, La Sodomia a Firenze e a Venezia nel Quattrocento. Feltrinelli, Milano, 1991, pp.24-35; precum și din: MICHAEL ROCKE, FORBIDDEN FRIENDSHIPS, Homosexuality and Male Culture in Renaissance Florence, Oxford University Press, New York and London, 1996, pp. 36-44.

5. Corespondența dintre Marsilio Ficino și Giovanni Cavalcanti a fost pentru prima oară scoasă la iveală și studiată de Giovanni Dall'Orto în "Socratic Love as a Disguise for Same-Sex Love in the Italian Renaissance", studiu apărut în culegerea "Male Homosexuality in Renaissance and Enlightenment", Harrington Park Press, New York-London, 1989.

6. ROMANO CANOSA, Storia di una grande paura – La sodomia a Firenze e a Venezia nel Quattrocento. Feltrinelli, Milano, 1991, p.79

7. ANGELO POLIZIANO: Epigrammi greci, Veneția 1498; în traducerea engleză a lui Anthos Andrizzoni, Florența, 1951. Această poezie, cu numărul 26, se numește "Carme amoroso per Chiomadoro". Altele cu un conținut asemănător poartă numerele: 5, 7, 8, 10, 23, 29. În traducerea autorului.

8. ANGELO POLIZIANO: Stanze per la giostra, 107. Ed.Bruno Maier: Stanze per la giostra, Orfeo, Rime. Novara 1968. În traducerea autorului.

9. Ibidem. Orfeo, versurile 339-356. Traducerea autorului.

10. Apud Giovanni dall'Orto, în lucrarea menționată în nota nr.5, p.44.

11. Ibidem, p.43

12. DORA BAKER: Giovanni Pico della Mirandola. Sein Leben und sein Werk. Goetheanum, Dornach, 1983, pp 57-58.

13. Apud James M. Saslow: Ganymede in the Renaissance. Homosexual ity in Art and Society. Yale University Press, 1986. Nota nr.50 la capitolul al treilea.

14. "Perfecto mirando animus in eo, qui Christum ac sacra literas non noverat. Proinde

quum huiusmodi quaedam lego de talibus viris, vix mihi tempero, qui dicam, *Sancte Socrates, ora pro nobis".(*Erasmus: Convivium Religiosum, 86).

15. My dear Boy — Gay Love Letters through the Centuries. Leyland Publications, San Francisco, 1998, pp. 49-53.

16. Vezi partea I, nota 12, p.135.

17. Vezi nota 15.

18. MICHEL DE MONTAIGNE: "Essais", in "Oeuvres complètes", Aux Éditions du Seuil, Paris, 1967, Livre I, chapitre 28. În traducere: "Pentru că era el, pentru că eram eu"

19. MICHEL DE MONTAIGNE: "Eseuri", cartea III, capitolul 12. Traducerea românească apărută la Editura științifică, în 1966, p.622

20. Ibidem, pp.624-625,

21. The Love of Friends: An Anthology of Gay and Lesbian Letters to Friends and Lovers. Simon & Schuster, New York, 1997, p.19.

22. Vezi nota 19: Cartea I, cap.29, p.181.

23. În traducerea autorului: "Este nu știu ce chintesență...care, punînd stăpînire pe toată voința lui, o făcu să se cufunde și să se piardă în a mea, cu o înfometare și o întrecere fără seamăn. Spun «să se piardă» căci cu adevărat nu mai păstrasem pentru noi înșine nimic care să ne aparțină în mod personal, care să fie al lui sau al meu".*Eseuri*, I, 28. Traducerea românească din 1966 mi s-a părut prea arhaizantă și, de aceea, mai puțin limpede pentru cititorul de azi.

24. În traducerea românească din 1966: "Fără îndoială, dacă o asemenea împreunare ar putea fi împlinită cu vrere și în voie, unde nu numai sufletele ar avea desfătarea pe de-a-ntregul, dar încă și trupurile ar fi parte din unire, în care omul să fie cuprins în totul, neapărat că prietenia ar fi mai din plin și dusă la culme. Dar pînă acum femeia în nici un chip nu ajuns-a la aceasta, iar toate școlile celor vechi se învoiesc deopotrivă a o tăgădui" (*Eseuri*, I, 28, p.178).

25. Ibidem, pp.178-179.

26. Ibidem, pp.177-178.

27. Ibidem, p.178.

28. Ibidem, pp.175-176.

29. Ibidem, p.180.

30. Catullus, Carmina, LXVIII, 20 și LXV, 9. Ibidem, p.186.

31. Ibidem, p.185.

32. "A fost prototipul prieteniei-pasiune, născută dintr-o dată, în felul de neprevăzut și iute al iubirii însăși".

33. MICHEL DE MONTAIGNE: Journal de voyage, Paris, PUF, 1992, p.118.

34. Foarte clarificator comentariul pe care-l face acestei scrisori a doamnei Bacon Joseph Cady, un specialist în istoria Renașterii: "Bacon's mother wrote to his brother Anthony castigating Bacon for keeping a "bloody Percy...as a coach companion and bed companion". Since the nonsexual same-sex sharing of beds was common in the period, "bed companion" here need not imply eroticism. But "coach" language was commonly used to signify a sexual connection (coaches were one of the few places that provided privacy for a sexual liaison), so Lady Bacon's reference to "coach companion" gives her entire comment a sexual cast". (The Gay and Lesbian Literary Heritage, edited by Claude J. Summers, A Henry Holt Reference Book, New York 1995, p.71).

35. LIONEL POVERT, Dicționarul Gay, Editura Nemira, București, 1998, p.50.

36. Vezi partea I, nota 12, p.194.
37. COLIN SPENCER, Homosexuality in history. Harcourt Brace & Com pany, New York, 1995, p.164.
38. Vezi nota 15, p.65. În traducere românească ar suna cam așa:"Eu, Iacob, nu sunt nici zeu nici înger, ci un om ca oricare altul. Mă comport așadar ca un om și mărturisesc a-i iubi pe cei ce-mi sunt dragi mai mult decît pe ceilalți. Puteți fi siguri că-l iubesc pe contele de Buckingham (nu fusese făcut încă duce, *n.a.*) mai mult decît pe oricine, și mai mult chiar decît pe voi toți cei adunați aici. Doresc să vorbesc în propriul meu nume și nu cred că se poate vedea aici un defect, deoarece Iisus Hristos a făcut același lucru, și de aceea nu pot fi blamat. Hristos îl avea pe Ioan al său, iar eu îl am pe George al meu".
39. Vezi nota 37, p.151.
40. JACQUES CASANOVA DE SEINGALI, Histoire de ma vie, vol. 7, Wiesbaden, Brockhaus, 1961, pp.197-198
41. Scrisoarea din 10 februarie 1764 în: J.J.WINCKELMANN, Briefe in vier Bänden, Berlin, 1952-1957.
42. În scrisoarea către W.Menzel din 2 mai 1828. Kindler Neues Literatur Lexikon, Band 13, p.356
43. Un amplu extras din scrierea lui Heine a fost reprodus în primul capitol al cărții: citatul cu numărul 26.
44. În original: „Kein Mittel gibt's, das mich dir näher brächte / Und einsam siehst du meine Tritte wanken / Den Markus auf und nieder alle Nächte". Este penultimul dintre „Sonette aus Venedig".
45. Un fragment din scrisoarea lui Adrast a fost reprodus în primul capi tol ca citat cu nr.25.
46. Vezi capitolul I, nota nr.25.
47. August von Platen, Tagebücher, Manesse Verlag, Zürich, 1990, p.644
48. Traducerea autorului. Originalul sună astfel: „Stumpfsinnige, was wähnt ihr rein zu sein? Ich hörte, / Daß keine Schuld so sehr , als solch ein Sinn entweihe;/ Ich fühlte, daß die Schuld, die uns aus Eden bannte, / Schwungfedern uns zum Flug nach höhern Himmeln leihe".
49. Fragmente importante din Memoriile lui Symonds au fost publicate în culegerea „Nineteenth-Century — writings on Homosexuality. A Source book, edited by Chris white. Routledge, London and New York, 1999. De aici a fost extras portretul făcut de Symonds lui Angelo Fasato.

III. ALTERITATEA CA DESTIN

1. JOHAN HUIZINGA: Erasm. Traducere de H.R.Radian. Biblioteca pentru toți, Editura Minerva, București, 1974, p.24.
2. Ibidem, pp.23-24
3. Ibidem p.46
4. ERASMUS DIN ROTTERDAM: Elogiul nebuniei, cap. XVII
5. Vezi nota 1, p.26.

6. Vezi nota 1, p.25.
7. "O Gott, gib mir die Kraft, mich zu besiegen! Mich darf ja nichts an das Leben fesseln" (1812) Beethovem –Seine geistige Persönlichkeit im eigenen Wort. Manesse Verlag, Zürich, 1963, p.147.
8. "Alles, was Leben heißt, sei der Erhabenen geopfert und ein Heiligtum der Kunst!"(1815). Ibidem, p.148.
9. "Wir sind nicht Herren über uns selbst: was beschlossen ist, muß sein". Ibidem, p.149.
10. Ibidem, p.152.
11. Ibidem, p.149.
12. Ibidem, p.150.
13. Ibidem, pp.152-153.
14. BARRY COOPER: Das Beethoven Compendium. Sein Leben, sein Werk. Droemer knaur., München, 1992, p.47.
15. Sonetul nr. 60. Traducerea autorului.
16. Extrase din scrisorile către Karl, publicate în volumul: „Ludwig van Beethoven, in Briefen und Lebensdokumenten", Reclam, Stutgart, 1961, pp.119-121.
17. Ibidem, p.121.
18. În original: „Son corps souple d'animal avait de gracieuses formes...j'eus comme un pressentiment de crime, le désir d'amour inconnu, le réveil du mal...je m-approchai, sans peur des lois, le trouble aux tempes...Je m'enfonçai dans le tailllis devenu de plus en plus sauvage, l'enfant continuait sa route, toujours l'oeil limpide. Il n-avait rien compris, moi seul portais le fardeau d'une mauvaise pensée". Vezi cap.1, nota 19, p.154.
19. José Zuniga își povestește singur istoria în cartea intiulată „Soldier of the Year – The Story of a Gay American Patriot", Pocket Books, New York, 1994. Pe coperta ei, un tînăr cu o față îngerească și cu pieptul acoperit de decorații.
20. Cazul lui Justin Fashanus a fost amplu analizat în revista germană „Der Spiegel" în numărul 22 din 1999 sub titlul „Eine Sache der Wahrheit" adică „O chestiune de adevăr" cu următorul subtitlu: „Deoarece bănuelile reciproce cresc, fotbaliștii homosexuali din Anglia se văd puși în situația de a ieși la iveală. Totuși singurul jucător care a îndrăznit acest pas, n-a putut ține piept opiniei publice. Justin Fashanus și-a luat viața".
21. E.M.FORSTER, Maurice, Penguin Books, London/New York, 1987, p.210
22. „Într-o zi mă anunță că va intra în partidul comunist. Întîlnindu-l puțin timp după aceea, îmi făcu această confidență:«E cumplit și totodată nemaipomenit. Vezi astăzi, dragul meu Roger, ultima mea zi de pederastie. Întru mîine într-o clinică unde-mi vor fi spălați creierul, rărunchii și toate celelalte. Mi-au fost aflate moravurile. Ca să pot rămîne în partid, trebuie să suport acest tratament»". Roger Peyreffitte, Propos secrets, Albin Michel, Paris, 1977, p.30.
23. „Dragul meu, noi avem iubirile noastre, iar Gide și cu mine le proclamăm chiar, dumneata însă, dumneata le ascunzi". Vezi cap.I, nota 12, p.241
24. Am citat și comentat o asemenea mărturie publicată de „Time" în ultimul capitol al cărții „Iubirea interzisă".
25. „Journal de Nijinsky", traduit de l'anglais et préfacé par G.S.Solpray, Gallimard, 1997, pp.71&77

26. Am analizat amănunțit mitul lui Orfeu în capitolul „Luminoasele obîrșii“ din „Iubirea interzisă“

IV. ANDROGINUL — MIT ȘI REALITATE

1. JOHN BOSWELL, Christianity, Social Tolerance and Homosexuality. The University of Chicago Press, 1980 by The University of Chicago.

2. Pe românește ar suna cam așa: „N-ar fi prea drept să admitem că bardul nostru suprem ar fi făcut parte din *homintern*“.Apud: „The Gay and Lesbian Heritage“, Edited by Claude J.Summers. A Henry Holt Reference Book, New York 1995, p.658.

3. „His very name fascinated me. Willie Hughes!...How musically it sounded! Yes; who else but he could have been the master-mistress of Shakespeare's passion, the lord of his love to whom he was bound in vassalage, the delicate minion of pleasure, the rose of the whole world, the herald of the spring decked in proud livery of youth, the lovely boy whom it was sweet music to hear, and whose beauty was the very raiment of Shakespeare's heart, as it was the keystone of his dramatic power?“ (Oscar Wilde, The Portrait of Mr.W.H“, 1895, eseu reprodus în „Ninteeenth-Century — writings on Homosexuality“, edited by Chris White, Rouledge, London, 1999, p.194)

4. HERMANN J.HUBER, „Gewalt und Leidenschaft“. Das Lexikon Homosexualität in Film und Video, Bruno Gmünder, 1987, p. 15

5. „Two loves I have of comfort nd despair, / Which like two spirits do suggest me still:/ The better angel is a man, right fair, / The worser spirit a woman, coloured ill“. Traducerea românească aparține lui Teodor Boșca, Editura Dacia, Cluj 1974, p.331.

6. „Și voi jura: doar negrul e frumos“ (Teodor Boșca, Ibid.p.303); „Deci voi jura că frumusețea-i brună“ (Neculai Chirica, BPT, 1974, p.134)

7. „Ce le faci ochilor, iubire oarbă? Ei nici măcar nu văd ceea ce văd“ (Gh. Tomozei, Editura Miracol, 1998, p.141)

8. „Știindu-ți inima cu cît dispreț mă chinuie“ (Petru Răzuș, „Grai și Suflet – Cultura Națională“, București, 1999, p.269).

9. „Iubesc ce pentru alții-i rușinos“ (Răzuș, p.305)/ Mi-e dat să îndrăgesc ce alții-njură“ (Tomozei, p.154).

10. „Sclavul și nemernicul vasal al mîndrei tale inimi“ (traducerea auto- rului)

11. „Ai doamnei ochi nu seamănă a soare“ (Boșca, p.299)

12. „M-a lăsat puterea;/Ucide-mă din ochi, și ia-mi durerea“ (Boșca, p.321)

13. „Atît te rog: de vrei să-l ai pe Will/Întoarce-te și plînsul stinge-mi-l“ (Chirica, p.145)

14. „O, tu, copile drag“ (Chirica, p.128);“O, gingașe copile“(Rezuș, p.257)
„O, dulce tînăr“ (Boșca, p.291)

15. „Domn al iubirii mele, ce-ai robit/ Prinosul meu prin merite de preț“ (Boșca, p.77); „Stăpîn iubirii mele, ce-n robie, / pe merit, ai întreaga mea făptură“ (Rezuș, p.57).

16. „Icoana-ți inima-mi trezește/ prin văz, și ochi și inimă-mi vrăjește“ (Boșca, p.123).

17. „Îmi ești aproape chiar cînd ești departe“ (Rezuș, p.99); „Chiar dacă pleci, rămîi mereu în mine“(Chirica, p.49).

18. „Prin harul penei mele te voi scrie / Pe buza tuturora, pe vecie“ (Chirica, p. 83);“Cît

buzele mi-l vor rosti mereu, /vei palpita și tu cu versul meu" (Rezuș, p. 167); "Și vei trăi prin harul penei mele, / oriunde-s guri și răsuflare-n ele" (Boșca, p, 195).

19. „Fă totuși răul pe care știi să-l faci, bătrîne timp; în ciuda lui/ Iubirea-mi va trăi de apururi tînără în versu-mi" (Traducerea autorului).

20. „Să-ți pot descrie ochii în cuvinte, /Si-n proaspăt șir să-nșir atîtea grații, /Ar zice cei ce vin:«Poetul minte, pe-un chip de humă nu ard constelații»" (Boșca, p.59);"De-aș ști să-nsemn privirea-ți prin cuvinte/ Și farmecul prin ritmuri să ți-l cînt, /Vor spune cei ce vin: «Poetul minte!/ N-au fost asemenea îngeri pe pămînt!" (Chirica, p. 19).

21. „Dar cerul, plămădindu-te, dori/ Să n-ai pe chipul tău decît iubire, / Și-orice simțiri sau gînduri te-or munci, /Să-arăți doar duioșie prin privire./Ca mărul Evei îți va fi splendoarea, / De nu ți-e firea cum ți-e-nfățișarea" (Boșca, p. 221).

22. „Că tu ești lacomă, și el, prea bun" (Chirica p.136).

23. CECILE BEURDELEY, L'amour bleu. Die homosexuelle Liebe in Kunst und Literatur des Abenlandes.Bruno Gmünder Verlag, Berlin, 1988, p. 78.

24. „Dintîi, Natura te croi femeie" (Boșca, p.65); „Ursit să fii femeie la-nceput, /Natura te-a-ndrăgit și din iubire/ Te-a rostuit bărbat" (Chirica, p.22).

25. „Natura chip de fată ți-a pictat, /Tu, a văpăii mele crai-crăiasă;/ Ai suflet feminin, dar ne-nvățat/ cu toane, ca femeia capricioasă./ Privești mai viu, dar n-ai ocheada ei, /și moi în aur tot ce-ți stă-nainte;/Bărbat la chip, ai chipuri cîte vrei, /și-ncînți bărbați și scoți femei din minte" (Boșca, p.65); „Chip femeiesc ți-a scris cu mîna-i firea, /Să fii și domn și doamnă vieții mele;/ și-o inimă la fel, fără pornirea/ Ce pe femei le-ndeamnă ca să-nșele./După ocheade ieftine nu jindui/ dar aur dărui din priviri; de-aceea/ Deși bărbat, tu știi, pe toți umbrindu-i, / Să-ncînți bărbatul, să uimești femeia"(Chirica, p.22).

26. „E cu neputință să citești această grețoasă apologie la adresa unui obiect masculin, fără un egal amestec de dezgust și indignare".În: GREGORY WOODS, A History of Gay Literature, Yale University Press, New Haven and London, 1998, p.104.

27. „Mi-aș fi dorit din inimă ca Shakespeare să nu fi scris niciodată așa ceva". Ibidem.

28. „spre-a nu toci o bucurie rară"(Boșca, p.133); „scînteia plăcerii e mai vie cînd e rară"(Chirica, p. 54).

29. „Trei omături reci/ Podoaba a trei veri o scuturară...de cînd nou te zării și verde ca acuma" (Boșca, p.243).

30. „Ferice că te am, ferice-n moarte"(Boșca, 219); „Sunt fericit cît am a ta iubire/ și fericit voi fi și dacă mor" (Chirica, p.94).

31. „Dar ce-i frumos și sfînt, și fără pată?"(Boșca, p.219); „De ce mînjește teama tot ce-i sfînt?"(Chirica, p.94); „Dar, neumbrită, e vreo fericire?"(Rezuș, p.189).

32. „De mine fugi, pe alții îi desmierzi" (Boșca, p.151); „Eu singur, tu cu alții lîngă tine"(Chirica, p.63); „De mine-ndepărtat, de alții aproape" (Tomozei. p. 65)

33. „Poți să mă-nșeli, să nu știu niciodată"(Boșca, p.219); „Pot fi-nșelat și făr-să știu că sunt" (Chirica, p. 94); „Poți să mă-nșeli și eu să n-am de știre" (Rezuș, p.189); „Tu poți să minți și eu pot să nu știu" (Tomozei, p.96).

34. „Eu voi trăi convins că nu mă-nșeli, /Ca soțul prost; amorul nu se schimbă/ la față, chiar cînd nu mai e fidel;/ Ți-s ochii aici, iar gîndul ți se plimbă"(Boșca, p.221); „Eu voi trăi gîndind că-mi ești statornic, /Ca soțul înșelat; privirea ta , /Deși mă uită, mă privește dornic/ Chiar dacă ți-i departe

inima“(Chirica, p.95).

Traducerea lui Petru Rezuș e foarte caracteristică pentru tendința de a „heterosexualiza“ pe cît cu putință erotismul shakespearian, acolo unde folosirea ambiguă a pronumelui personal englez o permite: „Eu voi trăi ca soțul înșelat, /gîndind că-mi ești de-a pururi credincioasă, căci văd iubirea-n ochi cum ți-a jucat, dar inima ta rece cum mi-o lasă“. Traducătorul și-a derivat chiar rima din sexul feminin al presupusei partenere. Poate că în deceniul 1938-1948 cînd a fost efectuată traducerea sa, aspectul bisexualității în Sonete nu era chiar atît de limpede; era apoi o epocă de vîrf a pudibonderiei estetice, mai ales în Anglia unde Rezuș a trăit un timp. Astăzi însă este limpede pentru orice shakespearolog că sonetul 93 face parte din primele 126 dedicate exclusiv frumosului și enigmaticului W.H.

35. Titlul uneia din comediile lui Shakespeare, tradus de obicei cu „Zadarnicele chinuri ale dragostei“.

36. „De ce nu spun eu oare că-s bătrîn?“ (Traducerea autorului).

37. „Blestem simțirii ce simțirea-mi frînge, / Rănindu-mi și prieten și pe mine!/ N-ajunge eu că-s chinuit la sînge, / Ci și pe el robiei rob îl ține?“ (Boșca, p.305); „O, inimă ce-mi zbuciumi inima/ Rănindu-mi prietenul cu mine-odată, /Te blestem! Nu-i de-ajuns durerea mea?/ Robia mea și lui să-i fie dată?“(Chirica, p.135).X

38. „Ca să-mi dea iadul, diavolul-femeie/ Prea-bunul înger mi l-ar prinde-n mreajă:/ Vrea pe cel sfînt prin vicii să mi-l ieie, / Momind un crin cu josnica ei vrajă“ (Boșca, p.331); „Vrînd să mă țină-n iad, femeia rea/ Imi duce bunul înger în ispită, / Din sfînt să-l facă diavol, ca să-i ia/ Candoarea cu mîndria ei cumplită“ (Chirica, p.146).

39. „Fă-mi inimii în sînu-ți închisoare, / dar inima lui dă-mi-o-n chezășie;/Eu dacă-s rob, și-a mea în pază-l are, / Nu mă mai poți lovi-n a mea chilie“ (Boșca, p. 305); „Închide-mi inima în pieptul tău, / Chezașă celui ce mi-e drag să fie./ Închisă-n tine-l va păzi de rău/ Si n-o să-l mai lovești cu dușmănie“ (Chirica, p.135); „Închide-mi inima în pieptul tău/ și-atunci zălog și-amicu-mi vei lua;/ cînd inima-mi e-n veci străjerul său, / nu poți fi aspră cu iubirea mea“ (Rezuș, p.271).

40. „Că-amorul poate ape să-ncălzească, / Dar ape nu-s, pe el să-l răcorească“ (Boșca, p.353); „Iubirea schimbă apa-n jar, / dar n-o poate răci nici un ghețar“(Rezuș, p.312);“Iubirea-i însă foc ce-aprinde-o apă, / Dar apa de iubire nu te scapă“(Chirica, p.156); „Iubirea, apa o-nfierbîntă, însă/ nu răcorește apa, fața plînsă“(Tomozei, p.158). Si cu o ultimă exactitate: „Focul iubirii înfierbîntează apa, dar apa nu răcește-iubirea“(Traducerea autorului).

41. „Prea-i prunc Amorul, vina să și-o știe, / Si totuși, nu el naște conștiința?“(Boșca, p.347); „Iubirea tînără știință n-are;/ știința totuși gîlgîie din ea.“(Rezuș, p.307); „Prea tînără, iubirea n-are minte, / și touși mintea mea din ea se naște“(Chirica, p.153).Si cu încă un efort de apropiere de original: „Prea tînăr e amorul ca să știe ce-i conștiința, / Cine nu știe însă că din el se naște-aceasta?“ (Traducerea autorului).

42. „Vreau să rămîn adevărat și credincios, în ciuda coasei și-a ta însuți“ (Traducerea autorului).

43. În nici una din traducerile utilizate nu se redă sensul simplu al originalului, astfel formulabil: „Si-odată ce-ai murit nu mai există moarte“. Traducătorii s-au poticnit de „death once dead“, o formă ușor arhaizantă pentru noi, prezentă însă și în românește: a-și muri moartea (așa cum se spune a-și trăi sau a-și vieți viața).

44. „Trăiește-atuncea suflete pe seama trupului, / Din pierderile căruia comorile îți vor

spori“ (Traducerea autorului).

45. „Lăuntric te hrănește, la bogăția din afară renunțînd“ (Traducerea autorului).

46. „Unicului inspirator al sonetelor ce vor urma, domnului W.H., toată fericirea și acea veșnicie făgăduită de pururi-trăitorul nostru poet, i le urează de bine doritorul, care îndrăznește a le prezenta T.T.“ (Traducerea autorului)

47. Vezi nota 26

48. „Nu știu de ce-s așa de trist. Mi-e atît de greu să mă cunosc“ (traducerea autorului).

EPILOG

1.Este vorba de eseul „Über die Ehe“ publicat în 1926 după ce fiul său, Klaus Mann, în vîrstă de numai 20 de ani, își dezvăluise public homosexualitatea prin romanul său de debut „Der fromme Tanz“. Mann-tatăl supune homosexualitatea unui adevărat rechizitoriu, în care spune printre altele: „Este iubire liberă în sensul că este nerodnică, fără de perspectivă, lipsită de consecvență și de răspundere. Din ea nu se naște nimic; nu crează bază pentru ceva; este «l’art pour l’art», ceea ce pe plan estetic poate pare fascinant și liber, dar este, neîndoios, imoral. Ea însăși simte în intimitatea ei lipsa de perspectivă și de rădăcini, imposibilitatea de a avea viitor, incoerența ei. Esența ei este libertinajul, viața boemă, flușturatecă. nu poate întemeia nimic, nu crează familie și nu procrează“(Reden und Aufsätze II, Fischer Verlag, 1990, pp 197-198). Dubla existență a lui Thomas Mann, burghez onorabil și homosexual tăinuit, este amplu tratată în cartea care i-a precedat acesteia: „*Iubirea interzisă“*.